This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

HARVARD LAW LIBRARY
3 2044 097 769 830

Bd. May 1941

HARVARD LAW SCHOOL
LIBRARY

Received April 8. 1884

England

Clarendon Press Series

SELECT TITLES

FROM THE

DIGEST OF JUSTINIAN

HOLLAND AND SHADWELL

London

HENRY FROWDE

OXFORD UNIVERSITY PRESS WAREHOUSE

7 PATERNOSTER ROW

Clarendon Press Series

SELECT TITLES

FROM THE

DIGEST OF JUSTINIAN

EDITED

BY

THOMAS ERSKINE HOLLAND, D.C.L.

OF LINCOLN'S INN, BARRISTER AT LAW
CHICHELE PROFESSOR OF INTERNATIONAL LAW AND DIPLOMACY, AND FELLOW OF ALL SOULS' COLLEGE, OXFORD

AND

CHARLES LANCELOT SHADWELL, B.C.L.

OF LINCOLN'S INN, BARRISTER AT LAW
AND FELLOW OF ORIEL COLLEGE, OXFORD

Oxford

AT THE CLARENDON PRESS

M DCCC LXXXI

[*All rights reserved*]

Rec. Apr. 5, 1854

PREFACE.

A MARKED revival of the study of Roman law has taken place in England within the last few years; and students who might a short time ago have been satisfied with a knowledge of the Institutional writers and their Commentators, are now expected to have some familiarity with that great storehouse of legal wisdom the Digest itself.

But of the four hundred and thirty-two Titles which are contained in the Digest of Justinian few students can attempt to master thoroughly more than a small proportion. It has therefore been thought desirable to make a selection of the more important Titles, and to publish them successively in Parts, each of which may be obtained separately, though the whole series was so arranged as ultimately to form a complete work.

The selected Titles have been grouped under heads which are familiar to readers of the Institutes; viz. Introductory or General matter, the Law of Family, the Law of Property, and the Law of Obligations; and under each of these heads the order in which the several Titles follow one another is made to correspond as nearly as may be with that observed in the Institutes. The Titles thus brought into juxtaposition have however in many cases to be sought for in widely distant portions of the Digest. It may therefore be necessary to explain why it is that the Editors, while they have scrupulously presented these Titles without addition or omission, have felt themselves at liberty to print them in an order different from that which they occupy in the book at large.

The directions given by the Emperor Justinian to the Commissioners who compiled the Digest were:—to distribute ("digerere") its matter "in libros quinquaginta et certos titulos, tam secundum

"nostri constitutionum codicis quam edicti perpetui imitationem, "prout hoc uobis commodius esse patuerit[1]."

Again, after the completion of the work, he states that he has divided it into seven Parts, "non perperam, neque sine ratione, sed "in numerorum naturam et artem respicientes, et consentaneam "eis diuisionem partium conficientes[2];" and proceeds to give a syllabus of its contents, which may be paraphrased as follows[3]:

Pars prima, "quae Graeco uocabulo πρῶτα nuncupatur," contains four books (I—IV).

Pars secunda, "de iudiciis," contains seven books (V—XI).

Pars tertia, "de rebus," eight books (XII—XIX).

Pars quarta, "totius compositionis quasi quoddam umbilicum," eight books (XX—XXVII), viz:

XX. Hypotheca.
XXI. Aedilicium edictum, redhibitoria actio, duplae stipulatio quae de euictionibus proposita est.
XXII. Usurae, traiecticiae pecuniae, instrumenta, testes, probationes.
XXIII, XXIV, XXV. Sponsalia, nuptiae, dotes.
XXVI, XXVII. Tutelae, curationes.

Pars quinta, "de testamentis," nine books (XXVIII–XXXVI), viz:

XXVIII, XXIX. Testamenta et codicilli.
XXX—XXXIV. Legata et fideicommissa.
XXXV. Lex Falcidia.
XXXVI. S. C. Trebellianum.

Pars sexta, eight books (XXXVII—XLIV), viz:

XXXVII, XXXVIII. Bonorum possessiones, gradus et adfinitates, legitimae hereditates, ab intestato successio, Tertullianum et Orphitianum S. C.
XXXIX. Operis noui nuntiationes, damni infecti, aedificia diruta et eorum insidiae, de aqua pluuia arcenda, publicani, donationes tam inter uiuos quam mortis causa.
XL. Manumissiones, liberalis causa.
XLI. Adquisitio tam dominii quam possessionis.
XLII. Hi qui iudicati uel in iure confessi sunt, bonorum detentiones, ut nequid in fraudem creditorum fiat.
XLIII. Omnia interdicta, exceptiones, temporum prolixitates.
XLIV. Obligationes et actiones.

Pars septima, six books (XLV—L), viz:

XLV, XLVI. Stipulationes, fideiussores, mandatores, nouationes, solutiones, acceptilationes, praetoriae stipulationes.

[1] Const. Deo Auct. 5. [2] Const. Tanta, 1. [3] ibid. 2.

XLVII, XLVIII ("duo terribiles libri"). Delicta priuata et extraordinaria, publica crimina, contumaces, poenae, condemnatorum substantiae.

XLIX. Appellationes.

L. Municipales, decuriones, munera, publica opera, nundinae, pollicitationes, diuersae cognitiones, quae de significatione uerborum ueteribus inuenta sunt, quaeque regulariter definita.

It is obvious, upon the Emperor's own showing, that the arrangement of the Digest is the result of historical accident rather than of any logical scheme. The grouping of the Titles into Books, and of these again into Parts, is thus of the roughest kind, and is based not so much upon affinity of subject as on the almost accidental order in which one topic after another was discussed in the Edict[1]. It is not therefore surprising that Justinian himself attached so little importance to this order, that he directed a different method to be observed by the Professors who were entrusted with the guidance of legal education[2]. The division into Parts seems indeed never to have taken root, since it is only occasionally referred to in the Florentine manuscript, or noticed in the fragments of the jurists of the sixth and seventh centuries; and the divisions into Books and into Parts were during the Middle Ages alike practically superseded by the still more arbitrary division into the *Digestum uetus* (Bk. I—XXIV, Tit. 2), the *Infortiatum* (Bk. XXIV, Tit. 3—XXXV, Tit. 2, § 82), the *Tres partes* (Bk. XXXV, Tit. 2, § 82—XXXVIII), and *Digestum nouum* (Bk. XXXIX—L).

The relation of the Title to the Book, of the Book to the Part, and of the Part to the whole work having thus been explained, and shewn to be so arbitrary that the Editors have been obliged to look elsewhere rather than in the Digest itself for the principles upon which their selection should be arranged, it may be worth while to add a few remarks upon the relation of the Title to the "leges" or fragments of which it is composed, and upon the order in which they succeed one another. This subject was for the first time rendered intelligible by Bluhme[3], whose theory, which is now generally received, is as follows: The Digest

[1] For instance, while "pacta" are treated of in Bk. II, Tit. 14, the kindred topic of "uerborum obligationes" is to be looked for in Bk. XLV, Tit. 1. The Lex Aquilia is the subject of Bk. IX, Tit. 2, but the other "obligationes ex delicto" are dealt with in Bk. XLVII. The Title "de inofficioso testamento" is not to be found in any of the nine books "de testamentis" (XXVIII—XXXVI), but is placed in Bk. V.

[2] Const. Omnem Reipub.

[3] Zeitschrift für geschichtliche Rechtswissenschaft, B. IV, Berlin, 1820.

Commissioners having, in accordance with their instructions, agreed upon the general plan of the work and its distribution into certain Books and Titles, proceeded to constitute themselves into three committees, each of which undertook to deal with a definite portion of the whole body of juristic literature which had to be examined. One committee took in hand the first mass of literature, consisting of the Libri ad Sabinum, and treatises on the Ius Ciuile; another the second mass, consisting of commentaries on the Edict; and the remaining committee undertook the third mass, composed of the "quaestiones" and "responsa" of various jurists, of whom Papinian was the most important. A fourth mass, consisting probably of treatises of which copies were only obtained during the progress of the work, appears also to have been examined by this last committee, and the selections from it form a sort of appendix to the rest.

When the task of selection was completed, and the extracted passages had been arranged under the appropriate Titles, the three committees met and composed the present Digest, by bringing together their respective contributions to each Title. The sequence of the different masses in the Title was determined by the quantity and importance of their contents. Where, for instance, the Libri ad Sabinum furnish the bulk of a Title, the extracts from that mass are placed first, and those from the other masses follow according to their amount. Bluhme has carefully tabulated the list of books composing each mass, showing the order in which they were examined and compared, and has pointed out and accounted for the various instances in which the plan above described was departed from.

Each Title in the present Selection has been supplied with an analytical head-note, and with illustrative references to parallel passages in the Corpus Iuris and in the Institutes of Gaius. The text is that of the edition of the Digest published by Mommsen with the assistance of Krueger (Berlin, 1870), with only such slight variations in punctuation as do not affect the sense. In a few cases where the text offered extreme difficulty an emendation has been suggested in the notes.

T. E. H.
C. L. S.

OXFORD,
June, 1881.

CONTENTS.

PART I.

INTRODUCTORY TITLES.

PAGE

DE IUSTITIA ET IURE (I. 1) 1

DE ORIGINE IURIS (I. 2) 4

DE LEGIBUS SENATUSQUE CONSULTIS (I. 3) . . . 12

DE CONSTITUTIONIBUS PRINCIPUM (I. 4) 17

DE UERBORUM SIGNIFICATIONE (L. 16) 18

DE DIUERSIS REGULIS IURIS ANTIQUI (L. 17) . . . 54

PART II.

FAMILY LAW.

DE STATU HOMINUM (I. 5) 79

DE HIS QUI SUI UEL ALIENI IURIS SUNT (I. 6) . . 83

DE RITU NUPTIARUM (XXIII. 2) 86

DE ADOPTIONIBUS ET EMANCIPATIONIBUS ET ALIIS MODIS QUIBUS POTESTAS SOLUITUR (I. 7) . . . 100

QUOD CUM EO QUI IN ALIENA POTESTATE EST NEGOTIUM GESTUM ESSE DICETUR (XIV. 5) 107

PART III.

PROPERTY LAW.

DE ADQUIRENDO RERUM DOMINIO (XLI. 1) . . . 111

DE ADQUIRENDA UEL AMITTENDA POSSESSIONE (XLI. 2) 131

DE USURPATIONIBUS ET USUCAPIONIBUS (XLI. 3) . . 147

PAGE
DE DONATIONIBUS (XXXIX. 5) 160
DE SERUITUTIBUS (VIII. 1) 169
QUEMADMODUM SERUITUTES AMITTUNTUR (VIII. 6) . 173
DE USU FRUCTU ET QUEMADMODUM QUIS UTATUR FRUATUR (VII. 1) 178

PART IV (No. 1).

LAW OF OBLIGATIONS.

DE PACTIS (II. 14) 199
DE OBLIGATIONIBUS ET ACTIONIBUS (XLIV. 7) . . 215
DE REBUS CREDITIS (XII. 1) 229
COMMODATI UEL CONTRA (XIII. 6) 240
DEPOSITI UEL CONTRA (XVI. 3) 248
DE PIGNERATITIA ACTIONE UEL CONTRA (XIII. 7) . 260
DE UERBORUM OBLIGATIONIBUS (XLV. 1) 271

PART IV (No. 2).

LAW OF OBLIGATIONS (*continued*).

DE CONTRAHENDA EMPTIONE (XVIII. 1) 315
DE ACTIONIBUS EMPTI ET UENDITI (XIX. 1) . . . 333
LOCATI CONDUCTI (XIX. 2) 353
PRO SOCIO (XVII. 2) 373
MANDATI (XVII. 1) 393
DE FURTIS (XLVII. 2) 417
AD LEGEM AQUILIAM (IX. 2) 447

SELECT TITLES

FROM THE

DIGEST OF JUSTINIAN.

PART I.

INTRODUCTORY TITLES.

LIBER PRIMUS.

TIT. I.

DE IUSTITIA ET IURE.

SUMMARY.—'Ius' is defined (1. pr. § 1), and divided into 'publicum' and 'priuatum;' 'ius priuatum' is subdivided into 'ius naturale, gentium, ciuile' (§ 2); 'ius naturale' is discussed as the foundation of family life (§ 3); 'ius gentium' as the foundation of government, slavery, property, and contracts (§ 4 and 2–5); the sources of 'ius ciuile' are enumerated (6–9); 'iustitia' and 'iurisprudentia' are defined, and the 'iuris praecepta' are stated (10); the ambiguity of the term 'ius' is pointed out (11, 12). Cf. Inst. i. 1, and 2. pr.— § 3; Gai. i. 1, 2.

1. ULPIANUS libro I institutionum.

IURI operam daturum prius nosse oportet, unde nomen iuris descendat. est autem a iustitia appellatum: nam, ut eleganter Celsus definit, ius est ars boni et aequi[1]. Cuius merito quis nos 1
sacerdotes appellet[2]: iustitiam namque colimus et boni et aequi notitiam profitemur, aequum ab iniquo separantes, licitum ab illicito discernentes, bonos non solum metu poenarum, uerum etiam praemiorum quoque exhortatione efficere cupientes, ueram nisi fallor philosophiam, non simulatam affectantes.

Huius studii duae sunt positiones, publicum et priuatum. publi- 2
cum ius est quod ad statum rei Romanae spectat, priuatum quod ad singulorum utilitatem: sunt enim quaedam publice utilia, quaedam priuatim. publicum ius in sacris, in sacerdotibus, in magistratibus constitit. priuatum ius tripertitum est: collectum etenim est ex naturalibus praeceptis aut gentium aut ciuilibus.

Ius naturale est, quod natura omnia animalia docuit: nam ius 3
istud non humani generis proprium, sed omnium animalium, quae

[1] D. l. 17. 90; C. iii. 1. 8. [2] D. l. 13. 1. 5.

in terra, quae in mari nascuntur, auium quoque commune est. hinc descendit maris atque feminae coniunctio, quam nos matrimonium appellamus[1], hinc liberorum procreatio, hinc educatio[2]. uidemus etenim cetera quoque animalia, feras etiam istius iuris
4 peritia censeri. Ius gentium est, quo gentes humanae utuntur[3]. quod a naturali recedere facile intellegere licet, quia illud omnibus animalibus, hoc solis hominibus inter se commune sit.

2. POMPONIUS libro singulari enchiridii.

Ueluti erga deum religio: ut parentibus et patriae pareamus:

3. FLORENTINUS libro I institutionum.

Ut uim atque iniuriam propulsemus: nam iure hoc euenit, ut quod quisque ob tutelam corporis sui fecerit, iure fecisse existimetur[4], et cum inter nos cognationem quandam natura constituit, consequens est hominem homini insidiari nefas esse.

4. ULPIANUS libro I institutionum.

Manumissiones quoque iuris gentium sunt. est autem manumissio de manu missio, id est datio libertatis: nam quamdiu quis in seruitute est, manui et potestati suppositus est, manumissus liberatur potestate. quae res a iure gentium originem sumpsit, utpote cum iure naturali omnes liberi nascerentur nec esset nota manumissio, cum seruitus esset incognita: sed posteaquam iure gentium seruitus inuasit, secutum est beneficium manumissionis. et cum uno naturali nomine homines appellaremur, iure gentium tria genera esse coeperunt[5]: liberi et his contrarium serui et tertium genus liberti, id est hi qui desierant esse serui.

5. HERMOGENIANUS libro I iuris epitomarum.

Ex hoc iure gentium introducta bella, discretae gentes, regna condita, dominia distincta[6], agris termini positi, aedificia collocata, commercium[7], emptiones uenditiones[8], locationes conductiones[9], obligationes institutae: exceptis quibusdam quae iure ciuili introductae sunt.

6. ULPIANUS libro I institutionum.

Ius ciuile est, quod neque in totum a naturali uel gentium recedit nec per omnia ei seruit: itaque cum aliquid addimus uel detrahimus iuri communi, ius proprium, id est ciuile efficimus[10].
1 Hoc igitur ius nostrum constat aut ex scripto aut sine scripto, ut apud Graecos: *τῶν νόμων οἱ μὲν ἔγγραφοι, οἱ δὲ ἄγραφοι.*

7. PAPINIANUS libro II definitionum.

Ius autem ciuile est, quod ex legibus, plebis scitis, senatus

[1] D. xxiii. 2. 1. [2] C. v. 13. 5. [3] infr. 9; D. xli. 1. 1; Inst. ii. 1. 11.
[4] D. ix. 2. 45. 4. [5] D. i. 5. 4; N. lxxix. 1. [6] D. xli. 1. 1. [7] D. xlviii. 22. 15.
[8] D. xviii. 1. 1. 2; Inst. i. 2. 2. [9] D. xix. 2. 1. [10] Inst. i. 2. 11.

consultis, decretis principum, auctoritate prudentium uenit. Ius 1
praetorium est, quod praetores introduxerunt adiuuandi uel supplendi uel corrigendi iuris ciuilis gratia propter utilitatem publicam. quod et honorarium dicitur ad honorem praetorum sic nominatum [1].

8. MARCIANUS libro I institutionum.

Nam et ipsum ius honorarium uiua uox est iuris ciuilis [2].

9. GAIUS libro I institutionum.

Omnes populi, qui legibus et moribus reguntur, partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure utuntur. nam quod quisque populus ipse sibi ius constituit, id ipsius proprium ciuitatis est uocaturque ius ciuile, quasi ius proprium ipsius ciuitatis: quod uero naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes peraeque custoditur uocaturque ius gentium, quasi quo iure omnes gentes utuntur.

10. ULPIANUS libro I regularum.

Iustitia est constans et perpetua uoluntas ius suum cuique tribuendi [3]. Iuris praecepta sunt haec: honeste uiuere, alterum non 1
laedere, suum cuique tribuere. Iuris prudentia est diuinarum atque 2
humanarum rerum notitia [4], iusti atque iniusti scientia.

11. PAULUS libro XIV ad Sabinum.

Ius pluribus modis dicitur: uno modo, cum id quod semper aequum ac bonum est ius dicitur, ut est ius naturale. altero modo, quod omnibus aut pluribus in quaque ciuitate utile est [5], ut est ius ciuile. nec minus ius recte appellatur in ciuitate nostra ius honorarium. praetor quoque ius reddere dicitur etiam cum inique decernit, relatione scilicet facta non ad id quod ita praetor fecit, sed ad illud quod praetorem facere conuenit [6]. alia significatione ius dicitur locus in quo ius redditur, appellatione collata ab eo quod fit in eo ubi fit. quem locum determinare hoc modo possumus: ubicumque praetor salua maiestate imperii sui saluoque more maiorum ius dicere constituit, is locus recte ius appellatur [7].

12. MARCIANUS libro I institutionum.

Nonnunquam ius etiam pro necessitudine dicimus ueluti 'est mihi ius cognationis uel adfinitatis [8].'

[1] D. i. 2. 2. 12; Inst. i. 2. 7; Gai. i. 6. [2] N. cv. 2 ad fin. [3] D. xvi. 3. 31. [4] Const. Deo Auct. 1. [5] Inst. ii. 4. 2; iii. 19. 10; iii. 26. 10. [6] D. ii. 12. 1. 1; xxxvi. 1. 65. 2. [7] D. xi. 1. 22. [8] Inst. i. 15. 3.

TIT. II.

DE ORIGINE IURIS ET OMNIUM MAGISTRATUUM ET SUCCESSIONE PRUDENTIUM.

SUMMARY.—The extract from Pomponius, who wrote in the time of Hadrian, treats of three topics:—

I. *Iuris origo et processus* (1–12). The 'leges curiatae' of the Kings were summed up in the Ius Papirianum (1–3). The earliest sources of law subsequently to the Decemvirs were the XII Tables, the 'ius ciuile' of the 'prudentes,' and the 'legis actiones' which were made known in the Ius Ciuile Flauianum (4–7). Later sources of law were Plebiscita, Sen. Consulta, Edicta Magistr., and Const. Principum (8–12). Cf. Tac. Ann. iii. 25–28.

II. *Magistratuum nomina et origo* (13–34). Reges (14), Trib. cel. (15), Consules (16), Censores (17), Dictatores (18), Mag. Equit. (19), Trib. pleb. (20), Aediles (21), Quaestores (22), Quaest. parr. (23), Xuiri (24), Trib. mil. (25), Aed. cur. (26), Praet. urb. (27), Praet. peregr. (28), Xuiri lit. iud. (29), IVuiri curand. uiar. &c. (30), Vuiri promagistr. (31), increase of praetors and aediles (32), Praef. urb. (33); which of these 'iura reddebant' (34). Cf. Lyd. de Magistratibus.

III. *Successio prudentium* (35–53).—The origin of the 'ius respondendi' (48–50); cf. Gai. i. 7. The Proculian and Sabinian schools (46–53); cf. Tac. Ann. iii. 75.

1. GAIUS libro I ad legem XII tabularum.

Facturus legum uetustarum interpretationem necessario prius ab urbis initiis repetendum existimaui, non quia uelim uerbosos commentarios facere, sed quod in omnibus rebus animaduerto id perfectum esse quod ex omnibus suis partibus constaret: et certe cuiusque rei potissima pars principium est. deinde si in foro causas dicentibus nefas ut ita dixerim uidetur esse nulla praefatione facta iudici rem exponere: quanto magis interpretationem promittentibus inconueniens erit omissis initiis atque origine non repetita atque illotis ut ita dixerim manibus protinus materiam interpretationis tractare? namque nisi fallor istae praefationes et libentius nos ad lectionem propositae materiae producunt et cum ibi uenerimus, euidentiorem praestant intellectum.

2. POMPONIUS libro singulari enchiridii.

Necessarium itaque nobis uidetur ipsius iuris originem atque
1 processum demonstrare. Et quidem initio ciuitatis nostrae populus sine lege certa, sine iure certo primum agere instituit omniaque
2 manu a regibus gubernabantur. Postea aucta ad aliquem modum ciuitate ipsum Romulum traditur populum in triginta partes diuisisse, quas partes curias appellauit propterea quod tunc reipublicae curam per sententias partium earum expediebat. et ita leges quasdam et ipse curiatas ad populum tulit: tulerunt et sequentes reges. quae omnes conscriptae exstant in libro Sexti[1] Papirii, qui fuit illis temporibus quibus Superbus Demarati Corinthii filius, ex principalibus uiris. is liber, ut diximus, appellatur ius ciuile Papi-

[1] Sed vide infra § 36.

rianum, non quia Papirius de suo quicquam ibi adiecit, sed quod leges sine ordine latas in unum composuit.

Exactis deinde regibus lege tribunicia omnes leges hae exole- 3
uerunt iterumque coepit populus Romanus incerto magis iure et consuetudine aliqua uti quam per latam legem, idque prope uiginti annis passus est. Postea ne diutius hoc fieret, placuit publica 4
auctoritate decem constitui uiros, per quos peterentur leges a Graecis ciuitatibus et ciuitas fundaretur legibus: quas in tabulas eboreas perscriptas pro rostris composuerunt, ut possint leges apertius percipi: datumque est eis ius eo anno in ciuitate summum, uti leges et corrigerent, si opus esset, et interpretarentur, neque prouocatio ab eis sicut a reliquis magistratibus fieret. qui ipsi animaduerterunt aliquid deesse istis primis legibus ideoque sequenti anno alias duas ad easdem tabulas adiecerunt: et ita ex accedenti appellatae sunt leges duodecim tabularum. quarum ferendarum auctorem fuisse decemuiris Hermodorum quendam Ephesium exulantem in Italia quidam rettulerunt.

His legibus latis coepit (ut naturaliter euenire solet, ut inter- 5
pretatio desideraret prudentium auctoritatem) necessariam esse disputatione[1] fori. haec disputatio, et hoc ius quod sine scripto uenit compositum a prudentibus, propria parte aliqua non appellatur, ut ceterae partes iuris suis nominibus designantur, datis propriis nominibus ceteris partibus, sed communi nomine appellatur ius ciuile.

Deinde ex his legibus eodem tempore fere actiones compositae 6
sunt, quibus inter se homines disceptarent: quas actiones ne populus prout uellet institueret, certas sollemnesque esse uoluerunt: et appellatur haec pars iuris legis actiones, id est legitimae actiones[2]. et ita eodem paene tempore tria haec iura nata sunt: lege duodecim tabularum[3] ex his fluere coepit ius ciuile, ex isdem legis actiones compositae sunt. omnium tamen harum et interpretandi scientia et actiones apud collegium pontificum erant, ex quibus constituebatur, quis quoquo anno praeesset priuatis. et fere populus annis prope centum hac consuetudine usus est. Postea cum Ap- 7
pius Claudius proposuisset et ad formam redegisset has actiones, Gnaeus Flauius scriba eius libertini filius subreptum librum populo tradidit, et adeo gratum fuit id munus populo, ut tribunus plebis fieret et senator et aedilis curulis. hic liber, qui actiones continet, appellatur ius ciuile Flauianum, sicut ille ius ciuile Papirianum: nam nec Gnaeus Flauius de suo quicquam adiecit libro. augescente ciuitate quia deerant quaedam genera agendi, non post multum temporis spatium Sextus[4] Aelius alias actiones composuit et librum populo dedit, qui appellatur ius Aelianum. Deinde cum 8
esset in ciuitate lex duodecim tabularum et ius ciuile, essent et legis actiones, euenit, ut plebs in discordiam cum patribus peruenire et secederet sibique iura constitueret, quae iura plebi scita

[1] disputationem? [2] Gai. iv. 10–31. [3] lege XII tabularum lata? [4] C. vii. 7. 1. pr.

uocantur. mox cum reuocata est plebs, quia multae discordiae nascebantur de his plebis scitis, pro legibus placuit et ea obseruari lege Hortensia: et ita factum est, ut inter plebis scita et legem
9 species constituendi interesset, potestas autem eadem esset. Deinde quia difficile plebs conuenire coepit, populus certe multo difficilius in tanta turba hominum, necessitas ipsa curam reipublicae ad senatum deduxit: ita coepit senatus se interponere et quidquid constituisset obseruabatur, idque ius appellabatur senatus con-
10 sultum. Eodem tempore et magistratus iura reddebant et, ut scirent ciues quod ius de quaque re quisque dicturus esset seque praemuniret, edicta proponebant. quae edicta praetorum ius honorarium constituerunt: honorarium dicitur, quod ab honore prae-
11 toris uenerat. Nouissime sicut ad pauciores iuris constituendi uias transisse ipsis rebus dictantibus uidebatur per partes, euenit, ut necesse esset rei publicae per unum consuli (nam senatus non perinde omnes prouincias probe gerere poterant): igitur constituto
12 principe datum est ei ius, ut quod constituisset, ratum esset. Ita in ciuitate nostra aut iure, id est lege, constituitur, aut est proprium ius ciuile, quod sine scripto in sola prudentium interpretatione consistit, aut sunt legis actiones, quae formam agendi continent, aut plebi scitum, quod sine auctoritate patrum est constitutum, aut est magistratuum edictum, unde ius honorarium nascitur, aut senatus consultum, quod solum senatu constituente inducitur sine lege, aut est principalis constitutio, id est, ut quod ipse princeps constituit pro lege seruetur[1].

13 Post originem iuris et processum cognitum consequens est, ut de magistratuum nominibus et origine cognoscamus, quia, ut exposuimus, per eos qui iuri dicundo praesunt effectus rei accipitur: quantum est enim ius in ciuitate esse, nisi sint qui iura regere possint? post hoc dein de auctorum successione dicemus, quod constare non potest ius, nisi sit aliquis iuris peritus, per quem
14 possit cottidie in melius produci. Quod ad magistratus attinet, initio ciuitatis huius constat reges omnem potestatem habuisse.
15 Isdem temporibus et tribunum celerum fuisse constat: is autem erat qui equitibus praeerat et ueluti secundum locum a regibus optinebat: quo in numero fuit Iunius Brutus, qui auctor fuit regis
16 eiciendi. Exactis deinde regibus consules constituti sunt duo: penes quos summum ius uti esset, lege rogatum est: dicti sunt ab eo quod plurimum reipublicae consulerent. qui tamen ne per omnia regiam potestatem sibi uindicarent, lege lata factum est ut ab eis prouocatio esset, neue possent in caput ciuis Romani animaduertere iniussu populi: solum relictum est illis ut coercere
17 possent et in uincula publica duci iuberent. Post deinde cum census iam maiori tempore agendus esset et consules non suffi-
18 cerent huic quoque officio, censores constituti sunt[2]. Populo deinde aucto cum crebra orerentur bella et quaedam acriora a

[1] D. i. 1. 7. D. l. 16. 111.

finitimis inferrentur, interdum re exigente placuit maioris potestatis magistratum constitui: itaque dictatores proditi sunt, a quibus nec prouocandi ius fuit et quibus etiam capitis animaduersio data est. hunc magistratum, quoniam summam potestatem habebat, non erat fas ultra sextum mensem retineri. Et his dic- 19
tatoribus magistri equitum iniungebantur sic, quo modo regibus tribuni celerum: quod officium fere tale erat quale hodie praefectorum praetorio[1], magistratus tamen habebantur legitimi. Isdem 20
temporibus cum plebs a patribus secessisset anno fere septimo decimo post reges exactos, tribunos sibi in monte sacro creauit, qui essent plebeii magistratus. dicti tribuni, quod olim in tres partes populus diuisus erat et ex singulis singuli creabantur: uel quia tribuum suffragio creabantur. Itemque ut essent qui aedibus 21
praeessent, in quibus omnia scita sua plebs deferebat, duos ex plebe constituerunt, qui etiam aediles appellati sunt. Deinde cum aera- 22
rium populi auctius esse coepisset, ut essent qui illi praeessent, constituti sunt quaestores[2], qui pecuniae praeessent, dicti ab eo quod inquirendae et conseruandae pecuniae causa creati erant. Et quia, ut diximus, de capite ciuis Romani iniussu populi non 23
erat lege permissum consulibus ius dicere, propterea quaestores constituebantur a populo, qui capitalibus rebus praeessent: hi appellabantur quaestores parricidii, quorum etiam meminit lex duodecim tabularum. Et cum placuisset leges quoque ferri, latum 24
est ad populum, uti omnes magistratu se abdicarent, quo decemuiri constituti anno uno cum magistratum prorogarent sibi et cum iniuriose tractarent neque uellent deinceps sufficere magistratibus, ut ipsi et factio sua perpetuo rem publicam occupatam retineret: nimia atque aspera dominatione eo rem perduxerant, ut exercitus a re publica secederet. initium fuisse secessionis dicitur Uerginius quidam, qui cum animaduertisset Appium Claudium, contra ius quod ipse ex uetere iure in duodecim tabulas transtulerat, uindicias[3] filiae suae a se abdixisse, et secundum eum qui in seruitutem ab eo suppositus petierat dixisse, captumque amore uirginis omne fas ac nefas miscuisse: indignatus, quod uetustissima iuris obseruantia in persona filiae suae defecisset (utpote cum Brutus, qui primus Romae consul fuit, uindicias secundum libertatem dixisset in persona Uindicis Uitelliorum serui, qui proditionis coniurationem indicio suo detexerat) et castitatem filiae uitae quoque eius praeferendam putaret, arrepto cultro de taberna lanionis filiam interfecit, in hoc scilicet ut morte uirginis contumeliam stupri arceret, ac protinus recens a caede madenteque adhuc filiae cruore ad commilitones confugit. qui uniuersi de Algido, ubi tunc belli gerendi causa legiones erant, relictis ducibus pristinis signa in Auentinum transtulerunt, omnisque plebs urbana mox eodem se contulit, populique consensu[4] partim in carcere necati. ita rursus res publica suum statum recepit. Deinde cum post aliquot annos 25

[1] D. i. 11. [2] D. i. 13. [3] D. vi. 1. 1, 2. [4] Decemuiri?

duodecim tabulae[1] latae sunt et plebs contenderet cum patribus et uellet ex suo quoque corpore consules creare et patres recusarent: factum est, ut tribuni militum crearentur, partim ex plebe partim ex patribus, consulari potestate. hique constituti sunt uario numero: interdum enim uiginti fuerunt, interdum plures, non-
26 numquam pauciores. Deinde cum placuisset creari etiam ex plebe consules, coeperunt ex utroque corpore constitui. tunc, ut aliquo pluris patres haberent, placuit duos ex numero patrum constitui:
27 ita facti sunt aediles curules. Cumque consules auocarentur bellis finitimis neque esset qui in ciuitate ius reddere posset, factum est, ut praetor quoque crearetur, qui urbanus appellatus est, quod in
28 urbe ius redderet. Post aliquot deinde annos non sufficiente eo praetore, quod multa turba etiam peregrinorum in ciuitatem ueniret, creatus est et alius praetor, qui peregrinus appellatus est, ab eo
29 quod plerumque inter peregrinos ius dicebat. Deinde cum esset necessarius magistratus qui hastae praeessent, decemuiri in litibus
30 iudicandis sunt constituti. Constituti sunt eodem tempore et quattuoruiri qui curam uiarum agerent, et triumuiri monetales aeris argenti auri flatores, et triumuiri capitales qui carceris custodiam haberent[2], ut cum animaduerti oporteret interuentu eorum
31 fieret. Et quia magistratibus uespertinis temporibus in publicum esse inconueniens erat, quinqueuiri constituti sunt cis Tiberim et
32 ultis Tiberim, qui possint pro magistratibus fungi. Capta deinde Sardinia, mox Sicilia, item Hispania, deinde Narbonensi prouincia totidem praetores quot prouinciae in dicionem uenerant creati sunt, partim qui urbanis rebus, partim qui prouincialibus praeessent[3]. deinde Cornelius Sulla quaestiones publicas constituit, ueluti de falso, de parricidio, de sicariis, et praetores quattuor adiecit. deinde Gaius Iulius Caesar duos praetores et duos aediles qui frumento praeessent et a Cerere cereales constituit. ita duodecim praetores, sex aediles sunt creati. diuus deinde Augustus sedecim praetores constituit. post deinde diuus Claudius duos praetores adiecit qui de fideicommisso ius dicerent[4], ex quibus unum diuus Titus detraxit: et adiecit diuus Nerua qui inter fiscum et priuatos ius diceret. ita decem et octo praetores in ciui-
33 tate ius dicunt. Et haec omnia, quotiens in re publica sunt magistratus, obseruantur: quotiens autem proficiscuntur, unus relinquitur, qui ius dicat: is uocatur praefectus urbi[5]. qui praefectus olim constituebatur: postea fere Latinarum feriarum causa introductus est et quotannis obseruatur. nam praefectus annonae[6] et uigilum[7] non sunt magistratus, sed extra ordinem utilitatis causa constituti sunt. et tamen hi quos Cistiberes diximus, postea
34 aediles senatus consulto creabantur. Ergo ex his omnibus decem tribuni plebis, consules duo, decem et octo praetores, sex aediles[8] in ciuitate iura reddebant.

[1] cum post aliquot annos quam XII tabulae? [2] D. xlvii. 2. 52. 12. [3] N. xxiv. pr.
[4] Inst. ii. 23. 1. [5] D. i. 12. [6] D. xiv. 5. 8. [7] D. i. 15; N. xiii. pr. [8] D. xxi. 1.

Iuris ciuilis scientiam plurimi et maximi uiri professi sunt: sed 35
qui eorum maximae dignationis apud populum Romanum fuerunt,
eorum in praesentia mentio habenda est, ut appareat a quibus et
qualibus haec iura orta et tradita sunt. et quidem ex omnibus qui
scientiam nancti sunt ante Tiberium Coruncanium publice pro-
fessum neminem traditur: ceteri autem ad hunc uel in latenti ius
ciuile retinere cogitabant solumque consultatoribus uacare potius
quam discere uolentibus se praestabant. Fuit autem in primis 36
peritus PUBLIUS[1] PAPIRIUS, qui leges regias in unum contulit.
ab hoc APPIUS CLAUDIUS unus ex decemuiris, cuius maximum
consilium in duodecim tabulis scribendis fuit. post hunc APPIUS
CLAUDIUS eiusdem generis maximam scientiam habuit: hic Cen-
temmanus appellatus est, Appiam uiam strauit et aquam Claudiam
induxit et de Pyrrho in urbe non recipiendo sententiam tulit[2]:
hunc etiam actiones[3] scripsisse traditum est primum de usurpa-
tionibus, qui liber non exstat: idem Appius Claudius, qui uidetur
ab hoc processisse, R litteram inuenit, ut pro Ualesiis Ualerii
essent et pro Fusiis Furii. Fuit post eos maximae scientiae SEM- 37
PRONIUS, quem populus Romanus σοφὸν appellauit, nec quisquam
ante hunc aut post hunc hoc nomine cognominatus est. GAIUS
SCIPIO NASICA, qui optimus a senatu appellatus est: cui etiam
publice domus in sacra uia data est, quo facilius consuli posset.
deinde QUINTUS MUCIUS[4], qui ad Carthaginienses missus legatus,
cum essent duae tesserae positae una pacis altera belli, arbitrio
sibi dato, utram uellet referret Romam, utramque sustulit et ait
Carthaginienses petere debere, utram mallent accipere. Post hos 38
fuit TIBERIUS CORUNCANIUS, ut dixi, qui primus profiteri coepit:
cuius tamen scriptum nullum exstat, sed responsa complura et
memorabilia eius fuerunt. deinde SEXTUS AELIUS et frater eius
PUBLIUS AELIUS et PUBLIUS ATILIUS maximam scientiam in
profitendo habuerunt, ut duo Aelii etiam consules fuerint, Atilius
autem primus a populo Sapiens appellatus est. Sextum Aelium
etiam Ennius[5] laudauit et exstat illius liber qui inscribitur 'tri-
pertita,' qui liber ueluti cunabula iuris continet: tripertita autem
dicitur, quoniam lege duodecim tabularum praeposita iungitur inter-
pretatio, deinde subtexitur legis actio. eiusdem esse tres alii libri
referuntur, quos tamen quidam negant eiusdem esse: hos sectatus
ad aliquid est Cato. deinde MARCUS CATO princeps Porciae fami-
liae, cuius et libri exstant[6]: sed plurimi filii eius, ex quibus ceteri
oriuntur. Post hos fuerunt PUBLIUS MUCIUS[7] et BRUTUS[8] et 39
MANILIUS, qui fundauerunt ius ciuile. ex his Publius Mucius etiam
decem libellos reliquit, Brutus septem, Manilius tres: et extant
uolumina scripta Manilii monumenta. illi duo consulares fuerunt,
Brutus praetorius, Publius autem Mucius etiam pontifex maximus.
Ab his profecti sunt PUBLIUS RUTILIUS RUFUS, qui Romae 40

[1] sed vide sup. § 2. [2] D. iii. 1. 1. 5. [3] dele 'actiones'? [4] D. l. 16. 241; D. l. 17. 73. [5] Ennius, ap. Cic. Tus. Disp. i. 9. 18. [6] D. xlv. 1. 4. 1; Inst. i. 11. 12. [7] D. xxiv. 3. 66; D. l. 7. 17. [8] D. vii. 1. 68.

consul et Asiae proconsul fuit, PAULUS UERGINIUS et QUINTUS TUBERO ille stoicus Pansae auditor, qui et ipse consul. etiam SEXTUS POMPEIUS Gnaei Pompeii patruus fuit eodem tempore: et COELIUS ANTIPATER, qui historias conscripsit, sed plus eloquentiae quam scientiae iuris operam dedit: etiam LUCIUS CRASSUS frater Publii Mucii, qui Munianus dictus est: hunc Cicero
41 ait iurisconsultorum disertissimum[1]. Post hos QUINTUS MUCIUS Publii filius pontifex maximus ius ciuile primus constituit gene-
42 ratim in libros decem et octo redigendo. Mucii auditores fuerunt complures, sed praecipuae auctoritatis AQUILIUS GALLUS[2], BALBUS LUCILIUS, SEXTUS PAPIRIUS, GAIUS IUUENTIUS: ex quibus Gallum maximae auctoritatis apud populum fuisse Seruius dicit. omnes tamen hi a Seruio Sulpicio nominantur: alioquin per se eorum scripta non talia exstant, ut ea omnes appetant: denique nec uersantur omnino scripta eorum inter manus hominum, sed Seruius libros suos compleuit, pro cuius scriptura ipsorum quoque
43 memoria habetur. SERUIUS autem SULPICIUS cum in causis orandis primum locum aut pro certo post Marcum Tullium optineret, traditur ad consulendum Quintum Mucium de re amici sui peruenisse cumque eum sibi respondisse[3] de iure Seruius parum intellexisset, iterum Quintum interrogasse et a Quinto Mucio responsum esse nec tamen percepisse, et ita obiurgatum esse a Quinto Mucio: namque eum dixisse turpe esse patricio et nobili et causas oranti ius in quo uersaretur ignorare. ea uelut contumelia Seruius tactus operam dedit iuri ciuili, et plurimum eos de quibus locuti sumus audiit, institutus a Balbo Lucilio, instructus autem maxime a Gallo Aquilio, qui fuit Cercinae: itaque libri complures eius extant Cercinae confecti. hic cum in legatione perisset, statuam ei populus Romanus pro rostris posuit, et hodieque exstat pro rostris Augusti. huius uolumina complura
44 exstant: reliquit autem prope centum et octaginta libros. Ab hoc plurimi profecerunt, fere tamen hi libros conscripserunt: ALFENUS UARUS[4] GAIUS[5], AULUS OFILIUS[6], TITUS CAESIUS, AUFIDIUS TUCCA, AUFIDIUS NAMUSA[7], FLAUIUS PRISCUS, GAIUS ATEIUS[8], PACUUIUS[9] LABEO, ANTISTIUS[10] Labeonis Antisti pater, CINNA[11], PUBLICIUS GELLIUS. ex his decem libros octo conscripserunt, quorum omnes qui fuerunt libri digesti sunt ab Aufidio Namusa in centum quadraginta libros. ex his auditoribus[12] plurimum auctoritatis habuit Alfenus Uarus et Aulus Ofilius, ex quibus Uarus et consul fuit, Ofilius in equestri ordine perseuerauit. is fuit Caesari familiarissimus et libros de iure ciuili plurimos et qui omnem partem operis fundarent reliquit. nam de legibus uicensimae[13] primus conscribit: de iurisdictione

[1] 'eloquentium iurisperitissimus,' Cic. Brut. xxxix. 145. [2] D. xxviii. 2. 29; Inst. iii. 29. 2. [3] respondentem? [4] D. v. 1. 76. [5] dele 'Gaius'? [6] D. l. 16. 234. 2. [7] D. xxxix. 3. 2. 6. [8] D. xxiii. 3. 79. 1. [9] D. xiii. 6. 1; cf. Gell. v. 21. 10. [10] dele 'Antistius'? [11] D. xxiii. 2. 6. [12] D. xxxiii. 4. 6. 1. [13] C. vi. 33. 3.

idem edictum praetoris primus diligenter composuit, nam ante eum Seruius duos libros ad Brutum perquam breuissimos ad edictum subscriptos reliquit. Fuit eodem tempore et TREBATIUS[1], qui 45
idem Corneli Maximi auditor fuit: AULUS CASCELLIUS[2], Quintus Mucius Uolusii auditor[3], denique in illius honorem testamento Publium Mucium nepotem eius reliquit heredem. fuit autem quaestorius nec ultra proficere uoluit, cum illi etiam Augustus consulatum offerret. ex his Trebatius peritior Cascellio, Cascellius Trebatio eloquentior fuisse dicitur, Ofilius utroque doctior. Cascellii scripta non exstant nisi unus liber bene dictorum, Trebatii complures, sed minus frequentantur. Post hos quoque TUBERO 46
fuit, qui Ofilio operam dedit: fuit autem patricius et transit a causis agendis ad ius ciuile, maxime postquam Quintum Ligarium accusauit nec optinuit apud Gaium Caesarem. is est Quintus Ligarius, qui cum Africae oram teneret, infirmum Tuberonem applicare non permisit nec aquam haurire, quo nomine eum accusauit et Cicero defendit: exstat eius oratio satis pulcherrima, quae inscribitur pro Quinto Ligario. Tubero doctissimus quidem habitus est iuris publici et priuati et complures utriusque operis libros reliquit: sermone etiam antiquo usus affectauit scribere et ideo parum libri eius grati habentur. Post hunc maximae auctoritatis fuerunt 47
ATEIUS CAPITO, qui Ofilium secutus est, et ANTISTIUS LABEO, qui omnes hos audiuit, institutus est autem a Trebatio. ex his Ateius consul fuit: Labeo noluit, cum offerretur ei ab Augusto consulatus, quo suffectus fieret, honorem suscipere, sed plurimum studiis operam dedit: et totum annum ita diuiserat, ut Romae sex mensibus cum studiosis esset, sex mensibus secederet et conscribendis libris operam daret. itaque reliquit quadringenta uolumina, ex quibus plurima inter manus uersantur. hi duo primum ueluti diuersas sectas fecerunt: nam Ateius Capito in his quae ei tradita fuerant, perseuerabat, Labeo ingenii qualitate et fiducia doctrinae, qui et ceteris operis sapientiae operam dederat, plurima innouare instituit. Et ita Ateio Capitoni MASSURIUS SABINUS[4] successit, 48
Labeoni NERUA, qui adhuc eas dissensiones auxerunt. hic etiam Nerua Caesari familiarissimus fuit. Massurius Sabinus in equestri ordine fuit et publice primus respondit: posteaque hoc coepit beneficium dari, a Tiberio Caesare hoc tamen illi concessum erat. Et, 49
ut obiter sciamus, ante tempora Augusti publice respondendi ius non a principibus dabatur, sed qui fiduciam studiorum suorum habebant, consulentibus respondebant: neque responsa utique signata dabant, sed plerumque iudicibus ipsi scribebant, aut testabantur qui illos consulebant. primus diuus Augustus, ut maior iuris auctoritas haberetur, constituit, ut ex auctoritate eius responderent: et ex illo tempore peti hoc pro beneficio coepit. et ideo optimus princeps Hadrianus, cum ab eo uiri praetorii peterent, ut

[1] Inst. ii. 25. pr. [2] D. xxxii. 100. 1; Gai. iv. 166, 169. [3] Quinti Mucii auditoris Volcatii auditor?, et cf. Plin. H.N. viii. 40. 61. [4] Gai. ii. 218.

sibi liceret respondere, rescripsit eis hoc non peti, sed praestari solere et ideo, si quis fiduciam sui haberet, delectari se[1] populo
50 ad respondendum se praepararet. Ergo Sabino concessum est a Tiberio Caesare, ut populo responderet: qui in equestri ordine iam grandis natu et fere annorum quinquaginta receptus est. huic nec amplae facultates fuerunt, sed plurimum a suis auditoribus
51 sustentatus est. Huic successit GAIUS CASSIUS LONGINUS natus ex filia Tuberonis, quae fuit neptis Seruii Sulpicii: et ideo proauum suum Seruium Sulpicium appellat. hic consul fuit cum Quartino temporibus Tiberii, sed plurimum in ciuitate auctoritatis habuit eo usque, donec eum Caesar ciuitate pelleret. Expulsus ab eo in Sardiniam, reuocatus a Uespasiano diem suum obit.
52 Neruae successit PROCULUS.[2] fuit eodem tempore et NERUA FILIUS[3]: fuit et alius LONGINUS ex equestri quidem ordine, qui postea ad praeturam usque peruenit. sed Proculi auctoritas maior fuit, nam etiam plurimum potuit: appellatique sunt partim Cassiani, partim Proculiani, quae origo a Capitone et Labeone
53 coeperat. Cassio CAELIUS SABINUS[4] successit, qui plurimum temporibus Uespasiani potuit: Proculo PEGASUS[5], qui temporibus Uespasiani praefectus urbi fuit: Caelio Sabino PRISCUS IAUOLENUS[6]: Pegaso CELSUS[7]: patri Celso CELSUS FILIUS[8] et PRISCUS NERATIUS[9], qui utrique consules fuerunt, Celsus quidem et iterum: Iauoleno Prisco ABURNIUS UALENS[10] et TUSCIANUS, item SALUIUS IULIANUS[11].

TIT. III.

DE LEGIBUS SENATUSQUE CONSULTIS ET LONGA CONSUETUDINE.

SUMMARY.—A law is defined (1, 2); the objects at which laws aim are stated (3–10); rules of interpretation are given (11–28); acts 'in fraudem legis' are explained (29, 30); cf. Cod. i. 14. 'Princeps legibus solutus est' (31); cf. Inst. ii. 17. 8. The nature of 'mos' and 'consuetudo' is examined (32–40); cf. Cod. viii. 53. The questions with which law deals are enumerated (41).

1. PAPINIANUS libro I definitionum.

Lex est commune praeceptum, uirorum prudentium consultum, delictorum quae sponte uel ignorantia contrahuntur coercitio, communis rei publicae sponsio.

2. MARCIANUS libro I institutionum.

Nam et Demosthenes orator sic definit[12]: *τοῦτό ἐστιν νόμος, ᾧ*

[1] delectari se si populo? [2] D. xxxvii. 14. 17. pr.; Inst. iii. 23. 2. [3] D iii. 1. 1. 3; D. xviii. 1. 1. 1. [4] D. xxxv. 1. 72. 7. [5] Inst. ii. 23. 5; Gai. i. 31. [6] D. xl. 2. 5. [7] D. xvii. 1. 39. [8] D. xxxi. 29. [9] D. viii. 3. 5. 1. [10] D. xxxii. 78. 6. [11] D. xxxvii. 14. 17; Const. Tanta, 18. [12] Dem. adv. Aristog. p. 774 Reisk.

πάντας ἀνθρώπους προσήκει πείθεσθαι διὰ πολλά, καὶ μάλιστα ὅτι πᾶς ἐστὶν νόμος εὕρημα μὲν καὶ δῶρον θεοῦ, δόγμα δὲ ἀνθρώπων φρονίμων, ἐπανόρθωμα δὲ τῶν ἑκουσίων καὶ ἀκουσίων ἁμαρτημάτων, πόλεως δὲ συνθήκη κοινή, καθ' ἣν ἅπασι προσήκει ζῆν τοῖς ἐν τῇ πόλει. sed et philosophus summae stoicae sapientiae Chrysippus sic incipit libro quem fecit *περὶ νόμου: ὁ νόμος πάντων ἐστὶ βασιλεὺς θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων· δεῖ δὲ αὐτὸν προστάτην τε εἶναι τῶν καλῶν καὶ τῶν αἰσχρῶν καὶ ἄρχοντα καὶ ἡγεμόνα, καὶ κατὰ τοῦτο κανόνα τε εἶναι δικαίων καὶ ἀδίκων καὶ τῶν φύσει πολιτικῶν ζῴων προστακτικὸν μὲν ὧν ποιητέον, ἀπαγορευτικὸν δὲ ὧν οὐ ποιητέον.*

3. POMPONIUS libro XXV ad Sabinum.

Iura constitui oportet, ut dixit Theophrastus, in his quae *ἐπὶ τὸ πλεῖστον* accidunt, non quae *ἐκ παραλόγου*[1].

4. CELSUS libro V digestorum.

Ex his quae forte uno aliquo casu accidere possunt iura non constituuntur:

5. IDEM libro XVII digestorum.

Nam ad ea potius debet aptari ius quae et frequenter et facile quam quae perraro eueniunt.

6. PAULUS libro XVII ad Plautium.

Τὸ *γὰρ ἅπαξ ἢ δίς*, ut ait Theophrastus, *παραβαίνουσιν οἱ νομοθέται*[2].

7. MODESTINUS libro I regularum.

Legis uirtus haec est imperare uetare permittere punire.

8. ULPIANUS libro III ad Sabinum.

Iura non in singulas personas, sed generaliter constituuntur.

9. IDEM libro XVI ad edictum.

Non ambigitur senatum ius facere posse.

10. IULIANUS libro LIX digestorum.

Neque leges neque senatus consulta ita scribi possunt, ut omnes casus qui quandoque inciderint comprehendantur, sed sufficit ea quae plerumque accidunt contineri.

11. IDEM libro XC digestorum.

Et ideo de his quae primo constituuntur aut interpretatione aut constitutione optimi principis certius statuendum est.

12. IDEM libro XV digestorum.

Non possunt omnes articuli singillatim aut legibus aut senatus consultis compraehendi: sed cum in aliqua causa sententia eorum

[1] D. l. 17. 64; N. xciv. 2. [2] D. v. 4. 3.

manifesta est, is qui iurisdictioni praeest ad similia procedere atque ita ius dicere debet[1].

13. ULPIANUS libro I ad edictum aedilium curulium.

Nam, ut ait Pedius, quotiens lege aliquid unum uel alterum introductum est, bona occasio est cetera quae tendunt ad eandem utilitatem, uel interpretatione uel certe iurisdictione suppleri.

14. PAULUS libro LIV ad edictum.

Quod uero contra rationem iuris receptum est, non est producendum ad consequentias[2].

15. IULIANUS libro XXVII digestorum.

In his quae contra rationem iuris constituta sunt non possumus sequi regulam iuris.

16. PAULUS libro singulari de iure singulari.

Ius singulare est, quod contra tenorem rationis propter aliquam utilitatem auctoritate constituentium introductum est.

17. CELSUS libro XXVI digestorum.

Scire leges non hoc est uerba earum tenere, sed uim ac potestatem.

18. IDEM libro XXIX digestorum.

Benignius leges interpretandae sunt, quo uoluntas earum conseruetur[3].

19. IDEM libro XXXIII digestorum.

In ambigua uoce legis ea potius accipienda est significatio quae uitio caret, praesertim cum etiam uoluntas legis ex hoc colligi possit[4].

20. IULIANUS libro LV digestorum.

Non omnium quae a maioribus constituta sunt ratio reddi potest[5].

21. NERATIUS libro VI membranarum.

Et ideo rationes eorum quae constituuntur inquiri non oportet: alioquin multa ex his quae certa sunt subuertuntur.

22. ULPIANUS libro XXXV ad edictum.

Cum lex in praeteritum quid indulget, in futurum uetat.

23. PAULUS libro IV ad Plautium.

Minime sunt mutanda quae interpretationem certam semper habuerunt.

[1] D. iv. 6. 26. 9; xix. 5. 11; xxviii. 2. 29. 5. [2] D. l. 17. 141. [3] D. l. 17. 56. [4] D. xxxiv. 5. 3. [5] D. ix. 2. 51. 2.

24. CELSUS libro IX digestorum.

Inciuile est nisi tota lege perspecta una aliqua particula eius proposita iudicare uel respondere.

25. MODESTINUS libro VIII responsorum.

Nulla iuris ratio aut aequitatis benignitas patitur, ut quae salubriter pro utilitate hominum introducuntur, ea nos duriore interpretatione contra ipsorum commodum producamus ad seueritatem.

26. PAULUS libro IV quaestionum.

Non est nouum, ut priores leges ad posteriores trahantur[1].

27. TERTULLIANUS libro I quaestionum.

Ideo, quia antiquiores leges ad posteriores trahi usitatum est, semper quasi hoc legibus inesse credi oportet, ut ad eas quoque personas et ad eas res pertinerent, quae quandoque similes erunt.

28. PAULUS libro V ad legem Iuliam et Papiam.

Sed et posteriores leges ad priores pertinent, nisi contrariae sint, idque multis argumentis probatur.

29. IDEM libro singulari ad legem Cinciam.

Contra legem facit, qui id facit quod lex prohibet, in fraudem uero[2], qui saluis uerbis legis sententiam eius circumuenit.

30. ULPIANUS libro IV ad edictum.

Fraus enim legi fit, ubi quod fieri noluit, fieri autem non uetuit, id fit: et quod distat ῥητὸν ἀπὸ διανοίας, hoc distat fraus ab eo quod contra legem fit[3].

31. IDEM libro XIII ad legem Iuliam et Papiam.

Princeps legibus solutus est[4]: Augusta autem licet legibus soluta non est, principes tamen eadem illi priuilegia tribuunt quae ipsi habent.

32. IULIANUS libro LXXXIV digestorum.

De quibus causis scriptis legibus non utimur, id custodiri oportet quod moribus et consuetudine inductum est: et si qua in re hoc deficeret, tunc quod proximum et consequens ei est: si nec id quidem appareat, tunc ius quo urbs Roma utitur seruari oportet. Inueterata consuetudo pro lege non immerito custoditur, et hoc 1
est ius quod dicitur moribus constitutum[5]. nam cum ipsae leges nulla alia ex causa nos teneant, quam quod iudicio populi receptae sunt, merito et ea quae sine ullo scripto populus probauit tenebunt omnes: nam quid interest suffragio populus uoluntatem suam declaret

[1] D. i. 4. 4. [2] C. i. 14. 5. pr. [3] D. xiv. 6. 3. 3; xxviii. 6. 43. 3; xxxv. 1. 64. 1.
[4] D. xxxii. 23; C. i. 14. 4; Inst. ii. 17. 8. [5] Inst. i. 2. 9.

an rebus ipsis et factis? quare rectissime etiam illud receptum est, ut leges non solum suffragio legis latoris, sed etiam tacito consensu omnium per desuetudinem abrogentur.

33. ULPIANUS libro I de officio proconsulis.

Diuturna consuetudo pro iure et lege in his quae non ex scripto descendunt obseruari solet [1].

34. IDEM libro IV de officio proconsulis.

Cum de consuetudine ciuitatis uel prouinciae confidere quis uidetur, primum quidem illud explorandum arbitror, an etiam contradicto aliquando iudicio consuetudo firmata sit.

35. HERMOGENIANUS libro I iuris epitomarum.

Sed et ea quae longa consuetudine comprobata sunt ac per annos plurimos obseruata, uelut tacita ciuium conuentio, non minus quam ea quae scripta sunt iura seruantur.

36. PAULUS libro VII ad Sabinum.

Immo magnae auctoritatis hoc ius habetur quod in tantum probatum est ut non fuerit necesse scripto id comprehendere.

37. IDEM libro I quaestionum.

Si de interpretatione legis quaeratur, in primis inspiciendum est, quo iure ciuitas retro in eiusmodi casibus usa fuisset [2]: optima enim est legum interpres consuetudo.

38. CALLISTRATUS libro I quaestionum.

Nam imperator noster Seuerus rescripsit in ambiguitatibus quae ex legibus proficiscuntur consuetudinem aut rerum perpetuo similiter iudicatarum auctoritatem uim legis optinere debere.

39. CELSUS libro XXIII digestorum.

Quod non ratione introductum, sed errore primum, deinde consuetudine optentum est, in aliis similibus non optinet.

40. MODESTINUS libro I regularum.

Ergo omne ius aut consensus fecit aut necessitas constituit aut firmauit consuetudo.

41. ULPIANUS libro II institutionum.

Totum autem ius constitit aut in adquirendo aut in conseruando aut in minuendo: aut enim hoc agitur quemadmodum quid cuiusque fiat, aut quemadmodum quis rem uel ius suum conseruet, aut quomodo alienet aut amittat.

[1] D. l. 2. 11.

[2] D. l. 17. 34.

TIT. IV.

DE CONSTITUTIONIBUS PRINCIPUM.

Cod. i. 14–16, 19–23; Inst. i. 2. 6; Gai. i. 5.

1. ULPIANUS libro I institutionum.

Quod principi placuit legis habet uigorem: utpote cum lege regia, quae de imperio eius lata est, populus ei et in eum omne suum imperium et potestatem conferat. Quodcumque igitur im- 1
perator per epistulam et subscriptionem statuit uel cognoscens decreuit uel de plano interlocutus est uel edicto praecepit, legem esse constat. haec sunt quas uolgo constitutiones appellamus. Plane ex his quaedam sunt personales nec ad exemplum trahuntur: 2
nam quae princeps alicui ob merita indulsit uel si quam poenam irrogauit uel si cui sine exemplo subuenit, personam non egreditur.

2. IDEM fideicommissorum libro IV.

In rebus nouis constituendis euidens esse utilitas debet, ut recedatur ab eo iure quod diu aequum uisum est[1].

3. IAUOLENUS epistularum libro XIII.

Beneficium imperatoris[2], quod a diuina scilicet eius indulgentia proficiscitur, quam plenissime interpretari debemus.

4. MODESTINUS libro II excusationum.

Αἱ μεταγενέστεραι διατάξεις ἰσχυρότεραι τῶν πρὸ αὐτῶν εἰσίν[3].

[1] D. i. 3. 23. [2] D. xxviii. 6. 43; xliii. 8. 2. 16; C. x. 10. 2. [3] D. i. 3. 26.

LIBER QUINQUAGESIMUS.

TIT. XVI.

DE UERBORUM SIGNIFICATIONE.

SUMMARY.—In this title explanations are given of the following terms and expressions:—

A.

Abesse, 13, 14, 173, 199.
Abrogare, 102.
Accidere, 162.
Accipere, 71.
Actio, 8, 34, 178.
Actum, 19.
Adsignare libertum, 107.
Aduena, 239.
Adulterium, 101.
Aedes, 211.
Aedificii esse, 242.
Aedium esse, 242, 245.
Aes, 159.
— alienum, 213.
— suum, 213.
Ager, 27, 115, 211.
Agere, 235.
Alienare, 28, 67.
Amicus, 223.
Amittere, 14.
Amplius soluere, 82.
Angiportum, 59.
Anniculus, 132, 134.
Ante diem X, 132.
Apostoli, 106.
Apud, 63, 143.
Arbitratus, 68.
Area, 211.
Arguisse, 197.
Arma, 41.

B.

Bisextum kalendis, 98.
Bona, 21, 39, 49, 83, 182, 208.
Bonae fidei emptor, 109.
Boues, 89.

C.

Caedua silua, 30.
Caluitur, 233.
Calumniator, 233.
Capere, 71, 140.
Capitalis, 103.
Carbo, 167.
Cauillatio, 177, 233.
Cautum, 188.
Censere, 111.
Ceteri, 160.
Cognoscere, 56.
Collegae, 173.
Collegium, 85.
Commendare, 186.
Condicionales creditores, 54, 55.
Coniunctio, 28, 29, 53, 142.
Continentes prouinciae, 99.
Contractum, 19, 20.
Coram, 209.
Creditores, 10, 11, 12, 55.
Culpa lata, 213, 223.
— magna, 226.
Cum, 217.
— commodum erit, 125.
— potuero, 125.
Custodia, 224.

D.

Dare, 76.
Debere, 178.
Debitor, 108.
Decuriones, 239.
Delata, 151.
Derogare, 102.
Detestari, 39, 40, 238.
Diebus, 217.
Diei maior pars, 2.
Dies cedit, 213.
— mortis, 133.
— singuli, 3.
— uenit, 213.
Dimissoriae literae, 106.
Disiunctio, 28, 29, 53, 124.
Dispungere, 56.
Diuortium, 101, 191.
Dolus malus, 69.
Domus, 203.
Donatio, 67.
Donum, 194, 214.
Dum nupta erit, 89.
Dumtaxat, 202.
Duo negatiua uerba, 237.

E.

Edere rationes, 89.
Enixa, 135.
Erit, 123.
Erro, 225.
Esse aliquorum, 96.
Est, 123.
Exactae pecuniae, 187.
Exhibere, 22, 246.
Ex legibus, 6.

F.

Fabri tignarii, 235.
Facere, 175, 218.
— oportere, 189.
Factum, 58.
Falsus, 221.
Familia, 40, 195, 196.
Ferre, 235.
Filia, 164.
Filius, 84, 104, 116, 122, 201, 220.
Fraus, 131.
Fructus, 121.
Fruges, 77.
Frumentum, 77.
Fugitiuus, 225.
Fundus, 60, 115, 211.
Furem non esse, 174.
Furto solutus, 174.

G.

Gener, 136.
Gestum, 19, 20, 58.
Glans, 236.
— caduca, 30.

H.

Habere, 88, 164, 188.
— apud se, 143.
— filium, 141.
— liberos, 148, 149.
Hereditas, 3, 24, 119, 138, 178.
Heres, 65, 70, 170, 219, 227.
Homo, 152.
Hostes, 118, 234.

I.

Immissum, 242.
Impensae necessariae, 79.

Impensae uoluptuariae, 79.
— utiles, 79.
Incertus possessor, 39.
Incola, 239.
Indicasse, 197.
Iniquus, 221.
Instructa taberna, 185.
Instrumenta, 99.
Integra terra, 30.
Intercalaris, 98.
Intestatus, 64.
Intra diem, 133.
In uinculis, 216.
Iura praediorum, 86.

K.

Kal. Ian., die III. post, 233.

L.

Latrones, 118.
Legata, 80.
Lege, 130.
Legibus, 6.
Liberatio, 47.
Liberi, 56, 104, 129, 148, 149, 220.
Liberti, 105, 107, 172, 243.
Libertus noster, 58, 105.
Ligna, 167, 168.
Lis, 36.
Litus, 96, 112.
Locuples, 234.
Locus, 60.

M.

Magistri, 57.
Magna culpa, 226.
— neglegentia, 226.
Maiore parte anni, 156.
Maior pars cuiusque diei, 2.
Mango, 207.
Materfamilias, 46.
Meus, 25, 91, 105.
Merx, 66, 207.
Mille passus, 154.
Minus soluere, 12, 32, 82, 117.
Mobilia, 93.
Morbus, 101.
— sonticus, 113.
Mortis tempore, 153.
Mouentia, 93.
Mulier, 13, 195.
Multa, 131, 244.
Municipes, 18, 228.
Munus, 18, 194, 214.
— publicum, 239.

N.

Nati, 104, 129.
Nomen, 4, 6.
Noster, 25, 58.
Notio, 99.
Noualis, 30.
Noxia, 238.
Noxis solutum praestari, 200.
Nurus, 50.

O.

Obprobrium, 42.
Ope consilio, 53.
Opere locato conducto, 5.
Oportebit, 8.
Oportere, 37.
Oppidum, 239.
Optimus maximus, 90, 126, 163, 169.
Ornamentum, 74.
Ostentum, 38.

P.

Palam, 33.
Parens, 51.
Parere, 132.
Paries, 157.
Pars, 25, 26, 242.
Partitio, 164.
Partus, 26, 135.
Pascua silua, 30.
Pater, 201.
Paterfamilias, 195.
Patronus, 52.
Peculium, 182.
Pecunia, 5, 88, 97, 178, 222.
Pellex, 144.
Penes, 63.
Per, 166.
Perduelles, 234.
Perficere, 139.
Perire, 9.
Pernoctare, 166.
Persecutio, 178.
Persequi, 57.
Personae speciosae, 100.
Pertinere, 70, 181.
Peruenire, 71, 164, 171.
Petitio, 178.
Pignus, 238.
Plebs, 238.
Pluris aureorum xxx, 232.
Plurisue, 192.
Poena, 131, 244.
Pomum, 205.
Portare, 235.
Portus, 59.
Possessio, 78, 115.
Post diem X, 132.
Postquam, 217.
Postuma, 164.
Potestas, 215.
Praediorum iura, 86.
Praedium, 115.
Praedones, 118.
Praestare, 71.
Praeuaricatores, 212.
Pratum, 31.
Probrum, 42.
Procreati, 129.
Proiectum, 242.
Pronunciatum, 46.
Proprietas, 115.
Prouinciales, 190.
Proximus, 92, 155.
Publica, 15, 16, 17.
Publicanus, 16.
Puer, 163, 204.
Pupillus, 161, 239.

Q.

Quanti ea res, 179, 193.
Quanto minus, 150.
Quisquis mihi heres erit, 227.

R.

Rationes edere, 89.
— reddere, 89.
Recte, 71, 73.
Reddere, 94.
— rationes, 89.
Relinquere, 88.
Reliqui, 95, 160.
Repudium, 101, 191.
Res, 5, 6, 23, 72.
Restituere, 22, 35, 73, 75, 81, 246.
Roma, 2, 87, 139, 147.
Rustica familia, 166.
Ruta caesa, 241.

S.

Satisdatio, 61.
Sequester, 110.
Seruus, 40, 101, 239.
Sexus masculinus, 195.
Singularis appellatio, 158.
Silua caedua, 30.
— pascua, 30.
Si quis, 1.
Socer, 146.
Socrus, 146.
Soluendo esse, 114.
Solutio, 176.
Soluto matrimonio, 240.
Solutus, 48.
— furto, 174.
— noxis, 200.
Sorites, 177.
Spadones, 128.
Speciosae personae, 100.
Sponsio, 7.
Statutum, 46.
Stipes, 27.

Stipendium, 27.
Stipula illecta, 30.
Stragula uestis, 45.
Stratus, 45.
Stuprum, 101.
Subdisiunctiua oratio, 124.
Subsignatum, 39.
Superstes, 231.
Supremus, 92, 162, 163.
Sui, 220.
Suum, 239.

T.

Taberna, 183, 184.
Τέκνον, 104.
Telum, 233.
Ter enixa, 137.
Territorium, 239.
Tignum, 62.
Transacta finitaue, 229, 230.
Tributum, 27.
Tugurium, 180.
Tuus, 91.

U.

Uenire ad heredem, 165.
Uenditum, 67.
Uenenum, 236.
Uestis, 127.
Uia, 157.
Uictus, 43, 44, 45.
Uidua, 242.
Uillae, 211.
Uinaria uasa, 206.
Uinctus, 216.
Uincula, 216, 224.
Uirilis, 145.
Uitium, 101.
Uiuere, 234.
Urbana familia, 166.
— praedia, 198.
Urbani serui, 210.
Urbs, 2, 87, 239.
Usu suo, 203.
Uti legasset, etc. 120.

1. ULPIANUS libro I ad edictum.

Uerbum hoc 'si quis' tam masculos quam feminas complectitur[1].

2. PAULUS libro I ad edictum.

'Urbis' appellatio muris, 'Romae' autem continentibus aedi-
1 ficiis finitur, quod latius patet[2]. 'Cuiusque diei maior pars' est horarum septem primarum diei, non supremarum.

3. ULPIANUS libro II ad edictum.

'Itinere faciendo uiginti milia passuum in dies singulos peragenda[3]' sic sunt accipienda, ut, si post hanc dinumerationem minus quam uiginti milia supersint, integrum diem occupent. ueluti uiginti unum milia sunt passus: biduum eis adtribuetur. quae dinumeratio ita demum facienda erit, si de die non con-
1 ueniat. Eius qui apud hostes decessit dici hereditas non potest, quia seruus decessit.

4. PAULUS libro I ad edictum.

'Nominis' appellatione rem significari Proculus ait[4].

5. IDEM libro II ad edictum.

'Rei' appellatio latior est quam 'pecuniae[5],' quia etiam ea quae extra computationem patrimonii nostri sunt continet, cum pecuniae
1 significatio ad ea referatur quae in patrimonio sunt. 'Opere locato conducto:' his uerbis Labeo significari ait id opus quod Graeci ἀποτέλεσμα uocant, non ἔργον, id est ex opere facto corpus aliquod perfectum.

6. ULPIANUS libro III ad edictum.

'Nominis' et 'rei' appellatio ad omnem contractum et obligationem pertinet. Uerbum 'ex legibus' sic accipiendum est: tam ex legum sententia quam ex uerbis.

7. PAULUS libro II ad edictum.

'Sponsio' appellatur non solum quae per sponsus interrogationem fit, sed omnis stipulatio promissioque.

[1] infr. 195. pr. [2] D. xxxiii. 9. 4. 4. [3] D. ii. 11. 1. [4] C. v. 14. 11. [5] D. xii. 1. 1.

8. IDEM libro III ad edictum.

Uerbum 'oportebit[1]' tam praesens quam futurum tempus significat. 'Actionis' uerbo non continetur exceptio. 1

9. ULPIANUS libro V ad edictum.

Marcellus apud Iulianum notat uerbo 'perisse' et scissum et fractum contineri et ui raptum.

10. IDEM libro VI ad edictum.

'Creditores' accipiendos esse constat eos quibus debetur ex quacumque actione uel persecutione, uel iure ciuili sine ulla exceptionis perpetuae remotione uel honorario uel extraordinario, siue pure siue in diem uel sub condicione[2]. quod si natura debeatur, non sunt loco creditorum. sed si non sit mutua pecunia, sed contractus, creditores accipiuntur:

11. GAIUS libro I ad edictum prouinciale.

'Creditorum' appellatione non hi tantum accipiuntur qui pecuniam crediderunt, sed omnes quibus ex qualibet causa debetur:

12. ULPIANUS libro VI ad edictum.

Ut si cui ex empto uel ex locato uel ex alio ullo debetur. sed et si ex delicto debeatur, mihi uidetur posse creditoris loco accipi. quod si ex populari causa, ante litis contestationem recte dicetur creditoris loco non esse, postea esse. 'Minus soluit,' qui tardius 1
soluit: nam et tempore minus soluitur[3].

13. IDEM libro VII ad edictum.

'Mulieris' appellatione etiam uirgo uiripotens continetur[4]. Res 1
'abesse' uidentur (ut Sabinus ait et Pedius probat) etiam hae quarum corpus manet, forma mutata est: et ideo si corruptae redditae sint uel transfiguratae, uideri abesse, quoniam plerumque plus est in manus pretio, quam in re. 'Desinere' autem 'abesse' 2
res tunc uidetur, cum sic redit in potestatem, ne amittere eius possessionem possimus. Ob hoc, quod furto pridem subtracta est, 3
abest et ea res quae in rebus humanis non est[5].

14. PAULUS libro VII ad edictum.

Labeo et Sabinus existimant, si uestimentum scissum reddatur uel res corrupta reddita sit, ueluti scyphi collisi aut tabula rasa pictura, uideri rem 'abesse,' quoniam earum rerum pretium non in substantia, sed in arte sit positum. item si dominus rem quae furto sibi aberat ignorans emerit, recte dicitur res abesse, etiamsi postea id ita esse scierit, quia uidetur res ei abesse cui pretium abest. 'Rem amisisse' uidetur, qui aduersus nullum eius perse- 1
quendae actionem habet.

[1] D. xlv. 1. 76. 1. [2] D. xliv. 7. 42; l. 17. 66. [3] Inst. iii. 20. 5.
[4] D. xxxii. 81. 1. [5] D. xlvii. ii. 46. pr.

15. ULPIANUS libro X ad edictum.

Bona ciuitatis abusiue 'publica' dicta sunt: sola enim ea publica sunt, quae populi Romani sunt.

16. GAIUS libro III ad edictum prouinciale.

Eum qui uectigal populi Romani conductum habet, 'publicanum' appellamus[1]. nam 'publica' appellatio in compluribus causis ad populum Romanum respicit: ciuitates enim priuatorum loco habentur[2].

17. ULPIANUS libro X ad edictum.

Inter 'publica' habemus non sacra nec religiosa nec quae publicis usibus destinata sunt: sed si qua sunt ciuitatium uelut bona. sed peculia seruorum ciuitatium procul dubio publica habentur.
1 'Publica' uectigalia intellegere debemus, ex quibus uectigal fiscus capit: quale est uectigal portus uel uenalium rerum, item salinarum et metallorum et picariarum.

18. PAULUS libro IX ad edictum.

'Munus' tribus modis dicitur: uno donum, et inde munera dici dari mittiue: altero onus, quod cum remittatur, uacationem militiae munerisque praestat inde immunitatem appellari. tertio officium, unde munera militaria et quosdam milites munificos uocari: igitur 'municipes' dici, quod munera ciuilia capiant[3].

19. ULPIANUS libro XI ad edictum.

Labeo libro primo praetoris urbani definit, quod quaedam 'agantur,' quaedam 'gerantur,' quaedam 'contrahantur:' et 'actum' quidem generale uerbum esse, siue uerbis siue re quid agatur, ut in stipulatione uel numeratione: 'contractum' autem ultro citroque obligationem, quod Graeci *συνάλλαγμα* uocant, ueluti emptionem uenditionem, locationem conductionem, societatem: 'gestum' rem significare sine uerbis factam[4].

20. IDEM libro XII ad edictum.

Uerba 'contraxerunt' 'gesserunt' non pertinent ad testandi ius.

21. PAULUS libro XI ad edictum.

Princeps 'bona' concedendo uidetur etiam obligationes concedere.

22. GAIUS libro IV ad edictum prouinciale.

Plus est in restitutione, quam in exhibitione: nam 'exhibere' est praesentiam corporis praebere[5], 'restituere' est etiam possessorem facere fructusque reddere: pleraque praeterea restitutionis uerbo continentur.

23. ULPIANUS libro XIV ad edictum.

'Rei' appellatione et causae et iura continentur[6].

[1] D. xxxix. 4. 1; xxxix. 4. 12. [2] D. xiv. 6. 15. [3] D. l. 4. 14. 1.
[4] D. iv. 4. 7. [5] D. x. 4. 2. [6] D. xii. 1. 1.

24. GAIUS libro VI ad edictum prouinciale.

Nihil est aliud 'hereditas' quam successio in uniuersum ius quod defunctus habuit[1].

25. PAULUS libro XXI ad edictum.

Recte dicimus eum fundum totum 'nostrum esse,' etiam cum usus fructus alienus est, quia usus fructus non dominii pars, sed seruitutis sit[2], ut uia et iter: nec falso dici totum meum esse, cuius non potest ulla pars dici alterius esse. hoc et Iulianus, et est uerius. Quintus Mucius ait 'partis' appellatione rem pro 1
indiuiso significari: nam quod pro diuiso nostrum sit, id non partem, sed totum esse. Seruius non ineleganter 'partis' appellatione utrumque significari.

26. ULPIANUS libro XVI ad edictum.

Partum non esse 'partem' rei furtiuae Scaeuola libro undecimo quaestionum scribit[3].

27. IDEM libro XVII ad edictum.

'Ager' est locus qui sine uilla est. 'Stipendium' a stipe ap- 1
pellatum est, quod per stipes, id est modica aera, colligatur. idem hoc etiam 'tributum' appellari Pomponius ait. et sane appellatur ab intributione tributum uel ex eo quod militibus tribuatur.

28. PAULUS libro XXI ad edictum.

'Alienationis' uerbum etiam usucapionem continet: uix est enim ut non uideatur alienare qui patitur usucapi[4]. eum quoque alienare dicitur qui non utendo amisit seruitutes[5]. qui occasione adquirendi non utitur, non intellegitur alienare: ueluti qui hereditatem omittit aut optionem intra certum tempus datam non amplectitur. Oratio, quae neque coniunctionem neque disiunc- 1
tionem habet, ex mente pronuntiantis uel 'disiuncta' uel 'coniuncta' accipitur.

29. IDEM libro LXVI ad edictum.

Coniunctionem enim nonnumquam pro disiunctione accipi Labeo ait: ut in illa stipulatione 'mihi heredique meo te heredemque tuum.'

30. GAIUS libro VII ad edictum prouinciale.

'Silua caedua[6]' est, ut quidam putant, quae in hoc habetur ut caederetur. Seruius eam esse quae succisa rursus ex stirpibus aut radicibus renascitur. 'Stipula illecta' est spicae in messe deiectae 1
necdum lectae, quas rustici cum uacauerint colligunt. 'Noualis[7]' 2
est terra praecisa, quae anno cessauit, quam Graeci *νέασιν* uocant. 'Integra' autem est, in quam nondum dominus pascendi gratia 3

[1] D. l. 17. 62. [2] Inst. ii. 20. 9. [3] D. xli. 3. 10. 2. [4] D. xxxv. 1. 44. 9; l. 17. 119. [5] D. xlii. 8. 4. [6] D. vii. 1. 48. [7] D. xlvii. 21. 3. 2.

pecus immisit. 'Glans caduca[1]' est, quae ex arbore cecidit. 'Pascua silua[2]' est, quae pastui pecudum destinata est.

31. ULPIANUS libro XVIII ad edictum.

'Pratum' est, in quo ad fructum percipiendum falce dumtaxat opus est: ex eo dictum, quod paratum sit ad fructum capiendum.

32. PAULUS libro XXIV ad edictum.

'Minus solutum' intellegitur etiam si nihil esset solutum[3].

33. ULPIANUS libro XXI ad edictum.

'Palam[4]' est coram pluribus.

34. PAULUS libro XXIV ad edictum.

'Actionis' uerbo etiam persecutio continetur.

35. IDEM libro XVII ad edictum.

'Restituere' autem is intellegitur, qui simul et causam actori reddit, quam is habiturus esset, si statim iudicii accepti tempore res ei reddita fuisset, id est et usucapionis causam et fructuum[5].

36. ULPIANUS libro XXIII ad edictum.

'Litis' nomen omnem actionem significat, siue in rem siue in personam sit.

37. PAULUS libro XXVI ad edictum.

Uerbum 'oportere' non ad facultatem iudicis pertinet, qui potest uel pluris uel minoris condemnare, sed ad ueritatem refertur.

38. ULPIANUS libro XXV ad edictum.

'Ostentum' Labeo definit omne contra naturam[6] cuiusque rei genitum factumque. duo genera autem sunt ostentorum: unum, quotiens quid contra naturam nascitur, tribus manibus forte aut pedibus aut qua alia parte corporis, quae naturae contraria est: alterum, cum quid prodigiosum uidetur, quae Graeci *φαντάσματα* uocant.

39. PAULUS libro LIII ad edictum.

'Subsignatum' dicitur, quod ab aliquo subscriptum est: nam ueteres subsignationis uerbo pro adscriptione uti solebant. 'Bona[7]' intelleguntur cuiusque, quae deducto aere alieno supersunt. 'Detestari' est absenti denuntiare. 'Incertus possessor' est quem ignoramus.

40. ULPIANUS libro LVI ad edictum.

'Detestatio' est denuntiatio facta cum testatione. 'Serui' appellatio etiam ad ancillam refertur[8]. 'Familiae' appellatione[9] liberi quoque continentur. Unicus seruus familiae appellatione non continetur: ne duo quidem familiam faciunt.

[1] D. xliii. 28. [2] C. xi. 60. [3] infra 150. [4] D. xxiii. 2. 4. 3. [5] D. l. 17. 173. 1. [6] D. i. 5. 14. [7] D. xxiii. 3. 72. [8] D. xxxii. 81. pr. [9] D. xliii. 16. 1; xlvii. 8. 2.

41. GAIUS libro XXI ad edictum prouinciale.

'Armorum[1]' appellatio non utique scuta et gladios et galeas significat, sed et fustes et lapides.

42. ULPIANUS libro LVII ad edictum.

'Probrum' et 'obprobrium' idem est. probra quaedam natura turpia sunt, quaedam ciuiliter et quasi more ciuitatis. ut puta furtum, adulterium natura turpe est: enimuero tutelae damnari hoc non natura probrum est, sed more ciuitatis: nec enim natura probrum est, quod potest etiam in hominem idoneum incidere.

43. IDEM libro LVIII ad edictum.

Uerbo 'uictus' continentur, quae esui potuique cultuique corporis quaeque ad uiuendum homini necessaria sunt. uestem quoque uictus habere uicem Labeo ait:

44. GAIUS libro XXII ad edictum prouinciale.

Et cetera, quibus tuendi curandiue corporis nostri gratia utimur, ea appellatione significantur.

45. ULPIANUS libro LVIII ad edictum.

In 'stratu' omne uestimentum contineri quod iniciatur Labeo ait: neque enim dubium est, quin stragula uestis sit omne pallium, περίστρωμα. in 'uictu' ergo uestem accipiemus non stragulam, in stratu omnem stragulam uestem.

46. IDEM libro LIX ad edictum.

'Pronuntiatum' et 'statutum' idem potest: promiscue enim et pronuntiasse et statuisse solemus dicere eos qui ius habent cognoscendi[2]. 'Matrem familias' accipere debemus eam, quae non 1
inhoneste uixit: matrem enim familias a ceteris feminis mores discernunt atque separant. proinde nihil interierit, nupta sit an uidua, ingenua sit an libertina: nam neque nuptiae neque natales faciunt matrem familias, sed boni mores[3].

47. PAULUS libro LVI ad edictum.

'Liberationis' uerbum eandem uim habet quam solutionis[4].

48. GAIUS libro ad edictum praetoris urbani, titulo 'qui neque sequantur neque ducantur.'

'Solutum' non intellegimus eum, qui, licet uinculis leuatus sit, manibus tamen tenetur: ac ne eum quidem intellegimus solutum, qui in publico sine uinculis seruatur.

49. ULPIANUS libro LIX ad edictum.

'Bonorum' appellatio aut naturalis aut ciuilis est. naturaliter

[1] D, xliii. 16. 3. 2. [2] D. ii. 2. 1. 2. [3] D. xliii. 30. 3. 6. [4] D. xlvi. 3. 54.

bona ex eo dicuntur, quod beant, hoc est beatos faciunt: beare est prodesse. in bonis autem nostris computari sciendum est non solum quae dominii nostri sunt, sed et si bona fide a nobis possideantur uel superficiaria sint. aeque bonis adnumerabitur etiam si quid est in actionibus petitionibus persecutionibus: nam haec omnia in bonis esse uidentur.

50. IDEM libro LXI ad edictum.

'Nurus' appellatio etiam ad pronurum et ultra porrigenda est[1].

51. GAIUS libro XXIII ad edictum prouinciale.

Appellatione 'parentis' non tantum pater, sed etiam auus et proauus et deinceps omnes superiores continentur: sed et mater et auia et proauia[2].

52. ULPIANUS libro LXI ad edictum.

'Patroni' appellatione et patrona continetur.

53. PAULUS libro LIX ad edictum.

Saepe ita comparatum est, ut coniuncta pro disiunctis accipiantur et disiuncta pro coniunctis, interdum soluta pro separatis. nam cum dicitur apud ueteres 'adgnatorum gentiliumque,' pro separatione accipitur. at cum dicitur 'super pecuniae tutelaeue suae[3],' tutor separatim sine pecunia dari non potest: et cum dicimus 'quod dedi aut donaui,' utraque continemus. cum uero dicimus 'quod eum dare facere oportet[4],' quoduis eorum sufficit probare. cum uero dicit praetor, 'si donum munus operas redemerit[5],' si omnia imposita sunt, certum est omnia redimenda esse, ex re ergo
1 pro coniunctis habentur: si quaedam imposita sunt, cetera non
2 desiderabuntur. Item dubitatum, illa uerba 'ope consilio[6]' quemadmodum accipienda sunt, sententiae coniungentium aut separantium. sed uerius est, quod et Labeo ait, separatim accipienda, quia aliud factum est eius qui ope, aliud eius qui consilio furtum facit: sic enim alii condici potest, alii non potest. sane post ueterum auctoritatem eo peruentum est, ut nemo ope uideatur fecisse, nisi et consilium malignum habuerit, nec consilium habuisse noceat, nisi et factum secutum fuerit.

54. ULPIANUS libro LXII ad edictum.

'Condicionales creditores' dicuntur et hi, quibus nondum competit actio, est autem competitura, uel qui spem habent, ut competat[7].

55. PAULUS libro XVI breuis edicti.

'Creditor' autem is est, qui exceptione perpetua summoueri non potest: qui autem temporalem exceptionem timet, similis est condicionali creditori.

[1] D. ii. 8. 2. 3. [2] D. ii. 4. 4. 2. [3] Ulp. Reg. xi. 14. [4] D. xlv. 1. 89. pr.; Gai. iv. 47. [5] D. xxxviii. 1. 37. pr. [6] Inst. iv. 1. 11. [7] D. xliv. 7. 42.

56. ULPIANUS libro LXII ad edictum.

'Cognoscere' instrumenta est relegere et recognoscere: 'dispungere' est conferre accepta et data[1]. 'Liberorum' appellatione 1
continentur non tantum qui sunt in potestate, sed omnes qui sui iuris sunt, siue uirilis siue feminini sexus sunt exue feminini sexus descendentes.

57. PAULUS libro LIX ad edictum.

Cui praecipua cura rerum incumbit et qui magis quam ceteri diligentiam et sollicitudinem rebus quibus praesunt debent, hi 'magistri' appellantur[2]. quin etiam ipsi magistratus per deriuationem a magistris cognominantur. unde etiam cuiuslibet disciplinae praeceptores magistros appellari a monendo uel monstrando. 'Persequi' uidetur et qui satis accepit. 1

58. GAIUS libro XXIV ad edictum prouinciale.

Licet inter 'gesta' et 'facta' uidetur quaedam esse suptilis differentia, attamen καταχρηστικῶς nihil inter factum et gestum interest. Paternos libertos recte uidemur dicere 'nostros' libertos: 1
liberorum libertos non recte nostros libertos dicimus.

59. ULPIANUS libro LXVIII ad edictum.

'Portus' appellatus est conclusus locus, quo importantur merces et inde exportantur: eaque nihilo minus statio est conclusa atque munita. inde 'angiportum' dictum est.

60. IDEM libro LXIX ad edictum.

'Locus' est non fundus, sed portio aliqua fundi: fundus autem integrum aliquid est. et plerumque sine uilla 'locum' accipimus: ceterum adeo opinio nostra et constitutio locum a fundo separat, ut et modicus locus possit fundus dici, si fundi animo eum habuimus. non etiam magnitudo locum a fundo separat, sed nostra affectio: et quaelibet portio fundi poterit fundus dici, si iam hoc constituerimus[3]. nec non et fundus locus constitui potest: nam si eum alii adiunxerimus fundo, locus fundi efficietur. Loci appella- 1
tionem non solum ad rustica, uerum ad urbana quoque praedia pertinere Labeo scribit. Sed fundus quidem suos habet fines, locus 2
uero latere potest, quatenus determinetur et definiatur.

61. PAULUS libro LXV ad edictum.

'Satisdationis' appellatione interdum etiam repromissio continebitur, qua contentus fuit is cui satisdatio debebatur.

62. GAIUS libro XXVI ad edictum prouinciale.

'Tigni' appellatione in lege duodecim tabularum omne genus materiae ex qua aedificia constant significatur[4].

[1] D. xl. 7. 6. 7. [2] D. ii. 14. 14; xlvi. 8. 9; Inst. iv. 7. 2. [3] D. xxx. 34. 15.
[4] D. xlvii. 3. 1. 1.

63. ULPIANUS libro LXXI ad edictum.

'Penes te' amplius est quam 'apud te:' nam apud te est, quod qualiterqualiter a te teneatur, penes te est, quod quodam modo possidetur[1].

64. PAULUS libro LXVII ad edictum.

'Intestatus' est non tantum qui testamentum non fecit, sed etiam cuius ex testamento hereditas adita non est[2].

65. ULPIANUS libro LXXII ad edictum.

'Heredis' appellatio non solum ad proximum heredem, sed et ad ulteriores refertur: nam et heredis heres et deinceps heredis appellatione continetur[3].

66. IDEM libro LXXIV ad edictum.

'Mercis' appellatio ad res mobiles tantum pertinet.

67. IDEM libro LXXVI ad edictum.

'Alienatum[4]' non proprie dicitur quod adhuc in dominio uendi-
1 toris manet: 'uenditum' tamen recte dicetur. 'Donationis' uerbum simpliciter loquendo omnem donationem comprehendisse uidetur, siue mortis causa siue non mortis causa fuerit[5].

68. IDEM libro LXXVII ad edictum.

Illa uerba 'arbitratu Lucii Titii fieri' ius significant et in seruum non cadunt.

69. IDEM libro LXXVIII ad edictum.

Haec uerba 'cui rei dolus malus aberit afuerit[6]' generaliter comprehendunt omnem dolum, quicumque in hanc rem admissus est de qua stipulatio est interposita.

70. PAULUS libro LXXIII ad edictum.

Sciendum est heredem etiam per multas successiones accipi. nam paucis speciebus 'heredis' appellatio proximum continet, ueluti in substitutione impuberis 'quisquis mihi heres erit, idem filio heres esto,' ubi heredis heres non continetur, quia incertus est. item in lege Aelia Sentia filius heres proximus potest libertum paternum ut ingratum accusare, non etiam si heredi heres exstiterit. idem dicitur in operarum exactione, ut filius heres exigere possit, non ex successione effectus. uerba haec 'is ad quem ea res pertinet[7]' sic intelleguntur, ut qui in uniuersum dominium uel iure ciuili uel iure praetorio succedit, contineatur.

71. ULPIANUS libro LXXIX ad edictum.

Aliud est 'capere,' aliud 'accipere[8].' capere cum effectu acci-

[1] D. xxxi. 34. 3. [2] Inst. iii. 1. pr. [3] D. l. 17. 194. [4] D. iv. 7. 8. [5] D. xxxix. 6. 35. 1; l. 17. 82. [6] D. xlvi. 7. 19. [7] D. i. 7. 19. [8] D. l. 17. 13; l. 17. 51; l. 17. 115.

pitur: accipere, et si quis non sic accepit ut habeat. ideoque non uidetur quis capere quod erit restituturus: sicut 'peruenisse' proprie illud dicitur, quod est remansurum. Haec uerba 'his rebus recte praestari' hoc significant, ne quid periculum uel damnum ex ea re stipulator sentiret [1]. 1

72. PAULUS libro LXXVI ad edictum.

Appellatione 'rei' pars etiam continetur [2].

73. ULPIANUS libro LXXX ad edictum.

Haec uerba in stipulatione posita 'eam rem recte restitui' fructus continent: 'recte' enim uerbum pro uiri boni arbitrio est [3].

74. PAULUS libro II ad edictum aedilium curulium.

Signatorius anulus 'ornamenti' appellatione non continetur [4].

75. IDEM libro L ad edictum.

'Restituere' is uidetur, qui id restituit quod habiturus esset actor si controuersia ei facta non esset [5].

76. IDEM libro LI ad edictum.

'Dedisse' intellegendus est etiam is qui permutauit uel compensauit [6].

77. IDEM libro XLIX ad edictum.

'Frugem' pro reditu appellari, non solum frumentis aut leguminibus, uerum et ex uino, siluis caeduis, cretifodinis, lapidicinis capitur, Iulianus scribit. 'fruges' omnes esse quibus homo uescatur, falsum esse: non enim carnem aut aues ferasue aut poma fruges dici. 'frumentum' autem id esse quod arista se teneat, recte Gallum definisse: lupinum uero et fabam fruges potius dici, quia non arista, sed siliqua continentur. quae Seruius apud Alfenum in frumento contineri putat.

78. PAULUS libro III ad Plautium.

Interdum proprietatem quoque uerbum 'possessionis' significat: sicut in eo qui possessiones suas legasset, responsum est [7].

79. IDEM libro VI ad Plautium.

'Impensae necessariae' sunt, quae si factae non sint, res aut peritura aut deterior futura sit. 'Utiles impensas' esse Fulcinius ait, quae meliorem dotem faciant, non deteriorem esse non sinant, ex quibus reditus mulieri adquiratur: sicuti arbusti pastinationem ultra quam necesse fuerat, item doctrinam puerorum. quorum nomine onerari mulierem ignorantem uel inuitam non oportet, ne cogatur fundo aut mancipiis carere. in his impensis et pistrinum et horreum insulae dotali adiectum plerumque dicemus. 'Uoluptariae' 1 2

[1] D. xxi. 1. 21. 2. [2] D. l. 17. 113. 1. [3] D. l. 17. 173. [4] D. xxxiv. 2. 25. 10.
[5] Inst. iv. 17. 2. [6] D. xl. 12. 19. [7] D. xxxii. 41. 6.

sunt, quae speciem dumtaxat ornant, non etiam fructum augent: ut sunt uiridia et aquae salientes, incrustationes, loricationes, picturae[1].

80. IDEM libro IX ad Plautium.

In generali repetitione 'legatorum' etiam datae libertates continentur ex mente legis duodecim tabularum[2].

81. IDEM libro X ad Plautium.

Cum praetor dicat 'ut opus factum restituatur,' etiam damnum datum actor consequi debet: nam uerbo 'restitutionis' omnis utilitas actoris continetur[3].

82. IDEM libro XIV ad Plautium.

Uerbum 'amplius' ad eum quoque pertinet, cui nihil debetur[4]: sicuti ex contrario 'minus' solutum uidetur etiam, si nihil esset exactum.

83. IAUOLENUS libro V ex Plautio.

Proprie 'bona' dici non possunt quae plus incommodi quam commodi habent.

84. PAULUS libro II ad Uitellium.

'Filii' appellatione omnes liberos intellegimus[5].

85. MARCELLUS libro I digestorum.

Neratius Priscus tres facere existimat 'collegium,' et hoc magis sequendum est[6].

86. CELSUS libro V digestorum.

Quid aliud sunt 'iura praediorum' quam praedia qualiter se habentia[7]: ut bonitas, salubritas, amplitudo?

87. MARCELLUS libro XII digestorum.

Ut Alfenus ait, 'urbs' est 'Roma,' quae muro cingeretur, 'Roma' est etiam, qua continentia aedificia essent: nam Romam non muro tenus existimari ex consuetudine cotidiana posse intellegi, cum diceremus Romam nos ire, etiamsi extra urbem habitaremus.

88. CELSUS libro XVIII digestorum.

Propemodum tantum quisque pecuniae 'relinquit,' quantum ex bonis eius refici potest: sic dicimus centies aureorum 'habere,' qui tantum in praediis ceterisque similibus rebus habeat. non idem est in fundo alieno legato, quamquam is hereditaria pecunia parari potest. neque quisquam eum qui pecuniam numeratam habet, habere dicit quidquid ex ea parari potest.

[1] D. xxv. 1. [2] D. xxxii. 77. [3] D. xliii. 8. 2. 35. sqq. [4] D. xxx. 108. 8; l. 17. 84. [5] C. iv. 28. 6. [6] D. xlvii. 22. [7] D. viii. 6. 12.

89. POMPONIUS libro VI ad Sabinum.

'Boues' magis armentorum quam iumentorum generis appellantur[1]. Hoc sermone 'dum nupta erit' primae nuptiae signifi- 1
cantur[2]. Inter 'edere' et 'reddi rationes' multum interest[3]: nec 2
is, qui edere iussus sit, reliquum reddere debet: nam et argentarius edere rationem uidetur, etiamsi quod reliquum sit apud eum non soluat.

90. ULPIANUS libro XXVII ad Sabinum.

Qui 'uti optimae maximaeque sunt[4]' aedes tradit, non hoc dicit seruitutem illis deberi, sed illud solum ipsas aedes liberas esse, hoc est nulli seruire.

91. PAULUS libro II fideicommissorum.

'Meorum' et 'tuorum' appellatione actiones quoque contineri dicendum est[5].

92. IDEM libro VII quaestionum.

'Proximus' est, quem nemo antecedit: 'supremus' est, quem nemo sequitur[6].

93. CELSUS libro XIX digestorum.

'Mouentium,' item 'mobilium' appellatione idem significamus: si tamen apparet defunctum animalia dumtaxat, quia se ipsa mouerent, mouentia uocasse quod uerum est.

94. IDEM libro XX digestorum.

Uerbum 'reddendi' quamquam significatum habet retro dandi[7], recipit tamen et per se dandi significationem.

95. MARCELLUS libro XIV digestorum.

Potest 'reliquorum' appellatio et uniuersos significare.

96. CELSUS libro XXV digestorum.

'Litus' est, quousque maximus fluctus a mari peruenit: idque Marcum Tullium[8] aiunt, cum arbiter esset, primum constituisse. 'Praedia' dicimus 'aliquorum esse' non utique communiter haben- 1
tium ea, sed uel alio aliud habente.

97. IDEM libro XXXII digestorum.

Cum stipulamur 'quanta pecunia ex hereditate Titii ad te peruenerit,' res ipsas quae peruenerunt, non pretia earum spectare uidemur.

98. IDEM libro XXXIX digestorum.

Cum bisextum kalendis est, nihil refert, utrum priore an posteriore die quis natus sit, et deinceps sextum kalendas eius natalis

[1] D. xxxii. 81. 3. [2] D. xxxiii. 3. 68. [3] D. xxi. 2. 69. 4; xxxv. 1. 81. [4] D. xviii. 1. 59; infra 90, 126, 163, 169. [5] D. xxxvi. 1. 30. 1. [6] D. xxviii. 6. 34. [7] D. xxxi. 21. [8] Cic. Top. 7. 32.

dies est: nam id biduum pro uno die habetur. sed posterior dies intercalatur, non prior: ideo quo anno intercalatum non est sexto kalendas natus, cum bisextum kalendis est, priorem diem natalem
1 habet[1]. Cato putat mensem intercalarem additicium esse: omnesque eius dies pro momento temporis obseruat extremoque diei
2 mensis Februarii adtribuit Quintus Mucius. Mensis autem intercalaris constat ex diebus uiginti octo.

99. ULPIANUS libro I de officio consulis.

'Notionem' accipere possumus et cognitionem et iurisdic-
1 tionem[2]. 'Continentes prouincias' accipere debemus eas quae Italiae iunctae sunt, ut puta Galliam: sed et prouinciam Siciliam magis inter continentes accipere nos oportet, quae modico freto
2 Italia diuiditur[3]. 'Instrumentorum' appellatione quae comprehendantur, perquam difficile erit separare: quae enim proprie sint
3 instrumenta, propter quae dilatio danda sit, inde dinoscemus[4]. Si in praesentiam personae, quae instruere possit, dilatio petatur (puta qui actum gessit, licet in seruitute, uel qui actor fuit constitutus), putem uideri instrumentorum causa peti dilationem.

100. IDEM libro II de officio consulis.

'Speciosas personas' accipere debemus clarissimas personas utriusque sexus, item eorum, quae ornamentis senatoriis utuntur.

101. MODESTINUS libro IX differentiarum.

Inter 'stuprum' et 'adulterium' hoc interesse quidam putant, quod adulterium in nuptam, stuprum in uiduam committitur. sed
1 lex Iulia de adulteriis hoc uerbo indifferenter utitur[5]. 'Diuortium' inter uirum et uxorem fieri dicitur, 'repudium' uero sponsae remitti uidetur[6]. quod et in uxoris personam non absurde cadit.
2 Uerum est 'morbum[7]' esse temporalem corporis inbecillitatem, 'uitium' uero perpetuum corporis impedimentum, ueluti si talum
3 excussit: nam et luscus utique uitiosus est. 'Seruis' legatis etiam ancillas deberi quidam putant, quasi commune nomen utrumque sexum contineat[8].

102. IDEM libro VII regularum.

'Derogatur' legi aut 'abrogatur.' derogatur legi, cum pars detrahitur: abrogatur legi, cum prorsus tollitur.

103. IDEM libro VIII regularum.

Licet 'capitalis' Latine loquentibus omnis causa existimationis uideatur, tamen appellatio capitalis mortis uel amissionis ciuitatis intellegenda est[9].

[1] D. iv. 4. 3. 3; xliv. 3. 2. [2] D. xlii. 1. 5. [3] D. v. 1. 9. [4] D. ii. 12. 7; xxii. 4. 1. [5] D. xlviii. 5. 6. 1. [6] D. xxiv. 2. 2. [7] D. xxi. 1. 1. 7. [8] D. xxxii. 81 pr. [9] D. xlviii. 19. 28 pr.

104. IDEM libro II excusationum.

Ἡ τῶν τέκνων προσηγορία καὶ ἐπὶ τοὺς ἐγγόνους ἐκτείνεται[1].

105. IDEM libro XI responsorum.

Modestinus respondit his uerbis 'libertis libertabusque meis' libertum libertae testatoris non contineri.

106. IDEM libro singulari de praescriptionibus.

'Dimissoriae litterae[2]' dicuntur, quae uolgo apostoli dicuntur. dimissoriae autem dictae, quod causa ad eum qui appellatus est dimittitur.

107. IDEM libro III pandectarum.

'Adsignare libertum[3]' hoc est testificari cuius ex liberis libertum eum esse uoluit.

108. IDEM libro IV pandectarum.

'Debitor' intellegitur is a quo inuito exigi pecunia potest.

109. IDEM libro V pandectarum.

'Bonae fidei emptor' esse uidetur, qui ignorauit eam rem alienam esse, aut putauit eum qui uendidit ius uendendi habere, puta procuratorem aut tutorem esse.

110. IDEM libro VI pandectarum.

'Sequester[4]' dicitur, apud quem plures eandem rem, de qua controuersia est, deposuerunt: dictus ab eo quod occurrenti aut quasi sequenti eos qui contendunt committitur.

111. IAUOLENUS libro VI ex Cassio.

'Censere' est constituere et praecipere. unde etiam dicere solemus 'censeo hoc facias' et 'semet aliquid censuisse.' inde censoris nomen uidetur esse tractum[5].

112. IDEM libro XI ex Cassio.

'Litus publicum' est eatenus, qua maxime fluctus exaestuat. idemque iuris est in lacu, nisi is totus priuatus est.

113. IDEM libro XIV ex Cassio.

'Morbus sonticus[6]' est qui cuique rei nocet.

114. IDEM libro XV ex Cassio.

'Soluendo esse' nemo intellegitur, nisi qui solidum potest soluere[7].

115. IDEM libro IV epistularum.

Quaestio est, fundus a possessione uel agro uel praedio quid

[1] D. xxvii. 1. 2. 7. [2] D. xlix. 6. [3] D. xxxviii. 4. 3. [4] D. xvi. 3. 5 et sqq.
[5] D. i. 2. 2. 17. [6] D. xxi. 1. 65. 1. [7] D. l. 17. 95.

distet. 'fundus' est omne quidquid solo tenetur. 'ager' est, si species fundi ad usum hominis comparatur. 'possessio' ab agro iuris proprietate distat: quidquid enim adprehendimus, cuius proprietas ad nos non pertinet aut nec potest pertinere, hoc possessionem appellamus: 'possessio' ergo usus, 'ager' proprietas loci est. 'praedium' utriusque supra scriptae generale nomen est: nam et ager et possessio huius appellationis species sunt.

116. IDEM libro VII epistularum.

'Quisquis mihi alius filii filiusue heres sit:' Labeo non uideri filiam contineri, Proculus contra. mihi Labeo uidetur uerborum figuram sequi, Proculus mentem testantis. respondit: non dubito quin Labeonis sententia uera non sit[1].

117. IDEM libro IX epistularum.

Non potest uideri 'minus soluisse' is in quem amplioris summae actio non competit.

118. POMPONIUS libro II ad Quintum Mucium.

'Hostes[2]' hi sunt, qui nobis aut quibus nos publice bellum decreuimus: ceteri 'latrones' aut 'praedones' sunt.

119. IDEM libro III ad Quintum Mucium.

'Hereditatis' appellatio sine dubio continet etiam damnosam hereditatem: iuris enim nomen est, sicuti bonorum possessio[3].

120. IDEM libro V ad Quintum Mucium.

Uerbis legis duodecim tabularum his 'uti legassit suae rei, ita ius esto' latissima potestas tributa uidetur et heredis instituendi et legata et libertates dandi[4], tutelas quoque constituendi[5]. sed id interpretatione coangustatum est uel legum uel auctoritate iura constituentium.

121. IDEM libro VI ad Quintum Mucium.

Usura pecuniae, quam percipimus, in 'fructu' non est, quia non ex ipso corpore, sed ex alia causa est, id est noua obligatione[6].

122. IDEM libro VIII ad Quintum Mucium.

Seruius ait, si ita scriptum sit: 'filio filiisque meis hosce tutores do,' masculis dumtaxat tutores datos, quoniam a singulari casu hoc 'filio' ad pluralem uidetur transisse continentem eundem sexum quem singularis prior positus habuisset. sed hoc facti, non iuris habet quaestionem: potest enim fieri, ut singulari casu de filio senserit, deinde plenius omnibus liberis prospexisse in tutore dando uoluerit. quod magis rationabile esse uidetur[7].

123. IDEM libro XXVI ad Quintum Mucium.

Uerbum 'erit[8]' interdum etiam praeteritum nec solum futurum

[1] D. xxvi. 2. 16; xxxi. 45. [2] D. xlix. 15. 24. [3] D. xxxvii. 1. 3. [4] supra 80. [5] D. xxvi. 2. 1. [6] D. xxii. 1. 34. [7] D. xxvi. 2. 16; Inst. i. 14. 5. [8] D. xxxiii. 7. 6.

tempus demonstrat. quod est nobis necessarium scire et cum codicilli ita confirmati testamento fuerint: 'quod in codicillis scriptum erit,' utrumne futuri temporis demonstratio fiat an etiam praeteriti, si ante scriptos codicillos quis relinquat. quod quidem ex uoluntate scribentis interpretandum est. quemadmodum autem hoc uerbum 'est' non solum praesens[1], sed et praeteritum tempus significat, ita et hoc uerbum 'erit' non solum futurum, sed interdum etiam praeteritum tempus demonstrat. nam cum dicimus 'Lucius Titius solutus est ab obligatione,' et praeteritum et praesens significamus: sicut hoc 'Lucius Titius alligatus est.' et idem fit, cum ita loquimur 'Troia capta est:' non enim ad praesentis facti demonstrationem refertur is sermo, sed ad praeteritum.

124. PROCULUS libro II epistularum.

Haec uerba 'ille aut ille' non solum disiunctiua, sed etiam subdisiunctiuae orationis sunt. disiunctiuum est, ueluti cum dicimus 'aut dies aut nox est,' quorum posito altero necesse est tolli alterum, item sublato altero poni alterum. ita simili figuratione uerbum potest esse subdisiunctiuum. subdisiunctiui autem genera sunt duo: unum, cum ex propositis finibus ita non potest uterque esse, ut possit neuter esse, ueluti cum dicimus 'aut sedet aut ambulat:' nam ut nemo potest utrumque simul facere, ita aliquis potest neutrum, ueluti is qui accumbit. alterius generis est, cum ex propositis finibus ita non potest neuter esse, ut possit utrumque esse, ueluti cum dicimus 'omne animal aut facit aut patitur:' nullum est enim quod nec faciat nec patiatur: at potest simul et facere et pati.

125. IDEM libro V epistularum.

Nepos Proculo suo salutem. Ab eo, qui ita dotem promisit: 'cum commodum erit, dotis filiae meae tibi erunt aurei centum,' putasne protinus nuptiis factis dotem peti posse? quid si ita promisisset: 'cum potuero, doti erunt?' quod si aliquam uim habeat posterior obligatio, 'possit' uerbum quomodo interpretaris, utrum aere alieno deducto an extante? Proculus: cum dotem quis ita promisit: 'cum potuero, doti tibi erunt centum,' existimo ad id quod actum est interpretationem redigendam esse: nam qui ambigue loquitur, id loquitur quod ex his quae significantur sensit. propius est tamen, ut hoc eum sensisse existimem 'deducto aere alieno potero.' potest etiam illa accipi significatio 'cum salua dignitate mea potero:' quae interpretatio eo magis accipienda est, si ita promissum est 'cum commodum erit,' hoc est 'cum sine incommodo meo potero[2].'

126. IDEM libro VI epistularum.

Si, cum fundum tibi darem, legem ita dixi 'uti optimus maximusque esset[3]' et adieci 'ius fundi deterius factum non esse per

[1] D. xxxiv. 2. 34. 1. [2] D. xlv. i. 137. 4. [3] D. xxi. 2. 75.

dominum, praestabitur,' amplius eo praestabitur nihil, etiamsi prior pars, qua scriptum est 'ut optimus maximusque sit' liberum esse significat eoque, si posterior pars adiecta non esset, liberum praestare deberem. tamen inferiore parte satis me liberatum puto, quod ad iura attinet, ne quid aliud praestare debeam, quam ius fundi per dominum deterius factum non esse.

127. CALLISTRATUS libro IV de cognitionibus.

'Uestis[1]' appellatione tam uirilis quam muliebris et scaenica, etiamsi tragica aut citharoedica sit, continetur.

128. ULPIANUS libro I ad legem Iuliam et Papiam.

'Spadonum' generalis appellatio est: quo nomine tam hi qui natura spadones sunt, item thlibiae thlasiae, sed et si quod aliud genus spadonum est, continentur.

129. PAULUS libro I ad legem Iuliam et Papiam.

Qui mortui nascuntur, neque nati neque procreati uidentur, quia numquam liberi appellari potuerunt.

130. ULPIANUS libro II ad legem Iuliam et Papiam.

'Lege' obuenire hereditatem non inproprie quis dixerit et eam quae ex testamento defertur, quia lege duodecim tabularum testamentariae hereditates confirmantur[2].

131. IDEM libro III ad legem Iuliam et Papiam.

Aliud 'fraus' est, aliud 'poena[3]:' fraus enim sine poena esse potest, poena sine fraude esse non potest. poena est noxae uindicta, fraus et ipsa noxa dicitur et quasi poenae quaedam praeparatio. Inter 'multam' autem et 'poenam' multum interest, cum poena generale sit nomen omnium delictorum coercitio, multa specialis peccati, cuius animaduersio hodie pecuniaria est: poena autem non tantum pecuniaria, uerum capitis et existimationis irrogari solet. et multa quidem ex arbitrio eius uenit qui multam dicit: poena non irrogatur, nisi quae quaque lege uel quo alio iure specialiter huic delicto imposita est: quin immo multa ibi dicitur, ubi specialis poena non est imposita. item multam is dicere potest cui iudicatio data est: magistratus solos et praesides prouinciarum posse multam dicere mandatis permissum est. poenam autem unusquisque inrogare potest cui huius criminis siue delicti exsecutio competit.

132. PAULUS libro III ad legem Iuliam et Papiam.

'Anniculus' amittitur, qui extremo anni die moritur. et consuetudo loquendi id ita esse declarat: 'ante diem decimum kalendarum,' 'post diem decimum kalendarum:' neutro enim sermone

[1] D. xxxiv. 2. 23. 2. [2] D. v. 3. 1. [3] D. xxi. 1. 23. 2.

undecim dies significantur. Falsum est eam 'peperisse,' cui mortuae filius exsectus est. 1

133. ULPIANUS libro IV ad legem Iuliam et Papiam.

Si quis sic dixerit 'ut intra diem[1] mortis eius aliquid fiat,' ipse quoque dies quo quis mortuus est numeratur.

134. PAULUS libro II ad legem Iuliam et Papiam.

'Anniculus' non statim ut natus est, sed trecentesimo sexagensimo quinto die dicitur, incipiente plane, non exacto die, quia annum ciuiliter non ad momenta temporum, sed ad dies numeramus[2].

135. ULPIANUS libro IV ad legem Iuliam et Papiam.

Quaeret aliquis si portentosum uel monstrosum uel debilem mulier ediderit uel qualem uisu uel uagitu nouum, non humanae figurae, sed alterius, magis animalis quam hominis, partum, an, quia 'enixa est,' prodesse ei debeat? et magis est, ut haec quoque parentibus prosint: nec enim est quod eis imputetur quae, qualiter potuerunt, statutis obtemperauerunt, neque id quod fataliter accessit, matri damnum iniungere debet[3].

136. IDEM libro V ad legem Iuliam et Papiam.

'Generi[4]' appellatione et neptis et proneptis tam ex filio quam ex filia editorum ceterarumque maritos contineri manifestum est.

137. PAULUS libro II ad legem Iuliam et Papiam.

'Ter enixa[5]' uidetur etiam quae trigeminos pepererit.

138. IDEM libro IV ad legem Iuliam et Papiam.

'Hereditatis' appellatione bonorum quoque possessio continetur[6].

139. ULPIANUS libro VII ad legem Iuliam et Papiam.

Aedificia 'Romae' fieri etiam ea uidentur quae in continentibus Romae aedificiis fiant. 'Perfecisse' aedificium is uidetur qui ita 1
consummauit ut iam in usu esse possit.

140. PAULUS libro VI ad legem Iuliam et Papiam.

'Cepisse' quis intellegitur, quamuis alii adquisiit.

141. ULPIANUS libro VIII ad legem Iuliam et Papiam.

Etiam ea mulier cum moreretur creditur 'filium habere,' quae exciso utero edere possit. nec non etiam alio casu mulier potest 'habere filium' quem mortis tempore non habuit, ut puta eum qui ab hostibus remeabit.

142. PAULUS libro VI ad legem Iuliam et Papiam.

Triplici modo 'coniunctio' intellegitur: aut enim re per se

[1] D. xxxviii. 9. 1, §§ 8, 9. [2] D. iv. 4. 3. 3. [3] D. i. 5. 14. [4] D. iii. 1. 3. 2.
[5] D. xxxiv. 5. 7. [6] D. xxxvii. 1. 2.

coniunctio contingit, aut re et uerbis, aut uerbis tantum[1]. nec dubium est, quin coniuncti sint quos et nominum et rei complexus iungit, ueluti 'Titius et Maeuius ex parte dimidia heredes sunto,' uel ita 'Titius Maeuiusque heredes sunto,' uel 'Titius cum Maeuio ex parte dimidia heredes sunto[2].' uideamus autem, ne etiam si hos articulos detrahas 'et' 'que' 'cum,' interdum tamen coniunctos accipi oporteat, ueluti 'Lucius Titius, Publius Maeuius ex parte dimidia heredes sunto,' uel ita 'Publius Maeuius, Lucius Titius heredes sunto. Sempronius ex parte dimidia heres esto,' ut Titius et Maeuius ueniant in partem dimidiam et re et uerbis coniuncti uideantur. 'Lucius Titius ex parte dimidia heres esto. Seius ex parte, qua Lucium Titium heredem institui, heres esto. Sempronius ex parte dimidia heres esto[3].' Iulianus dubitari posse, tres semisses facti sint an Titius in eundem semissem cum Gaio Seio institutus sit. sed eo quod Sempronius quoque ex parte dimidia scriptus est, uerisimilius esse in eundem semissem duos coactos et coniunctim heredes scriptos esse.

143. ULPIANUS libro IX ad legem Iuliam et Papiam.

Id 'apud se' quis 'habere[4]' uidetur, de quo habet actionem: habetur enim quod peti potest.

144. PAULUS libro X ad legem Iuliam et Papiam.

Libro memorialium Massurius scribit 'pellicem' apud antiquos eam habitam, quae, cum uxor non esset, cum aliquo tamen uiuebat: quam nunc uero nomine amicam, paulo honestiore concubinam appellari. Granius Flaccus in libro de iure Papiriano scribit pellicem nunc uolgo uocari, quae cum eo cui uxor sit corpus misceat: quosdam eam quae uxoris loco sine nuptiis in domo sit, quam παλλακὴν Graeci uocant.

145. ULPIANUS libro X ad legem Iuliam et Papiam.

'Uirilis[5]' appellatione interdum etiam totam hereditatem contineri dicendum est.

146. TERENTIUS CLEMENS libro II ad legem Iuliam et Papiam.

'Soceri' 'socrus' appellatione auum quoque et auiam uxoris uel mariti contineri respondetur[6].

147. IDEM libro III ad legem Iuliam et Papiam.

Qui in continentibus urbis nati sunt, 'Romae' nati intelleguntur.

148. GAIUS libro VIII ad legem Iuliam et Papiam.

Non est sine liberis[7], cui uel unus filius unaue filia est: haec

[1] D. xxxii. 89. [2] D. xxviii. 5. 66. [3] D. xxviii. 5. 15. pr. [4] D. xlv. 1. 38.
[5] D. xxxvii. 5. 8. [6] D. iii. 1. 3. 3. [7] D. xxxv. 1. 101. 1.

enim enuntiatio 'habet liberos' 'non habet liberos' semper pluratiuo numero profertur, sicut et pugillares et codicilli:

149. IDEM libro X ad legem Iuliam et Papiam.

Nam quem sine liberis esse dicere non possumus, hunc necesse est dicamus 'liberos habere.'

150. IDEM libro IX ad legem Iuliam et Papiam.

Si ita a te stipulatus fuero: 'quanto minus a Titio consecutus fuero[1], tantum dare spondes?' non solet dubitari, quin, si nihil a Titio fuero consecutus, totum debeas quod Titius debuerit.

151. TERENTIUS CLEMENS libro V ad legem Iuliam et Papiam.

'Delata' hereditas intellegitur, quam quis possit adeundo consequi.

152. GAIUS libro X ad legem Iuliam et Papiam.

'Hominis' appellatione tam feminam quam masculum contineri non dubitatur[2].

153. TERENTIUS CLEMENS libro XI ad legem Iuliam et Papiam.

Intellegendus est 'mortis tempore fuisse,' qui in utero relictus est[3].

154. MACER libro I ad legem uicensimam.

'Mille passus' non a miliario urbis, sed a continentibus aedificiis numerandi sunt.

155. LICINNIUS RUFINUS libro VII regularum.

'Proximi' appellatione etiam ille continetur qui solus est[4].

156. IDEM libro X regularum.

'Maiore parte anni[5]' possedisse quis intellegitur, etiamsi duobus mensibus possederit, si modo aduersarius eius aut paucioribus diebus aut nullis possederit.

157. AELIUS GALLUS libro I de uerborum quae ad ius pertinent significatione.

'Paries' est, siue murus siue maceria est. Item 'μia' est, siue 1
semita siue iter est.

158. CELSUS libro XXV digestorum.

In usu iuris frequenter uti nos Cascellius ait singulari appellatione, cum plura generis eiusdem significare uellemus: nam 'multum hominem uenisse Romam' et 'piscem uilem esse' dicimus. item in stipulando satis habemus de herede cauere 'si ea res secundum

[1] D. xlv. 1. 116. [2] D. xliii. 29. 3. 1. [3] D. i. 5. 26. [4] D. xxxiv. 5. 9; xxxviii. 8. 1. 5. [5] Inst. iv. 15. 4.

me heredemue meum iudicata erit' et rursus 'quod ob eam rem te heredemue tuum:' nempe aeque si plures heredes sint, continentur stipulatione.

159. ULPIANUS libro I ad Sabinum.

Etiam aureos nummos 'aes' dicimus.

160. IDEM libro II ad Sabinum.

'Ceterorum' et 'reliquorum' appellatione etiam omnes continentur, ut Marcellus dixit circa eum cui optio serui legata est, ceteri Sempronio: nam temptat, si non optet, omnes ad Sempronium pertinere[1].

161. IDEM libro VII ad Sabinum.

Non est 'pupillus,' qui in utero est[2].

162. POMPONIUS libro II ad Sabinum.

In uulgari substitutione, qua ei qui 'supremus' morietur heres substituitur, recte substitutus etiam unico intellegitur, exemplo duodecim tabularum, ex quibus 'proximus' adgnatus et solus habe-
1 tur. Si quis ita in testamento scripserit 'si quid filio meo acciderit, Dama seruus meus liber esto,' mortuo filio Dama liber erit. licet enim 'accidunt' et uiuis, sed uulgi sermone etiam mors significatur[3].

163. PAULUS libro II ad Sabinum.

Illa uerba 'optimus maximusque' uel in eum cadere possunt qui solus est. sic et circa edictum praetoris 'supremae tabulae'
1 habentur et solae[4]. 'Pueri' appellatione etiam puella significatur: nam et feminas puerperas appellant recentes ex partu et Graece *παιδίον* communiter appellatur.

164. ULPIANUS libro XV ad Sabinum.

Nomen 'filiarum' et in postumam cadere quaestionis non est[5], quamuis 'postumae' non cadere in eam quae iam in rebus humanis
1 sit, certum sit. 'Partitionis' nomen non semper dimidium significat, sed prout est adiectum. potest enim iuberi aliquis et maximam partiri: posse et uicensimam et tertiam et prout libuerit.
2 sed si non fuerit portio adiecta, dimidia pars debetur[6]. 'Habere' sicut peruenire cum effectu accipiendum est.

165. POMPONIUS libro V ad Sabinum.

Uenisse ad heredem nihil intellegitur nisi deducto aere alieno[7].

166. IDEM libro VI ad Sabinum.

'Urbana familia' et 'rustica[8]' non loco, sed genere distinguitur: potest enim aliquis dispensator non esse seruorum urbanorum

[1] D. xxxiii. 5. 17. [2] D. iii. 5. 29. [3] Inst. ii. 7. 1. [4] D. xxxvii. 11. 1. 1.
[5] D. xxx. 17. pr.; Inst. i. 14. 5. [6] D. vii. 1. 43. [7] D. xxxviii. 1. 16. 3.
[8] D. xxxii. 99.

numero: ueluti is qui rusticarum rerum rationes dispenset ibique habitet. non multum abest a uilico insularius:[1] autem urbanorum numero est. uidendum tamen est, ipse dominus quorum loco quemque habuerit: quod ex numero familiae et uicariis apparebit. 'Pernoctare extra urbem' intellegendus est, qui nulla parte noctis 1
in urbe est: 'per' enim totam noctem significat.

167. ULPIANUS libro XXV ad Sabinum.

'Carbonum' appellatione materiam non contineri: sed an 'lignorum?' et fortassis quis dicet nec lignorum: non enim lignorum gratia habuit. sed et titiones et alia ligna cocta ne fumum faciant utrum ligno an carboni an suo generi adnumerabimus? et magis est, ut proprium genus habeatur. sulpurata quoque de ligno aeque eandem habebunt definitionem. ad faces quoque parata non erunt lignorum appellatione comprehensa, nisi haec fuit uoluntas. idem et de nucleis oliuarum, sed et de balanis est, uel si qui alii nuclei. de pinu autem integri strobili ligni appellatione continebuntur[2].

168. PAULUS libro IV ad Sabinum.

Pali et perticae in numerum materiae redigendi sunt, et ideo 'lignorum' appellatione non continentur[3].

169. IDEM libro V ad Sabinum.

Non tantum in traditionibus, sed et in emptionibus et stipulationibus et testamentis adiectio haec 'uti optimus maximusque est' hoc significat, ut liberum praestetur praedium, non ut etiam seruitutes ei debeantur[4].

170. ULPIANUS libro XXXIII ad Sabinum.

'Heredis' appellatione omnes significari successores credendum est, etsi uerbis non sint expressi[5].

171. POMPONIUS libro XVI ad Sabinum.

'Peruenisse[6] ad te' recte dicitur, quod per te ad alium peruenerit, ut in hereditate a liberto per patronum filium familias patri eius adoptiuo adquisita responsum est.

172. ULPIANUS libro XXXVIII ad Sabinum.

'Liberti' appellatione etiam libertam contineri placuit.

173. IDEM libro XXXIX ad Sabinum.

'Collegarum[7]' appellatione hi continentur qui sunt eiusdem potestatis. Qui extra continentia urbis est, 'abest[8]:' ceterum usque 1
ad continentia non abesse uidebitur.

[1] insularius? [2] D. xxxii. 55. [3] D. xxxii. 56. [4] D. xxi. 2. 75. [5] D. l. 17. 194.
[6] D. xviii. 4. 2. 3. [7] D. xxvii. 1. 41. 3; ibid. 46. 1. [8] D. iii. 3. 5. et sq.

174. IDEM libro XLII ad Sabinum.

Aliud est promittere 'furem non esse[1],' aliud 'furto noxaque solutum[2]:' qui enim dicit furem non esse, de hominis proposito loquitur, qui furtis noxaque solutum, nemini esse furti obligatum promittit.

175. POMPONIUS libro XXII ad Sabinum.

'Faciendi' uerbo reddendi etiam causa continetur.

176. ULPIANUS libro XLV ad Sabinum.

'Solutionis[3]' uerbo satisfactionem quoque omnem accipiendam placet. 'soluere' dicimus eum qui fecit quod facere promisit.

177. IDEM libro XLVII ad Sabinum.

Natura cauillationis quam Graeci σωρίτην appellauerunt haec est, ut ab euidenter ueris per breuissimas mutationes disputatio ad ea quae euidenter falsa sunt perducatur[4].

178. IDEM libro XLIX ad Sabinum.

'Pecuniae' uerbum non solum numeratam pecuniam complectitur, uerum omnem omnino pecuniam, hoc est omnia corpora: nam corpora quoque pecuniae appellatione contineri nemo est qui
1 ambiget[5]. 'Hereditas' iuris nomen est, quod et accessionem et decessionem in se recipit: hereditas autem uel maxime fructibus
2 augetur. 'Actionis[6]' uerbum et speciale est et generale. nam omnis actio dicitur, siue in personam siue in rem sit petitio: sed plerumque actiones personales solemus dicere[7]. 'petitionis' autem uerbo in rem actiones significari uidentur. 'persecutionis' uerbo extraordinarias persecutiones puto contineri, ut puta fideicommissorum et si quae aliae sunt quae non habent iuris ordinarii exsecu-
3 tionem. Hoc uerbum 'debuit' omnem omnino actionem comprehendere intellegitur, siue ciuilis siue honoraria siue fideicommissi fuit persecutio.

179. IDEM libro LI ad Sabinum.

Inter haec uerba 'quanti ea res erit[8]' uel 'quanti eam rem esse paret' nihil interest: in utraque enim clausula placet ueram rei aestimationem fieri.

180. POMPONIUS libro XXX ad Sabinum.

'Tugurii' appellatione omne aedificium quod rusticae magis
1 custodiae conuenit quam urbanis aedibus significatur. Ofilius ait tugurium a tecto tamquam tegularium esse dictum, ut toga, quod ea tegamur.

[1] D. xxi. 1. 31. 1. [2] D. xxi. 1. 17. 17. [3] D. xlvi. 3. 54. [4] D. xxxv. 2. 88; l. 17. 65. [5] C. iv. 18. 2. 1. [6] D. v. 3. 20. 3. [7] D. xliv. 7. 28; ibid. 37. [8] D. xxvii. 6. 7. 2.

181. IDEM libro XXXV ad Sabinum.

Uerbum illud 'pertinere[1]' latissime patet: nam et eis rebus petendis aptum est quae dominii nostri sint, et eis quas iure aliquo possideamus, quamuis non sint nostri dominii: pertinere ad nos etiam ea dicimus quae in nulla eorum causa sint, sed esse possint.

182. ULPIANUS libro XXVII ad edictum.

Pater familias liber 'peculium' non potest habere, quemadmodum nec seruus 'bona[2].'

183. IDEM libro XXVIII ad edictum.

'Tabernae' appellatio declarat omne utile ad habitandum aedificium, non ex eo quod tabulis cluditur.

184. PAULUS libro XXX ad edictum.

Inde tabernacula et contubernales dicti sunt.

185. ULPIANUS libro XXVIII ad edictum.

'Instructam' autem tabernam sic accipiemus, quae et rebus et hominibus ad negotiationem paratis constat[3].

186. IDEM libro XXX ad edictum.

'Commendare' nihil aliud est quam deponere[4].

187. IDEM libro XXXII ad edictum.

Uerbum 'exactae pecuniae' non solum ad solutionem referendum est, uerum etiam ad delegationem[5].

188. PAULUS libro XXXIII ad edictum.

'Habere[6]' duobus modis dicitur, altero iure dominii, altero optinere sine interpellatione id quod quis emerit. 'Cautum' intelle- 1
gitur, siue personis siue rebus cautum sit[7].

189. IDEM libro XXXIV ad edictum.

'Facere oportere' et hanc significationem habet, ut abstineat quis ab eo facto quod contra conuentionem fieret, et curaret ne fiat.

190. ULPIANUS libro XXXIV ad edictum.

'Prouinciales' eos accipere debemus qui in prouincia domicilium habent, non eos qui ex prouincia oriundi sunt.

191. PAULUS libro XXXV ad edictum.

Inter 'diuortium' et 'repudium' hoc interest[8], quod repudiari etiam futurum matrimonium potest, non recte autem sponsa

[1] D. xlii. 5. 9. [2] D. iv. 6. 13. [3] D. xxxiii. 7. 7. [4] D. xvi. 3. 24.
[5] D. xvi. 1. 8. 3. [6] D. xlv. 1. 38. [7] D. l. 17. 25. [8] D. xxiv. 2. 2.

diuortisse dicitur, quod diuortium ex eo dictum est, quod in diuersas partes eunt qui discedunt.

192. ULPIANUS libro XXXVII ad edictum.

Haec adiectio 'plurisue' non infinitam pecuniam continet, sed modicam, ut taxatio haec 'solidos decem plurisue' ad minutulam summam referatur.

193. IDEM libro XXXVIII ad edictum.

Haec uerba 'quanti eam rem paret esse' non ad quod interest, sed ad rei aestimationem referuntur[1].

194. ULPIANUS libro XLIII ad edictum.

Inter 'donum' et 'munus' hoc interest quod inter genus et speciem: nam genus esse donum Labeo a donando dictum, munus speciem: nam munus esse donum cum causa, ut puta natalicium, nuptalicium.

195. IDEM libro XLVI ad edictum.

Pronuntiatio sermonis in sexu masculino ad utrumque sexum
1 plerumque porrigitur. 'Familiae' appellatio qualiter accipiatur, uideamus. et quidem uarie accepta est: nam et in res et in personas deducitur. in res, ut puta in lege duodecim tabularum his uerbis 'adgnatus proximus familiam habeto[2].' ad personas autem refertur familiae significatio ita, cum de patrono et liberto loquitur lex: 'ex ea familia,' inquit, 'in eam familiam:' et hic de singu-
2 laribus personis legem loqui constat. Familiae appellatio refertur et ad corporis cuiusdam significationem, quod aut iure proprio ipsorum aut communi uniuersae cognationis continetur. iure proprio familiam dicimus plures personas, quae sunt sub unius potestate aut natura aut iure subiectae, ut puta patrem familias, matrem familias, filium familias, filiam familias quique deinceps uicem eorum sequuntur, ut puta nepotes et neptes et deinceps. 'pater' autem 'familias' appellatur, qui in domo dominium habet, recteque hoc nomine appellatur, quamuis filium non habeat: non enim solam personam eius, sed et ius demonstramus: denique et pupillum patrem familias appellamus[3]. et cum pater familias moritur, quotquot capita ei subiecta fuerint, singulas familias incipiunt habere: singuli enim patrum familiarum nomen subeunt. idemque eueniet et in eo qui emancipatus est: nam et hic sui iuris effectus propriam familiam habet. communi iure familiam dicimus omnium adgnatorum: nam etsi patre familias mortuo singuli singulas familias habent, tamen omnes qui sub unius potestate fuerunt recte eiusdem familiae appellabuntur, qui ex eadem domo et gente
3 proditi sunt. Seruitutium quoque solemus appellare familias, ut in edicto praetoris ostendimus sub titulo de furtis, ubi praetor loquitur de familia publicanorum[4]. sed ibi non omnes serui, sed corpus quoddam seruorum demonstratur huius rei causa paratum,

[1] D. xliii. 17. 3. 11. [2] Ulp. Reg. xxvi. 1. [3] D. i. 6. 4. [4] D. xxxix. 4. 1. 5.

hoc est uectigalis causa. alia autem parte edicti omnes serui continentur: ut de hominibus coactis et ui bonorum raptorum, item redhibitoria, si deterior res reddatur emptoris opera aut familiae eius, et interdicto unde ui familiae appellatio omnes seruos comprehendit. sed et filii continentur[1]. Item appellatur familia plurium 4
personarum, quae ab eiusdem ultimi genitoris sanguine proficiscuntur (sicuti dicimus familiam Iuliam), quasi a fonte quodam memoriae. Mulier autem familiae suae et caput et finis est. 5

196. GAIUS libro XVI ad edictum prouinciale.

'Familiae' appellatione et ipse princeps familiae continetur. Feminarum liberos in familia earum non esse palam est, quia qui 1
nascuntur patris familiam sequuntur.

197. ULPIANUS libro L ad edictum.

'Indicasse' est detulisse: 'arguisse' accusasse et conuicisse[2].

198. IDEM libro II de omnibus tribunalibus.

'Urbana praedia' omnia aedificia accipimus[3], non solum ea quae sunt in oppidis, sed et si forte stabula sunt uel alia meritoria in uillis et in uicis, uel si praetoria uoluptati tantum deseruientia: quia urbanum praedium non locus facit, sed materia. proinde hortos quoque, si qui sunt in aedificiis constituti, dicendum est urbanorum appellatione contineri. plane si plurimum horti in reditu sunt, uinearii forte uel etiam holitorii, magis haec non sunt urbana.

199. IDEM libro VIII de omnibus tribunalibus.

'Absentem' accipere debemus eum qui non est eo loci in quo loco petitur: non enim trans mare absentem desideramus: et si forte extra continentia urbis sit, abest. ceterum usque ad continentia non abesse uidebitur, si non latitet. Abesse non uidetur 1
qui ab hostibus captus est, sed qui a latronibus detinetur.

200. IULIANUS libro II digestorum.

Haec stipulatio 'noxis solutum praestari' non existimatur ad eas noxas pertinere, quae publicam exercitionem et coercitionem capitalem habent.

201. IDEM libro LXXXI digestorum.

Iusta interpretatione recipiendum est, ut appellatione 'filii,' sicuti filiam familias contineri saepe respondebimus, ita et nepos uideatur comprehendi[4], et 'patris' nomine auus quoque demonstrari intellegatur.

202. ALFENUS UARUS libro II digestorum.

Cum in testamento scriptum esset, ut heres in funere aut in

[1] D. xliii. 16. 1; xlvii. 8. 2. 14. [2] D. xxix. 5. 3. 14. [3] Inst. ii. 3. 1.
[4] D. xxvi. 2. 6.

monumento 'dumtaxat aureos centum' consumeret, non licet minus consumere: si amplius uellet, licet, neque ob eam rem contra testamentum facere uidetur[1].

203. IDEM libro VII digestorum.

In lege censoria portus Siciliae ita scriptum erat: 'seruos, quos domum quis ducet suo usu[2], pro is portorium ne dato.' quaerebatur, si quis a Sicilia seruos Romam mitteret fundi instruendi causa, utrum pro his hominibus portorium dare deberet nec ne. respondit duas esse in hac scriptura quaestiones, primam, quid esset 'domum ducere,' alteram, quid esset 'suo usu ducere.' igitur quaeri soleret, utrum, ubi quisque habitaret siue in prouincia siue in Italia, an dumtaxat in sua cuiusque patria domus esse recte dicetur. sed de ea re constitutum esse eam domum unicuique nostrum debere existimari, ubi quisque sedes et tabulas haberet suarumque rerum constitutionem fecisset[3]. quid autem esset 'usu suo,' magnam habuisse dubitationem. et magis placet, quod uictus sui causa paratum est, tantum contineri. itemque de seruis eadem ratione quaeri, qui eorum usus sui causa parati essent[4]? utrum dispensatores, insularii, uilici, atrienses, textores, operarii quoque rustici, qui agrorum colendorum causa haberentur, ex quibus agris pater familias fructus caperet, quibus se toleraret, omnes denique seruos quos quisque emisset, ut ipse haberet atque eis ad aliquam rem uteretur, neque ideo emisset, ut uenderet? et sibi uideri eos demum usus sui causa patrem familias habere, qui ad eius corpus tuendum atque ipsius cultum praepositi destinatique essent, quo in genere iunctores[5], cubicularii, coci, ministratores atque alii qui ad eiusmodi usum parati essent, numerarentur.

204. PAULUS libro II epitomarum Alfeni.

'Pueri' appellatio tres significationes habet: unam, cum omnes seruos pueros appellaremus: alteram, cum puerum contrario nomine puellae diceremus[6]: tertiam, cum aetatem puerilem demonstraremus[7].

205. IDEM libro IV epitomarum Alfeni.

Qui fundum uendidit, 'pomum' recepit: nuces et ficos et uuas dumtaxat duracinas et purpureas et quae eius generis essent, quas non uini causa haberemus, quas Graeci τρωξίμους appellarent, recepta uideri.

206. IULIANUS libro VI ex Minicio.

'Uinaria' uasa proprie uasa torcularia esse placet: dolia autem et serias tamdiu in ea causa esse, quamdiu uinum haberent, cum sine uino esse desinerent, in eo numero non esse, quoniam ad alium usum transferri possent, ueluti si frumentum in his addatur.

[1] D. xxxi. 88. 1. [2] C. iv. 61. 5. [3] D. xxv. 3. 1. 2. [4] D. xxxiv. 2. 28.
[5] unctores? [6] D. xxxii. 81 pr. [7] D. iii. 1. 1. 3.

eandem causam amphorarum esse, ut, cum uinum habeant, tum in uasis uinariis, cum inanes sint, tum extra numerum uinariorum sint, quia aliud in his addi possit.

207. AFRICANUS libro III quaestionum.

'Mercis' appellatione homines non contineri[1] Mela ait: et ob eam rem mangones non mercatores sed uenaliciarios appellari ait, et recte.

208. IDEM libro IV quaestionum.

'Bonorum' appellatio, sicut hereditatis, uniuersitatem quandam ac ius successionis et non singulas res demonstrat[2].

209. FLORENTINUS libro X institutionum.

'Coram[3] Titio' aliquid facere iussus non uidetur praesente eo fecisse, nisi is intellegat: itaque si furiosus aut infans sit aut dormiat, non uidetur coram eo fecisse. scire autem, non etiam uelle is debet: nam et inuito eo recte fit quod iussum est.

210. MARCIANUS libro VII institutionum.

Is qui natus est ex mancipiis urbanis et missus est in uillam nutriendus, in 'urbanis seruis' constituetur.

211. FLORENTINUS libro VIII institutionum.

'Fundi' appellatione omne aedificium et omnis ager continetur. sed in usu urbana aedificia 'aedes,' rustica 'uillae' dicuntur. locus uero sine aedificio in urbe 'area,' rure autem 'ager' appellatur. idemque ager cum aedificio 'fundus' dicitur.

212. ULPIANUS libro I de adulteriis.

'Praeuaricatores' eos appellamus qui causam aduersariis suis donant et ex parte actoris in partem rei concedunt: a uaricando enim praeuaricatores dicti sunt[4].

213. IDEM libro I regularum.

'Cedere diem[5]' significat incipere deberi pecuniam: 'uenire diem' significat eum diem uenisse quo pecunia peti possit. ubi pure quis stipulatus fuerit, et cessit et uenit dies: ubi in diem, cessit dies, sed nondum uenit: ubi sub condicione, neque cessit neque uenit dies pendente adhuc condicione. 'Aes alienum' est, 1
quod nos aliis debemus: 'aes suum' est, quod alii nobis debent.
'Lata culpa' est nimia neglegentia, id est non intellegere quod 2
omnes intellegunt.

214. MARCIANUS libro I publicorum iudiciorum.

'Munus' proprie est, quod necessarie obimus lege more imperioue

[1] D. xiv. 4. 1. 1. [2] D. xxxvii. 1. 3. [3] D. iv. 8. 27. 5. [4] D. iii. 2. 4. 4; xlvii. 15; xlviii. 16. 1. [5] D. xxxvi. 2.

eius qui iubendi habet potestatem. 'dona' autem proprie sunt, quae nulla necessitate iuris officiis et sponte praestantur: quae si non praestentur, nulla repraehensio est et, si praestentur, plerumque laus inest. sed in summa in hoc uentum est, ut non quodcumque munus, id et donum accipiatur, at quod donum fuerit, id munus recte dicatur[1].

215. PAULUS libro singulari ad legem Fusiam Caniniam.

'Potestatis' uerbo plura significantur: in persona magistratuum imperium[2]: in persona liberorum patria potestas: in persona serui dominium[3]. at cum agimus de noxae deditione cum eo qui seruum non defendit, praesentis corporis copiam facultatemque significamus. in lege Atinia[4] in potestatem domini rem furtiuam uenisse uideri, et si eius uindicandae potestatem habuerit, Sabinus et Cassius aiunt.

216. ULPIANUS libro I ad legem Aeliam Sentiam.

Uerum est eum qui in carcere clusus est, non uideri neque 'uinctum' neque 'in uinculis[5]' esse, nisi corpori eius uincula sint adhibita.

217. IAUOLENUS libro I ex posterioribus Labeonis.

Inter illam condicionem 'cum fari potuerit' et 'postquam fari potuerit' multum interest: nam posteriorem scripturam uberiorem esse constat, 'cum fari potuerit' artiorem et id tantummodo
1 tempus significari, quo primum fari possit[6]. Item ita data condicione 'illud facito in diebus,' si nihil praeterea fuisset adiectum, in biduo condicionem impleri oportet[7].

218. PAPINIANUS libro XXVII quaestionum.

Uerbum 'facere' omnem omnino faciendi causam complectitur dandi, soluendi, numerandi, iudicandi, ambulandi.

219. IDEM libro II responsorum.

In conuentionibus contrahentium uoluntatem potius quam uerba spectari placuit. cum igitur ea lege fundum uectigalem municipes locauerint, 'ut ad heredem eius qui suscepit pertineret,' ius heredum ad legatarium quoque transferri potuit.

220. CALLISTRATUS libro II quaestionum.

'Liberorum' appellatione nepotes et pronepotes ceterique qui ex his descendunt continentur: hos enim omnes 'suorum' appellatione lex duodecim tabularum comprehendit[8]. totiens enim leges necessariam ducunt cognationem singulorum[9] nominibus uti (ueluti filii, nepotis, pronepotis ceterorumue qui ex his descendunt), quotiens non omnibus qui post eos sunt praestitum uoluerint, sed solis

[1] D. i. 16. 6. 3. [2] D. ii. 1. 13. 1. [3] D. xxiv. 1. 3. 3. [4] Inst. ii. 6. 2.
[5] D. iv. 6. 9. [6] D. xl. 4. 41. [7] D. xxii. 5. 12. [8] Inst. iii. 1. 2.
[9] necessarium ducunt cognationum singularum?

his succurrent, quos nominatim enumerent. at ubi non personis certis, non quibusdam gradibus praestatur, sed omnibus qui ex eodem genere orti sunt, liberorum appellatione comprehenduntur[1]. Sed et Papirius Fronto libro tertio responsorum ait praedio cum 1
uilico et contubernali eius et 'filiis' legato nepotes quoque ex filiis contineri, nisi uoluntas testatoris aliter habeat: filii enim appellatione saepe et nepotes accipi multifariam placere. Diuus 2
quoque Marcus rescripsit non uideri sine liberis defunctum, qui nepotem suum heredem reliquit. Praeter haec omnia natura nos 3
quoque docet parentes pios, qui liberorum procreandorum animo et uoto uxores ducunt, filiorum appellatione omnes qui ex nobis descendunt continere: nec enim dulciore nomine possumus nepotes nostros quam filii appellare. etenim idcirco filios filiasue concipimus atque edimus, ut ex prole eorum earumue diuturnitatis nobis memoriam in aeuum relinquamus.

221. PAULUS libro X responsorum.

Paulus respondit 'falsum' tutorem eum uere dici, qui tutor non est, siue habenti tutor datus est siue non: sicut 'falsum' testamentum, quod testamentum non est, et modius 'iniquus,' qui modius non est.

222. HERMOGENIANUS libro II iuris epitomarum.

'Pecuniae' nomine non solum numerata pecunia, sed omnes res tam soli quam mobiles et tam corpora quam iura continentur.

223. PAULUS libro II sententiarum.

'Latae culpae' finis est non intellegere id quod omnes intellegunt. 'Amicos' appellare debemus non leui notitia coniunctos, 1
sed quibus fuerint in[2] iura cum patre familias honestis familiaritatis quaesita rationibus.

224. UENULEIUS libro VII stipulationum.

'Uinculorum' appellatione uel priuata uel publica uincula significant, 'custodiae' uero tantum publicam custodiam.

225. TRYPHONINUS libro I disputationum.

'Fugitiuus[3]' est non is qui solum consilium fugiendi a domino suscepit, licet id se facturum iactauerit, sed qui ipso facto fugae initium mente deduxerit. nam et furem, adulterum, aleatorem, quamquam aliqua significatione ex animi propositione cuiusque sola quis dicere posset, ut etiam is qui numquam alienam rem inuito domino subtraxerit, numquam alienam matrem familias corruperit, si modo eius mentis sit, ut occasione data id commissurus sit, tamen oportere eadem haec crimina adsumpto actu intellegi. et ideo fugitiuum quoque et 'erronem' non secundum propositionem solam, sed cum aliquo actu intellegi constat.

[1] D. ii. 4. 10. 9; xxxvii. 5. 1. 1. [2] *om.* in? [3] D. xxi. 1. 17.

226. PAULUS libro I manualium.

'Magna neglegentia' culpa est: 'magna culpa' dolus est.

227. IDEM libro II manualium.

Ex illa parte edicti 'tum quem ei heredem esse oportet[1]' heredis
1 heredibus bonorum possessio non defertur. Item in substitutione his uerbis 'quisquis mihi heres erit' proximus heres tantum significatur: immo non tantum proximus heres, sed etiam scriptus.

228. IDEM libro singulari de cognitionibus.

'Municipes[2]' intellegendi sunt et qui in eodem municipio nati sunt.

229. IDEM libro singulari de tacitis fideicommissis.

'Transacta finitaue[3]' intellegere debemus non solum quibus controuersia fuit, sed etiam quae sine controuersia sint possessa:

230. IDEM libro singulari ad senatus consultum Orfitianum.

Ut sunt iudicio terminata, transactione composita, longioris temporis silentio finita.

231. IDEM libro singulari ad senatus consultum Tertullianum.

Quod dicimus eum qui nasci speratur, pro 'superstite' esse, tunc uerum est, cum de ipsius iure quaeritur: aliis autem non prodest nisi natus[4].

232. GAIUS libro I de uerborum obligationibus.

Haec enuntiatio 'quae sunt pluris aureorum triginta' simul et quantitatis et aestimationis significatiua est.

233. IDEM libro I ad legem XII tabularum.

'Si caluitur:' et moretur et frustretur. inde et calumniatores appellati sunt, quia per fraudem et frustrationem alios uexarent
1 litibus: inde et cauillatio dicta est. Post kalendas Ianuarias die
2 tertio pro salute principis uota suscipiuntur. 'Telum[5]' uolgo quidem id appellatur quod ab arcu mittitur: sed non minus omne significatur quod mittitur manu: ita sequitur, ut et lapis et lignum et ferrum hoc nomine contineatur: dictumque ab eo quod in longinquum mittitur, Graeca uoce figuratum *ἀπὸ τοῦ τηλοῦ*. et hanc significationem inuenire possumus et in Graeco nomine: nam quod nos telum appellamus, illi *βέλος* appellant *ἀπὸ τοῦ βάλλεσθαι*. admonet nos Xenophon[6], nam ita scribit: *καὶ τὰ βέλη ὁμόσε ἐφέρετο, λόγχαι, τοξεύματα, σφενδόναι, πλεῖστοι δὲ καὶ λίθοι*. et id quod ab arcu mittitur, apud Graecos quidem proprio nomine *τόξευμα* uocatur, apud nos autem communi nomine telum appellatur.

[1] D. xxxviii. 14. 1. 2. [2] D. l. 1. 1. [3] D. xxxviii. 17. 1. 12. [4] D. i. 5. 7.
[5] Inst. iv. 18. 5. [6] Xen. Anab. 5. 2. 14.

234. IDEM libro II ad legem XII tabularum.

Quos nos hostes appellamus, eos ueteres 'perduelles' appellabant, per eam adiectionem indicantes cum quibus bellum esset. 'Locuples[1]' est, qui satis idonee habet pro magnitudine rei quam 1
actor restituendam esse petit. Uerbum 'uiuere' quidam putant 2
ad cibum pertinere: sed Ofilius ad Atticum ait his uerbis et uestimenta et stramenta contineri, sine his enim uiuere neminem posse.

235. IDEM libro III ad legem XII tabularum.

'Ferri' proprie dicimus quae quis suo corpore baiulat: 'portari' ea quae quis iumento secum ducit: 'agi' ea quae animalia sunt. 'Fabros tignarios' dicimus non eos dumtaxat qui tigna dolarent, 1
sed omnes qui aedificarent.

236. IDEM libro IV ad legem XII tabularum.

Qui 'uenenum[2]' dicit, adicere debet, utrum malum an bonum: nam et medicamenta uenena sunt, quia eo nomine omne continetur quod adhibitum naturam eius cui adhibitum esset mutat. cum id quod nos uenenum appellamus Graeci *φάρμακον* dicunt, apud illos quoque tam medicamenta quam quae nocent hoc nomine continentur: unde adiectione alterius nomine distinctio fit. admonet nos summus apud eos poetarum Homerus: nam sic ait.

φάρμακα, πολλὰ μὲν ἐσθλὰ μεμιγμένα, πολλὰ δὲ λυγρά[3].

'Glandis[4]' appellatione omnis fructus continetur, ut Iauolenus ait, 1
exemplo Graeci sermonis, apud quos omnes arborum species *ἀκρόδρυα* appellantur.

237. IDEM libro V ad legem XII tabularum.

Duobus negatiuis uerbis quasi permittit lex magis quam prohibuit: idque etiam Seruius animaduertit.

238. IDEM libro VI ad legem XII tabularum.

'Plebs[5]' est ceteri ciues sine senatoribus. 'Detestatum' est 1
testatione denuntiatum. 'Pignus' appellatum a pugno, quia res 2
quae pignori dantur manu traduntur. unde etiam uideri potest uerum esse, quod quidam putant, pignus proprie rei mobilis constitui. 'Noxiae' appellatione omne delictum continetur. 3

239. POMPONIUS libro singulari enchiridii.

'Pupillus' est, qui, cum impubes est, desiit in patris potestate esse aut morte aut emancipatione. 'Seruorum' appellatio ex eo 1
fluxit, quod imperatores nostri captiuos uendere ac per hoc seruare nec occidere solent[6]. 'Incola[7]' est, qui aliqua regione domicilium 2
suum contulit: quem Graeci *πάροικον* appellant. nec tantum hi

[1] D. ii. 6. 1. [2] D. xviii. 1. 35. 2. [3] Odyss. iv. 230. [4] D. xliii. 28.
[5] Inst. i. 2. 4. [6] Inst. i. 3. 3. [7] D. l. 1. 29.

qui in oppido morantur incolae sunt, sed etiam qui alicuius oppidi finibus ita agrum habent, ut in eum se quasi in aliquam sedem
3 recipiant. 'Munus publicum[1]' est officium priuati hominis, ex quo commodum ad singulos uniuersosque ciues remque eorum
4 imperio magistratus extraordinarium peruenit. 'Aduena' est,
5 quem Graeci ἄποικον appellant. 'Decuriones[2]' quidam dictos aiunt ex eo quod initio, cum coloniae deducerentur, decima pars eorum
6 qui ducerentur consilii publici gratia conscribi solita sit. 'Urbs' ab urbo appellata est: urbare est aratro definire. et Uarus ait urbum appellari curuaturam aratri, quod in urbe condenda adhiberi
7 solet. 'Oppidum' ab ope dicitur, quod eius rei causa moenia sint
8 constituta. 'Territorium[3]' est uniuersitas agrorum intra fines cuiusque ciuitatis: quod ab eo dictum quidam aiunt, quod magistratus eius loci intra eos fines terrendi, id est summouendi ius
9 habent. Uerbum 'suum' ambiguum est, utrum de toto an de parte significat. et ideo qui iuret suum non esse, adicere debet neque sibi communem esse[4].

240. PAULUS ex libris sex libro I imperialium sententiarum in cognitionibus prolatarum.

Cum quaerebatur, an uerbum 'soluto matrimonio dotem reddi' non tantum diuortium, sed et mortem contineret, hoc est an de hoc quoque casu contrahentes sentirent, et multi putabant hoc sensisse, et quibusdam aliis contra uidebatur: secundum[5]: hoc motus imperator pronuntiauit id actum eo pacto, ut nullo casu remaneret dos apud maritum.

241. QUINTUS MUCIUS SCAEUOLA libro singulari ὅρων.

In 'rutis caesis[6]' ea sunt, quae terra non tenentur quaeque opere structili tectorioue non continentur.

242. IAUOLENUS libro II ex posterioribus Labeonis.

'Malum nauis esse partem,' artemonem autem non esse Labeo ait, quia pleraeque naues sine malo inutiles essent, ideoque pars nauis habetur: artemo autem magis adiectamento quam pars nauis
1 est[7]. Inter 'proiectum' et 'immissum' hoc interesse[8] ait Labeo, quod proiectum esset id quod ita proueheretur ut nusquam requiesceret, qualia maeniana et suggrundae essent: immissum autem quod ita fieret ut aliquo loco requiesceret, ueluti tigna trabes quae
2 immitteretur. Plumbum, quod tegulis poneretur, 'aedificii esse' ait Labeo: sed id quod hypaethri tegendi causa poneretur, contra
3 esse. 'Uiduam' non solum eam quae aliquando nupta fuisset, sed eam quoque mulierem quae uirum non habuisset, appellari ait Labeo: quia uidua sic dicta est quasi uecors, uesanus, qui sine corde aut sanitate esset: similiter uiduam dictam esse sine duitate.

[1] D. l. 4. 14. 1. [2] D. l. 2. [3] D. ii. 1. 20. [4] supra 25. § 1.
[5] *deest nonnihil.* [6] D. xviii. 1. 66. [7] D. xxi. 2. 44. [8] D. viii. 2. 2.

Straturam loci alicuius ex tabulis factis quae aestate tollerentur et 4
hieme ponerentur, 'aedium esse' ait Labeo, quoniam perpetui usus[1] paratae essent: neque ad rem pertinere, quod interim tollerentur.

243. SCAEUOLA libro XVIII digestorum.

Scaeuola respondit: semper acceptum est, ut 'libertorum' appellatione etiam hi contineri intellegantur qui eodem testamento uel posteriore loco manumitterentur, nisi manifeste is a quo peteretur contra defuncti uoluntatem doceret peti.

244. LABEO libro IV pithanon a Paulo epitomatorum.

Si qua 'poena' est, 'multa' est: si qua multa est, poena est. PAULUS: utrumque eorum falsum est. namque harum rerum dissimilitudo ex hoc quoque apparet, quod de poena prouocatio non est: simul atque enim uictus quis est eius maleficii cuius poena est statuta, statim ea debetur. at multae prouocatio est, nec ante debetur, quam aut non est prouocatum aut prouocator uictus est: nec aliter quam si is dixit cui dicere licet. ex hoc quoque earum rerum dissimilitudo apparere poterit, quia poenae certae singulorum peccatorum sunt, multae contra, quia eius iudicis potestas est quantam dicat, nisi cum lege est constitutum quantam dicat.

245. POMPONIUS libro X epistularum.

Statuae adfixae basibus structilibus aut tabulae religatae catenis aut erga parietem adfixae aut si similiter cohaerent lychni, non 'sunt aedium:' ornatus enim aedium causa parantur, non quo aedes perficiantur. idem Labeo ait. Prothyrum, quod in aedibus 1
iterum qui[2] fieri solet, 'aedium est[3].'

246. IDEM libro XVI epistularum.

Apud Labeonem pithanon ita scriptum est: 'exhibet[4],' qui praestat eius de quo agitur praesentiam. nam etiam qui sistit, praestat eius de quo agitur praesentiam, nec tamen eum exhibet: et qui mutum aut furiosum aut infantem exhibet, non potest uideri eius praestare praesentiam: nemo enim ex eo genere praesens satis apte appellari potest. 'Restituit' non tantum qui solum corpus, 1
sed etiam qui omnem rem condicionemque reddita causa praestet: et tota restitutio iuris est interpretatio.

[1] D. xix. 1. 17. 7. [2] *pro* iterum qui *lege* plerumque? [3] D. xxxiii. 7. 12. 23. [4] D. x. 4. 2.

TIT. XVII.

DE DIUERSIS REGULIS IURIS ANTIQUI.

SUMMARY.—The subjects dealt with in this title may be classified under the following heads:—

A.

Absentia, 26.
— reip. caus., 140, 211.
Absoluere, 37.
Abundantia, 94.
Acceptilatio, 77.
Accipere, 115.
Actio, 27, 43, 139, 156.
Actionem denegare, 102.
— habere, 15, 204.
Actiones concurrentes, 43, 130.
— poenales 108, 111, 130, 155, 164.
Actionis modus, 27.
Actor, 41, 42, 125.
Actus legitimi, 77.
Aditio heredis, 77.
Aduersus edictum facere, 102.
Aequitas, 85, 90, 183.
Aestimatio delicti, 138.
Alienam rem defendere, 166.
Alienatio, 26, 119, 165.
Alieni iuris persona, 4, 18.
Alieno nomine agere, 123.
Ambigua, 67, 85, 96, 172.
Amittere, 83, 153.
Amplius soluere, 84.
Animi destinatio, 76.
— iudicium, 48, 189.
Arbitrium, 22.
Auctor, 156, 175.

B.

Beneficium competentiae, 28, 44, 127, 173.
— personale, 68, 196.
— principis, 191.
Benigna interpretatio, 56, 168, 192.
Bis exactum, 57.
Bonae fidei possessor, 137.
— iudicium, 22, 23, 116.
Bona fides, 57, 136, 153.
Bonorum possessor, 117.

C.

Capere, 13, 51, 115.
Casus, 23.
Causae cognitio, 71, 105.
Causa obligationis, 27.
Cautio, 25, 73.
Circumuentio alterius, 49.
Clam, 73.
Coercitio, 70.
Commission, faults of, 121.
Commodatum, 23.
Commodum, 10, 18, 120.
Communio rerum, 23.
Condemnare, 37.
Condicio, 18, 74, 77, 86, 133, 134, 161, 175.
Coniuncta, 110.
Coniunctio, 110.
Coniunctiones, 197.
Consensus, 116, 165.
Consilium, 47, 79.
— mutare, 75.
Consulto datum, 53.
Contract, 19, 23, 34, 81, 143, 157.
Conualescere, 29.
Conuentio, 23, 27, 45.
— priuatorum, 27, 44.
Culpa, 23, 36, 50, 132, 169, 203, 210.

D.

Damnum, 151, 169, 203.
Datum, 169.
Debitor, 66.
Defensio, 43, 51, 156.
Definitio, 202.
Deiectio, 152.
Delictum, 38, 111, 134, 138, 152, 154.
Deportatio, 97.
Depositum, 23, 45.
Dies, 14.
Diuortium, 48.
Dolum praestare, 23, 152.
Dolus, 19, 23, 47, 55, 129, 131, 150, 157, 167, 173, 177, 198, 199.
Domus, 61, 103.
Donatio, 53, 82, 163, 167.
Dos, 85.
Dotis datio, 23.
Dubia, 20, 56, 81, 192.

E.

Effectus, 148.
Emancipatio, 77.
Emptio, 45, 156.
Emptor, 156.
Error, 116.
— in transcribendo, 92.
Esse alicuius, 139.
— in bonis, 190.
— nullius, 182.
Euictio, 190.
Exceptio, 66, 112, 115, 156.
— doli, 19, 156.
— pacti conuenti, 27.
Existimatio, 104.
Ex post facto, 138, 210.
Expressa, 195.
Expromissio, 110.

F.

Factum, 31, 39.
Factum praestare, 149.
Famosa iudicia, 104.
Feminae, 2, 73, 110.
Fideiussores, 42, 92.
Fiscus, 97, 205.
Fraus, 78, 79, 134, 145.
Fructus, 72, 173.
Furiosus, 5, 40, 124.

G.

Genus, 80, 147.

H.

Habere, 15, 157.
— desisse, 208.
Heredis institutio, 210.

Hereditas, 6, 62, 73.
Hereditatis aditio, 77, 138, 181.
Heres, 19, 42, 44, 87, 89, 111, 120, 127, 141, 152, 159, 164, 192, 193, 194, 196.
Homines, 32.
Honestum, 144, 197.

I.

Ignorantia, 19, 26, 42, 99, 177.
Imaginaria uenditio, 16.
Imperitia, 132.
Impossibilia, 31, 135, 185, 186.
Improbus, 99.
Impubes, 2.
In bonis, 190.
Incommoda, 10.
Indebitum, 84.
Iniqua condicio, 74.
Iniquitas, 200.
In solidum, 157, 192.
Interdictio, 40.
Interesse alicuius, 24.
Intestato, 7.
Inuestigatio, 200.
Inuitus, 26, 69, 156.
Iracundia, 48.
Iudex, 170.
Iudice auctore factum, 137.
Iudicia famosa, 104.
— poenalia, 108, 130, 164.
Iudicium animi, 48, 189.
Iura sanguinis, 8.
Ius ciuile, 8, 32, 202.
— commune, 81.
— contrarium, 100.
— duplex, 91.
— gentium, 84.
— naturale, 32, 84, 206.
— praetorium, 27.
— prouinciae, 123.
— publicum, 45, 110, 116.
— sollemne, 27.
Iussu, 180.

L.

Legata, 18, 160, 161.
Legitimus, 89.
Lex contractus, 23.
Libellus, 71.
Liberalitas, 28.
Libertas, 20, 106, 122, 176, 179.
Litis contestatio, 86, 87.
Locatio, 23, 45.
Locuples, 126, 165, 206.
Lucrum aduentitium, 41.

M.

Magistratus, 176, 199.
Maleficium, 152.
Mandatum, 23, 60, 152.
Meliorem condicionem facere, 133, 134.
Menses duo, 101.
Metus, 116, 184.
Minimum, 9, 34, 200.
Minor aetas, 108.
Minus, 21, 110.
Mora, 39, 63, 88, 173.
Mors, 138, 139, 193.
Mos regionis, 34.
Mutatio consilii, 75.
Mutus, 124.

N.

Natura, 10, 35, 84, 188.
Necessitas, 162, 167, 169.
Necessitudo, 176.
Negotia gesta, 23.
Nocere, 155, 195.
Nolle, 3, 189.
Non defendere, 52.
— expressa, 195.
— possunt intelligi, 73.
— prohibere, 60, 109.
Nostrum, 11.
Nudus consensus, 35.
Numeratio pecuniae, 126.
Nuptiae, 30.

O.

Obligatio, 22, 35, 171, 185.
— naturalis, 84.
Obligationum solutio, 35, 100, 153, 182.
Obscura, 9, 34, 41, 114, 168, 179.
Omission, faults of, 121.
Optio serui, 77.

P.

Pacta, 27, 31.
Par delictum, 154.
Pars, 113, 192.
Partes, 148.
Peculium, 58, 93.
Pendere, 169.
Persona, 22, 68.
Petitor, 33, 154.
Pignus, 23, 45, 72, 158, 188.
Pluribus ex causis, 159.
Plus, 21, 110.
Poenae nomine exactum, 46.
Poenales obligationes, 38, 58, 108, 111, 130, 155.
Posse condemnare, 37.
— dare actionem, 102.
— parere condicioni, 174.
— pati, 110.
— prohibere, 109.
Possessio, 118, 119, 126, 128, 131, 136, 137, 150, 153, 154.
Potestas gladii, 70.
Praedo, 126.
Praestare, 149, 156.
Praetor, 105.
Precarium, 23, 45.
Preference, 98, 104, 126, 128, 154.
Pretium, 16, 126.
Principalis causa, 129, 178.
Priuatorum conuentio, 27, 45.
Priuilegia, 196.
Prodesse alicuius, 148.
Prohibita rerum natura, 186, 188.
Pro solido heredes, 141.
Prouocatio ad iudicium, 63.
Proximus pubertati, 111.
Pugnantia, 188.
Pupillus, 5, 110, 111, 189, 198.

Q.

Qui iure suo utitur, 55, 155.
Quod facere possunt, 28, 173.

R.

Raro accidentia, 64.
Ratihabitio, 152.
Ratio iuris, 141.
Receptum propter necessitatem, 162.
Regula, 1.
Rem habere, 15, 204.
Repetitio, 41, 53.
Replicatio, 154.
Repudiatio, 174.
Res iudicata, 207.
— nullius, 182.
— pendens, 169.
Restitutio, 46, 171, 173.
Reus, 41, 125.

S.

Scientia, 76.
Semel utiliter constituta, 85.

Sententiae duae, 67.
Serui optio, 77.
Seruitus, 209.
Seruus, 22, 32, 107, 118, 133, 146, 157, 175, 211.
Sine liberis, 187.
Societas, 23, 47.
Soluendo esse, 95.
Solutio, 180, 186.
Sorites, 65.
Species, 80, 147.
Stipulatio, 17, 18, 31, 34, 92, 144, 161.
Successio, 91, 128, 149, 156, 157, 177, 194.
Surdus, 124.

T.

Tacere, 142.
Temporaria permutatio, 123.
Tempus, 17, 29, 77, 98, 139, 144, 186, 193.
Testamentum, 12, 73, 89, 181, 188, 201.
Testato, 7.
Timor, 184.
Totum, 113.
Transferre, 11, 54, 70.
Tutela, 23, 73.
Tutoris datio, 73, 77.

U.

Uelle, 3, 4, 6, 189.
Uenditio, 16, 23, 160, 163, 172.
Uerborum obligatio, 35.
Uis, 73, 116, 152, 155.
— priuata, 152.
— publica, 152.
Uitiosum, 29.
Uitium, 201.
Uniuersi, 160.
Uniuersum ius, 128.
Uoluntas, 12, 40.
Usucapio, 118.
Utiliter semel constituta, 85.

1. PAULUS libro XVI ad Plautium.

Regula est, quae rem quae est breuiter enarrat. non ex regula ius sumatur, sed ex iure quod est regula fiat. per regulam igitur breuis rerum narratio traditur, et, ut ait Sabinus, quasi causae coniectio est, quae simul cum in aliquo uitiata est, perdit officium suum.

2. ULPIANUS libro I ad Sabinum.

Feminae ab omnibus officiis ciuilibus uel publicis remotae sunt et ideo nec iudices [1] esse possunt nec magistratum gerere nec postulare [2] nec pro alio interuenire [3] nec procuratores existere [4]. 1 Item impubes omnibus officiis ciuilibus debet abstinere.

3. IDEM libro III ad Sabinum.

Eius est nolle, qui potest uelle.

4. IDEM libro VI ad Sabinum.

Uelle non creditur qui obsequitur imperio patris uel domini [5].

5. PAULUS libro II ad Sabinum.

In negotiis contrahendis alia causa habita est furiosorum, alia eorum qui fari possunt, quamuis actum rei non intellegerent: nam furiosus nullum negotium contrahere potest [6], pupillus omnia tutore auctore agere potest.

6. ULPIANUS libro VII ad Sabinum.

Non uult heres esse, qui ad alium transferre uoluit hereditatem.

7. POMPONIUS libro III ad Sabinum.

Ius nostrum non patitur eundem in paganis et testato et intestato decessisse: earumque rerum naturaliter inter se pugna est 'testatus' et 'intestatus' [7].

[1] D. v. 1. 12. 2. [2] D. iii. 1. 1. 5. [3] D. xvi. 1. 1. [4] D. xl. 12. 3. 2. [5] D. xxiii. 2. 22. [6] D. xliv. 7. 1. 12; Inst. iii. 19. 8; Gai. iii. 106. [7] Inst. ii. 14. 5.

8. IDEM libro IV ad Sabinum.

Iura sanguinis nullo iure ciuili dirimi possunt[1].

9. ULPIANUS libro XV ad Sabinum.

Semper in obscuris quod minimum est sequimur[2].

10. PAULUS libro III ad Sabinum.

Secundum naturam est commoda cuiusque rei eum sequi quem sequentur incommoda[3].

11. POMPONIUS libro V ad Sabinum.

Id quod nostrum est sine facto nostro ad alium transferri non potest[4].

12. PAULUS libro III ad Sabinum.

In testamentis plenius uoluntates testantium interpretamur[5].

13. ULPIANUS libro XIX ad Sabinum.

Non uidetur 'cepisse' qui per exceptionem a petitione remouetur.

14. POMPONIUS libro V ad Sabinum.

In omnibus obligationibus in quibus dies non ponitur praesenti die debetur[6].

15. PAULUS libro IV ad Sabinum.

Is qui actionem habet ad rem reciperandam, ipsam rem habere uidetur[7].

16. ULPIANUS libro XXI ad Sabinum.

Imaginaria uenditio non est pretio accedente.

17. IDEM libro XXIII ad Sabinum.

Cum tempus in testamento adicitur, credendum est pro herede adiectum, nisi alia mens fuerit testatoris: sicuti in stipulationibus promissoris gratia tempus adicitur.

18. POMPONIUS libro VI ad Sabinum.

Quae legata mortuis nobis ad heredem nostrum transeunt[8], eorum commodum per nos his quorum in potestate sumus eodem casu adquirimus: aliter atque quod stipulati sumus. nam et sub condicione stipulantes omnimodo eis adquirimus, etiamsi liberatis nobis potestate domini condicio existat[9].

19. ULPIANUS libro XXIV ad Sabinum.

Qui cum alio contrahit, uel est uel debet esse non ignarus

[1] D. iv. 5. 8; Inst. i. 15. 3. [2] D. xxx. 39. 6. [3] D. xvii. 2. 55; xviii. 6. 7. pr.; Inst. iii. 23. 3. [4] C. iv. 51. [5] D. vii. 8. 12. 2. [6] D. xlv. 1. 41. 1. [7] D. xli. 1. 52; l. 16. 143; cf. infra 204. [8] D. xxxvi. 2. 5. pr.; xxxvi. 2. 5. 7. [9] D. xlv. 1. 78. pr.

condicionis eius[1]: heredi autem hoc imputari non potest, cum
1 non sponte cum legatariis contrahit[2]. Non solet exceptio doli nocere his quibus uoluntas testatoris non refragatur[3].

20. POMPONIUS libro VII ad Sabinum.

Quotiens dubia interpretatio libertatis est, secundum libertatem respondendum erit[4].

21. ULPIANUS libro XXVII ad Sabinum.

Non debet, cui plus licet, quod minus est non licere.

22. IDEM libro XXVIII ad Sabinum.

1 In personam seruilem nulla cadit obligatio[5]. Generaliter probandum est, ubicumque in bonae fidei iudiciis confertur in arbitrium domini uel procuratoris eius condicio, pro boni uiri arbitrio hoc habendum esse[6].

23. IDEM libro XXIX ad Sabinum.

Contractus quidam dolum malum dumtaxat recipiunt, quidam et dolum et culpam[7]. dolum tantum depositum[8] et precarium[9]. dolum et culpam mandatum[10], commodatum, uenditum, pignori acceptum, locatum, item dotis datio, tutelae, negotia gesta[11]: in his quidem et diligentiam. societas[12] et rerum communio[13] et dolum et culpam recipit. sed haec ita, nisi si quid nominatim conuenit (uel plus uel minus) in singulis contractibus: nam hoc seruabitur quod initio conuenit (legem enim contractus dedit[14]), excepto eo quod Celsus putat non ualere, si conuenerit, ne dolus praestetur: hoc enim bonae fidei iudicio contrarium est: et ita utimur[15]. animalium uero casus mortesque, quae sine culpa accidunt, fugae seruorum qui custodiri non solent, rapinae, tumultus, incendia, aquarum magnitudines, impetus praedonum a nullo praestantur[16].

24. PAULUS libro V ad Sabinum.

Quatenus cuius intersit, in facto, non in iure consistit.

25. POMPONIUS libro XI ad Sabinum.

Plus cautionis in re est quam in persona[17].

26. ULPIANUS libro XXX ad Sabinum.

Qui potest inuitis alienare, multo magis et ignorantibus et absentibus potest[18].

[1] D. xlvi. 1. 48. pr. [2] Inst. iii. 27. 5. [3] D. xxxiv. 2. 34. 1. [4] D. xxviii. 4. 3. [5] D. xliv. 7. 14. [6] D. xix. 2. 24. pr. [7] D. xiii. 6. 5. 2. [8] D. xlvii. 2. 14. 3. [9] D. xliii. 26. 8. 3. [10] C. iv. 35. 11. [11] D. iii. 5. 11. [12] D. xvii. 2. 52. 2. [13] D. x. 2. 25. 16. [14] D. xvi. 3. 1. 6. [15] D. xvi. 3. 1. 7. [16] D. xiii. 6. 18. pr.; Inst. iii. 14. 2. [17] D. xlvi. 5. 7; Inst. iv. 1. 14. [18] D. xl. 5. 4. 3.

27. POMPONIUS libro XVI ad Sabinum.

Nec ex praetorio nec ex sollemni iure priuatorum conuentione quicquam immutandum est[1], quamuis obligationum causae pactione possint immutari et ipso iure et per pacti conuenti exceptionem[2]: quia actionum modus uel lege uel per praetorem introductus priuatorum pactionibus non infirmatur, nisi tunc, cum inchoatur actio, inter eos conuenit[3].

28. ULPIANUS libro XXXVI ad Sabinum.

Diuus Pius rescripsit eos qui ex liberalitate conueniuntur, in id quod facere possunt condemnandos[4].

29. PAULUS libro VIII ad Sabinum.

Quod initio uitiosum est, non potest tractu temporis conualescere[5].

30. ULPIANUS libro XXXVI ad Sabinum.

Nuptias non concubitus, sed consensus facit[6].

31. IDEM libro XLII ad Sabinum.

Uerum est neque pacta neque stipulationes factum posse tollere[7]: quod enim impossibile est, neque pacto neque stipulatione potest comprehendi, ut utilem actionem aut factum efficere possit[8].

32. IDEM libro XLIII ad Sabinum.

Quod attinet ad ius ciuile, serui pro nullis habentur[9]: non tamen et iure naturali[10], quia, quod ad ius naturale attinet, omnes homines aequales sunt[11].

33. POMPONIUS libro XXII ad Sabinum.

In eo quod uel is qui petit uel is a quo petitur lucri facturus est, durior causa est petitoris[12].

34. ULPIANUS libro XLV ad Sabinum.

Semper in stipulationibus et in ceteris contractibus id sequimur quod actum est[13]: aut, si non pareat quid actum est, erit consequens, ut id sequamur quod in regione in qua actum est frequentatur[14]. quid ergo, si neque regionis mos appareat, quia uarius fuit? ad id quod minimum est redigenda summa est[15].

35. IDEM libro XLVIII ad Sabinum.

Nihil tam naturale est quam eo genere quidque dissoluere quo

[1] D. ii. 14. 7. 16. [2] D. ii. 14. 43. [3] D. ii. 14. 7. 5. [4] D. xxiii. 3. 33; Inst. iv. 6. 38. [5] inf. 201, 210; Inst. ii. 20. 32. [6] D. xxxv. 1. 15. [7] D. xlix. 15. 12. 2. [8] inf. 182, 185. [9] D. xv. 1. 41. [10] D. xii. 6. 13. [11] Inst. i. 5. pr. [12] infra 126, 128, 154. [13] D. xii. 1. 3. [14] D. xxii. 1. 1. pr.; l. 16. 125. [15] supra 9; infra 200.

colligatum est. ideo uerborum obligatio uerbis tollitur: nudi consensus obligatio contrario consensu dissoluitur [1].

36. POMPONIUS libro XXVII ad Sabinum.

Culpa est immiscere se rei ad se non pertinenti.

37. ULPIANUS libro LI ad Sabinum.

Nemo qui condemnare potest absoluere non potest [2].

38. POMPONIUS libro XXIX ad Sabinum.

Sicuti poena ex delicto defuncti heres teneri non debeat, ita nec lucrum facere, si quid ex ea re ad eum peruenisset [3].

39. IDEM libro XXXII ad Sabinum.

In omnibus causis pro facto accipitur id in quo per alium morae sit, quo minus fiat [4].

40. IDEM libro XXXIV ad Sabinum.

Furiosi, uel eius cui bonis interdictum sit, nulla uoluntas est [5].

41. ULPIANUS libro XXVI ad edictum.

1 Non debet actori licere quod reo non permittitur [6]. In re obscura melius est fauere repetitioni quam aduenticio lucro [7].

42. GAIUS libro IX ad edictum prouinciale.

Qui in alterius locum succedunt, iustam habent causam ignorantiae, an id quod peteretur deberetur [8]. fideiussores quoque non minus quam heredes iustam ignorantiam possunt allegare [9]. haec ita de herede dicta sunt, si cum eo agetur, non etiam si agat: nam plane qui agit, certus esse debet, cum sit in potestate eius quando uelit experiri, et ante debet rem diligenter explorare et tunc ad agendum procedere [10].

43. ULPIANUS libro XXVIII ad edictum.

1 Nemo ex his qui negant se debere prohibetur etiam alia defensione uti, nisi lex impedit [11]. Quotiens concurrunt plures actiones eiusdem rei nomine, una quis experiri debet [12].

44. IDEM libro XXIX ad edictum.

Totiens in heredem damus de eo quod ad eum peruenit, quotiens ex dolo defuncti conuenitur, non quotiens ex suo [13].

45. IDEM libro XXX ad edictum.

Neque pignus [14] neque depositum neque precarium neque emptio

[1] D. xlvi. 3. 80. [2] D. xlii. 1. 3. [3] D. iii. 6. 5. pr. [4] D. xxviii. 7. 23; infra 161. [5] D. xxviii. 1. 18; xlv. 1. 6; supra 5. [6] D. iii. 3. 25; xix. 1. 13. 25. [7] D. xi. 7. 14. 1. [8] supra 19. [9] D. xvii. 1. 8. 7; ibid. 29. pr. [10] D. xliv. 4. 5. 6. [11] D. xliv. 1. 5; ibid. 8. [12] D. xiv. 4. 9. 1. [13] D. xiv. 4. 9. 2; xvi. 3. 7. 1; supra 38, infra 127. [14] D. xiii. 7. 29.

neque locatio rei suae consistere potest[1]. Priuatorum conuentio iuri publico non derogat. 1

46. GAIUS libro X ad edictum prouinciale.

Quod a quoquo poenae nomine exactum est, id eidem restituere nemo cogitur[2].

47. ULPIANUS libro XXX ad edictum.

Consilii non fraudulenti nulla obligatio[3] est: ceterum si dolus et calliditas intercessit, de dolo actio competit[4]. Socii mei socius meus socius non est[5]. 1

48. PAULUS libro XXXV ad edictum.

Quidquid in calore iracundiae uel fit uel dicitur, non prius ratum est, quam si perseuerantia apparuit iudicium animi fuisse. ideoque breui reuersa uxor nec diuortisse uidetur[6].

49. ULPIANUS libro XXXV ad edictum.

Alterius circumuentio alii non praebet actionem.

50. PAULUS libro XXXIX ad edictum.

Culpa caret qui scit, sed prohibere non potest[7].

51. GAIUS libro XV ad edictum prouinciale.

Non uidetur quisquam id 'capere' quod ei necesse est alii restituere[8].

52. ULPIANUS libro XLIV ad edictum.

'Non defendere' uidetur non tantum qui latitat, sed et is qui praesens negat se defendere aut non uult suscipere actionem[9].

53. PAULUS libro XLII ad edictum.

Cuius per errorem dati repetitio est, eius consulto dati donatio est[10].

54. ULPIANUS libro XLVI ad edictum.

Nemo plus iuris ad alium transferre potest, quam ipse haberet[11].

55. GAIUS libro II de testamentis ad edictum urbicum.

Nullus uidetur dolo facere, qui suo iure utitur[12].

56. Idem libro III de legatis ad edictum urbicum.

Semper in dubiis benigniora praeferenda sunt[13].

[1] D. xvi. 3. 15. [2] D. xiii. 7. 22. pr. [3] Inst. iii. 26. 6. [4] D. iv. 3. 8. [5] D. xvii. 2. 19-20. [6] D. xxiv. 2. 3. [7] D. ix. 4. 3-4. [8] D. xxxvii. 5. 3. 4; l. 16. 71. [9] D. xi. 1. 11. 4; xlii. 4. 5. 3. [10] D. xli. 4. 7. 2. [11] D. xli. 1. 20; infra 120. [12] D. xvii. 2. 51; infra 155. [13] D. i. 3. 18; xxxiv. 5. 10. 1; infra 192. ?

57. IDEM libro XVIII ad edictum prouinciale.

Bona fides non patitur ut bis idem exigatur[1].

58. ULPIANUS libro II disputationum.

Ex poenalibus causis non solet in patrem de peculio actio dari[2].

59. IDEM libro III disputationum.

Heredem eiusdem potestatis iurisque esse, cuius fuit defunctus, constat[3].

60. IDEM libro X disputationum.

Semper qui non prohibet pro se interuenire, mandare creditur[4]. sed et si quis ratum habuerit quod gestum est, obstringitur mandati actione[5].

61. IDEM libro III opinionum.

Domum suam reficere unicuique licet, dum non officiat inuito alteri, in quo ius non habet.

62. IULIANUS libro VI digestorum.

Hereditas nihil aliud est quam successio in uniuersum ius quod defunctus habuerit[6].

63. IDEM libro XVII digestorum.

Qui sine dolo malo ad iudicium prouocat, non uidetur moram facere[7].

64. IDEM libro XXIX digestorum.

Ea quae raro accidunt, non temere in agendis negotiis computantur[8].

65. IDEM libro LIV digestorum.

Ea est natura cauillationis, quam Graeci σωρίτην appellant, ut ab euidenter ueris per breuissimas mutationes disputatio ad ea quae euidenter falsa sunt perducatur[9].

66. IDEM libro LX digestorum.

MARCELLUS. Desinit debitor esse is qui nanctus est exceptionem iustam nec ab aequitate naturali abhorrentem[10].

67. IDEM libro LXXXVII digestorum.

Quotiens idem sermo duas sententias exprimit, ea potissimum excipiatur, quae rei gerendae aptior est[11].

68. PAULUS libro singulari de dotis repetitione.

In omnibus causis id obseruatur, ut, ubi personae condicio

[1] D. xlii. 1. 51. 1. [2] D. xliv. 7. 5. 5; Inst. iv. 5. 2. [3] D. xxix. 2. 37.
[4] D. xvii. 1. 6. 2; xvii. 1. 18. [5] D. iii. 5. 6. 9; xx. 1. 16. 1; xlvi. 3. 12. 4.
[6] D. l. 16. 24. [7] D. xxii. 1. 21; ibid. 24. [8] D. i 3. 3–6. [9] D. l. 16. 177.
[10] D. iv. 3. 7. 8; l. 16. 10. [11] D. xix. 5. 6; xlv. 1. 80.

locum facit beneficio, ibi deficiente ea beneficium quoque deficiat[1], ubi uero genus actionis id desiderat, ibi ad quemuis persecutio eius deuenerit, non deficiat ratio auxilii[2].

69. IDEM libro singulari de adsignatione libertorum.

Inuito beneficium non datur[3].

70. ULPIANUS libro I de officio proconsulis.

Nemo potest gladii potestatem sibi datam uel cuius alterius coercitionis ad alium transferre[4].

71. IDEM libro II de officio proconsulis.

Omnia quaecumque causae cognitionem desiderant, per libellum expediri non possunt[5].

72. IAUOLENUS libro III ex posterioribus Labeonis.

'Fructus rei' est uel pignori dare licere[6].

73. QUINTUS MUCIUS SCAEUOLA libro singulari ὅρων.

Quo tutela redit, eo et hereditas peruenit, nisi cum feminae heredes intercedunt[7]. Nemo potest tutorem dare cuiquam nisi ei 1
quem in suis heredibus cum moritur habuit habiturusue esset, si uixisset[8]. 'Ui factum' id uidetur esse, qua de re quis cum prohi- 2
betur, fecit[9]: 'clam,' quod quisque, cum controuersiam haberet habiturumue se putaret[10], fecit. Quae in testamento ita sunt scripta, 3
ut intellegi non possint, perinde sunt, ac si scripta non essent[11]. Nec paciscendo nec legem dicendo nec stipulando quisquam alteri 4
cauere potest[12].

74. PAPINIANUS libro I quaestionum.

Non debet alteri per alterum iniqua condicio inferri[13].

75. IDEM libro III quaestionum.

Nemo potest mutare consilium suum in alterius iniuriam[14].

76. IDEM libro XXIV quaestionum.

In totum omnia quae animi destinatione agenda sunt, non nisi uera et certa scientia perfici possunt.

77. IDEM libro XXVIII quaestionum.

Actus legitimi, qui non recipiunt diem uel condicionem, ueluti emancipatio, acceptilatio[15], hereditatis aditio[16], serui optio, datio

[1] D. xxxiv. 3. 12–13; infra 196. [2] D. iv. 2. 6. [3] D. xxxix. 5. 19. 2; infra 156. 4; *sed vide* D. xli. 1. 32. [4] D. i. 16. 6. pr. [5] D. i. 16. 9. 1; infra 105. [6] D. xxii. 1. 49. [7] D. xxvi. 4. 1. [8] D. xxvi. 2. 1. [9] D. xliii. 24. 1. 5. [10] D. xliii. 24. 3. 7. [11] D. xxxiv. 8. 2. [12] D. xlv. 1. 38. 17; *sed vide* D. xii. 1. 9. 8; xxiv. 3. 45. [13] D. ii. 14. 27. 4; infra 155, 198. [14] D. viii. 1. 9. [15] D. xlvi. 4. 4–5. [16] D. xxix. 2. 51. 2.

tutoris[1], in totum uitiantur per temporis uel condicionis adiectionem. nonnumquam tamen actus supra scripti tacite recipiunt quae aperte comprehensa uitium adferunt[2]. nam si acceptum feratur ei qui sub condicione promisit, ita demum egisse aliquid acceptilatio intellegitur, si obligationis condicio exstiterit[3]: quae si uerbis nominatim acceptilationis comprehendatur, nullius momenti faciet actum.

78. IDEM libro XXXI quaestionum.

Generaliter cum de fraude disputatur, non quid non habeat actor, sed quid per aduersarium habere non potuerit, considerandum est[4].

79. IDEM libro XXXII quaestionum.

Fraudis interpretatio semper in iure ciuili non ex euentu dumtaxat, sed ex consilio quoque desideratur[5].

80. IDEM libro XXXIII quaestionum.

In toto iure generi per speciem derogatur et illud potissimum habetur quod ad speciem derectum est[6].

81. IDEM libro III responsorum.

Quae dubitationis tollendae causa contractibus inseruntur, ius commune non laedunt[7].

82. IDEM libro IX responsorum.

'Donari' uidetur, quod nullo iure cogente conceditur[8].

83. IDEM libro II definitionum.

Non uidentur rem 'amittere,' quibus propria non fuit[9].

84. PAULUS libro III quaestionum.

Cum amplius solutum est quam debebatur, cuius pars non inuenitur quae repeti possit, totum esse indebitum intellegitur manente
1 pristina obligatione[10]. Is natura debet, quem iure gentium dare oportet, cuius fidem secuti sumus.

85. IDEM libro VI quaestionum.

1 In ambiguis pro dotibus respondere melius est[11]. Non est nouum, ut quae semel utiliter constituta sunt, durent, licet ille
2 casus exstiterit, a quo initium capere non potuerunt[12]. Quotiens aequitatem desiderii naturalis ratio aut dubitatio iuris moratur, iustis decretis res temperanda est.

[1] D. xxvi. 1. 6. 1; *sed v.* Inst. i. 14. 3. [2] infra 195. [3] D. xlvi. 4. 12.
[4] D. vi. 1. 62. 1; xlii. 8. ? 25. 4. [5] *sed v.* D. xlii. 8. 10. 1. [6] D. xxxii. 99. 5.
[7] D. xvii. 1. 56. pr. [8] D. xxxix. 5. 29. pr. [9] infra 208. [10] D. xii. 6. 26. 4.
[11] D. xxiii. 3. 9. 1; ibid. 70. [12] D. i. 6. 8. pr.; xxviii. 1. 18. pr.

86. IDEM libro VII quaestionum.

Non solet deterior condicio fieri eorum qui litem contestati sunt, quam si non essent, sed plerumque melior [1]:

87. IDEM libro XIII quaestionum.

Nemo enim in persequendo deteriorem causam, sed meliorem facit. denique post litem contestatam heredi quoque prospiceretur et heres tenetur ex omnibus causis [2].

88. SCAEUOLA libro V quaestionum.

Nulla intellegitur mora ibi fieri ubi nulla petitio est [3].

89. PAULUS libro X quaestionum.

Quamdiu possit ualere testamentum, tamdiu legitimus non admittitur [4].

90. IDEM libro XV quaestionum.

In omnibus quidem, maxime tamen in iure, aequitas spectanda est [5].

91. IDEM libro XVII quaestionum.

Quotiens duplici iure defertur alicui successio, repudiato nouo iure, quod ante defertur supererit uetus [6].

92. SCAEUOLA libro V responsorum.

Si librarius in transscribendis stipulationis uerbis errasset, nihil nocere, quo minus et reus et fideiussor teneretur [7].

93. MAECIANUS libro I fideicommissorum.

Filius familias neque retinere neque reciperare neque apisci possessionem rei peculiaris uidetur [8].

94. ULPIANUS libro II fideicommissorum.

Non solent quae abundant uitiare scripturas [9].

95. IDEM libro VI fideicommissorum.

Nemo dubitat soluendo uideri eum qui defenditur.

96. MAECIANUS libro XII fideicommissorum.

In ambiguis orationibus maxime sententia spectanda est eius qui eas protulisset [10].

97. HERMOGENIANUS libro III iuris epitomarum.

Ea sola deportationis sententia aufert quae ad fiscum perueniunt [11].

[1] D. xlvi. 2. 29; infra 87. [2] D. xliv. 7. 58; infra 164. [3] D. xlv. 1. 127. [4] D. xxix. 2. 39. [5] D. i. 1. 1. 1; infra 183. [6] D xxix. 2. 17. 1. [7] D. i. 5. 8; C. ii. 10. 2. [8] D. xli. 2. 4. [9] D. xlv. 1. 65. [10] D. xlv. 1. 94; xlvi. 5. 9. [11] D. xlix. 14. 1. 1; ibid. 11.

98. IDEM libro IV iuris epitomarum.

Quotiens utriusque causa lucri ratio uertitur, is praeferendus est cuius in lucrum causa tempore praecedit [1].

99. UENULEIUS libro XII stipulationum.

Non potest improbus uideri qui ignorat quantum soluere debeat.

100. GAIUS libro I regularum.

Omnia quae iure contrahuntur contrario iure pereunt [2].

101. PAULUS libro singulari de cognitionibus.

Ubi lex 'duorum mensum' fecit mentionem, et qui sexagensimo et primo die uenerit audiendus est: ita enim et imperator Antoninus cum diuo patre suo rescripsit [3].

102. ULPIANUS libro I ad edictum.

Qui uetante praetore fecit, hic 'aduersus edictum' fecisse proprie dicitur [4]. Eius est actionem denegare qui possit et dare [5].

103. PAULUS libro I ad edictum.

Nemo de domo sua extrahi debet [6].

104. ULPIANUS libro II ad edictum.

Si in duabus actionibus alibi summa maior, alibi infamia est, praeponenda est causa existimationis. ubi autem aequiperant, famosa iudicia, etsi summam imparem habent, pro paribus accipienda sunt [7].

105. PAULUS libro I ad edictum.

Ubicumque causae cognitio est, ibi praetor desideratur [8].

106. IDEM libro II ad edictum.

Libertas inaestimabilis res est [9].

107. GAIUS libro I ad edictum prouinciale.

Cum seruo nulla actio est [10].

108. PAULUS libro IV ad edictum.

Fere in omnibus poenalibus iudiciis et aetati et imprudentiae succurritur [11].

109. IDEM libro V ad edictum.

Nullum crimen patitur is qui non prohibet, cum prohibere potest [12].

[1] D. vi. 2. 9. 4; xv. 1. 10; supra 33; infra 126; C. viii. 18. 2. [2] supra 35; infra 153. [3] D. xxi. 1. 28; xxvi. 7. 7. 11. [4] infra 121. [5] supra 3. 37. [6] D. ii. 4. 18; ibid. 21. [7] D. xlvi. 3. 97. [8] D. i. 16. 9. 1; supra 71. [9] infra 122, 176. 1; Inst. i. 6. 7; Gai. ii. 265. [10] supra 22; C. iii. 1. 6; ibid. 7. [11] D. ii. 1. 7. 4; ix. 2. 5. 2. [12] supra 50.

110. IDEM libro VI ad edictum.

In eo quod plus sit semper inest et minus [1]. Nemo alienae rei 1
expromissor idoneus uidetur, nisi si cum satisdatione [2]. Pupillus 2
pati posse non intellegitur. Ubi uerba coniuncta non sunt, sufficit 3
alterutrum esse factum [3]. Mulieribus tunc succurrendum est, cum 4
defendantur, non ut facilius calumnientur.

111. GAIUS libro II ad edictum prouinciale.

Pupillum, qui proximus pubertati sit, capacem esse et furandi et iniuriae faciendae [4]. In heredem non solent actiones transire quae 1
poenales sunt ex maleficio [5], ueluti furti, damni iniuriae, ui bonorum raptorum, iniuriarum.

112. PAULUS libro VIII ad edictum.

Nihil interest, ipso iure quis actionem non habeat an per exceptionem infirmetur [6].

113. GAIUS libro III ad edictum prouinciale.

In toto et pars continetur [7].

114. PAULUS libro IX ad edictum.

In obscuris inspici solere, quod uerisimilius est [8] aut quod plerumque fieri solet [9].

115. IDEM libro X ad edictum.

Si quis obligatione liberatus sit, potest uideri 'cepisse [10].' Non 1
potest uideri 'accepisse,' qui stipulatus potest exceptione summoueri [11].

116. ULPIANUS libro XI ad edictum.

Nihil consensui tam contrarium est, qui ac bonae fidei iudicia sustinet, quam uis atque metus: quem comprobare contra bonos mores est. Non capitur qui ius publicum sequitur [12]. Non 1 2
uidentur qui errant consentire [13].

117. PAULUS libro XI ad edictum.

Praetor bonorum possessorem heredis loco in omni causa habet [14].

118. ULPIANUS libro XII ad edictum.

Qui in seruitute est, usucapere non potest: nam cum possideatur, possidere non uidetur [15].

[1] D. ii. 14. 27. 5; supra 21; infra 113. [2] D. iii. 3. 46. 2; infra 166.
[3] D. xliv. 7. 44. 3; xlv. 1. 129. [4] D. xlvii. 2. 23; Inst. iv. 1. 18. [5] D. xlvii. 1. 1; supra 38; Inst. iv. 12. 1. [6] D. iv. 3. 7. 8. [7] supra 110; infra 147.
[8] D. xx. 4. 13. [9] supra 64. [10] D. iii. 6. 2; D. l. 16. 71. [11] supra 13.
[12] D. iv. 4. 11. 4. [13] D. xliv. 7. 57; Inst. iii. 19. 23. [14] D. v. 5. 1.
[15] D. xli. 1. 54. 4.

119. IDEM libro XIII ad edictum.

Non alienat, qui dumtaxat omittit possessionem[1].

120. PAULUS libro XII ad edictum.

Nemo plus commodi heredi suo relinquit quam ipse habuit[2].

121. IDEM libro XIII ad edictum.

Qui non facit quod facere debet, uidetur facere aduersus ea, quia non facit: et qui facit quod facere non debet, non uidetur facere id quod facere iussus est[3].

122. GAIUS libro V ad edictum prouinciale.

Libertas omnibus rebus fauorabilior est[4].

123. ULPIANUS libro XIV ad edictum.

1 Nemo alieno nomine lege agere potest[5]. Temporaria permutatio ius prouinciae non innouat.

124. PAULUS libro XVI ad edictum.

Ubi non uoce, sed praesentia opus est, mutus, si intellectum habet, potest uideri respondere. idem in surdo: hic quidem et 1 respondere potest[6]. Furiosus absentis loco est et ita Pomponius libro primo epistularum scribit[7].

125. GAIUS libro V ad edictum prouinciale.

Fauorabiliores rei potius quam actores habentur[8].

126. ULPIANUS libro XV ad edictum.

1 Nemo praedo est qui pretium numerauit[9]. Locupletior non est 2 factus qui libertum adquisierit. Cum de lucro duorum quaeratur, melior est causa possidentis[10].

127. PAULUS libro XX ad edictum.

Cum praetor in heredem dat actionem, quatenus ad eum peruenit, sufficit, si uel momento ad eum peruenit ex dolo defuncti[11].

128. IDEM libro XIX ad edictum.

1 In pari causa possessor potior haberi debet[12]. Hi qui in uniuersum ius succedunt heredis loco habentur[13].

129. IDEM libro XXI ad edictum.

1 Nihil dolo creditor facit qui suum recipit[14]. Cum principalis causa non consistit, ne ea quidem quae sequuntur locum habent[15].

[1] D. iv. 7. 4. 1. [2] supra 54, 59; infra 160, 175. [3] D. xlii. 8. 4; supra 102. [4] D. xl. 4. 16; supra 20. [5] D. vii. 6. 5. pr.; Inst. iv. 10. [6] D. xliv. 7. 48. [7] D. xxix. 7. 2. 3. [8] D. xliv. 7. 47, sed vide D. xlv. 1. 83. 1. [9] D. v. 3. 13. 8. [10] supra 33; infra 128, 154. [11] D. iv. 2. 16. 2; supra 44. [12] supra 126. 2; infra 154. [13] supra 62; infra 194. [14] D. xlii. 8. 6. 6, 7; supra 55. [15] D. xxxiii. 8. 2; infra 178.

130. ULPIANUS libro XVIII ad edictum.

Numquam actiones, praesertim poenales, de eadem re concurrentes alia aliam consumit[1].

131. PAULUS libro XXII ad edictum.

Qui dolo desierit possidere, pro possidente damnatur, quia pro possessione dolus est[2].

132. GAIUS libro VII ad edictum prouinciale.

Imperitia culpae adnumeratur[3].

133. IDEM libro VIII ad edictum prouinciale.

Melior condicio nostra per seruos fieri potest, deterior fieri non potest[4].

134. ULPIANUS libro XXI ad edictum.

Non fraudantur creditores, cum quid non adquiritur a debitore, sed cum quid de bonis deminuitur[5]. Nemo ex suo delicto melio- 1
rem suam condicionem facere potest[6].

135. IDEM libro XXIII ad edictum.

Ea quae dari impossibilia sunt uel quae in rerum natura non sunt, pro non adiectis habentur[7].

136. PAULUS libro XVIII ad edictum.

Bona fides tantundem possidenti praestat, quantum ueritas, quotiens lex impedimento non est[8].

137. ULPIANUS libro. XXV ad edictum.

Qui auctore iudice comparauit, bonae fidei possessor est[9].

138. PAULUS libro XXVII ad edictum.

Omnis hereditas, quamuis postea adeatur, tamen cum tempore mortis continuatur[10]. Numquam crescit ex post facto praeteriti 1
delicti aestimatio[11].

139. GAIUS libro ad edictum praetoris urbani.

Omnes actiones quae morte aut tempore pereunt semel inclusae iudicio saluae permanent[12]. Non uidetur perfecte cuiusque id esse 1
quod ex casu auferri potest.

140. ULPIANUS libro LVI ad edictum.

Absentia eius qui rei publicae causa abest neque ei neque alii damnosa esse debet[13].

[1] Inst. iv. 9. 1, sed vide supra 43. [2] D. xlvii. 1. 1. pr.; infra 150, 157. [3] D. i. 18. 6. 7; ix. 2. 8. 1; Inst. iv. 3. 7. [4] D. xlv. 1. 62; ibid. 122. 1. [5] D. xlii. 8. 6. [6] D. iv. 6. 26. 6; xlvii. 2. 12. 1. [7] D. xxxv. 1. 3; xlv. 1. 35; infra 182, 185, 188. [8] D. xxii. 1. 25. 1; xli. 1. 48. pr. [9] D. xi. 7. 14. 1; xli. 2. 11; infra 167. [10] D. xxix. 2. 54; infra 193. [11] D. xlvii. 2. 9. [12] D. xliv. 7. 58; xlvi. 2. 29; supra 86, 87. [13] D. iv. 6. 21. pr.

141. PAULUS libro LIV ad edictum.

Quod contra rationem iuris receptum est, non est producendum
1 ad consequentia[1]. Uni duo pro solido heredes esse non possunt.

142. IDEM libro LVI ad edictum.

Qui tacet, non utique fatetur: sed tamen uerum est eum non negare.

143. ULPIANUS libro LXII ad edictum.

Quod ipsis qui contraxerunt obstat, et successoribus eorum obstabit[2].

144. PAULUS libro LXII ad edictum.

1 Non omne quod licet honestum est[3]. In stipulationibus id tempus spectatur quo contrahimus[4].

145. ULPIANUS libro LXII ad edictum.

Nemo uidetur fraudare eos qui sciunt et consentiunt[5].

146. PAULUS libro LXII ad edictum.

Quod quis dum seruus est egit, proficere libero facto non potest[6].

147. GAIUS libro XXIV ad edictum prouinciale.

Semper specialia generalibus insunt[7].

148. PAULUS libro XVI breuis edicti.

Cuius effectus omnibus prodest, eius et partes ad omnes pertinent.

149. ULPIANUS libro LXVII ad edictum.

Ex qua persona quis lucrum capit, eius factum praestare debet[8].

150. IDEM libro LXVIII ad edictum.

Parem esse condicionem oportet eius qui quid possideat uel habeat, atque eius cuius dolo malo factum sit, quo minus possideret uel haberet[9].

151. PAULUS libro LXIV ad edictum.

Nemo damnum facit, nisi qui id fecit quod facere ius non habet.

152. ULPIANUS libro LXIX ad edictum.

Hoc iure utimur, ut quidquid omnino per uim fiat, aut in uis
1 publicae[10] aut in uis priuatae crimen incidat. Deicit et qui man-
2 3 dat[11]. In maleficio ratihabitio mandato comparatur[12]. In con-

[1] D. i. 3. 14. [2] infra 175, 177. [3] D. xxiii. 2. 14. 2; infra 197.
[4] D. xlv. 1. 78. pr.; supra 18. [5] D. xvi. 3. 1. 33; xlii. 8. 6. 9. [6] supra 118.
[7] supra 80, 113. [8] D. xli. 2. 13. 1; supra 10. [9] D. xliii. 8. 2. 42; supra 131.
[10] Inst. iv. 18. 8. [11] D. xliii. 16. 1. 12; infra 169. [12] D. xliii. 16. 1. 14.

tractibus quibus doli praestatio uel bona fides inest heres in solidum tenetur[1].

153. PAULUS libro LXV ad edictum.

Fere quibuscumque modis obligamur, isdem in contrarium actis liberamur, cum quibus modis adquirimus, isdem in contrarium actis amittimus. ut igitur nulla possessio adquiri nisi animo et corpore potest, ita nulla amittitur, nisi in qua utrumque in contrarium actum est[2].

154. ULPIANUS libro LXX ad edictum.

Cum par delictum est duorum, semper oneratur petitor et melior habetur possessoris causa[3]. sicut fit, cum de dolo excipitur petitoris: neque enim datur talis replicatio petitori 'aut si rei quoque in ea re dolo actum sit[4].' illi debet permitti poenam petere qui in ipsam non incidit[5].

155. PAULUS libro LXV ad edictum.

Factum cuique suum, non aduersario nocere debet[6]. Non uide- 1
tur uim facere qui iure suo utitur et ordinaria actione experitur[7].
In poenalibus causis benignius interpretandum est[8]. 2

156. ULPIANUS libro LXX ad edictum.

Inuitus nemo rem cogitur defendere[9]. Cui damus actiones, 1
eidem et exceptionem competere multo magis quis dixerit[10].
Cum quis in alii locum successerit, non est aequum ei nocere hoc 2
quod aduersus eum non nocuit in cuius locum successit[11]. Ple- 3
rumque emptoris eadem causa esse debet circa petendum ac defendendum, quae fuit auctoris[12]. Quod cuique pro eo praestatur, 4
inuito non tribuitur[13].

157. IDEM libro LXXI ad edictum.

Ad ea quae non habent atrocitatem facinoris uel sceleris ignoscitur seruis, si uel dominis uel his qui uice dominorum[14] sunt, ueluti tutoribus et curatoribus, obtemperauerint[15]. Semper qui 1
dolo fecit, quo minus haberet, pro eo habendus est, ac si haberet[16].
In contractibus successores ex dolo eorum quibus successerunt non 2
tantum in id quod peruenit, uerum etiam in solidum tenentur, hoc est unusquisque pro ea parte qua heres est[17].

158. GAIUS libro XXVI ad edictum prouinciale.

Creditor, qui permittit rem uenire, pignus dimittit[18].

[1] infra 157. 2. [2] D. xli. 2. 8; xlvi. 3. 80; supra 35, 100. [3] supra 33, 128.
[4] D. iv. 3. 36. [5] D. xix. 2. 54. 1. [6] D. xl. 12. 9. pr.; infra 173. 2.
[7] supra 55, 151. [8] supra 56; infra 192. [9] D. ix. 4. 33. [10] D. xliii. 18. 1. 4, sed vide supra 125. [11] D. xliii. 19. 3. 2; supra 59. [12] D. xli. 1. 20; xli. 4. 2. 20. [13] D. xxxix. 5. 19. 2; supra 69. [14] D. xli. 4. 7. 3. [15] D. xliii. 24. 11. 7; xlvii. 10. 17. 7. [16] supra 78, 150. [17] D. xliv. 7. 12; supra 152. 3; sed vide Inst. iv. 12. 1. [18] D. xx. 6. 4. 1.

159. PAULUS libro LXX ad edictum.

Non ut ex pluribus causis deberi nobis idem potest, ita ex pluribus causis idem possit nostrum esse [1].

160. ULPIANUS libro LXXVI ad edictum.

1 Aliud est uendere, aliud uendenti consentire [2]. Refertur ad
2 uniuersos, quod publice fit per maiorem partem [3]. Absurdum est plus iuris habere eum cui legatus sit fundus quam heredem aut ipsum testatorem, si uiueret [4].

161. IDEM libro LXXVII ad edictum.

In iure ciuili receptum est, quotiens per eum cuius interest condicionem non impleri, fiat quo minus impleatur, perinde haberi, ac si impleta condicio fuisset [5]. quod ad libertatem [6] et legata [7] et ad heredum institutiones [8] perducitur. quibus exemplis stipulationes quoque committuntur, cum per promissorem factum esset, quo minus stipulator condicioni pareret [9].

162. PAULUS libro LXX ad edictum.

Quae propter necessitatem recepta sunt, non debent in argumentum trahi [10].

163. ULPIANUS libro LV ad edictum.

Cui ius est donandi, eidem et uendendi et concedendi ius est [11].

164. PAULUS libro LI ad edictum.

Poenalia iudicia semel accepta in heredes transmitti possunt [12].

165. ULPIANUS libro LIII ad edictum.

Cum quis possit alienare, poterit et consentire alienationi [13]. cui autem donare non conceditur, probandum erit nec, si donationis causa consenserit, ratam eius uoluntatem habendam.

166. PAULUS libro XLVIII ad edictum.

Qui rem alienam defendit, numquam locuples habetur [14].

167. IDEM libro XLIX ad edictum.

Non uidentur data, quae eo tempore quo dentur accipientis
1 non fiunt.[15] Qui iussu iudicis aliquid facit, non uidetur dolo malo facere, qui parere necesse habet [16].

168. IDEM libro I ad Plautium.

Rapienda occasio est, quae praebet benignius responsum [17].

[1] D. xli. 2. 3. 4; xliv. 2. 14. 2. [2] sed vide infra 165. [3] D. iii. 4. 3; ibid. 4; l. 1. 19. [4] supra 120, 143; infra 175. 1. [5] D. xxxv. 1. 24. [6] D. xl. 7. 23. [7] D. xxxvi. 2. 5. 5. [8] D. xxviii. 7. 3. [9] D. xlv. 1. 85. 7. [10] supra 141. [11] supra 21. [12] D. xliv. 7. 26; ibid. 58; Inst. iv. 12. 1. [13] supra 21. [14] D. iii. 3. 35. 3; ibid. 51-53; supra 110. 1. [15] D. xii. 4. 16; Inst. iv. 6. 14. [16] D. ii 1. 7. 4; supra 137. [17] supra 56.

Quod factum est cum in obscuro sit, ex affectione cuiusque capit 1
interpretationem.

169. IDEM libro II ad Plautium.

Is damnum dat qui iubet dare: eius uero nulla culpa est cui parere necesse sit[1]. Quod pendet non est pro eo quasi sit. 1

170. IDEM libro III ad Plautium.

Factum a iudice quod ad officium eius non pertinet ratum non est.

171. IDEM libro IV ad Plautium.

Nemo ideo obligatur, quia recepturus est ab alio quod praestiterit.

172. IDEM libro V ad Plautium.

In contrahenda uenditione ambiguum pactum contra uenditorem interpretandum est[2]. Ambigua autem intentio ita accipienda est, 1
ut res salua actori sit[3].

173. IDEM libro VI ad Plautium.

In condemnatione personarum, quae in id quod facere possunt damnantur, non totum quod habent extorquendum est, sed et ipsarum ratio habenda est, ne egeant[4]. Cum uerbum 'restituas' 1
lege inuenitur, etsi non specialiter de fructibus additum est, tamen etiam fructus sunt restituendi[5]. Unicuique sua mora nocet. quod 2
et in duobus reis promittendi obseruatur[6]. Dolo facit, qui petit 3
quod redditurus est[7].

174. IDEM libro VIII ad Plautium.

Qui potest facere ut possit condicioni parere, iam posse uidetur[8]. Quod quis si uelit habere non potest, id repudiare non 1
potest[9].

175. IDEM libro XI ad Plautium.

In his quae officium per liberas fieri personas leges desiderant, seruus interuenire non potest. Non debeo melioris condicionis 1
esse quam auctor meus, a quo ius in me transit[10].

176. IDEM libro XIII ad Plautium.

Non est singulis concedendum quod per magistratum publice possit fieri, ne occasio sit maioris tumultus faciendi[11]. Infinita 1
aestimatio est libertatis et necessitudinis[12].

[1] supra 152. [2] D. ii. 14. 39. [3] D. xlv. 1. 83. 1. [4] D. xlii. 1. 16 et sqq. [5] D. xxii. 1. 38. 4. [6] D. xii. 1. 5; xxii. 1. 32. 4; supra 155; sed vide D. xlv. 2. 18. [7] D. xliv. 4. 8. [8] D. xviii. 1. 50. [9] D. xxix. 2. 13; ibid. 18. [10] supra 120, 160. [11] D. iv. 2. 13. [12] supra 106.

177. IDEM libro XIV ad Plautium.

Qui in ius dominiumue alterius succedit, iure eius uti debet[1].

1 Nemo uidetur dolo exsequi, qui ignorat causam cur non debeat petere[2].

178. IDEM libro XV ad Plautium.

Cum principalis causa non consistat, plerumque ne ea quidem quae sequuntur locum habent[3].

179. IDEM libro XVI ad Plautium.

In obscura uoluntate manumittentis fauendum est libertati[4].

180. IDEM libro XVII ad Plautium.

Quod iussu alterius soluitur, pro eo est, quasi ipsi solutum esset[5].

181. IDEM libro I ad Uitellium.

Si nemo subiit hereditatem, omnis uis testamenti soluitur[6].

182. IDEM libro III ad Uitellium.

Quod nullius esse potest, id ut alicuius fieret, nulla obligatio ualet efficere[7].

183. MARCELLUS libro III digestorum.

Etsi nihil facile mutandum est ex solemnibus, tamen ubi aequitas euidens poscit subueniendum est[8].

184. CELSUS libro VII digestorum.

Uani timoris iusta excusatio non est[9].

185. IDEM libro VIII digestorum.

Inpossibilium nulla obligatio est[10].

186. IDEM libro XII digestorum.

Nihil peti potest ante id tempus quo per rerum naturam persolui possit[11]: et cum soluendi tempus obligationi additur, nisi eo praeterito peti non potest[12].

187. IDEM libro XVI digestorum.

Si quis praegnatem uxorem reliquit, non uidetur sine liberis decessisse[13].

[1] supra 59. [2] D. xliv. 4. 2. 5. [3] D. xxxiii. 8. 2; supra 129. [4] supra 20. [5] D. xlvi. 3. 56. [6] D. xxvi. 2. 9. [7] D. xlv. 1. 83. 5; Inst. iii. 19. 1, 2. [8] D. i. 4. 2; iv. 1. 7; supra 90. [9] D. xlii. 1. 13. [10] supra 135, 182; Inst. iii. 19. 11. [11] D. xlv. 1. 73. [12] D. xii. 1. 9; Inst. iii. 15. 2. [13] D. xxxvi. 2. 18.

188. IDEM libro XVII digestorum.

Ubi pugnantia inter se in testamento iuberentur, neutrum ratum est[1]. Quae rerum natura prohibentur, nulla lege confirmata sunt[2]. 1

189. IDEM libro XIII digestorum.

Pupillus nec uelle nec nolle in ea aetate nisi adposita tutoris auctoritate creditur[3]: nam quod animi iudicio fit, in eo tutoris auctoritas necessaria est.

190. IDEM libro XXIV digestorum.

Quod euincitur, in bonis non est[4].

191. IDEM libro XXXIII digestorum.

Neratius consultus, an quod beneficium dare se quasi uiuenti Caesar rescripserat, iam defuncto dedisse existimaretur, respondit non uideri sibi principem, quod ei quem uiuere existimabat concessisset, defuncto concessisse[5]; quem tamen modum esse beneficii sui uellet, ipsius aestimationem esse[6].

192. MARCELLUS libro XXIX digestorum.

Ea quae in partes diuidi non possunt solida a singulis heredibus debentur[7]. In re dubia benigniorem interpretationem sequi 1 non minus iustius est quam tutius[8].

193. CELSUS libro XXXVIII digestorum.

Omnia fere iura heredum perinde habentur, ac si continuo sub tempus mortis heredes exstitissent[9].

194. MODESTINUS libro VI differentiarum.

Qui per successionem quamuis longissimam defuncto heredes constiterunt, non minus heredes intelleguntur quam qui principaliter heredes existunt[10].

195. IDEM libro VII differentiarum.

Expressa nocent, non expressa non nocent[11].

196. IDEM libro VIII regularum.

Priuilegia quaedam causae sunt, quaedam personae[12]. et ideo quaedam ad heredem transmittuntur, quae causae sunt: quae personae sunt, ad heredem non transeunt.

[1] sed vide D. xxviii. 6. 16. [2] D. xliv. 7. 27; supra 8. [3] D. xliv. 7. 43.
[4] sed vide D. xli. 1. 52; l. 16. 49. [5] D. xlix. 8. 2. [6] D. xxviii. 6. 43.
[7] D. viii. 1. 17; xlv. 1. 2. 2. [8] D. xxviii. 4. 3. [9] supra 138. [10] D. v. 3. 3.
[11] D. xxviii. 5. 68; xxxv. 1. 52. [12] supra 68.

197. IDEM libro singulari de ritu nuptiarum.

Semper in coniunctionibus non solum quid liceat considerandum est, sed et quid honestum sit [1].

198. IAUOLENUS libro XIII ex Cassio.

Neque in interdicto neque in ceteris causis pupillo nocere oportet dolum tutoris, siue soluendo est siue non est [2].

199. IDEM libro VI epistularum.

Non potest dolo carere, qui imperio magistratus non paruit [3].

200. IDEM libro VII epistularum.

Quotiens nihil sine captione inuestigari potest, eligendum est quod minimum habeat iniquitatis.

201. IDEM libro X epistularum.

Omnia quae ex testamento proficiscuntur ita statum euentus capiunt, si initium quoque sine uitio ceperint [4].

202. IDEM libro XI epistularum.

Omnis definitio in iure ciuili periculosa est: parum est enim, ut non subuerti posset.

203. POMPONIUS libro VIII ad Quintum Mucium.

Quod quis ex culpa sua damnum sentit, non intellegitur damnum sentire [5].

204. IDEM libro XXVIII ad Quintum Mucium.

Minus est actionem habere quam rem [6].

205. IDEM libro XXXIX ad Quintum Mucium.

Plerumque fit, ut etiam ea quae nobis abire possint proinde in eo statu sint, atque si non essent eius condicionis ut abire possent [7]. et ideo, quod fisco obligamus, et uindicare interdum, et alienare, et seruitutem praedio imponere possumus.

206. IDEM libro IX ex uariis lectionibus.

Iure naturae aequum est neminem cum alterius detrimento et iniuria fieri locupletiorem [8].

207. ULPIANUS libro I ad legem Iuliam et Papiam.

Res iudicata pro ueritate accipitur [9].

[1] D. xxiii. 2. 42; supra 144. [2] D. xliii. 24. 11. 6. [3] D. ii. 3. [4] supra 29; infra 110. [5] D. iii. 3. 46. 5; ix. 4. 17. pr. [6] sed vide supra 15. [7] D. vi. 1. 66. [8] D. xii. 6. 14. [9] D. i. 5. 25.

208. PAULUS libro III ad legem Iuliam et Papiam.
Non potest uideri desisse habere, qui numquam habuit[1].

209. ULPIANUS libro IV ad legem Iuliam et Papiam.
Seruitutem mortalitati fere comparamus[2].

210. LICINNIUS RUFINUS libro II regularum.
Quae ab initio inutilis fuit institutio, ex postfacto conualescere non potest[3].

211. PAULUS libro LXIX ad edictum.
Seruus rei publicae causa abesse non potest[4].

[1] supra 83. [2] D. xxxv. 1. 59. [3] supra 29. [4] D. ii. 11. 7.

SELECT TITLES

FROM THE

DIGEST OF JUSTINIAN.

PART II.

FAMILY LAW.

LIBER PRIMUS.

TIT. V.

DE STATU HOMINUM.

SUMMARY.—The law deals with persons, things, and actions (1, 2); persons are free and slaves (3); definitions and explanations of 'libertas,' 'servitus,' 'ingenui,' 'libertini' (4–6); the facts which determine humanity (14), sex (10), legal existence (7, 26), freedom (5, 15, 16, 18, 22), and legitimacy (11, 12, 19, 23, 24); the rights of women (9); Roman citizenship (17); the effect on status of misdescription (8), non-defence (13), lunacy (20), judgment (25), manumission (21), adoption (27). Cf. Inst. i. 3, 4, and 5. pr.; Gai. i. 8–11, and 76–94.

1. GAIUS libro I institutionum.

OMNE ius quo utimur uel ad personas pertinet uel ad res uel ad actiones.

2. HERMOGENIANUS libro I iuris epitomarum.

Cum igitur hominum causa omne ius constitutum sit, primo de personarum statu ac post de ceteris, ordinem edicti perpetui[1] secuti, et his proximos atque coniunctos applicantes titulos ut res patitur, dicemus.

3. GAIUS libro I institutionum.

Summa itaque de iure personarum diuisio haec est, quod omnes homines aut liberi sunt aut serui[2].

4. FLORENTINUS libro IX institutionum.

Libertas est naturalis facultas eius quod cuique facere libet, nisi

[1] Const. Deo Auct. 5.

[2] D. i. 1. 4.

si quid ui aut iure prohibetur. Seruitus est constitutio iuris gentium, qua quis dominio alieno contra naturam[1] subicitur. Serui ex eo appellati sunt, quod imperatores captiuos uendere ac per hoc seruare nec occidere solent[2]: mancipia uero dicta, quod ab hostibus manu capiantur.

5. MARCIANUS libro I institutionum.

Et seruorum quidem una est condicio: liberorum autem homi-
num quidam ingenui sunt, quidam libertini. Serui autem in dominium nostrum rediguntur aut iure ciuili aut gentium: iure ciuili, si quis se maior uiginti annis ad pretium participandum uenire passus est[3]: iure gentium serui nostri sunt qui ab hostibus
capiuntur aut qui ex ancillis nostris nascuntur. Ingenui sunt, qui ex matre libera nati sunt: sufficit enim liberam fuisse eo tempore quo nascitur, licet ancilla concepit. et e contrario si libera conceperit, deinde ancilla pariat, placuit eum qui nascitur liberum nasci[4]. nec interest iustis nuptiis concepit an uolgo, quia non
debet calamitas matris nocere ei qui in uentre est. Ex hoc quaesitum est, si ancilla praegnas manumissa sit, deinde ancilla postea facta aut expulsa ciuitate pepererit, liberum an seruum pariat. et tamen rectius probatum est liberum nasci et sufficere ei qui in uentre est liberam matrem uel medio tempore habuisse[5].

6. GAIUS libro I institutionum.

Libertini sunt, qui ex iusta[6] seruitute manumissi sunt.

7. PAULUS libro singulari de portionibus quae liberis damnatorum conceduntur.

Qui in utero est, perinde ac si in rebus humanis esset custoditur, quotiens de commodis ipsius partus quaeritur: quamquam alii antequam nascatur nequaquam prosit[7].

8. PAPINIANUS libro III quaestionum.

Imperator Titus Antoninus rescripsit non laedi statum liberorum ob tenorem instrumenti male concepti[8].

9. IDEM libro XXXI quaestionum.

In multis iuris nostri articulis deterior est condicio feminarum quam masculorum[9].

10. ULPIANUS libro I ad Sabinum.

Quaeritur: hermaphroditum cui comparamus? et magis puto eius sexus aestimandum qui in eo praeualet.

[1] D. l 17. 32. [2] D. l. 16. 239. 1. [3] Const. Leon. lix.
[4] Paul. R. S. ii. 24. 2. [5] D. l. 2. 2. 5; Paul. R. S. ii. 24. 3. [6] D. xlv. 3. 34.
[7] D. xxvii. 1. 2. 6; xxxv. 2. 9; l. 17. 187. [8] D. xxii. 3. 13; ibid. 29; C. vii. 14. 14; vii. 16. 16. [9] D. i. 9. 1; l. 17. 2. pr.

11. PAULUS libro XVIII responsorum.

Paulus respondit eum qui uiuente patre et ignorante de coniunctione filiae conceptus est, licet post mortem aui natus sit, iustum filium ei ex quo conceptus est esse non uideri[1].

12. IDEM libro XIX responsorum.

Septimo mense nasci perfectum partum iam receptum est propter auctoritatem doctissimi uiri Hippocratis[2]: et ideo credendum est eum qui ex iustis nuptiis septimo mense natus est iustum filium esse.

13. HERMOGENIANUS libro I iuris epitomarum.

Seruus in causa capitali fortunae iudici a domino commissus, etsi fuerit absolutus, non fit liber[3].

14. PAULUS libro IV sententiarum.

Non sunt liberi qui contra formam humani generis conuerso more procreantur: ueluti si mulier monstrosum aliquid aut prodigiosum enixa sit[4]. partus autem, qui membrorum humanorum officia ampliauit, aliquatenus uidetur effectus et ideo inter liberos connumerabitur.

15. TRYPHONINUS libro X disputationum.

Arescusa, si tres pepererit libera esse testamento iussa[5], primo partu unum, secundo tres peperit: quaesitum est, an et quis eorum liber esset. haec condicio libertati adposita iam implenda mulieri est. sed non dubitari debet, quin ultimus liber nascatur: nec enim natura permisit simul uno impetu duos infantes de utero matris excedere, ut ordine incerto nascentium non appareat, uter in seruitute libertateue nascatur. incipiente igitur partu, existens condicio efficit ut ex libera edatur quod postea nascitur, ueluti si quaelibet alia condicio libertati mulieris adposita parturiente ea existat. uel manumissa sub hac condicione, si decem milia heredi Titioue dederit, eo momento quo parit per alium impleuerit condicionem: iam libera peperisse credenda est.

16. ULPIANUS libro VI disputationum.

Idem erit, si eadem Arescusa primo duo pepererat, postea geminos ediderat: dicendum est enim non posse dici utrumque ingenuum nasci, sed eum qui posterior nascitur. quaestio ergo facti potius est, non iuris.

17. IDEM libro XXII ad edictum.

In orbe Romano qui sunt ex constitutione imperatoris Antonini ciues Romani effecti sunt[6].

[1] C. v. 4. 25. [2] D. xxxviii. 16. 3. 12. [3] D. xl. 9. 9. 1; xlviii. 1. 9.
[4] D. l. 16. 38; ibid. 135; C. vi. 29. 3; Paul. R. S. iv. 9. 3. [5] D. xl. 7. 3. 16.
[6] N. lxxviii. 5.

18. IDEM libro XXVII ad Sabinum.

Imperator Hadrianus Publicio Marcello rescripsit, liberam quae praegnas ultimo supplicio damnata est liberum parere, et solitum esse seruari eam, dum partum ederet. sed si ei quae ex iustis nuptiis concepit aqua et igni interdictum est, ciuem Romanum parit et in potestate patris.

19. CELSUS libro XXIX digestorum.

Cum legitimae nuptiae factae sint, patrem liberi sequuntur: uolgo quaesitus matrem sequitur[1].

20. ULPIANUS libro XXXVIII ad Sabinum.

Qui furere coepit, et statum et dignitatem in qua fuit et magistratum[2] et potestatem[3] uidetur retinere, sicut rei suae dominium retinet.

21. MODESTINUS libro VII regularum.

Homo liber, qui se uendidit, manumissus non ad suum statum reuertitur, quo se abdicauit, sed efficitur libertinae condicionis.

22. IDEM libro XII responsorum.

Herennius Modestinus respondit, si eo tempore enixa est ancilla quo secundum legem donationis[4] manumissa esse debuit, cum ex constitutione libera fuerit, ingenuum ex ea natum.

23. IDEM libro I pandectarum.

Uolgo concepti dicuntur qui patrem demonstrare[5] non possunt, uel qui possunt quidem, sed eum habent, quem habere non licet. qui et spurii appellantur *παρὰ τὴν σποράν.*

24. ULPIANUS libro XXVII ad Sabinum.

Lex naturae haec est, ut qui nascitur sine legitimo matrimonio matrem sequatur, nisi lex specialis aliud inducit[6].

25. IDEM libro I ad legem Iuliam et Papiam.

Ingenuum[7] accipere debemus etiam eum de quo sententia lata est quamuis fuerit libertinus: quia res iudicata pro ueritate accipitur.

26. IULIANUS libro LXIX digestorum.

Qui in utero sunt, in toto paene iure ciuili intelleguntur in rerum natura esse[8]. nam et legitimae hereditates his restituuntur: et si praegnas mulier ab hostibus capta sit, id quod natum erit postliminium habet, item patris uel matris condicionem sequitur:

[1] D. l. 1. 1. 2; Ulp. Reg. v. 10. D. xl. 5. 53. pr.
[2] D. xxvi. 5. 8. 1.
[3] D. i. 6. 8.
[4] D. ii. 4. 5.
[5] D. l. 1. 1. 2.
[6] D. xxiii. 2. 23.
[7] sed vide D. xxvii. 1. 2. 6.

praeterea si ancilla praegnas subrepta fuerit, quamuis apud bonae fidei emptorem pepererit, id quod natum erit tamquam furtiuum usu non capitur[1]: his consequens est, ut libertus quoque, quamdiu patroni filius nasci possit, eo iure sit quo sunt qui patronos habent.

27. ULPIANUS libro V opinionum.

Eum qui se libertinum esse fatetur nec adoptando patronus ingenuum facere potuit[2].

TIT. VI.

DE HIS QUI SUI UEL ALIENI IURIS SUNT.

SUMMARY.—Persons are further divided into independent and dependent (1. pr.); dependent persons are slaves (1. § 1) and children (3); the restraints on the abuse of a master's power over slaves are considered (1. § 2, 2); the conditions required for the establishment of a father's power over his children are stated (3, 4, 5, 6, 7, 10, 11); the effect of the parent's lunacy is discussed (8); the son's capacity for public duties is declared (9). Cf. Inst. i. 8 and 9; Gai. i. 48–53, 55.

1. GAIUS libro I institutionum.

De iure personarum alia diuisio sequitur, quod quaedam personae sui iuris sunt, quaedam alieno iuri subiectae sunt. uideamus itaque de his quae alieno iuri subiectae sunt: nam si cognouerimus quae istae personae sunt, simul intellegemus quae sui iuris sunt. dispiciamus itaque de his quae in aliena potestate sunt. Igitur in potestate sunt serui dominorum (quae quidem potestas 1
iuris gentium est: nam apud omnes peraeque gentes animaduertere possumus dominis in seruos uitae necisque potestatem fuisse) et quodcumque per seruum adquiritur, id domino adquiritur. Sed 2
hoc tempore nullis hominibus qui sub imperio Romano sunt licet supra modum et sine causa legibus cognita in seruos suos saeuire[3]. nam ex constitutione diui Antonini qui sine causa seruum suum occiderit, non minus puniri iubetur, quam qui alienum seruum occiderit. sed et maior asperitas dominorum eiusdem principis constitutione coercetur.

2. ULPIANUS libro VIII de officio proconsulis.

Si dominus in seruos saeuierit uel ad impudicitiam turpemque uiolationem compellat, quae sint partes praesidis ex rescripto diui Pii ad Aelium Marcianum proconsulem Baeticae manifestabitur. cuius rescripti uerba haec sunt: 'Dominorum quidem potestatem

[1] D. xlvii. 2. 48. 5; sed vide D. xli. 3. 10. 2.
[2] D. i. 7. 46; xxiii. 2. 32.
[3] C. ix. 14.

'in suos seruos illibatam esse oportet nec cuiquam hominum ius 'suum detrahi: sed dominorum interest, ne auxilium contra sae- 'uitiam uel famem uel intolerabilem iniuriam denegetur his qui iuste 'deprecantur. ideoque cognosce de querellis eorum qui ex familia 'Iulii Sabini ad statuam confugerunt, et si uel durius habitos quam 'aequum est uel infami iniuria affectos cognoueris, ueniri iube ita 'ut in potestate domini non reuertantur. qui si meae constitutioni 'fraudem fecerit, sciet me admissum seuerius exsecuturum.' diuus etiam Hadrianus Umbriciam quandam matronam in quinquennium relegauit, quod ex leuissimis causis ancillas atrocissime tractasset.

3. GAIUS libro I institutionum.

Item in potestate nostra sunt liberi nostri quos ex iustis nuptiis procreauerimus: quod ius proprium ciuium Romanorum est.

4. ULPIANUS libro I institutionum.

Nam ciuium Romanorum quidam sunt patres familiarum, alii filii familiarum, quaedam matres familiarum, quaedam filiae familiarum. patres familiarum sunt qui sunt suae potestatis, siue puberes siue impuberes: simili modo matres familiarum[1]: filii familiarum et filiae, quae sunt in aliena potestate. nam qui ex me et uxore mea nascitur in mea potestate est: item qui ex filio meo et uxore eius nascitur, id est nepos meus et neptis, aeque in mea sunt potestate, et pronepos et proneptis et deinceps ceteri.

5. IDEM libro XXXVI ad Sabinum.

Nepotes ex filio mortuo auo reccidere solent in filii potestatem, hoc est patris sui: simili modo et pronepotes et deinceps uel in filii potestate, si uiuit et in familia mansit, uel in eius parentis qui ante eos in potestate est[2]. et hoc non tantum in naturalibus, uerum in adoptiuis quoque iuris est.

6. IDEM libro IX ad Sabinum.

Filium eum definimus qui ex uiro et uxore eius nascitur[3]. sed si fingamus afuisse maritum uerbi gratia per decennium, reuersum anniculum inuenisse in domo sua, placet nobis Iuliani sententia hunc non esse mariti filium. non tamen ferendum Iulianus ait eum qui cum uxore sua adsidue moratus nolit filium adgnoscere quasi non suum[4]. sed mihi uidetur, quod et Scaeuola probat, si constet maritum aliquamdiu cum uxore non concubuisse infirmitate interueniente uel alia causa, uel si ea ualetudine pater familias fuit ut generare non possit, hunc qui in domo natus est, licet uicinis scientibus, filium non esse[5].

[1] D. l. 16. 46. 1. [2] Inst. i. 12. 1. [3] D. ii. 4. 5; xxxv. 1. 83.
[4] D. xxv. 3. 1. 14. [5] C. v. 4. 9.

7. IDEM libro XXV ad Sabinum.

Si qua poena pater fuerit affectus, ut uel ciuitatem amittat uel seruus poenae efficiatur, sine dubio nepos filii loco succedit[1].

8. IDEM libro XXVI ad Sabinum.

Patre furioso liberi nihilominus in patris sui potestate sunt[2]: idem et in omnibus est parentibus qui habent liberos in potestate. nam cum ius potestatis moribus sit receptum, nec possit desinere quis habere in potestate, nisi exierint liberi quibus casibus solent, nequaquam dubitandum est remanere eos in potestate. quare non solum eos liberos in potestate habebit quos ante furorem genuit, uerum et si qui ante furorem concepti in furore editi sunt. sed et si in furore agente eo uxor concipiat, uidendum an in potestate eius nascatur filius: nam furiosus licet uxorem ducere non possit, retinere tamen matrimonium potest[3]: quod cum ita se habeat, in potestate filium habebit. proinde et si furiosa sit uxor, ex ea ante conceptus in potestate nascetur: sed et in furore eius conceptus ab eo qui non furebat sine dubio in potestate nascetur, quia retinetur matrimonium. sed et si ambo in furore agant et uxor et maritus et tunc concipiat, partus in potestate patris nascetur, quasi uoluntatis reliquiis in furiosis manentibus: nam cum consistat matrimonium altero furente, consistet et utroque. Adeo autem 1
retinet ius potestatis pater furiosus, ut et adquiratur illi commodum eius quod filius adquisiuit.

9. POMPONIUS libro XVI ad Quintum Mucium.

Filius familias in publicis causis loco patris familias habetur, ueluti ut magistratum gerat, ut tutor detur[4].

10. ULPIANUS libro IV ad legem Iuliam et Papiam.

Si iudex nutriri uel ali oportere pronuntiauerit, dicendum est de ueritate quaerendum, filius sit an non: neque enim alimentorum causa ueritati facit praeiudicium[5].

11. MODESTINUS libro I pandectarum.

Inuiti filii naturales uel emancipati non rediguntur in patriam potestatem[6].

[1] D. xxxviii. 2. 4. 2; Inst. i. 12. 1; ibid. 3.
[2] D. i. 5. 20; C. v. 4. 25.
[3] D. xxiii. 2. 16. 2; D. l. 17. 40; xxiv. 2. 4.
[4] Inst. i. 12. 4; 14. pr.
[5] D. xxv. 3. 5. 9.
[6] N. lxxxix. 11.

LIBER UICESIMUS TERTIUS.

TIT. II.

DE RITU NUPTIARUM.

SUMMARY.—Definition of marriage (1); presumption in favour of (24); marriage *inter absentes* (5–7); age (4); consent of the parties (2, 16, 21, 22, 28, 29), of the 'paterfamilias' (2, 3, 9, 10, 11, 16, 19, 25, 34, 35), of the patron (45, 46, 48, 50, 51); of the curator (20).

Disabilities from natural relationship (8, 14, 39, 53, 54, 57, 68), adoptive relationship (12, 14, 17, 55), relationship of affinity (12, 14, 15, 34, 40), from inequality of rank (13, 14, 16, 23, 27, 31, 32, 34, 42, 44, 47, 49, 58), from the relation of guardian and ward (36, 37, 59, 60, 62, 64, 66, 67), from the relation of governor and subject (38, 57, 63, 65), from adultery (26).

Re-marriage (18, 33); void marriages (30, 52, 61, 63); concubinage (56); unchastity (41, 43, 47).

Cf. Cod. v. 4: Inst. i. 10: Gai. i. 56–64.

1. MODESTINUS libro I regularum.

NUPTIAE sunt coniunctio maris et feminae[1] et consortium omnis uitae, diuini et humani iuris communicatio.

2. PAULUS libro XXXV ad edictum.

Nuptiae consistere non possunt nisi consentiant omnes, id est qui coeunt quorumque in potestate sunt[2].

3. IDEM libro I ad Sabinum.

Si nepotem ex filio et neptem ex altero filio in potestate habeam, nuptias inter eos me solo auctore contrahi posse Pomponius scribit et uerum est.

4. POMPONIUS libro III ad Sabinum.

Minorem annis duodecim nuptam tunc legitimam uxorem fore, cum apud uirum explesset duodecim annos[3].

5. IDEM libro IV ad Sabinum.

Mulierem absenti per litteras eius uel per nuntium posse nubere placet, si in domum eius deduceretur[4]: eam uero quae abesset ex litteris uel nuntio suo duci a marito non posse: deductione enim opus esse in mariti, non in uxoris domum, quasi in domicilium matrimonii[5].

6. ULPIANUS libro XXXV ad Sabinum.

Denique Cinna scribit: eum qui absentem accepit uxorem, deinde rediens a cena iuxta Tiberim perisset, ab uxore lugendum[6] responsum est.

[1] D. i. 1. 1. 3; Inst. i. 9. 1. [2] D. i. 5. 11. [3] D. xxxv. 1. 10. pr.
[4] D. xxxv. 1. 15. [5] C. v. 3. 6. [6] D. iii. 2. 1; ibid. 8–11.

7. PAULUS libro singulari ad legem Falcidiam.

Ideoque potest fieri, ut in hoc casu aliqua uirgo et dotem et de dote habeat actionem.

8. POMPONIUS libro v ad Sabinum.

Libertinus libertinam matrem aut sororem uxorem ducere non potest, quia hoc ius moribus, non legibus introductum est.

9. ULPIANUS libro XXVI ad Sabinum.

Si nepos uxorem uelit ducere auo furente, omnimodo patris auctoritas erit necessaria: sed si pater furit, auus sapiat, sufficit aui uoluntas. Is cuius pater ab hostibus captus est, si non intra 1
triennium reuertatur, uxorem ducere potest[1].

10. PAULUS libro XXXV ad edictum.

Si ita pater absit, ut ignoretur ubi sit et an sit, quid faciendum est, merito dubitatur. et si triennium effluxerit, postquam apertissime fuerit pater ignotus, ubi degit et an superstes sit, non prohibentur liberi eius utriusque sexus matrimonium uel nuptias legitimas contrahere.

11. IULIANUS libro LXII digestorum.

Si filius eius qui apud hostes est uel absit ante triennium captiuitatis uel absentiae patris uxorem duxit, uel si filia nupserit, puto recte matrimonium uel nuptias contrahi, dummodo eam filius ducat uxorem uel filia tali nubat, cuius condicionem certum sit patrem non repudiaturum.

12. ULPIANUS libro XXVI ad Sabinum.

Si qua mihi uxor fuit, deinde a me repudiata nupsit Seio, quem ego postea adrogaui, non sunt nuptiae incestae. Inter me et 1
sponsam patris mei nuptiae contrahi non possunt: quamquam nouerca mea non proprie dicatur. Sed et per contrarium sponsa 2
mea patri meo nubere non poterit, quamuis nurus non proprie dicatur[2]. Si uxor mea post diuortium alii nupserit et filiam 3
susceperit, putat Iulianus hanc quidem priuignam non esse, uerum nuptiis eius abstinendum. Adoptiuae sororis filiam possum 4
uxorem ducere: cognata enim mea non est filia eius, quia auunculus nemo fit per adoptionem et eae demum cognationes contrahuntur in adoptionibus quae legitimae essent, id est quae adgnatorum ius haberent[3]. pari ratione et sororem patris mei adoptiui possum ducere, si non fuit eodem patre nata.

13. IDEM libro XXXIV ad Sabinum.

Si patrona tam ignobilis sit, ut ei honestae sint uel saltem liberti sui nuptiae, officio iudicis super hoc cognoscentis hae prohiberi non debent.

[1] D. xlix. 15. 12. 3. [2] D. xxii. 5. 5; xxxviii. 10. 8. [3] D. i. 7. 23.

14. PAULUS libro XXXV ad edictum.

Adoptiuus filius si emancipetur, eam quae patris adoptiui uxor
1 fuit ducere non potest, quia nouercae locum habet. Item si quis filium adoptauerit, uxorem eiusdem quae nurus loco est ne quidem post emancipationem filii ducere poterit, quoniam aliquando nurus
2 ei fuit. Seruiles quoque cognationes in hoc iure obseruandae sunt. igitur suam matrem manumissus non ducet uxorem: tantundem iuris est et in sorore et sororis filia. idem e contrario dicendum est, ut pater filiam non possit ducere, si ex seruitute manumissi sint, etsi dubitetur patrem eum esse. unde nec uolgo quaesitam filiam pater naturalis potest uxorem ducere, quoniam in contrahendis matrimoniis naturale ius et pudor inspiciendus est[1]: contra
3 pudorem est autem filiam uxorem suam ducere. Idem tamen, quod in seruilibus cognationibus constitutum est, etiam in seruilibus adfinitatibus seruandum est, ueluti ut eam quae in contubernio patris fuerit quasi nouercam non possim ducere, et contra eam quae in contubernio filii fuerit patrem quasi nurum non ducere: aeque nec matrem eius, quam quis in seruitute uxorem habuit, quasi socrum. cum enim cognatio seruilis intellegitur, quare non et adfinitas intellegatur? sed in re dubia certius et
4 modestius est huiusmodi nuptiis abstinere. Nunc uideamus, quomodo nouerca et priuigna et socrus et nurus intellegantur[2], ut sciamus, quas non liceat ducere. quidam nouercam per se patris uxorem et nurum filii uxorem et priuignam uxoris ex alio marito filiam intellegunt: sed quod ad hanc causam uerius est nec aui uxorem nec proaui duci posse. duas ergo uel plures nouercas ducere non poterit: non mirum, nam et is qui adoptiuus est nec naturalis patris nec adoptiui uxorem ducere potest: sed et si plures uxores pater habuerit, nullam earum ducere possum. itaque 'socrus' appellatione non tantum uxoris meae mater, sed et auia et proauia intellegitur, ut nullam earum ducere possim. 'nurus' quoque appellatione non tantum filii uxor, sed et nepotis et pronepotis continetur, licet quidam has pronurus appellant. 'priuigna' quoque non solum ea mihi intellegitur quae uxoris meae filia est, sed et neptis et proneptis, ut nullam earum ducere possim. item eius matrem quam sponsam habui non posse me uxorem ducere Augustus interpretatus est: fuisse enim eam socrum.

15. PAPINIANUS libro IV responsorum.

Uxorem quondam priuigni coniungi matrimonio uitrici non oportet nec in matrimonium conuenire nouercam eius qui priuignae maritus fuit.

16. PAULUS libro XXXV ad edictum.

Oratione diui Marci cauetur, ut, si senatoris filia libertino nupsisset, nec nuptiae essent: quam et senatus consultum secutum

[1] D. ii. 4. 6; l. 17. 197.

[2] D. xxxviii. 10. 4. 6.

est[1]. Nepote uxorem ducente et filius consentire debet: neptis 1
uero si nubat, uoluntas et auctoritas aui sufficiet. Furor contrahi 2
matrimonium non sinit, quia consensu opus est, sed recte contractum non impedit.

17. GAIUS libro XI ad edictum prouinciale.

Per adoptionem quaesita fraternitas eousque impedit nuptias, donec manet adoptio[2]: ideoque eam quam pater meus adoptauit et emancipauit potero uxorem ducere. aeque et si me emancipato illam in potestatem retinuerit, poterimus iungi matrimonio. Itaque uolenti generum adoptare suadetur, ut filiam emanciparet: 1
similiter suadetur ei qui nurum uelit adoptare, ut emancipet filium. Amitam quoque et materteram, item magnam quoque 2
amitam et materteram magnam prohibemur uxorem ducere, quamuis magna amita et matertera quarto gradu sint. utique autem amitam et amitam magnam prohibemur uxorem ducere, etsi per adoptionem nobis coniunctae sint.

18. IULIANUS libro XVI digestorum.

Nuptiae inter easdem personas nisi uolentibus parentibus renouatae iustae non habentur.

19. MARCIANUS libro XVI institutionum.

Capite trigesimo quinto legis Iuliae, qui liberos quos habent in potestate iniuria prohibuerint ducere uxores uel nubere, uel qui dotem dare non uolunt, ex constitutione diuorum Seueri et Antonini, per proconsules praesidesque prouinciarum coguntur in matrimonium collocare et dotare. prohibere autem uidetur et qui condicionem non quaerit.

20. PAULUS libro singulari ad orationem diui Seueri et Commodi.

Sciendum est ad officium curatoris non pertinere, nubat pupilla an non, quia officium eius in administratione negotiorum constat: et ita Seuerus et Antoninus rescripserunt in haec uerba: 'Ad 'officium curatoris administratio pupillae pertinet: nubere autem 'pupilla suo arbitrio potest.'

21. TERENTIUS CLEMENS libro III ad legem Iuliam et Papiam.

Non cogitur filius familias uxorem ducere.

22. CELSUS libro XV digestorum.

Si patre cogente ducit uxorem, quam non duceret si sui arbitrii esset, contraxit tamen matrimonium, quod inter inuitos non contrahitur: maluisse hoc uidetur[3].

[1] N. lxxviii. 3; cxvii. 6. [2] D. xxviii. 2. 9. 4; xlv. 1. 35. 1.
[3] D. l. 17. 4.

23. IDEM libro XXX digestorum.

Lege Papia cauetur omnibus ingenuis praeter senatores eorumque liberos libertinam uxorem habere licere.

24. MODESTINUS libro I regularum.

In liberae mulieris consuetudine non concubinatus, sed nuptiae intellegendae sunt, si non corpore quaestum fecerit[1].

25. IDEM libro II regularum.

Filius emancipatus etiam sine consensu patris uxorem ducere potest et susceptus filius ei heres erit.

26. IDEM libro V responsorum.

Respondit reas adulterii factas nec ante damnationem uidente marito[2] uxores duci posse.

27. ULPIANUS libro III ad legem Iuliam et Papiam.

Si quis in senatorio ordine agens libertinam habuerit uxorem, quamuis interim uxor non sit, attamen in ea condicione est ut, si amiserit dignitatem, uxor esse incipiat.

28. MARCIANUS libro X institutionum.

Inuitam libertam uxorem ducere patronus non potest:

29. ULPIANUS libro III ad legem Iuliam et Papiam.

Quod et Ateius Capito consulatu suo fertur decreuisse. hoc tamen ita obseruandum est, nisi patronus ideo eam manumisit, ut uxorem eam ducat.

30. GAIUS libro II ad legem Iuliam et Papiam.

Simulatae nuptiae nullius momenti sunt[3].

31. ULPIANUS libro VI ad legem Iuliam et Papiam.

Si senatori indulgentia principis fuerit permissum libertinam iustam uxorem habere, potest iusta uxor esse.

32. MARCELLUS libro I ad legem Iuliam et Papiam.

Sciendum est libertinum qui se ingenuo dedit adrogandum, quamuis in eius familia ingenui iura sit consecutus, ut libertinum tamen a senatoriis nuptiis repellendum esse[4].

33. IDEM libro III ad legem Iuliam et Papiam.

Plerique opinantur, cum eadem mulier ad eundem uirum reuertatur, id matrimonium idem esse[5]: quibus adsentior, si non multo

[1] D. XXV. 7. 3. [2] D. XLVIII. 5. 11. 13; ibid. 40. [3] D. XLIV. 7. 54.
[4] D. I. 5. 27. [5] D. XXIII. 3. 64; XXIV. 2. 3.

tempore interposito reconciliati fuerint nec inter moras aut illa alii nupserit aut hic aliam duxerit, maxime si nec dotem uir reddiderit[1].

34. PAPINIANUS libro IV responsorum.

Generali mandato quaerendi mariti filiae familias non fieri nuptias rationis est: itaque personam eius patri demonstrari, qui matrimonio consenserit, ut nuptiae contrahantur, necesse est. Ream adulterii, quam uir iure mariti postulauit, non prohibetur 1
post abolitionem uxorem denuo ducere: sed et si non iure mariti ream postulauit, iure contractum matrimonium uidebitur. Inter 2
priuignos contrahi nuptiae possunt, etsi fratrem communem ex nouo parentium matrimonio susceptum habeant. Filiam senatoris 3
nuptias libertini secutam patris casus non faciat uxorem: nam quaesita dignitas liberis propter crimen patris auferenda non est[2].

35. IDEM libro VI responsorum.

Filius familias miles matrimonium sine patris uoluntate non contrahit[3].

36. PAULUS libro V quaestionum.

Tutor uel curator adultam uxorem ducere non potest, nisi a patre desponsa destinataue testamentoue nominata condicione nuptiis secuta fuerit[4].

37. IDEM libro VII responsorum.

Libertum curatoris puellae prohiberi oportet uxorem eandem ducere.

38. IDEM libro II sententiarum.

Si quis officium in aliqua prouincia administrat, inde oriundam uel ibi domicilium habentem uxorem ducere non potest, quamuis sponsare non prohibeatur, ita scilicet, ut, si post officium depositum noluerit mulier nuptias contrahere, liceat ei hoc facere arris tantummodo redditis quas acceperat[5]. Ueterem sponsam in prouincia 1
qua quis administrat uxorem ducere potest, et dos data non fit caduca. Qui in prouincia aliquid administrat, in ea prouincia 2
filias suas in matrimonium collocare et dotem constituere non prohibetur.

39. PAULUS libro VI ad Plautium.

Sororis proneptem non possum ducere uxorem, quoniam parentis loco ei sum. Si quis ex his quas moribus prohibemur uxores 1
ducere duxerit, incestum dicitur committere.

[1] D. xxiv. 3. 66. 5. [2] D. i. 9. 9. [3] D. xxxvii. 15. 1.
[4] D. xlviii. 5. 7; infra 66. pr. [5] C. v. 2.

40. POMPONIUS libro IV ex Plautio.

Aristo respondit priuignae filiam non magis uxorem duci posse quam ipsam priuignam.

41. MARCELLUS libro XXVI digestorum.

Probrum[1] intellegitur etiam in his mulieribus esse quae turpiter
1 uiuerent uolgoque quaestum facerent, etiamsi non palam. Et si qua se in concubinatu alterius quam patroni tradidisset[2], matris familias[3] honestatem non habuisse dico.

42. MODESTINUS libro singulari de ritu nuptiarum.

Semper in coniunctionibus non solum quid liceat considerandum
1 est, sed et quid honestum sit[4]. Si senatoris filia neptis proneptis libertino, uel qui artem ludicram exercuit cuiusue pater materue id fecerit, nupserit, nuptiae non erunt.

43. ULPIANUS libro I ad legem Iuliam et Papiam.

'Palam[5]' quaestum facere dicemus non tantum eam quae in lupanario se prostituit, uerum etiam si qua (ut adsolet) in taberna
1 cauponia uel qua alia pudori suo non parcit. Palam autem sic accipimus passim, hoc est sine dilectu: non si qua adulteris uel stupratoribus se committit, sed quae uicem prostitutae sustinet.
2 Item quod cum uno et altero pecunia accepta commiscuit, non
3 uidetur palam corpore quaestum facere. Octauenus tamen rectissime ait etiam eam quae sine quaestu palam se prostituerit de-
4 buisse his connumerari. Non solum autem ea quae facit, uerum ea quoque quae fecit, etsi facere desiit, lege notatur: neque enim
5 aboletur turpitudo, quae postea intermissa est. Non est ignoscendum ei quae obtentu paupertatis turpissimam uitam egit.
6 'Lenocinium facere' non minus est quam corpore quaestum exer-
7 cere. 'Lenas' autem eas dicimus quae mulieres quaestuarias
8 prostituunt. Lenam accipiemus et eam quae alterius nomine hoc
9 uitae genus exercet. Si qua cauponam exercens in ea corpora quaestuaria habeat (ut multae adsolent sub praetextu instrumenti cauponii prostitutas mulieres habere), dicendum hanc quoque lenae
10 appellatione contineri. Senatus censuit non conueniens esse ulli senatori uxorem ducere aut retinere damnatam publico iudicio, quo iudicio cuilibet ex populo experiri licet, nisi si cui lege aliqua
11 accusandi publico iudicio non est potestas[6]. Si qua calumniae iudicio damnata sit ex causa publici iudicii et quae praeuaricationis damnata est, publico iudicio damnata esse non uidetur.
12 Quae in adulterio deprehensa est, quasi publico iudicio damnata est. proinde si adulterii condemnata esse proponatur, non tantum quia deprehensa est erit notata, sed quia et publico iudicio dam-

[1] D. l. 16. 42.
[2] D. xxv. 7. 1.
[3] D. xliii. 30. 3. 6.
[4] D. l. 17. 144.
[5] D. xiv. 3. 11. 3; xxviii. 1. 21. pr.; l. 16. 33.
[6] Inst. iv. 18. 1.

nata est. quod si non sit deprehensa, damnata autem, idcirco notetur, quia publico iudicio damnata est. at si deprehensa quidem sit, damnata autem non sit, notata erit? ego puto, etsi absoluta sit post deprehensionem, adhuc tamen notam illi obesse debere, quia uerum est eam in adulterio deprehensam, quia factum lex, non sententiam notauerit. Non adicitur hic ut in lege Iulia 13
de adulteriis a quo uel ubi deprehensam: proinde siue maritus siue quis alius deprehendisse proponatur, uidetur notata: sed et si non in domo mariti uel patris sui deprehensa sit, erit notata secundum uerba legis.

44. PAULUS libro I ad legem Iuliam et Papiam.

Lege Iulia ita cauetur: 'Qui senator est quiue filius neposue ex 'filio proneposue ex filio nato cuius eorum est erit, ne quis eorum 'sponsam uxoremue sciens dolo malo habeto libertinam, aut eam 'quae ipsa cuiusue pater materue artem ludicram facit fecerit? 'neue senatoris filia neptisue ex filio proneptisue ex nepote filio 'nato nata libertino, eiue qui ipse cuiusue pater materue artem 'ludicram facit fecerit, sponsa nuptaue sciens dolo malo esto neue 'quis eorum dolo malo sciens sponsam uxoremue eam habeto.' Hoc capite prohibetur senator libertinam ducere, eamue cuius 1
pater materue artem ludicram fecerit: item libertinus senatoris filiam ducere. Non obest auum et auiam artem ludicram fecisse. 2
Nec distinguitur, pater in potestate habeat filiam nec ne: tamen 3
iustum patrem intellegendum Octauenus ait, matrem etiam si uolgo conceperit. Item nihil refert, naturalis sit pater an adop- 4
tiuus. An et is noceat qui antequam adoptaret artem ludicram 5
fecerit? atque si naturalis patèr antequam filia nasceretur fecerit? et si huius notae homo adoptauerit, deinde emancipauerit, an non possit duci? ac si talis pater naturalis decessisset? sed de hoc casu contrariam legis sententiam esse Pomponius recte putat, ut eis non connumerentur. Si postea ingenuae uxoris pater materue 6
artem ludicram facere coeperit, iniquissimum est dimittere eam debere, cum nuptiae honeste contractae sint et fortasse iam liberi procreati sint. Plane si ipsa artem ludicram facere coeperit, 7
utique dimittenda erit. Eas, quas ingenui ceteri prohibentur 8
ducere uxores, senatores non ducent.

45. ULPIANUS libro III ad legem Iuliam et Papiam.

In eo iure quod dicit inuito patrono libertam quae ei nupta est alii nubere non posse, patronum accipimus (ut rescripto imperatoris nostri et diui patris eius continetur) et eum qui hac lege emit, ut manumittat, quia manumissa liberta emptoris habetur[1]. Qui autem iurauit se patronum, hoc idem non habebit[2]. Ne is 1 2
quidem debet habere qui non suis nummis comparauit. Plane si 3
filius familias miles esse proponatur, non dubitamus, si castrensis

[1] D. ii. 4. 10; xxxviii. 16. 3. 3. [2] D. ii. 4. 8. 1.

peculii ancillam manumiserit, competere ei hoc ius: est enim patronus secundum constitutiones, nec patri eius hoc ius competit[1].
4 Hoc caput ad nuptam tantum libertam pertinet, ad sponsam non pertinet: et ideo inuito patrono nuntium sponsa liberta si miserit,
5 cum alio conubium habet. Deinde ait lex 'inuito patrono:' inuitum accipere debemus eum qui non consentit ad diuortium: idcirco nec a furioso diuertendo soluit se huius legis necessitate nec si ab ignorante diuorterit: rectius enim hic inuitus dicitur
6 quam qui dissensit. Si ab hostibus patronus captus esse proponatur, uereor ne possit ista conubium habere nubendo, quemadmodum haberet si mortuus esset. et qui Iuliani sententiam probant, dicerent non habituram conubium: putat enim Iulianus durare eius libertae matrimonium etiam in captiuitate propter patroni reuerentiam. certe si in aliam seruitutem patronus sit deductus, procul dubio dissolutum esset matrimonium.

46. GAIUS libro VIII ad legem Iuliam et Papiam.

Illud dubitationis est, an et qui communem libertam uxorem duxerit ad hoc ius admittatur. Iauolenus negauit, quia non proprie uidetur eius liberta, quae etiam alterius sit: aliis contra uisum est, quia libertam eius esse negari non potest, licet alterius quoque sit liberta: quam sententiam plerique recte probauerunt[2].

47. PAULUS libro II ad legem Iuliam et Papiam.

Senatoris filia, quae corpore quaestum uel artem ludicram fecerit aut iudicio publico damnata fuerit, impune libertino nubit: nec enim honos ei seruatur quae se in tantum foedus deduxit.

48. TERENTIUS CLEMENS libro VIII ad legem Iuliam et Papiam.

Filio patroni in libertam paternam eandemque uxorem idem iuris quod ipsi patrono daretur, ex sententia legis accommodatur. idemque dicendum erit et si alterius patroni filius uiuo altero
1 libertam eorum uxorem duxerit. Si ignominiosam libertam suam patronus uxorem duxerit, placet, quia contra legem maritus sit,
2 non habere eum hoc legis beneficium. Si uni ex filiis adsignatam alter uxorem duxerit, non idem ius quod in patrono tribuendum: nihil enim iuris habebit, quia senatus omne ius libertorum adsignatorum ad eum transtulit cui id pater tribuit[3].

49. MARCELLUS libro I ad legem Iuliam et Papiam.

Obseruandum est, ut inferioris gradus homines ducant uxores eas quas hi qui altioris dignitatis sunt ducere legibus propter dignitatem prohibentur: at contra antecedentis gradus homines non possunt eas ducere quas his qui inferioris dignitatis sunt ducere non licet.

[1] D. xxxvii. 14. 8. [2] D. l. 16. 239. 9. [3] D. xxxviii. 4. 1.

50. IDEM libro III ad legem Iuliam et Papiam.

Proxime constitutum dicitur, ut, cum quis libertam suam duxerit uxorem, quam ex fideicommissi causa manumiserit, liceat libertae inuito eo nuptias contrahere: puto, quia non erat ferendus is qui ex necessitate manumisit, non suo arbitrio: magis enim debitam libertatem praestitit quam ullum beneficium in mulierem contulit.

51. LICINNIUS RUFINUS libro I regularum.

Matrimonii causa ancilla manumissa a nullo alio uxor ducí potest quam a quo manumissa est, nisi patronus matrimonio eius renuntiauerit[1]. Si autem filius familias matrimonii causa iussu 1
patris ancillam manumiserit, Iulianus putat perinde eam haberi atque si a patre eius manumissa esset: et ideo potest eam uxorem ducere.

52. PAULUS libro VI ad Sabinum.

Incestae nuptiae neque dotem habent et ideo omne quod perceptum est, licet fructuum nomine, auferetur.

53. GAIUS libro XI ad edictum prouinciale.

Nuptiae consistere non possunt inter eas personas quae in numero parentium liberorumue sunt, siue proximi siue ulterioris gradus sint usque ad infinitum.

54. SCAEUOLA libro I regularum.

Et nihil interest, ex iustis nuptiis cognatio descendat an uero non: nam et uolgo quaesitam sororem quis uetatur uxorem ducere.

55. GAIUS libro XI ad edictum prouinciale.

Quin etiam nefas existimatur eam quoque uxorem ducere, quae per adoptionem filia neptisue esse coeperit, in tantum, ut et, si per emancipationem adoptio dissoluta sit, idem iuris maneat[2]. Patris adoptiui mei matrem aut materteram aut neptem ex filio 1
uxorem ducere non possum, scilicet si in familia eius sim: alioquin si emancipatus fuero ab eo, sine dubio nihil impedit nuptias, scilicet quia post emancipationem extraneus intellegor[3].

56. ULPIANUS libro III disputationum.

Etiam si concubinam quis habuerit sororis filiam, licet libertinam, incestum committitur.

57. MARCIANUS libro II institutionum.

Qui in prouincia officium aliquid gerit prohibetur etiam consentire filio suo uxorem ducenti.

[1] D. xl. 9. 21. [2] D. i. 7. 23. [3] D. i. 7. 13.

57*a*. In libro II de adulteriis PAPINIANI MARCIANUS notat:

Diuus Marcus et Lucius imperatores Flauiae Tertullae per mensorem libertum ita rescripserunt: 'Mouemur et temporis 'diuturnitate, quo ignara iuris in matrimonio auunculi tui fuisti, et 'quod ab auia tua collocata es, et numero liberorum uestrorum: 'idcircoque cum haec omnia in unum concurrunt, confirmamus 'statum liberorum uestrorum in eo matrimonio quaesitorum, quod 'ante annos quadraginta contractum est, perinde atque si legitime 'concepti fuissent.'

58. MARCIANUS libro IV regularum.

A diuo Pio rescriptum est, si libertina senatorem deceperit quasi ingenua et ei nupta est, ad exemplum praetoris edicti dandam in eam actionem, quia ex dote nullum lucrum habet quae nulla est.

59. PAULUS libro singulari de adsignatione libertorum.

Senatus consulto, quo cautum est ne tutor pupillam uel filio suo uel sibi nuptum collocet, etiam nepos significatur[1].

60. IDEM libro singulari ad orationem diui Antonini et Commodi.

Si quis tutor quidem non sit, periculum tamen tutelae ad eum pertineat[2], an sententia orationis contineatur? ueluti si pupilla ab hostibus capta fuerit aut falsis allegationibus a tutela se excusauerit, ut ex sacris constitutionibus periculum ad eum pertineat? et dicendum est hos quoque ad senatus consultum pertinere: nam et huiusmodi periculum in numerum trium tutelarum
1 computari comprobatum est. Sed si propter alterius personam periculum ad eum peruenit, uideamus ne extra sententiam senatus consulti sit: ueluti si magistratus in tutelae periculum incidit uel fideiusserit quis pro tutore uel curatore, quia nec in numerum trium tutelarum haec imputantur: et consequens est hoc probare.
2 Quid ergo si honoris causa tutor datus sit[3]? quatenus nec huiusmodi tutela in numerum computatur, numquid idem sit? sed ratio in contrarium ducit, quod dictum est honorarium tutorem peri-
3 culum solere pati, si male passus sit administrari tutelam. Quin autem ille qui, cum datus est tutor, cessat in administratione, pertineat ad orationem, non est dubitandum, quia perinde tenetur
4 ex sacris constitutionibus atque si gessisset. Quid ergo si, cum se uellet excusare aliquo titulo nec in promptu probationes haberet, excusationis negotium fuerit dilatum et inter moras pupilla adoleuerit, an ad senatus consultum pertineat? quaestio in eo est, an et post pubertatem officio finito excusationem eius recipi

[1] D. l. 16. 201; ibid. 220. pr. [2] Inst. i. 25. 20.
[3] D. xxvi. 7. 3. 2; xlvi. 3. 14. 1.

oporteat: nam si recipitur et excusauerit, impune potest ducere: si uero non debeat recipi post officium finitum, non recte ducit. et ait Papinianus libro quinto responsorum officio finito excusationem recipi non oportere et ideo exacti temporis periculum ad eum pertinere. sed mihi hoc nequaquam placet: iniquum enim est propter dilationem, quae forte non dolo, sed quae ex necessitate contingit, non excusari uel nuptias impediri excusatione recepta. Quamuis uerbis orationis cautum sit, ne uxorem tutor 5
pupillam suam ducat, tamen intellegendum est ne desponderi quidem posse: nam cum qua nuptiae contrahi non possunt, haec plerumque ne quidem desponderi potest: nam quae duci potest, iure despondetur [1]. Quid ergo si adoptiuus filius tutoris duxerit 6
pupillam illicite posteaque emancipatus fuerit? credendum est de adoptiuis emancipatis senatum non sensisse, quia post emancipationem in totum adoptiuae familiae obliuiscuntur. Naturales 7
liberi licet in adoptionem dati fuerint, senatus consulto continentur. Quid ergo si tutor datus prouocauit et postea heres eius 8
uictus est? praeteriti temporis periculum praestare debet. an uero si filius heres fuerit et uictus est, ad orationem pertineat? et consequens est hoc probare, quoniam rationem debet reddere.

61. PAPINIANUS libro XXXII quaestionum.

Dote propter illicitum matrimonium caduca facta, exceptis impensis necessariis quae dotem ipso iure minuere solent [2], quod iudicio de dote redditurus esset maritus soluere debet.

62. IDEM libro IV responsorum.

Quamquam in arbitrio matris pater esse uoluerit, cui nuptum filia communis collocaretur, frustra tamen ab ea tutor datus eligetur: neque enim intellegitur pater de persona tutoris cogitasse, cum ideo maxime matrem praetulit, ne filiae nuptias tutori committeret. Mulier liberto uiri ac patroni sui mala ratione 1
coniungitur. Tutor, qui rationes curatori reddidit, puellam suam 2
ante constitutum tempus aetatis eius uxorem ducere nec matrem ex alio matrimonio factam potest.

63. IDEM libro I definitionum.

Praefectus cohortis uel equitum aut tribunus contra interdictum eius prouinciae duxit uxorem in qua officium gerebat: matrimonium non erit: quae species pupillae comparanda est, cum ratio potentatus nuptias prohibuerit. sed an huic quoque, si uirgo nupsit [3], non sit auferendum quod testamento relictum est, deliberari potest: exemplo tamen pupillae nuptae tutori, quod relictum est potest mulier consequi. pecuniam tamen in dotem datam mulieris heredi restitui necesse est [4].

[1] D. xxiii. 1. 15. [2] D. xxv. 1. 1. 2. [3] *pro* uirgo nupsit *lege* uiro supersit?
[4] D. xxx. 128; xxxiv. 9. 2. 1.

64. CALLISTRATUS libro II quaestionum.

Libertum eundemque tutorem pupillae, eo quod in matrimonium collocata ipsi tutori suo uel filio eius est, senatus relegandum
1 censuit. Senatus consulti, quo prohibentur tutores et filii eorum pupillas suas ducere, puto heredem quoque tutoris extraneum sententia adprehendi, cum ideo prohibuerit huiusmodi nuptias, ne pupillae in re familiari circumscribantur ab his qui rationes eis
2 gestae tutelae reddere compelluntur. Tutor autem pupilli non prohibetur filiam suam collocare pupillo suo in matrimonium.

65. PAULUS libro VII responsorum.

Eos qui in patria sua militant, non uideri contra mandata ex eadem prouincia uxorem ducere idque etiam quibusdam mandatis
1 contineri. Idem eodem respondit: mihi placere, etsi contra mandata contractum sit matrimonium in prouincia, tamen post depositum officium, si in eadem uoluntate perseuerat, iustas nuptias effici: et ideo postea liberos natos ex iusto matrimonio legitimos esse.

66. IDEM libro II sententiarum.

Non est matrimonium, si tutor uel curator pupillam suam intra uicesimum et sextum annum non desponsam a patre nec testamento destinatam ducat uxorem uel eam filio suo iungat[1]: quo facto uterque infamatur et pro dignitate pupillae extra ordinem coercetur. nec interest, filius sui iuris an in patris potestate sit.
1 Curatoris libertum eam pupillam cuius patronus res administrat uxorem ducere satis inciuile est.

67. TRYPHONINUS libro IX disputationum.

Non solum uiuo tutore, sed et post mortem eius, filius tutoris ducere uxorem prohibetur eam cuius tutelae rationi obstrictus pater fuit: nec puto interesse, exstiterit ei heres filius an abstinuerit paterna hereditate an nec heres fuit (forte exheredatus aut praeteritus emancipatus): nam et fieri potest, ut per fraudem in
1 eum collocata bona patris propter tutelam reuocari oporteat. De uno dubitari potest, si auus tutelam gessit neptis ex filio emancipato natae, an nepoti ex altero filio eam collocare possit siue emancipato siue manenti in potestate, quia par affectionis causa suspicionem fraudis amouet. sed etsi senatus consultum stricto iure contra omnes tutores nititur, attamen summae affectionis
2 auitae intuitu huiusmodi nuptiae concedendae sunt. Sed et si filius familias tutor puellae uel curator fuit, puto uel magis patri eius non oportere eam nubere: numquid nec fratri qui est in
3 eiusdem potestate? Sed uideamus, si Titii filius duxerit uxorem eam quae tua pupilla fuit, deinde Titium uel filium eius adop-

[1] D. xlviii. 5. 7.

taueris, an peremuntur nuptiae (ut in genero adoptato dictum est) an adoptio impeditur? quod magis dicendum est et si curator, dum gerit curam, adoptauerit maritum eius puellae cuius curator est. nam finita iam tutela et nupta puella alii, uereor ne longum sit adoptionem mariti eius impedire, quasi propter hoc interponatur, ut ratio tutelae reddendae cohibeatur, quam causam prohibitionis nuptiarum contrahendarum oratio diui Marci continet. Et si quis curator uentri bonisque datus sit, prohibitionem 4
eiusdem senatus consulti inducit: nam et hic debet rationem reddere. nec spatium administrationis mouere nos debet, quia nec in tutore nec curatore discrimen maioris aut minoris temporis, quo in huiusmodi munere quis fuerit, habitum esse. Si puellae 5
tutelam Titius administrauit uel curator negotia gessit eaque nondum recepta ratione decessit filia herede relicta, quaerenti, an eam filio suo posset Titius collocare in matrimonium, dixi posse, quia ratio hereditaria esset et sit simplex debitum: alioquin omnis debitor eam cui obligatus esset ex aliqua ratione prohibetur sibi filioque suo coniungere. Sed et is qui pupillam 6
abstinet bonis patris sui rationem eius rei praestare debet et fieri potest, ut etsi inconsultius hoc fecerit, et hoc nomine condemnari debeat. sed et si optimo consilio usus sit auxilio praetoriae iurisdictionis, quia non soluendo pater eius decesserat, nihilo minus tamen, quia iudicio hoc probari oportet, impediuntur nuptiae: nam qui bene tutelam et ex fide administrauit, nihilo minus prohibetur.

68. PAULUS libro singulari ad senatus consultum Turpillianum.

Iure gentium incestum committit qui ex gradu ascendentium uel descendentium uxorem duxerit. qui uero ex latere eam duxerit quam uetatur, uel adfinem quam impeditur, si quidem palam fecerit, leuius, si uero clam hoc commiserit, grauius punitur. cuius diuersitatis illa ratio est: circa matrimonium quod ex latere non bene contrahitur palam delinquentes ut errantes maiore poena excusantur, clam committentes ut contumaces plectuntur.

LIBER PRIMUS.

TIT VII.

DE ADOPTIONIBUS ET EMANCIPATIONIBUS ET ALIIS MODIS QUIBUS POTESTAS SOLUITUR.

SUMMARY.—This title treats:—

I. Of adoption and arrogation generally (1, 2).

II. Of adoption. The natural father (29), adoptive father (29, 30, 40), adopted son (9, 42), adopted grandson (43); the conditions of adoption (5, 6, 7, 8, 16, 17, 34, 37, 40, 46); how it is effected (2, 3, 4, 15, 36, 38, 39); its results (10, 11, 23, 26, 27, 35, 44, 45).

III. Of arrogation. The 'arrogator' (2), 'arrogatus' (24); the conditions of arrogation (5, 15, 16, 17, 40); how it is effected (2, 3, 4, 25); its results (2, 15, 40): arrogation of 'impuberes' (17, 18, 19, 20, 22, 32, 33); arrogation of women (21).

IV. Of the nature and conditions of emancipation (28, 31, 32); how it is effected (3, 4, 25, 36); its results (12, 13, 14, 41).

Cf. Cod. viii. 48–49; Inst. i. 11–12; Gai. i. 97–107; 125–137.

1. MODESTINUS libro II regularum.

FILIOS familias non solum natura, uerum et adoptiones faciunt. Quod adoptionis nomen est quidem generale, in duas autem species diuiditur, quarum altera adoptio similiter dicitur, altera adrogatio. adoptantur filii familias, adrogantur qui sui iuris sunt.

2. GAIUS libro I institutionum.

Generalis enim adoptio duobus modis fit, aut principis auctoritate aut magistratus imperio. principis auctoritate adoptamus eos qui sui iuris sunt: quae species adoptionis dicitur adrogatio, quia et is qui adoptat rogatur, id est interrogatur, an uelit eum quem adoptaturus sit iustum sibi filium esse, et is qui adoptatur rogatur, an id fieri patiatur. imperio magistratus adoptamus eos qui in potestate parentis sunt, siue primum gradum liberorum optineant, qualis est filius filia, siue inferiorem, qualis est nepos neptis,
1 pronepos proneptis. Illud utriusque adoptionis commune est, quod et hi qui generare non possunt, quales sunt spadones, adoptare possunt. Hoc uero proprium est eius adoptionis quae per principem fit, quod is qui liberos in potestate habet si se adrogandum dederit, non solum ipse potestati adrogatoris subicitur, sed et liberi eius in eiusdem fiunt potestate tamquam nepotes[1].

[1] Ulp. Reg. viii.

3. PAULUS libro IV ad Sabinum.

Si consul uel praeses filius familias sit, posse eum apud semet ipsum uel emancipari uel in adoptionem dari constat.

4. MODESTINUS libro II regularum.

Magistratum, apud quem legis actio est[1], et emancipare filios suos et in adoptionem dare apud se posse Neratii sententia est.

5. CELSUS libro XXVIII digestorum.

In adoptionibus eorum dumtaxat qui suae potestatis sunt uoluntas exploratur: sin autem a patre dantur in adoptionem, in his utriusque arbitrium spectandum est uel consentiendo uel non contradicendo.

6. PAULUS libro XXXV ad edictum.

Cum nepos adoptatur quasi ex filio natus, consensus filii exigitur, idque etiam Iulianus scribit.

7. CELSUS libro XXXIX digestorum.

Cum adoptio fit, non est necessaria in eam rem auctoritas eorum inter quos iura adgnationis consequuntur.

8. MODESTINUS libro II regularum.

Quod ne curatoris auctoritas intercederet in adrogatione ante tenuerat, sub diuo Claudio recte mutatum est.

9. ULPIANUS libro I ad Sabinum.

Etiam caecus adoptare uel adoptari potest.

10. PAULUS libro II ad Sabinum.

Si quis nepotem quasi ex filio natum quem in potestate habet consentiente filio adoptauerit, non adgnascitur auo suus heres, quippe cum post mortem aui quasi in patris sui reccidit potestatem[2].

11. IDEM libro IV ad Sabinum.

Si is qui filium haberet in nepotis locum adoptasset perinde atque si ex eo filio natus esset, et is filius auctor factus non esset: mortuo auo non esse nepotem in potestate filii.

12. ULPIANUS libro XIV ad Sabinum.

Qui liberatus est patria potestate, is postea in potestatem honeste[3] reuerti non potest nisi adoptione[4].

[1] D. i. 20. 1. [2] D. xxviii. 2. 23. 1. [3] C. viii. 50.
[4] sed vide infra 37.

13. PAPINIANUS libro XXXVI quaestionum.

In omni fere iure finita patris adoptiui potestate nullum ex pristino retinetur uestigium[1]: denique et patria dignitas quaesita per adoptionem finita ea deponitur.

14. POMPONIUS libro V ad Sabinum.

Sed etiam nepos ex filio apud adoptatum patrem conceptus et natus per emancipationem iura omnia perdit.

15. ULPIANUS libro XXVI ad Sabinum.

Si pater familias adoptatus sit, omnia quae eius fuerunt et adquiri possunt tacito iure ad eum transeunt qui adoptauit[2]: hoc amplius liberi eius qui in potestate sunt eum sequuntur: sed et hi qui postliminio redeunt, uel qui in utero fuerunt cum adrogare-
1 tur, simili modo in potestatem adrogatoris rediguntur. Qui duos filios et ex altero eorum nepotem habet, si uult nepotem quasi ex altero natum sic adoptare, potest hoc efficere, si eum emancipauerit et sic adoptauerit quasi ex altero natum. facit enim hoc quasi quilibet, non quasi auus, et qua ratione quasi ex quo-
2 libet natum potest adoptare, ita potest et quasi ex altero filio. In adrogationibus cognitio uertitur, num forte minor sexaginta annis sit qui adrogat, quia magis liberorum creationi studere debeat: nisi forte morbus aut ualetudo in causa sit aut alia iusta causa adro-
3 gandi, ueluti si coniunctam sibi personam uelit adoptare. Item non debet quis plures adrogare nisi ex iusta causa, sed nec libertum alienum, nec maiorem minor.

16. IAUOLENUS libro VI ex Cassio.

Adoptio enim in his personis locum habet in quibus etiam natura potest habere[3].

17. ULPIANUS libro XXVI ad Sabinum.

Nec ei permittitur adrogare qui tutelam uel curam alicuius administrauit, si minor uiginti quinque annis sit qui adrogatur, ne forte eum ideo adroget, ne rationes reddat. item inquiren-
1 dum est, ne forte turpis causa adrogandi subsit. Eorum dumtaxat pupillorum adrogatio permittenda est his qui uel naturali cognatione uel sanctissima affectione ducti adoptarent, ceterorum prohibenda, ne esset in potestate tutorum et finire tutelam et
2 substitutionem a parente factam extinguere. Et primum quidem excutiendum erit, quae facultates pupilli sint et quae eius qui adoptare eum uelit, ut aestimetur ex comparatione earum, an salubris adoptio possit pupillo intellegi: deinde cuius uitae sit is qui uelit pupillum redigere in familiam suam: tertio cuius idem aetatis sit, ut aestimetur, an melius sit de liberis procreandis

[1] D. xxiii. 2. 55. pr. [2] Inst. iii. 10. 1, 2; Gai. iii. 83.
[3] D. xxviii. 2. 23. pr.; C. vi. 24. 7.

cogitare eum quam ex aliena familia quemquam redigere in potestatem suam. Praeterea uidendum est, an non debeat permitti ei qui uel unum habebit uel plures liberos adoptare alium, ne aut illorum quos iustis nuptiis procreauerit, deminuatur spes quam unusquisque liberorum obsequio paret sibi, aut qui adoptatus fuit minus percipiat quam dignum erit eum consequi. Interdum et ditiorem permittetur adoptare pauperiori, si uitae eius sobrietas clara sit uel affectio honesta nec incognita. Satisdatio autem in his casibus dari solet. 3 4 5

18. MARCELLUS libro XXVI digestorum.

Non aliter enim uoluntati eius qui adrogare pupillum uolet, si causam eius ob alia probabit, subscribendum erit, quam si cauerit seruo publico se restituturum ea quae ex bonis eius consecutus fuerit illis ad quos res peruentura esset, si adrogatus permansisset in suo statu.

19. ULPIANUS libro XXVI ad Sabinum.

His uerbis satisdationis quae ab adrogatore praestari debet 'ad quos ea res pertinet[1]' et libertatibus prospectum esse quae secundis tabulis datae sunt, et multo magis substituto seruo, item legatariis, nemo dubitat. Quae satisdatio si omissa fuerit, utilis actio in adrogatorem datur. 1

20. MARCELLUS libro XXVI digestorum.

Haec autem satisdatio locum habet, si impubes decessit. sed etsi de pupillo loquitur, tamen hoc et in pupilla obseruandum est[2].

21. GAIUS libro singulari regularum.

Nam et feminae ex rescripto principis adrogari possunt.

22. ULPIANUS libro XXVI ad Sabinum.

Si adrogator decesserit impubere relicto filio adoptiuo et mox impubes decedat, an heredes adrogatoris teneantur? et dicendum est heredes quoque restituturos et bona adrogati et praeterea quartam partem[3]. Sed an impuberi adrogator substituere possit, quaeritur: et puto non admitti substitutionem, nisi forte ad quartam solam quam ex bonis eius consequitur[4], et hactenus ut ei usque ad pubertatem substituat. ceterum si fidei eius committat, ut quandoque restituat, non oportet admitti fideicommissum, quia hoc non iudicio eius ad eum peruenit, sed principali prouidentia. Haec omnia dicenda sunt, siue in locum filii siue in locum nepotis aliquis impuberem adrogauerit. 1 2

23. PAULUS libro XXXV ad edictum.

Qui in adoptionem datur, his quibus adgnascitur et cognatus

[1] D. l. 16. 70. [2] D. xxxii. 81. pr. [3] D. v. 2. 8. 15. [4] D. xxviii. 6. 10. 6.

fit[1], quibus uero non adgnascitur nec cognatus fit: adoptio enim non ius sanguinis, sed ius adgnationis adfert. et ideo si filium adoptauero, uxor mea illi matris loco non est, neque enim adgnascitur ei, propter quod nec cognata eius fit: item nec mater mea auiae loco illi est, quoniam his qui extra familiam meam sunt non adgnascitur: sed filiae meae is quem adoptaui frater fit, quoniam in familia mea est filia: nuptiis tamen etiam eorum prohibitis[2].

24. ULPIANUS libro I disputationum.

Neque absens neque dissentiens adrogari potest.

25. IDEM libro V opinionum.

Post mortem filiae suae, quae ut mater familias quasi iure emancipata uixerat et testamento scriptis heredibus decessit, aduersus factum suum, quasi non iure eam nec praesentibus testibus emancipasset, pater mouere controuersiam prohibetur.
1 Neque adoptare neque adrogare quis absens nec per alium eiusmodi sollemnitatem peragere potest.

26. IULIANUS libro LXX digestorum.

Quem filius meus emancipatus adoptauerit, is nepos meus non erit[3].

27. IDEM libro LXXXV digestorum.

Ex adoptiuo natus adoptiui locum optinet in iure ciuili.

28. GAIUS libro I institutionum.

Liberum arbitrium est ei qui filium et ex eo nepotem in potestate habebit filium quidem potestate demittere, nepotem uero in potestate retinere: uel ex diuerso filium quidem in potestate retinere, nepotem uero manumittere: uel omnes sui iuris efficere. eadem et de pronepote dicta esse intellegemus.

29. CALLISTRATUS libro II institutionum.

Si pater naturalis loqui quidem non possit, alio tamen modo quam sermone manifestum facere possit uelle se filium suum in adoptionem dare: perinde confirmatur adoptio, ac si iure facta esset[4].

30. PAULUS libro I regularum.

Et qui uxores non habent filios adoptare possunt.

31. MARCIANUS libro V regularum.

Non potest filius qui est in potestate patris ullo modo compellere eum, ne sit in potestate, siue naturalis siue adoptiuus.

[1] D. xxxviii. 8. 1. 4. [2] D. xxiii. 2. 14. pr. [3] Inst. iii. 1. 8. [4] D. xliv. 7. 48.

32. PAPINIANUS libro XXXI quaestionum.

Nonnumquam autem impubes qui adoptatus est audiendus erit, si pubes factus emancipari desideret, idque causa cognita per iudicem statuendum erit[1]. Imperator Titus Antoninus rescripsit priuignum suum tutori adoptare permittendum. 1

33. MARCIANUS libro V regularum.

Et si pubes factus non expedire sibi in potestatem eius redigi probauerit, aequum esse emancipari eum a patre adoptiuo atque ita pristinum ius reciperare.

34. PAULUS libro XI quaestionum.

Quaesitum est, si tibi filius in adoptionem hac lege sit datus, ut post triennium puta eundem mihi in adoptionem des, an actio ulla sit. et Labeo putat nullam esse actionem: nec enim moribus nostris conuenit filium temporalem habere[2].

35. IDEM libro I responsorum.

Per adoptionem dignitas non minuitur, sed augetur. unde senator etsi a plebeio adoptatus est, manet senator: similiter manet et senatoris filius[3].

36. IDEM libro XVIII responsorum.

Emancipari filium a patre quocumque loco posse constat, ut exeat de patria potestate. Apud proconsulem, etiam in ea pro- 1 uincia quam sortitus non est, et manumitti et in adoptionem dari posse placet[4].

37. IDEM libro II sententiarum.

Adoptare quis nepotis loco potest, etiam si filium non habet. Eum quem quis adoptauit, emancipatum uel in adoptionem datum 1 iterum non potest adoptare.

38. MARCELLUS libro XXVI digestorum.

Adoptio non iure facta a principe confirmari potest[5].

39. ULPIANUS libro III de officio consulis.

Nam ita diuus Marcus Eutychiano rescripsit: 'Quod desideras 'an impetrare debeas, aestimabunt iudices, adhibitis etiam his 'qui contra dicent, id est qui laederentur confirmatione adop- 'tionis[6].'

40. MODESTINUS libro I differentiarum.

Adrogato patre familias, liberi qui in eius erant potestate, nepotes apud adrogatorem efficiuntur, simulque cum suo patre in

[1] D. iv. 4. 3. 6. [2] D. I. 17. 77. [3] D. i. 9. 6. [4] D. xl. 2. 15. 5. [5] D. xxiii. 2. 31. [6] D. xlii. 1. 47.

eius reccidunt potestatem. quod non similiter in adoptionem contingit: nam nepotes ex eo in aui naturalis retinentur potes-
1 tate. Non tantum cum quis adoptat, sed et cum adrogat, maior esse debet eo quem sibi per adrogationem uel per adoptionem filium facit, et utique plenae pubertatis: id est decem et octo
2 annis[1] eum praecedere debet. Spado adrogando suum heredem sibi adsciscere potest nec ei corporale uitium impedimento est.

41. IDEM libro II regularum.

Si pater filium, ex quo nepos illi est in potestate, emancipauerit et postea eum adoptauerit: mortuo eo nepos in patris non reuertitur potestatem. nec is nepos in patris reuertitur potestatem quem auus retinuerit, filio dato in adoptionem quem denuo redadoptauit.

42. IDEM libro I pandectarum.

Etiam infantem in adoptionem dare possumus.

43. POMPONIUS libro XX ad Quintum Mucium.

Adoptiones non solum filiorum, sed et quasi nepotum fiunt, ut aliquis nepos noster esse uideatur perinde quasi ex filio uel incerto natus sit.

44. PROCULUS libro VIII epistularum.

Si is qui nepotem ex filio habet in nepotis loco aliquem adoptauit, non puto mortuo auo iura consanguinitatis inter nepotes futura esse. sed si sic adoptauit, ut etiam iure legis nepos suus esset, quasi ex Lucio puta filio suo et ex matre familias eius natus esset, contra puto.

45. PAULUS libro III ad legem Iuliam et Papiam.

Onera eius qui in adoptionem datus est ad patrem adoptiuum transferuntur.

46. ULPIANUS libro IV ad legem Iuliam et Papiam.

In seruitute mea quaesitus mihi filius in potestatem meam redigi beneficio principis potest: libertinum tamen eum manere non dubitatur[2].

[1] D. xxxiv. 1. 14. 1.

[2] D. i. 5. 27.

LIBER DECIMUS QUARTUS.

TIT V.

QUOD CUM EO QUI IN ALIENA POTESTATE EST NEGOTIUM GESTUM ESSE DICETUR.

Cod. iv. 26; Inst. iv. 7; Gai. iv. 70-74.

1. GAIUS libro IX ad edictum prouinciale.

OMNIA proconsul agit, ut qui contraxit cum eo qui in aliena potestate sit, etiamsi deficient superiores actiones, id est exercitoria[1] institoria[2] tributoriaue[3], nihilo minus tamen in quantum ex bono et aequo res patitur suum consequatur. siue enim iussu[4] eius cuius in potestate sit negotium gestum fuerit, in solidum eo nomine iudicium pollicetur: siue non iussu, sed tamen in rem eius uersum fuerit, eatenus introducit actionem, quatenus in rem eius uersum fuerit[5]: siue neutrum eorum sit, de peculio actionem constituit[6].

2. ULPIANUS libro XXIX ad edictum.

Ait praetor: 'In eum qui emancipatus aut exheredatus erit 'quiue abstinuit se hereditate eius cuius in potestate cum moritur 'fuerit, eius rei nomine quae cum eo contracta erit, cum is in 'potestate esset, siue sua uoluntate siue iussu eius in cuius po-'testate erit contraxerit, siue in peculium ipsius siue in patri-'monium eius cuius in potestate fuerit ea res redacta fuerit, 'actionem causa cognita dabo in quod facere potest[7].' Sed et si 1
citra emancipationem sui iuris factus sit uel in adoptionem datus, deinde pater naturalis decesserit, item si quis ex minima parte sit institutus, aequissimum est causa cognita etiam in hunc dari actionem in id quod facere potest.

3. IDEM libro III disputationum.

Sed an hic detrahi debeat quod aliis debetur, tractari potest. et si quidem sint creditores qui, cum esset alienae potestatis, cum eo contraxerunt, recte dicetur occupantis meliorem esse condicionem[8], nisi si quis priuilegiarius ueniat: huius enim non

[1] D. xiv. 1. [2] D. xiv. 3. [3] D. xiv. 4. [4] D. xv. 4. [5] D. xv. 3.
[6] D. xv. 1. [7] D. xlii. 1. 49. [8] D. xv. 1. 10.

sine ratione prioris ratio habebitur. quod si qui sint qui, posteaquam sui iuris factus est, cum eo contraxerunt, puto horum rationem habendam.

4. IDEM libro XXIX ad edictum.

Sed si ex parte non modica sit heres scriptus filius, in arbitrio est creditoris, utrum pro portione hereditaria an in solidum eum conueniat. sed et hic iudex aestimare debeat, ne forte in id quod
1 facere potest debeat conueniri. Interdum autem et si exheredatus filius uel emancipatus sit, in solidum actio aduersus eum dabitur, ut puta si patrem familias se mentitus est, cum contraheretur cum eo: nam libro secundo digestorum Marcellus scripsit, etiamsi facere non possit, conueniendum propter mendacium.
2 Quamquam autem ex contractu in id quod facere potest actio in
3 eum datur, tamen ex delictis in solidum conuenietur. Soli autem filio succurritur, non etiam heredi eius[1]: nam et Papinianus libro nono quaestionum scribit in heredem filii in solidum
4 dandam actionem. Sed an etiam temporis haberi debeat ratio, ut, si quidem ex continenti cum filio agatur, detur actio in id quod facere potest, sin uero post multos annos, non debeat indulgeri? et mihi uidetur rationem habendam esse: in hoc enim
5 causae cognitio uertitur. Is qui de peculio egit, cum posset quod iussu, in ea causa est, ne possit quod iussu postea agere, et ita Proculus existimat: sed si deceptus de peculio egit, putat Celsus succurrendum ei: quae sententia habet rationem.

5. PAULUS libro XXX ad edictum.

Si filius familias uiuo patre conuentus et condemnatus sit, in emancipatum uel exheredatum postea iudicati actio in id quod
1 facere potest danda est. Si filio exheredato ex senatus consulto Trebelliano hereditas patris restituta sit, non debebit in quantum facere potest, sed in solidum condemnari, quia effectu quodam-
2 modo heres est. Sed si coactus immiscuerit se, ut restituat hereditatem, perinde obseruandum, ac si se abstinuisset.

6. ULPIANUS libro II disputationum.

Eum qui se patrem familias simulauit[2] et mandante aliquo stipulatus est mandati teneri Marcellus scribsit, quamuis rem praestare non possit: et sane uerum est teneri eum debere, quia dolo fecit. hoc et in omnibus bonae fidei iudiciis dicendum erit.

7. SCAEUOLA libro I responsorum.

Pater filio permisit mutuam pecuniam accipere et per epistulam creditori mandauit ut ei crederet: filius ex minima parte patri heres exstitit. respondi esse in potestate creditoris, utrum filium,

[1] D. xvii. 2. 63. 2; xxiv. 3. 12. [2] D. xlii. 1. 10.

cui credidisset, in solidum, an heredes, pro qua parte quisque successisset, mallet conuenire: sed filius condemnatur in quantum facere potest.

8. PAULUS libro I decretorum.

Titianus Primus praeposuerat seruum mutuis pecuniis dandis et pignoribus accipiendis: is seruus etiam negotiatoribus hordei solebat pro emptore suscipere debitum et soluere. cum fugisset seruus, et is cui delegatus fuerat dare pretium hordei conueniret dominum nomine institoris, negabat eo nomine se conueniri posse, quia non in eam rem praepositus fuisset. cum autem et alia quaedam gessisse et horrea conduxisse et multis soluisse idem seruus probaretur, praefectus annonae contra dominum dederat sententiam[1]. dicebamus quasi fideiussionem esse uideri, cum pro alio solueret debitum, non pro aliis suscipit debitum: non solere autem ex ea causa in dominum dari actionem nec uidetur hoc dominum mandasse. sed quia uidebatur in omnibus eum suo nomine substituisse, sententiam conseruauit imperator.

[1] D. xiv. 3. 19. 3.

SELECT TITLES

FROM THE

DIGEST OF JUSTINIAN.

PART III.

PROPERTY LAW.

LIBER QUADRAGESIMUS PRIMUS.

TIT. I.

DE ADQUIRENDO RERUM DOMINIO.

SUMMARY.—Things are acquired *iure naturali* and *iure ciuili* (1 pr.) Cf. Inst. ii. 1. 11; G. ii. 65. Modes of acquisition *iure naturali*: occupatio (1. 1; 44; 51; 58); accessio (6; 7. 10; 8; 9 pr.-2; 26-28; 60); alluvio (7. 1; 12; 16; 29; 30; 38; 56); specificatio (7. 7; 26); confusio (7. 8; 12); traditio (9. 3; 31 pr.; 43. 1; 59); nuda voluntas (9. 5). Cf. Inst. ii. 1. 12. 48; G. ii. 66-78. Acquisition by means of others (10; 11; 13; 17-23; 32-34; 39; 40; 43 pr.; 45; 47; 49; 63). Cf. Inst. ii. 9; G. ii. 86-96. Defective alienation (11; 20; 31; 35; 36; 46; 57); alienation to *incerta persona* (9. 7-8); 'in bonis habere' (42; 52). Inalienable things (62); Ferae bestiae (3-5; 55); res hostiles (51); res incorporales (43); liber homo (54); statues (41); buildings on the shore (50); partus (66); a letter (65); thesaurus (31; 63).

1. GAIUS libro II rerum cottidianarum siue aureorum.

QUARUNDAM rerum dominium nanciscimur iure gentium, quod ratione naturali inter omnes homines peraeque seruatur, quarundam iure ciuili, id est iure proprio ciuitatis nostrae. et quia antiquius ius gentium cum ipso genere humano proditum est, opus est ut de hoc prius referendum sit. Omnia igitur animalia, 1
quae terra mari caelo capiuntur, id est ferae bestiae et uolucres pisces, capientium fiunt:

2. FLORENTINUS libro VI institutionum.

Uel quae ex his apud nos sunt edita[1].

3. GAIUS libro II rerum cottidianarum siue aureorum.

Quod enim nullius est, id ratione naturali occupanti conceditur. Nec interest, quod ad feras bestias et uolucres, utrum in suo fundo 1
quisque capiat an in alieno. plane qui in alienum fundum ingreditur uenandi aucupandiue gratia[2], potest a domino, si is prouiderit,

[1] infra 6. [2] D. viii. 3. 16; C. x. 15.

2 iure prohiberi ne ingrederetur[1]. Quidquid autem eorum ceperimus, eo usque nostrum esse intellegitur[2], donec nostra custodia coercetur: cum uero euaserit custodiam nostram et in naturalem libertatem se receperit, nostrum esse desinit et rursus occupantis fit:

4. FLORENTINUS libro VI institutionum.

Nisi si mansuefacta emitti ac reuerti solita sunt.

5. GAIUS libro II rerum cottidianarum siue aureorum.

Naturalem autem libertatem recipere intellegitur, cum uel oculos nostros effugerit uel ita sit in conspectu nostro, ut difficilis
1 sit eius persecutio. Illud quaesitum est, an fera bestia, quae ita uulnerata sit ut capi possit, statim nostra esse intellegatur. Trebatio placuit statim nostram esse et eo usque nostram uideri, donec eam persequamur, quod si desierimus eam persequi, desinere nostram esse et rursus fieri occupantis: itaque si per hoc tempus quo eam persequimur alius eam ceperit, eo animo ut ipse lucrifaceret, furtum uideri nobis eum commississe. plerique non aliter putauerunt eam nostram esse, quam si eam ceperimus, quia multa
2 accidere possunt ut eam non capiamus: quod uerius est. Apium quoque natura fera est: itaque quae in arbore nostra consederint, antequam a nobis alueo concludantur, non magis nostrae esse intelleguntur quam uolucres quae in nostra arbore nidum fecerint.
3 ideo si alius eas incluserit, earum dominus erit. Fauos quoque si quos hae fecerint, sine furto quilibet possidere potest[3]: sed, ut supra quoque diximus, qui in alienum fundum ingreditur potest a
4 domino, si is prouiderit, iure prohiberi ne ingrederetur. Examen quod ex alueo nostro euolauerit eo usque nostrum esse intellegitur, donec in conspectu nostro est nec difficilis eius persecutio est:
5 alioquin occupantis fit[4]. Pauonum et columbarum fera natura est[5], nec ad rem pertinet quod ex consuetudine auolare et reuolare solent: nam et apes idem faciunt, quarum constat feram esse naturam: ceruos quoque ita quidam mansuetos habent, ut in siluas eant et redeant, quorum et ipsorum feram esse naturam nemo negat. in his autem animalibus, quae consuetudine abire et redire solent, talis regula comprobata est, ut eo usque nostra esse intellegantur, donec reuertendi animum habeant[6], quod si desierint reuertendi animum habere, desinant nostra esse et fiant occupantium. intelleguntur autem desisse reuertendi animum habere
6 tunc, cum reuertendi consuetudinem deseruerint. Gallinarum et anserum non est fera natura: palam est enim alias esse feras gallinas et alios feros anseres. itaque si quolibet modo anseres mei et gallinae meae turbati turbataeue adeo longius euolauerint, ut ignoremus ubi sint, tamen nihilo minus in nostro dominio tenentur. qua de causa furti nobis tenebitur, qui quid eorum

[1] infra 5. 3. [2] D. ix. 1. 1. 10; Inst. iv. 9. pr. [3] D. xlvii. 2. 26 pr. D. xli. 2. 3. 16. [4] sed vide D. xlvii. 2. 37. [5] D. x. 2. 8. 1.

lucrandi animo adprehenderit. Item quae ex hostibus capiuntur, 7
iure gentium statim capientium fiunt[1]:

6. FLORENTINUS libro VI institutionum.

Item quae ex animalibus dominio nostro eodem iure subiectis nata sunt:

7. GAIUS libro II rerum cottidianarum siue aureorum.

Adeo quidem, ut et liberi homines in seruitutem deducantur: qui tamen, si euaserint hostium potestatem, recipiunt pristinam libertatem.

Praeterea quod per alluuionem[2] agro nostro flumen adicit, iure 1
gentium nobis adquiritur[3]. per alluuionem autem id uidetur adici, quod ita paulatim adicitur, ut intellegere non possimus, quantum quoquo momento temporis adiciatur. Quod si uis 2
fluminis partem aliquam ex tuo praedio detraxerit et meo praedio attulerit, palam est eam tuam permanere. plane si longiore tempore fundo meo haeserit, arboresque quas secum traxerit in meum fundum radices egerint, ex eo tempore uidetur meo fundo adquisita esse. Insula quae in mari nascitur (quod raro accidit) 3
occupantis fit: nullius enim esse creditur. in flumine nata (quod frequenter accidit), si quidem mediam partem fluminis tenet, communis est eorum qui ab utraque parte fluminis prope ripam praedia possident, pro modo latitudinis cuiusque praedii, quae latitudo prope ripam sit: quod si alteri parti proximior sit, eorum est tantum qui ab ea parte prope ripam praedia possident. Quod si uno latere per- 4
ruperit flumen et alia parte nouo riuo fluere coeperit, deinde infra nouus iste riuus in ueterem se conuerterit, ager qui a duobus riuis comprehensus in formam insulae redactus est eius est scilicet, cuius et fuit[4]. Quod si toto naturali alueo relicto flumen alias fluere 5
coeperit, prior quidem alueus eorum est qui prope ripam praedia possident, pro modo scilicet latitudinis cuiusque praedii, quae latitudo prope ripam sit: nouus autem alueus eius iuris esse incipit cuius et ipsum flumen, id est publicus iuris gentium. quod si post aliquod temporis ad priorem alueum reuersum fuerit[5] et flumen, rursus nouus alueus eorum esse incipit qui prope ripam eius praedia possident. cuius tamen totum agrum nouus alueus occupauerit, licet ad priorem alueum reuersum fuerit flumen, non tamen is cuius is ager fuerat, stricta ratione quicquam in eo alueo habere potest, quia et ille ager qui fuerat desiit esse, amissa propria forma, et, quia uicinum praedium nullum habet, non potest ratione uicinitatis ullam partem in eo alueo habere: sed uix est ut id optineat[6]. Aliud sane est, si cuius ager totus inundatus 6
fuerit: namque inundatio speciem fundi non mutat et ob id, cum recesserit aqua, palam est eiusdem esse cuius et fuit.

[1] infra 7. pr.; 51. 1; D. xli. 2. 1. 1. [2] C. vii. 41. 1. [3] infra 12. 16.
[4] infra 30. 2; C. vii. 41. 1. [5] infra 38. [6] infra 30. 3.

7 Cum quis ex aliena materia speciem aliquam suo nomine fecerit, Nerua et Proculus putant hunc dominum esse qui fecerit, quia quod factum est antea nullius fuerat. Sabinus et Cassius magis naturalem rationem efficere putant ut qui materiae dominus fuerit [1], idem eius quoque quod ex eadem materia factum sit dominus esset, quia sine materia nulla species effici possit: ueluti si ex auro uel argento uel aere uas aliquod fecero, uel ex tabulis tuis nauem [2] aut armarium aut subsellia fecero, uel ex lana tua uestimentum, uel ex uino et melle tuo mulsum, uel ex medicamentis tuis emplastrum aut collyrium, uel ex uuis aut oliuis aut spicis tuis uinum uel oleum uel frumentum. est tamen etiam media sententia recte existimantium, si species ad materiam reuerti possit, uerius esse, quod et Sabinus et Cassius senserunt, si non possit reuerti [3], uerius esse quod Neruae et Proculo placuit. ut ecce uas conflatum ad rudem massam auri uel argenti uel aeris reuerti potest, uinum uero uel oleum uel frumentum ad uuas et oliuas et spicas reuerti non potest: ac ne mulsum quidem ad mel et uinum uel emplastrum aut collyria ad medicamenta reuerti possunt. uidentur tamen mihi recte quidam dixisse non debere dubitari, quin alienis spicis excussum frumentum eius sit cuius et spicae fuerunt: cum enim grana quae spicis continentur perfectam habeant suam speciem, qui excussit spicas non nouam speciem
8 facit, sed eam quae est detegit. Uoluntas duorum dominorum miscentium materias commune totum corpus efficit [4], siue eiusdem generis sint materiae, ueluti uina miscuerunt uel argentum conflauerunt, siue diuersae, ueluti si alius uinum contulerit alius mel, uel alius aurum alius argentum: quamuis et mulsi et electri noui
9 corporis sit species. Sed et si sine uoluntate dominorum casu confusae sint duorum materiae uel eiusdem generis uel diuersae,
10 idem iuris est. Cum in suo loco aliquis aliena materia aedificauerit, ipse dominus intellegitur aedificii, quia omne quod inaedificatur solo cedit [5]. nec tamen ideo is qui materiae dominus fuit desiit eius dominus esse: sed tantisper neque uindicare [6] eam potest neque ad exhibendum de ea agere [7] propter legem duodecim tabularum, qua cauetur ne quis tignum alienum aedibus suis iunctum eximere cogatur, sed duplum pro eo praestet. appellatione autem tigni [8] omnes materiae significantur ex quibus aedificia fiunt. ergo si aliqua ex causa dirutum sit aedificium, poterit materiae dominus nunc eam uindicare et ad exhibendum agere.
11 Illud recte quaeritur, an, si id aedificium uendiderit is qui aedificauerit et ab emptore longo tempore captum postea dirutum sit, adhuc dominus materiae uindicationem eius habeat. causa dubitationis est, an eo ipso, quo uniuersitas aedificii [9] longo tempore capta est, singulae quoque res ex quibus constabat captae essent:

[1] D. v. 1. 76. fin.; ibid. x. 4. 9. 3. [2] infra 26. [3] infra 27. 1.
[4] D. vi. 1. 3. fin. [5] D. vi. 49; C. iii. 34. 2. [6] D. vi. 1. 23. 6.
[7] D. x. iv. 6. [8] D. xlvii. 3. 1. 1; ibid. l. 16. 62. [9] D. xli. 2. 30. pr.

quod non placuit. Ex diuerso si quis in alieno solo sua materia 12
aedificauerit, illius fit aedificium cuius et solum est[1], et, si scit
alienum solum esse, sua uoluntate amississe proprietatem materiae
intellegitur: itaque neque diruto quidem aedificio uindicatio eius
materiae competit[2]. certe si dominus soli petat aedificium nec
soluat pretium materiae et mercedes fabrorum, poterit per ex-
ceptionem doli mali repelli, utique si nescit qui aedificauit alienum
esse solum et tamquam in suo bona fide aedificauit: nam si scit,
culpa ei obici potest, quod temere aedificauit in eo solo quod
intellegeret alienum. Si alienam plantam in meo solo posuero, 13
mea erit: ex diuerso si meam plantam in alieno solo posuero,
illius erit: si modo utroque casu radices egerit: antequam enim
radices ageret, illius permanet cuius et fuit. his conueniens est,
quod, si uicini arborem ita terra presserim ut in meum fundum
radices egerit, meam effici arborem: rationem enim non per-
mittere ut alterius arbor intellegatur, quam cuius fundo radices
egisset. et ideo prope confinium arbor posita, si etiam in uicinum
fundum radices egerit, communis est———

8. MARCIANUS libro III institutionum.

——pro regione cuiusque praedii. Sed et si in confinio[3] lapis 1
nascatur et sunt pro indiuiso communia praedia, tunc erit lapis
pro indiuiso communis, si terra exemptus sit.

9. GAIUS libro II rerum cottidianarum siue aureorum.

Qua ratione autem plantae quae terra coalescunt solo cedunt,
eadem ratione frumenta quoque quae sata sunt solo cedere intel-
leguntur. ceterum sicut is qui in alieno solo aedificauit, si ab eo
dominus soli petat aedificium, defendi potest per exceptionem
doli mali, ita eiusdem exceptionis auxilio tutus esse poterit, qui
in alienum fundum sua impensa conseuit. Litterae quoque licet 1
aureae sint, perinde chartis membranisque cedunt, ac solo cedere
solent ea quae aedificantur aut seruntur. ideoque si in chartis
membranisue tuis carmen uel historiam uel orationem scripsero,
huius corporis non ego, sed tu dominus esse intellegeris. sed si
a me petas tuos libros tuasue membranas nec impensas scripturae
soluere uelis, potero me defendere per exceptionem doli mali,
utique si bona fide eorum possessionem nanctus sim. Sed non 2
uti litterae chartis membranisue cedunt, ita solent picturae tabulis
cedere, sed ex diuerso placuit tabulas picturae cedere[5]. utique
tamen conueniens est domino tabularum aduersus eum qui
pinxerit, si is tabulas possidebat, utilem actionem dari, qua ita
efficaciter experiri poterit, si picturae impensam exsoluat: alioquin
nocebit ei doli mali exceptio: utique si bona fide possessor fuerit
qui soluerit[6]. aduersus dominum uero tabularum ei qui pinxerit

[1] D. vi. 1. 37.
[2] sed vide C. iii. 32. 2.
[3] D. x. 3. 19. pr.; xvii. 2. 83.
[4] D. x. 4. 3. 14.
[5] D. vi. 1. 23. 3.
[6] pinxerit?

rectam uindicationem competere dicimus, ut tamen pretium tabularum inferat: alioquin nocebit ei doli mali exceptio.

3 Hae quoque res quae traditione nostrae fiunt[1] iure gentium nobis adquiruntur: nihil enim tam conueniens est naturali aequitati quam uoluntatem domini uolentis rem suam in alium transferre ratam
4 haberi. Nihil autem interest, utrum ipse dominus per se tradat alicui rem an uoluntate eius aliquis. qua ratione, si cui libera negotiorum administratio ab eo qui peregre proficiscitur permissa fuerit et is ex negotiis rem uendiderit et tradiderit, facit eam
5 accipientis. Interdum etiam sine traditione nuda uoluntas domini sufficit ad rem transferendam, ueluti si rem quam commodaui aut locaui tibi aut apud te deposui, uendidero tibi: licet enim ex ea causa tibi eam non tradiderim, eo tamen quod patior eam ex
6 causa emptionis apud te esse, tuam efficio. Item si quis merces in horreo repositas uendiderit, simul atque claues horrei tradiderit
7 emptori[2], transfert proprietatem mercium ad emptorem. Hoc amplius interdum et in incertam personam collocata uoluntas domini transfert rei proprietatem: ut ecce qui missilia iactat in uulgus, ignorat enim quid eorum quisque excepturus sit, et tamen, quia uult quod quisque exceperit eius esse, statim eum dominum
8 efficit. Alia causa est earum rerum, quae in tempestate maris leuandae nauis causa eiciuntur: hae enim dominorum permanent, quia non eo animo eiciuntur[3], quod quis eas habere non uult, sed quo magis cum ipsa naue periculum maris effugiat. qua de causa si quis eas fluctibus expulsas uel etiam in ipso mari nanctus lucrandi animo abstulerit, furtum committit.

10. IDEM libro II institutionum.

Adquiruntur nobis non solum per nosmet ipsos, sed etiam per eos quos in potestate habemus[4], item per seruos in quibus usum fructum habemus, item per homines liberos et seruos alienos quos bona fide possidemus: de quibus singulis diligentius dispiciamus.
1 Igitur quod serui nostri ex traditione nanciscuntur siue quid stipulentur uel ex qualibet alia causa adquirunt, id nobis adquiritur: ipse enim qui in potestate alterius est nihil suum habere potest. ideoque si heres institutus sit, nisi nostro iussu hereditatem adire non potest, et si iubentibus nobis adierit, hereditas nobis adquiritur, perinde atque si nos ipsi heredes instituti essemus. et his conuenienter scilicet legatum nobis per eundem
2 adquiritur. Non solum autem proprietas per eos quos in potestate habemus adquiritur nobis, sed etiam possessio[5]: cuiuscumque enim rei possessionem adepti fuerint, id nos possidere uidemur. unde etiam per eorum longam possessionem dominium nobis adquiritur.
3 De his autem seruis in quibus tantum usum fructum habemus, ita placuit, ut quidquid ex re nostra uel ex operis suis adquirant id

[1] infra 20. pr.; sed vide 31. pr. [2] D. xviii. 1. 74. [3] D. xli. 7.
[4] D. i. 6. 1. 1; xxix. 2. 79; infra 53; 63. [5] D. xli. 2. 24.

nobis adquiratur, si quid uero extra eas causas persecuti sint, id ad dominum proprietatis pertinet. itaque si is seruus heres institutus sit legatumue quid aut ei donatum fuerit, non mihi, sed domino proprietatis adquiritur. Idem placet de eo qui nobis bona fide 4
possidetur, siue liber sit siue alienus seruus: quod enim placuit de usufructuario, idem probatur etiam de bonae fidei possessore. itaque quod extra duas causas adquiritur, id uel ad ipsum pertinet, si liber est, uel ad dominum eius, si seruus est. Sed bonae fidei 5
possessor cum usuceperit seruum, quia eo modo dominus fit, ex omnibus causis per eum sibi adquirere potest: usufructuarius uero usucapere seruum non potest, primum quia non possidet, sed habet ius utendi fruendi, deinde quoniam scit seruum alienum esse.

11. MARCIANUS libro III institutionum.

Pupillus[1] quantum ad adquirendum non indiget tutoris auctoritate: alienare uero nullam rem potest nisi praesente tutore auctore, et ne quidem possessionem, quae est naturalis, ut Sabinianis uisum est: quae sententia uera est.

12. CALLISTRATUS libro II institutionum.

Lacus[2] et stagna licet interdum crescant, interdum exarescant, suos tamen terminos retinent ideoque in his ius alluuionis non adgnoscitur. Si aere meo et argento tuo conflato aliqua species 1
facta sit, non erit ea nostra communis, quia, cum diuersae materiae aes atque argentum sit, ab artificibus separari[3] et in pristinam materiam reduci solet.

13. NERATIUS libro VI regularum.

Si procurator rem mihi emerit ex mandato meo eique sit tradita meo nomine, dominium mihi, id est proprietas, adquiritur etiam ignoranti[4]. Et tutor pupilli pupillae similiter ut procurator 1
emendo nomine pupilli pupillae proprietatem illis adquirit etiam ignorantibus.

14. NERATIUS libro V membranarum.

Quod in litore quis aedificauerit[5], eius erit: nam litora publica non ita sunt ut ea quae in patrimonio sunt populi, sed ut ea quae primum a natura prodita sunt et in nullius adhuc dominium peruenerunt: nec dissimilis condicio eorum est atque piscium et ferarum, quae simul atque adprehensae sunt, sine dubio eius in cuius potestatem peruenerunt dominii fiunt. Illud uidendum est, 1
sublato aedificio quod in litore positum erat, cuius condicionis is locus sit, hoc est utrum maneat eius cuius fuit aedificium, an rursus in pristinam causam reccidit perindeque publicus sit ac si numquam in eo aedificatum fuisset. quod propius est ut existimari debeat[6], si modo recipit pristinam litoris speciem.

[1] D. xxvi. 8. 9. [2] D. xxxix. 3. 24. 3. [3] D. vi. 1. 5. 1. [4] D. xli. 2. 34. 1; infra 20. fin. [5] D. i. 8. 10. [6] D. i. 8. 6. pr.

15. IDEM libro V regularum.

Qui autem in ripa fluminis aedificat non suum facit.

16. FLORENTINUS libro VI institutionum.

In agris limitatis ius alluuionis locum non habere constat: idque et diuus Pius constituit et Trebatius ait agrum qui hostibus deuictis ea condicione concessus sit ut in ciuitatem ueniret habere alluuionem neque esse limitatum: agrum autem manu captum limitatum fuisse, ut sciretur quid cuique datum esset, quid uenisset, quid in publico relictum esset.

17. ULPIANUS libro I ad Sabinum.

Si duo domini seruo communi rem tradiderit, adquirit alteri ab altero [1].

18. IDEM libro IV ad Sabinum.

Per hereditarium seruum [2] quod est eiusdem hereditatis heredi adquiri non potest et maxime ipsa hereditas.

19. POMPONIUS libro III ad Sabinum.

Liber homo, qui bona fide mihi seruit, id quod ex operis suis aut ex re mea pararet, ad me pertinere sine dubio Aristo ait: quod uero quis ei donauerit aut ex negotio gesto adquisierit, ad ipsum pertinere. sed hereditatem legatumue non adquiri mihi per eum, quia neque ex re mea neque ex operis suis id sit nec ulla eius opera esset in legato, in hereditate aliquatenus, quia per ipsum adiretur (quod et Uarium Lucullum aliquando dubitasse), sed uerius esse non adquiri, etiamsi testator ad me uoluisset pertinere. sed licet ei minime adquirit, attamen, si uoluntas euidens testatoris appareat, restituendam esse ei hereditatem. sed Trebatius, si liber homo bona fide seruiens iussu eius cui seruiet hereditatem adisset, heredem ipsum fieri nec interesse quid senserit, sed quid fecerit. Labeo contra, si ex necessitate id fecisset: quod si ita, ut et ipse uellet, ipsum fieri heredem.

20 ULPIANUS libro XXIX ad Sabinum.

Traditio nihil amplius transferre debet uel potest ad eum qui accipit, quam est apud eum qui tradit [3]. si igitur quis dominium in fundo habuit, id tradendo transfert, si non habuit, ad eum qui
1 accipit nihil transfert. Quotiens autem dominium transfertur, ad eum qui accipit tale transfertur, quale fuit apud eum qui tradit: si seruus fuit fundus, cum seruitutibus transit [4], si liber, uti fuit: et si forte seruitutes debebantur fundo qui traditus est, cum iure seruitutium debitarum transfertur. si quis igitur fundum dixerit liberum, cum traderet, eum qui seruus sit, nihil iuri seruitutis fundi detrahit, uerumtamen obligat se debebitque praestare

[1] D. xlvi. 4. 8. 2. [2] D. xxix. 2. 43; xli 2. 1. 16. [3] sed vide infra 46.
[4] D. viii. 3. 23. 2.

quod dixit. Si ego et Titius rem emerimus eaque Titio et quasi meo procuratori tradita sit, puto mihi quoque quaesitum dominium, quia placet per liberam personam omnium rerum possessionem quaeri posse[1] et per hanc dominium.

21. POMPONIUS libro XI ad Sabinum.

Si seruus meus tibi bona fide seruiret et rem emisset traditaque ei esset, Proculus nec meam fieri, quia seruum non possideam, nec tuam, si non ex re tua sit parata. sed si liber bona fide tibi 1 seruiens emerit, ipsius fieri. Si rem meam possideas et eam uelim tuam esse, fiet tua, quamuis possessio apud me non fuerit[2].

22. ULPIANUS libro XL ad Sabinum.

Nemo seruum ui possidens[3] aut clam aut precario per hunc stipulantem uel rem accipientem potest adquirere.

23. IDEM libro XLIII ad Sabinum.

Qui bona fide alicui seruit[4], siue seruus alienus est siue homo liber est, quidquid ex re eius cui seruit adquirit, ei adquirit cui bona fide seruit. sed et si quid ex operis suis adquisierit, simili modo ei adquirit: nam et operae quodammodo ex re eius cui seruit habentur, quia iure operas ei exhibere debet cui bona fide seruit. Tamdiu autem adquirit, quamdiu bona fide 1 seruit: ceterum si coeperit scire esse eum alienum uel liberum, uideamus an ei adquirit. quaestio in eo est, utrum initium spectamus an singula momenta: et magis est, ut singula momenta spectemus. Generaliter dicendum est, quod ex re sua, hoc est 2 eius cui bona fide quis seruit, ei adquirere non potest, sibi eum adquisiturum, quod autem non ex re eius sibi adquirere non potest, ei adquisiturum cui bona fide seruit. Si quis duobus bona 3 fide seruiat, utrique adquiret, sed singulis ex re sua. quod autem ex re alterius est, utrum pro parte ei cui bona fide seruit, pro parte domino, si seruus sit, aut, si liber sit, ei cui bona fide seruit, an uero ei debeat adquirere totum ex cuius re est, uideamus. quam speciem Scaeuola quoque tractat libro secundo quaestionum: ait enim, si alienus seruus duobus bona fide seruiat et ex unius eorum re adquirat, rationem facere, ut ei dumtaxat[5] in solidum adquirat. sed si adiciat eius nomen ex cuius re stipulatur, nec dubitandum esse ait, quin ei soli adquiratur, quia et si ex re ipsius stipularetur alteri ex dominis, nominatim stipulando solidum ei adquiret. et in inferioribus probat, ut, quamuis non nominatim nec iussu meo, ex re tamen mea stipulatus sit, cum pluribus bona fide seruiret, mihi soli adquirat. nam et illud receptum est, ut, quotiens communis seruus omnibus adquirere non potest, ei soli eum adquirere cui potest[6]. et hoc Iulianum quoque scribere saepe rettuli eoque iure utimur.

[1] D. xli. 2. 2; ibid. 9. [2] D. xxi. 2. 62. pr. [3] D. xlv. 3. 34.
[4] D. xli. 2. 1. 6. [5] D. xlv. 3. 19. [6] D. vii. 1. 25. 3.

24. PAULUS libro XIV ad Sabinum.

In omnibus quae ad eandem speciem reuerti non possunt, dicendum est, si materia manente species dumtaxat forte mutata sit, ueluti si meo aere statuam aut argento scyphum fecisses, me eorum dominum manere,

25. CALLISTRATUS libro II institutionum.

nisi uoluntate domini alterius nomine id factum sit: propter consensum enim domini tota res eius fit cuius nomine facta est.

26. PAULUS libro XIV ad Sabinum.

Sed si meis tabulis nauem fecisses, tuam nauem esse, quia cupressus non maneret, sicuti nec lana uestimento facto, sed cupresseum aut laneum corpus fieret. Proculus indicat hoc iure nos uti, quod Seruio et Labeoni placuisset: in quibus propria qualitas exspectaretur, si quid additum erit toto cedit[1], ut statuae pes aut manus, scypho fundus aut ansa[2], lecto fulcrum[3], naui tabula[4], aedificio cementum[5]: tota enim eius sunt cuius ante fuerant.
1 Arbor radicitus eruta et in alio posita priusquam coaluerit, prioris domini est, ubi coaluit[6], agro cedit, et si rursus eruta sit, non ad priorem dominum reuertitur: nam credibile est alio terrae ali-
2 mento aliam factam. Si meam lanam infeceris, purpuram nihilo minus meam esse Labeo ait, quia nihil interest inter purpuram et eam lanam quae in lutum aut caenum cecidisset atque ita pristinum colorem perdidisset.

27. POMPONIUS libro XXX ad Sabinum.

Quidquid infecto argento alieni argenti addideris[7], non esse tuum totum argentum fatendum est: at contra si tuum scyphum alieno plumbo plumbaueris alienoue argento ferruminaueris, non
1 dubitatur scyphum tuum esse et a te recte uindicari. Ubi simul plura contribuuntur, ex quibus unum medicamentum fit, aut coctis odoribus unguenta facimus, nihil hic suum uere dicere potest prior dominus: quare potissimum existimari, cuius nomine factum sit,
2 eius esse. Cum partes duorum dominorum ferrumine cohaereant, hae cum quaereretur utri cedant, Cassius ait pro portione rei aestimandum uel pro pretio cuiusque partis. sed si neutra alteri accessioni est, uideamus, ne aut utriusque esse dicenda sit, sicuti massa confusa, aut eius cuius nomine ferruminata est. sed Proculus et Pegasus existimant suam cuiusque rem manere.

28. IDEM libro XXXIII ad Sabinum.

Si supra tuum parietem uicinus aedificauerit, proprium eius id quod aedificauerit fieri Labeo et Sabinus aiunt: sed Proculus tuum proprium, quemadmodum tuum fieret quod in solo tuo alius aedificasset: quod uerius est.

[1] D. vi. (1.) 23. 2. 5. [2] D. xlvii. 2. 21. 4. [3] D. xxxii. 52. 9. [4] D. vi. 1. 61. [5] D. vi. 1. 23. 7; ibid. 39. pr. [6] D. vi. 1. 5. 3. [7] D. vi. 1. 3. 2.

29. PAULUS libro XVI ad Sabinum.

Inter eos qui secundum unam ripam praedia habent, insula in flumine nata non pro indiuiso communis fit, sed regionibus quoque diuisis: quantum enim ante cuiusque eorum ripam est, tantum, ueluti linea in directum per insulam transducta, quisque eorum in ea habebit certis regionibus.

30. POMPONIUS libro XXXIV ad Sabinum.

Ergo si insula nata adcreuerit fundo meo, et inferiorem partem fundi uendidero ad cuius frontem insula non respicit, nihil ex ea insula pertinebit ad emptorem, eadem ex causa qua nec ab initio quidem eius fieret, si iam tunc, cum insula nasceretur, eiusdem partis dominus fuisset. Celsus filius, si in ripa fluminis quae 1
secundum agrum meum sit arbor nata sit, meam esse ait, quia solum ipsum meum priuatum est, usus autem eius publicus intellegitur. et ideo cum exsiccatus esset alueus, proximorum fit, quia iam populus eo non utitur. Tribus modis insula in flumine fit, 2
uno, cum agrum qui aluei non fuit amnis circumfluit, altero, cum locum qui aluei esset siccum relinquit et circumfluere coepit, tertio, cum paulatim colluendo locum eminentem supra alueum fecit et eum alluendo auxit. duobus posterioribus modis priuata insula fit eius cuius ager propior fuerit, cum primum extitit: nam et natura fluminis haec est, ut cursu suo mutato aluei causam mutet. nec quicquam intersit, utrum de aluei dumtaxat solo mutato, an de eo quod superfusum solo et terrae sit, quaeratur, utrumque enim eiusdem generis est. primo autem illo modo causa proprietatis non mutatur. Alluuio agrum restituit eum 3
quem impetus fluminis totum abstulit. itaque si ager qui inter uiam publicam et flumen fuit inundatione fluminis occupatus esset, siue paulatim occupatus est siue non paulatim, sed eodem impetu recessu fluminis restitutus, ad pristinum dominum pertinet: flumina enim censitorum uice funguntur, ut ex priuato in publicum addicant et ex publico in priuatum: itaque sicuti hic fundus, cum alueus fluminis factus esset, fuisset publicus, ita nunc priuatus eius esse debet cuius antea fuit. Si pilas in mare 4
iactauerim et supra eas inaedificauerim, continuo aedificium meum fit. item si insulam in mari aedificauerim, continuo mea fit, quoniam id quod nullius sit occupantis fit.

31. PAULUS libro XXXI ad edictum.

Numquam nuda traditio transfert dominium, sed ita, si uenditio aut aliqua iusta causa praecesserit, propter quam traditio sequeretur. Thensaurus est uetus quaedam depositio pecuniae, cuius 1
non exstat memoria, ut iam dominum non habeat: sic enim fit eius qui inuenerit, quod non alterius sit. alioquin si quis aliquid uel lucri causa uel metus uel custodiae condiderit sub terra, non est thensaurus: cuius etiam furtum fit.

32. GAIUS libro XI ad edictum prouinciale.

Etiam inuitis nobis per seruos adquiritur paene ex omnibus causis [1].

33. ULPIANUS libro IV disputationum.

In eo quod seruo castrensi ante aditam hereditatem filii familias militis legatur, uel eo quod stipulatur seruus, tractatur apud Marcellum libro uicensimo, ex cuius persona uel stipulatio uires habeat uel legatum. et puto uerius, quod et Scaeuolae uidetur et ipse Marcellus tractat, si quidem adeatur hereditas, omnia ut in hereditario seruo, si adita non sit, ut in proprio patris esse spectanda [2]: et si usus fructus fuerit huic seruo relictus, modo patri uideri delatum, modo heredi, nec a persona in personam creditur transisse. Eadem distinctione quis utetur. etiam, si res fuerit subtracta: aut cessare aut non [3] furti actionem dicet, si ex testamento adierit, quoniam hereditati furtum non fit, aut, si non adierit, patri dabitur furti actio. Nam et condictio, quotiens seruus hereditarius stipulatur uel per traditionem accipit, ex persona defuncti uires assumit, ut Iuliano placet: cuius et ualuit sententia testantis personam spectandam esse opinantis.

34. IDEM libro IV de censibus.

Hereditas enim non heredis personam, sed defuncti sustinet, ut multis argumentis iuris ciuilis comprobatum est.

35. IDEM libro VII disputationum.

Si procurator meus uel tutor pupilli rem suam quasi meam uel pupilli alii tradiderint, non recessit ab eis dominium et nulla est alienatio, quia nemo errans rem suam amittit.

36. IULIANUS libro XIII digestorum.

Cum in corpus quidem quod traditur consentiamus, in causis uero dissentiamus, non animaduerto, cur inefficax sit traditio, ueluti si ego credam me ex testamento tibi obligatum esse, ut fundum tradam, tu existimes ex stipulatu tibi eum deberi. nam et si pecuniam numeratam tibi tradam donandi gratia, tu eam quasi creditam accipias, constat proprietatem ad te transire nec impedimento esse, quod circa causam dandi atque accipiendi dissenserimus [4].

37. IDEM libro XLIV digestorum.

Per seruum qui pignori datus est creditori nec possessio adquiritur, quia nec stipulatione nec traditione nec ullo alio modo per eum seruum quicquam ei adquiritur, quamuis possessio penes eum sit. Si unus ex dominis seruo communi pecuniam donauit, in potestate domini est, quemadmodum seruo communi pecuniam donet. nam si hoc solum egerit, ut ea separetur a suis rationibus

[1] D. xlv. 1. 62; Inst. ii. 9. 3. [2] D. xlix. 17. 14. [3] *dele* aut non? [4] D. xii. 1. 18.

et in peculio serui sit, manebit eiusdem domini proprietas: si uero eo modo pecuniam seruo communi donauerit, quomodo alienis seruis donare solemus, fiet sociorum communis pro portione quam in seruo habebunt. Sed ut sequens quaestio locum 2
habeat, constituamus socium ita seruo communi pecuniam donasse, ut proprietatem suam manere uellet. si ex hac pecunia seruus fundum comparauerit, erit is fundus communis sociorum pro portione dominii: nam et si furtiuis nummis seruus communis fundum comparauerit, sociorum erit pro portione dominii. neque enim ut fructuarius seruus ex re fructuarii non adquirit proprietario, ita et communis seruus ex re alterius domini non adquirit alteri domino. sed quemadmodum in his quae aliunde adquiruntur diuersa condicio est fructuarii et serui communis, ueluti cum alter fructuario non adquirat, alter dominis adquirat, ita quod ex re quidem fructuarii adquisitum fuerit, ad eum solum pertinebit, quod ex re alterius domini seruus communis adquisierit, ad utrumque dominum pertinebit. Sicut seruus communis 3
stipulando nominatim alteri ex dominis, ita per traditionem accipiendo soli ei adquirit. Quod unius seruus per traditionem 4
accipiendo se accipere dixerit domino et Titio, partem domino adquiret, in parte nihil agit. Fructuarius seruus si dixerit se 5
domino proprietatis per traditionem accipere, ex re fructuarii totum domino adquiret: nam et sic stipulando ex re fructuarii domino proprietatis adquireret. Si, cum mihi donare uelles, 6
iusserim te seruo communi meo et Titii rem tradere, isque hac mente acciperet ut rem Titii faceret, nihil agetur: nam et si procuratori meo rem tradideris ut meam faceres, is hac mente acceperit ut suam faceret, nihil agetur. quod si seruus communis hac mente acceperit ut duorum dominorum faceret, in parte alterius domini nihil agetur[1].

38. ALFENUS UARUS libro IV digestorum a PAULO epitomatorum.

Attius fundum habebat secundum uiam publicam: ultra uiam flumen erat et ager Lucii Titii: fluit flumen paulatim, primum omnium agrum qui inter uiam et flumen esset ambedit et uiam sustulit, postea rursus minutatim recessit et alluuione in antiquum locum rediit. respondit, cum flumen agrum et uiam publicam sustulisset, eum agrum eius factum esse, qui trans flumen fundum habuisset: postea cum paulatim retro redisset, ademisse ei cuius factus esset, et addidisse ei cuius trans uiam esset, quoniam eius fundus proximus flumini esset, id autem quod publicum fuisset nemini accessisset. nec tamen impedimento uiam esse ait, quo minus ager qui trans uiam alluuione relictus est Attii fieret: nam ipsa quoque uia fundi esset.

[1] D. xxxix. 5. 13.

39. IULIANUS libro III ex Minicio.

Etiam furtiuus seruus bonae fidei emptori adquirit quod ex re eius stipulatur aut per traditionem accipit.

40. AFRICANUS libro VII quaestionum.

Quaesitum est, si is cui liber homo bona fide seruiret decesserit, eique is heres extiterit qui liberum eum esse sciat, an aliquid per eum adquirat. non esse ait, ut hic bona fide possessor uideatur, quando sciens liberum possidere coeperit, quia et si fundum suum quis legauerit, heres qui eum legatum esse sciat, procul dubio fructus ex eo suos non faciet: et multo magis si testator eum alienum bona fide emptum possedit. et circa seruorum igitur operam ac ministerium eandem rationem sequendam, ut, siue proprii siue alieni uel legati uel manumissi testamento fuerint, nihil per eos heredibus qui modo eorum id non ignorarent adquiratur. etenim simul haec fere cedere, ut, quo casu fructus praediorum consumptos suos faciat bona fide possessor, eodem per seruum ex opera et ex re ipsius ei adquiratur.

41. ULPIANUS libro IX ad edictum.

Statuas in ciuitate positas ciuium non esse, idque Trebatius et Pegasus: dare tamen operam praetorem oportere, ut quod ea mente in publico positum est ne liceret priuato auferre nec ei qui posuerit. tuendi ergo ciues erunt et aduersus petentem exceptione et actione aduersus possidentem iuuandi [1].

42. PAULUS libro XI ad edictum.

Substitutio quae nondum competit extra bona nostra est [2].

43. GAIUS libro VII ad edictum prouinciale.

Seruus qui bona fide possidetur id quod ex re alterius est pos-
1 sessori non adquirit. Incorporales res traditionem et usucapionem
2 non recipere manifestum est. Cum seruus in quo alterius usus fructus est hominem emit, et ei traditus sit antequam pretium soluat, in pendenti est cui proprietatem adquisierit: et cum ex peculio quod ad fructuarium pertinet soluerit, intellegitur fructuarii homo fuisse: cum uero ex eo peculio quod proprietarium sequitur soluerit, proprietarii ex post facto fuisse uidetur [3].

44. ULPIANUS libro XIX ad edictum.

Pomponius tractat: cum pastori meo lupi porcos eriperent, hos uicinae uillae colonus cum robustis canibus et fortibus, quos pecoris sui gratia pascebat, consecutus lupis eripuit aut canes extorserunt: et cum pastor meus peteret porcos, quaerebatur, utrum eius facti sint porci qui eripuit, an nostri maneant: nam genere quodam uenandi id erant nancti. cogitabat tamen, quem-

[1] D. xlii. 5. 29. [2] D. l. 16. 49. [3] D. vii. 1. 25. 1.

admodum terra marique capta, cum in suam naturalem laxitatem peruenerant, desinerent eorum esse qui ceperunt, ita ex bonis quoque nostris capta a bestiis marinis et terrestribus desinant nostra esse, cum effugerunt bestiae nostram persecutionem. quis denique manere nostrum dicit, quod auis transuolans ex area aut ex agro nostro transtulit aut quod nobis eripuit? si igitur desinit, si fuerit ore bestiae liberatum, occupantis erit, quemadmodum piscis uel aper uel auis, qui potestatem nostram euasit, si ab alio capiatur, ipsius fit. sed putat potius nostrum manere tamdiu, quamdiu reciperari possit: licet in auibus et piscibus et feris uerum sit quod scribit. idem ait, etsi naufragio quid amissum sit, non statim nostrum esse desinere[1]: denique quadruplo teneri eum qui rapuit[2]. et sane melius est dicere et quod a lupo eripitur nostrum manere, quamdiu recipi possit id quod ereptum est[3]. si igitur manet, ego arbitror etiam furti competere actionem: licet enim non animo furandi fuerit colonus persecutus, quamuis et hoc animo potuerit esse, sed et si non hoc animo persecutus sit, tamen cum reposcenti non reddit, supprimere et intercipere uidetur. quare et furti et ad exhibendum teneri eum arbitror et uindicari exhibitos ab eo porcos posse.

45. GAIUS libro VII ad edictum prouinciale.

Communis seruus si ex re alterius dominorum adquisierit, nihilo minus commune id erit, sed is ex cuius re adquisitum fuerit communi diuidundo iudicio eam summam praecipere potest: nam fidei bonae conuenit, ut unusquisque praecipuum habeat quod ex re eius seruus adquisierit. sed si aliunde seruus communis adquisierit, omnibus sociis pro parte dominii hoc adquiritur.

46. ULPIANUS libro LXV ad edictum.

Non est nouum, ut qui dominium non habeat alii dominium praebeat: nam et creditor pignus uendendo causam dominii praestat quam ipse non habuit[4].

47. PAULUS libro L ad edictum.

Fructuario hereditas adquiri non potest, quod in operis serui hereditas non est.

48. IDEM libro VII ad Plautium.

Bonae fidei emptor non dubie percipiendo fructus etiam ex aliena re suos interim facit non tantum eos qui diligentia et opera eius peruenerunt, sed omnes, quia quod ad fructus attinet, loco domini paene est. denique etiam priusquam percipiat, statim ubi a solo separati sunt, bonae fidei emptoris fiunt[5]. nec interest, ea res quam bona fide emi longo tempore capi possit nec ne, ueluti si pupilli sit aut ui possessa aut praesidi contra legem repe-

[1] D. xli. 2. 21. 1. [2] D. xlvii. 9. 1. pr. [3] D. x. 2. 8. 2. [4] Inst. ii. 8. 1. [5] D. xxii. 1. 25. 1.

1 tundarum donata ab eoque abalienata sit bonae fidei emptori. In contrarium quaeritur, si eo tempore quo mihi res traditur putem uendentis esse, deinde cognouero alienam esse, quia perseuerat per longum tempus capio, an fructus meos faciam. Pomponius uerendum, ne non sit bonae fidei possessor, quamuis capiat: hoc enim ad ius, id est capionem, illud ad factum pertinere, ut quis bona aut mala fide possideat: nec contrarium est, quod longum tempus currit, nam e contrario is qui non potest capere propter 2 rei uitium fructus suos facit. Et ouium fetus in fructu sunt et ideo ad bonae fidei emptorem pertinent, etiamsi praegnates uenierint uel subreptae sint. et sane quin lac suum faciat, quamuis plenis uberibus uenierint, dubitari non potest: idemque in lana iuris est [1].

49. IDEM libro IX ad Plautium.

Quod fructuarius ex re sua donat ex re eius est [2]: sed si eo animo id fecerit ut ad proprietatis dominum pertineat dicendum est illi adquiri. si autem extraneus ei donet indistincte, soli proprietario adquiritur. eadem dicemus in homine libero qui bona fide mihi seruit, ut, si ei aliquid donauerim, meum sit. et ideo Pomponius scribit, quamuis donauerim ei operas suas, tamen quidquid ex operis suis adquiret, mihi adquiri.

50. POMPONIUS libro VI ex Plautio.

Quamuis quod in litore publico uel in mari exstruxerimus nostrum fiat, tamen decretum praetoris adhibendum est, ut id facere liceat: immo etiam manu prohibendus est, si cum incommodo ceterorum id faciat: nam ciuilem eum actionem de faciendo nullam habere non dubito.

51. CELSUS libro II digestorum.

1 Transfugam iure belli recipimus. Et quae res hostiles apud nos sunt, non publicae, sed occupantium fiunt.

52. MODESTINUS libro VII regularum.

Rem in bonis nostris habere intellegimur, quotiens possidentes exceptionem aut amittentes ad reciperandam eam actionem habemus [3].

53. IDEM libro XIV ad Quintum Mucium.

Ea quae ciuiliter adquiruntur per eos qui in potestate nostra sunt adquirimus, ueluti stipulationem: quod naturaliter adquiritur, sicuti est possessio, per quemlibet uolentibus nobis possidere adquirimus.

54. IDEM libro XXXI ad Quintum Mucium.

Homo liber hereditatem nobis adquirere non potest qui bona

[1] D. xli. 3. 4. 19. [2] D. vii. 1. 31. [3] D. l. 16. 49.

fide nobis seruit: adquiret, si tamen sponte sua sciens condicionem suam adierit: nam si iussu nostro adierit, neque sibi neque nobis adquiret, si non habuerit animum sibi adquirendi: quod si eam mentem habuit, sibi adquirit[1]. Item promittendo nobis liber homo 1 qui bona fide nobis seruit, ut et emendo uel uendendo, uel locando uel conducendo, obligari ipso iure poterit[2]. Sed damnum dando 2 damni iniuriae tenebitur, ut tamen culpam in damno dando exigere debeamus grauiorem nec tamen[3] leuem quam ab extraneo. At si iussu nostro quid in re nostra gerant uel absentibus nobis 3 quasi procuratores aliquid agant, danda erit in eos actio. Non 3a solum si eos emerimus, sed etiam si donati fuerint nobis aut ex dotis nomine aut ex legati pertinere ad nos coeperunt aut ex hereditate, idem praestabunt: nec solum si nostros putauerimus, sed et si communes aut fructuarios, ut tamen, quod adquisituri non essent, si re uera communes aut usuarii essent, id hodieque non adquirant. Quidquid tamen liber homo uel alienus quiue 4 bona fide nobis seruit non adquirit nobis, id uel sibi liber uel alienus seruus domino suo adquiret: excepto eo quod uix est ut liber homo possidendo usucapere possit, quia nec possidere intellegitur qui ipse possideretur[4]. sed nec per seruum alienum quem nos bona fide possidemus dominus peculiari nomine ignorans usucapere poterit, sicuti ne per fugitiuum quidem quem non possidet.

55. PROCULUS libro II epistularum.

In laqueum quem uenandi causa posueras aper incidit: cum eo haereret, exemptum eum abstuli: num tibi uideor tuum aprum abstulisse? et si tuum putas fuisse, si solutum eum in siluam dimississem, eo casu tuus esse desisset an maneret? et quam actionem mecum haberes, si desisset tuus esse, num in factum dari oporteret, quaero. respondit: laqueum uideamus ne intersit in publico an in priuato posuerim et, si in priuato posui, utrum in meo an in alieno, et, si in alieno, utrum permissu eius cuius fundus erat an non permissu eius posuerim: praeterea utrum in eo ita haeserit aper, ut expedire se non possit ipse, an diutius luctando expediturus se fuerit. summam tamen hanc puto esse, ut, si in meam potestatem peruenit, meus factus sit. sin autem aprum meum ferum in suam naturalem laxitatem dimisisses et eo facto meus esse desisset, actionem mihi in factum dari oportere, ueluti responsum est, cum quidam poculum alterius ex naue eiecisset[5].

56. IDEM libro VIII epistularum.

Insula est enata in flumine contra frontem agri mei ita ut nihil excederet longitudo regionem praedii mei: postea aucta est paulatim et processit contra frontes et superioris uicini et inferioris: quaero, quod adcreuit utrum meum sit, quoniam meo

[1] D. xxviii. 5. 59. pr. [2] D. xlv. 1. 118. pr. [3] *pro* tamen *lege* tam?
[4] D. l. 17. 118. [5] D. xix. 5. 14. 2.

adiunctum est, an eius iuris sit cuius esset, si initio ea nata eius longitudinis fuisset. Proculus respondit: flumen istud, in quo insulam contra frontem agri tui enatam esse scripsisti ita ut non excederet longitudinem agri tui, si alluuionis ius habet, et insula initio propior fundo tuo fuit quam eius qui trans flumen habebat, tota tua facta est, et quod postea ei insulae alluuione accessit, id tuum est, etiamsi ita accessit ut procederet insula contra frontes uicinorum superioris atque inferioris, uel etiam ut propior esset fundo eius qui trans flumen habet. Item quaero, si, cum propior ripae meae enata est insula et postea totum flumen fluere inter me et insulam coepit relicto suo alueo quo maior amnis fluerat, numquid dubites, quin etiam insula mea maneat et nihilo minus eius soli quod flumen reliquit pars fiat mea? rogo, quid sentias scribas mihi. Proculus respondit: si, cum propior fundo tuo initio fuisset insula, flumen, relicto alueo maiore qui inter eam insulam fuerat et eum fundum uicini qui trans flumen erat, fluere coepit inter eam insulam et fundum tuum, nihilo minus insula tua manet. set alueus qui fuit inter eam insulam et fundum uicini medius diuidi debet, ita ut pars propior insulae tuae tua, pars autem propior agro uicini eius esse intellegatur. intellego, ut et cum ex altera parte insulae alueus fluminis exaruerit, desisse insulam esse, sed quo facilius res intellegeretur, agrum qui insula fuerat insulam appellant.

57. PAVLVS libro VI ad Plautium.

Per seruum donatum a marito nec ex re quidem eius cui donatus est adquiri quicquam posse Iulianus scribit: hoc enim in eorum persona concessum est qui bona fide seruiunt.

58. IAVOLENVS libro XI ex Cassio.

Quaecumque res ex mari extracta est, non ante eius incipit esse qui extraxit quam dominus eam pro derelicto habere coepit.

59. CALLISTRATVS libro II quaestionum.

Res ex mandatu meo empta non prius mea fiet quam si mihi tradiderit qui emit.

60. SCAEVOLA libro I responsorum.

Titius horreum frumentarium nouum ex tabulis ligneis factum mobile in Seii praedio posuit: quaeritur, uter horrei dominus sit. respondit secundum quae proponerentur non esse factum Seii.

61. HERMOGENIANVS libro VI iuris epitomarum.

Hereditas in multis partibus iuris pro domino habetur adeoque hereditati quoque ut domino per seruum hereditarium adquiritur. in his sane in quibus factum personae operaeue substantia desideratur nihil hereditati quaeri per seruum potest. ac propterea

quamuis seruus hereditarius heres institui possit, tamen quia adire iubentis domini persona desideratur, heres exspectandus est. Usus fructus, qui sine persona constitui non potest, hereditati per seruum non adquiritur [1]. 1

62. PAULUS libro II manualium.

Quaedam quae non possunt sola alienari per uniuersitatem transeunt, ut fundus dotalis, ad heredem, et res cuius aliquis commercium non habet [2]: nam etsi legari ei non possit, tamen heres institutus dominus eius efficitur.

63. TRYPHONINUS libro VII disputationum.

Si is qui in aliena potestate est thensaurum inuenerit, in persona eius cui adquirit hoc erit dicendum, ut, si in alieno agro inuenerit, partem ei adquirat, si uero in parentis dominiue loco inuenerit, illius totus sit, si autem in alieno, pars. Si communis seruus in alieno inuenerit, utrum pro dominii partibus an semper aequis adquiret? et simile est atque in hereditate uel legato uel quod ab aliis donatum seruo traditur, quia et thensaurus donum fortunae creditur, scilicet ut pars quae inuentori cedit ad socios, pro qua parte serui quisque dominus est, pertineat. 1 Si communis seruus in domini unius fundo proprio inuenit, de parte quae soli domino semper cedit, non est dubium, quin solius domini praedii sit: uerum an aliquid ex parte ferat alter socius, uidendum est, et numquid simile sit, atque cum stipulatur seruus iussu unius domini aut per traditionem aliquid accipit uel nominatim alteri: quod magis dici poterit. 2 Quod si seruus in quo usus fructus alienus est inuenerit in eius locum qui seruum proprium habet, an totum illius sit? et si in alieno, an partem eidem adquirat an uero fructuario? inspectio in illo est, num ex operis serui adquiratur. finge terram fodientem inuenisse, ut hoc dicatur fructuarii esse: quod uero subito in abdito loco positum nihil agens, sed aliter ambulans inuenit, proprietatis domini sit. ego nec illius ad fructuarium pertinere partem arbitror: nemo enim seruorum opera thensaurum quaerit nec ea propter tunc terram fodiebat, sed alii rei operam insumebat et fortuna aliud dedit. itaque si in ipsius fructuarii agro inuenerit, puto partem solam ut agri dominum habiturum, alteram ad eum cuius in seruo proprietas est pertinere. 3 Quod si creditor inuenerit, in alieno uidebitur inuenisse: partem itaque sibi, partem debitori praestabit, nec recepta pecunia restituet quod iure inuentoris, non creditoris ex thensauro apud eum remansit. quae cum ita sint, et cum ex principis auctoritate creditor ut proprium agrum tenere coepit iure dominii, intra constitutum luendi tempus pignoris causa uertitur: post transactum autem tempus thensaurum in eo inuentum ante solutam pecuniam totum tenebit. 4 oblato uero intra constitutum tempus debito,

[1] D. xlv. 3. 26. [2] D. xxxii. 38. 3, 4, 5.

quoniam uniuersa praestantur atque in simplici petitore reuocantur, restitui debebit, sed pro parte sola, quia dimidium inuentori semper placet relinqui.

64. QUINTUS MUCIUS SCAEUOLA libro singulari ὅρων.

Quae quisque aliena in censum deducit nihilo magis eius fiunt [1].

65. LABEO libro VI pithanon a PAULO epitomatorum.

Si epistulam tibi misero, non erit ea tua, antequam tibi reddita fuerit. PAULUS: immo contra: nam si miseris ad me tabellarium tuum et ego rescribendi causa litteras tibi misero, simul atque tabellario tuo tradidero, tuae fient. idem accidet in his litteris quas tuae dumtaxat rei gratia misero, ueluti si petieris a me, uti te alicui commendarem, et eas commendaticias tibi misero litteras.
1 Si qua insula in flumine propria tua est, nihil in ea publici est. PAULUS: immo in eo genere insularum ripae flumini et litora mari proxima publica sunt, non secus atque in continenti agro
2 idem iuris est. Si qua insula in flumine publico proxima tuo fundo nata est, ea tua est. PAULUS: uideamus ne hoc falsum sit de ea insula quae non ipsi alueo fluminis cohaeret, sed uirgultis aut alia qualibet leui materia ita sustinetur in flumine ut solum eius non tangat, atque ipsa mouetur: haec enim propemodum
3 publica atque ipsius fluminis est insula. PAULUS: si insula in flumine nata tua fuerit, deinde inter eam insulam et contrariam ripam alia insula nata fuerit, mensura eo nomine erit instruenda a tua insula, non ab agro tuo, propter quem ea insula tua facta fuerit: nam quid interest, qualis ager sit cuius propter pro-
4 pinquitatem posterior insula cuius sit quaeratur? LABEO libro eodem. Si id quod in publico innatum aut aedificatum est, publicum est, insula quoque quae in flumine publico nata est publica esse debet.

66. UENULEIUS libro VI interdictorum.

Cum praegnas mulier legata aut usucapta alioue quo modo alienata pariat, eius fient partus, cuius est ea, cum eniteretur, non cuius tunc fuisset, cum conciperet.

[1] D. l. 15. 4. 4.

TIT. II.

DE ADQUIRENDA UEL AMITTENDA POSSESSIONE.

SUMMARY.—'Possessio' defined (1 pr.); it differs from 'dominium' (12. 1; 17. 1); from 'in possessione esse' (10. 1); 'tenere' (49. 1); 'usufructus' (52). 'Possessio corporalis' (24; 25); 'naturalis' (3. 3, 13; 12; 23. 1); 'possessio bona fide' (3. 22; 6; 40. 2; 43); 'iusta' (24); 'uitiosa' (53); 'iussu magistratus' (3. 23; 10. 1; 11; 52. 2); 'praedonis' (5; 13. 9); 'clandestina' (6, 40). 'Genera possessionis' (3. 21).

Possession is acquired 'animo et corpore' (3. 1; 8; 30. 5; 51); 'animus' (1. 3, 9, 19, 20; 41); 'ignorantia' (1. 5; 3. 3, 13; 4; 28; 44. 1); 'error' (34); 'corpus' (1. 21; 2; 3. 1; 18. 2; 22). Who may transfer (21 pr.). Acquisition by 'furiosus' (1. 3; 25. 1; 27); 'pupillus' (1. 3; 32), 'dormiens' (1. 3), 'uxor' (1. 4; 16), 'municipes' (1. 22; 2). Acquisition by means of others, 'seruus,' etc. (1. 5; 1. 6; 1. 15; 4; 34. 2; 37; 40; 50. 1); 'in quo usumfructum habemus' (1. 8; 49); 'procurator' (1. 20; 34. 1; 42. 1; 49. 2); 'tutor' and 'curator' (1. 20). 'Causae possessionis' (3. 4; 13. 1; 18 pr.; 19); 'alieno nomine possidere' (18 pr.); 'accessio possessionis' (13; 14); possession of 'sequester' (39); of 'colonus' (40); of 'creditor' (36; 37); of 'precario rogans' (3. 5; 10; 13. 7; 36). 'Possessio plurium in solidum' (3. 5), of 'pars incerta' (3. 2; 26), of 'communis seruus' (42 pr.), of 'thesaurus' (3. 3; 44 pr.); 'ferae bestiae' (3. 14); of 'liber homo' (23. 2; 47); of contents (30).

Possession is lost 'multis modis' (8; 30. 1); 'solo animo' (3. 6; 30. 5; 34. 2); not by merely leaving, e. g. 'saltus' (3. 11; 44. 2); when by losing from sight (13 pr.; 25); 'seruus fugitiuus' (13 pr.; 15); by hostile capture (23. 1), 'ui' (6. 1; 17; 18. 4; 25. 2); 'timore' (7; 25. 2; 44. 2); by inundation (3. 17), 'furto' (3. 18; 15); 'nauis leuandae causa' (21), conditional surrender of possession (38). Retention of possession by 'pupillus' (29; 32 pr.); may be 'animo nostro, corpore alieno' (3. 12; 9; 46); of 'res mobiles' (3. 13; 47). Cf. Dig. xli. 4–10.

1. PAULUS libro LIV ad edictum.

Possessio appellata est, ut et Labeo ait, a sedibus quasi positio, quia naturaliter tenetur ab eo qui ei insistit, quam Graeci κατοχήν dicunt. Dominiumque rerum ex naturali possessione coepisse 1
Nerua filius ait eiusque rei uestigium remanere in his quae terra mari caeloque capiuntur: nam haec protinus eorum fiunt qui primi possessionem eorum adprehenderint. item bello capta et insula in mari enata, et gemmae lapilli margaritae in litoribus inuentae, eius fiunt qui primus eorum possessionem nanctus est. Apiscimur autem possessionem per nosmet ipsos. Furiosus, et 2 3
pupillus sine tutoris auctoritate, non potest incipere possidere, quia affectionem tenendi non habent, licet maxime corpore suo rem contingant, sicuti si quis dormienti aliquid in manu ponat. sed pupillus tutore auctore incipiet possidere. Ofilius quidem et Nerua filius etiam sine tutoris auctoritate possidere incipere posse pupillum aiunt: eam enim rem facti, non iuris esse: quae sententia recipi potest, si eius aetatis sint ut intellectum capiant. Si uir uxori cedat possessione donationis causa, plerique putant 4
possidere eam, quoniam res facti infirmari iure ciuili non potest:

et quid attinet dicere non possidere mulierem, cum maritus, ubi
5 noluit possidere, protinus amiserit possessionem? Item adquirimus possessionem per seruum aut filium qui in potestate est, et quidem earum rerum quas peculiariter tenent etiam ignorantes, sicut Sabino et Cassio et Iuliano placuit, quia nostra uoluntate intellegantur possidere, qui eis peculium habere permiserimus. igitur ex causa peculiari et infans et furiosus adquirunt possessio-
6 nem et usucapiunt, et heres, si hereditarius seruus emat. Sed et per eum quem bona fide possidemus, quamuis alienus sit uel liber, possessionem adquiremus. si mala fide eum possideamus, non puto adquiri nobis possessionem per eum: sed nec uero domino
7 aut sibi adquiret, qui ab alio possidetur [1]. Per communem sicut per proprium adquirimus, etiam singuli in solidum, si hoc agat
8 seruus ut uni adquirat, sicut in dominio adquirendo [2]. Per eum in quo usum fructum habemus, possidere possumus, sicut ex operis suis adquirere nobis solet: nec ad rem pertinet, quod ipsum non
9 possidemus: nam nec filium. Ceterum et ille per quem uolumus
10 possidere, talis esse debet, ut habeat intellectum possidendi: Et ideo si furiosum seruum miseris, ut possideas, nequaquam uideris
11 adprehendisse possessionem. Quod si impuberem miseris ad possidendum, incipies possidere, sicut pupillus, maxime tutore auc-
12 tore, adquirit possessionem. Nam per ancillam quin possis nancisci
13 possessionem non dubitatur. Pupillus per seruum siue puberem siue inpuberem adquirit possessionem, si tutore auctore iusserit
14 eum ire in possessionem. Per seruum qui in fuga sit nihil posse nos possidere Nerua filius ait, licet respondeatur, quamdiu ab alio non possideatur, a nobis eum possideri ideoque interim etiam usucapi. sed utilitatis causa receptum est, ut impleatur usucapio, quamdiu nemo nactus sit eius possessionem. possessionem autem per eum adquiri, sicut per eos quos in prouincia habemus, Cassii
15 et Iuliani sententia est. Per seruum corporaliter pignori datum non adquirere nos possessionem Iulianus ait (ad unam enim tantum causam uideri eum a debitore possideri, ad usucapionem), nec creditori, quia nec stipulatione nec ullo alio modo per eum adqui-
16 rat, quamuis eum possideat [3]. Ueteres putauerunt non posse nos per seruum hereditarium adquirere quod sit eiusdem hereditatis [4]. itaque agitatur, num haec regula longius producenda sit, ut, si plures serui legati sint, per unum an possint ceteri possideri. idem tractatus est, si pariter empti uel donati sunt. sed uerius est ex his causis posse me per unum reliquorum adquirere possessionem.
17 Si ex parte heredi instituto seruus legatus sit, propter partem quam ex causa legati habet adquiret fundi hereditarii possessionem.
18 Idem dicendum est, si seruum communem iussero adire heredi-
19 tatem, quia propter partem meam adquiro. Haec, quae de seruis diximus, ita se habent, si et ipsi uelint nobis adquirere posses-

[1] D. xli. 1. 54. 4; l. 17. 118. [2] D. xli. 1. 37. 3; xlv. 3. 5. [3] D. xli. 1. 37. pr. [4] D. xli. 1. 18.

sionem: nam si iubeas seruum tuum possidere et is eo animo intret in possessionem, ut nolit tibi, sed potius Titio adquirere, non est tibi adquisita possessio. Per procuratorem tutorem curatoremue possessio nobis adquiritur[1]. cum autem suo nomine nacti fuerint possessionem, non cum ea mente ut operam dumtaxat suam accommodarent, nobis non possunt adquirere. alioquin si dicamus per eos non adquiri nobis possessionem qui nostro nomine accipiunt, futurum, ut neque is possideat cui res tradita sit, quia non habeat animum possidentis, neque is qui tradiderit, quoniam cesserit possessione. Si iusserim uenditorem procuratori rem tradere, cum ea in praesentia sit, uideri mihi traditam Priscus ait, idemque esse, si nummos debitorem iusserim alii dare. non est enim corpore et tactu necesse adprehendere possessionem, sed etiam oculis et affectu argumento esse eas res quae propter magnitudinem ponderis moueri non possunt, ut columnas, nam pro traditis eas haberi, si in re praesenti consenserint[2]: et uina tradita uideri, cum claues cellae uinariae emptori traditae fuerint[3]. Municipes per se nihil possidere possunt, quia uniuersi consentire non possunt[4]. forum autem et basilicam hisque similia non possident, sed promiscue his utuntur. sed Nerua filius ait, per seruum quae peculiariter adquisierint et possidere et usucapere posse: sed quidam contra putant, quoniam ipsos seruos non possideant.

20 21 22

2. ULPIANUS libro LXX ad edictum.

Sed hoc iure utimur, ut et possidere et usucapere municipes possint idque eis et per seruum et per liberam personam adquiratur.

3. PAULUS libro LIV ad edictum.

Possideri autem possunt quae sunt corporalia. Et apiscimur possessionem corpore et animo, neque per se animo aut per se corpore. quod autem diximus et corpore et animo adquirere nos debere possessionem, non utique ita accipiendum est, ut qui fundum possidere uelit omnes glebas circumambulet: sed sufficit quamlibet partem eius fundi introire, dum mente et cogitatione hac sit, uti totum fundum usque ad terminum uelit possidere. Incertam partem rei possidere nemo potest, ueluti si hac mente sis, ut quidquid Titius possidet tu quoque uelis possidere[5]. Neratius et Proculus et solo animo non posse nos adquirere possessionem, si non antecedat naturalis possessio. ideoque si thensaurum in fundo meo positum sciam, continuo me possidere, simul atque possidendi affectum habuero, quia quod desit naturali possessioni id animus implet. ceterum quod Brutus et Manilius putant eum qui fundum longa possessione cepit etiam thensaurum cepisse, quamuis nesciat in fundo esse, non est uerum: is

1 2 3

[1] D. xxxix. 5. 13; Inst. ii. 9. 5. [2] D. xlvi. 3. 79. [3] D. xviii. 1. 74; Inst. ii. 1. 45. [4] D. xxxviii. 3. 1. 1. [5] D. xli. 3. 32. 2.

enim qui nescit non possidet thensaurum, quamuis fundum possideat. sed et si sciat, non capiet longa possessione, quia scit alienum esse. quidam putant Sabini sententiam ueriorem esse nec alias eum qui scit possidere, nisi si loco motus sit, quia non sit sub custodia nostra: quibus consentio.
4 Ex plurimis causis possidere eandem rem possumus, ut quidam putant et eum qui usuceperit et pro emptore et pro suo possidere[1]: sic enim et si ei qui pro emptore possidebat heres sim, eandem rem et pro emptore et pro herede possideo: nec enim sicut dominium non potest nisi ex una causa contingere, ita et possidere
5 ex una dumtaxat causa possumus[2]. Ex contrario plures eandem rem in solidum possidere non possunt: contra naturam quippe est, ut, cum ego aliquid teneam, tu quoque id tenere uidearis[3]. Sabinus tamen scribit eum qui precario dederit et ipsum possidere et eum qui precario acceperit[4]. idem Trebatius probabat existimans posse alium iuste, alium iniuste possidere, duos iniuste uel duos iuste non posse. quem Labeo reprehendit, quoniam in summa possessionis non multum interest, iuste quis an iniuste possideat: quod est uerius. non magis enim eadem possessio apud duos esse potest, quam ut tu stare uidearis in eo loco in quo
6 ego sto, uel in quo ego sedeo tu sedere uidearis. In amittenda quoque possessione affectio eius qui possidet intuenda est: itaque si in fundo sis et tamen nolis eum possidere, protinus amittes possessionem. igitur amitti et animo solo potest, quamuis adquiri
7 non potest. Sed et si animo solo possideas, licet alius in fundo
8 sit, adhuc tamen possides[5]. Si quis nuntiet domum a latronibus occupatam et dominus timore conterritus noluerit accedere, amisisse eum possessionem placet. quod si seruus uel colonus, per quos corpore possidebam, decesserint discesserintue, animo retinebo
9 possessionem. Et si alii tradiderim, amitto possessionem. nam constat possidere nos, donec aut nostra uoluntate discesserimus
10 aut ui deiecti fuerimus. Si seruus quem possidebam pro libero se gerat, ut fecit Spartacus, et iudicium liberale pati paratus sit, non uidebitur a domino possideri, cui se aduersarium praeparat. sed hoc ita uerum est, si diu in libertate moratur: alioquin si ex possessione seruitutis in libertatem reclamauerit et liberale iudicium imploraverit, nihilo minus in possessione mea est et animo eum
11 possideo, donec liber fuerit pronuntiatus. Saltus hibernos aestiuosque animo possidemus, quamuis certis temporibus eos relinqua-
12 mus[6]. Ceterum animo nostro, corpore etiam alieno possidemus, sicut diximus per colonum et seruum, nec mouere nos debet, quod quasdam etiam ignorantes possidemus, id est quas serui peculiariter parauerunt: nam uidemur eas eorundem et animo et corpore possi-
13 dere. Nerua filius res mobiles excepto homine, quatenus sub cus-

[1] D. xli. 10. 1. pr.
[2] D. l. 17. 159; Inst. ii. 20. 10; iv. 6. 14.
[3] D. xiii. 6. 5. (15.)
[4] D. xliii. 26. 19. pr.
[5] Inst. iv. 15. 5; Gai. iv. 153.
[6] D. xliii. 16. 1. 25.

todia nostra sint, hactenus possideri, id est quatenus, si uelimus, naturalem possessionem nancisci possimus. nam pecus simul atque aberrauerit, aut uas ita exciderit ut non inueniatur, protinus desinere a nobis possideri, licet a nullo possideatur: dissimiliter atque si sub custodia mea sit nec inueniatur, quia praesentia eius sit et tantum cessat interim diligens inquisitio. Item feras bestias 14
quas uiuariis incluserimus, et pisces quos in piscinas coiecerimus, a nobis possideri. sed eos pisces qui in stagno sint, aut feras quae in siluis circumseptis uagantur, a nobis non possideri, quoniam relictae sint in libertate naturali: alioquin etiam si quis siluam emerit, uideri eum omnes feras possidere, quod falsum est. Aues 15
autem possidemus quas inclusas habemus, aut si quae mansuetae factae custodiae nostrae subiectae sunt. Quidam recte putant co- 16
lumbas quoque quae ab aedificiis nostris uolant, item apes quae ex alueis nostris euolant et secundum consuetudinem redeunt, a nobis possideri [1]. Labeo et Nerua filius responderunt desinere me pos- 17
sidere eum locum quem flumen aut mare occupauerit. Si rem 18
apud te depositam furti faciendi causa contrectaueris, desino possidere. sed si eam loco non moueris et infitiandi animum habeas, plerique ueterum et Sabinus et Cassius recte responderunt possessorem me manere, quia furtum sine contrectatione fieri non potest nec animo furtum admittatur. Illud quoque a ueteribus praecep- 19
tum est neminem sibi ipsum causam possessionis mutare posse [2]. Sed si is qui apud me deposuit uel commodauit eam rem uendi- 20
derit mihi uel donauerit, non uidebor causam possessionis mihi mutare, qui ne possidebam quidem. Genera possessionum tot 21
sunt, quot et causae adquirendi eius quod nostrum non sit, uelut pro emptore: pro donato: pro legato: pro dote: pro herede: pro noxae dedito: pro suo, sicut in his quae terra marique uel ex hostibus capimus, uel quae ipsi ut in rerum natura essent fecimus. et in summa magis unum genus est possidendi, species infinitae. Uel etiam potest diuidi possessionis genus in duas species, ut pos- 22
sideatur aut bona fide aut non bona fide. Quod autem Quintus 23
Mucius inter genera possessionum posuit, si quando iussu magistratus rei seruandae causa possidemus, ineptissimum est: nam qui creditorem rei seruandae causa uel quia damni infecti non caueatur, mittit in possessionem uel uentris nomine, non possessionem, sed custodiam rerum et obseruationem concedit: et ideo, cum damni infecti non cauente uicino in possessionem missi sumus, si id longo tempore fiat, etiam possidere nobis et per longam possessionem capere praetor causa cognita permittit.

4. ULPIANUS libro LXVII ad edictum.

Quidquid filius peculiari nomine adprehenderit, id statim pater eius possidet, quamuis ignoret in sua potestate filium. amplius

[1] D. xli. 1. 5. 5. [2] D. xli. 3. 33. 1.

etiam si filius ab alio tamquam seruus possideatur, idem erit probandum.

5. PAULUS libro LXIII ad edictum.

Si ex stipulatione tibi Stichum debeam et non tradam eum, tu autem nanctus fueris possessionem, praedo es: aeque si uendidero nec tradidero rem, si non uoluntate mea nanctus sis possessionem, non pro emptore possides, sed praedo es.

6. ULPIANUS libro LXX ad edictum.

Clam possidere eum dicimus qui furtiue ingressus est possessionem, ignorante eo quem sibi controuersiam facturum suspicabatur et, ne faceret, timebat. is autem qui, cum possideret non clam, se celauit, in ea causa est ut non uideatur clam possidere: non enim ratio optinendae possessionis, sed origo nanciscendae exquirenda est: nec quemquam clam possidere incipere, qui sciente aut uolente eo ad quem ea res pertinet, aut aliqua ratione bonae fidei possessionem nanciscitur. itaque, inquit Pomponius, clam nanciscitur possessionem, qui futuram controuersiam metuens, ignorante eo quem metuit, furtiue in possessionem ingredi-
1 tur. Qui ad nundinas profectus neminem reliquerit, et, dum ille a nundinis redit, aliquis occupauerit possessionem, uideri eum clam possidere Labeo scribit: retinet ergo possessionem is qui ad nundinas abiit: uerum si reuertentem dominum non admiserit, ui magis intellegi possidere, non clam.

7. PAULUS libro LIV ad edictum.

Sed et si nolit in fundum reuerti, quod uim maiorem uereatur, amississe possessionem uidebitur: et ita Neratius quoque scribit.

8. IDEM libro LXV ad edictum.

Quemadmodum nulla possessio adquiri nisi animo et corpore potest, ita nulla amittitur, nisi in qua utrumque in contrarium actum est[1].

9. GAIUS libro XXV ad edictum prouinciale.

Generaliter quisquis omnino nostro nomine sit in possessione, ueluti procurator hospes amicus, nos possidere uidemur.

10. ULPIANUS libro LXIX ad edictum.

Si quis ante conduxit, postea precario rogauit, uidebitur discessisse a conductione: quod si ante rogauit, postea conduxit, conduxisse uidebitur. potius enim hoc procedere uidetur, quod
1 nouissime factum est: et hoc Pomponius ait. Idem Pomponius bellissime temptat dicere, numquid qui conduxerit quidem praedium, precario autem rogauit non ut possideret, sed ut in possessione esset (est autem longe diuersum: aliud est enim possidere, longe aliud in possessione esse: denique rei seruandae causa,

[1] D. l. 17. 153.

legatorum, damni infecti non possident, sed sunt in possessione custodiae causa): quod si factum est, utrumque procedit. Si quis 2
et conduxerit et rogauerit precario, uti possideret, si quidem nummo uno conduxit, nulla dubitatio est, quin ei precarium solum teneat, quia conductio nulla est, quae est in uno nummo[1]: sin uero pretio, tunc distinguendum, quid prius factum est.

11. PAULUS libro LXV ad edictum.

Iuste possidet, qui auctore praetore[2] possidet.

12. ULPIANUS libro LXX ad edictum.

Naturaliter uidetur possidere is qui usum fructum habet. Nihil 1
commune habet proprietas cum possessione: et ideo non denegatur ei interdictum uti possidetis, qui coepit rem uindicare: non enim uidetur possessioni renuntiasse, qui rem uindicauit.

13. IDEM libro LXXII ad edictum.

Pomponius refert, cum lapides in Tiberim demersi essent naufragio[3] et post tempus extracti, an dominium in integro fuit per id tempus, quo erant mersi. ego dominium me retinere puto, possessionem non puto, nec est simile fugitiuo: namque fugitiuus idcirco a nobis possideri uidetur, ne ipse[4] nos priuet possessione: at in lapidibus diuersum est. Cum quis utitur adminiculo ex per- 1
sona auctoris, uti debet cum sua causa suisque uitiis[5]: denique addimus in accessione de ui et clam et precario uenditoris. Prae- 2
terea quaeritur, si quis hominem uenditori redhibuerit, an accessione uti possit ex persona eius. et sunt qui putent non posse, quia uenditionis est resolutio redhibitio: alii emptorem uenditoris accessione usurum et uenditorem emptoris, quod magis probandum puto[6]. Si liber homo uel alienus seruus, cum bona fide 3
seruirent, comparauerint et alii adquisierint possessionem, neque liberum neque serui dominum debere uti accessione. Quaesitum 4
est, si heres prius non possederat, an testatoris possessio ei accedat. et quidem in emptoribus possessio interrumpitur, sed non idem in heredibus plerique probant, quoniam plenius est ius successionis quam emptionis: sed subtilius est quod in emptorem, et in heredem id quoque probari[7]. Non autem ea tantum possessio 5
testatoris heredi procedit, quae morti fuit iniuncta, uerum ea quoque, quae umquam testatoris fuerit. In dote quoque si data 6
res fuerit uel ex dote recepta, accessio dabitur uel marito uel uxori. Si is, qui precario concessit, accessione uelit uti ex persona eius 7
cui concessit, an possit, quaeritur. ego puto eum qui precario concessit, quamdiu manet precarium, accessione uti non posse: si tamen receperit possessionem rupto precario, dicendum esse accedere possessionem eius temporis, quo precario possidebatur.

[1] D. xix. 2. 46. [2] D. l. 17. 137; ibid. 167. 1. [3] D. xli. 1. 58.
[4] D. ix. 2. 27. 1. [5] D. l. 17. 10. [6] D. xli. 3. 19; xliv. 3. 6. 1. [7] D. xli. 3. 20.

8 Ex facto quaeritur, si quis manumissus ex causa peculiari habeat rem non concesso sibi peculio, deinde dominus uelit retracta possessione accessione uti, an possit. et placuit non esse dandam 9 hanc accessionem, quae clam habita est. Praedone possidente si iussu iudicis res mihi restituta sit, accessionem esse mihi dandam 10 placuit. Sed et legatario dandam accessionem eius temporis, quo fuit apud testatorem, sciendum est[1]. an heredis possessio ei accedat, uideamus: et puto, siue pure siue sub condicione fuerit relictum, dicendum esse id temporis quo heres possedit ante existentem condicionem uel restitutionem rei, legatario proficere. testatoris autem semper proderit legatario, si legatum uere fuit uel 11 fideicommissum. Sed et is cui res donata est accessione utetur 12 ex persona eius qui donauit. Accessiones in eorum persona locum habent qui habent propriam possessionem[2]: ceterum accessio 13 nemini proficit, nisi ei qui ipse possedit. Praeterea ne uitiosae quidem possessioni ulla potest accedere: sed nec uitiosa ei quae uitiosa non est.

14. PAULUS libro LXVIII ad edictum.

Si seruus uel filius familias uendiderit, dabitur accessio eius quod penes me fuit, scilicet si uolente me aut de peculio, cuius 1 liberam peculii administrationem habuerunt, uendiderunt. Tutore quoque uel curatore uendente dabitur accessio eius temporis, quo pupillus uel furiosus possedit.

15. GAIUS libro XXVI ad edictum prouinciale.

Rem quae nobis subrepta est perinde intellegimur desinere possidere atque eam quae ui nobis erepta est. sed si is qui in potestate nostra est subripuerit, quamdiu apud ipsum sit res, tamdiu non amittimus possessionem, quia per huiusmodi personas adquiritur nobis possessio[3]. et haec ratio est, quare uideamur fugitiuum possidere, quod is, quemadmodum aliarum rerum possessionem interuertere non potest, ita ne suam quidem potest.

16. ULPIANUS libro LXXIII ad edictum.

Quod uxor uiro aut uir uxori donauit pro possessore possidetur[4].

17. IDEM libro LXXVI ad edictum.

Si quis ui de possessione deiectus sit, perinde haberi debet ac si possideret, cum interdicto de ui reciperandae possessionis facul- 1 tatem habeat[5]. Differentia inter dominium et possessionem haec est, quod dominium nihilo minus eius manet, qui dominus esse non uult, possessio autem recedit, ut quisque constituit nolle possidere. si quis igitur ea mente possessionem tradidit, ut postea ei restituatur, desinit possidere.

[1] D. xli. 3. 14. [2] D. xliv. 3. 16. [3] D. xli. 3. 33. 6; xlvii. 2. 17. 3.
[4] D. v. 3. 13. 1; xxxix. 5. 1. 1. [5] D. l. 17. 15.

18. CELSUS libro XXIII digestorum.

Quod meo nomine possideo, possum alieno nomine possidere: nec enim muto mihi causam possessionis, sed desino possidere et alium possessorem ministerio meo facio. nec idem est possidere et alieno nomine possidere: nam possidet, cuius nomine possidetur, procurator alienae possessioni praestat ministerium. Si 1
furioso, quem suae mentis esse existimas, eo quod forte in conspectu inumbratae quietis fuit constitutus, rem tradideris, licet ille non erit adeptus possessionem, tu possidere desinis: sufficit quippe dimittere possessionem, etiamsi non transferas. illud enim ridiculum est dicere, quod non aliter uult quis dimittere, quam si transferat: immo uult dimittere, quia existimat se transferre. Si 2
uenditorem quod emerim deponere in mea domo iusserim [1], possidere me certum est, quamquam id nemo dum attigerit: aut si uicinum mihi fundum mercato uenditor in mea turre demonstret uacuamque se possessionem tradere dicat, non minus possidere coepi, quam si pedem finibus intulissem. Si, dum in alia parte 3
fundi sum, alius quis clam animo possessoris intrauerit, non desisse ilico possidere existimandus sum, facile expulsurus finibus, simul sciero. Rursus si cum magna ui ingressus est exercitus, eam 4
tantummodo partem quam intrauerit optinet.

19. MARCELLUS libro XVII digestorum.

Qui bona fide alienum fundum emit, eundem a domino conduxit: quaero, utrum desinat possidere an non. respondi: in promptu est, ut possidere desierit. Quod scriptum est apud 1
ueteres neminem sibi causam possessionis posse mutare, credibile est de eo cogitatum, qui et corpore et animo possessioni incumbens hoc solum statuit, ut alia ex causa id possideret, non si quis dimissa possessione prima eiusdem rei denuo ex alia causa possessionem nancisci uelit.

20. IDEM libro XIX digestorum.

Si quis rem quam utendam [2] dederat uendiderit, emptorique tradi iusserit nec ille tradiderit, alias uidebitur possessione dominum interuertisse, alias contra. nam nec tunc quidem semper dominus amittit possessionem, cum reposcenti ei commodatum non redditur: quid enim si alia quaepiam fuit iusta et rationabilis causa non reddendi [3], non utique ut possessionem eius interuerteret?

21. IAUOLENUS libro VII ex Cassio.

Interdum eius possessionem cuius ipsi non habemus alii tradere possumus, ueluti cum is qui pro herede rem possidebat, antequam dominus fieret, precario ab herede eam rogauit. Quod ex 1
naufragio expulsum est, usucapi non potest, quoniam non est in

[1] D. xlvi. 3. 79. [2] D. xiii. 6. 1. 1. [3] D. xiii. 6. 18. 2; xlvii 2. 15. 2.

2 derelicto, sed in deperdito. Idem iuris esse existimo in his rebus quae iactae sunt: quoniam non potest uideri id pro derelicto
3 habitum, quod salutis causa interim dimissum est[1]. Qui alienam rem precario rogauit, si eandem a domino conduxit, possessio ad dominum reuertitur.

22. IDEM libro XIII ex Cassio.

Non uidetur possessionem adeptus is qui ita nactus est ut eam retinere non possit[2].

23. IDEM libro I epistularum.

Cum heredes instituti sumus, adita hereditate omnia quidem iura ad nos transeunt, possessio tamen nisi naturaliter compre-
1 hensa ad nos non pertinet. In his qui in hostium potestatem peruenerunt, in retinendo iura rerum suarum singulare ius est, corporaliter tamen possessionem amittunt: neque enim possunt uideri aliquid possidere, cum ipsi ab alio possideantur[3]: sequitur ergo, ut reuersis his noua possessione opus sit, etiamsi nemo medio
2 tempore res eorum possederit. Item quaero, si uinxero liberum hominem ita ut eum possideam, an omnia quae is possidebat ego possideam per illum. respondit: si uinxeris hominem liberum, eum te possidere non puto: quod cum ita se habeat, multo minus per illum res eius a te possidebuntur: neque enim rerum natura recipit, ut per eum aliquid possidere possimus, quem ciuiliter in mea potestate non habeo.

24. IDEM libro XIV epistularum.

Quod seruus tuus ignorante te ui possidet, id tu non possides, quoniam is qui in tua potestate est ignoranti tibi non corporalem possessionem, sed iustam potest adquirere: sicut id quod ex peculio ad eum peruenerit possidet. nam tum per seruum dominus quoque possidere dicitur, summa scilicet cum ratione, quia, quod ex iusta causa corporaliter a seruo tenetur id in peculio serui est et peculium, quod seruus ciuiliter quidem possidere non posset, sed naturaliter tenet, dominus creditur possidere. quod uero ex maleficiis adprehenditur, id ad domini possessionem ideo non pertinet, quia nec peculii causam adprehendit.

25. POMPONIUS libro XXIII ad Quintum Mucium.

Si id quod possidemus ita perdiderimus, ut ignoremus ubi sit,
1 desinimus possidere. Et per colonos et inquilinos aut seruos nostros possidemus: et si moriantur aut furere incipiant aut alii locent, intellegimur nos retinere possessionem. nec inter colonum et seruum nostrum, per quem possessionem retinemus, quicquam in-
2 terest. Quod autem solo animo possidemus, quaeritur, utrumne usque eo possideamus, donec alius corpore ingressus sit, ut potior

[1] D. xlvii. 2. 43. 11. [2] D. xix. 1. 3; xxxii. 29. 3. [3] D. l. 17. 118.

sit illius corporalis possessio, an uero (quod quasi magis probatur) usque eo possideamus, donec reuertentes nos aliquis repellat aut nos ita animo desinamus possidere, quod suspicemur repelli nos posse ab eo qui ingressus sit in possessionem: et uidetur utilius esse.

26. IDEM libro XXVI ad Quintum Mucium.

Locus certus ex fundo et possideri et per longam possessionem capi potest et certa pars pro indiuiso, quae introducitur uel ex emptione uel ex donatione uel qualibet alia ex causa. incerta autem pars nec tradi nec capi potest, ueluti si ita tibi tradam: "quidquid mei iuris in eo fundo est:" nam qui ignorat, nec tradere nec accipere id quod incertum est potest[1].

27. PROCULUS libro V epistularum.

Si is qui animo possessionem saltus retineret furere coepisset, non potest, dum fureret, eius saltus possessionem amittere, quia furiosus non potest desinere animo possidere.

28. TERTULLIANUS libro I quaestionum.

Si aliquam rem possideam et eandem postea conducam, an amittam possessionem? multum refert in his, quid agatur: primum enim refert, utrum sciam me possidere an ignorem: et utrum quasi non meam rem conducam an quasi meam: et sciens meam esse, utrum quasi proprietatis respectu an possessionis tantum. nam et si rem meam tu possideas et ego emam a te possessionem eius rei uel stipuler, utilis erit et emptio et stipulatio, et sequitur, ut et precarium et conductio specialiter possessionis solius conducendae uel precario rogandae animus interueniat.

29. ULPIANUS libro XXX ad Sabinum.

Possessionem pupillum sine tutoris auctoritate amittere posse constat, non ut animo, sed ut corpore desinat possidere: quod est enim facti, potest amittere. alia causa est, si forte animo possessionem uelit amittere: hoc enim non potest.

30. PAULUS libro XV ad Sabinum.

Qui uniuersas aedes possedit, singulas res quae in aedificio sunt non uidetur possedisse[2]. idem dici debet et de naue et de armario. Possessionem amittimus multis modis, ueluti si mor- 1
tuum in eum locum intulimus quem possidebamus: namque locum religiosum aut sacrum non possumus possidere, etsi contemnamus religionem et pro priuato eum teneamus, sicut hominem liberum. Item cum praetor idcirco in possessionem rei[3] iussit, quod damni 2
infecti non promittebatur, possessionem inuitum dominum amittere Labeo ait. Item quod mari aut flumine occupatum sit, possi- 3

[1] D. xli. 3. 32. 2. [2] D. vi. 1. 23. 7; xli. 3. 23; xliii. 24. 8. [3] *pro* rei *lege* iri.

dere nos desinimus, aut si is qui possidet in alterius potestatem
4 peruenit. Item quod mobile est, multis modis desinimus possidere: si aut nolimus, aut seruum puta manumittamus, item si quod possidebam in aliam speciem translatum sit, ueluti uestimen-
5 tum ex lana factum. Quod per colonum possideo, heres meus nisi ipse nactus possessionem non poterit possidere: retinere enim animo possessionem possumus, apisci non possumus. sed quod pro emptore possideo per colonum etiam, usucapiet etiam
6 heres meus. Si ego tibi commodauero, tu Titio, qui putet tuum esse, nihilo minus ego id possidebo. et idem erit, si colonus meus fundum locauerit, aut is apud quem deposueram apud alium rursus deposuerit. et id quamlibet per plurium personam factum obseruandum ita erit.

31. POMPONIUS libro XXXII ad Sabinum.

Si colonus non deserendae possessionis causa exisset de fundo et eo redisset, eundem locatorem possidere placet[1].

32. PAULUS libro XV ad Sabinum.

Quamuis pupillus sine tutoris auctoritate non obligetur, posses-
1 sionem tamen per eum retinemus[2]. Si conductor rem uendidit et eam ab emptore conduxit et utrique mercedes praestitit, prior
2 locator possessionem per conductorem rectissime retinet[3]. Infans possidere recte potest, si tutore auctore coepit, nam iudicium infantis suppletur auctoritate tutoris: utilitatis enim causa hoc receptum est, nam alioquin nullus sensus est infantis accipiendi possessionem. pupillus tamen etiam sine tutoris auctoritate possessionem nancisci potest. item infans peculiari nomine per seruum possidere potest[4].

33. POMPONIUS libro XXXII ad Sabinum.

Fundi uenditor etiamsi mandauerit alicui ut emptorem in uacuam possessionem induceret, priusquam id fieret, non recte emptor per se in possessionem ueniet. item si amicus uenditoris mortuo eo, priusquam id sciret, aut non prohibentibus heredibus, id fecerit, recte possessio tradita erit. sed si id fecerit, cum sciret dominum mortuum aut cum sciret heredes id facere nolle, contra erit.

34. ULPIANUS libro VII disputationum.

Si me in uacuam possessionem fundi Corneliani miseris, ego putarem me in fundum Sempronianum missum et in Cornelianum iero, non adquiram possessionem, nisi forte in nomine tantum errauerimus, in corpore consenserimus. quoniam autem in corpore consenserimus[5], an a te tamen recedet possessio, quia animo deponere et mutare nos possessionem posse et Celsus et Marcellus

[1] C. vii. 32. 12. [2] D. xli. 3. 4. 2. [3] D. vii. 4. 29. pr.
[4] D. xli. 3. 28. [5] D. xviii. 1. 9. pr.

scribunt, dubitari potest: et si animo adquiri possessio potest, numquid etiam adquisita est? sed non puto errantem adquirere: ergo nec amittet possessionem, qui quodammodo sub condicione recessit de possessione. Sed si non mihi, sed procuratori meo 1
possessionem tradas, uidendum est, si ego errem, procurator meus non erret, an mihi possessio adquiratur. et cum placeat ignoranti[1] adquiri, poterit et erranti. sed si procurator meus erret, ego non errem, magis est, ut adquiram possessionem. Seruus quoque meus 2
ignoranti mihi adquiret possessionem. nam et seruus alienus, ut Celsus scribit, siue a me siue a nemine possideatur, potest mihi adquirere possessionem, si nomine meo eam adipiscatur: quod et ipsum admittendum est.

35. ULPIANUS libro V de omnibus tribunalibus.

Exitus controuersiae possessionis hic est tantum, ut prius pronuntiet iudex, uter possideat: ita enim fiet, ut is qui uictus est de possessione petitoris partibus fungatur et tunc de dominio quaeratur.

36. IULIANUS libro XIII digestorum.

Qui pignoris causa fundum creditori tradit, intellegitur possidere[2]. sed et si eundem precario rogauerit, aeque per diutinam possessionem capiet: nam cum possessio creditoris non impediat capionem, longe minus precarii rogatio impedimento esse non debet, cum plus iuris in possessione habeat qui precario rogauerit quam qui omnino non possidet[3].

37. MARCIANUS libro singulari ad formulam hypothecariam.

Re pignoris nomine data et possessione tradita, deinde a creditore conducta, conuenit, ut is qui hypothecam dedisset pro colono in agro, aedibus autem pro inquilino sit: per eos creditor possidere uidetur[4].

38. IULIANUS libro XLIV digestorum.

Qui absenti seruo scribit, ut in libertate moretur, non eam mentem habet, ut statim uelit serui possessionem dimittere, sed magis destinationem in id tempus conferre, quo seruus certior factus fuerit. Si quis possessionem fundi ita tradiderit, ut ita 1
demum cedere ea dicat, si ipsius fundus esset, non uidetur possessio tradita, si fundus alienus sit. hoc amplius existimandum est possessiones sub condicione tradi posse, sicut res sub condicione traduntur neque aliter accipientis fiunt, quam condicio extiterit. Si is qui Titio seruum uendiderat heredi eius eum tra- 2
diderit, poterit heres rerum hereditariarum possessionem per eum adprehendere, quia non seruus iure hereditario, sed actio ex empto ad eum peruenit: nam et si ex stipulatu uel ex testamento seruus

[1] D. xli. 1. 13. [2] D. xli. 3. 33. 4. [3] D. ii. 8. 15. 2; xliii. 26. 6. 4.
[4] D. xiii. 7. 37.

testatori debitus fuisset et heres eum accepisset, non prohiberetur rerum hereditariarum possessionem per eundem adquirere.

39. IDEM libro II ex Minicio.

Interesse puto, qua mente apud sequestrum[1] deponitur res. nam si omittendae possessionis causa et hoc aperte fuerit approbatum, ad usucapionem possessio eius partibus non procederet: at si custodiae causa deponatur, ad usucapionem eam possessionem uictori procedere constat.

40. AFRICANUS libro VII quaestionum.

Si de eo fundo quem, cum possiderem, pignori tibi dedi, seruus tuus te deiciat, adhuc te possidere ait, quoniam nihilo minus per
1 ipsum seruum possessionem retineas[2]. Si forte colonus, per quem dominus possideret, decessisset: propter utilitatem receptum est, ut per colonum possessio et retineretur et contineretur: quo mortuo non statim dicendum eam interpellari, sed tunc demum, cum dominus possessionem apisci neglexerit. aliud existimandum ait, si colonus sponte possessione discesserit. sed haec ita esse uera, si nemo extraneus eam rem interim possederit, sed semper in heredi-
2 tate coloni manserit. Seruum tuum a Titio bona fide emi et traditum possedi, deinde cum comperissem tuum esse, ne eum peteres, celare coepi. non ideo magis hoc tempore clam possidere uideri me ait[3]: nam retro quoque, si sciens tuum seruum non a domino emerim et, cum clam eum possidere coepissem, postea
3 certiorem te fecerim, non ideo desinere me clam possidere. Si seruum meum bonae fidei emptori clam abduxerim, respondit non uideri me clam possidere, quia neque precarii[4] rogatione neque conductione suae rei dominum teneri et non posse causam clandestinae possessionis ab his duabus causis separari.

41. PAULUS libro I institutionum.

Qui iure familiaritatis amici fundum ingreditur, non uidetur possidere, quia non eo animo ingressus est, ut possideat, licet corpore in fundo sit.

42. ULPIANUS libro IV regularum.

Communis seruus etiamsi ab uno ex dominis omnium nomine
1 possideatur, ab omnibus possideri intellegitur. Procurator si quidem mandante domino rem emerit, protinus illi adquirit possessionem: quod si sua sponte emerit, non nisi ratam habuerit dominus emptionem.

43. MARCIANUS libro III regularum.

Si quis fundum emerit, cuius particulam sciebat esse alienam,

[1] D. l. 16. 110. [2] D. xli. 3. 33. 6; supra 15. [3] D. xli. 3. 44. 2. [4] D. xliii. 26. 4. 3.

Iulianus ait, si pro diuiso sciat alienam esse, posse eum reliquas partes longa possessione capere: sed si pro indiuiso licet ignoret quis sit locus, aeque eum capere posse, quod sine ullius damno pars, quae putatur esse uendentis, per longam possessionem ad emptorem transit[1]. Sed et Pomponius scripsit libro quinto 1
uariarum lectionum, si sciat uel putet alienum esse usum fructum, bona fide diutina possessione capere posse. Idem, inquit, et si 2
emero rem quam sciam pignori obligatam.

44. PAPINIANUS libro XXIII quaestionum.

Peregre profecturus pecuniam in terra custodiae causa condiderat: cum reuersus locum thensauri memoria non repeteret, an desisset pecuniam possidere, uel, si postea recognouisset locum, an confestim possidere inciperet, quaesitum est. dixi, quoniam custodiae causa pecunia condita proponeretur, ius possessionis ei qui condidisset non uideri peremptum, nec infirmitatem memoriae damnum adferre possessionis quam alius non inuasit: alioquin responsuros per momenta seruorum, quos non uiderimus, interire possessionem. et nihil interest, pecuniam in meo an in alieno condidissem, cum, si alius in meo condidisset, non alias possiderem, quam si ipsius rei possessionem supra terram adeptus fuissem. itaque nec alienus locus meam propriam aufert possessionem, cum, supra terram an infra terram possideam, nihil intersit. Quaesitum est, cur ex peculii causa per seruum igno- 1
rantibus possessio quaereretur. dixi utilitatis causa iure singulari receptum, ne cogerentur domini per momenta species et causas peculiorum inquirere. nec tamen eo pertinere speciem istam, ut animo uideatur adquiri possessio: nam si non ex causa peculiari quaeratur aliquid, scientiam quidem domini esse necessariam, sed corpore serui quaeri possessionem. Quibus explicitis, cum de 2
amittenda possessione quaeratur, multum interesse dicam, per nosmet ipsos an per alios possideremus: nam eius quidem, quod corpore nostro teneremus, possessionem amitti uel animo uel etiam corpore, si modo eo animo inde digressi fuissemus, ne possideremus: eius uero quod serui uel etiam coloni corpore possidetur, non aliter amitti possessionem, quam eam alius ingressus fuisset, eamque amitti nobis quoque ignorantibus. illa quoque possessionis amittendae separatio est. nam saltus hibernos et aestiuos, quorum possessio retinetur animo,

45. IDEM libro II definitionum.

licet neque seruum neque colonum ibi habeamus,

46. IDEM libro XXIII quaestionum.

quamuis saltus proposito possidendi fuerit alius ingressus, tamdiu priorem possidere dictum est, quamdiu possessionem ab alio

[1] D. xli. 4. 6. 1.

occupatam ignoraret. ut enim eodem modo uinculum obligationum soluitur, quo quaeri adsolet[1], ita non debet ignoranti tolli possessio quae solo animo tenetur.

47. IDEM libro XXVI quaestionum.

Si rem mobilem, apud te depositam aut ex commodato tibi, possidere neque reddere constitueris, confestim amisisse me possessionem uel ignorantem responsum est. cuius rei forsitan illa ratio est, quod rerum mobilium neglecta atque omissa custodia, quamuis eas nemo alius inuaserit, ueteris possessionis damnum adferre consueuit: idque Nerua filius libris de usucapionibus rettulit. idem scribit aliam causam esse hominis commodati omissa custodia: nam possessionem tamdiu ueterem fieri, quamdiu nemo alius eum possidere coeperit, uidelicet ideo, quia potest homo proposito redeundi domino possessionem sui conseruare, cuius corpore ceteras quoque res possumus possidere. igitur earum quidem rerum quae ratione uel anima carent confestim amittitur possessio, homines autem retinentur, si reuertendi animum haberent.

48. IDEM libro X responsorum.

Praedia cum seruis donauit eorumque se tradidisse possessionem litteris declarauit. si uel unus ex seruis, qui simul cum praediis donatus est, ad eum qui donum accepit peruenit, mox in praedia remissus est, per seruum praediorum possessionem quaesitam ceterorumque seruorum constabit.

49. IDEM libro II definitionum.

Possessio quoque per seruum, cuius usus fructus meus est, ex re mea uel ex operis serui adquiritur mihi[2], cum et naturaliter a
1 fructuario teneatur et plurimum ex iure possessio mutuetur. Qui in aliena potestate sunt, rem peculiarem tenere possunt, habere possidere non possunt, quia possessio non tantum corporis, sed et
2 iuris est. Etsi possessio per procuratorem ignoranti quaeritur, usucapio uero scienti competit, tamen euictionis actio domino contra uenditorem inuito procuratore non datur, sed per actionem mandati ea cedere cogitur.

50. HERMOGENIANUS libro V iuris epitomarum.

Per eum quem iusto ductus errore filium meum et in mea potestate esse existimo neque possessio neque dominium nec
1 quicquam aliud ex re mea mihi quaeritur. Per seruum in fuga agentem, si neque ab alio possideatur neque se liberum esse credat, possessio nobis adquiritur.

51. IAUOLENUS libro V ex posterioribus Labeonis.

Quarundam rerum animo possessionem apisci nos ait Labeo:

[1] D. l. 17. 153. [2] D. xli. 1. 10. 3.

ueluti si aceruum lignorum emero et eum uenditor tollere me iusserit, simul atque custodiam posuissem, traditus mihi uidetur. idem iuris esse uino uendito, cum uniuersae amphorae uini simul essent. sed uideamus, inquit, ne haec ipsa corporis traditio sit, quia nihil interest, utrum mihi an et cuilibet iusserim custodia tradatur. in eo puto hanc quaestionem consistere, an, etiamsi corpore aceruus aut amphorae adprehensae non sunt, nihilo minus traditae uideantur: nihil uideo interesse, utrum ipse aceruum an mandato meo aliquis custodiat: utrubique animi quodam genere possessio erit aestimanda.

52. UENULEIUS libro I interdictorum.

Permisceri causas possessionis et usus fructus non oportet, quemadmodum nec possessio et proprietas misceri debent: nam neque impediri possessionem, si alius fruatur, neque alterius fructum amputari, si alter possideat. Eum qui aedificare prohibeatur [1] possidere quoque prohiberi manifestum est [1]. Species inducendi [2] in possessionem alicuius rei est prohibere ingredienti uim fieri: statim enim cedere aduersarium et uacuam relinquere possessionem iubet, quod multo plus est quam restituere.

53. IDEM libro V interdictorum.

Aduersus extraneos uitiosa possessio prodesse solet.

TIT. III.

DE USURPATIONIBUS ET USUCAPIONIBUS.

SUMMARY.—'Usucapio' defined (3; 25); 'usurpatio' (2; 5).
Quis potest usucapere (4. 1–3; 11; 15 pr.; 28; 31. 2; 44. 6, 7); colonus (31. 3); pledgor (16; 33. 4); uenditor (19); haeres (20; 22; 24. 1; 35; 40; 43 pr.; 44. 3).
Quas res (4. 5–29; 8; 9; 12; 13; 18; 36; 42): bona publica (45); res soli et mobiles (23; 30); uniuersitas et res singulae (23; 30); seruitutes (10. 1); superficies (26; 39); seruus fugitiuus (15. 1); partus (10. 2; 33 pr.; 44. 2); incerta pars (32. 2).
Quanto tempore (4 pr.; 6; 7; 10 pr.; 14; 15. 3; 19; 20; 31. 1; 44. 2; 48).
Leges (24. 1; 33 pr.; 33. 2); error iuris (31 pr.; 32); adiudicatio (17); causae mutatio (33. 1); bona fides (10 pr.; 15. 2; 24 pr.; 27; 32. 1; 36; 37; 38; 44. 4; 48).
Cf. Cod. vii. 26–31; Inst. ii. 6; Gai. ii. 41–61.

1. GAIUS libro XXI ad edictum prouinciale.

Bono publico usucapio introducta est, ne scilicet quarundam rerum diu et fere semper incerta dominia essent, cum sufficeret dominis ad inquirendas res suas statuti temporis spatium.

[1] D. xliii. 17. 3. 3.

2. PAULUS libro LIV ad edictum.

Usurpatio est usucapionis interruptio: oratores autem usurpationem frequentem usum uocant.

3. MODESTINUS libro V pandectarum.

Usucapio est adiectio[1] dominii per continuationem possessionis temporis lege definiti.

4. PAULUS libro LIV ad edictum.

Sequitur de usucapione dicere. et hoc ordine eundum est, ut uideamus, quis potest usucapere et quas res et quanto tempore. 1 Usucapere potest scilicet pater familias. filius familias et maxime 2 miles in castris adquisitum usucapiet. Pupillus[2] si tutore auctore coeperit possidere, usucapit: si non tutore auctore possideat et 3 animum possidendi habeat, dicemus posse eum usucapere. Furiosus quod ante furorem possidere coepit, usucapit. sed haec persona ita demum usucapere potest, si ex ea causa possideat, ex qua 4 5 usucapio sequitur. Seruus pro herede possidere non potest. Fructus et partus ancillarum et fetus pecorum, si defuncti non fuerunt, 6 usucapi possunt. Quod autem dicit lex Atinia, ut res furtiua non usucapiatur, nisi in potestatem eius, cui subrepta est, reuertatur, sic acceptum est, ut in domini potestatem debeat reuerti, non in eius utique cui subreptum est. igitur creditori subrepta et ei cui 7 commodata est, in potestatem domini redire debet[3]. Labeo quoque ait, si res peculiaris serui mei subrepta sit me ignorante, deinde eam nanctus sit, uideri in potestatem meam redisse: commodius dicitur, etiamsi sciero, redisse eam in meam potestatem (nec enim sufficit, si eam rem, quam perdidit ignorante me, seruus adprehendat): si modo in peculio eam esse uolui: nam si nolui, 8 tunc exigendum est, ut ego facultatem eius nactus sim. Ideoque et si seruus meus rem mihi subripuerit, deinde eandem loco suo reponat, poterit usucapi, quasi in potestatem meam redierit, utique si nescii: nam si sciui, exigimus, ut redisse sciam in meam potes- 9 tatem. Item si eam rem quam seruus subripuerit peculiari nomine teneat, non uideri in potestatem meam reuersam Pomponius ait, nisi ita habere coeperimus, quemadmodum habuimus, antequam subriperetur, aut, cum rescissemus, in peculio eum habere 10 concessimus: item Labeo. Si rem quam apud te deposueram, lucri faciendi causa uendideris, deinde ex paenitentia redemeris et eodem statu habeas[4]; siue ignorante me siue sciente ea gesta sint, uideri in potestatem meam redisse secundum Proculi senten- 11 tiam, quae et uera est. Si pupilli res subrepta sit, sufficere dicendum est, si tutor eius sciat redisse eam in domum pupilli: et si 12 furioso, sufficere curatores scire. Tunc in potestatem domini re-

[1] Ulp. Reg. xix. 8. [2] D. xli. 2. 32. 2. [3] D. l. 16. 215.
[4] D. xvi. 3. 1. 25; xlvii. 2. 65.

disse dicendum est, cum possessionem eius nactus sit iuste, ut auelli non possit, sed et tamquam suae rei: nam si ignorans rem mihi subreptam emam, non uideri in potestatem meam reuersam. Sed et si uindicauero rem mihi subreptam et litis aestimationem accepero, licet corporaliter eius non sim nactus possessionem, usucapietur. 13 Idem dicendum est etiam, si uoluntate mea alii tradita sit. 14 Heres, qui in ius defuncti succedit, licet apud eum ignorantem ancillam furtiuam esse conceperit ea et pepererit, non tamen usucapiet. 15 De illo quaeritur, si seruus meus ancillam, quam subripuit, pro libertate sua mihi dederit, an partum apud me conceptum usucapere possim. Sabinus et Cassius non putant, quia possessio quam seruus uitiose nanctus sit domino noceret, et hoc uerum est. 16 Sed et si, ut seruum meum manumitterem, alius mihi furtiuam ancillam dederit eaque apud me conceperit et pepererit, usu me non capturum. idemque fore etiam, si quis eam ancillam mecum permutasset aut in solutum dedisset, item si donasset. 17 Si antequam pariat, alienam esse rescierit emptor, diximus non posse eum usucapere: quod si nescierit, posse. quod si, cum iam usucaperet, cognouerit alienam esse, initium usucapionis intueri debemus, sicut in emptis rebus placuit. 18 Lana ouium furtiuarum si quidem apud furem detonsa est, usucapi non potest, si uero apud bonae fidei emptorem, contra: quoniam in fructu est, nec usucapi debet, sed statim emptoris fit. idem in agnis dicendum, si consumpti sint, quod uerum est. 19 Si ex lana furtiua uestimentum feceris, uerius est, ut substantiam spectemus, et ideo uestis furtiua erit. 20 Si rem pignori datam debitor subripuerit et uendiderit, usucapi eam posse Cassius scribit, quia in potestatem domini uidetur peruenisse qui pignori dederit, quamuis cum eo furti agi potest: quod puto rectius dici. 21 Si tu me ui expuleris de fundi possessione nec adprehenderis possessionem, sed Titius in uacuam possessionem intrauerit, potest longo tempore capi res: quamuis enim interdictum unde ui locum habeat, quia uerum est ui me deiectum, non tamen uerum est et ui possessum. 22 Ceterum etiamsi mala fide fundum me possidentem deieceris et uendideris, non poterit capi, quoniam uerum est ui possessum esse licet non a domino. 23 Idem dicendum est in eo qui eum expulit qui pro herede possidebat, quamuis sciat esse hereditarium[1], quoniam ui possidet. 24 Si dominus fundi possessorem ui deiecerit, Cassius ait non uideri in potestatem eius redisse, quando interdicto unde ui restituturus sit possessionem. 25 (26) Si uiam habeam per tuum fundum et tu me ab ea ui expuleris, per longum tempus non utendo amittam uiam, quia nec possideri intellegitur ius incorporale[2] nec de uia quis (id est mero iure) detruditur. 26 (27) Item si occupaueris uacuam possessionem, deinde uenientem dominum prohibueris, 27 (28)

[1] *post* hereditarium *distinguit editio vulgata et inserit* § 25. Si fundum alienum bona fide possidentem quis sciens esse alienum expulit, usucapere non potest.

[2] D. xli. 2. 3. pr.

28 (29) non uideberis ui possedisse. Libertatem seruitutium usucapi posse uerius est, quia eam usucapionem sustulit lex Scribonia, quae seruitutem constituebat, non etiam eam, quae libertatem praestat sublata seruitute. itaque si, cum tibi seruitutem deberem, ne mihi puta liceret altius aedificare, et per statutum tempus altius aedificatum habuero, sublata erit seruitus.

5. GAIUS libro XXI ad edictum prouinciale.

Naturaliter interrumpitur possessio, cum quis de possessione ui deicitur uel alicui res eripitur [1]. quo casu non aduersus eum tantum qui eripit interrumpitur possessio, sed aduersus omnes. nec eo casu quicquam interest, is qui usurpauerit dominus sit nec ne: ac ne illud quidem interest, pro suo quisque possideat an ex lucratiua causa.

6. ULPIANUS libro XI ad edictum.

In usucapionibus non a momento ad momentum, sed totum postremum diem computamus [2].

7. IDEM libro XXVII ad Sabinum.

Ideoque qui hora sexta diei kalendarum Ianuariarum possidere coepit, hora sexta noctis pridie kalendas Ianuarias implet usucapionem [3].

8. PAULUS libro XII ad edictum.

Labeo Neratius responderunt ea quae serui peculiariter nancti sunt usucapi posse, quia haec etiam ignorantes domini usuca-
1 piunt [4]: idem Iulianus scribit. Sed eum qui suo nomine nihil usucapere potest ne per seruum quidem posse Pedius scribit.

9. GAIUS libro IV ad edictum prouinciale.

Usucapionem recipiunt maxime res corporales, exceptis rebus sacris, sanctis, publicis populi Romani et ciuitatium, item liberis hominibus.

10. ULPIANUS libro XVI ad edictum.

Si aliena res bona fide empta sit, quaeritur, ut usucapio currat, utrum emptionis initium ut bonam fidem habeat exigimus, an
1 traditionis. et optinuit Sabini et Cassii sententia traditionis
2 initium spectandum. Hoc iure utimur, ut seruitutes per se nusquam longo tempore capi possint, cum aedificiis possint. Scaeuola, libro undecimo quaestionum, scribit Marcellum existimasse, si bos apud furem concepit uel apud furis heredem pariatque apud furis heredem, usucapi ab herede distractum iuuencum non posse:

[1] D. xli. 2. 15. [2] D. xliv. 3. 15. pr. [3] D. ii. 12. 8; xxviii. 1. 5; xl. 1. 1.
[4] D. xli. 2. 1. 5; xli. 4. 2. 11.

sic, inquit, quemadmodum nec ancillae partus. Scaeuola autem scribit se putare usucapere posse et partum: nec enim esse partum rei furtiuae partem [1]. ceterum si esset pars, nec si apud bonae fidei emptorem peperisset, usucapi poterat.

11. PAULUS libro XIX ad edictum.

Neque seruus, neque per seruum dominus, qui apud hostes est, possidet.

12. IDEM libro XXI ad edictum.

Si ab eo emas, quem praetor uetuit alienare, idque tu scias, usucapere non potes.

13. IDEM libro V ad Plautium.

Pignori rem acceptam usu non capimus, quia pro alieno possidemus. Eum qui a furioso bona fide emit usucapere posse re- 1
sponsum est [2]. Si mandauero tibi, ut fundum emas, ex ea causa 2
traditum tibi diutina possessione capis, quamuis possis uideri non pro tuo possidere, cum nihil intersit, quod mandati iudicio tenearis.

14. IDEM libro XIII ad Plautium.

Id tempus uenditoris prodest emptori, quo antequam uenderet possedit: nam si postea nactus est possessionem uenditor, haec possessio emptori non proficiet. In re legata, in accessione tem- 1
poris quo testator possedit, legatarius quodammodo quasi heres est.

15. IDEM libro XV ad Plautium.

Si is qui pro emptore possidebat ante usucapionem ab hostibus captus sit, uidendum est, an heredi eius procedat usucapio: nam interrumpitur usucapio, et si ipsi reuerso non prodest, quemadmodum heredi eius proderit? sed uerum est eum in sua uita desisse possidere, ideoque nec postliminium ei prodest, ut uideatur usucepisse [3]. quod si seruus eius qui in hostium potestate est emerit, in pendenti esse usucapionem Iulianus ait [4]: nam si dominus reuersus fuerit, intellegi usucaptum: si ibi decesserit, dubitari, an per legem Corneliam ad successores eius pertineat. Marcellus [5] posse plenius fictionem legis accipi. quemadmodum enim postliminio reuersus plus iuris habere potest in his quae serui egerunt, quam his quae per se uel per seruum possidebat cum ad hostes peruenit. nam hereditatem in quibusdam uice personae fungi receptum est [6]. ideoque in successoribus locum non habere usucapionem. Si seruus quem possidebam fugerit, si pro libero se 1

[1] D. xlvii. 2. 48. 5; l. 16. 26. [2] D. xli. 4. 2. 16. [3] D. iv. 6. 19.
[4] D. xlix. 15. 22. 3. [5] D. xlix. 15. 12. 2. [6] D. xxviii. 5. 31. 1.

gerat, uidebitur a domino possideri: sed hoc tunc intellegendum est, cum, si adprehensus fuerit, non sit paratus pro sua libertate litigare: nam si paratus sit litigare, non uidebitur a domino possi-
2 deri, cui se aduersarium praeparauit. Si quis bona fide possidens ante usucapionem amissa possessione cognouerit esse rem alienam et iterum nanciscatur possessionem, non capiet usu, quia initium
3 secundae possessionis uitiosum est[1]. Si ex testamento uel ex stipulatu res debita nobis tradatur, eius temporis existimationem nostram intuendam quo traditur, quia concessum est stipulari rem etiam quae promissoris non sit.

16. IAUOLENUS libro IV ex Plautio.

Serui nomine, qui pignori datus est, ad exhibendum cum creditore, non cum debitore agendum est, quia qui pignori dedit ad usucapionem tantum possidet[2], quod ad reliquas omnes causas pertinet, qui accepit possidet, adeo ut adici possit et possessio eius qui pignori dedit.

17. MARCELLUS libro XVII digestorum.

Si per errorem de alienis fundis quasi de communibus iudicio communi diuidundo accepto ex adiudicatione possidere coeperim, longo tempore capere possum.

18. MODESTINUS libro V regularum.

Quamuis aduersus fiscum usucapio non procedat, tamen ex bonis uacantibus, nondum tamen nuntiatis, emptor praedii ex isdem bonis exstiterit, recte diutina possessione capiet: idque constitutum est.

19. IAUOLENUS libro I epistularum.

Si hominem emisti, ut, si aliqua condicio extitisset, inemptus fieret, et is tibi traditus est et postea condicio emptionem resoluit: tempus quo apud emptorem fuit accedere uenditori debere existimo, quoniam eo genere retro acta uenditio esset redhibitioni[3] similis, in qua non dubito tempus eius qui redhibuerit uenditori accessurum, quoniam ea uenditio proprie dici non potest.

20. IDEM libro IV epistularum.

Possessio testatoris ita heredi procedit, si medio tempore a nullo possessa est[4].

21. IDEM libro VI epistularum.

Ei a quo fundum pro herede diutius possidendo capturus eram, locaui eum: an ullius momenti eam locationem existimes, quaero: quod si nullius momenti existimas, an durare nihilo minus usuca-

[1] D. xli. 4. 7. 4. [2] D. xiii. 7. 35. 1. [3] D. xli. 2. 13. 2; xliv. 3. 6. 1.
[4] D. xli. 4. 6. 2.

pionem eius fundi putes. item quaero, si eidem uendidero eum fundum, quid de his causis de quibus supra quaesii existimes. respondit: si is qui pro herede fundum possidebat domino eum locauit, nullius momenti locatio est, quia dominus suam rem conduxisset: sequitur ergo, ut ne possessionem quidem locator retinuerit, ideoque longi temporis praescriptio non durauit. in uenditione idem iuris est quod in locatione, ut emptio suae rei consistere non possit.

22. IDEM libro VII epistularum.

Heres et hereditas tametsi duas appellationes recipiunt, unius personae tamen uice funguntur.

23. IDEM libro IX epistularum.

Eum qui aedes mercatus est, non puto aliud quam ipsas aedes possidere[1]: nam si singulas res possidere intellegetur, ipsas non possidebit: separatis enim corporibus ex quibus aedes constant, uniuersitas aedium intellegi non poterit. accedit eo, quod, si quis singulas res possidere dixerit, necesse erit dicat possessione superficiei tempori de mobilibus statuto locum esse, solum se capturum esse ampliori: quod absurdum et minime iuri ciuili conueniens est, ut una res diuersis temporibus capiatur, ut puta[2] cum aedes ex duabus rebus constant, ex solo[3] et superficie, et uniuersitas earum possessionem temporis immobilium rerum omnium[4] mutet. Si autem columna euicta fuerit, puto te ex empto cum 1
uenditore recte acturum et eo genere rem saluam habiturum. Si 2
autem demolita domus est, ex integro res mobiles possidendae sunt, ut tempore quod in usucapione rerum mobilium constitutum est, usucapiantur. et non potes recte uti eo tempore quo in aedificio fuerunt: nam quemadmodum eas solas et separatas ab aedificio non possedisti, sic nec penes te[5] singulae aut separatae fuerunt et cohaerentibus his in aedificio, depositis aedibus, quae hoc quoque ipsum continent. neque enim recipi potest, ut eadem res et ut res soli et tamquam mobilis sit possessa.

24. POMPONIUS libro XXIV ad Quintum Mucium.

Ubi lex inhibet usucapionem, bona fides possidenti nihil pro- 1
dest. Interdum etiamsi non fuerit inchoata usucapio a defuncto, procedit heredi eius: ueluti si uitium quod obstabat, non ex persona sed ex re, purgatum fuerit, ut puta si fisci res esse desierit aut furtiua aut ui possessa.

25. LICINNIUS RUFINUS libro I regularum.

Sine possessione usucapio contingere non potest.

[1] D. xli. 2. 30. pr. [2] *pro* puta *lege* potius? [3] D. vi. 1. 49. [4] *pro* omnium *lege* dominum? [5] D. l. 16. 63.

26. ULPIANUS libro XXIX ad Sabinum.

Numquam superficies sine solo capi longo tempore potest.

27. IDEM libro XXXI ad Sabinum.

Celsus, libro trigensimo quarto, errare eos ait qui existimarent, cuius rei quisque bona fide adeptus sit possessionem, pro suo usucapere eum posse, nihil referre emerit nec ne, donatum sit nec ne, si modo emptum uel donatum sibi existimauerit, quia neque prolegato neque pro donato neque pro dote usucapio ualeat, si nulla donatio, nulla dos, nullum legatum sit. idem et in litis aestimatione placet, ut, nisi uere quis litis aestimationem subierit, usucapere non possit.

28. POMPONIUS libro XVII ad Sabinum.

Si seruo furiosi uel infantis res tradita sit, usu per eum eas personas capere posse constat[1].

29. IDEM libro XXII ad Sabinum.

Cum solus heres essem, existimarem autem te quoque pro parte heredem esse, res hereditarias pro parte tibi tradidi. propius est ut usu eas capere non possis, quia nec pro herede usucapi potest quod ab herede possessum est neque aliam ullam habes causam possidendi. ita tamen hoc uerum est, si non ex transactione id factum fuerit. idem dicimus, si tu quoque existimes te heredem esse: nam hic quoque possessio ueri heredis obstabit tibi.

30. IDEM libro XXX ad Sabinum.

Rerum mixtura facta an usucapionem cuiusque praecedentem interrumpit, quaeritur. tria autem genera sunt corporum, unum, quod continetur uno spiritu[2] et Graece ἡνωμένον uocatur, ut homo, tignum, lapis et similia: alterum, quod ex contingentibus, hoc est pluribus inter se cohaerentibus constat, quod συνημμένον uocatur, ut aedificium, nauis, armarium: tertium, quod ex distantibus constat, ut corpora plura non soluta, sed uni nomini subiecta, ueluti populus, legio, grex[3]. primum genus usucapione quaestionem non
1 habet, secundum et tertium habet. Labeo libris epistularum ait, si is cui ad tegularum uel columnarum usucapionem decem dies superessent, in aedificium eas coniecisset, nihilo minus eum usucapturum, si aedificium possedisset. quid ergo in his, quae non quidem implicantur rebus soli, sed mobilia permanent, ut in anulo, gemma? in quo uerum est et aurum et gemmam possideri et usu-
2 capi, cum utrumque maneat integrum. De tertio genere corporum uidendum est. non autem grex uniuersus sic capitur usu quomodo singulae res, nec sic quomodo cohaerentes. quid ergo est? etsi ea natura eius est, ut adiectionibus corporum maneat, non item

[1] D. xli. 2. 1. 5. [2] D. vi. 1. 23. 5. [3] Inst. ii. 20. 19.

tamen uniuersi gregis ulla est usucapio, sed singulorum animalium sicuti possessio, ita et usucapio. nec si quid emptum immixtum fuerit gregi augendi eius gratia, idcirco possessionis causa mutabitur, ut, si reliquus grex dominii mei sit, haec quoque ouis, sed singulae suam causam habebunt, ita ut si quae furtiuae erunt, sint quidem ex grege, non tamen usucapiantur.

31. PAULUS libro XXXII ad Sabinum.

Numquam in usucapionibus iuris error possessori prodest: et ideo Proculus ait, si per errorem initio uenditionis tutor pupillo auctor factus sit uel post longum tempus uenditionis peractum, usucapi non posse, quia iuris error est[1]. In usucapionibus mobi- 1
lium continuum tempus numeratur. Seruus licet in libertate 2
moretur, nihil possidet nec per eum alius. atquin si nomine alicuius, dum in libertate moratur, nactus fuerit possessionem, adquiret ei cuius nomine nactus fuerit[2]. Si seruus meus uel filius 3
peculiari uel etiam meo nomine quid tenet, ut ego per eum ignorans possideam uel etiam usucapiam: si is furere coeperit, donec in eadem causa res fuerit, intellegendum est et possessionem apud me remanere et usucapionem procedere, sicuti per dormientes quoque eos idem nobis contingeret[3]. idemque in colono et inquilino, per quos possidemus, dicendum est. Si ui aut clam aut 4
precario possessionem nactus quis postea furere coeperit, et possessio et causa eadem durat de hoc quod precario furiosus habet, quemadmodum interdicto quoque uti possidetis furiosi nomine recte experimur, eius possessionis nomine quam ante furorem per se uel post furorem per alium nactus est[4]. Uacuum tempus, quod 5
ante aditam hereditatem uel post aditam intercessit, ad usucapionem heredi procedit. Si defunctus emit, heres autem putat 6
eum ex donationis causa possedisse, usu eum capturum Iulianus ait.

32. POMPONIUS libro XXXII ad Sabinum.

Si fur rem furtiuam a domino emerit et pro tradita habuerit, desinet eam pro furtiua possidere et incipiet pro suo possidere[5]. Si quis id quod possidet non putat sibi per leges licere usucapere, 1
dicendum est, etiamsi erret, non procedere tamen eius usucapionem, uel quia non bona fide uideatur possidere uel quia in iure erranti non procedat usucapio. Incertam partem possidere nemo potest[6]: 2
ideo si plures sint in fundo, qui ignorent, quotam quisque partem possideat, neminem eorum mera suptilitate possidere Labeo scribit.

33. IULIANUS libro XLIV digestorum.

Non solum bonae fidei emptores, sed et omnes qui possident ex ea causa quam usucapio sequi solet, partum ancillae furtiuae

[1] D. xli. 4. 2. 15. [2] D. xli. 2. 34. 2. [3] D. xli. 2. 1. 3, 5. [4] D. xli. 2. 27.
[5] D. xliii. 26. 6. 3; xlvii. 2. 84. [6] D. xli. 2. 3. 2; ibid. 26.

usu suum faciunt[1]; idque ratione iuris introductum arbitror: nam ex qua causa quis ancillam usucaperet, nisi lex duodecim tabularum uel Atinia obstaret, ex ea causa necesse est partum usucapi, si apud eum conceptus et editus eo tempore fuerit, quo furtiuam esse
1 matrem eius ignorabat. Quod uulgo respondetur ipsum sibi causam possessionis mutare non posse, totiens uerum est, quotiens quis sciret se bona fide non possidere et lucri faciendi causa[2] inciperet possidere: idque per haec probari posse. si quis emerit fundum sciens ab eo cuius non erat, possidebit pro possessore: sed si eundem a domino emerit, incipiet pro emptore possidere, nec uidebitur sibi ipse causam possessionis mutasse. idemque iuris erit etiam si a non domino emerit, cum existimaret eum dominum esse. idem hic si a domino heres institutus fuerit uel bonorum eius possessionem acceperit, incipiet fundum pro herede[3] possidere. hoc amplius si iustam causam habuerit existimandi se heredem uel bonorum possessorem domino extitisse, fundum pro herede possidebit nec causam possessionis sibi mutare uidebitur. cum haec igitur recipiantur in eius persona qui possessionem habet, quanto magis in colono recipienda sunt, qui nec uiuo nec mortuo domino ullam possessionem habet? et certe si colonus mortuo domino emerit fundum ab eo qui existimabat se heredem eius
2 uel bonorum possessorem esse, incipiet pro emptore possidere. Si dominus fundi homines armatos uenientes existimauerit atque ita profugerit, quamuis nemo eorum fundum ingressus fuerit, ui deiectus uidetur[4]: sed nihilo minus id praedium, etiam antequam in potestate domini redeat, a bonae fidei possessore usucapitur, quia lex Plautia et Iulia ea demum uetuit longa possessione capi, quae ui possessa fuissent, non etiam ex quibus ui quis deiectus fuisset.
3 Si mihi Titius, a quo fundum petere uolebam, possessione cesserit, usucapionis causam iustam habebo. sed et is a quo ex stipulatu fundum petere uolebam, cedendo mihi possessione, si soluendi causa id fecerit, eo ipso efficiet ut fundum longo tempore capiam.
4 Qui pignori rem dat, usucapit, quamdiu res apud creditorem est: si creditor eius possessionem alii tradiderit, interpellabitur usucapio: et quantum ad usucapionem attinet, similis est ei qui quid deposuit uel commodauit, quos palam est desinere usucapere, si commodata uel deposita res alii tradita fuerit ab eo qui commodatum uel depositum accepit. plane si creditor nuda conuentione
5 hypothecam contraxerit, usucapere debitor perseuerabit. Si rem tuam, cum bona fide possiderem, pignori tibi dem ignoranti tuam esse, desino usucapere, quia non intellegitur quis suae rei pignus contrahere. at si nuda conuentione pignus contractum fuerit, nihilo minus usucapiam, quia hoc quoque modo nullum pignus
6 contractum uidetur. Si rem pignori datam creditoris seruus subri-

[1] D. vi. 2. 11. 4; xlvii. 2. 48. 5. [2] D. xli. 5. 2. 1. [3] Inst. iv. 15. 3.
[4] D. iv. 2. 9. pr.; xliii. 16. 3. 6. 7.

puerit, cum eam creditor possideret, non interpellabitur usucapio debitoris, quia seruus dominum suum possessione non subuertit [1]. sed et si debitoris seruus subripuerit, quamuis creditor possidere desinat, tamen debitori usucapio durat, non secus ac si eam creditor debitori tradidisset: nam quantum ad usucapiones attinet, serui subtrahendo res non faciunt deteriorem dominorum condicionem. facilius optinebitur, si precario possidente debitore seruus eius subripuerit. nam conductio idem praestat quod si apud creditorem res esset: possidet enim hoc casu creditor. sed et si utrumque intercesserit et precarii rogatio et conductio, intellegitur creditor possidere et precarii rogatio non in hoc interponitur, ut debitor possessionem habeat, sed ut ei tenere rem liceat.

34. ALFENUS UARUS libro I digestorum a Paulo epitomatorum.

Si seruus insciente domino rem peculiarem uendidisset, emptorem usucapere posse.

35. IULIANUS libro III ad Urseium Ferocem.

Si homo cuius usus fructus legatus erat ab herede numquam possessus subreptus fuisset, quaesitum est, quia heres furti actionem non haberet, an usucapi possit. Sabinus respondit nullam eius rei usucapionem esse, cuius nomine furti agi possit, agere autem furti eum qui frui deberet posse. quod si [2] accipiendum est, ut fructuarius poterit uti frui: aliter enim homo in causa non perduceretur. sed si utenti iam et fruenti abductus homo fuerit, non solum ipse, sed etiam heres furti agere poterit.

36. GAIUS libro II rerum cottidianarum siue aureorum.

Potest pluribus modis accidere, ut quis rem alienam, aliquo errore deceptus, tamquam suam uendat forte aut donet et ob id a bonae fidei possessore res usucapi possit: ueluti si heres rem defuncto commodatam aut locatam uel apud eum depositam existimans hereditariam esse alienauerit. Item si quis aliqua existima- 1
tione deceptus crediderit ad se hereditatem pertinere quae ad eum non pertineat, et rem hereditariam alienauerit, aut si is ad quem usus fructus ancillae pertinet, partum eius existimans suum esse, quia et fetus pecudum ad fructuarium pertinet, alienauerit,

37. IDEM libro II institutionum [3].

furtum non committit: furtum enim sine affectu furandi non committitur [4]. Fundi quoque alieni potest aliquis sine ui nancisci possessionem, quae uel ex neglegentia domini uacet uel quia dominus sine successore decesserit uel longo tempore afuerit.

[1] D. xli. 2. 15, 40. [2] sic? [3] Gai. ii. 50, 51. [4] Inst. iv. 1. 18.

38. IDEM libro II rerum cottidianarum siue aureorum.

Quam rem ipse quidem non potest usucapere, quia intellegit alienum se possidere et ob id mala fide possidet. sed si alii bona fide accipienti tradiderit, poterit is usucapere, quia neque ui possessum neque furtiuum possidet: abolita est enim quorundam ueterum sententia existimantium etiam fundi lociue furtum fieri.

39. MARCIANUS libro III institutionum.

Si solum usucapi non poterit, nec superficies usucapietur.

40. NERATIUS libro V regularum.

Coeptam usucapionem a defuncto posse et ante aditam hereditatem impleri constitutum est.

41. IDEM libro VII membranarum.

Si rem subreptam mihi procurator meus adprehendit, quamuis per procuratorem possessionem apisci nos iam fere conueniat, nihilo magis eam in potestatem meam redisse usuque capi posse existimandum est, quia contra statui captiosum erit.

42. PAPINIANUS libro III quaestionum.

Cum uir praedium dotale uendidit scienti uel ignoranti rem dotis esse, uenditio non ualet[1]. quam defuncta postea muliere in matrimonio confirmari conuenit, si tota dos lucro mariti cessit. idem iuris est, cum is qui rem furtiuam uendidit, postea domino heres exstitit.

43. IDEM libro XXII quaestionum.

Heres eius qui bona fide rem emit, usu non capiet sciens alienum[2], si modo ipsi possessio tradita sit: continuatio uero non
1 impedietur heredis scientia. Patrem usu non capturum quod filius emit, propter suam uel filii scientiam certum est.

44. IDEM libro XXIII quaestionum.

Iusto errore ductus Titium filium meum et in mea potestate esse existimaui, cum adrogatio non iure interuenisset: eum ex re mea quaerere mihi non existimo. non enim constitutum est in hoc, quod in homine libero qui bona fide seruit placuit: ibi propter adsiduam et cottidianam comparationem seruorum ita constitui publice interfuit, nam frequenter ignorantia liberos emimus, non autem tam facilis frequens adoptio uel adrogatio filiorum est.
1 Constat, si rem alienam scienti mihi uendas, tradas autem eo tempore quo dominus ratum habet, traditionis tempus inspiciendum
2 remque meam fieri. Etsi possessionis, non contractus initium quod ad usucapionem pertinet, inspici placet, nonnumquam tamen

[1] Inst. ii. 8. pr. [2] D. xli. 4. 2. 19.

euenit, ut non initium praesentis possessionis, sed causam antiquiorem traditionis, quae bonam fidem habuit, inspiciamus, ueluti circa partum eius mulieris quam bona fide coepit possidere: non enim ideo minus capietur usu puer, quod alienam matrem, priusquam eniteretur, esse cognouit. idem in seruo postliminio reuerso dictum est. Nondum aditae hereditatis tempus usucapioni datum 3
est, siue seruus hereditarius aliquid comparat, siue defunctus usucapere coeperat: sed haec iure singulari recepta sunt. Filius 4
familias emptor alienae rei, cum patrem familias se factum ignoret, coepit rem sibi traditam possidere: cur non capiat usu, cum bona fides initio possessionis adsit, quamuis eum se per errorem esse arbitretur, qui rem ex causa peculiari quaesitam nec possidere possit[1]? idem dicendum erit et si ex patris hereditate ad se peruenisse rem emptam non leui praesumptione credat. Non 5
mutat usucapio superueniens pro emptore uel pro herede, quo minus pignoris persecutio salua sit[2]: ut enim usus fructus usucapi non potest, ita persecutio pignoris, quae nulla societate dominii coniungitur, sed sola conuentione constituitur, usucapione rei non peremitur. Eum qui postea quam usucapere coepit in furorem 6
incidit utilitate suadente relictum est, ne languor animi damnum etiam in bonis adferat, ex omni causa implere usucapionem. Si, 7
cum apud hostes dominus aut pater agat, seruus aut filius emat, an et tenere incipiat? si quidem ex causa peculii possedit, usucapionem inchoari nec impedimento domini captiuitatem esse, cuius scientia non esset in ciuitate necessaria. si uero non ex causa peculii comparetur, usu non capi nec iure postliminii quaesitum intellegi, cum prius esset, ut, quod usucaptum diceretur, possessum foret. sin autem pater ibi decesserit, quia tempora captiuitatis ex die quo capitur morti iungerentur, potest filium dici et possedisse sibi et usucepisse intellegi[3].

45. IDEM libro X responsorum.

Praescriptio longae possessionis ad optinenda loca iuris gentium publica concedi non solet. quod ita procedit, si quis, aedificio funditus diruto quod in litore posuerat (forte quod aut deposuerat aut dereliquerat aedificium), alterius postea eodem loco extructo, occupantis datam exceptionem opponat, uel si quis, quod in fluminis publici deuerticulo solus pluribus annis piscatus sit, alterum eodem iure prohibeat[4]. Post mortem domini, seruus hereditarius 1
peculii nomine rem coepit tenere, usucapionis primordium erit tempus hereditatis aditae: quemadmodum etenim usucapietur, quod ante defunctus non possederat?

46. HERMOGENIANUS libro V iuris epitomarum.

Pro soluto usucapit, qui rem debiti causa recipit: et non tantum quod debetur, sed et quodlibet pro debito solutum hoc titulo usucapi potest.

[1] D. xli. 2. 49. 1. [2] D. xx. 1. 1. 2. [3] D. iv. 6. 19. [4] D. xliv. 3. 7.

47. PAULUS libro III ad Neratium.

Si emptam rem mihi procurator ignorante me meo nomine adprehenderit, quamuis possideam, eam non usucapiam, quia ut ignorantes usuceperimus, in peculiaribus tantum rebus receptum est.

48. IDEM libro II manualium.

Si existimans debere tibi tradam, ita demum usucapio sequitur, si et tu putes debitum esse[1]. aliud, si putem me ex causa uenditi teneri et ideo tradam: hic enim nisi emptio praecedat, pro emptore usucapio locum non habet. diuersitatis causa in illo est, quod in ceteris causis solutionis tempus inspicitur neque interest, cum stipulor, sciam alienum esse nec ne: sufficit enim me putare tuum esse, cum soluis: in emptione autem et contractus tempus inspicitur et quo soluitur: nec potest pro emptore usucapere, qui non emit, nec pro soluto, sicut in ceteris contractibus.

49. LABEO libro V pithanon a Paulo epitomatorum.

Si quid est subreptum, id usucapi non potest, antequam in domini potestatem peruenerit. PAULUS: immo forsitan et contra: nam si id quod mihi pignori dederis subripueris, erit ea res furtiua facta: sed simul atque in meam potestatem uenerit, usucapi poterit.

LIBER TRIGESIMUS NONUS.

TIT. V.

DE DONATIONIBUS.

SUMMARY.—The nature of 'Donatio' (29 pr.); effect of (9. 3; 19. 2); sorts of (1 pr.); when complete (2. 6; 6; 10; 26; 35. 1; 35. 2). It differs from 'merces' (19. 1; 34. 1). A stipulatio 'ob rem,' 'ob causam,' is no gift (19. 5; 27); nor is the promise of a libertus (8). Causa donandi (3). When a gift is invalid (15; 20 pr.; 31. 4); not so because 'inhonesta' (5; 31); legal limit of (21. 1; 24); legal liability on (12; 33 pr.); interest not due on promise of (22). Who may give (7; 23. 1; 33. 2). Gift may be 'absenti' (10); to agent (4; 13). Ratification (19. 4).

'Donatio mortis causa' (1 pr.; 7. 5); gift of 'habitatio' (9 pr.; 27; 32), of time, to debtor (9. pr.), of 'fructus' (9. 1), of future interest (23 pr.), of 'dos' (31. 1), of 'hereditas' (28), of expected succession (29. 2), a promise 'rei publicae' (19 pr.); a promise to pay another's debt (21; 33. 3).

Cf. Dig. xxiv. 1; xxxix. 6; C. v. 3; v. 16; viii. 54-57; Inst. ii. 7; Ulp. Reg. 7; Paul. R. S. v. 11.

1. IULIANUS libro XVII digestorum.

DONATIONES complures sunt[2]. dat aliquis ea mente, ut statim

[1] D. xli. 10. 3.

[2] D. xxxix. 6. 2.

uelit accipientis fieri nec ullo casu ad se reuerti, et propter nullam aliam causam facit quam ut liberalitatem et munificentiam exerceat: haec proprie donatio appellatur. dat aliquis, ut tunc demum accipientis fiat, cum aliquid secutum fuerit: non proprie donatio appellabitur, sed totum hoc donatio sub condicione est. item cum quis ea mente dat, ut statim quidem faciat accipientis, si tamen aliquid factum fuerit aut non fuerit, uelit ad se reuerti, non proprie donatio dicitur, sed totum hoc donatio est quae sub condicione soluatur. qualis est mortis causa donatio[1]. Igitur cum 1
dicimus inter sponsum et sponsam donationem ualere, propria appellatione utimur et factum demonstramus, quod ab eo proficiscitur qui liberalitatis gratia aliquid dat, ut confestim faciat accipientis nec umquam ullo facto ad se reuerti uelit. cum uero dicimus, si hac mente donat sponsus sponsae, ut nuptiis non secutis res auferatur, posse repeti, non contrarium priori dicimus, sed concedimus inter eas personas fieri donationem eam quae sub condicione soluatur.

2. IDEM libro LX digestorum.

Si, cum filius familias pecuniam donare uellet, patris iussu eam promisit, ualet donatio, perinde ac si fideiussorem dedisset. Si 1
uero pater donaturus Titio pecuniam iusserit filium suum eam promittere, poterit dici interesse, debitor filius patri suo fuerit nec ne: nam si tantumdem filius patri debuit quantum promisit, ualere donatio intellegitur, perinde ac si quemlibet alium debitorem pater iussisset pecuniam promittere. Cum uero ego Titio pecuniam 2
donaturus te, qui mihi tantundem donare uolebas, iussero Titio promittere, inter omnes personas donatio perfecta est. Aliud 3
iuris erit, si pecuniam quam me tibi debere existimabam, iussu tuo spoponderim ei cui donare uolebas: exceptione enim doli mali tueri me potero et praeterea incerti condictione stipulatorem compellam, ut mihi acceptum faciat stipulationem[2]. Item si ei quem 4
creditorem tuum putabas iussu tuo pecuniam quam me tibi debere existimabam promissero, petentem doli mali exceptione summouebo et amplius incerti agendo cum stipulatore consequar, ut mihi acceptum faciat stipulationem. Si pecuniam mihi Titius dederit 5
absque ulla stipulatione, ea tamen condicione, ut tunc demum mea fieret, cum Seius consul factus esset: siue furente eo siue mortuo Seius consulatum adeptus fuerit, mea fiet. Sed si quis 6
donaturus mihi pecuniam dederit alicui, ut ad me perferret, et ante mortuus erit quam ad me perferat, non fieri pecuniam dominii mei constat. Titio decem donaui ea condicione, ut inde Stichum 7
sibi emeret: quaero, cum homo antequam emeretur mortuus sit, an aliqua actione decem recipiam. respondit: facti magis quam iuris quaestio est: nam si decem Titio in hoc dedi, ut Stichum

[1] D. xxxix. 6. [2] D. xliv. 4. 7.

emeret, aliter non daturus, mortuo Sticho condictione repetam: si uero alias quoque donaturus Titio decem, quia interim Stichum emere proposuerat, dixerim in hoc me dare, ut Stichum emeret, causa magis donationis, quam condicio dandae pecuniae existimari debebit et mortuo Sticho pecunia apud Titium remanebit.

3. ULPIANUS libro LXXVI ad edictum.

Et generaliter hoc in donationibus definiendum est multum interesse, causa donandi fuit an condicio: si causa fuit, cessare repetitionem, si condicio, repetitioni locum fore.

4. POMPONIUS libro XVII ad Sabinum.

Etiam per interpositam personam donatio consummari potest.

5. ULPIANUS libro XXXII ad Sabinum.

Affectionis gratia neque honestae neque inhonestae donationes sunt prohibitae, honestae erga bene merentes amicos uel necessarios, inhonestae circa meretrices.

6. IDEM libro XLII ad Sabinum.

Qui saxum mihi eximere de suo permisit donationis causa, statim cum lapis exemptus est meus fit, neque prohibendo me euehere efficit, ut meus esse desinat [1], quia quodammodo traditione meus factus est: plane si mercennarius meus exemit, mihi exemit. sed si is qui a me emerat, siue mercede conduxerat ut paterer eum sibi iure eximere, si antequam eximat, me paenituerit, meus lapis durat, si postea, ipsius factum auocare non possum: quasi traditio enim facta uidetur, cum eximitur domini uoluntate. quod in saxo est, idem erit etiam si in arbore caesa uel dempta acciderit.

7. IDEM libro XLIV ad Sabinum.

Filius familias donare non potest, neque si liberam peculii administrationem habeat: non enim ad hoc ei conceditur libera
1 peculii administratio, ut perdat [2]. Quid ergo, si iusta ratione motus donet, numquid possit dici locum esse donationi? quod
2 magis probabitur. Item uideamus, si quis filio familias liberam peculii administrationem concesserit, ut nominatim adiceret sic se ei concedere, ut donare quoque possit, an locum habeat donatio:
3 et non dubito donare quoque eum posse. Nonnumquam etiam ex persona poterit hoc colligi: pone enim filium esse senatoriae uel cuius alterius dignitatis: quare non dicas uideri patrem, nisi ei specialiter donandi facultatem ademit, hoc quoque concessisse,
4 dum liberam dat peculii administrationem? Pari autem ratione, qua donare filius familias prohibetur, etiam mortis causa donare prohibebitur: quamuis enim ex patris uoluntate mortis quoque

[1] D. iv. 3. 34; xix. 5. 16. [2] D. ii. 14. 28. 2; xx. 3. 1. 1.

causa donare possit, attamen ubi cessat uoluntas, inhibebitur haec quoque donatio. Sed enim meminisse oportebit, si cui donare quoque permissum est, nisi specialiter etiam mortis causa donare fuerit permissum, non posse mortis causa donare[1]. Haec omnia locum habebunt in paganis: ceterum qui habent castrense peculium uel quasi castrense, in ea condicione sunt, ut donare et mortis causa et non mortis causa possint, cum testamenti factionem habeant. 5 6

8. PAULUS libro XV ad Sabinum.

Quae liberti imposita libertatis causa praestant, ea non donantur: res enim pro his intercessit.

9. POMPONIUS libro XXXIII ad Sabinum.

In aedibus alienis habitare gratis donatio uidetur: id enim ipsum capere uidetur qui habitat, quod mercedem pro habitatione non soluit. potest enim et citra corporis donationem ualere donatio, ueluti si donationis causa cum debitore meo paciscar, ne ante certum tempus ab eo petam. Ex rebus donatis fructus perceptus in rationem donationis non computatur: si uero non fundum, sed fructus perceptionem tibi donem, fructus percepti uenient in computationem donationis. Quod filius familias patris iussu aut uoluntate donauit, perinde est, ac si pater ipse donauerit aut si mea uoluntate rem meam tu nomine tuo Titio dones. Donari non potest, nisi quod eius fit, cui donatur. 1 2 3

10. PAULUS libro XV ad Sabinum.

Absenti, siue mittas qui ferat, siue quod ipse habeat sibi habere eum iubeas, donari recte potest. sed si nescit rem quae apud se est sibi esse donatam, uel missam sibi non acceperit, donatae rei dominus non fit, etiamsi per seruum eius cui donabatur missa fuerit, nisi ea mente seruo eius data fuerit, ut statim eius fiat.

11. GAIUS libro III de legatis ad edictum praetoris urbani.

Cum de modo donationis quaeritur, neque partus nomine neque fructuum neque pensionum neque mercedum ulla donatio facta esse uidetur.

12. ULPIANUS libro III disputationum.

Qui ex donatione se obligauit, ex rescripto diui Pii in quantum facere potest conuenitur[2]. sed enim id quod creditoribus debetur erit detrahendum: haec uero, de quibus ex eadem causa quis obstrictus est, non debebit detrahere.

13. IDEM libro VII disputationum.

Qui mihi donatum uolebat, seruo communi meo et Titii rem

[1] D. xxxix. 6. 25. 1.

[2] D. l. 17. 28; Inst. iv. 6. 38.

tradidit: seruus uel sic accepit quasi socio adquisiturus uel sic quasi mihi et socio: quaerebatur quid ageret. et placet, quamuis seruus hac mente acceperit, ut socio meo uel mihi et socio adquirat, mihi tamen adquiri: nam et si procuratori meo hoc animo rem tradiderit, ut mihi adquirat, ille quasi sibi adquisiturus acceperit, nihil agit in sua persona, sed mihi adquirit [1].

14. IULIANUS libro XVII digestorum.

Qui alienum fundum donationis causa excolit, nullam retentionem propter impensas faciet, quia domini res ab eo iniectas continuo efficit.

15. MARCIANUS libro III institutionum.

Post contractum capitale crimen donationes factae non ualent ex constitutione diuorum Seueri et Antonini, nisi [2] condemnatio secuta sit.

16. ULPIANUS libro II responsorum.

Ex hac scriptura: 'sciant heredes mei me uestem uniuersam ac res ceteras, quascumque in diem mortis meae mecum habui, illi et illi libertis meis uiuum donasse' dominium ad libertos benigna interpretatione pertinere.

17. IDEM libro LVIII ad edictum.

Si in stipulatum iudicatum nouationis causa deductum sit et stipulatio donationis causa accepto lata, dicendum est locum liberationem habere.

18. IDEM libro LXXI ad edictum.

Aristo ait, cum mixtum sit negotium cum donatione, obligationem non contrahi eo casu quo donatio est, et ita et Pomponius
1 eum existimare refert. Denique refert Aristonem putare, si seruum tibi tradidero ad hoc, ut eum post quinquennium manumittas, non posse ante quinquennium agi, quia donatio aliqua inesse uidetur: aliter atque, inquit, si ob hoc tibi tradidissem, ut continuo manumittas: hic enim nec donationi locum esse et ideo esse obligationem. sed et superiore casu quid acti sit, inspiciendum Pomponius ait: potest enim quinquennium non ad hoc esse
2 positum, ut aliquid donetur. Idem Aristo ait, si donationis causa in hoc tradatur seruus, ut post quinquennium manumittatur, sit autem alienus, posse dubitari an usucapiatur, quia aliquid donationis interueniret. et hoc genus quaestionis in mortis causa donationibus uersari Pomponius ait et magis putat ut, si ita donetur, ut post quinquennium manumittatur, posse dici usucapionem
3 sequi. Labeo ait, si quis mihi rem alienam donauerit inque eam

[1] D. xli. 1. 37. 6.

[2] *lege* retro infirmantur enim si.

sumptus magnos fecero et sic mihi euincatur, nullam mihi actionem contra donatorem competere: plane de dolo posse me aduersus eum habere actionem, si dolo fecit.

19. IDEM libro LXXVI ad edictum.

Hoc iure utimur, ut in rebus publicis, cum de donatione quaeritur, illud solum spectetur, utrum ob causam aliquam iustam rei publicae promittat quis uel polliceatur an non, ut, si ob honorem aliquem promittat, teneatur, si minus, non[1]. Labeo scribit extra causam donationum esse talium officiorum mercedes ut puta: si tibi adfuero, si satis pro te dedero, si qualibet in re opera uel gratia mea usus fueris. Non potest liberalitas nolenti adquiri[2]. Si quis dederit pecuniam mutuam Titio reddendam Seio, cui donatum uolebat, deinde Titius mortuo donatore Seio dedisse proponatur, erit consequens dicere pecuniam Seii fieri, siue mortuum sciuit siue ignorauit is qui dabat, quia pecunia fuit dantis: sed si quidem ignorauit mortuum, erit liberatus, si sic mutuam pecuniam accepit soluendam Seio. si autem mandauero tibi, ut pecuniam Titio des, cui donare uolebam, et tu ignorans me mortuum hoc feceris, habebis aduersus heredes meos mandati actionem: si sciens, non habebis[3]. Si quis seruo pecuniam crediderit, deinde is liber factus eam expromiserit, non erit donatio, sed debiti solutio. idem in pupillo qui sine tutoris auctoritate debuerit dicendum est, si postea tutore auctore promittat. Sed et hae stipulationes quae ob causam fiunt non habent donationem. Denique Pegasus putabat, si tibi centum spopondero hac condicione, si iurasses te nomen meum laturum[4], non esse donationem, quia ob rem facta est, res secuta est. 1 2 3 4 5 6

20. MARCELLUS libro XXII digestorum.

Si patronus ex debita parte heres instituatur et libertus fidei eius commisit ut quid daret, et hoc stipulanti fidei-commissario promiserit, non erit cogendus soluere, ne pars ex legibus uerecundiae patronali debita minuatur. De illo dubitari potest qui quod per Falcidiam retinere poterat, uoluntatem testatoris secutus, spopondit se daturum: sed magis est, ut non possit suae confessioni obuiare. quemadmodum enim, si soluisset, fidem testatori suo adimplesse uidebatur et nulla ei repetitio concessa fuerat, ita et, stipulatione procedente contra fidem testatoris quam adgnouit, uenienti ei merito occurretur[5]. 1

21. CELSUS libro XXVIII digestorum.

Ut mihi donares, creditori meo delegante me promisisti: factum ualet, ille enim suum recepit. Sed si debitorem meum tibi dona- 1

[1] D. l. 12. 1. [2] D. l. 17. 69; ibid. 156. 4. [3] D. xvii. 1. 26. 1; xxxi. 77. 6; xlvi. 3. 32. [4] D. xxxvi. 1. 63. 10. [5] D. xxxv. 2. 46.

tionis immodicae causa promittere iussi, an summoueris donationis exceptione necne, tractabitur. et meus quidem debitor exceptione te agentem repellere non potest, quia perinde sum, quasi exactam a debitore meo summam tibi donauerim et tu illam ei credideris. sed ego, si quidem pecuniae a debitore meo nondum solutae sint, habeo aduersus debitorem meum rescissoriam in id quod supra legis modum tibi promisit, ita ut in reliquum tantummodo tibi maneat obligatus: sin autem pecunias a debitore meo exegisti, in hoc quod modum legis excedit habeo contra te condictionem.

22. MODESTINUS libro VIII differentiarum.

Eum qui donationis causa pecuniam uel quid aliud promisit de mora solutionis pecuniae usuras non debere, summae aequitatis est, maxime cum in bonae fidei contractibus donationis species non deputetur.

23. IDEM libro XV responsorum.

Modestinus respondit creditorem futuri temporis usuras et remittere et minuere pacto posse nec in ea donatione ex summa
1 quantitatis aliquid uitii incurrere. Modestinus respondit mente captum donare non posse.

24. IAUOLENUS libro XIV ex Cassio.

Fideiussori eius qui donationis causa pecuniam supra modum legis promisit exceptio dari debet etiam inuito reo, ne, si forte reus soluendo non fuerit, pecuniam fideiussor amittat.

25. IDEM libro VI epistularum.

Si tibi dederim rem, ut Titio meo nomine donares, et tu tuo nomine eam ei dederis, an factam eius putes? respondit, si rem tibi dederim, ut Titio meo nomine donares eamque tu tuo nomine ei dederis, quantum ad iuris suptilitatem accipientis facta non est et tu furti obligaris: sed benignius est, si agam contra eum qui rem accepit, exceptione doli mali me summoueri.

26. POMPONIUS libro IV ad Quintum Mucium.

Nuda ratio[1] non facit aliquem debitorem: ut puta quod donare libero homini uolumus licet referamus in rationes nostras debere nos, tamen nulla donatio intellegitur.

27. PAPINIANUS libro XXIX quaestionum.

Aquilius Regulus iuuenis ad Nicostratum rhetorem ita scripsit: 'quoniam et cum patre meo semper fuisti et me eloquentia et diligentia tua meliorem reddidisti, dono et permitto tibi habitare in illo cenaculo eoque uti.' defuncto Regulo controuersiam habita-

[1] D. ii. 13. 6. 3; xv. 1. 49. 2.

tionis patiebatur Nicostratus et cum de ea re mecum contulisset, dixi posse defendi non meram donationem esse, uerum officium magistri quadam mercede remuneratum Regulum, ideoque non uideri donationem sequentis temporis irritam esse. quod si expulsus Nicostratus ueniat ad iudicem, ad exemplum interdicti [1], quod fructuario proponitur, defendendus erit quasi loco possessoris constitutus, qui usum cenaculi accepit.

28. IDEM libro III responsorum.

Hereditatem pater sibi relictam filiae sui iuris effectae donauit: creditoribus hereditariis filia satisfacere debet, uel, si hoc minime faciat et creditores contra patrem ueniant, cogendam eam per actionem praescriptis uerbis patrem aduersus eos defendere.

29. IDEM libro X responsorum.

Donari uidetur, quod nullo iure cogente conceditur [2]. Quidam 1
in iure interrogatus nihil sibi debere tutoris heredes respondit. eum actionem iure amisisse respondi: licet enim non transactionem, sed donationis haec uerba esse quis accipiat, attamen eum qui in iure confessus est suam confessionem infirmare non posse. Donationem quidem partis bonorum proximae cognatae 2
uiuentis nullam fuisse constabat: uerum ei qui donauit ac postea iure praetorio successit, quoniam aduersus bonos mores et ius gentium festinasset, actiones hereditarias in totum denegandas respondit:

30. MARCIANUS libro singulari de delatoribus.

nam ei ut indigno aufertur hereditas [3].

31. PAPINIANUS libro XII responsorum.

Donationes in concubinam collatas non posse reuocari conuenit nec, si matrimonium inter eosdem postea fuerit contractum, ad irritum reccidere quod ante iure ualuit. an autem maritalis honor et affectio pridem praecesserit, personis comparatis, uitae coniunctione considerata perpendendum esse respondi: neque enim tabulas facere matrimonium. Species extra dotem a matre filiae 1
nomine uiro traditas filiae quae praesens fuit donatas et ab ea uiro traditas uideri respondi nec matrem offensam repetitionem habere uel eas recte uindicare, quod uir cauisset extra dotem usibus puellae sibi traditas, cum ea significatione non modus donationis declaretur nec ab usu proprietas separetur, sed peculium a dote puellae distingueretur. iudicem tamen aestimaturum, si mater iure contra filiam offensa eas reuocare uelit, et uerecundiae maternae congruam bonique uiri arbitrio competentem ferre sententiam. Pater, qui filiae quam habuit in potestate mancipia donauit 2
et peculium emancipatae non ademit, ex post facto donationem

[1] D. xliii. 16. 3. 13. [2] D. xxxiv. 4. 18; l. 17. 82.
[3] D. xxxiv. 9. 2. 3; C. ii. 3. 30.

3 uidebatur perfecisse. Eiusmodi lege deposita in aede arca, ut eam ipse solus qui deposuit tolleret aut post mortem domini Aelius 4 Speratus, non uideri celebratam donationem respondi. Ratae donationes esse non possunt post crimen perduellionis contractum, cum heredem quoque teneat, etsi nondum postulatus uita decesserit.

32. SCAEUOLA libro V responsorum.

Lucius Titius epistulam talem misit: 'ille illi salutem. hospitio illa quamdiu uolueris utaris superioribus diaetis omnibus gratuito, idque te ex uoluntate mea facere hac epistula notum tibi facio:' quaero an heredes eius habitatione eum prohibere possunt. respondit, secundum ea quae proponerentur, heredes eius posse mutare uoluntatem.

33. HERMOGENIANUS libro VI iuris epitomarum.

Qui id quod ex causa donationis stipulanti spoponderat solui constituit, actione constitutae pecuniae non in solidum, sed in quantum facere potest conuenitur: causam enim et originem constitutae pecuniae, non iudicii potestatem praeualere placuit. sed et condemnatus ex causa donationis in actione iudicati non frustra 1 desiderat in quantum facere potest conueniri. Ea lege donationis causa pecunia Titio numerata, ut statim donatori mutuo detur[1], non impeditur dominii translatio: ac propterea isdem nummis 2 donatori creditis nouum dominium in his quaeritur[2]. Mutus et 3 surdus donare non prohibentur. Si, cum Primus tibi donare uellet et tu donandi Secundo uoluntatem haberes, Primus Secundo ex uoluntate tua stipulanti promiserit, perficitur donatio et, quia nihil Primus Secundo, a quo conuenitur, donauit, et quidem in solidum, non in id quod facere potest condemnatur. idque custoditur et si, delegante eo qui donationem erat accepturus, creditori eius donator promiserit: et hoc enim casu creditor suum negotium gerit[3].

34. PAULUS libro V sententiarum.

Si pater emancipati filii nomine donationis animo pecuniam faenerauit eamque filius stipulatus est, ipso iure perfectam dona- 1 tionem ambigi non potest. Si quis aliquem a latrunculis uel hostibus eripuit et aliquid pro eo ab ipso accipiat, haec donatio inreuocabilis est: non merces eximii laboris appellanda est, quod contemplatione salutis certo modo aestimari non placuit[4].

35. SCAEUOLA libro XXXI digestorum.

Ad eum quem manumiserat epistulam misit in haec uerba: 'Titius Sticho liberto suo salutem. cum te manumiserim, pecu-

[1] D. xii. 1. 30. [2] sed vide D. xlvi. 3. 55. [3] D. xlii. 1. 41. pr.
[4] Paul. R. S. v. 11. 6.

lium quoque tuum omne, quidquid habes tam in nominibus quam in rebus mouentibus siue in numerato, me tibi concedere hac epistula manu mea scripta notum tibi facio.' eundem libertum testamento ex besse scripsit heredem, Sempronium ex triente: nec peculium Sticho legauit nec actiones praestari iussit. quaesitum est, utrum in assem Sticho actio detur eorundem nominum, quae in peculio habuit, an utrisque heredibus pro portionibus hereditariis. respondit, secundum ea quae proponerentur, utrisque heredibus pro hereditariis portionibus competere. Lucius Titius fundum Maeuiae donauit et ante traditionem eundem fundum post dies paucos Seio pignori obligauit et intra dies triginta Maeuiam in uacuam possessionem eiusdem fundi induxit: quaero, an donatio perfecta sit. respondit, secundum ea quae proponerentur, perfectam: uerum creditorem firmam pignoris obligationem habere. Auia sub nomine Labeonis nepotis sui mutuam pecuniam dedit, et usuras semper cepit et instrumenta debitorum a Labeone recepit, quae in hereditate eius inuenta sunt: quaero, an donatio perfecta esse uideatur. respondit, cum debitor Labeoni obligatus est, perfectam donationem esse.

LIBER OCTAUUS.

TIT. I.

DE SERUITUTIBUS.

SUMMARY.—'Seruitutes aut personarum sunt aut rerum' (1; 15 pr.), the latter divisible into rural and urban (1), and 'in solo,' 'in superficie' (3). Their nature is 'ut aliquid quis patiatur aut non faciat' (15. 1), are 'incorporales' (14 pr.), need not be 'utiles' (19). There can be no servitude 'ut faciat quis' (15. 1), or merely restrictive (15 pr.), or through 'locus sacer et religiosus' (14. 2), or of trivialities (8 pr.) Remarks on 'uia' (9; 17), 'iter' (10; 13; 17) 'ad sepulchrum' (14. 1), 'actus' (13), 'haustus' (14. 2), 'aquaeductus' (14. 2; 17), 'cloaca' (7). Who may create (2). Terms of creation (4; 5; 6; 9.) Who may acquire (12); 'acquisitio per partes' (8. 1). How acquired by 'usus pro traditione' (20), not by 'usucapio' (14 pr.) Loss by 'confusio' (18). Procedure by 'petitio' (16; 17), by 'interdicta' (20).

Cf. Dig. vii; viii. 2–6; Cod. iii. 33, 34; Inst. ii. 3–5; Gai. ii. 29–33; Paul R. S. i. 17.

1. MARCIANUS libro III regularum.

SERUITUTES aut personarum sunt, ut usus et usus fructus, aut rerum, ut seruitutes rusticorum praediorum[1] et urbanorum[2].

2. ULPIANUS libro XVII ad edictum.

Unus ex dominis communium aedium seruitutem imponere non potest[3].

[1] Dig. viii. 2. [2] Dig. viii. 3. [3] D. viii. 3. 34; viii. 4. 18.

3. PAULUS libro XXI ad edictum.

Seruitutes praediorum aliae in solo, aliae in superficie consistunt.

4. PAPINIANUS libro VII quaestionum.

Seruitutes ipso quidem iure neque ex tempore neque ad tempus neque sub condicione neque ad certam condicionem (uerbi gratia 'quamdiu uolam') constitui possunt: sed tamen si haec adiciantur, pacti uel per doli exceptionem[1] occurretur contra placita seruitutem uindicanti: idque et Sabinum respondisse Cassius ret-
1 tulit et sibi placere. Modum adici seruitutibus posse constat: ueluti quo genere uehiculi agatur uel non agatur (ueluti ut equo dumtaxat) uel ut certum pondus uehatur uel grex ille transducatur
2 aut carbo portetur. Interualla dierum et horarum non ad temporis causam, sed ad modum pertinent iure constitutae seruitutis[2].

5. GAIUS libro VII ad edictum prouinciale.

Uia, iter, actus, ductus aquae isdem fere modis constituitur qui-
1 bus et usum fructum constitui diximus. Usus seruitutium temporibus secerni potest, forte ut quis post horam tertiam usque in horam decimam eo iure utatur, uel ut alternis diebus utatur[3].

6. PAULUS libro XXI ad edictum.

Ad certam partem fundi seruitus tam remitti quam constitui potest[4].

7. ULPIANUS libro XIII ad legem Iuliam et Papiam.

Ius cloacae mittendae seruitus est.

8. PAULUS libro XV ad Plautium.

Ut pomum decerpere liceat et ut spatiari et ut cenare in alieno
1 possimus, seruitus imponi non potest. Si praedium tuum mihi seruiat, siue ego partis praedii tui dominus esse coepero siue tu mei, per partes seruitus retinetur, licet ab initio per partes adquiri non poterat[5].

9. CELSUS libro V digestorum.

Si cui simplicius[6] uia per fundum cuiuspiam cedatur uel relinquatur, in infinito, uidelicet per quamlibet eius partem, ire agere licebit, ciuiliter modo: nam quaedam in sermone tacite excipiuntur. non enim per uillam ipsam nec per medias uineas ire agere sinendus est, cum id aeque commode per alteram partem facere possit minore seruientis fundi detrimento. uerum constitit, ut, qua primum uiam direxisset, ea demum ire agere deberet nec

[1] D. xlv. 1. 56. 4 [2] D. viii. 6. 7; xxxix. 3. 17; xliii. 20. 2. [3] D. xliii. 20. 5. [4] D. viii. 4. 6. 1; [sed vide] infra 11. [5] D. xlv. 1. 140. 2.
[6] simpliciter?

amplius mutandae eius potestatem haberet: sicuti Sabino quoque uidebatur, qui argumento riui utebatur, quem primo qualibet ducere licuisset, posteaquam ductus esset, transferre non liceret: quod et in uia seruandum esse uerum est.

10. IDEM libro XVIII digestorum.

Si iter legatum sit, qua nisi opere facto iri non possit, licere fodiendo substruendo iter facere Proculus ait.

11. MODESTINUS libro VI differentiarum.

Pro parte dominii seruitutem adquiri non posse uolgo traditur: et ideo si quis fundum habens uiam stipuletur et partem fundi sui postea alienet, corrumpit stipulationem, in eum casum deducendo a quo stipulatio incipere non possit[1]. pro parte quoque neque legari neque adimi uia potest, et, si id factum est, neque legatum neque ademptio ualet.

12. IAVOLENUS libro IV epistularum.

Non dubito, quin fundo municipum per seruum recte seruitus adquiratur.

13. POMPONIUS libro XIV ad Quintum Mucium.

Si tam angusti loci demonstratione facta uia concessa fuerit, ut neque uehiculum neque iumentum ea inire possit, iter magis quam uia aut actus adquisitus uidebitur[2]: sed si iumentum ea duci poterit, non etiam uehiculum, actus uidebitur adquisitus.

14. PAULUS libro XV ad Sabinum.

Seruitutes praediorum rusticorum etiamsi corporibus accedunt, incorporales tamen sunt et ideo usu non capiuntur: uel ideo, quia tales sunt seruitutes, ut non habeant certam continuamque possessionem: nemo enim tam perpetuo, tam continenter ire potest, ut nullo momento possessio eius interpellari uideatur. idem et in seruitutibus praediorum urbanorum obseruatur. Seruitus itineris 1
ad sepulchrum priuati iuris manet, et ideo remitti domino fundi seruientis potest: et adquiri etiam post religionem sepulchri haec seruitus potest. Publico loco interueniente uel uia publica, haustus 2
seruitus imponi potest, aquae ductus non potest: a principe autem peti solet, ut per uiam publicam aquam ducere sine incommodo publico liceat. sacri et religiosi loci interuentus etiam itineris seruitutem impedit, cum seruitus per ea loca nulli deberi potest.

15. POMPONIUS libro XXXIII ad Sabinum.

Quotiens nec hominum nec praediorum seruitutes sunt, quia nihil uicinorum interest, non ualet, ueluti ne per fundum tuum eas

[1] D. XLV. 1. 136. 1; ibid. 140. 2. [2] D. L. 16. 157. 1.

aut ibi consistas: et ideo si mihi concedas ius tibi non esse fundo tuo uti frui, nihil agitur[1], aliter atque si concedas mihi ius tibi non esse in fundo tuo aquam quaerere minuendae aquae meae
1 gratia[2]. Seruitutium non ea natura est, ut aliquid faciat quis, ueluti uiridia tollat aut amoeniorem prospectum praestet, aut in hoc ut in suo pingat, sed ut aliquid patiatur aut non faciat.

16. IULIANUS libro XLIX digestorum.

Ei qui pignori fundum accepit, non est iniquum utilem petitionem seruitutis dari, sicuti ipsius fundi utilis petitio dabitur. idem seruari conuenit et in eo ad quem uectigalis fundus pertinet.

17. POMPONIUS libro singulari regularum.

Uiae, itineris, actus, aquae ductus pars in obligationem deduci non potest[3], quia usus eorum indiuisus est: et ideo si stipulator decesserit pluribus heredibus relictis, singuli solidam uiam petunt: et si promissor decesserit pluribus heredibus relictis, a singulis heredibus solida petitio est.

18. PAULUS libro XXXI quaestionum PAPINIANI notat.

In omnibus seruitutibus quae aditione confusae sunt[4], responsum est doli exceptionem nocituram legatario, si non patiatur eas iterum imponi.

19. LABEO libro IV posteriorum a Iauoleno epitomatorum.

Ei fundo, quem quis uendat, seruitutem imponi, et si non utilis sit, posse existimo: ueluti si aquam alicui dedere[5] ducere non expediret, nihilo minus constitui ea seruitus possit: quaedam enim debere habere possumus, quamuis ea nobis utilia non sunt.

20. IAUOLENUS libro V ex posterioribus Labeonis.

Quotiens uia aut aliquid ius fundi emeretur, cauendum putat esse Labeo per te non fieri, quo minus eo iure uti possit, quia nulla eiusmodi iuris uacua traditio esset. ego puto usum eius iuris pro traditione possessionis accipiendum esse, ideoque et interdicta ueluti possessoria constituta sunt.

[1] D. ii. 14. 61. [2] D. xliii. 20. 1. 28. [3] D. xlv. 1. 2. 1.
[4] D. viii. 6. 1; xxx. 116. 4. [5] *dele* dedere?

TIT. VI.

QUEMADMODUM SERUITUTES AMITTUNTUR.

SUMMARY.—Loss by 'confusio' (1; 15), by division (6), by inconsistent grant (8 pr.), by non-user 'statuto tempore' (2; 4; 7; 10. 1; 17); even when legatee is ignorant (19. 1), but not before possibility of user (18. 2), nor by delay to construct works (19 pr.), nor when sale is followed by re-purchase, or fluvial damage is repaired, 'intra tempus' (13; 14 pr.). Computation of 'tempus' (18. 1). User may be 'per alium' (5; 12; 16; 20–23), need only be 'fundi nomine' (6 pr.), must be by adverse, but may be by 'malae fidei' possessor (24; 25); of part is enough (8. 1; 9). Excessive and dissimilar user (11; 18 pr.) Servitude not lost by death or cap. dem. (3). Servitude created by heir as against conditional legatee (11. 1).

Cf. Dig. viii. 2–5; xxxix. 3; xliii. 19; xliii. 20; Inst. ii. 3.

1. GAIUS libro VII ad edictum prouinciale.

SERUITUTES praediorum confunduntur, si idem utriusque praedii dominus esse coeperit.

2. PAULUS libro XXI ad edictum.

Qui iter et actum habet si statuto tempore tantum ierit, non perisse actum, sed manere Sabinus Cassius Octauenus aiunt: nam ire quoque per se eum posse qui actum haberet.

3. GAIUS libro VII ad edictum prouinciale.

Iura praediorum morte et capitis deminutione non perire uolgo traditum est.

4. PAULUS libro XXVII ad edictum.

Iter sepulchro debitum non utendo numquam amittitur.

5. IDEM libro LXVI ad edictum.

Seruitus et per socium et fructuarium et bonae fidei possessorem nobis retinetur.

6. CELSUS libro V digestorum.

Nam satis est fundi nomine itum esse. Si ego uia quae nobis 1
per uicini fundum debebatur usus fuero, tu autem constituto tempore cessaueris, an ius tuum amiseris? et e contrario, si uicinus, cui uia per nostrum fundum debebatur, per meam partem ierit egerit, tuam partem ingressus non fuerit, an partem tuam liberauerit? Celsus respondit: si diuisus est fundus inter socios regionibus, quod ad seruitutem attinet quae ei fundo debebatur, perinde est, atque si ab initio duobus fundis debita sit: et sibi quisque dominorum usurpat seruitutem, sibi non utendo deperdit nec amplius in ea re causae eorum fundorum miscentur: nec fit ulla iniuria ei cuius fundus seruit, immo si quo melior, quoniam

1 *a* alter dominorum utendo sibi, non toti fundo proficit. Sed si is fundus qui seruierit ita diuisus est, plusculum dubitationis ea res habet: nam si certus ac finitus uiae locus est, tunc, si per longitudinem eius fundus diuisus est, eadem omnia seruanda erunt, quae si initio constituendae eius seruitutis similiter hic duo fundi fuissent: si uero per latitudinem uiae fundus diuisus est (nec multum refert, aequaliter id factum est an inaequaliter), tunc manet idem ius seruitutis, quod fundo indiuiso fuerat, nec aut usu detineri aut non utendo deperire nisi tota uia poterit: nec si forte inciderit, ut semita quae per alterum dumtaxat fundum erit uteretur, idcirco alter fundus liberabitur, quoniam unum atque eo
1 *b* modo indiuiduum uiae ius est. Possunt tamen alterutrum fundum liberare, si modo hoc specialiter conuenit: certe si is cui seruitus debebatur alterum ex ea diuisione fundum redemerit, num ideo minus ea re fundi alterius seruitus permanebit? nec uideo, quid absurde consecuturum sit eam sententiam fundo altero manente seruo: si modo et ab initio potuit angustior constitui uia quam lege finita est et adhuc id loci superest in eo fundo cui remissa seruitus non est, ut sufficiat uiae: quod si minus loci superest quam uiae sufficiat, uterque fundus liberabitur, alter propter redemptionem, alter, quia per eum locum qui superest uia con-
1 *c* stitui non potest. Ceterum si ita constitutum est ius uiae, ut per quamlibet partem fundi ire agere liceat, idque uel subinde mutare nihil prohibet atque ita diuisus est fundus: si per quamlibet eius partem aeque ire atque agi possit, tunc perinde obseruabimus atque si ab initio duobus fundis duae seruitutes iniunctae fuissent,
1 *d* ut altera retineri, altera non utendo possit deperire. Nec me fallit alieno facto ius alterius immutatu iri, quoniam ante satius fuerat per alteram partem ire agere, ut idem ius ei in altera parte fundi retineretur: contra illud commodum accessisse ei cui uia debebatur, quod per duas pariter uias ire agere possit bisque octonos in porrectum et senos denos in anfractum.

7. PAULUS libro XIII ad Plautium.

Si sic constituta sit aqua, ut uel aestate ducatur tantum uel uno mense, quaeritur quemadmodum non utendo amittatur, quia non est continuum tempus, quo cum uti non[1] potest, non sit usus. itaque et si alternis annis uel mensibus quis aquam habeat, duplicato constituto tempore amittitur[2]. idem et de itinere custoditur. si uero alternis diebus aut die toto aut tantum nocte, statuto legibus tempore amittitur, quia una seruitus est: nam et si alternis horis[3] uel una hora cottidie seruitutem habeat, Seruius scribit perdere eum non utendo seruitutem, quia id quod habet cottidianum sit.

8. IDEM libro XV ad Plautium.

Si stillicidii immittendi ius habeam in aream tuam et permisero

[1] *dele* non. [2] C. iii. 34. 13; ibid. 14. [3] D. viii. 1. 5. 1.

ius tibi in ea area aedificandi, stillicidii immittendi ius amitto. et similiter si per tuum fundum uia mihi debeatur et permisero tibi in eo loco, per quem uia mihi debetur, aliquid facere, amitto ius uiae. Is qui per partem itineris it totum ius usurpare 1
uidetur.

9. IAUOLENUS libro III ex Plautio.

Aqua si in partem aquagi influxit, etiamsi non ad ultima loca peruenit, omnibus tamen partibus usurpatur.

10. PAULUS libro XV ad Plautium.

Si communem fundum ego et pupillus haberemus, licet uterque non uteretur, tamen propter pupillum et ego uiam retineo. Si is 1
qui nocturnam aquam habet interdiu per constitutum ad amissionem tempus usus fuerit, amisit nocturnam seruitutem, qua usus non est. idem est in eo qui certis horis aquae ductum habens aliis usus fuerit nec ulla parte earum horarum.

11. MARCELLUS libro IV digestorum.

Is cui uia uel actus debebatur, ut uehiculi certo genere uteretur, alio genere fuerat usus: uideamus ne amiserit seruitutem et alia sit eius condicio, qui amplius oneris quam licuit uexerit, magisque hic plus quam aliud egisse uideatur: sicuti latiore itinere usus esset aut si plura iumenta egerit quam licuit aut aquae admiscuerit aliam. ideoque in omnibus istis quaestionibus seruitus quidem non amittitur, non autem conceditur plus quam pactum est in seruitute habere. Heres, cum legatus esset fundus sub condicione[1], 1
imposuit ei seruitutes: extinguentur si legati condicio existat. uideamus, an adquisitae sequantur legatarium: et magis dicendum est ut sequantur.

12. CELSUS libro XXIII digestorum.

Qui fundum alienum bona fide emit, itinere quod ei fundo debetur usus est: retinetur id ius itineris: atque etiam si precario aut ui deiecto domino possidet: fundus enim qualiter[2] se habens ita, cum in suo habitu possessus est, ius non deperit, neque refert, iuste nec ne possideat qui talem eum possidet. quare fortius et si aqua per riuum sua sponte perfluxit, ius aquae ducendae retinetur, quod et Sabino recte placet, ut apud Neratium libro quarto membranarum scriptum est.

13. MARCELLUS libro XVII digestorum.

Si quis ex fundo cui uiam uicinus deberet uendidisset locum proximum seruienti fundo non imposita seruitute et intra legitimum tempus quo seruitutes pereunt rursus eum locum adquisisset, habiturus est seruitutem quam uicinus debuisset.

[1] D. x. 2. 12. 2. [2] D. l. 16. 86.

14. IAVOLENUS libro X ex Cassio.

Si locus per quem uia aut iter aut actus debebatur impetu fluminis occupatus esset, et intra tempus quod ad amittendam seruitutem sufficit, alluuione facta restitutus est, seruitus quoque in pristinum statum restituitur[1]: quod si id tempus praeterierit ut
1 seruitus amittatur, renouare eam cogendus est. Cum uia publica uel fluminis impetu uel ruina amissa est, uicinus proximus uiam praestare debet.

15. IDEM libro II epistularum.

Si, cum seruitus mihi per plures fundos deberetur, medium fundum adquisiui, manere seruitutem puto, quia totiens seruitus confunditur, quotiens uti ea is ad quem pertineat non potest: medio autem fundo adquisito, potest consistere ut per primum et ultimum iter debeatur.

16. PROCULUS libro I epistularum.

Aquam, quae oriebatur in fundo uicini, plures per eundem riuum iure ducere soliti sunt, ita ut suo quisque die a capite duceret, primo per eundem riuum eumque communem, deinde ut quisque inferior erat suo quisque proprio riuo, et unus statuto tempore quo seruitus amittitur, non duxit. existimo eum ius ducendae aquae amississe nec per ceteros qui duxerunt eius ius usurpatum esse: proprium enim cuiusque eorum ius fuit neque per alium usurpari potuit. quod si plurium fundo iter aquae debitum esset, per unum eorum omnibus his inter quos is fundus communis fuisset usurpari potuisset. item si quis eorum quibus aquae ductus seruitus debebatur et per eundem riuum aquam ducebant ius aquae ducendae non ducendo eam amisit, nihil iuris eo nomine ceteris qui riuo utebantur adcreuit, idque commodum eius est per cuius fundum id iter aquae, quod non utendo pro parte unius amissum est: libertate enim huius partis seruitutis fruitur.

17. POMPONIUS libro XI ex uariis lectionibus.

Labeo ait, si is qui haustum habet per tempus quo seruitus amittitur ierit ad fontem nec aquam hauserit, iter quoque eum amississe[2].

18. PAULUS libro XV ad Sabinum.

Si quis alia aqua usus fuerit, quam de qua in seruitute im-
1 ponenda actum est, seruitus amittitur. Tempus, quo non est usus praecedens fundi dominus, cui seruitus debetur, imputatur ei qui
2 in eius loco successit. Si, cum ius haberes immittendi, uicinus statuto tempore aedificatum non habuerit ideoque nec tu immittere poteris, non ideo magis seruitutem amittes, quia non potest uideri usucepisse uicinus tuus libertatem aedium suarum, qui ius tuum non interpellauit.

[1] D. vii. 4. 23; ibid. 24. pr. [2] D. l. 17. 129. 1.

19. POMPONIUS libro XXXII ad Sabinum.

Si partem fundi uendendo lege cauerim, uti per eam partem in reliquum fundum meum aquam ducerem, et statutum tempus intercesserit antequam riuum facerem, nihil iuris amitto, quia nullum iter aquae fuerit, sed manet mihi ius integrum: quod si fecissem iter neque usus essem, amittam. Si per fundum meum uiam tibi 1
legauero et adita mea hereditate per constitutum tempus ad amittendam seruitutem ignoraueris eam tibi legatam esse, amittes uiam non utendo. quod si intra idem tempus, antequam rescires tibi legatam seruitutem, tuum fundum uendideris, ad emptorem uia pertinebit, si reliquo tempore ea usus fuerit, quia scilicet tua esse coeperat: ut iam nec ius repudiandi legatum tibi possit contingere, cum ad te fundus non pertineat.

20. SCAEUOLA libro I regularum.

Usu retinetur seruitus, cum ipse cui debetur utitur quiue in possessionem eius est aut mercennarius aut hospes aut medicus quiue ad uisitandum dominum uenit uel colonus aut fructuarius:

21. PAULUS libro V sententiarum.

fructuarius licet suo nomine.

22. SCAEUOLA libro I regularum.

Denique quicumque quasi debita uia usus fuerit,

23. PAULUS libro V sententiarum.

(siue ad fundum nostrum facit, uel ex fundo)

24. SCAEUOLA libro I regularum.

licet malae fidei possessor sit, retinebitur seruitus.

25. PAULUS libro V sententiarum.

Seruitute usus non uidetur nisi is qui suo iure uti se credidit: ideoque si quis pro uia publica uel pro alterius seruitute usus sit, nec interdictum nec actio utiliter competit.

LIBER SEPTIMUS.

TIT. I.

DE USU FRUCTU ET QUEMADMODUM QUIS UTATUR FRUATUR.

SUMMARY.—Definition of 'usus fructus' (1; 2; 20.)
Who may take (56). How it may be constituted, 'pactionibus et stipulationibus' (3 pr.; 36. 1; 37), by reservation on 'traditio (32; 54), 'in iudicio fam. herc. et comm. diu.' (6. 1), 'iure legati' (3 pr.; 6 pr.; 19 pr.; 20; 27; 29; 33 pr.; 34–36; 42; 43; 46; 49; 51; 57; 58; 72; 74). It may be granted at once or in future (4), may be partial (5), may be acquired through persons 'in potestate' (6. 2; 74). Of what it may be granted (3. 1; 28), 'rei soli' (7; 53; 71; 73), 'rei mobilis' (7), 'uniuersorum bonorum,' 'rerum singularium' (34. 2), 'fetus pecoris,' but not 'partus' (68–70). It need not be profitable (41; 55). What is user (35. 1; 38–40).
How far transferable (12. 2; 67). How terminable (3. 2), by death (51), in case of 'municipes' in c years (56), by 'derelictio' (64), by 'legitimo tempore' (5), not by loss of possession of slave (12. 3).
Extent of the right of 'fructuarius,' over timber, quarries, &c. (9–12; 13. 4; 18; 48. 1; 59), over ships (12. 1), slaves (12. 3; 15. 1; 17; 21–26; 27. 2; 35. 1; 36. 2), game (62), clothes (15. 4), fixtures (15 pr.), in case of 'accessio' (9. 4).
He must not poison the air (13. 6). How far he may alter a house (7; 8; 13. 7; 14; 44; 61).
Competing rights of 'dominus' and 'fructuarius' (17 pr.; 19. 1; 30; 50;), as to rates (27. 3; 52), as to apportionment of rents (58 pr.), for nurture of slaves (45), as to servitudes (15. 7; 16), as to security for good management (13).
Rights of 'usuarius' (42 pr.).
Remedies of 'dominus' (13. 2; 13. 3; 48 pr.; 64–66), of 'fructuarius' (12. 5; 33. 1; 35 pr.; 46. 1; 47; 60).
Cf. D. vii. 2, 4, 5, 6, 9; C. iii. 33; Inst. ii. 4.

1. PAULUS libro III ad Uitellium.

USUS fructus est ius alienis[1] rebus utendi fruendi salua rerum substantia.

2. CELSUS libro XVIII digestorum.

Est enim usus fructus ius in corpore quo sublato et ipsum tolli necesse est[2].

3. GAIUS libro II rerum cottidianarum uel aureorum.

Omnium praediorum iure legati potest constitui usus fructus, ut heres iubeatur dare alicui usum fructum. dare autem intellegitur, si induxerit in fundum legatarium eumue patiatur uti frui[3]. et sine testamento autem si quis uelit usum fructum constituere,
1 pactionibus et stipulationibus id efficere potest. Constitit autem usus fructus non tantum in fundo et aedibus, uerum etiam in
2 seruis et iumentis ceterisque rebus. Ne tamen in uniuersum inu-

[1] D. vii. 6. 5. pr. [2] D. vii. 4. 23. [3] D. viii. 1. 20; xli. 1. 43. 1.

tiles essent proprietates semper abscedente usu fructu, placuit certis modis extingui usum fructum et ad proprietatem reuerti. Quibus autem modis usus fructus et constitit et finitur, isdem 3 modis etiam nudus usus solet et constitui et finiri.

4. PAULUS libro II ad edictum.

Usus fructus in multis casibus pars dominii est[1], et exstat, quod uel praesens uel ex die dari potest[2].

5. PAPINIANUS libro VII quaestionum.

Usus fructus et ab initio pro parte indiuisa uel diuisa constitui et legitimo tempore similiter amitti eademque ratione per legem Falcidiam minui potest: reo quoque promittendi defuncto in partes hereditarias usus fructus obligatio diuiditur: et si ex communi praedio debeatur, uno ex sociis defendente pro parte defendentis fiet restitutio.

6. GAIUS libro VII ad edictum prouinciale.

Usus fructus pluribus modis constituitur: ut ecce, si legatus fuerit. sed et proprietas deducto usu fructu legari potest, ut apud heredem maneat usus fructus. Constituitur adhuc usus fructus et 1 in iudicio familiae herciscundae et communi diuidundo, si iudex alii proprietatem adiudicauerit, alii usum fructum. Adquiritur 2 autem nobis usus fructus non solum per nosmet ipsos, sed etiam per eas quoque personas, quas iuri nostro subiectas habemus. Nihil autem uetat seruo meo herede instituto legari proprietatem 3 deducto usu fructū.

7. ULPIANUS libro XVII ad Sabinum.

Usu fructu legato omnis fructus rei ad fructuarium pertinet. et aut rei soli aut rei mobilis usus fructus legatur. Rei soli, ut puta 1 aedium, usu fructu legato quicumque reditus est, ad usufructuarium pertinet quaeque obuentiones sunt ex aedificiis, ex areis et ceteris, quaecumque aedium sunt. unde etiam mitti eum in possessionem uicinarum aedium causa damni infecti placuit, et iure dominii possessurum eas aedes, si perseueretur non caueri, nec quicquam amittere finito usu fructu. hac ratione Labeo scribit nec aedificium licere domino te inuito altius tollere, sicut nec areae usu fructu legato potest in area aedificium poni: quam sententiam puto ueram. Quoniam igitur omnis fructus rei ad eum pertinet, 2 reficere quoque eum aedes per arbitrum cogi Celsus scribit Celsus libro octauo decimo digestorum, hactenus tamen, ut sarta tecta habeat: si qua tamen uetustate corruissent, neutrum cogi reficere, sed si heres refecerit, passurum fructuarium uti. unde Celsus de modo sarta tecta habendi quaerit, si quae uetustate corruerunt reficere non cogitur: modica igitur refectio ad eum pertinet,

[1] D. l. 16. 25. pr. [2] D. viii. 1. 4. pr.

quoniam et alia onera adgnoscit usu fructu legato: ut puta stipendium uel tributum uel salarium uel alimenta ab ea re relicta. et ita
3 Marcellus libro tertio decimo scribit. Cassius quoque scribit libro octauo iuris ciuilis fructuarium per arbitrum cogi reficere, quemadmodum adserere cogitur arbores: et Aristo notat haec uera esse. Neratius autem libro quarto membranarum ait non posse fructuarium prohiberi, quo minus reficiat, quia nec arare prohiberi potest aut colere: nec solum necessarias refectiones facturum, sed etiam uoluptatis causa ut tectoria et pauimenta et similia facere, neque autem ampliare nec utile detrahere posse,

8. IDEM libro XL ad edictum.

quamuis melius repositurus sit: quae sententia uera est.

9. IDEM libro XVII ad Sabinum.

Item si fundi usus fructus sit legatus, quidquid in fundo nascitur, quidquid inde percipi potest, ipsius fructus est, sic tamen ut boni uiri arbitratu fruatur. nam et Celsus libro octauo decimo diges-
1 torum scribit cogi eum posse recte colere. Et si apes in eo fundo
2 sit, earum quoque usus fructus ad eum pertinet. Sed si lapidicinas habeat et lapidem caedere uelit uel cretifodinas habeat uel harenas, omnibus his usurum Sabinus ait quasi bonum patrem familias:
3 quam sententiam puto ueram. Sed si haec metalla post usum fructum legatum sint inuenta, cum totius agri relinquatur usus
4 fructus, non partium, continentur legato. Huic uicinus tractatus est, qui solet in eo quod accessit tractari: et placuit alluuionis quoque usum fructum ad fructuarium pertinere. sed si insula iuxta fundum in flumine nata sit, eius usum fructum ad fructuarium non pertinere Pegasus scribit, licet proprietati accedat: esse enim ueluti proprium fundum, cuius usus fructus ad te non pertineat. quae sententia non est sine ratione: nam ubi latitet incrementum, et usus fructus augetur, ubi autem apparet separatum, fructuario
5 non accedit. Aucupiorum quoque et uenationum reditum Cassius ait libro octauo iuris ciuilis ad fructuarium pertinere: ergo et
6 piscationum. Seminarii autem fructum puto ad fructuarium pertinere ita tamen, ut et uendere ei et seminare liceat: debet tamen conserendi agri causa seminarium paratum semper renouare quasi
7 instrumentum agri, ut finito usu fructu domino restituatur. Instrumenti autem fructum habere debet: uendendi tamen facultatem non habet. nam et si fundi usus fructus fuerit legatus et sit ager, unde palo in fundum, cuius usus fructus legatus est, solebat pater familias uti, uel salice uel harundine, puto fructuarium hactenus uti posse, ne ex eo uendat, nisi forte salicti ei uel siluae palaris uel harundineti usus fructus sit legatus: tunc enim et uendere potest. nam et Trebatius scribit siluam caeduam[1] et harundinetum[2] posse fructuarium caedere, sicut pater familias caedebat,

[1] D. l. 16. 30. pr. [2] D. xviii. 1. 40. 4.

ut uendere, licet pater familias non solebat uendere, sed ipse uti: ad modum enim referendum est, non ad qualitatem utendi.

10. POMPONIUS libro V ad Sabinum.

Ex silua caedua pedamenta et ramos ex arbore usufructuarium sumpturum: ex non caedua in uineam sumpturum, dum ne fundum deteriorem faciat[1].

11. PAULUS libro II epitomatorum Alfeni digestorum.

Sed si grandes arbores essent, non posse eas caedere.

12. ULPIANUS libro XVII ad Sabinum.

Arboribus euolsis uel ui uentorum deiectis usque ad usum suum et uillae posse usufructuarium ferre Labeo ait: nec materia eum pro ligno usurum, si habeat unde utatur ligno[2]. quam sententiam puto ueram: alioquin et si totus ager sit hunc casum passus, omnes arbores auferret fructuarius: materiam tamen ipsum succidere quantum ad uillae refectionem putat posse: quemadmodum calcem, inquit, coquere uel harenam fodere aliudue quid aedificio necessarium sumere. Nauis usu fructu legato nauigandum mittendam 1
puto, licet naufragii periculum immineat: nauis etenim ad hoc paratur, ut nauiget[3]. Usufructuarius uel ipse frui ea re uel alii 2
fruendam concedere uel locare uel uendere potest: nam et qui locat utitur, et qui uendit utitur. sed et si alii precario concedat uel donet, puto eum uti atque ideo retinere usum fructum, et hoc Cassius et Pegasus responderunt et Pomponius libro quinto ex Sabino probat. non solum autem si ego locauero, retineo usum fructum, sed et si alius negotium meum gerens locauerit usum fructum, Iulianus libro trigensimo quinto scripsit retinere me usum fructum. quid tamen si non locauero, sed absente et ignorante me negotium meum gerens utatur quis et fruatur? nihilo minus retineo usum fructum (quod et Pomponius libro quinto probat) per hoc, quod negotiorum gestorum actionem adquisiui. De illo Pom- 3
ponius dubitat, si fugitiuus, in quo meus usus fructus est, stipuletur aliquid ex re mea uel per traditionem accipiat: an per hoc ipsum, quasi utar, retineam usum fructum? magisque admittit retinere. nam saepe etiamsi praesentibus seruis non utamur, tamen usum fructum retinemus: ut puta aegrotante seruo uel infante, cuius operae nullae sunt, uel defectae senectutis homine: nam et si agrum aremus, licet tam sterilis sit, ut nullus fructus nascatur, retinemus usum fructum. Iulianus tamen libro trigensimo quinto digestorum scribit, etiamsi non stipuletur quid seruus fugitiuus, retineri tamen usum fructum: nam qua ratione, inquit, retinetur a proprietario possessio, etiamsi in fuga seruus sit, pari ratione etiam usus fructus retinetur[4]. Idem tractat: quid si quis posses- 4
sionem eius nactus sit, an, quemadmodum a proprietario possideri

[1] D. xxiv. 3. 7. 12. [2] D. xxxii. 55. 56; l. 16. 167, 168. [3] D. vi. i. 16. 1.
[4] D. xli. 2. 3. 12.

desinit, ita etiam usus fructus amittatur? et primo quidem ait posse dici amitti usum fructum, sed licet amittatur, tamen dicendum, quod intra constitutum tempus ex re fructuarii stipulatus est, fructuario adquiri potest. per quod colligi posse dici, ne quidem si possideatur ab alio, amitti usum fructum, si modo mihi aliquid stipuletur, paruique referre, ab herede possideatur uel ab alio, cui hereditas uendita sit uel cui proprietas legata sit, an a praedone: sufficere enim ad retinendum usum fructum esse affectum retinere uolentis et seruum nomine fructuarii aliquid facere: quae sententia habet rationem. Iulianus libro trigensimo quinto digestorum tractat, si fur decerpserit uel desecuerit fructus maturos pendentes, cui condictione teneatur, domino fundi an fructuario? et putat, quoniam fructus non fiunt fructuarii, nisi ab eo percipiantur[1], licet ab alio terra separentur, magis proprietario condictionem competere, fructuario autem furti actionem, quoniam interfuit eius fructus non esse ablatos. Marcellus autem mouetur eo, quod, si postea fructus istos nactus fuerit fructuarius, fortassis fiant eius: nam si fiunt, qua ratione hoc euenit? nisi ea, ut interim fierent proprietarii, mox adprehensi fructuarii efficientur, exemplo rei sub condicione legatae, quae interim heredis est, existente autem condicione ad legatarium transit. uerum est enim condictionem competere[2] proprietario: cum autem in pendenti est dominium (ut ipse Iulianus ait in fetu qui summittitur et in eo quod seruus fructuarius per traditionem accedit nondum quidem pretio soluto, sed tamen ab eo satisfacto), dicendum est condictionem pendere magisque in pendenti[3] esse dominium.

13. IDEM libro XVIII ad Sabinum.

Si cuius rei usus fructus legatus erit, dominus potest in ea re satisdationem desiderare[4], ut officio iudicis hoc fiat: nam sicuti debet fructuarius uti frui, ita et proprietatis dominus securus esse debet de proprietate. haec autem ad omnem usum fructum pertinere Iulianus libro trigensimo octauo digestorum probat. si usus fructus legatus sit, non prius dandam actionem usufructuario, quam satisdederit se boni uiri arbitratu usurum fruiturum: sed et si plures sint, a quibus usus fructus relictus est, singulis satisdari oportet. Cum igitur de usu fructu agitur, non solum quod factum est arbitratur, sed etiam in futurum quemadmodum uti frui debet. De praeteritis autem damnis fructuarius etiam lege Aquilia tenetur et interdicto quod ui aut clam, ut Iulianus ait: nam fructuarium quoque teneri his actionibus nec non furti certum est, sicut quemlibet alium, qui in aliena re tale quid commiserit. denique consultus, quo bonum fuit actionem polliceri praetorem, cum competat legis Aquiliae actio, respondit, quia sunt casus, quibus cessat Aquiliae actio, ideo iudicem dari, ut eius arbitratu utatur: nam qui agrum non proscindit, qui uites non subserit, item aquarum

[1] Inst. ii. 1. 36. [2] D. xiii. 1. 1. [3] D. l. 17. 169. 1. [4] D. vii. 9.

ductus conrumpi patitur, lege Aquilia non tenetur. eadem et in usuario dicenda sunt. Sed si inter duos fructuarios sit contro- 3
uersia, Iulianus libro trigensimo octauo digestorum scribit aequissimum esse quasi communi diuidundo iudicium dari uel stipulatione inter se eos cauere, qualiter fruantur: cur enim, inquit Iulianus, ad arma et rixam procedere patiatur praetor, quos potest iurisdictione sua componere? quam sententiam Celsus quoque libro uicensimo digestorum probat, et ego puto ueram. Fructuarius causam pro- 4
prietatis deteriorem facere non debet, meliorem facere potest. et aut fundi est usus fructus legatus, et non debet neque arbores frugiferas excidere neque uillam diruere nec quicquam facere in perniciem proprietatis. et si forte uoluptarium fuit praedium, uirdiaria uel gestationes uel deambulationes arboribus infructuosis opacas atque amoenas habens, non debebit deicere, ut forte hortos olitorios faciat uel aliud quid, quod ad reditum spectat. Inde est 5
quaesitum, an lapidicinas uel cretifodinas uel harenifodinas ipse instituere possit: et ego puto etiam ipsum instituere posse, si non agri partem necessariam huic rei occupaturus est. proinde uenas quoque lapidicinarum et huiusmodi metallorum inquirere poterit: ergo et auri et argenti et sulpuris et aeris et ferri et ceterorum fodinas uel quas pater familias instituit exercere poterit uel ipse instituere, si nihil agriculturae nocebit. et si forte in hoc quod instituit plus reditus sit quam in uineis uel arbustis uel oliuetis quae fuerunt, forsitan etiam haec deicere poterit, si quidem ei permittitur meliorare proprietatem. Si tamen quae instituit usu- 6
fructuarius aut caelum corrumpant agri aut magnum apparatum sint desideratura opificum forte uel legulorum, quae non potest sustinere proprietarius, non uidebitur uiri boni arbitratu frui: sed nec aedificium quidem positurum in fundo, nisi quod ad fructum percipiendum necessarium sit. Sed si aedium usus fructus legatus 7
sit, Nerua filius et lumina immittere eum posse ait: sed et colores et picturas et marmora poterit et sigilla et si quid ad domus ornatum. sed neque diaetas transformare uel coniungere aut separare ei permittetur, uel aditus posticasue uertere, uel refugia[1] aperire, uel atrium mutare, uel uirdiaria ad alium modum conuertere: excolere enim quod inuenit potest qualitate aedium non immutata. item Nerua eum cui aedium usus fructus legatus sit altius tollere non posse, quamuis lumina non obscurentur, quia tectum magis turbatur: quod Labeo etiam in proprietatis domino scribit. idem Nerua nec obstruere eum posse. Item si domus usus fructus 8
legatus sit, meritoria illic facere fructuarius non debet nec per cenacula diuidere domum: atquin locare potest, sed oportebit quasi domum locare[2]. nec balineum ibi faciendum est. quod autem dicit meritoria non facturum ita accipe quae uolgo deuersoria uel fullonica appellant. ego quidem, et si balineum sit in domo usibus dominicis solitum uacare in intima parte domus uel

[1] D. xi. 3. 1. 2. [2] Inst. ii. 5. 1.

inter diaetas amoenas, non recte nec ex boni uiri arbitratu facturum, si id locare coeperit, ut publica lauet, non magis quam si domum ad stationem iumentorum locauerit, aut si stabulum quod erat domus iumentis et carruchis uacans, pistrino locauerit,

14. PAULUS libro III ad Sabinum.

licet multo minus ex ea re fructum percipiat.

15. ULPIANUS libro XVIII ad Sabinum.

Sed si quid inaedificauerit, postea eum neque tollere hoc neque
1 refigere posse: refixa plane posse uindicare. Mancipiorum quoque usus fructus legato non debet abuti, sed secundum condicionem eorum uti: nam si librarium rus mittat et qualum et calcem portare cogat, histrionem balniatorem faciat, uel de symphonia atriensem, uel de palaestra stercorandis latrinis praeponat, abuti
2 uidebitur proprietate. Sufficienter autem alere et uestire debet
3 secundum ordinem et dignitatem mancipiorum. Et generaliter Labeo ait in omnibus rebus mobilibus modum eum tenere debere, ne sua feritate uel saeuitia ea corrumpat: alioquin etiam lege
4 Aquilia eum conueniri. Et si uestimentorum usus fructus legatus sit non sic, ut quantitatis usus fructus legetur, dicendum est ita uti eum debere, ne abutatur: nec tamen locaturum, quia uir bonus
5 ita non uteretur. Proinde etsi scaenicae uestis usus fructus legetur uel aulaei uel alterius apparatus, alibi quam in scaena non utetur. sed an et locare possit, uidendum est: et puto locaturum, et licet testator commodare, non locare fuerit solitus, tamen ipsum fructuarium locaturum tam scaenicam quam funebrem uestem.
6 Proprietatis dominus non debebit impedire fructuarium ita utentem, ne deteriorem eius condicionem faciat. de quibusdam plane dubitatur, si eum uti prohibeat, an iure id faciat: ut puta doleis[1], si forte fundi usus fructus sit legatus, et putant quidam, etsi defossa sint, uti prohibendum: idem et in seriis[2] et in cuppis et in cadis et amphoris putant: idem et in specularibus[3], si domus usus fructus legetur. sed ego puto, nisi sit contraria uoluntas,
7 etiam instrumentum fundi uel domus contineri. Sed nec seruitutem imponere fundo potest proprietarius nec amittere seruitutem: adquirere plane seruitutem eum posse etiam inuito fructuario Iulianus scripsit. quibus consequenter fructuarius quidem adquirere fundo seruitutem non potest, retinere autem potest: et si forte fuerint non utente fructuario amissae, hoc quoque nomine tenebitur. proprietatis dominus ne quidem consentiente fructuario seruitutem imponere potest,

16. PAULUS libro III ab Sabinum.

nisi per quam deterior fructuarii condicio non fiat, ueluti si talem seruitutem uicino concesserit ius sibi non esse altius tollere.

[1] D. xxxiii. 7. 21. [2] D. l. 16. 206. [3] D. xxxiii. 7. 12. 16, 25.

17. ULPIANUS libro XVIII ad Sabinum.

Locum autem religiosum facere potest consentiente usufructuario[1]: et hoc uerum est fauore religionis. sed interdum et solus proprietatis dominus locum religiosum facere potest: finge enim eum testatorem inferre, cum non esset tam oportune, ubi sepeliretur. Ex eo, ne deteriorem condicionem fructuarii faciat pro- 1
prietarius, solet quaeri, an seruum dominus coercere possit[2]. et Aristo apud Cassium notat plenissimam eum coercitionem habere, si modo sine dolo malo faciat: quamuis usufructuarius nec contrariis quidem ministeriis aut inusitatis artificium eius corrumpere possit nec seruum cicatricibus deformare. Proprietarius autem et 2
seruum noxae dedere poterit, si hoc sine dolo malo faciat, quoniam noxae deditio iure non peremit usum fructum, non magis quam usucapio proprietatis, quae post constitutum usum fructum contingit. debebit plane denegari usus fructus persecutio, si ei qui noxae accepit litis aestimatio non offeratur a fructuario. Si quis 3
seruum occiderit, utilem actionem exemplo Aquiliae fructuario dandam numquam dubitaui[3].

18. PAULUS libro III ad Sabinum.

Agri usu fructu legato in locum demortuarum arborum aliae substituendae sunt et priores ad fructuarium pertinent[4].

19. POMPONIUS libro V ad Sabinum.

Proculus putat insulam posse ita legari, ut ei seruitus imponatur[5] quae alteri insulae hereditariae debeatur, hoc modo: 'Si ille heredi 'meo promiserit per se non fore, quo altius ea aedificia tollantur, 'tum ei eorum aedificiorum usum fructum do lego' uel sic: 'Ae- 'dium illarum, quoad altius, quam uti nunc sunt, aedificatae non 'erunt, illi usum fructum do lego.' Si arbores uento deiectas 1
dominus non tollat, per quod incommodior is sit usus fructus uel iter, suis actionibus usufructuario cum eo experiundum.

20. ULPIANUS libro XVIII ad Sabinum.

Si quis ita legauerit: 'fructus annuos fundi Corneliani Gaio Maeuio do lego,' perinde accipi debet hic sermo ac si usus fructus fundi esset legatus[6].

21. IDEM libro XVII ad Sabinum.

Si serui usus fructus sit legatus, quidquid is ex opera sua adquirit uel ex re fructuarii, ad eum pertinet, siue stipuletur siue ei possessio fuerit tradita. si uero heres institutus sit uel legatum acceperit, Labeo distinguit, cuius gratia uel heres instituitur uel legatum acceperit.

[1] D. xi. 7. 2. 8. [2] D. ix. 2. 5. 3. [3] D. ix. 2. 11. 10; ibid. 12.
[4] Inst. ii. 1. 38. [5] D. viii. 4. 3; ibid. 6. [6] D. xxxiii. 2. 41.

22. IDEM libro XVIII ad Sabinum.

Sed et si quid donetur seruo, in quo usus fructus alterius est, quaeritur, quid fieri oporteat. et in omnibus istis, si quidem contemplatione fructuarii aliquid ei relictum uel donatum est, ipsi adquiret: sin uero proprietarii, proprietario: si ipsius serui, adquiretur domino, nec distinguimus, unde cognitum eum et cuius merito habuit, qui donauit uel reliquit. sed et si condicionis implendae causa quid seruus fructuarius consequatur et constiterit contemplatione fructuarii eam condicionem adscriptam, dicendum est ipsi adquiri: nam et in mortis causa donatione idem dicendum est.

23. IDEM libro XVII ad Sabinum.

Sed sicuti stipulando fructuario adquirit, ita etiam paciscendo eum adquirere exceptionem fructuario Iulianus libro trigensimo digestorum scribit. idemque et si acceptum rogauerit, liberati-
1 onem ei parere[1]. Quoniam autem diximus quod ex operis[2] adquiritur ad fructuarium pertinere, sciendum est etiam cogendum eum operari: etenim modicam quoque castigationem fructuario competere Sabinus respondit et Cassius libro octauo iuris ciuilis scripsit, ut neque torqueat, neque flagellis caedat.

24. PAULUS libro X ad Sabinum.

Si quis donaturus usufructuario spoponderit seruo in quem usum fructum habet stipulanti, ipsi usufructuario obligabitur, quia ut ei seruus talis stipulari possit, usitatum est.

25. ULPIANUS libro XVIII ad Sabinum.

Sed et si quid stipuletur sibi aut Sticho seruo fructuario donandi causa, dum uult fructuario praestitum, dicendum, si ei soluatur,
1 fructuario adquiri. Interdum tamen in pendenti est, cui adquirat iste fructuarius seruus[3]: ut puta si seruum emit et per traditionem accepit necdum pretium numerauit, sed tantummodo pro eo fecit satis[4], interim cuius sit, quaeritur. et Iulianus libro trigensimo quinto digestorum scripsit in pendenti esse dominium eius et numerationem pretii declaraturam, cuius sit: nam si ex re fructuarii, retro fructuarii fuisse. idemque est et si forte stipulatus sit seruus numeraturus pecuniam: nam numeratio declarabit, cui sit adquisita stipulatio. ergo ostendimus in pendenti esse dominium, donec pretium numeretur. quid ergo si amisso usu fructu tunc pretium numeretur[5]? Iulianus quidem libro trigensimo quinto digestorum scripsit adhuc interesse, unde sit pretium numeratum: Marcellus uero et Mauricianus amisso usu fructu[6] iam putant dominium adquisitum proprietatis domino: sed Iuliani sententia humanior est. quod si ex re utriusque pretium fuerit solutum, ad

[1] D. xlvi. 4. 11. [2] D. xli. 1. 10. 3. [3] D. xli. 1. 43. 2. [4] D. xviii. 1. 19; Inst. ii. 1. 41. [5] D. xlv. 3. 18. 3. [6] D. xix. 1. 24. pr.

utrumque dominium pertinere Iulianus scripsit, scilicet pro rata pretii soluti. quid tamen si forte simul soluerit ex re utriusque, ut puta decem milia pretii nomine debebat et dena soluit ex re singulorum: cui magis seruus adquirat? si numeratione soluat, intererit, cuius priores nummos soluat: nam quos postea soluerit, aut uindicabit aut, si fuerint nummi consumpti, ad condictionem pertinent: si uero simul in sacculo soluit, nihil fecit accipientis et ideo nondum adquisisse cuiquam dominium uidetur, quia cum plus pretium soluit seruus, non faciet nummos accipientis. Si operas 2
suas iste seruus locauerit et in annos singulos certum aliquid stipuletur, eorum quidem annorum stipulatio, quibus usus fructus mansit, adquiretur fructuario, sequentium uero stipulatio ad proprietarium transit semel adquisita fructuario, quamuis non soleat stipulatio semel cui quaesita ad alium transire nisi ad heredem uel adrogatorem[1]. proinde si forte usus fructus in annos singulos fuerit legatus et iste seruus operas suas locauit et stipulatus est ut supra scriptum est, prout capitis minutione amissus fuerit usus fructus, mox restitutus, ambulabit[2] stipulatio profectaque ad heredem redibit ad fructuarium. Quaestionis est, an id quod adquiri 3
fructuario non potest proprietario adquiratur. et Iulianus quidem libro trigensimo quinto digestorum scripsit, quod fructuario adquiri non potest proprietario quaeri. denique scribit eum qui ex re fructuarii stipuletur nominatim proprietario uel iussu eius ipsi adquirere. contra autem nihil agit, si non ex re fructuarii nec ex operis suis fructuario stipuletur. Seruus fructuarius si usum 4
fructum in se dari stipuletur aut sine nomine aut nominatim proprietario, ipsi adquirit exemplo serui communis, qui stipulando rem alteri ex dominis cuius res est, nihil agit, quoniam rem suam[3] stipulando quis nihil agit, alteri stipulando adquirit solidum. Idem Iulianus eodem libro scripsit: si seruo 5
fructuarius operas eius locauerit, nihil agit: nam et si ex re mea, inquit, a me stipulatus sit, nihil agit, non magis quam seruus alienus bona fide mihi seruiens idem agendo domino quicquam adquirit. simili modo, ait, ne quidem si rem meam a me fructuario conducat, me non obligabit. et regulariter definiit: quod quis ab alio stipulando mihi adquirit, id a me stipulando nihil agit: nisi forte, inquit, nominatim domino suo stipuletur a me uel conducat. Si duos fructuarios proponas et ex alterius re 6
seruus sit stipulatus, quaeritur, utrum totum an pro parte, qua habet usum fructum, ei quaeratur. nam et in duobus bonae fidei possessoribus hoc idem est apud Scaeuolam agitatum libro secundo quaestionum, et ait uolgo creditum rationemque hoc facere, ut si ex re alterius stipuletur, partem ei dumtaxat quaeri, partem domino: quod si nominatim sit stipulatus, nec dubitari debere, quin adiecto nomine solidum ei quaeratur[4]. idemque ait et si iussu eius stipuletur, quoniam iussum pro nomine accipimus. idem

[1] Inst. iii. 10. 1. [2] D. iv. 4. 15. [3] D. xlv. i. 87; Inst. iii. 19. 21.
[4] D. xli. 1. 37.

et in fructuariis erit dicendum, ut quo casu non totum adquiretur fructuario, proprietatis domino erit quaesitum, quoniam ex re
7 fructuarii quaeri ei posse ostendimus. Quod autem diximus ex re fructuarii uel ex operis posse adquirere, utrum tunc locum habeat, quotiens iure legati usus fructus sit constitutus, an et si per traditionem uel stipulationem uel alium quemcumque modum, uidendum. et uera est Pegasi sententia, quam et Iulianus libro sexto decimo secutus est, omni fructuario adquiri.

26. PAULUS libro III ad Sabinum.

Si operas suas locauerit seruus fructuarius et inperfecto tempore locationis usus fructus interierit, quod superest ad proprietarium pertinebit. sed et si ab initio certam summam propter operas certas stipulatus fuerit, capite deminuto eo idem dicendum est.

27. ULPIANUS libro XVIII ad Sabinum.

Si pendentes fructus iam maturos reliquisset testator, fructuarius eos feret, si die legati cedente adhuc pendentes deprehendisset:
1 nam et stantes fructus ad fructuarium pertinent. Si dominus solitus fuit tabernis ad merces suas uti uel ad negotiationem, utique permittetur fructuario locare eas et ad alias merces, et illud solum obseruandum, ne uel abutatur usufructuarius uel contumeliose
2 iniurioseue utatur usu fructu. Si serui usus fructus legatus est, cuius testator quasi ministerio uacuo utebatur, si eum disciplinis
3 uel arte instituerit usufructuarius, arte eius uel peritia utetur. Si quid cloacarii[1] nomine debeatur uel si quid ob formam aquae ductus, quae per agrum transit, pendatur, ad onus fructuarii pertinebit: sed et si quid ad collationem uiae[2], puto hoc quoque fructuarium subiturum: ergo et quod ob transitum exercitus[3] confertur ex fructibus: sed et si quid municipio, nam solent possessores certam partem fructuum municipio uiliori pretio addicere: solent et fisco fusiones praestare. haec onera ad fructuarium per-
4 tinebunt. Si qua seruitus imposita est fundo, necesse habebit fructuarius sustinere: unde et si per stipulationem seruitus debea-
5 tur, idem puto dicendum. Sed et si seruus sub poena emptus sit interdictis certis quibusdam[4], an si usus fructus eius fuerit legatus, obseruare haec fructuarius debeat? et puto debere eum obseruare: alioquin non boni uiri arbitratu utitur et fruitur.

28. POMPONIUS libro V ad Sabinum.

Nomismatum aureorum uel argenteorum ueterum, quibus pro gemmis uti solent, usus fructus legari potest.

29. ULPIANUS libro XVIII ad Sabinum.

Omnium bonorum usu fructum posse legari, nisi excedat dodrantis aestimationem, Celsus libro trigensimo secundo digestorum et Iulianus libro sexagensimo primo scribit: et est uerius.

[1] D. xxx. 39. 5. [2] D. xix. 1. 13. 6. [3] D. xxxii. 79. [4] D. xviii. 7. 7.

30. PAULUS libro III ad Sabinum.

Si is qui binas aedes habeat aliarum usum fructum legauerit, posse heredem Marcellus scribit alteras altius tollendo obscurare luminibus, quoniam habitari potest etiam obscuratis aedibus. quod usque adeo temperandum est, ut non in totum aedes obscurentur, sed modicum lumen, quod habitantibus sufficit, habeant.

31. IDEM libro X ad Sabinum.

Ex re fructuarii etiam id intelligetur, quod ei fructuarius donauerit[1] concesseritue uel ex administratione rerum eius compendii seruus fecerit.

32. POMPONIUS libro XXXIII ad Sabinum.

Si quis unas aedes, quas solas habet, uel fundum tradit, excipere potest id quod personae, non praedii, est, ueluti usum et usum fructum. sed et si excipiat, ut pascere sibi uel inhabitare liceat, ualet exceptio, cum ex multis saltibus pastione fructus perciperetur. et habitationis exceptione, siue temporali siue usque ad mortem eius qui excepit, usus uidetur exceptus.

33. PAPINIANUS libro XVII quaestionum.

Si Titio fructus, Maeuio proprietas legata sit et uiuo testatore Titius decedat, nihil apud scriptum heredem relinquetur: et id Neratius quoque respondit. Usum fructum in quibusdam casibus 1
non partis effectum optinere conuenit: unde si fundi uel fructus portio petatur et absolutione secuta postea pars altera quae adcreuit uindicetur, in lite quidem proprietatis iudicatae rei exceptionem obstare, in fructus uero non obstare scribit Iulianus, quoniam portio fundi uelut alluuio portioni, personae fructus adcresceret.

34. IULIANUS libro XXXV digestorum.

Quotiens duobus usus fructus legatur ita, ut alternis annis utantur fruantur, si quidem ita legatus fuerit 'Titio et Maeuio,' potest dici priori Titio, deinde Maeuio legatum datum. si uero duo eiusdem nominis fuerint et ita scriptum fuerit 'Titiis usum fructum alternis annis do:' nisi consenserint, uter eorum prior utatur, inuicem sibi impedient. quod si Titius eo anno, quo frueretur, proprietatem accepisset, interim legatum non habebit, sed ad Maeuium alternis annis usus fructus pertinebit: et si Titius proprietatem alienasset, habebit eum usum fructum, quia et si sub condicione usus fructus mihi legatus fuerit et interim proprietatem ab herede accepero, pendente autem condicione eandem alienauero, ad legatum admittar. Si colono tuo usum fructum fundi 1
legaueris, usum fructum uindicabit et cum herede tuo aget ex

[1] D. xli. 1. 49.

conducto et consequetur, ut neque mercedes praestet et impensas,
2 quas in culturam fecerat, recipiat. Uniuersorum bonorum an singularum rerum usus fructus legetur, hactenus interesse puto, quod, si aedes incensae fuerint, usus fructus specialiter aedium legatus peti non potest, bonorum autem usu fructu legato areae usus fructus peti poterit: quoniam qui bonorum suorum usum fructum legat, non solum eorum quae in specie sunt, sed et substantiae omnis, usum fructum legare uidetur: in substantia autem bonorum etiam area est.

35. IDEM libro I ad Urseium Ferocem.

Si usus fructus legatus est, sed heres scriptus ob hoc tardius adit, ut tardius ad legatum perueniretur, hoc quoque praestabitur,
1 ut Sabino placuit[1]. Usus fructus serui mihi legatus est isque, cum ego uti frui desissem, liber esse iussus est: deinde ego ab herede aestimationem legati tuli: nihilo magis eum liberum fore Sabinus respondit (namque uideri me uti frui homine, pro quo aliquam rem habeam), condicionem autem eius libertatis eandem manere, ita ut mortis meae aut capitis deminutionis interuentu liber futurus esset.

36. AFRICANUS libro V quaestionum.

Qui usum fructum areae legauerat insulam ibi aedificauit: ea uiuo eo decidit uel deusta est: usum fructum deberi existimauit. contra autem non idem iuris esse, si insulae usu fructu legato area, deinde insula facta sit. idemque esse, et si scyphorum usus fructus legatus sit, deinde massa facta et iterum scyphi: licet enim pristina qualitas scyphorum restituta sit, non tamen illos
1 esse, quorum usus fructus legatus sit. Stipulatus sum de Titio fundum Cornelianum detracto usu fructu[2]: Titius decessit: quaesitum est, quid mihi heredem eius praestare oportet. respondit referre, qua mente usus fructus exceptus sit: nam si quidem hoc actum est, ut in cuiuslibet persona usus fructus constitueretur, solam proprietatem heredem debiturum: sin autem id actum sit, ut promissori dumtaxat usus fructus reciperetur, plenam proprietatem heredem eius debiturum. hoc ita se habere manifestius in causa legatorum apparere: etenim si heres, a quo detracto usu fructu proprietas legata sit, priusquam ex testamento ageretur, decesserit, minus dubitandum, quin heres eius plenam proprietatem sit debiturus. idemque et si sub condicione similiter legatum
2 sit et pendente condicione heres decessit. Usus fructus serui Titio legatus est: cum per heredem staret, quo minus praestaretur, seruus mortuus est: aliud dici non posse ait, quam in id obligatum esse heredem, quanti legatarii intersit moram factam non esse, ut scilicet ex eo tempore in diem, in quo seruus sit mortuus, usus fructus aestimetur. cui illud quoque consequens esse, ut si ipse

[1] D. xxxiii. 2. 6. [2] D. xlv. 1. 126. 1.

Titius moriatur, similiter ex eo tempore, quo mora sit facta, in diem mortis aestimatio usus fructus heredi eius praestaretur.

37. IDEM libro VII quaestionum.

Quaesitum est, si, cum in annos decem proximos usum fructum de te dari stipulatus essem, per te steterit quo minus dares et quinquennium transierit, quid iuris sit. item si Stichi decem annorum proximorum operas de te dari stipulatus sim et similiter quinquennium praeteriit. respondit eius temporis usum fructum et operas recte peti, quod per te transactum est quo minus darentur.

38. MARCIANUS libro III institutionum.

Non utitur usufructuarius, si nec ipse utatur nec nomine eius alius, puta qui emit uel qui conduxit uel cui donatus est uel qui negotium eius gerit. plane illud interest, quod, si uendidero usum fructum, etiamsi emptor non utatur, uideor usum fructum retinere,

39. GAIUS libro VII ad edictum prouinciale.

quia qui pretio fruitur, non minus habere intellegitur, quam qui principali re utitur fruitur.

40. MARCIANUS libro III institutionum.

Quod si donauero, non alias retineo, nisi ille utatur.

41. IDEM libro VII institutionum.

Statuae et imaginis usum fructum posse relinqui magis est, quia et ipsae habent aliquam utilitatem, si quo loco oportuno ponantur. Licet praedia quaedam talia sint, ut magis in ea impendamus, 1
quam de illis adquiramus, tamen usus fructus eorum relinqui potest.

42. FLORENTINUS libro XI institutionum.

Si alii usus, alii fructus eiusdem rei legetur, id percipiet fructuarius, quod usuario supererit: nec minus et ipse fruendi causa et usum habebit. Rerum an aestimationis usus fructus tibi legetur, 1
interest: nam si quidem rerum legetur, deducto eo quod praeterea tibi legatum est, ex reliquis bonis usum fructum feres: sin autem aestimationis usus fructus legatus est, id quoque aestimabitur, quod praeterea tibi legatum est. nam saepius idem legando non ampliat testator legatum: re autem legata etiam aestimationem eius legando ampliare legatum possumus.

43. ULPIANUS libro VII regularum.

Etiam partis bonorum usus fructus legari potest. si tamen non sit specialiter facta partis mentio, dimidia pars bonorum continetur[1].

[1] D. l. 16. 164. 1.

44. NERATIUS libro III membranarum.

Usufructuarius nouum tectorium parietibus, qui rudes fuissent, imponere non potest, quia tametsi meliorem excolendo aedificium domini causam facturus esset, non tamen id iure suo facere potest, aliudque est tueri quod accepisset an nouum faceret[1].

45. GAIUS libro VII ad edictum prouinciale.

Sicut inpendia cibariorum in seruum, cuius usus fructus ad aliquem pertinet, ita et ualetudinis impendia ad eum respicere natura manifestum est.

46. PAULUS libro IX ad Plautium.

Si extraneo scripto et emancipato praeterito matri defuncti deducto usu fructu proprietas legata sit, petita contra tabulas bonorum possessione plena proprietas pietatis respectu matri praestanda est. Si testator iusserit, ut heres reficeret insulam, cuius usum fructum legauit, potest fructuarius ex testamento agere, ut heres reficeret.

47. POMPONIUS libro V ex Plautio.

Quod si heres hoc non fecisset et ob id fructuarius frui non potuisset, heres etiam fructuarii eo nomine habebit actionem, quanti fructuarii interfuisset non cessasse heredem, licet usus fructus morte eius interisset.

48. PAULUS libro IX ad Plautium.

Si absente fructuario heres quasi negotium eius gerens reficiat, negotiorum gestorum actionem aduersus fructuarium habet, tametsi sibi in futurum heres prospiceret. sed si paratus sit recedere ab usu fructu fructuarius, non est cogendus reficere, sed actione negotiorum gestorum liberatur. Siluam caeduam, etiamsi intempestiue caesa sit, in fructu esse constat, sicut olea immatura lecta, item faenum immaturum caesum in fructu est.

49. POMPONIUS libro VII ad Plautium.

Si mihi et tibi a Sempronio et Mucio heredibus usus fructus legatus sit, ego in partem Sempronii quadrantem, in partem Mucii alterum quadrantem habebo, tu item in utriusque parte eorum quadrantes habes.

50. PAULUS libro III ad Uitellium.

Titius Maeuio fundum Tusculanum reliquit eiusque fidei commisit, ut eiusdem fundi partis dimidiae usum fructum Titiae praestaret: Maeuius uillam uetustate corruptam necessariam cogendis et conseruandis fructibus aedificauit: quaesitum est, an sumptus partem pro portione usus fructus Titia agnoscere debeat.

[1] aliud nouum facere?

respondit Scaeuola, si priusquam usus fructus praestaretur, necessario aedificasset, non alias cogendum restituere quam eius sumptus ratio haberetur.

51. MODESTINUS libro IX differentiarum.

Titio 'cum morietur' usus fructus inutiliter legari intellegitur, in id tempus uidelicet collatus, quo a persona discedere incipit.

52. IDEM libro IX regularum.

Usu fructu relicto si tributa eius rei praestentur, ea usufructuarium praestare debere dubium non est, nisi specialiter nomine fideicommissi testatori placuisse probetur haec quoque ab herede dari.

53. IAUOLENUS libro II epistolarum.

Si cui insulae usus fructus legatus est, quamdiu quaelibet portio eius insulae remanet, totius soli usum fructum retinet.

54. IDEM libro III epistolarum.

Sub condicione usus fructus fundi a te herede Titio legatus est: tu fundum mihi uendidisti et tradidisti detracto usu fructu: quaero, si non extiterit condicio, aut extiterit et interiit usus fructus, ad quem pertineat. respondit: intellego te de usu fructu quaerere qui legatus est: itaque si condicio eius legati extiterit, dubium non est, quin ad legatarium is usus fructus pertineat et si aliquo casu ab eo amissus fuerit, ad proprietatem fundi reuertatur: quod si condicio non extiterit, usus fructus ad heredem pertinebit, ita ut in eius persona omnia eadem seruentur, quae ad amittendum usufructum pertinent et seruari solent. ceterum in eiusmodi uenditione spectandum id erit, quod inter ementem uendentemque conuenerit, ut si apparuerit legati causa eum usum fructum exceptum esse, etiamsi condicio non extiterit, restitui a uenditore emptori debeat.

55. POMPONIUS libro XXVI ad Quintum Mucium.

Si infantis usus tantummodo legatus sit, etiamsi nullus interim sit, cum tamen infantis aetatem excesserit, esse incipit.

56. GAIUS libro XVII ad edictum prouinciale.

An usus fructus nomine actio municipibus dari debeat, quaesitum est: periculum enim esse uidebatur, ne perpetuus fieret, quia neque morte nec facile capitis deminutione periturus est, qua ratione proprietas inutilis esset futura semper abscedente usu fructu. sed tamen placuit dandam esse actionem. unde sequens dubitatio est, quousque tuendi essent in eo usu fructu municipes: et placuit centum annos tuendos esse municipes, quia is finis uitae longaeui hominis est[1].

[1] D. xxxiii. 2. 8.

57. PAPINIANUS libro VII responsorum.

Dominus fructuario praedium, quod ei per usum fructum seruiebat, legauit, idque praedium aliquamdiu possessum legatarius restituere filio, qui causam inofficiosi testamenti recte pertulerat, coactus est: mansisse fructus ius integrum ex post facto apparuit.
1 Per fideicommissum fructu praediorum ob alimenta libertis relicto partium emolumentum ex persona uita decedentium ad dominum proprietatis recurrit.

58. SCAEUOLA libro III responsorum.

Defuncta fructuaria mense Decembri iam omnibus fructibus, qui in his agris nascuntur, mense Octobri per colonos sublatis quaesitum est, utrum pensio heredi fructuariae solui deberet, quamuis fructuaria ante kalendas Martias, quibus pensiones inferri debeant, decesserit, an diuidi debeat inter heredem fructuariae et rem publicam, cui proprietas legata est. respondi rem publicam quidem cum colono nullam actionem habere, fructuariae uero heredem sua die secundum ea quae proponerentur integram pensionem per-
1 cepturum. 'Sempronio do lego ex redactu fructuum holeris et porrinae, quae habeo in agro Farrariorum, partem sextam.' quaeritur, an his uerbis usus fructus legatus uideatur. respondi non usum fructum, sed ex eo quod redactum esset partem legatam.
2 Item quaesitum est, si usus fructus non esset, an quotannis partem sextam redactam legauerit. respondi quotannis uideri relictum, nisi contrarium specialiter ab herede adprobetur.

59. PAULUS libro III sententiarum.

Arbores ui tempestatis, non culpa fructuarii euersas ab eo
1 substitui non placet. Quidquid in fundo nascitur uel quidquid inde percipitur, ad fructuarium pertinet, pensiones quoque iam antea locatorum agrorum, si ipsae quoque specialiter comprehensae sint. sed ad exemplum uenditionis, nisi fuerint specialiter exceptae, potest usufructuarius conductorum repellere[1].
2 Caesae harundinis uel pali compendium, si in eo quoque fundi uectigal esse consueuit, ad fructuarium pertinet.

60. IDEM libro V sententiarum.

Cuiuscumque fundi usufructuarius prohibitus aut deiectus de restitutione omnium rerum simul occupatarum agit: sed et si medio tempore alio casu interciderit usus fructus, aeque de per-
1 ceptis antea fructibus utilis actio tribuitur. Si fundus, cuius usus fructus petitur, non a domino possideatur, actio redditur. et ideo si de fundi proprietate inter duos quaestio sit, fructuarius nihilo minus in possessione esse debet satisque ei a possessore cauendum est, quod non sit prohibiturus frui eum cui usus fructus relictus

[1] D. vii. 8. 10. 4.

est, quamdiu de iure suo probet. sed si ipsi usufructuario quaestio moueatur, interim usus fructus eius differtur: sed caueri de restituendo eo quod ex his fructibus percepturus est, uel si satis non detur, ipse frui permittitur.

61. NERATIUS libro II responsorum.

Usufructuarius nouum riuum parietibus non potest inponere. aedificium inchoatum fructuarium consummare non posse placet, etiamsi eo loco aliter uti non possit, sed nec eius quidem usum fructum esse: nisi in constituendo uel legando usu fructu hoc specialiter adiectum sit, ut utrumque ei liceat.

62. TRYPHONINUS libro VII disputationum.

Usufructuarium uenari in saltibus uel montibus possessionis probe dicitur: nec aprum aut ceruum quem ceperit proprium domini capit, sed aut fructus iure aut gentium suos facit. Si 1
uiuariis[1] inclusae ferae in ea possessione custodiebantur, quando usus fructus coepit, num exercere eas fructuarius possit, occidere non possit? alias si quas initio incluserit operis suis uel post sibimet ipsae inciderint delapsaeue fuerint, hae fructuarii iuris sint? commodissime tamen, ne per singula animalia facultatis fructuarii propter discretionem difficilem ius incertum sit, sufficit eundem numerum per singula quoque genera ferarum finito usu fructu domino proprietatis adsignare, qui fuit coepti usus fructus tempore.

63. PAULUS libro singulari de iure singulari.

Quod nostrum non est, transferemus ad alios: ueluti is qui fundum habet, quamquam usum fructum non habeat, tamen usum fructum cedere potest.

64. ULPIANUS libro LI ad edictum.

Cum fructuarius paratus est usum fructum derelinquere, non est cogendus domum reficere, in quibus casibus et usufructuario hoc onus incumbit. sed et post acceptum contra eum iudicium parato fructuario derelinquere usum fructum dicendum est absolui eum debere a iudice.

65. POMPONIUS libro V ex Plautio.

Sed cum fructuarius debeat quod suo suorumque facto deterius factum sit reficere, non est absoluendus, licet usum fructum derelinquere paratus sit: debet enim omne, quod diligens pater familias in sua domo facit, et ipse facere[2]. Non magis heres 1
reficere debet quod uetustate iam deterius factum reliquisset testator, quam si proprietatem alicui testator legasset.

[1] D. xlv. 2. 3. 14. [2] D. xxxix. 2. 20.

66. PAULUS libro XLVII ad edictum.

Cum usufructuario non solum legis Aquiliae actio competere potest, sed et serui corrupti et iniuriarum, si seruum torquendo deteriorem fecerit.

67. IULIANUS libro I ex Minicio.

Cui usus fructus legatus est, etiam inuito herede eum extraneo uendere potest.

68. ULPIANUS libro XVII ad Sabinum.

Uetus fuit quaestio, an partus ad fructuarium pertineret: sed Bruti sententia optinuit fructuarium in eo locum non habere: neque enim in fructu hominis homo esse potest[1]. hac ratione nec usum fructum in eo fructuarius habebit. quid tamen si fuerit etiam partus usus fructus relictus, an habeat in eo usum fructum? 1 et cum possit partus legari, poterit et usus fructus eius. Fetus tamen pecorum Sabinus et Cassius opinati sunt ad fructuarium 2 pertinere. Plane si gregis uel armenti sit usus fructus legatus, debebit ex adgnatis gregem supplere, id est in locum capitum defunctorum

69. POMPONIUS libro V ad Sabinum.

uel inutilium alia summittere, ut post substituta fiant propria fructuarii, ne lucro ea res cedat domino. et sicut substituta statim domini fiunt, ita priora quoque ex natura fructus desinunt eius esse: nam alioquin quod nascitur fructuarii est et cum substituit, desinit eius esse.

70. ULPIANUS libro XVII ad Sabinum.

Quid ergo si non faciat nec suppleat? teneri eum proprietario 1 Gaius Cassius scribit libro decimo iuris ciuilis. Interim tamen, quamdiu summittantur et suppleantur capita quae demortua sunt, cuius sit fetus quaeritur. et Iulianus libro tricensimo quinto digestorum scribit pendere eorum dominium, ut, si summittantur, sint proprietarii, si non summittantur, fructuarii: quae sententia 2 uera est. Secundum quae si decesserit fetus, periculum erit fructuarii, non proprietarii et necesse habebit alios fetus summittere. unde Gaius Cassius libro octauo scribit carnem fetus demortui ad 3 fructuarium pertinere. Sed quod dicitur debere eum summittere, totiens uerum est, quotiens gregis uel armenti uel equitii, id est uniuersitatis usus fructus legatus est: ceterum si singulorum 4 capitum, nihil supplebit. Item si forte eo tempore, quo fetus editi sunt, nihil fuit quod summitti deberet, nunc et[2] post editionem: utrum ex his quae edentur summittere debebit, an ex his quae edita sunt, uidendum est. puto autem uerius ea quae pleno grege edita sunt ad fructuarium pertinere, sed posteriorem

[1] D. v. 3. 27. pr.; Inst. ii. 1. 37. [2] est?

gregis casum nocere debere fructuario. Summittere autem facti est et Iulianus proprie dicit dispertire et diuidere et diuisionem quandam facere: quod dominium erit summissorum proprietarii.

71. MARCELLUS libro XVII digestorum.

Si in area, cuius usus fructus alienus esset, quis aedificasset, intra tempus quo usus fructus perit superficie sublata restitui usum fructum ueteres responderunt.

72. ULPIANUS libro XVII ad Sabinum.

Si dominus nudae proprietatis usum fructum legauerit, uerum est, quod Maecianus scripsit libro tertio quaestionum de fideicommissis, ualere legatum: et si forte in uita testatoris uel ante aditam hereditatem proprietati accesserit, ad legatarium pertinere. plus admittit Maecianus, etiamsi post aditam hereditatem accessisset usus fructus, utiliter diem cedere et ad legatarium pertinere.

73. POMPONIUS libro V ad Sabinum.

Si areae usus fructus legatus sit mihi, posse me casam[1] ibi aedificare custodiae causa earum rerum, quae in area sint.

74. GAIUS libro VII ad edictum prouinciale.

Si Sticho seruo tuo et Pamphilo meo legatus fuerit usus fructus, tale est legatum, quale si mihi et tibi legatus esset: et ideo dubium non est, quin aequaliter ad nos pertineat.

[1] Inst. ii. 1. 5.

SELECT TITLES

FROM THE

DIGEST OF JUSTINIAN.

PART IV.

LAW OF OBLIGATIONS.

LIBER SECUNDUS.

TIT. XIV.

DE PACTIS.

SUMMARY.—Definitions of 'pactio' (1. 2) and 'conventio' (1. 3). Conventions may be 'inter absentes,' or tacit (2; 3; 4; 57 pr.), 'Conventionum tres sunt species' (5) viz. 'publica' (ib.), 'legitima' (6), 'iuris gentium'; of the last, some give rise to actions, of these most have special names, the rest have a 'causa.' A convention without a 'causa,' i. e. nuda pactio, 'obligationem non parit sed parit exceptionem' (7. pr.—4), such pacts may however avail a plaintiff in actions 'bonae fidei,' in certain cases, i. e. 'quae legem contractui dant' (7. 5, 6; cf. 43; 48).

Who may bind others by pact (12–16; 27 pr.). Who may benefit by another's pact (17. 4–7; 18–26; 27. 1, 10; 55; 59).

Pacts are vitiated by fraud (7. 7, 9–11; 35), which they cannot exclude (27. 3), by mistake (51), by being contrary to 'iuris civilis regulae' (7. 16; 28; 29; 30), or to public policy (27. 4; 37; 38; 42), or if in repudiation of natural rights (34; 53; 61), not if against aediles' edict (31).

Combination of 'stipulatio' and pact (7. 12; 10. 1). Pacts 'in rem' and 'in personam' (7. 8; 57. 1). Construction of pacts (27. 5–9; 39; 40 pr.) the relation of 'exceptio pacti' to 'exceptio doli' (10. 2; 11). Valid and invalid pacts not to sue (7. 13, 14, 15); effect of such pacts on a surety (32; 62). Composition with creditors (7. 19; 8; 9; 10 pr.; 17; 18; 40. 1, 2; 41; 44; 49; 60). Cancellation of consensual contracts by pact (58). When a pact is not cancelled by contrary pact (27. 2). Sundry pacts (16; 33; 40; 45; 46; 47; 52).

1. ULPIANUS libro IV ad edictum.

HUIUS edicti[1] aequitas naturalis est. quid enim tam congruum fidei humanae[2], quam ea quae inter eos placuerunt seruare? Pac- 1
tum autem a pactione dicitur (inde etiam pacis nomen appellatum est) et est pactio duorum pluriumue in idem placitum et con- 2
sensus[3]. Conuentionis uerbum generale est ad omnia pertinens 3
de quibus negotii contrahendi transigendique causa consentiunt qui inter se agunt: nam sicuti conuenire dicuntur qui ex diuersis locis in unum locum colliguntur et ueniunt, ita et qui ex diuersis animi motibus in unum consentiunt, id est in unam sententiam decurrunt. adeo autem conuentionis nomen generale est, ut eleganter dicat Pedius nullum esse contractum, nullam obligationem[4], quae non habeat in se conuentionem, siue re siue uerbis fiat: nam et stipulatio quae uerbis fit, nisi habeat consensum, nulla est. Sed conuentionum pleraeque in aliud nomen transeunt: ueluti 4
in emptionem, in locationem, in pignus uel in stipulationem.

[1] infra 7. 7. [2] D. l. 17. 84. 1. [3] D. l. 12. 3. pr. [4] D. xliv. 7. 55.

2. PAULUS libro III ad edictum.

Labeo ait conuenire posse uel re: uel per epistulam uel per nuntium inter absentes quoque posse. sed etiam tacite consensu
1 conuenire intelligitur: et ideo si debitori meo reddiderim cautionem [1], uidetur inter nos conuenisse ne peterem, profuturamque ei conuentionis exceptionem placuit.

3. MODESTINUS libro III regularum.

Postquam pignus uero debitori reddatur, si pecunia soluta non fuerit, debitum peti posse dubium non est, nisi specialiter contrarium actum esse probetur.

4. PAULUS libro III ad edictum.

Item quia conuentiones etiam tacite ualent, placet in urbanis habitationibus locandis inuecta illata [2] pignori esse locatori, eti-
1 amsi nihil nominatim conuenerit. Secundum haec et mutus
2 pacisci potest. Huius rei argumentum etiam stipulatio dotis causa facta est: nam ante nuptias male petitur, quasi si hoc expressum fuisset [3], et nuptiis non secutis ipso iure euanescit
3 stipulatio. idem Iuliano placet. Ex facto etiam consultus, cum conuenisset, ut donec usurae soluerentur sors non peteretur, et [4] stipulatio pure concepta fuisset, condicionem inesse stipulationi, atque si hoc expressum fuisset [5].

5. ULPIANUS libro IV ad edictum.

Conuentionum autem tres sunt species. aut enim ex publica causa fiunt aut ex priuata: priuata aut legitima aut iuris gentium. publica conuentio est, quae fit per pacem, quotiens inter se duces belli quaedam paciscuntur.

6. PAULUS libro III ad edictum.

Legitima conuentio est quae lege aliqua confirmatur. et ideo interdum ex pacto actio nascitur uel tollitur, quotiens lege uel senatus consulto adiuuatur.

7. ULPIANUS libro IV ad edictum.

Iuris gentium conuentiones quaedam actiones pariunt, quaedam
1 exceptiones. Quae pariunt actiones, in suo nomine non stant, sed transeunt in proprium nomen contractus: ut emptio uenditio, locatio conductio, societas, commodatum, depositum et ceteri
2 similes contractus. Sed et si in alium contractum res non transeat, subsit tamen causa, eleganter Aristo Celso respondit esse obligationem. ut puta dedi tibi rem ut mihi aliam dares, dedi ut aliquid facias: hoc συνάλλαγμα esse et hinc nasci ciuilem obligationem. et ideo puto recte Iulianum a Mauriciano reprehensum in hoc: dedi tibi Stichum ut Pamphilum manumittas: manumis-

[1] C. viii. 26. 7. [2] D. xx. 2. 2. [3] D. xxiii. 3. 21. [4] etsi? [5] D. xlv. 1. 134. 1.

sisti: euictus est Stichus[1]. Iulianus scribit in factum actionem a praetore dandam: ille ait ciuilem incerti actionem, id est praescriptis uerbis sufficere: esse enim contractum, quod Aristo συνάλλαγμα dicit, unde haec nascitur actio. Si ob maleficium ne fiat promissum sit, nulla est obligatio ex hac conuentione. Sed cum nulla subest causa, propter conuentionem hic constat non posse constitui obligationem: igitur nuda pactio obligationem non parit, sed parit exceptionem. Quin immo interdum format ipsam actionem, ut in bonae fidei iudiciis: solemus enim dicere pacta conuenta inesse bonae fidei iudiciis. sed hoc sic accipiendum est, ut si quidem ex continenti pacta subsecuta sunt, etiam ex parte actoris insint: si ex interuallo, non inerunt, nec ualebunt, si agat, ne ex pacto actio nascatur. ut puta post diuortium conuenit, ne tempore statuto dilationis dos reddatur, sed statim: hoc non ualebit, ne ex pacto actio nascatur: idem Marcellus scribit. et si in tutelae actione conuenit, ut maiores quam statutae sunt usurae[2] praestentur, locum non habebit, ne ex pacto nascatur actio: ea enim pacta insunt quae legem contractui dant, id est quae in ingressu contractus facta sunt. idem responsum scio a Papiniano, et si post emptionem ex interuallo aliquid extra naturam contractus conueniat, ob hanc causam agi ex empto non posse propter eandem regulam, ne ex pacto actio nascatur. quod et in omnibus bonae fidei iudiciis erit dicendum. sed ex parte rei locum habebit pactum, quia solent et ea pacta quae postea interponuntur parere exceptiones. Adeo autem bonae fidei iudiciis exceptiones postea factae, quae ex eodem sunt contractu, insunt, ut constet in emptione ceterisque bonae fidei iudiciis re nondum secuta posse abiri ab emptione[3]. si igitur in totum potest, cur non et pars eius pactione mutari potest? et haec ita Pomponius libro sexto ad edictum scribit. quod cum est, etiam ex parte agentis pactio locum habet, ut et ad actionem proficiat nondum re secuta, eadem ratione. nam si potest tota res tolli, cur non et reformari? ut quodammodo quasi renouatus contractus uideatur. quod non insuptiliter dici potest. unde illud aeque non reprobo, quod Pomponius libris lectionum probat, posse in parte recedi pacto ab emptione, quasi repetita partis emptione. sed cum duo heredes emptori exstiterunt, uenditor cum altero pactus est, ut ab emptione recederetur: ait Iulianus ualere pactionem et dissolui pro parte emptionem: quoniam et ex alio contractu paciscendo alter ex heredibus adquirere sibi potuit exceptionem. utrumque itaque recte placet, et quod Iulianus et quod Pomponius. Ait praetor: 'Pacta conuenta, quae neque dolo malo, neque aduersus leges plebis scita senatus consulta decreta edicta principum, neque quo fraus cui eorum fiat facta erunt, seruabo.' Pactorum quaedam in rem sunt, quaedam in personam. in rem sunt, quotiens generaliter

[1] D. xix. 5. 5. 2. [2] D. xxvi. 7. 7. 10. [3] D. xviii. 5. 2; infra 58.

paciscor ne petam: in personam, quotiens ne a persona petam, id est ne a Lucio Titio petam. utrum autem in rem an in personam pactum factum est, non minus ex uerbis quam ex mente conuenientium aestimandum est: plerumque enim, ut Pedius ait, persona pacto inseritur, non ut personale pactum fiat, sed ut demonstretur
9 cum quo pactum factum est. Dolo malo ait praetor pactum se non seruaturum. dolus malus fit calliditate et fallacia[1]: et, ut ait Pedius, dolo malo pactum fit, quotiens circumscribendi alterius
10 causa aliud agitur et aliud agi simulatur. Sed si fraudandi causa pactum factum dicatur, nihil praetor adicit: sed eleganter Labeo ait hoc aut iniquum esse, aut superuacuum. iniquum, si quod semel remisit creditor debitori suo bona fide, iterum hoc conetur destruere: superuacuum, si deceptus hoc fecerit, inest enim
11 dolo et fraus. Siue autem ab initio dolo malo pactum factum est siue post pactum dolo malo aliquid factum est, nocebit ex-
12 ceptio propter haec uerba edicti 'neque fiat.' Quod fere nouissima parte pactorum ita solet inseri[2] 'rogauit Titius, spopondit Maeuius,' haec uerba non tantum pactionis loco accipiuntur, sed etiam stipulationis: ideoque ex stipulatu nascitur actio, nisi contrarium specialiter adprobetur, quod non animo stipulantium
13 hoc factum est, sed tantum paciscentium. Si paciscar, ne pro
14 iudicati[3] uel incensarum aedium agatur, hoc pactum ualet. Si paciscar, ne operis noui nuntiationem[4] exsequar, quidam putant non ualere pactionem, quasi in ea re praetoris imperium uersetur: Labeo autem distinguit, ut, si ex re familiari operis noui nuntiatio sit facta, liceat pacisci, si de re publica, non liceat: quae distinctio uera est. et in ceteris igitur omnibus ad edictum praetoris pertinentibus, quae non ad publicam laesionem, sed ad rem familiarem respiciunt, pacisci licet: nam et de furto
15 pacisci lex permittit. Sed et si quis paciscatur, ne depositi agat, secundum Pomponium ualet pactum. item si quis pactus sit, ut ex causa depositi omne periculum praestet, Pomponius ait pactionem ualere nec quasi contra iuris formam factam non esse
16 seruandam. Et generaliter quotiens pactum a iure communi remotum est, seruari hoc non oportet[5]: nec legari, nec iusiurandum de hoc adactum ne quis agat seruandum Marcellus libro secundo digestorum scribit: et si stipulatio sit interposita de his pro quibus pacisci non licet, seruanda non est, sed omnimodo rescindenda[6].
17 Si ante aditam hereditatem paciscatur quis cum creditoribus ut
18 minus soluatur, pactum ualiturum est. Sed si seruus sit qui paciscitur, priusquam libertatem et hereditatem apiscatur, quia sub condicione heres scriptus fuerat, non profuturum pactum Uindius scribit: Marcellus autem libro octauo decimo digestorum et suum heredem et seruum necessarium pure scriptos paciscentes priusquam se immisceant putat recte pacisci, quod uerum est. idem et in extraneo herede: qui si mandatu creditorum adierit, etiam

[1] D. iv. 3. 1. 2. [2] Paul. R. S. ii. 22. 2. [3] *lege* ne iudicati proue iudicato; Gai. iv. 21-25. [4] D. xxxix. 1. [5] D. l. 17. 27. [6] D. xlv. 1. 35. 1.

mandati putat eum habere actionem. sed si quis, ut supra rettulimus, in seruitute pactus est, negat Marcellus, quoniam non solet ei proficere, si quid in seruitute egit, post libertatem: quod in pacti exceptione admittendum est. sed an uel doli ei prosit exceptio, quaeritur. Marcellus in similibus speciebus licet antea dubitauit, tamen admisit: ut puta filius familias heres institutus pactus est cum creditoribus et emancipatus adiit hereditatem: et dicit doli eum posse uti exceptione. idem probat, et si filius uiuo patre cum creditoribus paternis pactus sit: nam et hic doli exceptionem profuturam. immo et in seruo doli exceptio non est respuenda. Hodie tamen ita demum pactio huiusmodi creditori- 19
bus obest, si conuenerint in unum et communi consensu declarauerint, quota parte debiti contenti sint: si uero dissentiant, tunc praetoris partes necessariae sunt, qui decreto suo sequetur maioris partis uoluntatem.

8. PAPINIANUS libro X responsorum.

Maiorem esse partem pro modo debiti non pro numero personarum placuit. quod si aequales sint in cumulo debiti, tunc plurium numerus creditorum praeferendus est. in numero autem pari creditorum auctoritatem eius sequetur praetor, qui dignitate inter eos praecellit. sin autem omnia undique in unam aequalitatem concurrant, humanior sententia a praetore eligenda est. hoc enim ex diui Marci rescripto colligi potest.

9. PAULUS libro LXII ad edictum.

Si plures sint qui eandem actionem habent, unius loco habentur. ut puta plures sunt rei stipulandi uel plures argentarii, quorum nomina simul facta sunt: unius loco numerabuntur, quia unum debitum est. et cum tutores pupilli creditoris plures conuenissent, unius loco numerantur, quia unius pupilli nomine conuenerant. nec non et unus tutor plurium pupillorum nomine unum debitum praetendentium si conuenerit, placuit unius loco esse[1]. nam difficile est, ut unus homo duorum uicem sustineat. nam nec is qui plures actiones habet aduersus eum qui unam actionem habet plurium personarum loco accipitur. Cumulum 1
debiti et ad plures summas referemus, si uni forte minutae summae centum aureorum debeantur, alii uero una summa aureorum quinquaginta: nam in hunc casum spectabimus summas plures, quia illae excedunt in unam summam coadunatae. Summae 2
autem applicare debemus etiam usuras.

10. ULPIANUS libro IV ad edictum.

Rescriptum autem diui Marci sic loquitur, quasi omnes creditores debeant conuenire. quid ergo si quidam absentes sint? num

[1] Inst. i. 25. 5.

exemplum praesentium absentes sequi debeant? sed an et priuilegiariis absentibus haec pactio noceat, eleganter tractatur: si modo ualet pactio et contra absentes. et repeto ante formam a diuo Marco datam diuum Pium rescripsisse fiscum quoque in his casibus in quibus hypothecas non habet, et ceteros priuilegiarios exemplum creditorum sequi oportere[1]. haec enim omnia in his
1 creditoribus, qui hypothecas non habent, conseruanda sunt. Si pacto subiecta sit poenae stipulatio, quaeritur, utrum pacti exceptio locum habeat an ex stipulatu actio. Sabinus putat, quod est uerius, utraque uia uti posse prout elegerit qui stipulatus est: si tamen ex causa pacti exceptione utatur, aequum erit accepto
2 eum stipulationem ferre. Plerumque solemus dicere doli exceptionem subsidium esse pacti exceptionis: quosdam denique, qui exceptione pacti uti non possunt, doli exceptione usuros et Iulianus scribit et alii plerique consentiunt. ut puta si procurator meus paciscatur, exceptio doli mihi proderit, ut Trebatio uidetur, qui putat, sicuti pactum procuratoris mihi nocet, ita et prodesse,

11. PAULUS libro III ad edictum.

quia et solui ei potest.

12. ULPIANUS libro IV ad edictum.

Nam et nocere constat, siue ei mandaui ut pacisceretur, siue omnium rerum mearum procurator fuit: ut et Puteolanus libro primo adsessoriorum scribit: cum placuit eum etiam rem in iudicium deducere.

13. PAULUS libro III ad edictum.

Sed si tantum ad actionem procurator factus sit, conuentio
1 facta domino non nocet, quia nec solui ei possit[2]. Sed si in rem suam datus sit procurator, loco domini habetur: et ideo seruandum erit pactum conuentum.

14. ULPIANUS libro IV ad edictum.

Item magistri[3] societatium pactum et prodesse et obesse constat.

15. PAULUS libro III ad edictum.

Tutoris quoque, ut scribit Iulianus, pactum pupillo prodest.

16. ULPIANUS libro IV ad edictum.

Si cum emptore hereditatis pactum sit factum et uenditor hereditatis petat, doli exceptio nocet. nam ex quo rescriptum est a diuo Pio utiles actiones emptori hereditatis dandas, merito aduersus uenditorem hereditatis exceptione doli debitor heredi-

[1] sed uide D. xvii. 1. 58. 1. [2] D. xlvi. 3. 86. [3] D. l. 16. 57. pr.

tarius uti potest. Sed et si inter dominum rei uenditae et emptorem conuenisset, ut homo qui emptus erat redderetur, ei qui pro domino rem uendidit petenti pretium doli exceptio nocebit. 1

17. PAULUS libro III ad edictum.

Si tibi decem dem, et paciscar ut uiginti mihi debeantur, non nascitur obligatio ultra decem: re enim non potest obligatio contrahi, nisi quatenus datum sit. Quaedam actiones per pactum ipso iure tolluntur: ut iniuriarum, item furti[1]. De pignore iure honorario nascitur ex pacto actio[2]: tollitur autem per exceptionem, quotiens paciscor ne petam. Si quis paciscatur, ne a se petatur, sed ut ab herede petatur, heredi exceptio non proderit. Si pactus sim, ne a me neue a Titio petatur, non proderit Titio, etiamsi heres extiterit, quia ex post facto id confirmari non potest. hoc Iulianus scribit in patre, qui pactus erat, ne a se neue a filia peteretur, cum filia patri heres extitisset. Pactum conuentum cum uenditore factum si in rem constituatur, secundum plurium sententiam et emptori prodest, et hoc iure nos uti Pomponius scribit: secundum Sabini autem sententiam etiam si in personam conceptum est, et in emptorem ualet: qui hoc esse existimat et si per donationem successio facta sit. Cum possessor alienae hereditatis pactus est, heredi, si euicerit, neque nocere neque prodesse plerique putant. Filius seruusue si paciscantur, ne a patre dominoue petatur, 1 2 3 4 5 6 7

18. GAIUS libro I ad edictum prouinciale.

siue de eo paciscantur quod cum ipsis, siue de eo quod cum patre dominoue contractum est,

19. PAULUS libro III ad edictum.

adquirent exceptionem. idem est et in his qui bona fide seruiunt. item si filius familias pactus fuerit ne a se petatur, proderit ei, et patri quoque, si de peculio conueniatur

20. GAIUS libro I ad edictum prouinciale.

uel de in rem uerso, uel si quasi defensor filii, si hoc maluerit, conueniatur,

21. PAULUS libro III ad edictum.

et heredi patris uiuo filio: post mortem uero filii nec patri nec heredi eius, quia personale pactum est. Quod si seruus, ne a se peteretur, pactus fuerit, nihil ualebit pactum: de doli exceptione uideamus. et si in rem paciscatur, proderit domino et heredi eius pacti conuenti exceptio: quod si in personam pactum conceptum est, tunc domino doli superest exceptio. Nos autem his qui in nostra potestate sunt paciscendo prodesse 1 2

[1] supra 7. 14. [2] D. xiii. 7. 1. pr.

non possumus: sed nobis id profuturum, si nomine eorum conueniamur, Proculus ait: quod ita recte dicitur, si in paciscendo id actum sit. ceterum si paciscar, ne a Titio petas, deinde actionem aduersus me nomine eius instituas, non est danda pacti conuenti exceptio: nam quod ipsi inutile est, nec defensori competit. Iulianus quoque scribit, si pater pactus sit ne a se neue a filio petatur, magis est ut pacti exceptio filio familias danda
3 non sit, sed doli prosit. Filia familias pacisci potest, ne de dote
4 agat, cum sui iuris esse coeperit[1]. Item filius familias de eo
5 quod sub condicione legatum est recte paciscetur. In his qui eiusdem pecuniae exactionem habent in solidum, uel qui eiusdem pecuniae debitores sunt, quatenus alii quoque prosit uel noceat pacti exceptio, quaeritur. et in rem pacta omnibus prosunt, quorum obligationem dissolutam esse eius qui paciscebatur interfuit. itaque debitoris conuentio fideiussoribus proficiet,

22. ULPIANUS libro IV ad edictum.

nisi hoc actum est, ut dumtaxat a reo non petatur, a fideiussore petatur: tunc enim fideiussor exceptione non utetur.

23. PAULUS libro III ad edictum.

Fideiussoris autem conuentio nihil proderit reo, quia nihil eius interest a debitore pecuniam non peti. immo nec confideius-
1 soribus proderit. Neque enim quoquo modo cuiusque interest, cum alii conuentio facta prodest, sed tunc demum, cum per eum cui exceptio datur principaliter ei qui pactus est proficiat: sicut in reo promittendi et his qui pro reo obligati sunt.

24. IDEM libro III ad Plautium.

Sed si fideiussor in rem suam spopondit, hoc casu fideiussor pro reo accipiendus est et pactum cum eo factum cum reo factum esse uidetur.

25. IDEM libro III ad edictum.

Idem in duobus reis promittendi et duobus argentariis sociis.
1 Personale pactum ad alium non pertinere, quemadmodum nec ad
2 heredem, Labeo ait. Sed quamuis fideiussoris pactum reo non prosit, plerumque tamen doli exceptionem reo profuturam Iulianus scribit,

26. ULPIANUS libro IV ad edictum.

uidelicet si hoc actum sit, ne a reo quoque petatur. idem et in confideiussoribus est.

27. PAULUS libro III ad edictum.

Si unus ex argentariis sociis cum debitore pactus sit, an etiam

[1] D. iv. 5. 8. 9.

alteri noceat exceptio? Neratius Atilicinus Proculus, nec si in rem pactus sit, alteri nocere: tantum enim constitutum, ut solidum alter petere possit. idem Labeo: nam nec nouare alium posse, quamuis ei recte soluatur: sic enim et his qui in nostra potestate sunt recte solui quod crediderint, licet nouare non possint. quod est uerum. idemque in duobus reis stipulandi dicendum est. Si 1
cum reo ad certum tempus pactio facta sit, ultra neque reo neque fideiussori prodest. quod si sine persona sua reus pepigerit, ne a fideiussore petatur, nihil id prodesse fideiussori quidam putant, quamquam id rei intersit: quia ea demum competere ei debeat exceptio, quae et reo. ego didici prodesse fideiussori exceptionem: non sic enim illi per liberam personam adquiri, quam ipsi qui pactus sit consuli uidemur. quo iure utimur. Pactus, ne peteret, 2
postea conuenit ut peteret: prius pactum per posterius elidetur, non quidem ipso iure, sicut tollitur stipulatio per stipulationem, si hoc actum est[1], quia in stipulationibus ius continetur, in pactis factum uersatur: et ideo replicatione exceptio elidetur. eadem ratione contingit, ne fideiussoribus prius pactum prosit. sed si pactum conuentum tale fuit, quod actionem quoque tolleret, uelut iniuriarum, non poterit, postea paciscendo ut agere possit, agere: quia et prima actio sublata est et posterius pactum ad actionem parandam inefficax est: non enim ex pacto iniuriarum actio nascitur, sed ex contumelia. idem dicemus et in bonae fidei contractibus, si pactum conuentum totam obligationem sustulerit, ueluti empti: non enim ex nouo pacto prior obligatio resuscitatur, sed proficiet pactum ad nouum contractum. quod si non ut totum contractum tolleret, pactum conuentum intercessit, sed ut imminueret, posterius pactum potest renouare primum contractum. quod et in specie dotis actionis procedere potest. puta pactam mulierem, ut praesenti die dos redderetur, deinde pacisci, ut tempore ei legibus dato dos reddatur: incipiet dos redire ad ius suum. nec dicendum est deteriorem condicionem dotis fieri per pactum: quotiens enim ad ius quod lex naturae eius tribuit de dote actio redit, non fit causa dotis deterior, sed formae suae redditur. haec et Scaeuolae nostro placuerunt. Illud nulla pactione effici potest, ne dolus praeste- 3
tur: quamuis si quis paciscatur ne depositi agat, ui ipsa id pactus uideatur, ne de dolo agat: quod pactum proderit. Pacta quae 4
turpem causam continent non sunt obseruanda: ueluti si paciscar ne furti agam uel iniuriarum, si feceris: expedit enim timere furti uel iniuriarum poenam: sed post admissa haec pacisci possumus. item ne experiar interdicto unde ui, quatenus publicam causam contingit, pacisci non possumus. et in summa, si pactum conuentum a re priuata remotum sit, non est seruandum: ante omnia enim animaduertendum est, ne conuentio in alia re facta aut cum alia persona in alia re aliaue persona noceat[2]. Si, cum 5
decem mihi deberes, pepigero, ne a te uiginti petam: in decem

[1] Inst. iii. 29. 3. [2] D. xlv. 1. 38. 17; l. 17. 74; Inst. iii. 19. 19.

prodesse tibi pacti conuenti uel doli exceptionem placet[1]. item si cum uiginti deberes, pepigerim, ne decem petam: efficeretur per exceptionem mihi opponendam, ut tantum reliqua decem
6 exigere debeam. Sed si stipulatus decem aut Stichum de decem pactus sim et petam Stichum aut decem: exceptionem pacti conuenti in totum obstaturam: nam ut solutione et petitione et acceptilatione unius rei tota obligatio solueretur, ita pacto quoque conuento de una re non petenda interposito totam obligationem summoueri[2]. sed si id actum inter nos sit, ne decem mihi, sed Stichus praestetur: possum efficaciter de Sticho agere, nulla exceptione opponenda. idem est et si de Sticho non petendo
7 conuenerit. Sed si generaliter mihi hominem debeas et paciscar, ne Stichum petam: Stichum quidem petendo pacti exceptio mihi
8 opponetur, alium autem hominem si petam, recte agam[3]. Item si pactus, ne hereditatem peterem, singulas res ut heres petam: ex eo quod pactum erit pacti conuenti exceptio aptanda erit, quemadmodum si conuenerit ne fundum peterem et usum fructum petam, aut ne nauem aedificiumue peterem, et dissolutis his
9 singulas res petam: nisi specialiter aliud actum est. Si acceptilatio inutilis fuit, tacita pactione id actum uidetur, ne peteretur[4].
10 Seruus hereditarius heredi póst adituro nominatim pacisci non potest, quia nondum is dominus sit[5]: sed si in rem pactum conuentum factum sit, heredi adquiri potest

28. GAIUS libro I ad edictum prouinciale.

Contra iuris ciuilis regulas pacta conuenta rata non habentur: ueluti si pupillus sine tutoris auctoritate pactus sit ne a debitore suo peteret, aut ne intra certum tempus ueluti quinquennium peteret: nam nec solui ei sine tutoris auctoritate potest. ex diuerso autem si pupillus paciscatur, ne quod debeat a se peteretur, ratum habetur pactum conuentum: quia meliorem condicionem
1 suam facere ei etiam sine tutoris auctoritate concessum est. Si curator furiosi aut prodigi pactus sit, ne a furioso aut prodigo peteretur, longe utile est curatoris recipi pactiones: sed non contra.
2 Si filius aut seruus pactus sit, ne ipse peteret, inutile est pactum. si uero in rem pacti sunt, id est ne ea pecunia peteretur, ita pactio eorum rata habenda erit aduersus patrem dominumue, si liberam peculii administrationem habeant et ea res de qua pacti sint peculiaris sit. quod et ipsum non est expeditum: nam cum uerum est, quod Iuliano placet, etiamsi maxime quis administrationem peculii habeat concessam, donandi ius eum non habere: sequitur ut, si donandi causa de non petenda pecunia pactus sit, non debeat ratum haberi pactum conuentum[6]. quod si pro eo ut ita pacisceretur aliquid, in quo non minus uel etiam amplius esset, consecutus fuerit, rata habenda est pactio.

[1] D. l. 17. 110. pr. [2] D. xviii. 5. 4; xlvi. 4. 13. 6. [3] D. xlvi. 4. 13. 4.
[4] D. xlvi. 4. 8. pr. [5] D. xlv. 3. 16. [6] D. xxxix. 5. 7. pr.

29. ULPIANUS libro IV ad edictum.

Sin autem dominicam pecuniam crediderit, quod credendi tempore pactus est ualere Celsus ait.

30. GAIUS libro I ad edictum prouinciale.

In persona tamen filii familias uidendum est, ne aliquando, et si pactus sit ne ageret, ualeat pactio: quia aliquando filius familias habet actionem, ueluti iniuriarum. sed cum propter iniuriam filio factam habeat et pater actionem, quin pactio filii nocitura non sit patri agere uolenti, dubitari non oportet. Qui pecuniam a seruo 1
stipulatus est, quam sibi Titius debebat, si a Titio petat, an exceptione pacti conuenti summoueri et possit et debeat, quia pactus uideatur, ne a Titio petat, quaesitum est. Iulianus ita summouendum putat, si stipulatori in dominum istius serui de peculio actio danda est, id est si iustam causam intercedendi seruus habuit, quia forte tantandem pecuniam Titio debuit: quod si quasi fideiussor interuenit, ex qua causa in peculium actio non daretur, non esse inhibendum creditorem, quo minus a Titio petat: aeque nullo modo prohiberi eum debere, si eum seruum liberum esse credidisset. Si sub condicione stipulatus fuerim a te 2
quod Titius mihi pure deberet: an deficiente condicione si a Titio petam, exceptione pacti conuenti et possim et debeam summoueri? et magis est exceptionem non esse opponendam[1].

31. ULPIANUS libro I ad edictum aedilium curulium.

Pacisci contra edictum aedilium omnimodo licet, siue in ipso negotio uenditionis gerendo conuenisset siue postea.

32. PAULUS libro III ad Plautium.

Quod dictum est, si cum reo pactum sit, ut non petatur, fideiussori quoque competere exceptionem: propter rei personam placuit, ne mandati iudicio conueniatur. igitur si mandati actio nulla sit, forte si donandi animo fideiusserit, dicendum est non prodesse exceptionem fideiussori.

33. CELSUS libro I digestorum.

Auus neptis nomine, quam ex filio habebat, dotem promisit, et pactus est, ne a se neue a filio suo dos peteretur[2]. si a coherede filii dos petatur, ipse quidem exceptione conuentionis tuendus non '
erit, filius uero exceptione conuentionis recte utetur[3]. quippe heredi consuli concessum est, nec quicquam obstat uni tantum ex heredibus prouidere si heres factus sit, ceteris autem non consuli[4].

34. MODESTINUS libro V regularum.

Ius adgnationis non posse pacto repudiari, non magis quam ut quis dicat nolle suum esse, Iuliani sententia est.

[1] D. xlvi. 2. 14. [2] D. xxiii. 4. 10. [3] sed uide supra 17. 4.
[4] D. xlv. 1. 137. 8.

35. IDEM libro II responsorum.

Tres fratres Titius et Maeuius et Seia communem hereditatem inter se diuiserunt instrumentis interpositis, quibus diuisisse maternam hereditatem dixerunt nihilque sibi commune remansisse cauerunt. sed postea duo de fratribus, id est Maeuius et Seia, qui absentes erant tempore mortis matris suae, cognouerunt pecuniam auream a fratre suo esse subtractam, cuius nulla mentio instrumento diuisionis continebatur. quaero an post pactum diuisionis de subrepta pecunia fratribus aduersus fratrem competit actio. Modestinus respondit, si, agentibus ob portionem eius quod subreptum a Titio dicitur, generalis pacti conuenti exceptio his qui fraudem a Titio commissam ignorantes transegerunt obiciatur, de dolo utiliter replicari posse.

36. PROCULUS libro V epistularum.

Si cum fundum meum possides, conuenisset mihi tecum, ut eius possessionem Attio traderes: uindicantem eum fundum a te non aliter me conuentionis exceptione excludi debere, quam si aut iam tradidisses, aut si tua causa id inter nos conuenisset et per te non staret quo minus traderes.

37. PAPIRIUS IUSTUS libro II de constitutionibus.

Imperatores Antoninus et Uerus rescripserunt debitori rei publicae a curatore[1] permitti pecunias non posse, et, cum Philippensibus remissae essent, reuocandas.

38. PAPINIANUS libro II quaestionum.

Ius publicum priuatorum pactis mutari non potest[2].

39. IDEM libro V quaestionum.

Ueteribus placet pactionem obscuram uel ambiguam uenditori et qui locauit nocere, in quorum fuit potestate legem apertius conscribere[3].

40. IDEM libro I responsorum.

Tale pactum 'profiteor te non teneri' non in personam dirigitur, sed cum generale sit, locum inter heredes quoque litigantes habebit. Qui prouocauit pactus est intra diem certum, pecunia qua transegerat non soluta, iudicatis se satisfacturum: iudex appellationis nullo alio de principali causa discusso iustam conuen-
2 tionem uelut confessi sequetur. Post diuisionem bonorum et aeris alieni, singuli creditores a singulis heredibus, non interpositis delegationibus, in solidum, ut conuenerat, usuras acceptauerunt: actiones, quas aduersus omnes pro partibus habent, impediendae non erunt, si non singuli pro fide rei gestae totum debitum sin-
3 gulis offerant. Pater, qui dotem promisit, pactus est, ut post mortem suam in matrimonio sine liberis defuncta filia portio dotis apud

[1] D. l. 9. 4. [2] D. l. 17. 45. 1. [3] D. xviii. 1. 21; l. 17. 172. pr.

heredem suum fratrem remaneret. ea conuentio liberis a socero postea susceptis et heredibus testamento relictis per exceptionem doli proderit, cum inter contrahentes id actum sit, ut heredibus consulatur, et illo tempore quo pater alios filios non habuit in fratrem suum iudicium supremum contulisse uideatur.

41. IDEM libro XI responsorum.

'Intra illum diem debiti partem mihi si solueris, acceptum tibi residuum feram et te liberabo.' licet actionem non habet, pacti tamen exceptionem competere debitori constitit.

42. IDEM libro XVII responsorum.

Inter debitorem et creditorem conuenerat, ut creditor onus tributi praedii pignerati non adgnosceret, sed eius soluendi necessitas debitorem spectaret[1]. talem conuentionem quantum ad fisci rationem non esse seruandam respondi: pactis etenim priuatorum formam iuris fiscalis conuelli non placuit.

43. PAULUS libro V quaestionum.

In emptionibus scimus, quid praestare debitor debeat quidque ex contrario emptor: quod si in contrahendo aliquid exceptum fuerit, id seruari debebit[2].

44. SCAEUOLA libro V responsorum[3].

Cum in eo esset pupillus, ut ab hereditate patris abstineretur, tutor cum plerisque creditoribus decidit, ut certam portionem acciperent: idem curatores cum aliis fecerunt. quaero, an et tutor idemque creditor patris eandem portionem retinere debeat. respondi eum tutorem qui ceteros ad portionem uocaret eadem parte contentum esse debere[4].

45. HERMOGENIANUS libro II iuris epitomarum.

Diuisionis placitum nisi traditione uel stipulatione sumat effectum, ad actionem, ut nudum pactum, nulli prodesse poterit.

46. TRYPHONINUS libro II disputationum.

Pactum inter heredem et legatarium factum, ne ab eo satis accipiatur, cum in semestribus[5] relata est constitutio diui Marci seruari in hoc quoque defuncti uoluntatem, ualidum esse constat[6]. nec a legatario remissa heredi satisdatio per pactionem ex paenitentia reuocari debet, cum liceat sui iuris persecutionem aut spem futurae perceptionis deteriorem constituere.

47. SCAEUOLA libro I digestorum.

Emptor praedii uiginti cauerat se soluturum et stipulanti sponderat: postea uenditor cauit sibi conuenisse, ut contentus esset

[1] D. xxvi. 7. 32. 6; infra 52. 2. [2] supra 7. 5. [3] D. xxvi. 7. 59.
[4] D. ii. 2. [5] Inst. i. xxv. 1. [6] C. vi. 54. 2.

tredecim et ut ea intra praefinita tempora acciperet: debitor ad eorum solutionem conuentus pactus est, si ea soluta intra praefinitum tempus non essent, ut ex prima cautione ab eo petitio esset. quaesitum est an, cum posteriore pacto satisfactum non sit, omne debitum ex prima cautione peti potest. respondi secundum ea
1 quae proponerentur posse. Lucius Titius Gaium Seium mensularium, cum quo rationem implicitam habebat propter accepta et data, debitorem sibi constituit et ab eo epistulam accepit in haec uerba: 'Ex ratione mensae quam mecum habuisti, in hunc diem ex contractibus plurimis remanserunt apud me ad mensam meam trecenta octaginta sex et usurae quae competierint. summam aureorum quam apud me tacitam habes refundam tibi. si quod instrumentum a te emissum, id est scriptum, cuiuscumque summae ex quacumque causa apud me remansit, uanum et pro cancellato habebitur.' quaesitum est, cum Lucius Titius ante hoc chirographum Seio nummulario mandauerat, uti patrono eius trecenta redderet, an propter illa uerba epistulae, quibus omnes cautiones ex quocumque contractu uanae et pro cancellato ut haberentur cautum est, neque ipse neque filii eius eo nomine conueniri possunt. respondi, si tantum ratio accepti atque expensi esset computata, ceteras obligationes manere in sua causa.

48. GAIUS libro III ad legem duodecim tabularum.

In traditionibus rerum quodcumque pactum sit, id ualere manifestissimum est.

49. ULPIANUS libro XXXVI ad Sabinum.

Si quis crediderit pecuniam et pactus sit ut, quatenus facere possit[1] debitor, eatenus agat: an pactum ualeat? et magis est hoc pactum ualere. nec enim improbum est, si quis hactenus desideret conueniri, quatenus facultates patiuntur.

50. IDEM libro XLII ad Sabinum.

Non impossibile puto in contractibus depositi, commodati et locati et ceteris similibus hoc pactum: 'ne facias furem uel fugitiuum seruum meum,' hoc est: ne sollicites ut fur fiat, ut fugitiuus fiat[2]: ne ita neglegas seruum, ut fur efficiatur. sicut enim serui corrupti actio locum habet, ita potest etiam haec pactio locum habere, quae ad non corrumpendos seruos pertinet.

51. IDEM libro XXVI ad edictum.

Si cum te ex causa legati debere pacisci debitori tuo existimas pactus sit ne ab eo peteres: neque iure ipso liberatur debitor neque petentem summouebit exceptione conuentionis, ut Celsus libro
1 uicensimo scribit. Idem eodem loco scribit, si debitorem tuum iussisti soluere Titio, cui legatum falso debere existimas, et

[1] Inst. iv. 6. 38. [2] D. xxi. 2. 31; l. 16. 174.

debitor pactus sit cum Titio suo debitore constituto: neque tibi aduersus tuum debitorem neque ipsi aduersus suum actionem peremptam.

52. IDEM libro I opinionum.

Epistula[1], qua quis coheredem sibi aliquem esse cauit[2], petitionem nullam aduersus possessores rerum hereditariarum dabit. Si inter 1
debitorem et eum qui fundum pigneratum a creditore, quasi debitoris negotium gereret, emerit placuit, ut habita compensatione fructuum, solutoque quod reliquum deberetur, fundus debitori restitueretur: etiam heres pacto quod defunctus fecit fidem praestare debet. Pactum, ut si quas summas propter tributiones[3] 2
praedii pignori nexi factas creditor soluisset, a debitore reciperet, et ut tributa eiusdem praedii debitor penderet, iustum ideoque seruandum est. De inofficioso patris testamento acturis, ut eis 3
certa quantitas, quoad uiueret heres[4], praestaretur, pactus est: produci ad perpetuam praestationem id pactum postulabatur: rescriptum est neque iure ullo neque aequitate tale desiderium admitti.

53. IDEM libro IV opinionum.

Sumptus quidem prorogare[5] litiganti honestum est: pacisci autem, ut non quantitas eo nomine expensa cum usuris licitis restituatur, sed pars dimidia eius quod ex ea lite datum erit, non licet.

54. SCAEUOLA apud IULIANUM libro XXII digestorum notat.

Si pactus sim, ne Stichum, qui mihi debebatur, petam: non intellegitur mora mihi fieri, mortuoque Sticho puto non teneri reum, qui ante pactum moram non fecerat[6].

55. IULIANUS libro XXXV digestorum.

Si debitor sit fructuarius, et paciscatur seruus in quo usum fructum habet, ne ab eo petatur: paciscendo meliorem condicionem eius facit. item si creditor esset fructuarius et pactus esset, ne peteret, seruus autem fructuarius pacisceretur, ut peteret: beneficio pacti, quod seruus interposuisset, utiliter ad petitionem admittetur.

56. IDEM libro VI ad Minicium.

Si conuenerit, ne dominus a colono quid peteret, et iusta causa conuentionis fuerit: nihilo minus colonus a domino petere potest.

57. FLORENTINUS libro VIII institutionum.

Qui in futurum usuras a debitore acceperat, tacite pactus uidetur, ne intra id tempus sortem petat[7]. Si ex altera parte in rem, ex 1

[1] D. xxix. 7. 17. [2] D. xlv. 1. 61. [3] D. vii. 1. 27. 3.
[4] D. xlv. 1. 56. 4; Inst. iii. 15. 3. [5] D. xix. 2. 19. 6. [6] D. l. 17. 88.
[7] D. xliv. 4. 2. 6.

altera in personam pactum conceptum fuerit, ueluti ne ego petam uel ne a te petatur: heres meus ab omnibus uobis petitionem habebit et ab herede tuo omnes petere poterimus.

58. NERATIUS libro III membranarum.

Ab emptione uenditione, locatione conductione ceterisque similibus obligationibus quin integris omnibus consensu eorum qui inter se obligati sint recedi possit, dubium non est [1]. Aristoni hoc amplius uidebatur, si ea quae me ex empto praestare tibi oporteret praestitissem, et, cum tu mihi pretium deberes, conuenisset mihi tecum, ut rursus praestitis mihi a te in re uendita omnibus quae ego tibi praestitissem, pretium mihi non dares tuque mihi ea praestitisses: pretium te debere desinere, quia bonae fidei, ad quam omnia haec rediguntur, interpretatio hanc quoque conuentionem admittit. nec quicquam interest, utrum integris [2] omnibus in quae obligati essemus conueniret, ut ab eo negotio discederetur, an in integrum restitutis his quae ego tibi praestitissem consentiremus, ne quid tu mihi eo nomine praestares. illud plane conuentione, quae pertinet ad resoluendum id quod actum est perfici non potest, ut tu quod iam ego tibi praestiti contra praestare mihi cogaris: quia eo modo non tam hoc agitur ut a pristino negotio discedamus quam ut nouae quaedam obligationes inter nos constituantur.

59. PAULUS libro III regularum.

Per quos adquiri nobis stipulatione potest per eosdem etiam pactis conuentis meliorem condicionem nostram fieri posse placet.

60. PAPIRIUS IUSTUS libro VIII constitutionum.

Imperator Antoninus Auidio Cassio rescripsit, si creditores parati sint partem ex bonis licet ab extraneo consequi, rationem habendam prius necessariarum personarum, si idoneae sint [3].

61. POMPONIUS libro IX ad Sabinum.

Nemo paciscendo efficere potest, ne sibi locum suum dedicare liceat aut ne sibi in suo sepelire mortuum liceat aut ne uicino inuito [4] praedium alienet.

62. FURIUS ANTHIANUS libro I ad edictum.

Si reus, postquam pactus sit a se non peti pecuniam ideoque coepit id pactum fideiussori quoque prodesse, pactus sit ut a se peti liceat: an utilitas prioris pacti sublata sit fideiussori, quaesitum est. sed uerius est semel adquisitam fideiussori pacti exceptionem ulterius ei inuito extorqueri non posse [5].

[1] D. xlvi. 3. 80. [2] D. xviii. 5. 2. [3] D. xlii. 5. 16. [4] D. viii. 1. 15. [5] supra 27. 2.

LIBER QUADRAGESIMUS QUARTUS.

TIT. VII.

DE OBLIGATIONIBUS ET ACTIONIBUS.

SUMMARY.—The nature of an obligation (3 pr. 1), proof of an (47), if not binding at its inception cannot be judicially confirmed (27); 'obligationes naturales' (10; 59); who is 'creditor?' (42).

Obligations arise in three ways (1 pr.; cf. 52 pr.) viz.:—

'Ex contractu;' contracts are formed 'Re' (1. 2–6; 52. 1), 'Verbis' (1. 7–15; 52. 2), 'consensu' (2; 52. 4). The parties to a contract (11), its expression (48; 52. 9, 10), its locality (21), its construction (31; 61); the 'consensus' (55); the result must be intended (3. 2; 54); mistake (57). The effect of an account stated (61 pr.), of a condition 'si volam' (8) or an impossible (31), or subsequently added (44. 2), condition.

'Ex maleficio' (4; 52. 8). One delict may produce several obligations (32; 34; 53).

'Ex variis causarum figuris' (5; 52).

'Dies,' 'conditio,' 'modus,' 'accessio' in obligations (44). Rights and liabilities of a 'pupillus' (43; 46; 59), a 'furiosus' (24; 46), a 'filius familias' (7; 9; 13; 39), an heir (12; 15; 26; 33; 35; 49; 58), a slave (14; 20; 30; 43); accruing by means of a slave (16; 24; 49; 56). The computation of time (6; 22; 23; 44. 1; 50); 'solutio obligationum' and 'consumptio actionum' (17; 18; 29; 34; 44. 3–6; 45; 53; 60).

'Actio' defined (51). Actions are distinguished as being 'in rem,' 'in personam' (25 pr.; 28; 37), 'ex contractu,' 'ex facto,' 'in factum' (25. 1), 'civiles,' 'honorariae' (25. 2), 'directae,' 'utiles,' 'mixtae,' 'praeiudiciales' (37). The term comprises 'stipulationes praetoriae' and 'interdicta' (37. pr.) Limitation of actions (35). Minor points (36), (40), (41).

Cf. Inst. iii. 13; Gai. iii. 88.

1. GAIUS libro II aureorum.

OBLIGATIONES aut ex contractu nascuntur aut ex maleficio aut 1
proprio quodam iure ex uariis causarum figuris. Obligationes 2
ex contractu aut re contrahuntur aut uerbis aut consensu. Re contrahitur obligatio mutui datione[1]. mutui autem datio consistit in his rebus, quae pondere numero mensuraue constant, ueluti uino oleo frumento pecunia numerata, quas res in hoc damus, ut fiant accipientis, postea alias recepturi eiusdem generis et qualitatis. Is quoque cui rem aliquam commodamus re nobis obligatur, 3
sed is de ea ipsa re quam acceperit restituenda tenetur. Et ille 4
quidem qui mutuum accepit, si quolibet casu quod accepit amiserit, nihilo minus obligatus permanet: is uero qui utendum accepit, si maiore casu[2], cui humana infirmitas resistere non potest, ueluti incendio ruina naufragio, rem quam accepit amiserit, securus est. alias tamen exactissimam diligentiam custodiendae rei praestare compellitur, nec sufficit ei eandem diligentiam adhibere quam suis rebus adhibet, si alius diligentior custodire poterit[3]. sed et in maioribus casibus, si culpa eius interueniat, tenetur, ueluti si quasi amicos ad cenam inuitaturus argentum, quod in

[1] D. xii. 1. 2. [2] D. xiii. 6. 5. 4. [3] D. xiii. 6. 18.

eam rem utendum acceperit, peregre proficiscens secum portare uoluerit et id aut naufragio aut praedonum hostiumue incursu
5 amiserit. Is quoque apud quem rem aliquam deponimus re nobis tenetur: qui et ipse de ea re quam acceperit restituenda tenetur. sed is, etiamsi neglegenter rem custoditam amiserit, securus est: quia enim non sua gratia accipit, sed eius a quo accipit, in eo solo tenetur, si quid dolo perierit: neglegentiae uero nomine ideo non tenetur, quia qui neglegenti amico rem custodiendam committit de se queri debet. magnam tamen neglegentiam
6 placuit in doli crimine cadere. Creditor quoque qui pignus accepit re tenetur: qui et ipse de ea ipsa re quam accepit
7 restituenda tenetur. Uerbis obligatio contrahitur ex interroga-
8 tione et responsu, cum quid dari fieriue nobis stipulemur. Sed aut proprio nomine quisque obligatur aut alieno: qui autem alieno nomine obligatur, fideiussor uocatur. et plerumque ab eo quem proprio nomine obligamus alios accipimus, qui eadem obligatione teneantur, dum curamus, ut quod in obligationem deduximus,
9 tutius nobis debeatur. Si id quod dari stipulemur tale sit, ut dari non possit, palam est naturali ratione inutilem esse stipulationem, ueluti si de homine libero[1] uel iam mortuo[2] uel aedibus deustis facta sit stipulatio inter eos qui ignorauerint eum hominem liberum esse uel mortuum esse uel aedes deustas esse. idem iuris est, si quis locum sacrum aut religiosum dari sibi
10 stipulatus fuerit[3]. Nec minus inutilis est stipulatio, si quis rem
11 suam ignorans suam esse stipulatus fuerit. Item sub impossibili
12 condicione factam stipulationem constat inutilem esse. Furiosum, siue stipulatur siue promittat, nihil agere natura manifestum est[4].
13 Huic proximus est qui eius aetatis est, ut nondum intellegat quid agatur: sed quod ad hunc benignius acceptum est: nam qui loqui
14 potest, creditur et stipulari et promittere recte posse. Mutum nihil
15 pertinere ad obligationem uerborum natura manifestum est. Sed et de surdo idem dicitur, quia, etiamsi loqui possit, siue promittit, uerba stipulantis exaudire debet, siue stipuletur, debet exaudire uerba promittentis. unde apparet non de eo nos loqui qui tardius exaudit, sed qui omnino non exaudit.

2. IDEM libro tertio institutionum[5].

Consensu fiunt obligationes in emptionibus uenditionibus,
1 locationibus conductionibus, societatibus, mandatis. Ideo autem istis modis consensu dicimus obligationem contrahi, quia neque uerborum neque scripturae ulla proprietas desideratur, sed sufficit
2 eos qui negotia gerunt consentire. Unde inter absentes quoque talia negotia contrahuntur, ueluti per epistulam uel per nuntium.
3 Item in his contractibus alter alteri obligatur de eo quod alterum alteri ex bono et aequo praestare oportet.

[1] D. xviii. 1. 70. [2] D. xlv. 1. 83. 7. [3] D. xviii. 1. 62. 1; xlv. 1. 83. 5.
[4] D. l. 17. 5. [5] Gai. iii. 135–137; Inst. iii. 22.

3. PAULUS libro II institutionum.

Obligationum substantia non in eo consistit, ut aliquod corpus nostrum aut seruitutem nostram faciat, sed ut alium nobis obstringat ad dandum aliquid uel faciendum uel praestandum. Non 1
satis autem est dantis esse nummos et fieri accipientis, ut obligatio nascatur, sed etiam hoc animo dari et accipi, ut obligatio constituatur. itaque si quis pecuniam suam donandi causa dederit mihi, quamquam et donantis fuerit et mea fiat, tamen non obligabor ei, quia non hoc inter nos actum est. Uerborum quoque 2
obligatio constat, si inter contrahentes id agatur[1]: nec enim si per iocum[2] puta uel demonstrandi intellectus causa ego tibi dixero 'spondes?' et tu responderis 'spondeo,' nascetur obligatio.

4. GAIUS libro III aureorum.

Ex maleficio nascuntur obligationes, ueluti ex furto, ex damno, ex rapina, ex iniuria. quae omnia unius generis sunt: nam haec re[3] tantum consistunt, id est ipso maleficio, cum alioquin ex contractu obligationes non tantum re consistant, sed etiam uerbis et consensu.

5. IDEM libro III aureorum[4].

Si quis absentis negotia gesserit, si quidem ex mandatu, palam est ex contractu nasci inter eos actiones mandati, quibus inuicem experiri possunt de eo quod alterum alteri ex bona fide praestare oportet: si uero sine mandatu, placuit quidem sane eos inuicem obligari, eoque nomine proditae sunt actiones, quas appellamus negotiorum gestorum, quibus aeque inuicem experiri possunt de eo quod ex bona fide alterum alteri praestare oportet. sed neque ex contractu neque ex maleficio actiones nascuntur: neque enim is qui gessit cum absente creditur ante contraxisse, neque ullum maleficium est sine mandatu suscipere negotiorum administrationem: longe magis is cuius negotia gesta sunt ignorans aut contraxisse aut deliquisse intellegi potest: sed utilitatis causa[5] receptum est inuicem eos obligari. ideo autem id ita receptum est, quia plerumque homines eo animo peregre proficiscuntur quasi statim redituri nec ob id ulli curam negotiorum suorum mandant, deinde nouis causis interuenientibus ex necessitate diutius absunt: quorum negotia disperire iniquum erat, quae sane disperirent, si uel is qui obtulisset se negotiis gerundis nullam habiturus esset actionem de eo quod utiliter de suo impendisset, uel is cuius gesta essent, aduersus eum qui inuasisset negotia eius, nullo iure agere posset. Tutelae quoque iudicio qui tenentur, non proprie ex con- 1
tractu obligati intelleguntur (nullum enim negotium inter tutorem et pupillum contrahitur): sed quia sane non ex maleficio tenentur,

[1] D. ii. 14. 7. 12. [2] D. xlvii. 10. 3. 3. [3] infra 25. 1.
[4] Inst. iii. 27. [5] D. iii. 5. 1.

quasi ex contractu teneri uidentur. et hoc autem casu mutuae sunt actiones: non tantum enim pupillus cum tutore, sed et contra tutor cum pupillo habet actionem, si uel impenderit aliquid in rem pupilli uel pro eo fuerit obligatus aut rem suam creditori eius
2 obligauerit. Heres quoque, qui legatum debet, neque ex contractu neque ex maleficio obligatus esse intellegitur: nam neque cum defuncto neque cum herede contraxisse quicquam legatarius intellegitur: maleficium autem nullum in ea re esse plus quam
3 manifestum est. Is quoque [1] qui non debitum accipit per errorem soluentis obligatur quidem quasi ex mutui datione, et eadem actione tenetur qua debitores creditoribus: sed non potest intellegi is qui ex ea causa tenetur ex contractu obligatus esse: qui enim soluit per errorem magis distrahendae obligationis animo quam
4 contrahendae dare uidetur. Si iudex litem suam fecerit [2], non proprie ex maleficio obligatus uidetur, sed quia neque ex contractu obligatus est utique peccasse aliquid intellegitur, licet per impru-
5 dentiam, ideo uidetur quasi ex maleficio teneri. Is quoque [3] ex cuius cenaculo (uel proprio ipsius uel conducto uel in quo gratis habitabat) deiectum effusumue aliquid est ita ut alicui noceret quasi ex maleficio teneri uidetur: ideo autem non proprie ex maleficio obligatus intellegitur, quia plerumque ob alterius culpam tenetur aut serui aut liberi. cui similis est is qui ea parte qua uolgo iter fieri solet, id positum aut suspensum habet, quod potest, si ceciderit, alicui nocere. ideo si filius familias seorsum a patre habitauerit et quid ex cenaculo eius deiectum effusumue sit siue quid positum suspensumue habuerit, cuius casus periculosus est, Iuliano placuit in patrem neque de peculio neque noxalem dandam esse actionem, sed cum ipso filio agendum.
6 Item exercitor nauis aut cauponae [4] aut stabuli de damno aut furto quod in naue aut caupona aut stabulo factum sit, quasi ex maleficio teneri uidetur, si modo ipsius nullum est maleficium, sed alicuius eorum quorum opera nauem aut cauponam aut stabulum exerceret: cum enim neque ex contractu sit aduersus eum constituta haec actio et aliquatenus culpae reus est, quod opera malorum hominum uteretur, ideo quasi ex maleficio teneri uidetur.

6. PAULUS libro IV ad Sabinum.

In omnibus temporalibus actionibus nisi nouissimus totus dies compleatur, non finit obligationem [5].

7. POMPONIUS libro XV ad Sabinum.

Actiones aduersus patrem filio praestari non possunt, dum in potestate eius est filius.

[1] D. xii. 6. [2] D. l. 13. 6. [3] D. ix. 3.
[4] D. iv. 9. [5] D. xli. 3. 6; xlv. 1. 99. 1.

8. IDEM libro XVI ad Sabinum.

Sub hac condicione 'si uolam' nulla fit obligatio[1]: pro non dicto enim est quod dare nisi uelis cogi non possis: nam nec heres promissoris eius qui numquam dare uoluerit tenetur, quia haec condicio in ipsum promissorem numquam exstitit.

9. PAULUS libro IX ad Sabinum.

Filius familias suo nomine nullam actionem[2] habet, nisi iniuriarum[3] et quod ui aut clam[4] et depositi[5] et commodati[6], ut Iulianus putat.

10. ULPIANUS libro XLVII ad Sabinum.

Naturales obligationes non eo solo aestimantur, si actio aliqua eorum nomine competit, uerum etiam eo, si soluta pecunia repeti non possit[7].

11. PAULUS libro XII ad Sabinum.

Quaecumque gerimus, cum ex nostro contractu originem trahunt, nisi ex nostra persona obligationis initium sumant, inanem actum nostrum efficiunt: et ideo neque stipulari neque emere uendere contrahere, ut alter suo nomine recte agat, possumus.

12. POMPONIUS libro XXIX ad Sabinum.

Ex depositi et commodati et mandati et tutelae et negotiorum gestorum ob dolum malum defuncti heres in solidum tenetur[8].

13. ULPIANUS libro I disputationum.

In factum actiones etiam filii familiarum possunt exercere.

14. IDEM libro VII disputationum.

Serui ex delictis quidem obligantur et, si manumittantur, obligati remanent: ex contractibus autem ciuiliter quidem non obligantur, sed naturaliter et obligantur et obligant. denique si seruo, qui mihi mutuam pecuniam dederat, manumisso soluam, liberor.

15. IULIANUS libro IV digestorum.

Qui cum herede egit exceptione summotus est hac: 'si non in ea causa tabulae testamenti sint, ut contra eas emancipato bonorum possessio dari possit[9].' emancipato omittente bonorum possessionem non inique postulabit creditor restitui sibi actionem aduersus scriptum heredem: nam quamdiu bonorum possessio contra tabulas filio dari potest, heres quodammodo debitor non est.

[1] D. xlv. 1. 17. [2] sed uide infra 39. [3] D. xlvii. 10. 17. 10.
[4] D. xliii. 24. 19. [5] D. xvi. 3. 19. [6] D. xiii. 6. 3. 4. [7] D. xlvi. 1. 16. 4.
[8] D. l. 17. 157. 2; Inst. iv. 12. 1. [9] D. xliv. 2. 2.

16. IDEM libro XIII digestorum.

Qui a seruo hereditario mutuam pecuniam accepit et fundum uel hominem pignoris causa ei tradiderat et precario rogauit, precario possidet: nam seruus hereditarius sicuti per traditionem accipiendo proprietatem hereditati adquirit, ita precario dando efficit, ne res usucapi possit[1]. nam et si commodauerit uel deposuerit[2] rem peculiarem, commodati et depositi actionem hereditati adquiret. haec ita, si peculiare negotium contractum est: nam ex hac causa etiam possessio adquisita intellegi debet.

17. IDEM libro XXXIII digestorum.

Omnes debitores qui speciem ex causa lucratiua debent, liberantur cum ea species ex causa lucratiua ad creditores peruenisset[3].

18. IDEM libro LIV digestorum.

Si is qui Stichum dari stipulatus fuerat heres exstiterit ei cui ex testamento idem Stichus debebatur: si ex testamento Stichum petierit, non consumet stipulationem, et contra si ex stipulatu Stichum petierit, actionem ex testamento saluam habebit, quia initio ita constiterint hae duae obligationes, ut altera in iudicium deducta altera nihilo minus integra remaneret.

19. IDEM libro LXXIII digestorum.

Ex promissione dotis non uidetur lucratiua causa esse, sed quodammodo creditor aut emptor intellegitur qui dotem petit. porro cum creditor uel emptor ex lucratiua causa rem habere coeperit, nihilo minus integras actiones retinent, sicut ex contrario qui non ex causa lucratiua rem habere coepit, eandem non prohibetur ex lucratiua causa petere.

20. ALFENUS libro II digestorum.

Seruus non in omnibus rebus sine poena domino dicto audiens esse solet, sicuti si dominus hominem occidere aut furtum alicui facere seruum iussisset[4]. quare quamuis domini iussu seruus piraticam fecisset, iudicium in eum post libertatem reddi oportet. et quodcumque ui fecisset, quae uis a maleficio non abesset, ita oportet poenas eum pendere. sed si aliqua rixa ex litibus et contentione nata esset aut aliqua uis iuris retinendi causa facta esset et ab his rebus facinus abesset, tum non conuenit praetorem, quod seruus iussu domini fecisset, de ea re in liberum iudicium dare.

21. IULIANUS libro III ex Minicio.

Contraxisse unusquisque in eo loco intellegitur in quo ut solueret se obligauit[5].

[1] D. xliii. 26. 19. 1. [2] D. xvi. 3. 1. 29. [3] D. xlv. 1. 83. 6; Inst. ii. 20. 6.
[4] D. xliii. 24. 11. 7; l. 17. 157. pr. [5] D. xii. 1. 22.

22. AFRICANUS libro III quaestionum.

Cum quis in diem mercem stipulatus fideiussorem accepit, eius temporis aestimatio spectanda est, quo satis acceperit[1].

23. IDEM libro VII quaestionum.

Traiecticiae[2] pecuniae nomine, si ad diem soluta non esset, poena (uti adsolet) ob operas eius qui eam pecuniam peteret in stipulationem erat deducta: is qui eam pecuniam petebat parte exacta petere desierat, deinde interposito tempore interpellare instituerat. consultus respondit eius quoque temporis quo interpellatus non esset poenam peti posse: amplius etiamsi omnino interpellatus non esset: nec aliter non committi stipulationem, quam si per debitorem non stetisset[3] quo minus solueret: alioquin dicendum et si is qui interpellare coepisset ualetudine impeditus interpellare desisset, poenam non committi. de illo sane potest dubitari, si interpellatus ipse moram fecerit, an, quamuis pecuniam postea offerat, nihilo minus poena committatur: et hoc rectius dicitur. nam et si arbiter ex compromisso pecuniam certo die dare iusserit, neque per eum qui dare iussus sit steterit, non committi poenam respondit: adeo ut et illud Seruius rectissime existimauerit, si quando dies qua pecunia daretur sententia arbitri conprehensa non esset, modicum spatium datum uideri. hoc idem dicendum et cum quid ea lege uenierit, ut, nisi ad diem pretium solutum fuerit, inempta res fiat.

24 POMPONIUS libro singulari regularum.

Si a furioso[4], cum eum compotem mentis esse putarem, pecuniam quasi mutuam acceperim eaque in rem meam uersa fuerit, condictio furioso adquiritur: nam ex quibus causis ignorantibus nobis actiones adquiruntur, ex isdem etiam furiosi nomine incipit agi posse: ueluti cum seruus eius stipulatur, cum furtum ei fit, aut damnum ei dando in legem Aquiliam committitur, aut si forte, cum creditor fuerat, fraudandi eius causa debitor alicui rem tradiderit. idemque erit, si legetur ei uel fideicommissum ei relinquatur[5]. Item si is qui seruo alieno crediderat furere 1
coeperit, deinde seruus in rem domini id quod mutuum acceperat uerterit, furioso condictio adquiritur. Item si alienam pecuniam 2
credendi causa quis dederit, deinde compos mentis esse desierit, postea consumpta ea furioso condictio adquiritur. Et qui negotia 3
furiosi gesserit, negotiorum gestorum ei obligatur.

25. ULPIANUS libro singulari regularum.

Actionum genera sunt duo, in rem, quae dicitur uindicatio, et in personam, quae condictio appellatur. in rem actio est, per quam rem nostram, quae ab alio possidetur, petimus: et semper

[1] D. xlv. 1. 59. [2] D. xxii. 2. [3] D. xlv. 1. 105. [4] D. xii. 1. 12.
[5] D. xxviii. 1. 16. 1.

aduersus eum est qui rem possidet. in personam actio est, qua cum eo agimus qui obligatus est nobis ad faciendum aliquid uel dandum: et semper aduersus eundem locum habet. Actionum autem quaedam ex contractu, quaedam ex factò, quaedam in factum sunt. ex contractu actio est, quotiens quis sui lucri causa cum aliquo contrahit, ueluti emendo uendendo locando conducendo et ceteris similibus. ex facto actio est, quotiens ex eo teneri quis incipit quod ipse admisit, ueluti furtum uel iniuriam commisit uel damnum dedit. in factum actio dicitur, qualis est exempli gratia actio quae datur patrono aduersus libertum, a quo
a contra edictum praetoris in ius uocatus est. Omnes autem actiones aut ciuiles dicuntur aut honorariae.

26. IDEM libro V de censibus.

Omnes poenales actiones post litem inchoatam et ad heredes transeunt [1].

27. PAPINIANUS libro XXVII quaestionum.

Obligationes quae non propriis uiribus consistunt neque officio iudicis neque praetoris imperio neque legis potestate confirmantur.

28. IDEM libro I definitionum.

Actio in personam infertur: petitio in rem: persecutio in rem uel in personam rei persequendae gratia [2].

29. PAULUS libro IV responsorum.

Lucio Titio cum ex causa iudicati pecunia deberetur et eidem debitori aliam pecuniam crederet, in cautione pecuniae creditae non adiecit sibi praeter eam pecuniam debitam sibi ex causa iudicati: quaero, an integrae sint utraeque Lucio Titio petitiones. Paulus respondit nihil proponi cur non sint integrae.

30. SCAEUOLA libro I responsorum.

Seruus effectus non idcirco quod postea indulgentia principali libertatem consecutus est redisse dicitur in obligationem creditorum.

31. MAECIANUS libro II fideicommissorum.

Non solum stipulationes impossibili condicioni [3] adplicatae nullius momenti sunt, sed etiam ceteri quoque contractus, ueluti emptiones locationes, impossibili condicione interposita aeque nullius momenti sunt, quia in ea re quae ex duorum pluriumue consensu agitur omnium uoluntas spectetur, quorum procul dubio in huiusmodi actu talis cogitatio est, ut nihil agi

[1] D. l. 17. 164. [2] D. l. 16. 178. 2. [3] D. xlv. 1. 7; ibid. 69.

existiment, adposita ea condicione quam sciant esse impossibilem [1].

32. HERMOGENIANUS libro II iuris epitomarum.

Cum ex uno delicto plures nascuntur actiones, sicut euenit cum arbores furtim caesae [2] dicuntur, omnibus experiri permitti post magnas uarietates optinuit.

33. PAULUS libro III decretorum.

Constitutionibus, quibus ostenditur heredes poena non teneri, placuit, si uiuus conuentus fuerat etiam poenae persecutionem transmissam uideri, quasi lite contestata cum mortuo.

34. IDEM libro singulari de concurrentibus actionibus.

Qui seruum alienum iniuriose uerberat ex uno facto incidit et in Aquiliam et in actionem iniuriarum: iniuria enim ex affectu fit, damnum ex culpa et ideo possunt utraeque competere. sed quidam altera electa alteram consumi. alii per legis Aquiliae actionem iniuriarum consumi, quoniam desiit bonum et aequum esse condemnari eum qui aestimationem praestitit: sed si ante iniuriarum actum esset, teneri eum ex lege Aquilia. sed et haec sententia per praetorem inhibenda est, nisi in id quod amplius ex lege Aquilia competit agatur. rationabilius itaque est eam admitti sententiam, ut liceat ei quam uoluerit actionem prius exercere, quod autem amplius in altera est, etiam hoc exsequi. Si is 1
cui rem commodauero eam subripuerit, tenebitur quidem et commodati actione et condictione, sed altera actio alteram peremit aut ipso iure aut per exceptionem, quod est tutius. Hinc de 2
colono responsum est, si aliquid ex fundo subtraxerit, teneri eum condictione et furti, quin etiam ex locato [3]: et poena quidem furti non confunditur, illae autem inter se miscentur. et hoc in legis Aquiliae actione dicitur, si tibi commodauero uestimenta et tu ea ruperis: utraeque enim actiones rei persecutionem continent [4]. et quidem post legis Aquiliae actionem utique commodati finietur: post commodati an Aquiliae remaneat in eo quod in repetitione triginta dierum amplius est, dubitatur: sed uerius est remanere, quia simplo accedit: et simplo subducto locum non habet.

35. IDEM libro I ad edictum praetoris.

In honorariis actionibus sic esse definiendum Cassius ait, ut quae rei persecutionem habeant, hae etiam post annum darentur, ceterae intra annum. honorariae autem, quae post annum non dantur, nec in heredem dandae sunt, ut tamen lucrum ei extorqueatur [5], sicut fit in actione doli mali et interdicto unde ui et

[1] D. xl. 7. 4. 1. [2] D. xlvii. 7. [3] D. xix. 2. 42.
[4] D. xiii. 6. 18. 1. [5] D. l. 17. 38.

similibus. illae autem rei persecutionem continent, quibus persequimur quod ex patrimonio nobis abest, ut cum agimus cum bonorum possessore debitoris nostri, item Publiciana, quae ad
1 exemplum uindicationis datur. sed cum rescissa usucapione redditur, anno finitur, quia contra ius ciuile datur. In duumuiros et rem publicam etiam post annum actio datur ex contractu magistratuum municipalium.

36. ULPIANUS libro II ad edictum.

Cessat ignominia in condictionibus, quamuis ex famosis causis pendeant.

37. IDEM libro IV ad edictum praetoris.

Actionis[1] uerbo continetur in rem, in personam: directa, utilis: praeiudicium, sicut ait Pomponius: stipulationes etiam, quae praetoriae sunt, quia actionum instar obtinent, ut damni infecti,
1 legatorum et si quae similes sunt. interdicta quoque actionis uerbo continentur. Mixtae sunt actiones, in quibus uterque actor est, ut puta finium regundorum, familiae erciscundae, communi diuidundo, interdictum uti possidetis, utrubi.

38. PAULUS libro III ad edictum.

Non figura litterarum, sed oratione quam exprimunt litterae, obligamur, quatenus placuit non minus ualere quod scriptura, quam quod uocibus lingua figuratis significaretur.

39. GAIUS libro III ad edictum prouinciale.

Filius familias ex omnibus causis tamquam pater familias obligatur et ob id agi cum eo tamquam cum patre familias potest.

40. PAULUS libro XI ad edictum.

Hereditariarum actionum loco habentur et legata, quamuis ab herede coeperint.

41. IDEM libro XXII ad edictum.

Quotiens lex obligationem introducit, nisi si nominatim cauerit
1 ut sola ea actione utamur, etiam ueteres eo nomine actiones competere[2]. Si ex eodem facto duae competant actiones, postea iudicis potius partes esse, ut quo plus sit in reliqua actione, id actor ferat, si tantundem aut minus, id consequatur.

42. ULPIANUS libro XXI ad edictum.

Is cui sub condicione legatum est pendente condicione non est creditor, sed tunc, cum exstiterit condicio, quamuis eum qui stipu-

[1] D. l. 16. 178. 2. [2] D. xiii. 2.

latus est sub condicione placet etiam pendente condicione creditorem esse[1]. Creditores[2] eos accipere debemus, qui aliquam actionem uel ciuilem habent, sic tamen, ne exceptione submoueantur, uel honorariam actionem, uel in factum.

43. PAULUS libro LXXII ad edictum.

Obligari potest pater familias suae potestatis, pubes[3], compos mentis[4]: pupillus[5] sine tutoris auctoritate non obligatur iure ciuili: seruus autem ex contractibus non obligatur.

44. IDEM libro LXXIV ad edictum praetoris.

Obligationum fere quattuor causae sunt: aut enim dies in iis est aut condicio aut modus aut accessio. Circa diem duplex in- 1
spectio est: nam uel ex die incipit obligatio aut confertur in diem. ex die ueluti 'kalendis Martiis dare spondes?' cuius natura haec est, ut ante diem non exigatur. ad diem autem 'usque ad kalendas dare spondes?' placet autem ad tempus obligationem constitui non posse non magis quam legatum: nam quod alicui deberi coepit, certis modis desinit deberi. plane post tempus stipulator uel pacti conuenti uel doli mali exceptione summoueri poterit. sic et in tradendo, si quis dixerit se solum sine superficie tradere, nihil proficit quo minus et superficies transeat, quae natura solo cohaeret[6]. Condicio uero efficax est, 2
quae in constituenda obligatione inseritur, non quae post perfectam eam ponitur, ueluti 'centum dare spondes, nisi nauis ex Asia uenerit?' sed hoc casu existente condicione locus erit exceptioni pacti conuenti uel doli mali. Modus obligationis est, cum stipu- 3
lamur decem aut hominem: nam alterius solutio totam obligationem interemit nec alter peti potest, utique quamdiu utrumque est. Accessio uero in obligatione aut personae aut rei fit. per- 4
sonae, cum mihi aut Titio stipulor. rei, cum mihi decem aut Titio hominem stipulor: ubi quaeritur, an ipso iure fiat liberatio homine soluto Titio[7]. Si ita stipulatus sim: 'si fundum non 5
dederis, centum dare spondes?' sola centum in stipulatione sunt, in exsolutione fundus[8]. Sed si nauem fieri stipulatus sum 6
et, si non feceris, centum, uidendum utrum duae stipulationes sint, pura et condicionalis, et existens sequentis condicio non tollat priorem? an uero transferat in se et quasi nouatio prioris fiat? quod magis uerum est.

45. IDEM libro V ad Plautium.

Is qui ex stipulatu Stichum debeat, si eum ante moram manumiserit, et is, priusquam super eo promissor conueniretur, deces-

[1] D. l. 16. 54, 55. [2] D. l. 16. 10. [3] D. l. 17. 2. [4] D. l. 17. 5.
[5] D. l. 17. 189. [6] D. xli. 3. 26. [7] D. xlv. 1. 141. 5. [8] D. xlv. 1. 115. 2.

serit, non tenetur: non enim per eum stetisse uidetur quo minus eum praestaret.

46. IDEM libro VII ad Plautium.

Furiosus et pupillus, ubi ex re actio uenit, obligantur etiam sine curatore uel tutoris auctoritate, ueluti si communem fundum habeo cum his et aliquid in eum impendero[1] uel damnum in eo pupillus dederit[2]: nam iudicio communi diuidundo obligabuntur.

47. IDEM ex libro XIV ad Plautium.

Arrianus ait multum interesse, quaeras, utrum aliquis obligetur an aliquis liberetur: ubi de obligando quaeritur, propensiores esse debere nos, si habeamus occasionem, ad negandum[3]: ubi de liberando, ex diuerso, ut facilior sis ad liberationem.

48. IDEM libro XVI ad Plautium.

In quibuscumque negotiis sermone[4] opus non est, sufficiente consensu, iis etiam surdus interuenire potest, quia potest intellegere et consentire, ueluti in locationibus conductionibus, emptionibus et ceteris.

49. IDEM libro XVIII ad Plautium.

Ex contractibus uenientes actiones in heredes dantur[5], licet delictum quoque uersetur, ueluti cum tutor in tutela gerenda dolo fecerit aut is apud quem depositum est[6]: quo casu etiam cum filius familias aut seruus quid tale commisit, de peculio actio datur, non noxalis.

50. POMPONIUS libro VII ex Plautio.

Quod quis aliquo anno dare promittit aut dare damnatur, ei potestas est quolibet eius anni die dandi.

51. CELSUS libro III digestorum.

Nihil aliud est actio[7] quam ius quod sibi debeatur iudicio persequendi[8].

52. MODESTINUS libro II regularum.

Obligamur aut re aut uerbis aut simul utroque aut consensu aut
1 lege aut iure honorario aut necessitate aut ex peccato. Re obli-
2 gamur, cum res ipsa intercedit. Uerbis, cum praecedit interro-
3 gatio et sequitur congruens[9] responsio. Re et uerbis pariter obligamur, cum et res interrogationi intercedit, consentientes in

[1] D. x. 3. 29 pr. [2] D. xiv. 4. 3. 2; xvi. 3. 1. 15. [3] D. xlv. 1. 99; l. 17. 125.
[4] D. i. 7. 29; l. 17. 124. [5] Inst. iv. 12, 1. [6] D. xvi. 3. 7. 1.
[7] Inst. iv. 6 pr. [8] D. l. 16. 178. 2. [9] D. xlv. 1. 1. 6.

aliquam rem. Ex consensu obligari necessario ex uoluntate nostra uidemur. Lege obligamur, cum obtemperantes legibus aliquid secundum praeceptum legis aut contra facimus. Iure honorario obligamur ex his quae edicto perpetuo uel magistratu fieri praecipiuntur uel fieri prohibentur. Necessitate obligantur quibus non licet aliud facere quam quod praeceptum est: quod euenit in necessario herede. Ex peccato obligamur, cum in facto[1] quaestionis summa constitit. Etiam nudus consensus sufficit obligationi, quamuis uerbis hoc exprimi possit[2]. Sed et nutu[3] solo pleraque consistunt.

53. IDEM libro III regularum.

Plura delicta in una re plures admittunt actiones, sed non posse omnibus uti probatum est: nam si ex una obligatione plures actiones nascantur, una tantummodo, non omnibus utendum est[4]. Cum generaliter adicimus 'eiue ad quem ea res pertinebit[5]', et adrogantis et eorum qui iure nobis succedunt personas comprehendimus.

54. IDEM libro V regularum.

Contractus imaginarii[6] etiam in emptionibus iuris uinculum non optinent, cum fides facti simulatur non intercedente ueritate.

55. IAUOLENUS libro XII epistularum.

In omnibus rebus quae dominium transferunt, concurrat oportet affectus ex utraque parte contrahentium[7]: nam siue ea uenditio siue donatio siue conductio siue quaelibet alia causa contrahendi fuit, nisi animus utriusque consentit, perduci ad effectum id quod inchoatur non potest.

56. POMPONIUS libro XX ad Quintum Mucium.

Quaecumque actiones serui mei nomine mihi coeperunt competere uel ex duodecim tabulis uel ex lege Aquilia uel iniuriarum uel furti, eaedem durant, etiamsi seruus postea uel manumissus uel alienatus uel mortuus fuerit. sed et condictio ex furtiua causa competit, nisi si nactus possessionem serui aut alienauero aut manumissero eum.

57. IDEM libro XXXVI ad Quintum Mucium.

In omnibus negotiis contrahendis, siue bona fide sint siue non sint, si error aliquis interuenit, ut aliud sentiat puta qui emit[8] aut qui conducit[9], aliud qui cum his contrahit, nihil ualet quod acti

[1] supra 25. 1. [2] D. xlv. 1. 35. 2. [3] D. xlv. 1. 1. 2: Ulp. Reg. xxv. 3.
[4] supra 32. [5] D. xlii. 5. 9; l. 16. 70. [6] D. xviii. 1. 55; l. 17. 16.
[7] D. ii. 14. 1. 3. [8] D. xviii. 1. 9. [9] D. xix. 2. 52.

sit[1]. et idem in societate quoque coeunda respondendum est, ut, si dissentiant aliud alio existimante, nihil ualet ea societas quae in consensu consistit.

58. CALLISTRATUS libro I edicti monitorii.

Sciendum est ex omnibus causis lites contestatas et in heredem similesque personas transire[2].

59. LICINNIUS RUFINUS libro VIII regularum.

Pupillus mutuam pecuniam accipiendo ne quidem iure naturali obligatur[3].

60. ULPIANUS libro XVII ad edictum.

Numquam actiones poenales de eadem pecunia concurrentes alia aliam consumit[4].

61. SCAEUOLA libro XXVIII digestorum.

Procurator Seii admisit subscriptionem ad argentarium uascularium in uerba infra scripta: *Λούκιος Καλάνδιος ἐπέγνων, καθὼς προγέγραπται· ἐστὶν λοιπὰ παρ' ἡμῖν, ὀφειλόμενα τῷ δεῖνι, τόσα*: quaero, an Gaium Seium obligare potuit. respondit Seium, si alioquin obligatus non esset, non propter quod ea scriptura quae
1 proponeretur interposita sit, obligatum esse. Seia, cum salarium constituere uellet, ita epistulam emisit: 'Lucio Titio salutem. Si in eodem animo et eadem affectione[5] circa me es, quo semper fuisti, ex continenti acceptis litteris meis distracta re tua ueni hoc: tibi quamdiu uiuam praestabo annuos decem. scio enim quia ualde me bene ames.' quaero, cum et rem suam distraxerit Lucius Titius et ad eam profectus sit et ex eo cum ea sit, an ei ex his epistulis salarium annuum debeatur. respondit ex personis causisque eum cuius notio sit aestimaturum an actio danda sit.

[1] D. l. 17. 116. 2. [2] Inst. iv. 12, 1. [3] sed uide D. xii. 6. 13. 1; ibid. 14.
[4] D. l. 17. 130; Inst. iv. 9. 1. [5] D. xxxix. 5. 5.

LIBER DUODECIMUS.

TIT. I.

DE REBUS CREDITIS SI CERTUM PETETUR ET DE CONDICTIONE.

SUMMARY.—'Creditum' is the more general term (1. 1; 2. 3).
'Mutuum' is narrower (2. pr.–3). It is not created by mere 'numeratio' (19), it must come from the owner (2. 4), not e.g. from 'servus fugitivus' (11. 2); when from a partner (16). The result of loans by 'furiosi' (12), thieves (13), students (17), officials of provinces (33; 34). The result when a gift or deposit is intended (18; 20); when a greater or less sum is intended to be returned (11. 1). The borrower may be a 'civitas' (27). When 'mutuum' begins to be, and how long it remains, at the risk of the borrower (4. pr.; 5; 10; 11. pr.; 35). The 'res' when returned must not be 'deterior' (3); the measure of its value (22).
'Stipulationes' (2. 5; 30).
Conditions (7; 8; 36; 37; 38; 39); 'certum' (6); guarantees (42); security (25; 28); interest (40). A 'servus institor' binds his master (29); a soldier may recover a loan made by his 'procurator' (26).
'Condictio,' cases where it lies (4. 1–2; 9; 23; 31; 32; 41), for money of third person (9. 8; 15; 32), not for money repaid by a 'filiusfamilias' (14), after a tender of part (21). 'Condictio certi' (9; 24).

Cf. Cod. iv. 1, 2; Inst. iii. 14; Gai. iii. 90.

1. ULPIANUS libro XXVI ad edictum.

E RE est, priusquam ad uerborum interpretationem perueniamus, pauca de significatione ipsius tituli referre. Quoniam igitur 1
multa ad contractus uarios pertinentia iura sub hoc titulo praetor inseruit, ideo rerum creditarum titulum praemisit: omnes enim contractus, quos alienam fidem secuti instituimus, conplectitur: nam, ut libro primo quaestionum Celsus ait, credendi[1] generalis appellatio est: ideo sub hoc titulo praetor et de commodato et de pignore edixit. nam cuicumque rei adsentiamur alienam fidem secuti mox recepturi quid, ex hoc contractu credere dicimur. rei quoque uerbum ut generale praetor elegit[2].

2. PAULUS libro XXVIII ad edictum.

Mutuum damus recepturi non eandem speciem quam dedimus (alioquin commodatum erit aut depositum), sed idem genus: nam si aliud genus, ueluti ut pro tritico uinum recipiamus, non erit mutuum. Mutui datio[3] consistit in his rebus quae pondere 1
numero mensura consistunt, quoniam eorum datione possumus in creditum ire, quia in genere suo functionem[4] recipiunt per solutionem quam specie: nam in ceteris rebus ideo in creditum ire non possumus, quia aliud pro alio inuito creditori solui non potest. Appellata est autem mutui datio ab eo, quod de meo tuum fit: et 2
ideo, si non fiat tuum, non nascitur obligatio[5]. Creditum ergo a 3

[1] D. l. 16. 11, 12. [2] D. l. 16. 5. [3] D. xliv. 7. 1, 2. [4] infra 6. [5] Inst. ii. 8. 2.

mutuo differt qua genus a specie: nam creditum consistit extra eas res quae pondere numero mensura continentur, sic ut si eandem rem recepturi sumus, creditum est. item mutuum non potest esse, nisi proficiscatur pecunia, creditum autem interdum etiam si nihil proficiscatur, ueluti si post nuptias dos promittatur. 4 In mutui datione oportet dominum esse dantem, nec obest quod filius familias et seruus dantes peculiares nummos obligant: id enim tale est, quale si uoluntate mea tu des pecuniam: nam mihi 5 actio adquiritur, licet mei nummi non fuerint. Uerbis quoque credimus quodam actu ad obligationem comparandam interposito, ueluti stipulatione.

3. POMPONIUS libro XXVII ad Sabinum.

Cum quid mutuum dederimus, etsi non cauimus, ut aeque bonum nobis redderetur, non licet debitori deteriorem rem, quae ex eodem genere sit, reddere, ueluti uinum nouum pro uetere[1]: nam in contrahendo quod agitur pro cauto habendum est, id autem agi intellegitur, ut eiusdem generis et eadem bonitate soluatur qua datum sit.

4. ULPIANUS libro XXXIV ad Sabinum.

Si quis nec causam nec propositum foenerandi habuerit, et tu empturus praedia desideraueris mutuam pecuniam, nec uolueris creditae nomine antequam emisses suscipere, atque ita creditor, quia necessitatem forte proficiscendi habebat, deposuerit apud te hanc eandem pecuniam, ut, si emisses, crediti nomine obligatus esses, hoc depositum periculo est eius qui suscepit. nam et qui rem uendendam acceperit, ut pretio uteretur, periculo suo rem 1 habebit. Res pignori data pecunia soluta condici potest. et fructus ex iniusta causa percepti condicendi sunt: nam et si colonus post lustrum completum fructus perceperit, condici eos constat ita demum, si non ex uoluntate domini percepti sunt: 2 nam si ex uoluntate, procul dubio cessat condictio. Ea quae ui fluminum importata sunt condici possunt.

5. POMPONIUS libro XXII ad Sabinum.

Quod te mihi dare oporteat, si id postea perierit quam per te factum erit quominus id mihi dares, tuum fore id detrimentum constat. sed cum quaeratur, an per te factum sit, animaduerti debebit, non solum in potestate tua fuerit id nec ne, aut dolo malo feceris quominus esset uel fuerit nec ne, sed etiam si aliqua iusta causa sit, propter quam intellegere deberes te dare oportere.

6. PAULUS libro XXVIII ad edictum.

Certum[2] est cuius species uel quantitas, quae in obligatione uersatur, aut nomine suo, aut ea demonstratione quae nominis

[1] D. xxxiii. 6. 10–12. [2] D. xlv. 1. 74, 75.

uice fungitur, qualis quantaque sit ostenditur. nam et Pedius libro primo de stipulationibus nihil referre ait, proprio nomine res appelletur an digito ostendatur[1] an uocabulis quibusdam demonstretur: quatenus mutua uice fungantur quae tantundem praestent.

7. ULPIANUS libro XXVI ad edictum.

Omnia quae inseri stipulationibus possunt, eadem possunt etiam numerationi pecuniae, et ideo et condiciones.

8. POMPONIUS libro VI ex Plautio.

Proinde mutui datio interdum pendet, ut ex post facto confirmetur: ueluti si dem tibi mutuos nummos, ut, si condicio aliqua exstiterit, tui fiant sisque mihi obligatus: item si legatam pecuniam heres crediderit, deinde legatarius eam noluit ad se pertinere, quia heredis ex die aditae hereditatis uidentur nummi fuisse, ut credita pecunia peti possit. nam Iulianus ait et traditiones ab herede factas ad id tempus redigi quo hereditas adita fuerit, cum repudiatum sit legatum aut adpositum.

9. ULPIANUS libro XXVI ad edictum.

Certi condictio competit ex omni causa, ex omni obligatione, ex qua certum petitur, siue ex certo contractu petatur siue ex incerto: licet enim nobis ex omni contractu certum condicere, dummodo praesens sit obligatio: ceterum si in diem sit uel sub condicione obligatio, ante diem uel condicionem non potero agere[2]. Competit haec actio etiam ex legati causa et ex lege 1
Aquilia. sed et ex causa furtiua per hanc actionem condicitur. sed et si ex senatus consulto agetur, competit haec actio, ueluti si is cui fiduciaria hereditas restituta est agere uolet. Siue autem 2
suo nomine quis obligatus sit siue alieno, per hanc actionem recte conuenitur. Quoniam igitur ex omnibus contractibus haec certi 3
condictio competit, siue re fuerit contractus factus siue uerbis siue coniunctim, referendae sunt nobis quaedam species, quae dignum habent tractatum, an haec actio ad petitionem eorum sufficiat. Numeraui[3] tibi decem et haec alii stipulatus sum: nulla est 4
stipulatio: an condicere decem per hanc actionem possim, quasi duobus contractibus interuenientibus, uno qui re factus est, id est numeratione, alio qui uerbis, id est inutiliter, quoniam alii stipulari non potui[4]? et puto posse. Idem erit, si a pupillo fuero sine 5
tutoris auctoritate stipulatus, cui tutore auctore credidi: nam et tunc manebit mihi condictio ex numeratione. Item quaeri potest 6
et si, quod tibi numeraui, sub impossibili condicione stipuler: cum enim nulla sit stipulatio, manebit condictio. Sed et si ei 7

[1] D. xli. 2. 18. 2. [2] D. l. 16. 213. pr. [3] D. xlv. 1. 126. 2.
[4] D. xlv. 1. 38. 17; Inst. iii. 19. 19.

numerauero, cui postea bonis interdictum est[1], mox ab eo stipuler, puto pupillo eum conparandum, quoniam et stipulando sibi ad-
8 quirit. Si nummos meos tuo nomine dedero uelut tuos, absente te et ignorante, Aristo scribit adquiri tibi condictionem: Iulianus quoque de hoc interrogatus libro decimo scribit ueram esse Aristonis sententiam, nec dubitari quin, si meam pecuniam tuo nomine uoluntate tua dedero, tibi adquiritur obligatio, cum cottidie crediturus pecuniam mutuam ab alio poscamus, ut nostro
9 nomine creditor numeret futuro debitori nostro. Deposui apud te decem, postea permisi tibi uti: Nerua Proculus etiam antequam moueantur condicere quasi mutua tibi haec posse aiunt, et est uerum, ut et Marcello uidetur: animo enim coepit possidere[2]. ergo transit periculum ad eum qui mutuam rogauit et poterit ei condici.

10. IDEM libro II ad edictum.

Quod si ab initio, cum deponerem, uti tibi si uoles permisero, creditam non esse antequam mota sit, quoniam debitu iri non est certum.

11. IDEM libro XXVI ad edictum.

Rogasti me, ut tibi pecuniam crederem: ego cum non haberem, lancem tibi dedi uel massam auri, ut eam uenderes et nummis utereris. si uendideris, puto mutuam pecuniam factam. quod si lancem uel massam sine tua culpa perdideris prius quam uenderes, utrum mihi an tibi perierit, quaestionis est. mihi uidetur Neruae distinctio uerissima existimantis multum interesse, uenalem habui hanc lancem uel massam nec ne, ut, si uenalem habui, mihi perierit, quemadmodum si alii dedissem uendendam: quod si non fui proposito hoc ut uenderem, sed haec causa fuit uendendi, ut tu
1 utereris, tibi eam perisse, et maxime si sine usuris credidi. Si tibi dedero decem sic, ut nouem debeas, Proculus ait, et recte, non amplius te ipso iure debere quam nouem. sed si dedero, ut undecim debeas, putat Proculus amplius quam decem condici non
2 posse. Si fugitiuus seruus nummos tibi crediderit, an condicere tibi dominus possit, quaeritur. et quidem si seruus meus, cui concessa est peculii administratio[3], crediderit tibi, erit mutua: fugitiuus autem uel alius seruus contra uoluntatem domini credendo non facit accipientis[4]. quid ergo? uindicari nummi possunt, si extant, aut, si dolo malo desinant possideri, ad exhibendum agi: quod si sine dolo malo consumpsisti, condicere tibi potero.

12. POMPONIUS[5] libro VI ex Plautio.

Si a furioso, cum eum compotem mentis esse putares, pecuniam quasi mutuam acceperis eaque in rem tuam uersa fuerit, con-

[1] D. xlv. 1. 6. [2] Inst. ii. 1. 44. [3] D. ii. 14. 28. 2.
[4] D. l. 17. 54; Inst. ii. 8. 2. [5] D. xliv. 7. 24.

dictionem furioso adquiri Iulianus ait: nam ex quibus causis ignorantibus nobis actiones adquiruntur, ex isdem etiam furioso adquiri. item si is qui seruo crediderat furere coeperit, deinde seruus in rem domini id uerterit, condici furiosi nomine posse. et si alienam pecuniam credendi causa quis dederit, deinde furere coeperit et consumpta sit ea pecunia, condictionem furioso adquiri.

13. ULPIANUS libro XXVI ad edictum.

Nam et si fur nummos tibi credendi animo dedit, accipientis non facit, sed consumptis eis nascitur condictio. Unde Papini- 1
anus libro octauo quaestionum ait: si alienos nummos tibi mutuos dedi, non ante mihi teneris, quam eos consumpseris. quod si per partes eos consumpseris, an per partes tibi condicam, quaerit: et ait condicturum, si admonitus alienos nummos fuisse ideo per partem condico, quia nondum totos consumptos compereram. Si 2
seruus communis decem crediderit, puto, siue administratio seruo concessa est siue non, et consumantur nummi, quinum competere actionem: nam et si communes tibi nummos credidero centum, posse me quinquaginta condicere libro octauo quaestionum Papinianus scribit, etiamsi singula corpora communia fuerint[1].

14. IDEM libro XXIX ad edictum.

Si filius familias contra senatus consultum mutuatus pecuniam soluerit, patri nummos uindicanti nulla exceptio obicietur: sed si fuerint consumpti a creditore nummi, Marcellus ait cessare condictionem, quoniam totiens condictio datur, quotiens ex ea causa numerati sunt ex qua actio esse potuisset, si dominium ad accipientem transisset: in proposito autem non esset. denique per errorem soluti contra senatus consultum crediti magis est cessare repetitionem.

15. IDEM libro XXXI ad edictum.

Singularia quaedam recepta sunt circa pecuniam creditam. nam si tibi debitorem meum iussero dare pecuniam, obligaris mihi, quamuis meos nummos non acceperis. quod igitur in duabus personis recipitur, hoc et in eadem persona recipiendum est, ut, cum ex causa mandati pecuniam mihi debeas, et conuenerit ut crediti nomine eam retineas, uideatur mihi data pecunia et a me ad te profecta[2].

16. PAULUS libro XXXII ad edictum.

Si socius propriam pecuniam mutuam dedit, omnimodo creditam pecuniam facit, licet ceteri dissenserint: quod si communem numerauit, non alias creditam efficit, nisi ceteri quoque consentiant, quia suae partis tantum alienationem habuit.

[1] D. xvii. 2. 62. [2] Cf. D. xvii. 1. 34. pr.

17. ULPIANUS libro I disputationum.

Cum filius familias uiaticum[1] suum mutuum dederit, cum studiorum causa Romae ageret, responsum est a Scaeuola extraordinario iudicio esse illi subueniendum.

18. IDEM libro VII disputationum.

Si ego pecuniam tibi quasi donaturus dedero, tu quasi mutuam accipias, Iulianus scribit donationem non esse[2]: sed an mutua sit, uidendum. et puto nec mutuam esse magisque nummos accipientis non fieri, cum alia opinione acceperit. quare si eos consumpserit, licet condictione teneatur, tamen doli exceptione uti poterit, quia
1 secundum uoluntatem dantis nummi sunt consumpti. Si ego quasi deponens tibi dedero, tu quasi mutuam accipias, nec depositum nec mutuum est: idem est et si tu quasi mutuam pecuniam dederis, ego quasi commodatam ostendendi gratia accepi: sed in utroque casu consumptis nummis condictioni sine doli exceptione locus erit.

19. IULIANUS libro X digestorum.

Non omnis numeratio eum qui accepit obligat, sed quotiens id ipsum agitur, ut confestim obligaretur. nam et is qui mortis causa pecuniam donat numerat pecuniam, sed non aliter obligabit accipientem, quam si exstitisset casus, in quem obligatio collata fuisset, ueluti si donator conualuisset aut is qui accipiebat prior decessisset[3]. et cum pecunia daretur, ut aliquid fieret, quamdiu in pendenti esset, an id futurum esset, cessabit obligatio: cum uero certum esse coepisset futurum id non esse, obligabitur qui accepisset: ueluti si Titio decem dedero, ut Stichum intra calendas manumitteret, ante kalendas nullam actionem habebo, post kalendas ita demum agere potero, si manumissus non fuerit.
1 Si pupillus sine tutoris auctoritate crediderit aut soluendi causa dederit, consumpta pecunia condictionem habet uel liberatur, non alia ratione quam quod facto eius intellegitur ad eum qui acceperit peruenisse: quapropter si eandem pecuniam is qui in creditum uel in solutum acceperat alii porro in creditum uel in solutum dederit, consumpta ea et ipse pupillo obligatur, uel eum a se liberabit, et eum cui dederit obligatum habebit uel se ab eo liberabit. nam omnino qui alienam pecuniam credendi causa dat, consumpta ea habet obligatum eum qui acceperit: item qui in solutum dederit, liberabitur ab eo qui acceperit.

20. IDEM libro XVIII digestorum.

Si tibi pecuniam donassem, ut tu mihi eandem crederes, an credita fieret? dixi in huiusmodi propositionibus non propriis uerbis nos uti, nam talem contractum neque donationem esse

[1] D. l. 1. 36. pr. [2] D. xli. 1. 36. [3] Inst. ii. 7. pr.

neque pecuniam creditam: donationem non esse, quia non ea mente pecunia daretur, ut omnimodo penes accipientem maneret: creditam non esse, quia exsoluendi causa magis daretur quam alterius obligandi. igitur si is qui pecuniam hac condicione accepit, ut mihi in creditum daret, acceptam dederit, non fore creditam: magis enim meum accepisse intellegi debeo. sed haec intellegenda sunt propter suptilitatem uerborum: benignius tamen est utrumque ualere.

21. IDEM libro XLVIII digestorum.

Quidam existimauerunt neque eum qui decem peteret cogendum quinque accipere et reliqua persequi, neque eum qui fundum suum diceret partem dumtaxat iudicio persequi: sed in utraque causa humanius facturus uidetur praetor, si actorem compulerit ad accipiendum id quod offeratur, cum ad officium eius pertineat lites deminuere.

22. IDEM libro IV ex Minicio.

Uinum, quod mutuum datum erat, per iudicem petitum est: quaesitum est, cuius temporis aestimatio fieret, utrum cum datum esset an cum litem contestatus fuisset an cum res iudicaretur. Sabinus respondit, si dictum esset quo tempore redderetur, quanti tunc fuisset, si dictum non esset, quanti tunc fuisset, cum petitum esset. interrogaui, cuius loci pretium sequi oporteat. respondit, si conuenisset, ut certo loco redderetur, quanti eo loco esset, si dictum non esset, quanti ubi esset petitum.

23. AFRICANUS libro II quaestionum.

Si eum seruum qui tibi legatus sit quasi mihi legatum posse-derim et uendiderim, mortuo eo posse te mihi pretium condicere Iulianus ait, quasi ex re tua locupletior factus sim.

24. ULPIANUS libro singulari pandectarum.

Si quis certum stipulatus fuerit, ex stipulatu actionem non habet, sed illa condicticia actione id persequi debet per quam certum petitur[1].

25. IDEM libro singulari de officio consularium.

Creditor, qui ob restitutionem aedificiorum crediderit, in pecuniam quam crediderit priuilegium exigendi habebit[2].

26. IDEM libro V opinionum.

Si pecuniam militis procurator eius mutuam dedit fideiussoremque accepit, exemplo eo quo si tutor pupilli aut curator iuuenis pecuniam alterutrius eorum creditam stipulatus fuerit, actionem dari militi cuius pecunia fuerit placuit.

[1] Inst. iii. 15. pr. [2] D. xx. 4. 5, 6.

27. IDEM libro X ad edictum.

Ciuitas mutui datione obligari potest, si ad utilitatem eius pecuniae uersae sunt: alioquin ipsi soli qui contraxerunt, non ciuitas, tenebuntur.

28. GAIUS libro XXI ad edictum prouinciale.

Creditor, qui non idoneum pignus accepit, non amittit exactionem eius debiti quantitatis in quam pignus non sufficit.

29. PAULUS libro IV ad Plautium.

Si institorem seruum dominus habuerit, posse dici Iulianus ait etiam condici ei posse, quasi iussu eius contrahatur a quo praepositus sit[1].

30. IDEM libro V ad Plautium.

Qui pecuniam creditam accepturus spopondit creditori futuro, in potestate habet, ne accipiendo se ei obstringat.

31. IDEM libro XVII ad Plautium.

Cum fundus uel homo per condictionem petitus esset, puto hoc nos iure uti, ut post iudicium acceptum causa omnis restituenda sit, id est omne quod habiturus esset actor, si litis contestandae
1 tempore solutus fuisset. Seruum tuum imprudens a fure bona fide emi[2]: is ex peculio, quod ad te pertinebat, hominem parauit, qui mihi traditus est. Sabinus Cassius posse te mihi hominem condicere: sed si quid mihi abesset ex negotio quod is gessisset, inuicem me tecum acturum. et hoc uerum est: nam et Iulianus ait uidendum, ne dominus integram ex empto actionem habeat, uenditor autem condicere possit bonae fidei emptori. quod ad peculiares nummos attinet, si exstant, uindicare eos dominus potest, sed actione de peculio tenetur uenditori, ut pretium soluat: si consumpti sint, actio de peculio euanescit. sed adicere debuit Iulianus non aliter domino serui uenditorem ex empto teneri, quam si ei pretium solidum et quaecumque, si cum libero contraxisset, deberentur dominus serui praestaret. idem dici debet, si bonae fidei possessori soluissem, si tamen actiones, quas aduersus eum habeam, praestare domino paratus sim.

32. CELSUS libro V digestorum.

Si et me et Titium mutuam pecuniam rogaueris, et ego meum debitorem tibi promittere iusserim, tu stipulatus sis, cum putares eum Titii debitorem esse, an mihi obligaris? subsisto, si quidem nullum negotium mecum contraxisti: sed propius est ut obligari te existimem, non quia pecuniam tibi credidi (hoc enim nisi inter consentientes fieri non potest): sed quia pecunia mea ad te peruenit, eam mihi a te reddi bonum et aequum est.

[1] Inst. iv. 7. 8. [2] D. xix. 1. 24. 1.

33. MODESTINUS libro X pandectarum.

Principalibus constitutionibus cauetur, ne hi qui prouinciam regunt, quiue circa eos sunt, negotientur mutuamue pecuniam dent foenusue exerceant.

34. PAULUS libro II sententiarum.

Praesidis prouinciae officiales, quia perpetui sunt, mutuam pecuniam dare et faenebrem exercere possunt. Praeses prouinciae 1 mutuam pecuniam faenebrem sumere non prohibetur.

35. MODESTINUS libro III responsorum.

Periculum nominum ad eum cuius culpa deterius factum probari potest pertinet.

36. IAUOLENUS libro I epistularum.

Pecuniam, quam mihi sine condicione debebas, iussu meo promisisti Attio sub condicione: cum pendente condicione in eo statu sit obligatio tua aduersus me, tamquam sub contrariam condicionem eam mihi spopondisti, si pendente condicione petam, an nihil acturus sum? respondit: non dubito, quin mea pecunia, quam ipse sine condicione stipulatus sum, etiam si condicio in persona Attii, qui ex mea uoluntate eandem pecuniam sub condicione stipulatus est, non extiterit, credita esse permaneat (perinde est enim, ac si nulla stipulatio interuenisset): pendente autem causa condicionis idem petere non possum, quoniam, cum incertum sit, an ex ea stipulatione deberi possit, ante tempus petere uideor.

37. PAPINIANUS libro I definitionum.

Cum ad praesens tempus condicio confertur, stipulatio non suspenditur, et, si condicio uera sit, stipulatio tenet, quamuis tenere contrahentes condicionem ignorent, ueluti 'si rex Parthorum uiuit, centum mihi dari spondes?' eadem sunt et cum in praeteritum condicio confertur[1].

38. SCAEUOLA libro I quaestionum.

Respiciendum enim esse, an, quantum in natura hominum sit, possit scire eam debitu iri.

39. PAPINIANUS libro I definitionum.

Itaque tunc potestatem condicionis optinet, cum in futurum confertur.

[1] D. xlv. 1. 120; Inst. iii. 15. 6.

40. PAULUS libro III quaestionum.

Lecta est in auditorio Aemilii Papiniani praefecti praetorio iuris consulti cautio huiusmodi: 'Lucius Titius scripsi me accepisse a Publio Maeuio quindecim mutua numerata mihi de domo, et haec quindecim proba recte dari kalendis futuris stipulatus est Publius Maeuius, spopondi ego Lucius Titius. si die supra scripta summa Publio Maeuio eiue ad quem ea res pertinebit data soluta satisue eo nomine factum non erit, tunc eo amplius, quo post soluam, poenae nomine in dies triginta inque denarios centenos denarios singulos dari stipulatus est Publius Maeuius, spopondi ego Lucius Titius. conuenitque inter nos, uti pro Maeuio ex summa supra scripta menstruos refundere debeam denarios trecenos ex omni summa ei herediue eius.' quaesitum est de obligatione usurarum, quoniam numerus mensium, qui solutioni competebat, transierat. dicebam, quia pacta in continenti facta stipulationi inesse creduntur, perinde esse, ac si per singulos menses certam pecuniam stipulatus, quoad tardius soluta esset, usuras adiecisset: igitur finito primo mense primae pensionis usuras currere et similiter post secundum et tertium tractum usuras non solutae pecuniae pensionis crescere nec ante sortis non solutae usuras peti posse quam ipsa sors peti potuerat. pactum autem quod subiectum est quidam dicebant ad sortis solutionem tantum pertinere, non etiam ad usurarum, quae priore parte simpliciter in stipulationem uenissent pactumque id tantum ad exceptionem prodesse, et ideo non soluta pecunia statutis pensionibus ex die stipulationis usuras deberi, atque si id nominatim esset expressum. sed cum sortis petitio dilata sit, consequens est, ut etiam usurae ex eo tempore, quo moram fecit, accedant, et si, ut ille putabat, ad exceptionem tantum prodesset pactum (quamuis sententia diuersa optinuerit), tamen usurarum obligatio ipso iure non committetur: non enim in mora est is a quo pecunia propter exceptionem peti non potest [1]. sed quantitatem, quae medio tempore colligitur, stipulamur, cum condicio exstiterit, sicut est in fructibus: idem et in usuris potest exprimi, ut ad diem non soluta pecunia quo competit usurarum nomine ex die interpositae stipulationis praestetur.

41. AFRICANUS libro VIII quaestionum.

Eius qui in prouincia Stichum seruum kalendario praeposuerat Romae testamentum recitatum erat, quo idem Stichus liber et ex parte heres erat scriptus: qui status sui ignarus pecunias defuncti aut exegit aut credidit, ut interdum stipularetur et pignora acciperet. consulebatur quid de his iuris esset. placebat debitores quidem ei qui soluissent liberatos esse, si modo ipsi quoque ignor-

[1] D. l. 17. 88.

assent dominum decessisse. earum autem summarum nomine quae ad Stichum peruenissent, familiae herciscundae quidem actionem non competere coheredibus, sed negotiorum gestorum dari debere. quas uero pecunias ipse credidisset, eas non ex maiore parte quam ex qua ipse heres sit alienatas esse: nam et si tibi in hoc dederim nummos, ut eos Sticho credas, deinde mortuo me ignorans dederis, accipientis non facies: neque enim sicut illud receptum est, ut debitores soluentes ei liberentur, ita hoc quoque receptum, ut credendo nummos alienaret. quare si nulla stipulatio interuenisset, neque ut creditam pecuniam pro parte coheredis peti posse neque pignora teneri. quod si stipulatus quoque esset, referret, quemadmodum stipulatus esset: nam si nominatim forte Titio domino suo mortuo iam dari stipulatus sit, procul dubio inutiliter esset stipulatus. quod si sibi dari stipulatus esset, dicendum hereditati eum adquisisse: sicut enim nobismet ipsis ex re nostra per eos qui liberi uel alieni serui bona fide seruiant adquiratur, ita hereditati quoque ex re hereditaria adquiri. post aditam uero a coheredibus hereditatem non aeque idem dici potest, utique si scierint eum sibi coheredem datum, quoniam tunc non possunt uideri bonae fidei possessores esse, qui nec possidendi animum haberent. quod si proponatur coheredes eius id ignorasse, quod forte ipsi quoque ex necessariis fuerint, potest adhuc idem responderi: quo quidem casu illud euenturum, ut, si suae condicionis coheredes iste seruus habeat, inuicem bona fide seruire uideantur.

42. CELSUS libro VI digestorum.

Si ego decem stipulatus a Titio deinceps stipuler a Seio, quanto minus a Titio consequi possim: si decem petiero a Titio, non liberatur Seius, alioquin nequicquam mihi cauetur: at si iudicatum fecerit Titius, nihil ultra Seius tenebitur. sed si cum Seio egero, quantumcumque est quo minus a Titio exigere potuero, eo tempore quo iudicium inter me et Seium acceptum est, tanto minus a Titio postea petere possum. Labeo ait, cum decem dari curari 1
stipulatus sis[1], ideo non posse te decem dare oportere intendere, quia etiam reum locupletiorem dando promissor liberari possit: quo scilicet significat non esse cogendum eum accipere iudicium, si reum locupletem offerat.

[1] D. xlv. 1. 67. 1.

LIBER DECIMUS TERTIUS.

TIT. VI.

COMMODATI UEL CONTRA.

SUMMARY.—Does 'commodatum' differ from 'utendum datum' (1. 1)? The thing lent must not, as a rule, be 'quod usu consumitur' (3. 6); it may be 'res aliena' (15; 16); it may be land (1. 1); when a loan is divisible (17. 4); money is often lent for fictitious 'numeratio' (4).

The property in, and possession of, a loan remain with the lender (8; 9); whose also are the profits on it (13. 1). Conditions accompanying a loan (5. pr.; 17 pr., 3).

The borrower's duty is to restore uninjured (3. 1; 10 pr.). The extent of his liability (3. 5; 5. 2–10; 10. 1; 11; 12. pr.; 18 pr.; 23); for theft by his own (20) or by lender's (12. 1) messenger; for act of third party (19). When he is liable to actions 'furti' (5. 8); or 'legis Aquiliae' (18. 1). The liabilities of joint-borrowers (5. 15; 6; 7); an heir (3. 3; 17. 2); 'impuberes' (1. 2; 3 pr.); 'furiosi' (2); 'paterfamilias,' 'filius familias' (3. 4); inspector (10. 1).

Actions: where no contract intended (13. 2); doubtful cases (5. 11–14; 14). Damages (3. 2); recovery of vests the thing lent in the borrower (5. 1; 13 pr.; 17. 5). 'Actio contraria' (17. 1, 5; 18. 2, 3; 21 pr.; 22); 'pensatio' (18. 4). Action for theft by lender's slave (21. 1).

Cf. Cod. iv. 23; Inst. iii. 14. 2; Paul R. S. ii. 4.

1. ULPIANUS libro XXVIII ad edictum.

Ait praetor: 'Quod quis commodasse dicetur, de eo iudicium
1 dabo.' Huius edicti interpretatio non est difficilis. unum solummodo notandum, quod qui edictum concepit commodati fecit mentionem, cum Paconius utendi fecit mentionem. inter commodatum autem et utendum datum Labeo quidem ait tantum interesse, quantum inter genus et speciem: commodari enim rem mobilem, non etiam soli, utendam dari etiam soli. sed, ut apparet, proprie commodata res dicitur et quae soli est, idque et Cassius existimat. Uiuianus amplius etiam habitationem commodari
2 posse ait. Impuberes commodati actione non tenentur, quoniam nec constitit commodatum in pupilli persona sine tutoris auctoritate, usque adeo ut, etiamsi pubes factus dolum aut culpam admiserit, hac actione non tenetur, quia ab initio non constitit.

2. PAULUS libro XXIX ad edictum.

Nec in furiosum commodati actio danda est. sed ad exhibendum aduersus eos dabitur, ut res exhibita uindicetur.

3. ULPIANUS libro XXVIII ad edictum.

Sed mihi uidetur, si locupletior pupillus factus sit, dandam
1 utilem commodati actionem secundum diui Pii rescriptum. Si

reddita quidem sit res commodata, sed deterior reddita, non uidetur reddita, quae deterior facta redditur, nisi quid interest praestetur: proprie enim dicitur res non reddita, quae deterior redditur[1]. In hac actione sicut in ceteris bonae fidei iudiciis 2 similiter in litem iurabitur: et rei iudicandae tempus, quanti res sit, obseruatur, quamuis in stricti litis contestatae tempus spectetur. Heres eius qui commodatum accepit pro ea parte qua 3 heres est conuenitur, nisi forte habeat facultatem totius rei restituendae nec faciat: tunc enim condemnatur in solidum, quasi hoc boni iudicis arbitrio conueniat. Si filio familias seruoue commo- 4 datum sit, dumtaxat de peculio agendum erit: cum filio autem familias ipso et directo quis poterit. sed et si ancillae uel filiae familias commodauerit, dumtaxat de peculio erit agendum. Sed 5 non tantum ex causa doli earum personarum pater uel dominus condemnetur, sed et ipsius quoque domini uel patris fraus dumtaxat uenit, ut Iulianus libro undecimo circa pigneraticiam actionem distinguit. Non potest commodari id quod usu con- 6 sumitur, nisi forte ad pompam uel ostentationem quis accipiat.

4. GAIUS libro I de uerborum obligationibus.

Saepe etiam ad hoc commodantur pecuniae, ut dicis gratia numerationis loco intercedant.

5. ULPIANUS libro XXVIII ad edictum.

Si ut certo loco uel tempore reddatur commodatum conuenit, officio iudicis inest, ut rationem loci uel temporis habeat. Si 1 quis hac actione egerit et oblatam litis aestimationem susceperit, rem offerentis facit[2]. Nunc uidendum est, quid ueniat in commo- 2 dati actione, utrum dolus an et culpa an uero et omne periculum[3]. et quidem in contractibus interdum dolum solum, interdum et culpam praestamus: dolum in deposito: nam quia nulla utilitas eius uersatur apud quem deponitur, merito dolus praestatur solus: nisi forte et merces accessit[4] (tunc enim, ut est et constitutum, etiam culpa exhibetur) aut si hoc ab initio conuenit[5], ut et culpam et periculum praestet is penes quem deponitur. sed ubi utriusque utilitas uertitur, ut in empto, ut in locato, ut in dote, ut in pignore, ut in societate, et dolus et culpa praestatur. Commo- 3 datum autem plerumque solam utilitatem continet eius cui commodatur, et ideo uerior est Quinti Mucii sententia existimantis et culpam praestandam et diligentiam et, si forte res aestimata data sit, omne periculum praestandum ab eo qui aestimationem se praestaturum recepit[6]. Quod uero senectute contigit uel morbo, 4 uel ui latronum ereptum est, aut quid simile accidit, dicendum est nihil eorum esse inputandum ei qui commodatum accepit, nisi aliqua culpa interueniat[7]. proinde et si incendio uel ruina

[1] D. xvi. 3. 1. 16. [2] D. xli. 4. 3. [3] D. l. 17. 23.
[4] D. xvi. 3. 1. 9. [5] D. ii. 14. 7. 15; xvi. 3. 1. 6. [6] D. xix. 3. 1. 1.
[7] D. xliv. 7. 1. 4.

aliquid contigit uel aliquid damnum fatale, non tenebitur, nisi forte, cum possit res commodatas saluas facere, suas praetulit.
5 Custodiam plane commodatae rei etiam diligentem debet prae-
6 stare. Sed an etiam hominis commodati custodia praestetur, apud ueteres dubitatum est. nam interdum et hominis custodia[1] praestanda est, si uinctus commodatus est, uel eius aetatis ut custodia indigeret: certe si hoc actum est, ut custodiam is qui
7 rogauit praestet, dicendum erit praestare. Sed interdum et mortis damnum ad eum qui commodatum rogauit pertinet: nam si tibi equum commodauero, ut ad uillam adduceres, tu ad bellum duxeris, commodati teneberis: idem erit et in homine. plane si sic commodaui, ut ad bellum duceres, meum erit periculum. nam et si seruum tibi tectorem commodauero et de machina ceciderit, periculum meum esse Namusa ait: sed ego ita hoc uerum puto, si tibi commodaui, ut et in machina operaretur: ceterum si ut de plano opus faceret, tu eum inposuisti in machina, aut si machinae culpa factum minus diligenter non ab ipso ligatae uel funium perticarumque uetustate, dico periculum, quod culpa contigit rogantis commodatum, ipsum praestare debere: nam et Mela scripsit, si seruus lapidario commodatus sub machina perierit, teneri fabrum commodati, qui neglegentius machinam colligauit.
8 Quin immo et qui alias re commodata utitur, non solum commodati, uerum furti quoque tenetur[2], ut Iulianus libro undecimo digestorum scripsit. denique ait, si tibi codicem commodauero, et in eo chirographum debitorem tuum cauere feceris, egoque hoc interleuero, si quidem ad hoc tibi commodauero, ut caueretur tibi in eo, teneri me tibi contrario iudicio: si minus neque me certiorasti ibi chirographum esse scriptum, etiam teneris mihi, inquit, commodati: immo, ait, etiam furti, quoniam aliter re commodata usus es, quemadmodum qui equo, inquit, uel uestimento aliter
9 quam commodatum est utitur, furti tenetur. Usque adeo autem diligentia in re commodata praestanda est, ut etiam in ea quae sequitur[3] rem commodatam praestari debeat: ut puta equam tibi commodaui, quam pullus comitabatur: etiam pulli te custodiam
10 praestare debere ueteres responderunt. Interdum plane dolum solum in re commodata qui rogauit praestabit, ut puta si quis ita conuenit: uel si sua dumtaxat causa commodauit, sponsae forte suae uel uxori, quo honestius culta ad se deduceretur, uel si quis ludos edens praetor scaenicis commodauit, uel ipsi praetori quis
11 ultro commodauit. Nunc uidendum, in quibus speciebus commodati actio locum habeat. et est apud ueteres de huiusmodi spe-
12 ciebus dubitatum. Rem tibi dedi, ut creditori tuo pignori dares: dedisti: non repigneras, ut mihi reddas. Labeo ait commodati actionem locum habere, quod ego puto uerum esse, nisi merces interuenit: tunc enim uel in factum uel ex locato conducto

[1] D. xi. 4. 1. 7, 2; xvi. 3. 7, pr. [2] D. xlvii. 2. 76; Inst. iv. 1. 7.
[3] D. xlvii. 2. 14. 15; cf. D. xvi. 3. 1. 5.

agendum erit. plane si ego pro te rem pignori dedero tuo uoluntate, mandati erit actio. idem Labeo recte dicit, si a me culpa absit repignerandi, creditor autem nolit reddere pignus, competere tibi ad hoc dumtaxat commodati, ut tibi actiones aduersus eum praestem. abesse autem culpa a me uidetur, siue iam solui pecuniam siue soluere sum paratus. sumptum plane litis ceteraque aequum est eum adgnoscere qui commodatum accepit. Si me 13
rogaueris, ut seruum tibi cum lance commodarem et seruus lancem perdiderit, Cartilius ait periculum ad te respicere, nam et lancem uideri commodatam: quare culpam in eam quoque praestandam. plane si seruus cum ea fugerit, eum qui commodatum accepit non teneri, nisi fugae praestitit culpam. Si de me petisses, ut tricli- 14
nium tibi sternerem et argentum ad ministerium praeberem, et fecero, deinde petisses, ut idem sequenti die facerem et cum commode argentum domi referre non possem, ibi hoc reliquero et perierit: qua actione agi possit et cuius esset periculum? Labeo de periculo scripsit multum interesse, custodem posui an non[1]: si posui, ad me periculum spectare, si minus, ad eum penes quem relictum est. ego puto commodati quidem agendum, uerum custodiam eum praestare debere penes quem res relictae sunt, nisi aliud nominatim conuenit. Si duobus uehiculum commodatum 15
sit uel locatum simul, Celsus filius scribit libro sexto digestorum quaeri posse, utrum unusquisque eorum in solidum an pro parte teneatur. et ait duorum quidem in solidum dominium uel possessionem esse non posse[2]: nec quemquam partis corporis dominum esse, sed totius corporis pro indiuiso pro parte dominium habere. usum autem balinei quidem uel porticus uel campi uniuscuiusque in solidum esse (neque enim minus me uti, quod et alius uteretur): uerum in uehiculo commodato uel locato pro parte quidem effectu me usum habere, quia non omnia loca uehiculi teneam. sed esse uerius ait et dolum et culpam et diligentiam et custodiam in totum me praestare debere: quare duo quodammodo rei habebuntur et, si alter conuentus praestiterit, liberabit alterum et ambobus competit furti actio,

6. POMPONIUS libro v ad Sabinum.

ut alterutro agente alterius actio contra furem tollatur.

7. ULPIANUS libro XXVIII ad edictum.

Unde quaeritur, si alter furti egerit, an ipse solus debeat commodati conueniri. et ait Celsus, si alter conueniatur qui furti non egit, et paratus sit periculo suo conueniri alterum qui furti agendo lucrum sensit ex re commodata, debere eum audiri et absolui. Sed si legis Aquiliae aduersus socium eius habuit commodator 1
actionem, uidendum erit, ne cedere debeat, si forte damnum dedit

[1] D. xli. 2. 51. [2] D. xli. 2. 3. 5.

alter, quod hic qui conuenitur commodati actione sarcire compellitur: nam et si aduersus ipsum habuit Aquiliae actionem commodator, aequissimum est, ut commodati agendo remittat actionem: nisi forte quis dixerit agendo eum e lege Aquilia hoc minus consecuturum quam ex causa commodati consecutus est: quod uidetur habere rationem.

8. POMPONIUS libro V ad Sabinum.

Rei commodatae et possessionem et proprietatem retinemus:

9. ULPIANUS libro II ad edictum.

nemo enim commodando rem facit eius cui commodat.

10. IDEM libro XXIX ad Sabinum.

Eum qui rem commodatam accepit, si in eam rem usus est in quam accepit, nihil praestare, si eam in nulla parte culpa sua deteriorem fecit, uerum est: nam si culpa eius fecit deteriorem,
1 tenebitur. Si rem inspectori dedi, an similis sit ei cui commodata res est, quaeritur. et si quidem mea causa dedi, dum uolo pretium exquirere, dolum mihi tantum praestabit: si sui, et custodiam: et ideo furti habebit actionem. sed et si dum refertur periit, si quidem ego mandaueram per quem remitteret, periculum meum erit: si uero ipse cui uoluit commisit, aeque culpam mihi praestabit, si sui causa accepit,

11. PAULUS libro V ad Sabinum.

qui non tam idoneum hominem elegerit, ut recte id perferri possit:

12. ULPIANUS libro XXIX ad Sabinum.

1 si mei causa, dolum tantum. Commodatam rem missus qui repeteret, cum recepisset, aufugit. si dominus ei dari iusserat, domino perit: si commonendi causa miserat ut referretur res commodata, ei qui commodatus est[1].

13. POMPONIUS libro XI ad Sabinum.

Is qui commodatum accepit si non apparentis rei nomine commodati condemnetur, cauendum ei est, ut repertam dominus
1 ei praestet. Si quem quaestum fecit[2] is qui experiendum quid accepit, ueluti si iumenta fuerint eaque locata sint, id ipsum praestabit[3] qui experiundum dedit: neque enim ante eam rem
2 quaestui cuique esse oportet, priusquam periculo eius sit. Si libero homini, qui mihi bona fide seruiebat, quasi seruo rem commodauero, uideamus, an habeam commodati actionem. nam et Celsus filius aiebat, si iussissem eum aliquid facere, uel mandati

[1] *sic in MSS.: legendum* cui commodata est.
[2] D. xix. 5. 20. pr.
[3] *post* praestabit *inserendum* ei.

cum eo uel praescriptis uerbis experiri me posse: idem ergo et in commodato erit dicendum[1]. nec obstat, quod non hac mente cum eo qui liber bona fide nobis seruiret contraheremus, quasi eum obligatum habituri: plerumque enim id accidit, ut extra id quod ageretur tacita obligatio nascatur, ueluti cum per errorem indebitum soluendi causa datur.

14. ULPIANUS libro XLVIII ad Sabinum.

Si seruus meus rem meam tibi, scienti nolle me tibi commodari, commodauerit, et commodati et furti nascitur actio et praeterea condictio ex causa furtiua.

15. PAULUS libro XXIX ad edictum.

Commodare possumus etiam alienam rem, quam possidemus, tametsi scientes alienam possidemus,

16. MARCELLUS libro V digestorum.

ita ut et si fur uel praedo commodauerit, habeat commodati actionem[2].

17. PAULUS libro XXIX ad edictum.

In commodato haec pactio, ne dolus praestetur, rata non est[3]. Contraria commodati actio etiam sine principali moueri potest, 1
sicut et ceterae quae dicuntur contrariae. Si ex facto heredis 2
agatur commodati, in solidum condemnatur, licet ex parte heres est[4]. Sicut autem uoluntatis et officii magis quam necessitatis 3
est commodare, ita modum commodati finemque praescribere eius est qui beneficium tribuit. cum autem id fecit, id est postquam commodauit, tunc finem praescribere et retro agere atque intempestiue usum commodatae rei auferre non officium tantum impedit, sed et suscepta obligatio inter dandum accipiendumque. geritur enim negotium inuicem et ideo inuicem propositae sunt actiones, ut appareat quod principio beneficii ac nudae uoluntatis fuerat conuerti in mutuas praestationes actionesque ciuiles. ut accidit in eo qui absentis negotia gerere inchoauit: neque enim impune peritura deseret: suscepisset enim fortassis alius, si is non coepisset: uoluntatis est enim suscipere mandatum, necessitatis consummare. igitur si pugillares mihi commodasti, ut debitor mihi caueret, non recte facies importune repetendo: nam si negasses, uel emissem uel testes adhibuissem. idemque est, si ad fulciendam insulam tigna commodasti, deinde protraxisti aut etiam sciens uitiosa commodaueris: adiuuari quippe nos, non decipi beneficio oportet. ex quibus causis etiam contrarium iudicium utile esse dicendum est. Duabus rebus commodatis recte de 4
altera commodati agi posse Uiuianus scripsit: quod ita uideri

[1] D. iii. 5. 19. 2; xli. 1. 54. 3. [2] D. xii. 1. 13. pr. [3] D. ii. 14. 27. 3; xvi. 3. 1. 7; l. 17. 23. [4] supra 3. 3.

uerum, si separatae sint, Pomponius scripsit: nam eum qui carrucam puta uel lecticam commodauit non recte acturum de singulis partibus. Rem commodatam perdidi et pro ea pretium dedi, deinde res in potestate tua uenit: Labeo ait contrario iudicio aut rem mihi praestare te debere aut quod a me accepisti reddere.

18. GAIUS libro IX ad edictum prouinciale.

In rebus commodatis talis diligentia praestanda est, qualem quisque diligentissimus pater familias suis rebus adhibet[1], ita ut tantum eos casus non praestet, quibus resisti non possit, ueluti mortes seruorum quae sine dolo et culpa eius accidunt, latronum hostiumue incursus, piratarum insidias, naufragium, incendium, fugas seruorum qui custodiri non solent. quod autem de latronibus et piratis et naufragio diximus, ita scilicet accipiemus, si in hoc commodata sit alicui res ut eam rem peregre secum ferat: alioquin si cui ideo argentum commodauerim, quod is amicos ad cenam inuitaturum se diceret, et id peregre secum portauerit, sine ulla dubitatione etiam piratarum et latronum et naufragii casum praestare debet. haec ita, si dumtaxat accipientis gratia commodata sit res. at si utriusque, ueluti si communem amicum ad cenam inuitauerimus tuque eius rei curam suscepisses et ego tibi argentum commodauerim, scriptum quidem apud quosdam inuenio, quasi dolum tantum praestare debeas: sed uidendum est, ne et culpa praestanda sit, ut ita culpae fiat aestimatio, sicut in rebus pignori datis et dotalibus aestimari solet. 1 Siue autem pignus siue commodata res siue deposita deterior ab eo qui acceperit facta sit, non solum istae sunt actiones, de quibus loquimur, uerum etiam legis Aquiliae: sed si qua earum actum fuerit, aliae tolluntur. 2 Possunt iustae causae interuenire, ex quibus cum eo qui commodasset agi deberet: ueluti de impensis in ualetudinem serui factis quaeue post fugam requirendi reducendique eius causa factae essent: nam cibariorum impensae naturali scilicet ratione ad eum pertinent qui utendum accepisset. sed et id quod de impensis ualetudinis aut fugae diximus ad maiores impensas pertinere debet: modica enim impendia uerius est ut, sicuti cibariorum, ad eundem pertineant. 3 Item qui sciens uasa uitiosa commodauit, si ibi infusum uinum uel oleum corruptum effusumue est, condemnandus eo nomine est. 4 Quod autem contrario iudicio consequi quisque potest, id etiam recto iudicio, quo cum eo agitur potest saluum habere iure pensationis. sed fieri potest, ut amplius esset quod inuicem aliquem consequi oporteat, aut iudex pensationis rationem non habeat, aut ideo de restituenda re cum eo non agatur, quia ea res casu intercidit aut sine iudice restituta est: dicemus necessariam esse contrariam actionem.

[1] D. xliv. 7. 1. 4.

19. IULIANUS libro I digestorum.

Ad eos qui seruandum aliquid conducunt aut utendum accipiunt damnum iniuria ab alio datum non pertinere procul dubio est: qua enim cura aut diligentia consequi possumus, ne aliquis damnum nobis iniuria det[1]?

20. IDEM libro III ad Urseium Ferocem.

Argentum commodatum si tam idoneo seruo meo tradidissem ad te perferendum, ut non debuerit quis aestimare futurum ut a quibusdam malis hominibus deciperetur, tuum non meum detrimentum erit, si id mali homines intercepissent.

21. AFRICANUS libro VIII quaestionum.

Rem mihi commodasti: eandem subripuisti: deinde cum commodati ageres, nec a te scirem esse subreptam, iudex me condemnauit et solui: postea comperi a te esse subreptam: quaesitum est, quae mihi tecum actio sit. respondit furti quidem non esse, sed commodati contrarium iudicium utile mihi fore. In exercitu 1
contubernalibus uasa utenda communi periculo dedi ac deinde meus seruus subreptis his ad hostes profugit et postea sine uasis receptus est. habiturum me commodati actionem cum contubernalibus constat pro cuiusque parte: sed et illi mecum furti serui nomine agere possunt, quando et noxa caput sequitur. et si tibi rem periculo tuo utendam commodauero eaque a seruo meo subripiatur, agere mecum furti possis serui nomine.

22. PAULUS libro XXII ad edictum.

Si seruus quem tibi commodauerim furtum fecerit[2], utrum sufficiat contraria commodati actio (quemadmodum competit, si quid in curationem serui impendisti) an furti agendum sit, quaeritur. et furti quidem noxalem habere qui commodatum rogauit procul dubio est, contraria autem commodati tunc eum teneri, cum sciens talem esse seruum ignoranti commodauit.

23. POMPONIUS libro XXI ad Quintum Mucium.

Si commodauero tibi equum, quo utereris usque ad certum locum, si nulla culpa tua interueniente in ipso itinere deterior equus factus sit, non teneris commodati: nam ego in culpa ero, qui in tam longum iter commodaui qui eum laborem sustinere non potuit.

[1] D. xix. 2. 41. [2] D. xix. 2. 45. 1; xlvii. 2. 61. 6.

LIBER DECIMUS SEXTUS.

TIT. III.

DEPOSITI UEL CONTRA.

SUMMARY.—'Depositum' defined (1 pr.); distinguished from 'conductio' (1. 8–10), and 'mandatum' (1. 11–14); cases of (1. 33, 34; 24; 25 pr.; 26 pr., 2; 27). The 'res' must not belong to depositary (15; 31. 1); its accessories are not deposited (1. 5). Voluntary and forced deposit (1. 1–4; 18).

Depositor retains property and, generally, possession (17. 1); may reclaim at any moment (1. 45, 46); must reclaim specifically (1. 40, 41). Deposit by slave (1. 17, 27–31; 11; 33); by thief (1. 39; 31. 1); by convict (31 pr.).

Depositary's duty is to restore undeteriorated (1. 16); and without payment (34). When there are several claimants (1. 36. 37; 14 pr.). He is always liable for 'dolus' (1. 7; 32); e. g. (1. 25, 38; 13 pr.); but not for loss (20); how far for 'dolus' of sub-depositary (16); or for mistake (1. 32, 47; 2; 3; 4). Liability may be extended by agreement to 'culpa' or 'omne periculum' (1. 6, 35); or to deliver elsewhere (12 pr., 1); and by agreement, or misconduct, to payment of interest (24; 25; 26, 1; 28; 29. 1). Deposit with slave (1. 18; 21. 1); 'filius familias' (21 pr.); 'pupillus' (1. 15); 'sequester' (5. 1, 2; 6; 7 pr.; 12. 2; 17); banker (7. 2, 3; 8).

'Actio depositi' is 'bonae fidei' (1. 23); procedure (1. 26; 5); by joint depositors (1. 44); against joint depositaries (1. 43); by representatives of depositor (1. 19; 9); against representatives of depositary (7. 1; 9; 10; 18; 22); by and against 'filius familias' (1. 42; 19). When it may be commenced (1. 22, 45, 46); at whose risk is thenceforward the 'res' (12. 3; 14. 1); what may be recovered (1. 20, 21, 24; 25. 1); effect of judgment against surety (30). When 'condictio' (13. 1; 31. 1); 'ad exhibendum' (33); or 'furti' (29 pr.) will lie. 'Actio contraria' (5 pr.); cross action (23).

Cf. Cod. iv. 34; Inst. iii. 14. 3.

1. ULPIANUS libro XXX ad edictum.

Depositum est quod custodiendum alicui datum est, dictum ex eo quod ponitur: praepositio enim de auget depositum, ut ostendat totum fidei eius commissum quod ad custodiam rei
1 pertinet. Praetor ait: 'Quod neque tumultus neque incendii neque ruinae neque naufragii causa depositum sit, in simplum, earum autem rerum quae supra comprehensae sunt, in ipsum in duplum[1], in heredem eius, quod dolo malo eius factum esse dicetur qui mortuus sit, in simplum, quod ipsius, in duplum
2 iudicium dabo.' Merito has causas deponendi separauit praetor, quae continent fortuitam causam depositionis ex necessitate
3 descendentem, non ex uoluntate proficiscentem. Eum tamen deponere tumultus uel incendii uel ceterarum causarum gratia intelligendum est, qui nullam aliam causam deponendi habet
4 quam imminens ex causis supra scriptis periculum. Haec autem separatio causarum iustam rationem habet: quippe cum quis fidem elegit nec depositum redditur, contentus esse debet simplo, cum uero extante necessitate deponat, crescit perfidiae crimen et publica utilitas coercenda[2] est uindicandae rei publicae causa:
5 est enim inutile in causis huiusmodi fidem frangere. Quae depositis rebus accedunt, non sunt deposita, ut puta si homo

[1] Inst. iv. 6. 17. [2] *legendum* coercendae et uindicandae.

uestitus deponatur, uestis enim non est deposita: nec si equus cum capistro, nam solus equus depositus est. Si conuenit, ut in 6
deposito et culpa praestetur, rata est conuentio: contractus enim legem ex conuentione accipiunt[1]. Illud non probabis, dolum non 7
esse praestandum, si conuenerit[2]: nam haec conuentio contra bonam fidem contraque bonos mores est et ideo nec sequenda est. Si uestimenta seruanda balneatori data perierunt, si quidem 8
nullam mercedem seruandorum uestimentorum accepit, depositi eum teneri et dolum dumtaxat praestare debere puto: quod si accepit, ex conducto. Si quis seruum custodiendum coniecerit 9
forte in pistrinum, si quidem merces interuenit custodiae, puto esse actionem aduersus pistrinarium ex conducto: si uero mercedem accipiebam ego pro hoc seruo, quem in pistrinum accipiebat, ex locato me agere posse: quod si operae eius serui cum custodia pensabantur, quasi genus locati et conducti interuenit, sed quia pecunia non datur, praescriptis uerbis datur actio[3]: si uero nihil aliud quam cibaria praestabat nec de operis quicquam conuenit, depositi actio est. In conducto et locato et in negotio 10
ex quo diximus praescriptis uerbis dandam actionem, et dolum et culpam praestabunt qui seruum receperunt: at si cibaria tantum, dolum dumtaxat. sequemur tamen, ut Pomponius ait, et quid habuerunt proscriptum aut quid conuenerit, dummodo sciamus et si quid fuit proscriptum, dolum tamen eos praestaturos qui receperunt, qui solus in depositum uenit[4]. Si te rogauero, ut rem 11
meam perferas ad Titium, ut is eam seruet, qua actione tecum experiri possum, apud Pomponium quaeritur. et putat tecum mandati, cum eo uero qui eas res receperit depositi: si uero tuo nomine receperit, tu quidem mihi mandati teneris, ille tibi depositi, quam actionem mihi praestabis mandati iudicio conuentus. Quod si rem tibi dedi, ut, si Titius rem non recepisset, tu custo- 12
dires, nec eam recepit, uidendum est, utrum depositi tantum an et mandati actio sit. et Pomponius dubitat: puto tamen mandati esse actionem, quia plenius fuit mandatum habens et custodiae legem. Idem Pomponius quaerit, si tibi mandauero, ut rem ab 13
aliquo meo nomine receptam custodias, idque feceris, mandati an depositi tenearis. et magis probat mandati esse actionem, quia hic est primus contractus. Idem Pomponius quaerit, si apud te 14
uolentem me deponere iusseris apud libertum tuum deponere, an possim tecum depositi experiri. et ait, si tuo nomine, hoc est quasi te custodituro, deposuissem, mihi tecum depositi esse actionem: si uero suaseris mihi, ut magis apud eum deponam, tecum nullam esse actionem, cum illo depositi actio est: nec mandati teneris, quia rem meam gessi[5]. sed si mandasti mihi, ut periculo tuo apud eum deponam, cur non sit mandati actio, non uideo. plane si fideiussisti pro eo, Labeo omnimodo fideiussorem

[1] D. l. 17. 23. [2] D. ii. 14. 27. 3; xiii. 6. 17. pr. [3] Inst. iii. 24. 2.
[4] D. l. 17. 23. [5] Inst. iii. 26. 6.

teneri ait, non tantum si dolo fecit is qui depositum suscepit, sed et si non fecit, est tamen res apud eum. quid enim si fureret is apud quem depositum sit uel pupillus sit, uel neque heres neque bonorum possessor neque successor eius exstaret? tenebitur ergo,
15 ut id praestet quod depositi actione praestari solet. An in pupillum, apud quem sine tutoris auctoritate depositum est, depositi actio detur, quaeritur. sed probari oportet, si apud doli mali iam capacem deposueris, agi posse, si dolum commisit: nam et in quantum locupletior factus est, datur actio in eum et si dolus non
16 interuenit. Si res deposita deterior reddatur, quasi non reddita agi depositi potest: cum enim deterior redditur, potest dici dolo
17 malo redditam non esse[1]. Si seruus meus deposuerit, nihilo
18 minus depositi habebo actionem. Si apud seruum deposuero et cum manumisso agam, Marcellus ait nec tenere actionem[2], quamuis solemus dicere doli etiam in seruitute commissi teneri quem debere, quia et delicta et noxae caput sequuntur: erit igitur
19 ad alias actiones competentes decurrendum. Haec actio bonorum possessoribus ceterisque successoribus, et ei cui ex Trebelliano
20 senatus consulto restituta est hereditas, competit. Non tantum praeteritus dolus in depositi actione ueniet, sed etiam futurus, id
21 est post litem contestatam. Inde scribit Neratius, si res deposita sine dolo malo amissa sit et post iudicium acceptum reciperaretur[3], nihilo minus recte ad restitutionem reum compelli nec debere absolui, nisi restituat. idem Neratius ait, quamuis tunc tecum depositi actum sit, cum restituendi facultatem non habeas horreis forte clusis, tamen si ante condemnationem restituendi facultatem habeas, condemnandum te nisi restituas, quia res apud te est: tunc enim quaerendum, an dolo malo feceris, cum rem non
22 habes. Est autem et apud Iulianum libro tertio decimo digestorum scriptum, eum qui rem deposuit statim posse depositi actione agere: hoc enim ipso dolo facere eum qui suscepit, quod reposcenti rem non reddat. Marcellus autem ait non semper uideri posse dolo facere eum qui reposcenti non reddat: quid enim si in prouincia res sit uel in horreis, quorum aperiendorum condemnationis tempore non sit facultas? uel condicio deposi-
23 tionis non exstitit? Hanc actionem bonae fidei esse dubitari
24 non oportet[4]. Et ideo et fructus in hanc actionem uenire et
25 omnem causam et partum dicendum est, ne nuda res ueniat. Si rem depositam uendidisti eamque postea redemisti in causam depositi, etiamsi sine dolo malo postea perierit, teneri te depositi,
26 quia semel dolo fecisti, cum uenderes[5]. In depositi quoque
27 actione in litem iuratur. Non solum si seruus meus, sed et si is qui bona fide mihi seruiat rem deposuerit, aequissimum erit dari
28 mihi actionem, si rem ad me pertinentem deposuit. Simili modo et si usum fructum in seruo habeam, si id quod deposuit ex eo

[1] D. xiii. 6. 3. 1. [2] infra 21. 1. [3] D. x. 4. 7. 4.
[4] Inst. iv. 6. 28. [5] D. xli. 3. 4. 10; xlvii. 2. 65.

peculio fuit quod ad me pertinebat uel res mea fuit, eadem actione agere potero. Item si seruus hereditarius deposuerit, heredi 29
postea adeunti competit actio[1]. Si seruus deposuit, siue uiuat 30
siue decesserit, utiliter dominus hac actione experietur. ipse autem seruus manumissus non poterit agere: sed et si fuerit alienatus, adhuc ei competit actio cuius fuit seruus cum deponeret: initium enim contractus spectandum est. Si duorum 31
seruus sit qui deposuit, unicuique dominorum in partem competit depositi. Si rem a seruo depositam Titio, quem dominum eius 32
putasti cum non esset, restituisses, depositi actione te non teneri Celsus ait, quia nullus dolus intercessit: cum Titio autem, cui res restituta est, dominus serui aget: sed si exhibuerit, uindicabitur, si uero, cum sciret esse alienum, consumpserit, condemnabitur, quia dolo fecit quo minus possideret. Eleganter apud Iulianum 33
quaeritur, si pecuniam seruus apud me deposuit, ita ut domino pro libertate eius dem, egoque dedero, an tenear depositi. et libro tertio decimo digestorum scribit, si quidem sic dedero quasi ad hoc penes me depositam, teque certiorauero, non competere tibi depositi actionem, quia sciens recepisti, careo igitur dolo[2]: si uero quasi meam pro libertate eius numerauero, tenebor. quae sententia uera mihi uidetur: hic enim non tantum sine dolo malo non reddidit, sed nec reddidit: aliud est enim reddere, aliud quasi de suo dare. Si pecunia apud te ab initio hac lege deposita 34
sit, ut si uoluisses utereris, prius quam utaris depositi teneberis. Saepe euenit, ut res deposita uel nummi periculo sint eius apud 35
quem deponuntur: ut puta si hoc nominatim conuenit[3]. sed et si se quis deposito obtulit, idem Iulianus scribit periculo se depositi illigasse, ita tamen, ut non solum dolum, sed etiam culpam et custodiam praestet, non tamen casus fortuitos. Si 36
pecunia in sacculo signato deposita sit et unus ex heredibus eius qui deposuit ueniat repetens, quemadmodum ei satisfiat, uidendum est. promenda pecunia est uel coram praetore uel interuenientibus honestis personis et exsoluenda pro parte hereditaria: sed et si resignetur, non contra legem depositi fiet, cum uel praetore auctore[4] uel honestis personis interuenientibus hoc eueniet: residuo uel apud eum remanente, si hoc uoluerit (sigillis uidelicet prius ei impressis, uel a praetore uel ab his quibus coram signacula remota sunt) uel, si hoc recusauerit, in aede deponendo[5]. sed si res sunt quae diuidi non possunt, omnes debebit tradere, satisdatione idonea a petitore ei praestanda, in hoc quod supra eius partem est: satisdatione autem non interueniente rem in aedem deponi et omni actione depositarium liberari. Apud Iu- 37
lianum libro tertio decimo digestorum talis species relata est: ait enim, si depositor decesserit et duo existant qui inter se contendant, unusquisque solum se heredem dicens, ei tradendam rem,

[1] D. xliv. 7. 16. [2] D. l. 17. 145. [3] D. ii. 14. 7. 15.
[4] D. xlvi. 3. 81. 1. [5] D. iv. 4. 7. 2; xlviii. 13. 5.

qui paratus est aduersus alterum reum defendere, hoc est eum qui depositum suscepit: quod si neuter hoc onus suscipiat, commodissime dici ait non esse cogendum a praetore iudicium suscipere: oportere igitur rem deponi in aede aliqua, donec de
38 hereditate iudicetur. Si quis tabulas testamenti apud se depositas pluribus praesentibus legit, ait Labeo depositi actione recte de tabulis agi posse. ego arbitror et iniuriarum agi posse, si hoc animo recitatum testamentum est quibusdam praesentibus, ut
39 iudicia secreta eius qui testatus est diuulgarentur[1]. Si praedo uel fur deposuerint[2], et hos Marcellus libro sexto digestorum putat recte depositi acturos: nam interest eorum eo quod teneantur.
40 Si quis argentum uel aurum depositum petat, utrum speciem an et pondus complecti debeat? et magis est ut utrumque complectatur, scyphum forte uel lancem uel pateram dicendo et materiam et pondus addendo[3]. sed et si purpura sit infecta uel lana, pondus similiter adiciendum saluo eo, ut, si de quantitate ponderis
41 incertum est, iuranti succurratur. Si cista signata deposita sit, utrum cista tantum petatur an et species comprehendendae sint? et ait Trebatius cistam repetendam, non singularum rerum depositi agendum: quod et si res ostensae sunt et sic depositae, adiciendae sunt et species uestis. Labeo autem ait eum qui cistam deponit singulas quoque res uideri deponere: ergo et de rebus agere eum oportet. quid ergo si ignorauerit is qui depositum suscipiebat res ibi esse? non multum facere, cum suscepit depositum. ergo et rerum depositi agi posse existimo, quamuis signata cista de-
42 posita sit. Filium familias teneri depositi constat, quia et ceteris actionibus tenetur: sed et cum patre eius agi potest dumtaxat de peculio[4]. idem et in seruo: nam cum domino agetur. plane et Iulianus scripsit et nobis uidetur, si eorum nomine qui sunt in potestate agatur, ueniat in iudicium et si quid per eum in cuius iure sunt captus fraudatusue est, ut et dolus eorum ueniat, non
43 tantum ipsorum cum quibus contractum est. Si apud duos sit deposita res, aduersus unumquemque eorum agi poterit nec liberabitur alter, si cum altero agatur: non enim electione, sed solutione liberantur. proinde si ambo dolo fecerunt et alter quod interest praestiterit, alter non conuenietur exemplo duorum tutorum: quod si alter uel nihil uel minus facere possit, ad alium peruenietur: idemque et si alter dolo non fecerit et idcirco sit absolutus, nam
44 ad alium peruenietur. Sed si duo deposuerint et ambo agant, si quidem sic deposuerunt, ut uel unus tollat totum, poterit in solidum agere: sin uero pro parte pro qua eorum interest, tunc
45 dicendum est in partem condemnationem faciendam. Si deposuero apud te, ut post mortem tuam reddas, et tecum et cum herede tuo possum depositi agere: possum enim mutare uoluntatem et
46 ante mortem tuam depositum repetere. Proinde et si sic depo-

[1] D. ix. 2. 41. pr. [2] D. v. 1. 64. pr; xii. 1. 13. pr. xlvii. 2. 19. [3] D. vi. 1. 6; [4] D. xv. 1. 5.

suero, ut post mortem meam reddatur, potero et ego et heres meus agere depositi, ego mutata uoluntate. Quia autem dolus 47
dumtaxat in hanc actionem uenit, quaesitum est, si heres rem apud testatorem depositam uel commodatam distraxit ignarus depositam uel commodatam, an teneatur. et quia dolo non fecit[1], non tenebitur de re: an tamen uel de pretio teneatur quod ad eum peruenit? et uerius est teneri eum: hoc enim ipso dolo facit, quod id quod ad se peruenit non reddit.

2. PAULUS libro XXXI ad edictum.

Quid ergo, si pretium nondum exegit aut minoris quam debuit uendidit? actiones suas tantummodo praestabit.

3. ULPIANUS libro XXXI ad edictum.

Plane si possit rem redimere et praestare nec uelit, non caret culpa, quemadmodum si redemptam uel alia ratione suam factam noluit praestare causatus, quod semel ignarus uendiderit.

4. PAULUS libro V ad Plautium.

Sed et si non sit heres, sed putauit se heredem et uendidit, simili modo lucrum ei extorquebitur.

5. ULPIANUS libro XXX ad edictum.

Ei apud quem depositum esse dicetur contrarium iudicium depositi datur, in quo iudicio merito in litem non iuratur: non enim de fide rupta agitur[2], sed de indemnitate eius qui depositum suscepit. In sequestrem depositi actio competit. si tamen cum 1
sequestre conuenit, ut certo loco[3] rem depositam exhiberet, nec ibi exhibeat, teneri eum palam est: quod si de pluribus locis conuenit, in arbitrio eius est, quo loci exhibeat: sed si nihil conuenit, denuntiandum est ei, ut apud praetorem exhibeat. Si 2
uelit sequester officium deponere, quid ei faciendum sit? et ait Pomponius adire eum praetorem oportere et, ex eius auctoritate denuntiatione facta his qui eum elegerant, ei rem restituendam qui praesens fuerit. sed hoc non semper uerum puto: nam plerumque non est permittendum officium, quod semel suscepit, contra legem depositionis deponere, nisi iustissima causa interueniente: et cum permittitur, raro ei res restituenda est qui uenit, sed oportet eam arbitratu iudicis apud aedem aliquam deponi.

6. PAULUS libro II ad edictum.

Proprie autem in sequestre est depositum quod a pluribus in solidum certa condicione custodiendum reddendumque traditur[4].

[1] Inst. ii. 6. 4; Gai. ii. 50. [2] D. iii. 2. 6. 7. [3] D. xiii. 4. 9.
[4] D. l. 16. 110.

7. ULPIANUS libro XXX ad edictum.

Si hominem apud se depositum, ut quaestio de eo haberetur, ac propterea uinctum uel ad malam mansionem[1] extensum sequester soluerit misericordia ductus, dolo proximum esse quod factum est arbitror, quia, cum sciret cui rei pararetur, intempestiue misericordiam exercuit, cum posset non suscipere talem causam
1 quam decipere. Datur actio depositi in heredem ex dolo defuncti in solidum: quamquam enim alias ex dolo defuncti non solemus teneri nisi pro ea parte quae ad nos peruenit[2], tamen hic dolus ex contractu[3] reique persecutione descendit ideoque in solidum unus heres tenetur, plures uero pro ea parte qua quisque heres est.
2 Quotiens foro cedunt nummularii[4], solet primo loco ratio haberi depositariorum, hoc est eorum qui depositas pecunias habuerunt, non quas faenore apud nummularios uel cum nummulariis uel per ipsos exercebant. et ante priuilegia igitur, si bona uenierint, depositariorum ratio habetur, dummodo eorum qui uel postea usuras acceperunt ratio non habeatur, quasi renuntiauerint deposito.
3 Item quaeritur, utrum ordo spectetur eorum qui deposuerunt an uero simul omnium depositariorum ratio habeatur. et constat simul admittendos: hoc enim rescripto principali significatur.

8. PAPINIANUS libro IX quaestionum.

Quod priuilegium exercetur non in ea tantum quantitate quae in bonis argentarii ex pecunia deposita reperta est, sed in omnibus fraudatoris facultatibus: idque propter necessarium usum argentariorum ex utilitate publica receptum est. plane sumptus causa, qui necessarie factus est, semper praecedit: nam deducto eo bonorum calculus subduci solet.

9. PAULUS libro XVII ad edictum.

In depositi actione si ex facto defuncti agatur aduersus unum ex pluribus heredibus, pro parte hereditaria agere debeo: si uero ex suo delicto, pro parte non ago: merito, quia aestimatio refertur ad dolum, quem in solidum ipse heres admisit.

10. IULIANUS libro II ex Minicio.

Nec aduersus coheredes eius, qui dolo carent, depositi actio competit.

11. ULPIANUS libro XLI ad Sabinum.

Quod seruus deposuit, is apud quem depositum est seruo rectissime reddet ex bona fide[5]: nec enim conuenit bonae fidei abnegare id quod quis accepit, sed debebit reddere ei a quo accepit, sic tamen, si sine dolo omni reddat, hoc est, ut nec culpae quidem suspicio sit. denique Sabinus hoc explicuit addendo: 'nec ulla

[1] D. xlvii. 10. 15. 41. [2] D. l. 17. 44. [3] D. xliv. 7. 49.
[4] D. xlii. 5. 24. 2. [5] D. xlvi. 3. 35.

causa interuenit, quare putare possit dominum reddi nolle.' hoc ita est, si potuit suspicari, iusta scilicet ratione motus: ceterum sufficit bonam fidem adesse. sed et si ante eius rei furtum fecerat seruus, si tamen ignorauit is apud quem deposuit uel credidit dominum non inuitum fore huius solutionis, liberari potest: bona enim fides exigitur. non tantum autem si remanenti in seruitute fuerit solutum, sed etiam si manumisso uel alienato ex iustis causis liberatio contingit, scilicet si quis ignorans manumissum uel alienatum soluit [1]. idemque et in omnibus debitoribus seruandum Pomponius scribit.

12. POMPONIUS libro XXII ad Sabinum.

Si in Asia depositum fuerit, ut Romae reddatur, uidetur id actum, ut non inpensa eius id fiat apud quem depositum sit, sed eius qui deposuit. Depositum eo loco restitui debet, in quo sine 1
dolo malo eius est apud quem depositum est: ubi uero depositum est, nihil interest. eadem dicenda sunt communiter et in omnibus bonae fidei iudiciis. sed dicendum est, si uelit actor suis inpensis suoque periculo perferri rem Romam, ut audiendus sit, quoniam et in ad exhibendum actione id seruatur [2]. Cum 2
sequestre recte agetur depositi sequestraria actione, quam et in heredem eius reddi oportet. Quemadmodum quod ex stipulatu 3
uel ex testamento dari oporteat post iudicium acceptum cum detrimento rei periret, sic depositum quoque eo die quo depositi actum sit periculo eius apud quem depositum fuerit est, si iudicii accipiendi tempore potuit id reddere reus nec reddidit.

13. PAULUS libro XXXI ad edictum.

Si quis infitiatus sit, non aduersus dominum sed quod eum qui rem depositam petebat uerum procuratorem non putaret aut eius qui deposuisset heredem, nihil dolo malo fecit: postea autem si cognouerit, cum eo agi poterit, quoniam nunc incipit dolo malo facere, si reddere eam non uult. Competit etiam condictio 1
depositae rei nomine, sed non antequam id dolo admissum sit: non enim quemquam hoc ipso, quod depositum accipiat, condictione obligari, uerum quod dolum malum admiserit [3].

14. GAIUS libro IX ad edictum prouinciale.

Si plures heredes exstiterint ei qui deposuerit, dicitur, si maior pars adierit, restituendam rem praesentibus: maiorem autem partem non ex numero utique personarum [4], sed ex magnitudine portionum hereditariarum intellegendam: cautela idonea reddenda. Siue autem cum ipso apud quem deposita est actum fuerit siue 1
cum herede eius, et sua natura res ante rem iudicatam interciderit,

[1] D. xlvi. 3. 18; Inst. iii. 26. 10; Gai. iii. 160.
[2] D. x. 4. 11. 1.
[3] D. xiii. 1. 16; Inst. iv. 1. 17.
[4] D. ii. 14. 8.

ueluti si homo mortuus fuerit, Sabinus et Cassius absolui debere eum cum quo actum est dixerunt, quia aequum esset naturalem interitum ad actorem pertinere, utique cum interitura esset ea res et si restituta esset actori.

15. IULIANUS libro XIII digestorum.

Qui rem suam deponi apud se patitur uel utendam rogat, nec depositi nec commodati actione tenetur: sicuti qui rem suam conducit aut precario rogat, nec precario tenetur nec ex locato [1].

16. AFRICANUS libro VII quaestionum.

Si is apud quem rem deposueris apud alium eam deponat, et ille dolo quid admiserit, ob dolum eius apud quem postea sit depositum eatenus eum teneri apud quem tu deposueris, ut actiones suas tibi praestet.

17. FLORENTINUS libro VII institutionum.

Licet deponere tam plures quam unus possunt, attamen apud sequestrem non nisi plures deponere possunt: nam tum id fit, cum aliqua res in controuersiam deducitur. itaque hoc casu in solidum unusquisque uidetur deposuisse: quod aliter est, cum rem
1 communem plures deponunt. Rei depositae proprietas apud deponentem manet: sed et possessio, nisi apud sequestrem deposita est: nam tum demum sequester possidet: id enim agitur ea depositione, ut neutrius possessioni id tempus procedat [2].

18. NERATIUS libro II membranarum.

De eo quod tumultus incendii ruinae naufragii causa depositum est, in heredem de dolo mortui actio est pro hereditaria portione et in simplum et intra annum quoque: in ipsum et in solidum et in duplum et in perpetuum datur [3].

19. ULPIANUS libro XVII ad edictum.

Iulianus et Marcellus putant filium familias depositi recte agere posse [4].

20. PAULUS libro XVII ad edictum.

Si sine dolo malo rem depositam tibi amiseris, nec depositi teneris nec cauere debes, si deprehenderis, eam reddi [5]: si tamen ad te iterum peruenerit, depositi teneris.

21. IDEM libro LX ad edictum.

Si apud filium familias res deposita sit et emancipatus rem teneat, pater nec intra annum de peculio debet conueniri, sed
1 ipse filius. Plus Trebatius existimat, etiamsi apud seruum de-

[1] D. l. 17. 45. [2] D. xli. 2. 39; l. 16. 110. [3] Inst. iv. 6. 17.
[4] D. xliv. 7. 9. [5] D. xii. 4. 5. 2.

positum sit et manumissus rem teneat, in ipsum dandam actionem, non in dominum, licet ex ceteris causis in manumissum actio non datur.

22. MARCELLUS libro V digestorum.

Si duo heredes rem apud defunctum depositam dolo interuerterint, quodam utique casu in partes tenebuntur: nam si diuiserint decem milia, quae apud defunctum deposita fuerant, et quina milia abstulerint et uterque soluendo est, in partes obstricti erunt: nec enim amplius actoris interest. quod si lancem conflauerint aut conflari ab aliquo passi fuerint aliaue quae species dolo eorum interuersa fuerit, in solidum conueniri poterunt, ac si ipsi seruandam suscepissent: nam certe uerum est in solidum quemque dolo fecisse et nisi pro solido res non potest restitui. nec tamen absurde sentiet qui hoc putauerit, plane nisi integrae rei restitutione eum cum quo actum fuerit liberari non posse, condemnandum tamen, si res non restituetur, pro qua parte heres exstitit.

23. MODESTINUS libro II differentiarum.

Actione depositi conuentus seruo constituto cibariorum nomine apud eundem iudicem utiliter experitur.

24. PAPINIANUS libro IX quaestionum.

'Lucius Titius Sempronio salutem. Centum nummos, quos hac die commendasti mihi adnumerante seruo Sticho actore, esse apud me ut notum haberes, hac epistula manu mea scripta tibi notum facio: quae quando uoles et ubi uoles confestim tibi numerabo.' quaeritur propter usurarum incrementum. respondi depositi actionem locum habere: quid est enim aliud commendare quam deponere[1]? quod ita uerum est, si id actum est, ut corpora nummorum eadem redderentur: nam si ut tantundem solueretur conuenit, egreditur ea res depositi notissimos terminos. in qua quaestione si depositi actio non teneat, cum conuenit tantundem, non idem, reddi, rationem usurarum haberi non facile dicendum est. et est quidem constitutum in bonae fidei iudiciis, quod ad usuras attinet, ut tantundem possit officium arbitri quantum stipulatio: sed contra bonam fidem et depositi naturam est usuras ab eo desiderare temporis ante moram, qui beneficium in suscipienda pecunia dedit. si tamen ab initio de usuris praestandis conuenit, lex contractus seruabitur.

25. IDEM libro III responsorum.

Die sponsaliorum aut postea, res oblatas puellae, quae sui iuris fuit, pater suscepit[2]: heres eius ut exhibeat recte conuenietur etiam actione depositi. Qui pecuniam apud se non obsignatam, ut tantundem redderet depositam, ad usus proprios conuertit, post moram in usuras quoque iudicio depositi condemnandus est.

[1] D. l. 16. 186. [2] D. iii. 5. 32. 1.

26. PAULUS libro IV responsorum.

Publia Maeuia cum proficisceretur ad maritum suum, arcam clusam cum ueste et instrumentis commendauit Gaiae Seiae et dixit ei: 'cum sana saluaue uenero, restitues mihi: certe, si aliquid mihi humanum contigerit[1], filio meo, quem ex alio marito suscepi.' defuncta ea intestata desidero res commendatae cui restitui debeant, filio an marito. Paulus respondit filio.
1 Lucius Titius ita cauit: '*Ἔλαβον καὶ ἔχω εἰς λόγον παρακαταθήκης τὰ προγεγραμμένα τοῦ ἀργυρίου δηνάρια μύρια, καὶ πάντα ποιήσω καὶ συμφωνῶ καὶ ὡμολόγησα, ὡς προγέγραπται· καὶ συνεθέμην χορηγῆσαί σοι τόκον ἑκάστης μνᾶς ἑκάστου μηνὸς ὀβόλους τέσσαρας μέχρι τῆς ἀποδόσεως παντὸς τοῦ ἀργυρίου.*' quaero, an usurae peti possunt. Paulus respondit eum contractum de quo quaeritur depositae pecuniae modum excedere[2], et ideo secundum conuentionem
2 usurae quoque actione depositi peti possunt. 'Titius Semproniis salutem. Habere me a uobis auri pondo plus minus decem et discos duos, saccum signatum: ex quibus debetis mihi decem, quos apud Titium deposuistis: item quos Trophimati decem: item ex ratione patris uestri decem et quod excurrit.' quaero, an ex huiusmodi scriptura aliqua obligatio nata sit, scilicet quod ad solam pecuniae causam attinet. respondit ex epistula de qua quaeritur obligationem quidem nullam natam uideri, sed probationem depositarum rerum impleri posse: an autem is quoque qui deberi sibi cauit in eadem epistula decem probare possit hoc quod scripsit, iudicem aestimaturum.

27. IDEM libro VII responsorum.

Lucius Titius cum haberet filiam in potestate Seiam, Pamphilo seruo alieno in matrimonium collocauit, cui etiam dotem dedit, quam sub titulo depositi in cautionem contulit, et postea nulla denuntiatione a domino facta pater decessit, mox et Pamphilus seruus: quaero, qua actione Seia pecuniam petere possit, cum ipsa patri heres extiterit. Paulus respondit, quoniam dos constitui non potuit[3], ex causa depositi actione de peculio pecuniam repetendam.

28. SCAEUOLA libro I responsorum.

Quintus Caecilius Candidus ad Paccium Rogatianum epistulam scripsit in uerba infra scripta: 'Caecilius Candidus Paccio Rogatiano suo salutem. Uiginti quinque nummorum quos apud me esse uoluisti, notum tibi ista hac epistula facio ad ratiunculam meam ea peruenisse: quibus ut primum prospiciam, ne uacua tibi sint: id est ut usuras eorum accipias, curae habebo.' quaesitum est, an ex ea epistula etiam usurae peti possint. respondi deberi ex bonae fidei iudicio usuras, siue percepit siue pecunia in re sua usus est.

[1] D. l. 16. 162. 1. [2] *quaedam desunt?* [3] Inst. i. 10. 12.

29. PAULUS libro II sententiarum.

Si sacculum uel argentum signatum deposuero et is penes quem depositum fuit me inuito contrectauerit, et depositi et furti actio mihi in eum competit. Si ex permissu meo deposita pecunia 1
is penes quem deposita est utatur, ut in ceteris bonae fidei iudiciis usuras eius nomine praestare mihi cogitur.

30. NERATIUS libro I responsorum.

Si fideiussor pro te apud quem depositum est litis aestimatione damnatus sit, rem tuam fieri [1].

31. TRYPHONINUS libro IX disputationum.

Bona fides quae in contractibus exigitur aequitatem summam desiderat: sed eam utrum aestimamus ad merum ius gentium an uero cum praeceptis ciuilibus et praetoriis? ueluti reus capitalis iudicii deposuit apud te centum: is deportatus est, bona eius publicata sunt: utrumne ipsi haec reddenda an in publicum deferenda sint? si tantum naturale et gentium ius intuemur, ei qui dedit restituenda sunt: si ciuile ius et legum ordinem, magis in publicum deferenda sunt: nam male meritus publice, ut exemplo aliis ad deterrenda maleficia sit, etiam egestate laborare debet. Incurrit hic et alia inspectio. bonam fidem inter eos tantum inter 1
quos contractum est, nullo extrinsecus adsumpto, aestimare debemus an respectu etiam aliarum personarum, ad quas id quod geritur pertinet? exempli loco latro spolia quae mihi abstulit posuit apud Seium inscium de malitia deponentis: utrum latroni an mihi restituere Seius debeat? si per se dantem accipientemque intuemur, haec est bona fides, ut commissam rem recipiat is qui dedit: si totius rei aequitatem, quae ex omnibus personis quae negotio isto continguntur impletur, mihi reddenda sunt, quo facto scelestissimo adempta sunt. et probo hanc esse iustitiam, quae suum cuique ita tribuit [2], ut non distrahatur ab ullius personae iustiore repetitione. quod si ego ad petenda ea non ueniam, nihilo minus ei restituenda sunt qui deposuit, quamuis male quaesita deposuit. quod et Marcellus in praedone et fure scribit. si tamen ignorans latro cuius filio uel seruo rem abstulisset apud patrem dominumue eius deposuit ignorantem, nec ex iure gentium consistet depositum, cuius haec est potestas, ut alii, non domino sua ipsius res quasi aliena, seruanda detur. et si rem meam fur, quam me ignorante subripuit, apud me etiamnunc delictum eius ignorantem deposuerit, recte dicetur non contrahi depositum, quia non est ex fide bona rem suam dominum praedoni restituere compelli. sed et si etiamnunc ab ignorante domino tradita sit quasi ex causa depositi, tamen indebiti dati condictio competet.

32. CELSUS libro XI digestorum.

Quod Nerua diceret latiorem culpam dolum esse, Proculo dis-

[1] D. vi. 1. 46. [2] D. i. 1. 10. pr.

plicebat, mihi uerissimum uidetur. nam et si quis non ad eum modum quem hominum natura desiderat diligens est, nisi tamen ad suum modum curam in deposito praestat, fraude non caret: nec enim salua fide minorem is quam suis rebus diligentiam praestabit.

33. LABEO libro VI posteriorum a Iauoleno epitomatorum.

Seruus tuus pecuniam cum Attio in sequestre deposuit apud Maeuium ea condicione, ut ea tibi redderetur, si tuam esse probasses, si minus, ut Attio redderetur. posse dixi, cum eo apud quem deposita esset incerti agere, id est ad exhibendum, et exhibitam uindicare, quia seruus in deponendo tuum ius deterius facere non potuisset [1].

34. IDEM libro II pithanon.

Potes agere depositi cum eo qui tibi non aliter quam nummis a te acceptis depositum reddere uoluerit, quamuis sine mora et incorruptum reddiderit.

LIBER DECIMUS TERTIUS.

TIT. VII.

DE PIGNERATITIA ACTIONE UEL CONTRA.

SUMMARY.—Nature of the contract of pledge, and modes in which it may be effected (1 pr.; 9. 1, 2; 11. 5; 26; 35. 1). Pledge of 'res aliena' (2; 9 pr., 4; 20; 29; 36. 1), of 'praedium vectigale' or 'superficiarium' (16. 2; 17), of a debt (18 pr.). Accessions to pledge (18. 1, 2), materials of (18. 3), appurtenances of (21). Fraud of pledgor (1. 1, 2; 3; 11. 2; 36. pr.). Pledge to several (20. 1), to slave (28. 1), to pupil (38). Pledge by slave (18. 4), by 'filius familias' (19), by 'libera persona' (11. 6), by tutor, curator, or procurator (11. 7; 12; 16 pr.), by praedo (22. 2).

Power of sale (4; 5; 8. 1–5). Proceeds of sale (6; 7; 8. 5; 11. 3; 24. 2; 35 42).; Effect of sale to pledgee (34; 39), of letting to pledgor (37), of sale to pledgor (40 pr., 1). Antichresis (33). Liability of pledgee (13. 11; 14; 5; 24. 3; 30). When he is bound to return the pledge (8. 2; 11 pr., 1, 4, 5; 40. 2).

Actio pigneraticia (9. 3, 5; 10; 11. 2, 5; 20; 23; 24. 1), utilis (41), contraria (8 pr.; 9 pr.; 16. 1; 22. 3, 4; 24. pr.; 25; 31; 32), furti (22 pr.), metus causa (22. 1).

Sundry cases (2; 13 pr.; 27; 28 pr.; 39; 43).

Cf. Dig. xx.; Cod. iv. 24, viii. 14—35; Inst. iii. 14. 4.

1. ULPIANUS libro XL ad Sabinum.

Pignus contrahitur non sola traditione, sed etiam nuda conuen-
1 tione, etsi non traditum est. Si igitur contractum sit pignus [2] nuda conuentione [3], uideamus, an, si quis aurum ostenderit quasi pignori daturus et aes dederit, obligauerit aurum pignori: et consequens est ut aurum obligetur, non autem aes, quia in hoc non

[1] D. l. 17. 133. [2] D. l. 16. 238. 2. [3] D. xx. 1. 4.

consenserint. Si quis tamen, cum aes pignori daret, adfirmauit hoc aurum esse et ita pignori dederit, uidendum erit, an aes pignori obligauerit et numquid, quia in corpus consensum est[1], pignori esse uideatur: quod magis est. tenebitur tamen pigneraticia contraria actione qui dedit, praeter stellionatum[2] quem fecit. 2

2. POMPONIUS libro VI ad Sabinum.

Si debitor rem pignori datam uendidit et tradidit tuque ei nummos credidisti, quos ille soluit ei creditori cui pignus dederat, tibique cum eo conuenit, ut ea res, quam iam uendiderat, pignori tibi esset, nihil te egisse constat, quia rem alienam pignori acceperis: ea enim ratione emptorem pignus liberatum habere coepisse, neque ad rem pertinuisse, quod tua pecunia pignus sit liberatum.

3. IDEM libro XVIII ad Sabinum.

Si, quasi recepturus a debitore tuo comminus pecuniam, reddidisti ei pignus, isque per fenestram id misit, excepturo eo quem de industria ad id posuerit, Labeo ait furti te agere cum debitore posse et ad exhibendum: et, si agente te contraria pigneraticia excipiat debitor de pignore sibi reddito, replicabitur de dolo et fraude, per quam nec redditum sed per fallaciam ablatum id intellegitur.

4. ULPIANUS libro XLI ad Sabinum.

Si conuenit de distrahendo pignore siue ab initio siue postea, non tantum uenditio ualet, uerum incipit emptor dominium rei habere. sed etsi non conuenerit de distrahendo pignore, hoc tamen iure utimur, ut liceat distrahere, si modo non conuenit, ne liceat. ubi uero conuenit[3], ne distraheretur, creditor, si distraxerit, furti obligatur, nisi ei ter fuerit denuntiatum[4] ut soluat et cessauerit.

5. POMPONIUS libro XIX ad Sabinum.

Idque iuris est, siue omnino fuerint pacti, ne ueneat, siue in summa aut condicione aut loco contra pactionem factum sit.

6. IDEM libro XXXV ad Sabinum.

Quamuis conuenerit, ut fundum pigneraticium tibi uendere liceret, nihilo magis cogendus es uendere[5], licet soluendo non sit is qui pignus dederit, quia tua causa id caueatur. sed Atilicinus ex causa cogendum creditorem esse ad uendendum dicit: quid enim si multo minus sit quod debeatur et hodie pluris uenire

[1] D. xviii. 1. 14; xlv. 1. 22. [2] D. xlvii. 20. [3] Paul. R. S. ii. 13. 5.
[4] Paul. R. S. ii. 5. 1. [5] D. xlvi. 1. 51. 3.

possit pignus quam postea? melius autem est dici eum qui dederit pignus posse uendere et accepta pecunia soluere id quod debeatur, ita tamen, ut creditor necessitatem habeat ostendere rem pigneratam, si mobilis sit, prius idonea cautela a debitore pro indemnitate ei praestanda[1]. inuitum enim creditorem cogi
1 uendere satis inhumanum est. Si creditor pluris fundum pigneratum uendiderit, si id faeneret, usuram eius pecuniae praestare debet ei qui dederit pignus: sed et si ipse usus sit ea pecunia, usuram praestari oportet. quod si eam depositam habuerit, usuras non debet.

7. PAULUS libro II sententiarum.

Si autem tardius superfluum restituat creditor id quod apud eum depositum est, ex mora etiam usuras debitori hoc nomine praestare cogendus est.

8. POMPONIUS libro XXXV ad Sabinum.

Si necessarias impensas fecerim in seruum aut in fundum, quem pignoris causa acceperim, non tantum retentionem, sed etiam contrariam pigneraticiam actionem habebo: finge enim medicis, cum aegrotaret seruus, dedisse me pecuniam et eum decessisse, item insulam fulsisse uel refecisse et postea deustam esse, nec
1 habere quod possem retinere. Si pignori plura mancipia data sint, et quaedam certis pretiis ita uendiderit creditor ut euictionem eorum praestaret, et creditum suum habeat, reliqua mancipia potest retinere, donec ei caueatur, quod euictionis nomine
2 promiserit, indemnem eum futurum. Si unus ex heredibus debitoris portionem suam soluerit, tamen tota res pignori data uenire
3 poterit[2], quemadmodum si ipse debitor portionem soluisset. Si annua bima trima die triginta stipulatus, acceperim pignus pactusque sim, ut nisi sua quaque die pecunia soluta esset, uendere eam mihi liceret, placet, antequam omnium pensionum dies ueniret, non posse me pignus uendere, quia eis uerbis omnes pensiones demonstrarentur: nec uerum est sua quaque die non solutam pecuniam, antequam omnes dies uenirent. sed omnibus pensionibus praeteritis, etiamsi una portio soluta non sit, pignus potest uenire. sed si ita scriptum sit: 'si qua pecunia sua die soluta non erit,'
4 statim competit ei pacti conuentio. De uendendo pignore in rem[3] pactio concipienda est, ut omnes contineantur: sed et si creditoris dumtaxat persona fuerit comprehensa, etiam heres eius
5 iure uendet, si nihil in contrarium actum est. Cum pignus ex pactione uenire potest, non solum ob sortem non solutam uenire poterit, sed ob cetera quoque, ueluti usuras et quae in id impensa sunt.

[1] D. xx. 6. 8. 10. [2] D. xxi. 2. 65. [3] D. ii. 14. 7. 8.

9. ULPIANUS libro XXVIII ad edictum.

Si rem alienam mihi debitor pignori dedit aut malitiose in pignore uersatus sit, dicendum est locum habere contrarium iudicium. Non tantum autem ob pecuniam, sed et ob aliam causam[1] 1 pignus dari potest, ueluti si quis pignus alicui dederit, ut pro se fideiubeat. Proprie pignus dicimus, quod ad creditorem transit, 2 hypothecam, cum non transit nec possessio ad creditorem. Omnis 3 pecunia exsoluta esse debet aut eo nomine satisfactum esse, ut nascatur pigneraticia actio. satisfactum autem accipimus, quemadmodum uoluit creditor, licet non sit solutum: siue aliis pignoribus sibi caueri uoluit, ut ab hoc recedat, siue fideiussoribus siue reo dato siue pretio aliquo uel nuda conuentione, nascitur pigneraticia actio. et generaliter dicendum erit, quotiens recedere uoluit creditor a pignore, uideri ei satisfactum[2], si ut ipse uoluit sibi cauit, licet in hoc deceptus sit. Is quoque, qui rem alienam pignori 4 dedit, soluta pecunia potest pigneraticia experiri. Qui ante solu- 5 tionem egit pigneraticia, licet non recte egit, tamen, si offerat in iudicio pecuniam, debet rem pigneratam et quod sua interest consequi.

10. GAIUS libro IX ad edictum prouinciale.

Quod si non soluere, sed alia ratione satisfacere paratus est, forte si expromissorem dare uult, nihil ei prodest.

11. ULPIANUS libro XXVIII ad edictum.

Solutum non uidetur, si lis contestata cum debitore sit[3] de ipso debito, uel si fideiussor conuentus fuerit. Nouata autem 1 debiti obligatio pignus peremit, nisi conuenit, ut pignus repetatur. Si quasi daturus tibi pecuniam pignus accepero nec dedero, pigne- 2 raticia actione tenebor et nulla solutione facta: idemque et si accepto lata sit pecunia, uel condicio defecit, ob quam pignus contractum est, uel si pactum, cui standum est, de pecunia non petenda factum est. Si in sortem dumtaxat uel in usuras ob- 3 strictum est pignus, eo soluto propter quod obligatum est, locum habet pigneraticia. siue autem usurae in stipulatum sint deductae siue non, si tamen pignus et in eas obligatum fuit, quamdiu quid ex his debetur, pigneraticia cessabit. alia causa est earum quas quis supra licitum modum promisit: nam hae penitus illicitae sunt. Si creditori plures heredes exstiterint et uni ex his pars 4 eius soluatur, non debent ceteri heredes creditoris iniuria adfici, sed possunt totum fundum uendere, oblato debitori eo quod coheredi eorum soluit: quae sententia non est sine ratione. Solutam 5 autem pecuniam accipiendum non solum, si ipsi cui obligata res est, sed et si alii sit soluta uoluntate eius, uel ei cui heres exstitit, uel procuratori eius, uel seruo pecuniis exigendis praeposito. unde

[1] D. XX. 1. 5. [2] D. XX. 6. 5, 6. [3] D. XX. 1. 13. 4.

si domum conduxeris et eius partem mihi locaueris, egoque locatori tuo pensionem soluero, pigneraticia aduersus te potero experiri (nam Iulianus scribit solui ei posse): et si partem tibi, partem ei soluero, tantundem erit dicendum. plane in eam dumtaxat summam inuecta mea et illata tenebuntur, in quam cenaculum conduxi: non enim credibile est hoc conuenisse, ut ad uniuersam pensionem insulae friuola mea tenebuntur. uidetur autem tacite et cum domino aedium hoc conuenisse, ut non pactio cenaculariі
6 proficiat domino, sed sua propria. Per liberam autem personam pignoris obligatio nobis non adquiritur, adeo ut ne per procuratorem plerumque uel tutorem adquiratur: et ideo ipsi actione pigneraticia conuenientur. sed nec mutat quod constitutum est ab imperatore[1] nostro, posse per liberam personam possessionem adquiri[2]: nam hoc eo pertinebit, ut possimus pignoris nobis obligati possessionem per procuratorem uel tutorem adprehendere, ipsam autem obligationem libera persona nobis non semper ad-
7 quiret. Sed si procurator meus uel tutor rem pignori dederit, ipse agere pigneraticia poterit: quod in procuratore ita procedit, si ei mandatum fuit pignori dare

12. GAIUS libro IX ad edictum prouinciale.

uel uniuersorum bonorum administratio ei permissa est ab eo qui sub pignoribus solebat mutuas pecunias accipere.

13. ULPIANUS libro XXXVIII ad edictum.

Si, cum uenderet creditor pignus, conuenerit[3] inter ipsum et emptorem, ut, si soluerit debitor pecuniam pretii emptori, liceret ei recipere rem suam, scripsit Iulianus, et est rescriptum, ob hanc conuentionem pigneraticiis actionibus teneri creditorem, ut debitori mandet ex uendito actionem aduersus emptorem. sed et ipse debitor aut uindicare rem poterit aut in factum actione aduersus
1 emptorem agere. Uenit autem in hac actione et dolus et culpa, ut in commodato[4]: uenit et custodia: uis maior non uenit.

14. PAULUS libro XXIX ad edictum.

Ea igitur quae diligens pater familias in suis rebus praestare solet a creditore exiguntur.

15. ULPIANUS libro XXVIII ad edictum.

Creditor cum pignus reddit, de dolo debet debitori repromittere: et si praedium fuit pigneratum, et de iure eius repromittendum est, ne forte seruitutes, cessante uti creditore, amissae sint.

16. PAULUS libro XXIX ad edictum.

Tutor lege non refragante si dederit rem pupilli pignori, tuendum erit, scilicet si in rem pupilli pecuniam accipiat. idem est et

[1] C. vii. 32. 1. [2] D. xli. 1. 20. 2. [3] D. xx. 5. 7. pr. [4] D. xiii. 6. 5. 2.

in curatore adulescentis uel furiosi. Contrariam pigneraticiam creditori actionem competere certum est: proinde si rem alienam uel alii pigneratam uel in publicum obligatam dedit, tenebitur, quamuis et stellionatus[1] crimen committat. sed utrum ita demum, si scit, an et si ignorauit? et quantum ad crimen pertinet, excusat ignorantia: quantum ad contrarium iudicium, ignorantia eum non excusat, ut Marcellus libro sexto digestorum scribit. sed si sciens creditor accipiat uel alienum uel obligatum uel morbosum contrarium ei non competit. 1

Etiam uectigale[2] praedium pignori dari potest: sed et superficiarium[3], quia hodie utiles actiones superficiariis dantur. 2

17. MARCIANUS libro singulari ad formulam hypothecariam.

Sane diui Seuerus et Antoninus rescripserunt, ut sine deminutione mercedis soli obligabitur[4].

18. PAULUS libro XXIX ad edictum.

Si conuenerit, ut nomen debitoris mei pignori tibi sit, tuenda est a praetore haec conuentio, ut et te in exigenda pecunia et debitorem aduersus me, si cum eo experiar, tueatur. ergo si id nomen pecuniarium fuerit, exactam pecuniam tecum pensabis, si uero corporis alicuius, id quod acceperis erit tibi pignoris loco.

Si nuda proprietas pignori data sit, usus fructus qui postea adcreuerit pignori erit: eadem causa est alluuionis. 1

Si fundus pigneratus uenierit, manere causam pignoris[5], quia cum sua causa fundus transeat, sicut in partu ancillae, qui post uenditionem natus sit. 2

Si quis cauerit, ut silua sibi pignori esset, nauem ex ea materia factam non esse pignori Cassius ait, quia aliud sit materia, aliud nauis: et ideo nominatim in dando pignore adiciendum esse ait: 'quaeque ex silua facta nataue sint.' 3

Seruus rem peculiarem si pignori dederit, tuendum est, si liberam peculii administrationem habuit: nam et alienare eas res potest[6]. 4

19. MARCIANUS libro singulari ad formulam hypothecariam.

Eadem et de filio familias dicta intellegemus.

20. PAULUS libro XXIX ad edictum.

Aliena res pignori dari uoluntate domini potest: sed et si ignorante eo data sit et ratum habuerit, pignus ualebit[7]. 1

Si pluribus res simul pignori detur, aequalis omnium causa est[8]. 2

Si per creditorem stetit quo minus ei soluatur, recte agitur pigneraticia. 3

Interdum etsi soluta sit pecunia, tamen pigneraticia actio inhibenda est, ueluti si creditor pignus suum emerit a debitore.

[1] D. xlvii. 20. 3. 1.
[2] D. xx. 1. 31.
[3] D. xx. 1. 13. 3.
[4] D. ii. 14. 42.
[5] D. xxxix. 5. 35. 1.
[6] D. xx. 1. 9. 1; *uide tamen* D. xx. 3. 1. 1.
[7] D. xx. 1. 16. 1.
[8] D. xx. 1. 16. 8.

21. IDEM libro VI breuium.

Domo pignori data et area eius tenebitur: est enim pars eius. et contra ius soli sequetur aedificium.

22. ULPIANUS libro XXX ad edictum.

Si pignore subrepto furti egerit creditor, totum quidquid percepit debito eum imputare Papinianus confitetur[1], et est uerum, etiamsi culpa creditoris furtum factum sit. multo magis hoc erit dicendum in eo quod ex condictione consecutus est. sed quod ipse debitor furti actione praestitit[2] creditori uel condictione, an debito sit imputandum uideamus: et quidem non oportere id ei restitui, quod ipse ex furti actione praestitit, peraeque relatum est
1 et traditum, et ita Papinianus libro nono quaestionum ait[3]. Idem Papinianus ait et si metus causa seruum pigneratum debitori tradiderit, quem bona fide pignori acceperat: nam si egerit quod metus causa factum est et quadruplum sit consecutus, nihil neque
2 restituet ex eo quod consecutus est nec debito imputabit[4]. Si praedo rem pignori dederit, competit ei et de fructibus pigneraticia actio, quamuis ipse fructus suos non faciet (a praedone enim fructus et uindicari extantes possunt et consumpti condici): pro-
3 derit igitur ei, quod creditor bona fide possessor fuit. Si post distractum pignus, debitor, qui precario rogauit uel conduxit
4 pignus, possessionem non restituat, contrario iudicio tenetur. Si creditor, cum uenderet pignus, duplam promisit (nam usu hoc euenerat) et conuentus ob euictionem erat et condemnatus, an haberet regressum pigneraticiae contrariae actionis? et potest dici esse regressum, si modo sine dolo et culpa sic uendidit et ut pater familias diligens id gessit: si uero nullum emolumentum talis uenditio attulit, sed tanti uenderet, quanto uendere potuit, etiamsi haec non promisit, regressum non habere:

23. TRYPHONINUS libro VIII disputationum.

nec enim amplius a debitore quam debiti summa consequi poterit. sed si stipulatio usurarum fuerat et post quinquennium forte quam pretium ex re obligata[5] uictus eam emptori restituit, etiam medii temporis usuras a debitore petere potest, quia nihil ei solutum esse, ut auferri non possit, palam factum est: sed si simplum praestitit, doli exceptione repellendus erit ab usurarum petitione, quia habuit usum pecuniae pretii, quod ab emptore acceperat.

24. ULPIANUS libro XXX ad edictum.

Eleganter apud me quaesitum est, si impetrasset[6] creditor a Caesare, ut pignus possideret idque euictum esset, an habeat contrariam pigneraticiam. et uidetur finita esse pignoris obligatio[7]

[1] D. xlvii. 2. 15. pr. [2] Inst. iv. 1. 14. [3] D. xlvii. 2. 79. [4] D. l. 17. 46. [5] *inter* obligata *et* uictus *excidere fortasse huiusmodi* consecutus est, duplae iudicio suscepto de re obligata. [6] D. xli. 1. 63. 4; C. viii. 34. [7] D. xxxvi. 1. 59.

et a contractu recessum. immo utilis ex empto[1] accommodata est, quemadmodum si pro soluto ei res data fuerit, ut in quantitatem debiti ei satisfiat uel in quantum eius intersit, et compensationem habere potest creditor, si forte pigneraticia uel ex alia causa cum eo agetur. Qui reprobos nummos soluit creditori, an 1
habet pigneraticiam actionem quasi soluta pecunia, quaeritur: et constat neque pigneraticia eum agere neque liberari posse, quia reproba pecunia non liberat soluentem, reprobis uidelicet nummis reddendis. Si uendiderit quidem creditor pignus pluris quam 2
debitum erat, nondum autem pretium ab emptore exegerit, an pigneraticio iudicio conueniri possit[2] ad superfluum reddendum, an uero uel exspectare debeat, quoad emptor soluat, uel suscipere actiones aduersus emptorem? et arbitror non esse urguendum ad solutionem creditorem, sed aut exspectare debere debitorem aut, si non exspectat, mandandas ei actiones aduersus emptorem periculo tamen uenditoris. quod si accepit iam pecuniam, superfluum reddit. In pigneraticio iudicio uenit et si res pignori datas male 3
tractauit creditor uel seruos debilitauit. plane si pro maleficiis[3] suis coercuit uel uinxit uel optulit praefecturae uel praesidi, dicendum est pigneraticia creditorem non teneri. quare si prostituit ancillam uel aliud improbatum facere coegit, ilico pignus ancillae soluitur.

25. IDEM libro XXXI ad edictum.

Si seruos pigneratos artificiis instruxit creditor[4], si quidem iam imbutos uel uoluntate debitoris, erit actio contraria: si uero nihil horum intercessit, si quidem artificiis necessariis, erit actio contraria, non tamen sic, ut cogatur seruis carere pro quantitate sumptuum debitor. sicut enim neglegere creditorem dolus et culpa quam praestat non patitur, ita nec talem efficere rem pigneratam, ut grauis sit debitori ad reciperandum: puta saltum grandem pignori datum ab homine, qui uix luere potest, nedum excolere, tu acceptum pignori excoluisti sic, ut magni pretii faceres: alioquin non est aequum aut quaerere me alios creditores aut cogi distrahere quod uelim receptum aut tibi paenuria coactum derelinquere. medie igitur haec a iudice erunt dispicienda, ut neque delicatus debitor neque onerosus creditor audiatur.

26. IDEM libro III disputationum.

Non est mirum, si ex quacumque causa magistratus in possessionem aliquem miserit, pignus constitui, cum testamento quo que pignus constitui posse imperator noster cum patre saepissime rescripsit. Sciendum est, ubi iussu magistratus pignus constituitur, 1
non alias constitui, nisi uentum fuerit in possessionem.

27. IDEM libro VI opinionum.

Petenti mutuam pecuniam creditori, cum prae manu debitor non haberet, species auri dedit, ut pignori apud alium creditorem

[1] D. xxi. 2. 74. 1. [2] Paul. R. S. ii. 13. 1. [3] D. vii. 1. 23. 1; xlv. 1. 96. [4] D. xix. 1. 13. 22.

poneret. si iam solutione liberatas receptasque eas is qui susceperat tenet, exhibere iubendus est: quod si etiam nunc apud creditorem creditoris sunt, uoluntate domini nexae uidentur, sed ut liberatae tradantur, domino earum propria actio aduersus suum creditorem competit.

28. IULIANUS libro XI digestorum.

Si creditor qui rem pignori acceperat, amissa eius possessione, Seruiana actione petierit et litis aestimationem consecutus sit, postea debitor eandem rem petens exceptione summouetur, nisi
1 offerat ei debitor quod pro eo solutum est. Si seruus pro peculiari nomine pignus acceperit, actio pigneraticia aduersus dominum debitori competit.

29. IDEM libro XLIV digestorum.

Si rem alienam bona fide emeris et mihi pignori dederis ac precario rogaueris, deinde me dominus heredem instituerit, desinet[1] pignus esse et sola precarii rogatio supererit: idcirco usucapio tua interpellabitur.

30. PAULUS libro V epitomarum Alfeni Vari digestorum.

Qui ratiario crediderat, cum ad diem pecunia non solueretur, ratem in flumine sua auctoritate detinuit: postea flumen creuit et ratem abstulit. si inuito ratiario retinuisset, eius periculo ratem fuisse respondit: sed si debitor sua uoluntate concessisset, ut retineret, culpam dumtaxat ei praestandam, non uim maiorem.

31. AFRICANUS libro VIII quaestionum.

Si seruus pignori datus creditori furtum faciat, liberum est debitori seruum pro noxae deditione relinquere: quod si sciens furem pignori mihi dederit, etsi paratus fuerit pro noxae dedito apud me relinquere, nihilo minus habiturum me pigneraticiam actionem, ut indemnem me praestet. eadem seruanda esse Iulianus ait etiam cum depositus uel commodatus seruus furtum faciat[2].

32. MARCIANUS libro IV regularum.

Cum debitore, qui alienam rem pignori dedit, potest creditor contraria pigneraticia agere, etsi soluendo debitor sit.

33. IDEM libro singulari ad formulam hypothecariam.

Si pecuniam debitor soluerit, potest pigneraticia actione uti ad reciperandam ἀντίχρησιν[3]: nam cum pignus sit, hoc uerbo poterit uti.

34. MARCELLUS libro singulari responsorum.

Titius cum credidisset pecuniam Sempronio, et ob eam pignus accepisset, futurumque esset ut distraheret eam creditor, quia

[1] D. l. 17. 45. pr. [2] D. xiii. 6. 22. [3] D. xx. 1. 11. 1.

pecunia non solueretur, petit a creditore, ut fundum certo pretio emptum haberet et cum impetrasset, epistulam, qua se uendidisse fundum creditori significaret, emisit: quaero, an hanc uenditionem debitor reuocare possit offerendo sortem et usuras quae debentur. Marcellus respondit, secundum ea quae proposita essent, reuocare non posse.

35. FLORENTINUS libro VIII institutionum.

Cum et sortis nomine et usurarum aliquid debetur ab eo qui sub pignoribus pecuniam debet, quidquid ex uenditione pignorum recipiatur, primum usuris, quas iam tunc deberi constat, deinde si quid superest sorti accepto ferendum est: nec audiendus est debitor, si, cum parum idoneum se esse sciat, eligit, quo nomine exonerari pignus suum malit. Pignus, manente proprietate debi- 1
toris, solam possessionem transfert ad creditorem[1]: potest tamen et precario et pro conducto debitor re sua uti.

36. ULPIANUS libro XI ad edictum.

Si quis in pignore pro auro aes[2] subiecisset creditori, qualiter teneatur, quaesitum est. in qua specie rectissime Sabinus scribit, si quidem dato auro aes subiecisset, furti teneri: quod si in dando aes subiecisset, turpiter fecisse, non furem esse. sed et hic puto pigneraticium iudicium locum habere, et ita Pomponius scribit. sed et extra ordinem stellionatus nomine plectetur, ut est saepissime rescriptum. Sed et si quis rem alienam mihi pignori dederit 1
sciens prudensque uel si quis alii obligatam mihi obligauit nec me de hoc certiorauerit, eodem crimine plectetur. plane si ea res ampla est et ad modicum aeris fuerit pignerata, dici debebit cessare non solum stellionatus crimen, sed etiam pigneraticiam et de dolo actionem, quasi in nullo captus sit qui pignori secundo loco accepit.

37. PAULUS libro V ad Plautium.

Si pignus mihi traditum locassem domino[3], per locationem retineo possessionem, quia antequam conduceret debitor, non fuerit eius possessio, cum et animus mihi retinendi sit et conducenti non sit animus possessionem apiscendi.

38. MODESTINUS libro I differentiarum.

Pupillo capienti pignus propter metum pigneraticiae actionis necessaria est tutoris auctoritas.

39. IDEM libro IV responsorum.

Gaius Seius ob pecuniam mutuam fundum suum Lucio Titio pignori dedit: postea pactum inter eos factum est, ut creditor

[1] D. xli. 2. 36; xli. 3. 16. [2] supra 1. 2. [3] D. xli. 2. 37; xli. 3. 33. 5.

pignus suum in conpensationem pecuniae suae certo tempore possideret: uerum ante expletum tempus creditor cum suprema sua ordinaret, testamento cauit, ut alter ex filiis suis haberet eum fundum et addidit 'quem de Lucio Titio[1] emi,' cum non emisset: hoc testamentum inter ceteros signauit et Gaius Seius, qui fuit debitor. quaero, an ex hoc quod signauit praeiudicium aliquod sibi fecerit, cum nullum instrumentum uenditionis proferatur, sed solum pactum, ut creditor certi temporis fructus caperet. Herennius Modestinus respondit contractui pignoris non obesse, quod debitor testamentum creditoris, in quo se emisse pignus expressit, signasse proponitur.

40. PAPINIANUS libro III responsorum.

Debitor a creditore pignus quod dedit frustra emit, cum rei suae nulla emptio sit[2]: nec si minoris emerit et pignus petat aut dominium uindicet, ei non totum debitum offerenti creditor posses-
1 sionem restituere cogetur. Debitoris filius, qui manet in patris potestate, frustra pignus a creditore patris peculiaribus nummis comparat: et ideo si patronus debitoris contra tabulas eius possessionem acceperit, dominii partem optinebit: nam pecunia, quam
2 filius ex re patris in pretium dedit, pignus liberatur. Soluta pecunia creditor possessionem pignoris, quae corporalis apud eum fuit, restituere debet nec quicquam amplius praestare cogitur. itaque si medio tempore pignus creditor pignori dederit, domino soluente pecuniam quam debuit secundi pignoris neque persecutio dabitur neque retentio relinquetur.

41. PAULUS libro III quaestionum.

Rem alienam pignori dedisti, deinde dominus rei eius esse coepisti: datur utilis actio pigneraticia creditori. non est idem dicendum[3], si ego Titio, qui rem meam obligauerat sine mea uoluntate, heres extitero: hoc enim modo pignoris persecutio concedenda non est creditori, nec utique sufficit ad competendam utilem pigneraticiam actionem eundem esse dominum qui etiam pecuniam debet. sed si conuenisset de pignore, ut ex suo mendacio arguatur, improbe resistit quo minus utilis actio moueatur.

42. PAPINIANUS libro III responsorum.

Creditor iudicio quod de pignore dato proponitur, ut superfluum pretii cum usuris restituat, iure cogitur, nec audiendus erit, si uelit emptorem delegare, cum in uenditione, quae fit ex facto[4], suum creditor negotium gerat.

43. SCAEUOLA libro V digestorum.

Locum purum pignori creditori obligauit eique instrumentum emptionis tradidit: et cum eum locum inaedificare uellet, mota

[1] de Gaio Seio? [2] D. xvii. 1. 22. 3; xviii. 1. 16. [3] *sed uide* D. xx. 1. 22.
[4] pacto? *uide* Inst. ii. 8. 1.

sibi controuersia a uicino de latitudine, quod alias probare non poterat, petit a creditore, ut instrumentum a se traditum auctoritatis exhiberet: quo non exhibente minorem locum aedificauit atque ita damnum passus est. quaesitum est, an, si creditor pecuniam petat uel pignus uindicet, doli exceptione posita iudex huius damni rationem habere debeat. respondit, si operam non dedisset, ut instrumenti facultate subducta debitor caperetur, posse debitorem pecunia soluta pigneraticia agere: opera autem in eo data tunc et ante pecuniam solutam in id quod interest cum creditore agi. Titius cum pecuniam mutuam accepit a Gaio Seio sub pig- 1
nore culleorum: istos culleos cum Seius in horreo haberet, missus ex officio annonae centurio culleos ad annonam sustulit ac postea instantia Gaii Seii creditoris reciperati sunt: quaero, intertrituram, quae ex operis facta est, utrum Titius debitor an Seius creditor adgnoscere debeat. respondit, secundum ea quae proponerentur, ob id quod eo nomine intertrimenti accidisset, non teneri.

LIBER QUADRAGESIMUS QUINTUS.

TIT. I.

DE UERBORUM OBLIGATIONIBUS.

SUMMARY.—'Stipulatio' defined (5. 1), its relation to other contracts (38. 21, 25; 89; 126. 2).

Its formation. Persons who cannot join in (1 pr.; 6; 70; 126. 2; 141. 2): when made by a minor (101), through a person in potestate (45 pr.; 78 pr.), a slave (1 pr.; 38. 6-8), vetante domino (62), by fil. fam. or slave when pater captive (11; 73. 1), by procurator praesentis (79). A promise for self and others (38. 14, 15), for person in potestate (56. 3; 130), by 'liber homo' to master (118 pr.), by libertus to patronus (126. 2).

Consensus must be a 'continuous actus' (1. 1; 137 pr.), how affected by mistake as to substance (22), name (32), object (83. 1; 137. 1). Immaterial variance (65. 1; 136 pr.). The answer must be in words (1. 2), need not be in latin (1. 6), must correspond to the question (1. 3-5; 83. 2; 141. 3), so differing from consensual contracts (35. 2). Surplusage (65 pr.; 97; 126. 3). Due formation presumed from written acknowledgment (30; 134. 2). Stipulation irregularly formed does not create even natural obligation (1. 2).

Divisions of stipulations into iudiciales, praetoriae, conventionales, communes, (5 pr.; 52 pr.); speciei, generis, operarum (54); certae, incertae (74; 75); dare, facere (2 pr.; 137. 8).

Stipulatio though well formed is 'inutilis' when uncertain (68), impossible (35 pr.; 69; 137. 5), illegal (35. 1), immoral (35. 1; 134 pr.), 'turpis' (26; 27 pr.; 107; 123), with thief (29. 1), dependent on will of promissor (17; 46. 1-3; 108. 1), imposing a penalty different from that of the law (19), containing impossible condition (7; 8), not when performance difficult (2. 2), for 'res sua' (82 pr.; 87), for 'res sacra,' &c. (34; 83. 5; 137. 6), for 'mortuus' (83. 7), for 'liber homo' (103), for 'actus deinde iter' (58). Also, stipulatio alteri (38. 17, 20, 23); promissio pro alio (81; 83 pr.); certain matrimonial contracts (97. 2; 134 pr.); other cases (18; 61; 94; 95; 130).

The effect of stipulations, 'Ephesi, &c., dari' (73 pr.; 137. 2; 141. 4), to pay 'in annos singulos' (16. 1), 'hoc mense' (42), 'aut x aut xv' (109; 112 pr.), for 'fundus' (78. 1), 'rem tradi' (28), 'possessionem tradi' (52. 1), 'habere licere' (38 pr., 4, 5, 9), 'possidere licere' (38. 7), 'uti frui licere' (38. 10–12; 56. 6, 7; 58), for money 'in arca' (37), for 'factum alienum' (38 pr.–2), 'post mortem' (45. 1–4), 'quoad vivam' (56. 4), not to take concubine (121. 1); other cases (18; 25; 39; 40; 104; 111; 116; 132). 'Doli clausula' (38. 13; 119; 121 pr.; 135. 4). Special kinds of stipulation (5. 3a–4; 21; 98). Satisdatio (5. 2, 3; 112. 1).

Alternative stipulations (12; 16; 55; 56. 2; 76 pr.; 93; 118. 2; 129; 138. 1; 141 pr., 1, 5–9), conjunctive (56 pr., 1; 110 pr.), divisible (29 pr.; 72 pr.; 85; 86; 117; 140 pr., 1). Conditions (7; 8; 9; 10; 17; 19; 20; 27. 1; 31; 38. 16; 48; 57; 59; 63; 64; 71; 100; 108 pr.; 115; 121. 2; 129; 135), leaving decision to arbitrator (43; 44). Penalties (68; 71; 81; 90; 137. 7). Time (13; 14; 15; 38. 16; 72. 1, 2; 73 pr.; 76. 1; 77; 98. 1; 99. 1; 118. 1; 122 pr.; 124; 126 pr.; 135 pr.–2; 137. 2–4; 138 pr.).

Interpretation (38. 18, 19; 41; 46 pr.; 47; 56. 5; 80; 83 pr.–4; 99 pr.; 106; 110. 1; 120; 125; 126. 2; 134. 1–3).

Performance and excuses for non-performance (2. 1–5; 23; 24; 33; 46; 51; 72. 1; 83. 6, 8; 85. 7; 91; 96; 98 pr.; 128; 136. 1; 140. 2). 'Mora' (43; 49; 50; 56. 8; 72. 2; 73. 2; 82. 1, 2; 84; 88; 91. 3, 4; 105; 113; 114; 127; 135. 2). Measure of damages (59; 60; 114).

Stipulations available against heirs (2. 2–5; 121. 3; 131; 133; 139), in favour of heirs (2. 6; 3; 4; 92). 'Novatio' (91. 6). 'Exceptio doli' (36; 53; 73. 2), 'pacti conventi' (56. 4).

Sundry cases (38. 20–22, 24, 25; 67; 102; 122. 1–6; 126. 1).

Cf. Dig. xlv. 2, 3; xlvi. 1; Cod. viii. 38–40; Inst. iii. 15–19; Gai. iii. 92–109.

1. ULPIANUS libro XLVIII ad Sabinum.

Stipulatio non potest confici nisi utroque loquente: et ideo neque mutus neque surdus[1] neque infans stipulationem contrahere possunt: nec absens quidem, quoniam exaudire inuicem debent. si quis igitur ex his uult stipulari, per seruum praesentem stipuletur, et adquiret ei ex stipulatu actionem. item si quis obligari uelit,
1 iubeat[2] et erit quod iussu obligatus. Qui praesens interrogauit, si antequam sibi responderetur discessit, inutilem efficit stipulationem: sin uero praesens interrogauit, mox discessit et reuerso responsum est, obligat: interuallum enim medium[3] non uitiauit
2 obligationem. Si quis ita interroget 'dabis?' responderit 'quid ni?', et is utique in ea causa est, ut obligetur[4]: contra si sine uerbis adnuisset. non tantum autem ciuiliter, sed nec naturaliter obligatur, qui ita adnuit: et ideo recte dictum est non obligari
3 pro eo nec fideiussorem quidem. Si quis simpliciter interrogatus responderit: 'si illud factum erit, dabo[5],' non obligari eum constat: aut si ita interrogatus: 'intra kalendas quintas?' responderit: 'dabo idibus,' aeque non obligatur: non enim sic respondit, ut interrogatus est. et uersa uice si interrogatus fuerit sub condicione, responderit pure, dicendum erit eum non obligari. cum adicit aliquid uel detrahit obligationi, semper probandum est uitiatam esse obligationem, nisi stipulatori diuersitas responsionis ilico placuerit: tunc enim alia stipulatio contracta esse uidetur.

[1] D. xliv. 7. 1. 15. [2] D. xv. 4. 1. 1. [3] infra 137 pr.
[4] Inst. iii. 15. 1. [5] Inst. iii. 19. 5.

Si stipulanti mihi 'decem' tu 'uiginti' respondeas, non esse 4
contractam obligationem nisi in decem constat. ex contrario
quoque si me 'uiginti' interrogante tu 'decem' respondeas, obli-
gatio nisi in decem non erit contracta: licet enim oportet
congruere summam, attamen manifestissimum est uiginti et decem
inesse. Sed si mihi Pamphilum stipulanti tu Pamphilum et 5
Stichum spoponderis, Stichi adiectionem pro superuacuo habendam
puto: nam si tot sunt stipulationes, quot corpora, duae sunt
quodammodo stipulationes, una utilis, alia inutilis, neque uitiatur
utilis per hanc inutilem. Eadem an alia lingua respondeatur, 6
nihil interest. proinde si quis Latine interrogauerit, respondeatur
ei Graece, dummodo congruenter[1] respondeatur, obligatio con-
stituta est: idem per contrarium. sed utrum hoc usque ad
Graecum sermonem tantum protrahimus an uero et ad alium,
Poenum forte uel Assyrium uel cuius alterius linguae, dubitari
potest. et scriptura Sabini, sed et uerum, patitur ut omnis sermo
contineat uerborum obligationem, ita tamen, ut uterque alterius
linguam intellegat siue per se siue per uerum interpretem.

2. PAULUS libro XII ad Sabinum.

Stipulationum quaedam in dando, quaedam in faciendo con-
sistunt. Et harum omnium quaedam partium praestationem re- 1
cipiunt, ueluti cum decem dari stipulamur: quaedam non recipiunt,
ut in his, quae natura diuisionem non admittunt, ueluti cum
uiam iter actum[2] stipulamur: quaedam partis quidem dationem
natura recipiunt, sed nisi tota dantur, stipulationi satis non fit,
ueluti cum hominem generaliter stipulor aut lancem aut quodlibet
uas: nam si Stichi pars soluta sit, nondum in ulla parte stipula-
tionis liberatio nata est, sed aut statim repeti potest[3] aut in
pendenti est, donec alius detur. eiusdem condicionis est haec
stipulatio: 'Stichum aut Pamphilum dari?' Ex his igitur stipu- 2
lationibus ne heredes quidem pro parte soluendo liberari possunt,
quamdiu non eandem rem omnes dederint: non enim ex persona
heredum condicio obligationis immutatur. et ideo si diuisionem
res promissa non recipit, ueluti uia, heredes promissoris singuli in
solidum tenentur[4]: sed quo casu unus ex heredibus solidum
praestiterit, repetitionem habebit a coherede familiae erciscundae
iudicio. ex quo quidem accidere Pomponius ait, ut et stipulatoris
uiae uel itineris heredes singuli in solidum habeant actionem:
sed quidam hoc casu extingui stipulationem putant, quia per
singulos adquiri seruitus non potest[5]: sed non facit inutilem
stipulationem difficultas praestationis. Si tamen hominem stipu- 3
latus cum uno ex heredibus promissoris egero, pars dumtaxat cete-
rorum obligationi supererit, ut et solui potest. idemque est, si

[1] D. xliv. 7. 52. 2. [2] D. viii. 1. 17. [3] D. xii. 6. 32. 3.
[4] D. x. 2. 25. 9, 10. [5] D. viii. 3. 19; viii. 5. 4. 3.

4 uni ex heredibus accepto latum sit. Idemque est in ipso promis-
5 sore et fideiussoribus eius, quod diximus in heredibus. Item si in facto sit stipulatio, ueluti si ita stipulatus fuero: 'per te non fieri 'neque per heredem tuum, quo minus mihi ire agere liceat[1]?' et unus ex pluribus heredibus prohibuerit, tenentur quidem et coheredes eius, sed familiae erciscundae iudicio ab eo repetent quod
6 praestiterint. hoc et Iulianus et Pomponius probant. Contra autem si stipulator decesserit, qui stipulatus erat sibi heredique suo agere licere, et unus ex heredibus eius prohibeatur, interesse dicemus, utrum in solidum committatur stipulatio an pro parte eius qui prohibitus est. nam si poena stipulationi adiecta sit, in solidum committetur, sed qui non sunt prohibiti, doli mali exceptione summouebuntur: si uero poena nulla posita sit, tunc pro parte eius tantum qui prohibitus est committetur stipulatio.

3. ULPIANUS libro XLIX ad Sabinum.

Idem iuris est et in illa stipulatione: 'mihi heredique meo
1 'habere licere?' Sed haec differentia illam habet rationem, quod, ubi unus ex heredibus prohibetur, non potest coheres ex stipulatu agere, cuius nihil interest, nisi poena subiecta sit: nam poena subiecta efficit, ut omnibus committatur, quia hic non quaerimus, cuius intersit. enimuero ubi unus ex heredibus prohibet, omnes tenentur heredes: interest enim prohibiti a nemine prohiberi.

4. PAULUS libro XII ad Sabinum.

Eadem dicemus et si dolum abesse[2] a te heredeque tuo stipulatus sim et aut promissor aut stipulator pluribus heredibus relictis
1 decesserit. Cato[3] libro quinto decimo scribit poena certae pecuniae promissa, si quid aliter factum sit, mortuo promissore si ex pluribus heredibus unus contra quam cautum sit fecerit, aut ab omnibus heredibus poenam committi pro portione hereditaria aut ab uno pro portione sua: ab omnibus, si id factum, de quo cautum est, indiuiduum sit, ueluti 'iter fieri,' quia quod in partes diuidi non potest, ab omnibus quodammodo factum uideretur: at si de eo cautum sit, quod diuisionem recipiat, ueluti 'amplius non agi,' tum eum heredem, qui aduersus ea fecit, pro portione sua solum poenam committere. differentiae hanc esse rationem, quod in priore casu omnes commisisse uidentur, quod nisi in solidum peccari non poterit, illam stipulationem 'per te non fieri, quo 'minus mihi ire agere liceat?' sed uideamus, ne non idem hic sit, sed magis idem, quod in illa stipulatione 'Titium heredemque 'eius ratum habiturum:' nam hac stipulatione et solus tenebitur, qui non habuerit ratum, et solus aget, a quo fuerit petitum: idque et Marcello uidetur, quamuis ipse dominus pro parte ratum habere

[1] D. x. 2. 25. 12; ibid. 44. 5. [2] D. xlvi. 7. 19. pr.; l. 16. 69.
[3] D. i. 2. 2. 38.

non potest. Si is, qui duplam stipulatus est[1], decesserit pluribus 2
heredibus relictis, unusquisque ob euictionem suae partis pro
portione sua habebit actionem. idemque est in stipulatione
quoque fructuaria[2] et damni infecti et ex operis noui nuntiatione:
restitui tamen opus ex operis noui nuntiatione pro parte non
potest. haec utilitatis causa ex parte stipulatorum recepta sunt:
ipsi autem promissori pro parte neque restitutio neque defensio
contingere potest.

5. POMPONIUS libro XXVI ad Sabinum.

Stipulationum[3] aliae iudiciales sunt, aliae praetoriae, aliae
conuentionales, aliae communes praetoriae et iudiciales. iudi-
ciales sunt dumtaxat, quae a mero iudicis officio proficiscuntur,
ueluti de dolo cautio: praetoriae[4], quae a mero praetoris officio
proficiscuntur, ueluti damni infecti. praetorias autem stipulationes
sic audiri oportet, ut in his contineantur etiam aediliciae: nam et
hae ab iurisdictione ueniunt. conuentionales sunt, quae ex con-
uentione reorum fiunt, quarum totidem genera sunt, quot paene
dixerim rerum contrahendarum: nam et ob ipsam uerborum obli-
gationem fiunt et pendent ex negotio contracto. communes sunt
stipulationes ueluti rem saluam fore pupilli: nam et praetor iubet
rem saluam fore pupillo caueri et interdum iudex, si aliter expediri
haec res non potest: item duplae stipulatio uenit ab iudice aut ab
aedilis edicto. Stipulatio autem est uerborum conceptio, quibus 1
is qui interrogatur daturum facturumue se quod interrogatus est
responderit. Satis acceptio est stipulatio, quae ita obligat pro- 2
missorem, ut adpromissores quoque ab eo accipiantur, id est qui
idem promittunt. Satis autem accipere dictum est eodem modo, 3
quo satis facere: nam quia id, quo quis contentus erat, ei prae-
stabatur, satis fieri dictum est: et similiter quia tales quibus
contentus quis futurus esset ita dabantur, ut uerbis obligarentur,
satis accipi dictum est. Si sortem promiseris et, si ea soluta non 3a
esset, poenam: etiamsi unus ex heredibus tuis portionem suam ex
sorte soluerit, nihilo minus poenam committet, donec portio
coheredis soluatur. Idemque est de poena ex compromisso, si 4
unus paruerit, alter non paruerit sententiae iudicis: sed a coherede
ei satisfieri debet. nec enim aliud in his stipulationibus sine
iniuria stipulatoris constitui potest.

6. ULPIANUS libro I ad Sabinum.

Is, cui bonis interdictum est[5], stipulando sibi adquirit, tradere
uero non potest uel promittendo obligari: et ideo nec fideiussor
pro eo interuenire poterit, sicut nec pro furioso[6].

[1] Paul. R. S. ii. 17. 3. [2] D. vii. 1. 13. pr. [3] Inst. iii. 18.
[4] D. xlvi. 5. 1. [5] D. xxvii. 10. 1; ibid. 10. [6] D. xlvi. 1. 70. 4.

7. IDEM libro VI ad Sabinum.

Impossibilis[1] condicio cum in faciendum concipitur, stipulationibus obstat: aliter atque si talis condicio inseratur stipulationi 'si in caelum non ascenderit:' nam utilis et praesens est et pecuniam creditam continet.

8. PAULUS libro II ad Sabinum.

In illa stipulatione: 'si kalendis Stichum non dederis, decem 'dare spondes?' mortuo homine, quaeritur an statim ante kalendas agi possit. Sabinus Proculus exspectandum diem actori putant, quod est uerius: tota enim obligatio sub condicione et in diem collata est et licet ad condicionem committi uideatur, dies tamen superest. sed cum eo, qui ita promisit: 'si intra kalendas digito 'caelum non tetigerit,' agi protinus potest. haec et Marcellus probat.

9. POMPONIUS libro II ad Sabinum.

Si Titius et Seius separatim ita stipulati essent: 'fundum illum, 'si illi non dederis, mihi dare spondes?', finem dandi alteri fore, quoad iudicium acciperetur, et ideo occupantis fore actionem.

10. IDEM libro III ad Sabinum.

Hoc iure utimur, et ex hac stipulatione: 'si Lucius Titius ante 'kalendas Maias in Italiam non uenerit, decem dare spondes?' non ante peti quicquam possit, quam exploratum sit ante eam diem in Italiam uenire Titium non posse neque uenisse, siue uiuo siue mortuo id acciderit.

11. PAULUS libro II ad Sabinum.

Filius dum in ciuitate est si stipuletur, patri reuerso ab hostibus uidetur adquisisse.

12. POMPONIUS libro V ad Sabinum.

Si ita stipulatus fuero: 'decem aut quinque dari spondes?', quinque debentur: et si ita: 'kalendis Ianuariis uel Februariis 'dari spondes?', perinde est, quasi 'kalendis Februariis' stipulatus sim[2].

13. ULPIANUS libro XIX ad Sabinum.

Qui 'ante kalendas proximas' stipuletur, similis est ei qui 'kalendis' stipulatur.

14. POMPONIUS libro V ad Sabinum.

Si ita stipulatus essem abs te 'domum aedificari?' uel heredem

[1] D. xliv. 7. 31.

[2] D. xxxi. 43. 3.

meum damnauero insulam aedificare, Celso placet non ante agi posse ex ea causa, quam tempus praeterisset, quo insula aedificari posset[1]: nec fideiussores dati ante diem tenebuntur:

15. IDEM libro XXVII ad Sabinum.

et ideo haesitatur, si aliqua pars insulae facta sît, deinde incendio consumpta sit, an integrum tempus computandum sit rursus ad aedificandam insulam an uero reliquum dumtaxat exspectandum quod deerat. et uerius est, ut integrum ei detur[2].

16. IDEM libro VI ad Sabinum.

Si Stichum aut Pamphilum mihi debeas et alter ex eis meus factus sit ex aliqua causa, reliquum debetur mihi a te. Stipulatio huiusmodi 'in annos singulos[3]' una est et incerta et perpetua, non quemadmodum simile legatum morte legatarii finiretur.

17. ULPIANUS libro XXVIII ad Sabinum.

Stipulatio non ualet in rei promittendi arbitrium collata condicione[4].

18. POMPONIUS libro X ad Sabinum.

Qui bis idem promittit, ipso iure amplius quam semel non tenetur.

19. IDEM libro XV ad Sabinum.

Si stipulatio facta fuerit: 'si culpa tua diuortium factum fuerit, 'dari?', nulla stipulatio est, quia contenti esse debemus poenis legum comprehensis: nisi si et stipulatio tantundem habeat poenae, quanta lege sit comprehensa.

20. ULPIANUS libro XXXIV ad Sabinum.

Huiusmodi stipulationes non sunt inutiles: 'quod tibi Titius 'debet, cum debitor esse desierit, dare spondes?' nam ualet stipulatio quasi sub quauis alia condicione concepta.

21. POMPONIUS libro XV ad Sabinum.

Si, diuortio facto, ea quae nihil in dote habeat dotis nomine centum dari stipuletur, uel quae centum dumtaxat habeat, ducenta dotis nomine dari stipuletur: Proculus ait, si ducenta stipuletur quae centum habeat, sine dubio centum quidem in obligationem uenire, alia autem centum actione de dote deberi. dicendum itaque est, etiamsi nihil sit in dote, centum tamen uenire in

[1] D. xix. 2. 58. 1. [2] D. xix. 2. 59. [3] D. xxxiii. 1. 4.
[4] D. xviii. 1. 7. pr.; xliv. 7. 8.

stipulationem, sicuti, cum filiae uel matri uel sorori uel alii cuilibet dotis nomine legaretur[1] utile legatum esset.

22. PAULUS libro IX ad Sabinum.

Si id quod aurum putabam, cum aes esset[2], stipulatus de te fuero, teneberis mihi huius aeris nomine, quoniam in corpore consenserimus: sed ex doli mali clausula tecum agam, si sciens me fefelleris.

23. POMPONIUS libro IX ad Sabinum.

Si ex legati causa aut ex stipulatu hominem certum mihi debeas, non aliter post mortem eius tenearis mihi, quam si per te steterit, quo minus uiuo eo eum mihi dares: quod ita fit, si aut interpellatus non dedisti aut occidisti eum.

24. PAULUS libro IX ad Sabinum.

Sed si ex stipulatu Stichum debeat pupillus, non uidebitur per eum mora fieri, ut mortuo eo teneatur, nisi si tutore auctore aut solus tutor interpelletur.

25. POMPONIUS libro XX ad Sabinum.

Si dari stipuler id quod mihi iam ex stipulatu debeatur, cuius stipulationis nomine exceptione tutus sit promissor, obligabitur ex posteriore stipulatione, quia superior quasi nulla sit exceptione obstante.

26. ULPIANUS libro XLII ad Sabinum.

Generaliter nouimus turpes[3] stipulationes nullius esse momenti:

27. POMPONIUS libro XXII ad Sabinum.

ueluti si quis homicidium uel sacrilegium se facturum promittat. sed et officio quoque praetoris continetur ex huiusmodi obligati-
1 onibus actionem denegari. Si stipulatus hoc modo fuero: 'si intra 'biennium Capitolium non ascenderis, dari?', non nisi praeterito biennio recte petam.

28. PAULUS libro X ad Sabinum.

Si rem tradi stipulamur, non intellegimur proprietatem eius dari stipulatori, sed tantum tradi.

29. ULPIANUS libro XLVI ad Sabinum.

Scire debemus in stipulationibus tot esse stipulationes, quot summae sunt, totque esse stipulationes, quot species sunt. secundum

[1] Inst. ii. 20. 15. [2] D. xiii. 7. 1. 2; xviii. 1. 14. [3] D. ii. 14. 27. 4.

quod euenit, ut mixta una summa uel specie, quae non fuit in praecedenti stipulatione, non fiat nouatio, sed efficit duas esse stipulationes. quamuis autem placuerit tot esse stipulationes, quot summae, totque esse stipulationes quot res: tamen si pecuniam quis quae in conspectu est stipulatus sit, uel aceruum pecuniae, non tot sunt stipulationes, quot nummorum corpora, sed una stipulatio: nam per singulos denarios singulas esse stipulationes absurdum est. stipulationem quoque legatorum constat unam esse, quamuis plura corpora sint uel plura legata. sed et familiae uel omnium seruorum[1] stipulatio una est. itemque quadrigae aut lecticariorum[2] stipulatio una est. at si quis illud et illud stipulatus sit, tot stipulationes sunt, quot corpora. Si a fure hominem sim 1
stipulatus, quaesitum est, an stipulatio ualeat. mouet quaestionem, quod stipulatus hominem plerumque meum uideor: non ualet autem huiusmodi stipulatio, ubi quis rem suam stipulatus est[3]. et constat, si quidem ita stipulatus sim: 'quod ex causa condictionis dare facere oportet?' stipulationem ualere: si uero hominem dari stipulatus fuero, nullius momenti esse stipulationem. quod si postea sine mora decessisse proponatur seruus, non teneri furem condictione Marcellus ait: quamdiu enim uiuit, condici poterit, at si decessisse proponatur, in ea condicione est, ut euanescat condictio propter stipulationem.

30. IDEM libro XLVII ad Sabinum.

Sciendum est generaliter, quod si quis se scripserit fideiussisse, uideri omnia sollemniter acta[4].

31. POMPONIUS libro XXXIV ad Sabinum.

Si rem meam sub condicione stipuler, utilis est stipulatio, si condicionis existentis tempore mea non sit[5].

32. ULPIANUS libro XLVII ad Sabinum.

Si in nomine serui, quem stipularemur dari, erratum fuisset, cum de corpore constitisset, placet stipulationem ualere.

33. POMPONIUS libro XXV ad Sabinum.

Si Stichus certo die dari promissus ante diem moriatur, non tenetur promissor.

34. ULPIANUS libro XLVIII ad Sabinum.

Multum interest, utrum ego stipuler rem cuius commercium habere[6] non possum, an quis promittat: si stipuler rem cuius commercium non habeo, inutilem esse stipulationem placet: si

[1] D. xviii. 1. 44. [2] D. xxx. 8. 2. [3] Inst. iv. 6. 14. [4] Inst. iii. 20. 8. [5] D. xviii. 1. 61. [6] C. i. 10. 1.

quis promittat cuius non commercium habet, ipsi nocere, non mihi.

35. PAULUS libro XII ad Sabinum.

Si stipulor, ut id fiat quod natura fieri non concedit[1], non magis obligatio consistit quam cum stipulor ut detur quod dari non potest: nisi per quem stetit quo minus facere id possit.
1 Item quod leges fieri prohibent[2], si perpetuam causam seruaturum est, cessat obligatio, ueluti si sororem nupturam sibi aliquis stipuletur: quamquam etiamsi non sit perpetua causa, ut reccidit in sorore adoptiua[3], idem dicendum sit, quia statim contra mores
2 sit. Si in locando conducendo, uendendo emendo, ad interrogationem quis non responderit, si tamen consentitur in id quod responsum est, ualet quod actum est, quia hi contractus non tam uerbis quam consensu confirmantur.

36. ULPIANUS libro XLVII ad Sabinum.

Si quis, cum aliter eum conuenisset obligari, aliter per machinationem[4] obligatus est, erit quidem suptilitate iuris obstrictus, sed doli exceptione uti potest: quia enim per dolum obligatus est, competit ei exceptio. idem est et si nullus dolus intercessit stipulantis, sed ipsa res in se dolum habet: cum enim quis petat ex ea stipulatione, hoc ipso dolo facit, quod petit[5].

37. PAULUS libro XII ad Sabinum.

Si certos nummos, puta qui in arca sint[6], stipulatus sim et hi sine culpa promissoris perierint, nihil nobis debetur.

38. ULPIANUS libro XLIX ad Sabinum.

Stipulatio ista: 'habere licere spondes?' hoc continet, ut liceat habere[7], nec per quemquam omnino fieri quo minus nobis habere liceat. quae res facit, ut uideatur reus promisisse per omnes futurum, ut tibi habere liceat: uidetur igitur alienum factum promisisse, nemo autem alienum factum promittendo obligatur[8], et ita utimur. sed se obligat, ne ipse faciat, quo minus habere liceat: obligatur etiam, ne heres suus faciat uel quis ceterorum succes-
1 sorum efficiat, ne habere liceat. Sed si quis promittat per alium non fieri praeter heredem suum, dicendum est inutiliter eum pro-
2 mittere factum alienum. At si quis uelit factum alienum promittere, poenam uel quanti ea res sit potest promittere. sed quatenus habere licere uidebitur? si nemo controuersiam faciat, hoc est neque ipse reus, neque heredes eius heredumue successores.
3 Si quis forte non de proprietate, sed de possessione nuda con-

[1] D. xliv. 7. 1. 9; l. 17. 31, 135, 188. [2] D. ii. 14. 7. 16. [3] D. xxiii. 2. 17; Inst. i. 10. 2. [4] D. iv. 3. 1. 2. [5] D. xliv. 4. 2. 3. [6] D. xxx. 51. [7] D. xix. 1. 11. 18. [8] Inst. iii. 19. 21.

trouersiam fecerit uel de usu fructu uel de usu uel de quo alio iure eius, quod distractum est, palam est committi stipulationem: habere enim non licet ei, cui aliquid minuitur ex iure quod habuit. Quaesitum est, utrum propriam demum rem an et alienam promittere possit habere licere. et magis est, ut et aliena promitti possit: quae res ita effectum habebit, si propria esse promissoris coeperit. quare si perseuerauerit aliena, dicendum erit stipulationem non committi, nisi poena adiecta sit, cum neque per eum neque per successorem eius quicquam factum sit. 4 Sicut autem ex parte rei successores eius cum ipso tenentur, ita etiam ex parte actoris committitur stipulatio ipsi stipulatori ceterisque, quicumque ei succedunt, scilicet si rem ipsi habere non licuerit. ceterum si alii habere non licuit, certo certius est non committi stipulationem, et nihil intererit, utrum ita stipuler 'habere licere' an 'mihi habere licere.' 5 Hi, qui sunt in aliena potestate, his, in quorum sunt potestate, habere licere stipulari possunt ea ratione qua cetera quoque his possunt stipulari[1]. sed si seruus fuerit stipulatus sibi habere, quaesitum est, an recte stipulatus uideatur. et ait Iulianus libro quinquagensimo secundo digestorum, si seruus stipuletur sibi habere licere, aut per se non fieri quo minus habere stipulatori liceat, promittat: stipulatio, inquit, non committitur, quamuis auferri res ei et ipse auferre eandem possit: non enim factum, sed ius in hac stipulatione uertitur. cum uero stipulatur per promissorem non fieri, quo minus sibi ire agere liceat, non ius stipulationis, inquit, sed factum uersatur[2]. sed uidetur mihi, licet iuris uerba contineat haec stipulatio 'habere licere,' tamen sic esse accipiendam, ut in seruo et in filio familias uideatur actum esse de possessione retinenda aut non auferenda et uires habeat stipulatio. 6 Haec quoque stipulatio: 'possidere mihi licere spondes?' utilis est: quam stipulationem seruus an possit utiliter in suam personam concipere, uideamus. sed quamuis ciuili iure[3] seruus non possideat, tamen ad possessionem naturalem hoc referendum est, et ideo dubitari non oportet, quin et seruus recte ita stipuletur. 7 Plane si 'tenere sibi licere' stipulatus sit seruus, utilem esse stipulationem conuenit: licet enim possidere ciuiliter non possint, tenere tamen eos nemo dubitat. 8 'Habere[4]' dupliciter accipitur: nam et eum habere dicimus qui rei dominus est et eum qui dominus quidem non est, sed tenet: denique habere rem apud nos depositam solemus dicere. 9 Si quis ita stipulatus fuerit 'uti frui sibi licere,' ad heredem ista stipulatio non pertinet. 10 Sed et si non addiderit 'sibi,' non puto stipulationem de usu fructu ad heredem transire, eoque iure utimur. 11 Sed si quis uti frui licere sibi heredique suo stipulatus sit, uideamus, an heres ex stipulatu agere possit. 12 et putem posse, licet diuersi sint fructus: nam et si ire agere stipuletur sibi heredique suo licere, idem probauerimus.

[1] D. ii. 14. 59. 43; ibid. 188. pr. [2] Inst. iii. 17. 2. [3] D. l. 17. 32. [4] D. l. 16.

13 Si quis dolum malum promissoris heredisque eius abesse uelit, sufficere 'abesse afuturumque esse' stipulari: si uero de plurium dolo cauere uelit, necessarium esse adici: 'cui rei dolus malus non abest,' non afuerit, quanti ea res erit, tantam pecuniam dari
14 spondes[1]?' Suae personae adiungere quis heredis personam potest.
15 Sed et adoptiui patris persona coniungi poterit[2]. Inter incertam
16 certamque diem discrimen esse ex eo quoque apparet, quod certa die promissum uel statim dari potest: totum enim medium tempus ad soluendum liberum promissori relinquitur[3]: at qui promisit 'si aliquid factum sit' uel 'cum aliquid factum sit,' nisi cum id factum
17 fuerit, dederit, non uidebitur fecisse quod promisit. Alteri[4] stipulari nemo potest[5], praeterquam si seruus domino, filius patri stipuletur: inuentae sunt enim huiusmodi obligationes ad hoc, ut unusquisque sibi adquirat quod sua interest: ceterum ut alii detur, nihil interest mea. plane si uelim hoc facere, poenam stipulari conueniet, ut, si ita factum non sit, ut comprehensum est, committetur stipulatio etiam ei, cuius nihil interest: poenam enim cum stipulatur quis, non illud inspicitur, quid intersit, sed quae
18 sit quantitas quaeque condicio stipulationis. In stipulationibus cum quaeritur, quid actum sit, uerba contra stipulatorem inter-
19 pretanda sunt[6]. Eum, qui dicat: 'mihi decem et Titio decem,'
20 eadem decem, non alia decem dicere credendum est. Si stipuler alii, cum mea interesset, uideamus, an stipulatio committetur[7]. et ait Marcellus stipulationem ualere in specie huiusmodi. is qui pupilli tutelam administrare coeperat, cessit administratione contutori suo[8] et stipulatus est rem pupilli saluam fore. ait Marcellus posse defendi stipulationem ualere: interest enim stipulatoris fieri quod stipulatus est, cum obligatus futurus esset pupillo, si aliter
21 res cesserit. Si quis insulam faciendam promiserit aut conduxerit, deinde ab aliquo insulam stipulatori fieri stipulatus sit: aut si quis, cum promisisset Titio fundum Maeuium daturum aut, si is non dedisset, poenam se daturum, stipulatus a Maeuio fuerit fundum Titio datu iri: item si quis id locauerit faciendum quod ipse conduxerit: constat habere eum utilem ex locato actionem[9].
22 Si quis ergo stipulatus fuerit, cum sua interesset ei dari, in ea erit
23 causa, ut ualeat stipulatio. Unde et si procuratori meo dari stipulatus sum, stipulatio uires habebit: et si creditori meo, quia interest mea, ne uel poena committatur uel praedia distrahantur,
24 quae pignori data erant[10]. Si quis ita stipulatus fuerit: 'illum
25 sistas?' nulla causa est cur non obligatio constat. Aedem sacram uel locum religiosum aedificari stipulari possumus: alioquin nec ex locato agere possumus.

[1] D. xlvi. 7. 19. [2] D. vii. 9. 5. [3] D. xliv. 7. 50. [4] Inst. iii. 19. 19.
[5] D. xliv. 7. 11; l. 17. 73. (4). [6] D. ii. 14. 39; xxxiv. 5. 12, 26; l. 17. 172.
[7] Inst. iii. 19. 20. [8] Inst. i. 24. 1. [9] D. xix. 2. 48. pr. [10] Inst. iii. 19. 20.

39. PAULUS libro XII ad Sabinum.

Dominus seruo stipulando sibi adquirit: sed et pater filio, secundum quod leges permittunt.

40. POMPONIUS libro XXVII ad Sabinum.

Si filius meus seruo meo stipuletur, adquiritur mihi[1].

41. ULPIANUS libro L ad Sabinum.

Eum, qui 'kalendis Ianuariis' stipulatur, si adiciat 'primis' uel 'proximis,' nullam habere dubitationem palam est: sed et si dicat 'secundis' uel 'tertiis' uel quibus aliis, aeque dirimit quaestionem. si autem non addat quibus Ianuariis, facti quaestionem inducere, quid forte senserit, hoc est quid inter eos acti sit (utique enim hoc sequimur quod actum est[2]), easque adsumemus. si autem non appareat, dicendum est quod Sabinus, primas kalendas Ianuarias spectandas. plane si ipsa die kalendarum quis stipulationem interponat, quid sequemur? et puto actum uideri de sequentibus kalendis. Quotiens autem in obligationibus dies non ponitur, praesenti die pecunia debetur[3], nisi si locus adiectus spatium temporis inducat, quo illo possit perueniri. uerum dies adiectus efficit, ne praesenti die pecunia debeatur: ex quo apparet diei adiectionem pro reo esse[4], non pro stipulatore. Idem in idibus etiam et nonis probandum est et generaliter in omnibus diebus.

42. POMPONIUS libro XXVII ad Sabinum.

Qui hoc anno aut 'hoc mense' dari stipulatus sit, nisi omnibus partibus praeteritis anni uel mensis non recte petet[5].

43. ULPIANUS libro L ad Sabinum.

Si quis arbitratu puta Lucii Titii[6] restitui sibi stipulatus est, deinde ipse stipulator moram fecerit, quo minus arbitretur Titius: promissor quasi moram fecerit, non tenetur. quid ergo si ipse qui arbitrari debuit moram fecerit? magis probandum est a persona non esse recedendum eius cuius arbitrium insertum est.

44. PAULUS libro XII ad Sabinum.

Et ideo, si omnino non arbitretur, nihil ualet stipulatio, adeo ut, etsi poena adiecta sit, ne ipsa quidem committatur.

45. ULPIANUS libro L ad Sabinum.

Quodcumque stipulatur is qui in alterius potestate est, pro eo

[1] Inst. iii. 19. 4. [2] D. l. 17. 35. [3] D. l. 17. 14; Inst. iii. 15. 2; iii. 19. 27. [4] D. xliv. 7. 50; l. 17. 17. [5] Inst. iii. 19. 26. [6] D. l. 16. 68.

1 habetur ac si ipse esset stipulatus. Sicuti cum morietur quis stipulari potest[1], item etiam hi qui subiecti sunt alienae potestati
2 cum morientur stipulari possunt. Si ita quis stipulatus sit: 'post mortem meam filiae meae dari?' uel ita: 'post mortem filiae meae mihi dari?' utiliter erit stipulatus: sed primo casu filiae
3 utilis actio competit, licet heres ei non existat. Non solum ita stipulari possumus: 'cum morieris,' sed etiam: 'si morieris': nam sicuti inter haec nihil interest 'cum ueneris' aut 'si ueneris,'
4 ita nec ibi interest 'si morieris' et 'cum morieris.' Filius patri dari stipulari uidetur, etsi hoc non adiciat.

46. PAULUS libro XII ad Sabinum.

'Centensimis kalendis dari' utiliter stipulamur, quia praesens
1 obligatio est, in diem autem dilata solutio. Id autem, quod in facto est, in mortis tempus conferri non potest, ueluti: 'cum
2 morieris, Alexandriam uenire spondes?' Si ita stipulatus fuero 'cum uolueris,' quidam inutilem esse stipulationem aiunt, alii ita inutilem, si antequam constituas, morieris, quod uerum est.
3 Illam autem stipulationem 'si uolueris[2], dari?' inutilem esse constat.

47. ULPIANUS libro L ad Sabinum.

Qui sic stipulatur: 'quod te mihi illis kalendis dare oportet, id dare spondes?' uidetur non hodie stipulari, sed sua die, hoc est kalendis.

48. ULPIANUS libro XXVI ad edictum.

Si decem 'cum petiero' dari fuero stipulatus, admonitionem magis quandam, quo celerius reddantur et quasi sine mora, quam condicionem habet stipulatio: et ideo licet decessero priusquam petiero, non uidetur defecisse condicio[3].

49. PAULUS libro XXXVII ad edictum.

Cum filius familias Stichum dari spoponderit et, cum per eum staret quo minus daret, decessit Stichus, datur in patrem de peculio actio, quatenus maneret filius ex stipulatu obligatus. at si pater in mora fuit, non tenebitur filius, sed utilis actio in patrem
1 danda est. quae omnia et in fideiussoris persona dicuntur. Si stipulatus sim 'per te non fieri, quo minus mihi ire agere liceat' et fideiussorem accepero: si per fideiussorem steterit, neuter tene-
2 tur, si per promissorem, uterque. In hac stipulatione: 'neque per te neque per heredem tuum fieri?' per heredem uidetur fieri, quamuis absit et ignoret[4] et ideo non facit quod fieri ex stipulatu oportet. non uidetur autem per pupillum stetisse ex huiusmodi
3 stipulatione, si pupillus heres erit. Si promissor hominis ante

[1] Inst. iii. 19. 15. [2] D. xliv. 7. 8. [3] D. xxxv. 1. 85.
[4] D. l. 17. 42.

diem in quem promisserat interpellatus sit et seruus decesserit, non uidetur per eum stetisse.

50. ULPIANUS libro L ad edictum.

In illa stipulatione: 'per tè non fieri?' non hoc significatur nihil te facturum, quo minus facere possis, sed curaturum, ut facere possis. Item stipulatione emptae hereditatis: 'quanta pecunia 1
ad te peruenerit doloue malo tuo factum est eritue, quo minus perueniat' nemo dubitabit quin teneatur, qui id egit, ne quid ad se perueniret.

51. IDEM libro LI ad edictum.

Is qui alienum seruum promisit, perducto eo ad libertatem ex stipulatu actione non tenetur[1]: sufficit enim, si dolo culpaue careat.

52. IDEM libro VII disputationum.

In conuentionalibus stipulationibus contractui formam contrahentes dant[2]. enimuero praetoriae stipulationes legem accipiunt de mente praetoris[3] qui eas proposuit: denique praetoriis stipulationibus nihil immutare licet neque addere neque detrahere. Si 1
quis uacuam possessionem[4] tradi promiserit, non nudum factum haec stipulatio continebit, sed causam bonorum.

53. IULIANUS libro XVI digestorum.

Stipulationes commodissimum est ita componere, ut quaecumque specialiter comprehendi possint contineantur, doli autem clausula ad ea pertineat quae in praesentia occurrere non possint et ad incertos casus pertinent.

54. IDEM libro XXII digestorum.

In stipulationibus alias species, alias genera deducuntur. cum species stipulamur, necesse est inter dominos et inter heredes ita diuidi stipulationem, ut partes corporum cuique debebuntur. quotiens autem genera stipulamur, numero fit inter eos diuisio: ueluti cum Stichum et Pamphilum quis stipulatus duos heredes aequis partibus reliquit, necesse est utrique partem dimidiam Stichi et Pamphili deberi[5]: si idem duos homines stipulatus fuisset, singuli homines heredibus eius deberentur. Operarum stipulatio[6] similis 1
est his stipulationibus in quibus genera comprehenduntur: et ideo diuisio eius stipulationis non in partes operarum, sed in numerum cedit. quod si unam operam seruus communis stipulatus fuerit, necesse est utrique dominorum partem operae tantam quantam

[1] D. xxx. 35; xlvi. 3. 98. 8. [2] D. xvi. 3. 1. 6; l. 17. 23. [3] D. xlvi. 5. 9. [4] D. xix. 1. 2. 1; xxii. 1. 4. [5] D. xlvi. 3. 29. [6] D. xxxviii. 1. 15. 1.

in seruo habuerit, petere. solutio autem eius obligationis expeditissima est, si aestimationem operae malit libertus offerre aut si consentiant patroni, ut is communiter operae edantur.

55. IDEM libro XXXVI digestorum.

Cum quis sibi aut Titio dari stipulatus est, soli Titio, non etiam successoribus eius recte soluitur.

56. IDEM libro LII digestorum.

Eum qui ita stipulatur: 'mihi et Titio decem dare spondes[1]?' uero similius est semper una decem communiter sibi et Titio stipulari, sicuti qui legat Titio et Sempronio, non aliud intelle-
1 gitur quam una decem communiter duobus legare. 'Te et Titium heredem tuum decem daturum spondes?' Titii persona superuacua comprehensa est: siue enim solus heres exstiterit, in solidum tenebitur, siue pro parte, eodem modo quo ceteri coheredes eius obligabitur. et quamuis conuenisse uideatur, ne ab alio herede quam a Titio peteretur, tamen inutile pactum conuentum
2 coheredibus eius erit[2]. Qui sibi aut filio suo dari stipulatur, manifeste personam filii in hoc complectitur, ut ei recte soluatur: neque interest, sibi aut extraneo cuilibet, an sibi aut filio suo quis stipuletur: quare uel manenti in potestate uel emancipato filio recte soluitur. neque ad rem pertinet, quod qui filio suo dari stipulatur, sibi adquirit, quia coniuncta sua persona stipulator efficit ut non adquirendae obligationis gratia, sed solutionis
3 causa personam filii adprehendisse intellegatur. Quod si soli filio suo, qui in potestate sua sit, dari quis stipulatus sit, non recte filio soluetur, quia filii persona obligationi magis quam solu-
4 tioni applicatur. Qui ita stipulatur: 'decem, quoad uiuam[3], dari spondes?' confestim decem recte dari petit: sed heres eius exceptione pacti conuenti summouendus est: nam stipulatorem id egisse, ne heres eius peteret, palam est, quemadmodum is qui usque in kalendas dari stipulatur, potest quidem etiam post kalendas petere, sed exceptione pacti summouetur. nam et heres eius cui seruitus praedii ita concessa est ut quoad uiueret, ius
5 eundi haberet, pacti conuenti exceptione submouebitur[4]. Qui ita stipulatur: 'ante kalendas[5] proximas dari spondes?' nihil differt
6 ab eo qui 'kalendis dari' stipulatur. Qui proprietatem sine usu fructu habet, recte usum fructum dari sibi stipulatur[6]: id enim in
7 obligationem deducit quod non habet, sed habere potest. Si a te stipulatus fuero fundum Sempronianum, deinde eundem fundum detracto usu fructu ab alio stipulor, prior stipulatio non nouabitur, quia nec soluendo fundum detracto usu fructu liberaberis, sed adhuc a te recte fundi usum fructum peterem. quid ergo est? cum

[1] supra 38. 19. [2] D. ii. 14. 33. [3] D. ii. 14. 52. 3; Inst. iii. 15. 3.
[4] D. xliv. 7. 44. 1. [5] D. l. 16. 132. pr. [6] D. l. 16. 25. pr.

mihi fundum dederis, is quoque liberabitur, a quo detracto usu fructu fundum stipulatus fueram. Si hominem, quem a Titio pure 8
stipulatus fueram, Seius mihi sub condicione promiserit et is pendente condicione post moram Titii decesserit, confestim cum Titio agere potero, nec Seius existente condicione obligetur: at si Titio acceptum fecissem, Seius existente condicione obligari potest. idcirco haec tam uarie, quod homine mortuo desinit esse res, in quam Seius obligaretur: acceptilatione interposita superest homo, quem Seius promiserat.

57. IDEM libro LIII digestorum.

Si quis 'si Titius consul factus erit, decem dari' spoponderit, quamuis pendente condicione promissor moriatur, relinquet heredem obligatum[1].

58. IDEM libro LIV digestorum.

Qui usum fructum fundi stipulatur, deinde fundum, similis est ei qui partem fundi stipulatur, deinde totum, quia fundus dari non intellegitur, si usus fructus detrahatur. et e contrario qui fundum stipulatus est, deinde usum fructum, similis est ei qui totum stipulatur, deinde partem. sed qui actum stipulatur, deinde iter, posteriore stipulatione nihil agit, sicuti qui decem, deinde quinque stipulatur, nihil agit. item si quis fructum, deinde usum stipulatus fuerit, nihil agit. nisi in omnibus nouandi animo hoc facere specialiter expresserit: tunc enim priore obligatione exspirante ex secunda introducitur petitio et tam iter quam usus nec non quinque exigi possunt.

59. IDEM libro LXXXVIII digestorum.

Quotiens in diem uel sub condicione oleum quis stipulatur, eius aestimationem eo tempore spectari oportet, quo dies obligationis uenit[2]: tunc enim ab eo peti potest: alioquin alias rei captio erit.

60. ULPIANUS libro XX ad edictum.

Idem erit et si Capuae certum olei pondo dari quis stipulatus sit: nam eius temporis fit aestimatio, cum peti potest: peti autem potest, quo primum in locum perueniri potuit[3].

61. IULIANUS libro II ad Urseium Ferocem.

Stipulatio hoc modo concepta: 'si heredem me non feceris, tantum dare spondes?' inutilis est, quia contra bonos mores est haec stipulatio.

[1] Inst. iii. 19. 25. [2] D. xvii. 1. 37. [3] D. xii. 1. 22; xix. 1. 3. 4.

62. IDEM libro II ex Minicio.

Seruus uetante domino si pecuniam ab alio stipulatus sit, nihilo minus obligat domino promissorem [1].

63. AFRICANUS libro VI quaestionum.

Si ita quis stipuletur: 'siue nauis ex Asia uenerit siue Titius consul factus fuerit,' utra prius condicio exstitisset, stipulatio committetur et amplius committi non potest. sed enim cum ex duabus disiunctiuis [2] condicionibus altera defecerit, necesse est, ut ea quae exstiterit stipulationem committat.

64. IDEM libro VII quaestionum.

Huiusmodi stipulatio interposita est: 'si Titius consul factus fuerit, tum ex hac die in annos singulos dena dari spondes?' post triennium condicio exstitit: an huius temporis nomine agi possit, non immerito dubitabitur. respondit eam stipulationem utilem esse ita, ut in ea eorum quoque annorum, qui ante impletam condicionem intercesserint, praestatio in id tempus collata intellegatur, ut sententia eius sit talis: tunc cum Titius consul factus fuerit, in annos singulos, etiam praeteriti temporis habita ratione, dena praestentur.

65. FLORENTINUS libro VIII institutionum.

Quae extrinsecus et nihil ad praesentem actum pertinentia adieceris stipulationi, pro superuacuis habebuntur nec uitiabunt obligationem, ueluti si dicas: 'arma uirumque cano: spondeo,'
1 nihilo minus ualet [3]. Sed et si in rei quae promittitur aut personae appellatione uarietur, non obesse placet: nam stipulanti denarios eiusdem quantitatis aureos spondendo obligaberis: et seruo stipulanti Lucio domino suo, si Titio, qui idem sit, daturum te spondeas, obligaberis.

66. PAULUS libro III ad legem Aeliam Sentiam.

Si minor uiginti annis a debitore suo stipuletur 'seruum manumissurum,' non est exsecutio stipulationis danda. sed si ipsorum uiginti annorum erit, non impedietur manumissio, quia de minore lex loquitur [4].

67. ULPIANUS libro II ad edictum.

Illa stipulatio: 'decem milia salua fore promittis?' ualet.
1 Eum, qui 'decem dari sibi curari' stipulatus sit, non posse decem petere, quoniam possit promissor reum locupletem dando liberari, Labeo ait: idque et Celsus libro sexto digestorum refert [5].

[1] D. xli. 1. 32; Inst. ii. 9. 3. [2] infra 129. [3] D. l. 17. 94.
[4] Inst. i. 6. 4; Gai. i. 38. [5] D. xii. 1. 42. 1.

68. PAULUS libro II ad edictum.

Si poenam stipulatus fuero, si mihi pecuniam non credidisses, certa est et utilis stipulatio. quod si ita stipulatus fuero: 'pecuniam te mihi crediturum spondes?' incerta est stipulatio, quia id uenit in stipulationem, quod mea interest[1].

69. ULPIANUS libro VI ad edictum.

Si homo mortuus sit, sisti non potest nec poena rei impossibilis committetur, quemadmodum si quis Stichum mortuum dare stipulatus, si datus non esset, poenam stipuletur.

70. IDEM libro XI ad edictum.

Mulier, quae dotem dederat populari meo Glabrioni Isidoro, fecerat eum promittere dotem, si in matrimonio decessisset, infanti, et decesserat constante matrimonio. placebat ex stipulatu actionem non esse, quoniam qui fari non poterat, stipulari non poterat.

71. IDEM libro XIII ad edictum.

Cum, quid ut fiat, stipulemur poenam, sic recte concipiemus: 'si ita factum non erit:' cum quid ne fiat, sic: 'si aduersus id factum sit.'

72. IDEM libro XX ad edictum.

Stipulationes non diuiduntur earum rerum quae diuisionem non recipiunt, ueluti uiae itineris actus aquae ductus ceterarumque seruitutium[2]. idem puto et si quis faciendum aliquid stipulatus sit, ut puta fundum tradi uel fossam fodiri uel insulam fabricari, uel operas uel quid his simile: horum enim diuisio corrumpit stipulationem. Celsus tamen libro trigensimo octauo digestorum refert Tuberonem existimasse, ubi quid fieri stipulemur, si non fuerit factum, pecuniam dari oportere ideoque etiam in hoc genere diuidi stipulationem: secundum quem Celsus ait posse dici iusta aestimatione facti dandam esse petitionem. Si quis ita stipu- 1
latus sit: 'si ante kalendas Martias primas opus perfectum non erit, tum quanti id opus erit, tantam pecuniam dari?' diem promissionis cedere non ex quo locatum est opus, sed post kalendas Martias, quia nec conueniri ante kalendas Martias reus promittendi poterat. Plane si 'insulam fulciri' quis stipulatus sit, non 2
est exspectandum, ut insula ruat, sic deinde agi possit: nec 'insulam fieri,' ut tantum temporis praetereat, quanto insula fabricari possit: sed ubi iam coepit mora faciendae insulae fieri, tunc agetur diesque obligationi cedit.

[1] Inst. iii. 15. 7. [2] D. viii. 1. 17.

73. PAULUS libro XXIV ad edictum.

Interdum pura[1] stipulatio ex re ipsa dilationem capit, ueluti si id quod in utero sit aut fructus futuros aut domum aedificari stipulatus sit: tunc enim incipit actio, cum ea per rerum naturam praestari potest[2]. sic qui Carthagini dari stipulatur, cum Romae sit, tacite tempus complecti uidetur, quo perueniri Carthaginem potest. item si operas a liberto quis stipulatus sit, non ante dies
1 earum cedit, quam indictae fuerint nec sint praestitae. Si seruus hereditarius stipulatus sit, nullam uim habitura est stipulatio, nisi adita hereditas sit, quasi condicionem habeat. idem est et in
2 seruo eius qui apud hostes est. Stichi promissor post moram offerendo purgat moram: certe enim doli mali exceptio nocebit ei qui pecuniam oblatam accipere noluit.

74. GAIUS libro VIII ad edictum prouinciale.

Stipulationum quaedam certae sunt, quaedam incertae[3]. certum est[4], quod ex ipsa pronuntiatione apparet quid quale quantumque sit, ut ecce aurei decem, fundus Tusculanus, homo Stichus, tritici Africi optimi modii centum, uini Campani optimi amphorae centum.

75. ULPIANUS libro XXII ad edictum.

Ubi autem non apparet, quid quale quantumque est in stipu-
1 latione, incertam esse stipulationem dicendum est. Ergo si qui fundum sine propria appellatione uel hominem generaliter sine proprio nomine aut uinum frumentumue sine qualitate dari sibi
2 stipulatur, incertum deducit in obligationem. Usque adeo, ut, si quis ita stipulatus sit 'tritici Africi boni modios centum' 'uini Campani boni amphoras centum,' incertum uideatur stipulari, quia bono melius inueniri potest: quo fit, ut boni appellatio non sit certae rei significatiua, cum id, quod bono melius sit, ipsum quoque bonum sit. at cum optimum quisque stipulatur, id stipulari intellegitur, cuius bonitas principalem gradum bonitatis habet:
3 quae res efficit, ut ea appellatio certi significatiua sit. Fundi certi si quis usum fructum stipulatus fuerit, incertum intellegitur in
4 obligationem deduxisse: hoc enim magis iure utimur. Illud dubitationem recipit, si quis id quod ex Arethusa ancilla natum erit, aut fructus qui in fundo Tusculano nati erunt, dari sibi stipulatus sit, an certum stipulatus uideatur. sed ipsa natura
5 manifestissimum est incerti esse hanc stipulationem. Sed qui uinum aut oleum uel triticum quod in horreo est stipulatur, certum
6 stipulari intellegitur. Qui uero a Titio ita stipulatur: 'quod mihi Seius debet, dare spondes?' et qui ita stipulatur: 'quod ex testamento mihi debes, dare spondes?' incertum in obligationem

[1] D. l. 17. 14; Inst. iii. 19. 27. [2] D. l. 17. 186. [3] D. xii. 1. 24; Inst. iii. 15. pr. [4] D. xii. 1. 6; ibid. 9.

deducit, licet Seius certum debeat uel ex testamento certum debeatur. quamuis istae species uix separari possint ab ea quam proposuimus de uino uel oleo uel tritico, quod in horreo repositum est: et adhuc occurrit, quod fideiussores certum uidentur promittere, si modo et is pro quo obligentur certum debeat, cum alioquin ita interrogentur: 'id fide tua esse iubes?' Qui id quod in 7
faciendo aut non faciendo consistit, stipulatur, incertum stipulari uidetur: in faciendo, ueluti 'fossam fodiri' 'domum aedificari' 'uacuam possessionem tradi': in non faciendo, ueluti 'per te non fieri, quo minus mihi per fundum tuum ire agere liceat' 'per te non fieri, quo minus mihi hominem Erotem habere liceat.' Qui 8
illud aut illud stipulatur, ueluti 'decem uel hominem Stichum,' utrum certum an incertum deducat in obligationem, non immerito quaeritur: nam et res certae designantur et utra earum potius praestanda sit, in incerto est. sed utcumque is qui sibi electionem constituit adiectis his uerbis 'utrum ego uelim,' potest uideri certum stipulatus, cum ei liceat uel hominem tantum uel decem tantum intendere sibi dari oportere: qui uero sibi electionem non constituit, incertum stipulatur. Qui sortem stipulatur et usuras 9
quascumque, certum et incertum stipulatus uidetur et tot stipulationes sunt, quot res sunt. Haec stipulatio: 'fundum Tusculanum 10
dari?' ostendit se certi esse, continetque, ut dominium[1] omnimodo efficiatur stipulatoris quoquo modo.

76. PAULUS libro XVIII ad edictum.

Si stipulatus fuerim 'illud aut illud, quod ego uoluero,' haec electio personalis est, et ideo seruo uel filio talis electio cohaeret[2]: in heredes tamen transit obligatio et ante electionem mortuo stipulatore. Cum stipulamur 'quidquid te dare facere oportet,' id 1
quod praesenti die dumtaxat debetur in stipulationem deducitur, non (ut in iudiciis) etiam futurum: et ideo in stipulatione adicitur uerbum 'oportebit[3]' uel ita 'praesens in diemue.' hoc ideo fit, quia qui stipulatur 'quidquid te dare oportet' demonstrat eam pecuniam quae iam debetur: quod si totam demonstrare uult, dicit 'oportebitue' uel ita 'praesens in diemue.'

77. IDEM libro LVIII ad edictum.

Ad diem sub poena pecunia promissa et ante diem mortuo promissore, committetur poena, licet non sit hereditas eius adita.

78. IDEM libro LXII ad edictum.

Si filius familias sub condicione stipulatus emancipatus fuerit, deinde exstiterit condicio[4], patri actio competit, quia in stipu-

[1] D. xviii. 1. 25. 1; l. 17. 167. pr. [2] inf. 141. pr. [3] D. l. 16. 8.
[4] D. l. 17. 18.

1 lationibus id tempus spectatur quo contrahimus. Cum fundum stipulatus sum, non ueniunt fructus, qui stipulationis tempore fuerint.

79. ULPIANUS libro LXX ad edictum.

Si procuratori praesentis fuerit cautum, ex stipulatu actionem utilem domino competere nemo ambigit.

80. IDEM libro LXXIV ad edictum.

Quotiens in stipulationibus ambigua oratio est, commodissimum est id accipi quo res, qua de agitur, in tuto sit [1].

81. IDEM libro LXXVII ad edictum.

Quotiens quis alium sisti promittit nec adicit poenam, puta uel seruum suum uel hominem liberum, quaeritur, an committatur stipulatio. et Celsus ait, etsi non est huic stipulationi additum 'nisi steterit, poenam dari,' in id, quanti interest sisti, contineri. et uerum est, quod Celsus ait: nam qui alium sisti promittit, hoc
1 promittit id se acturum, ut stet. Si procurator sisti aliquem sine poena stipulatus sit, potest defendi non suam, sed eius cuius negotium gessit, utilitatem in ea re deduxisse: idque fortius dicendum, si 'quanti ea res sit' stipulatio proponatur procuratoris.

82. IDEM libro LXXVIII ad edictum.

Nemo rem suam [2] utiliter stipulatur, sed pretium rei suae non inutiliter: sane rem meam mihi restitui recte stipulari uideor.
1 Si post moram promissoris homo decesserit, tenetur nihilo minus,
2 proinde ac si homo uiueret [3]. Et hic moram uidetur fecisse, qui litigare maluit quam restituere.

83. PAULUS libro LXXII ad edictum.

Inter stipulantem et promittentem negotium contrahitur. itaque alius pro alio promittens daturum facturumue eum non obligatur: nam de se quemque promittere oportet. et qui spondet 'dolum malum abesse afuturumque esse,' non simplex abnutiuum spondet, sed curaturum se, ut dolus malus absit: idemque in illis stipulationibus 'habere licere' item 'neque per te neque per heredem
1 tuum fieri, quo minus fiat.' Si Stichum stipulatus de alio sentiam, tu de alio, nihil actum erit. quod et in iudiciis Aristo existimauit: sed hic magis est, ut is petitus uideatur, de quo actor sensit. nam stipulatio ex utriusque consensu ualet, iudicium autem etiam in inuitum redditur et ideo actori potius credendum
2 est: alioquin semper negabit reus se consensisse. Si stipulante

[1] D. l. 17. 67. [2] D. xvi. 3. 15; xliv. 7. 1. 10; supra 29. 1. [3] D. xii. 1. 5.

me Stichum aut Pamphilum tu unum daturum te spoponderis, constat non teneri te nec ad interrogatum esse responsum. Diuersa 3 causa est summarum, ueluti 'decem aut uiginti dari spondes?' hic enim etsi decem spoponderis, recte responsum est, quia semper in summis id quod minus est, sponderi uidetur. Item si ego 4 plures res stipuler, Stichum puta et Pamphilum, licet unum spoponderis, teneris: uideris enim ad unam ex duabus stipulationibus respondisse[1]. Sacram uel religiosam rem uel usibus 5 publicis in perpetuum relictam (ut forum aut basilicam) aut hominem liberum inutiliter stipulor[2], quamuis sacra profana fieri et usibus publicis relicta in priuatos usus reuerti et ex libero seruus fieri potest. nam et cum quis rem profanam aut Stichum dari promisit, liberatur, si sine facto eius res sacra esse coeperit aut Stichus ad libertatem peruenerit, nec reuocantur in obligationem, si rursus lege aliqua et res sacra profana esse coeperit et Stichus ex libero seruus effectus sit. quoniam una atque eadem causa et liberandi et obligandi esset, quod aut dari non possit aut dari possit: nam et si nauem, quam spopondit, dominus dissoluit et isdem tabulis compegerit, quia eadem nauis esset, inciperet obligari. pro quo et illud dici posse Pedius scribit: si stipulatus fuero ex fundo centum amphoras uini, exspectare debeo, donec nascatur: et si natum sine culpa promissoris consumptum sit, rursum exspectare debeam, donec iterum nascatur et dari possit: et per has uices aut cessaturam aut ualituram stipulationem[3]. sed haec dissimilia sunt: adeo enim, cum liber homo promissus est, seruitutis tempus spectandum non esse, ut ne haec quidem stipulatio de homine libero probanda sit: 'illum, cum seruus esse coeperit, dare spondes?' item 'eum locum, cum ex sacro religiosoue profanus esse coeperit, dari?' quia nec praesentis temporis obligationem recipere potest, et ea dumtaxat quae natura sui possibilia sunt deducuntur in obligationem. uini autem non speciem, sed genus stipulari uidemur et tacite in ea tempus continetur: homo liber certa specie continetur. et casum aduersamque fortunam spectari hominis liberi neque ciuile neque naturale est: nam de his rebus negotium recte geremus quae subici usibus dominioque nostro statim possunt. et nauis si hac mente resoluta est, ut in alium usum tabulae destinarentur, licet mutato consilio perficiatur, tamen et perempta prior nauis, et haec alia dicenda est: sed si reficiendae nauis causa omnes tabulae refixae sint, nondum intercidisse nauis uidetur et compositis rursus eadem esse incipit: sicuti de aedibus deposita tigna, ea mente ut reponantur, aedium sunt, sed si usque ad aream deposita sit, licet eadem materia restituatur, alia erit[4]. hic tractatus etiam ad praetorias stipulationes pertinet, quibus de re restituenda cauetur et an eadem res sit, quaeritur. Si rem quam ex causa lucratiua 6

[1] Inst. iii. 19. 18. [2] D. l. 17. 182. [3] D. xlvi. 3. 98. 8.
[4] D. vii. 4. 10. 7.

stipulatus sum, nactus fuero ex causa lucratiua, euanescit stipulatio[1]. sed si heres exstitero domino, extinguitur stipulatio. si uero a me herede defunctus eam legauit, potest agi ex stipulatu: idemque esse et si sub condicione legata sit, quia et, si ipse debitor rem sub condicione legatam dedisset, non liberaretur: sed si
7 condicione deficiente remanserit, petitio infirmabitur. Stichum, qui decessit, si stipuler, si quidem condici etiam mortuus potuit, ut furi, utiliter me stipulatum Sabinus ait: si uero ex aliis causis, inutiliter, quia et si deberetur, morte promissor liberetur. idem
8 ergo diceret et si mora facta defunctum stipularer[2]. Si quis ancillam sistere se in aliquo loco promiserit, quae praegnas erat, etsi sine partu eam sistat, in eadem causa eam sistere intellegitur.

84. IDEM libro LXXIV ad edictum.

Si insulam fieri stipulatus sim, et transierit tempus quo potueris facere, quamdiu litem contestatus non sim, posse te facientem liberari placet: quod si iam litem contestatus sim, nihil tibi prodesse, si aedifices.

85. IDEM libro LXXV ad edictum.

In exsecutione obligationis sciendum est quattuor causas esse: nam interdum est aliquid, quod a singulis heredibus diuisum consequi possumus: aliud, quod totum peti necesse est nec diuisum praestari potest: aliud quod pro parte petitur, sed solui nisi totum non potest: aliud, quod solidum petendum est, licet in solutionem
1 admittat secutionem. Prima species pertinet ad promissorem pecuniae certae: nam et petitio et solutio ad portiones here-
2 ditarias spectat. Secunda ad opus quod testator fieri iusserit[3]: nam singuli heredes in solidum tenentur, quia operis effectus
3 in partes scindi non potest. Quod si stipulatus fuero: 'per te heredemue tuum non fieri, quo minus eam agam: si aduersus ea factum sit, tantum dari?' et unus ex pluribus heredibus promissoris me prohibeat, uerior est sententia existimantium unius facto omnes teneri, quoniam, licet ab uno prohibeor, non tamen in partem prohibeor: sed ceteri familiae erciscundae iudicio sar-
4 cient damnum. Pro parte autem peti, solui autem nisi totum non potest, ueluti cum stipulatus sum hominem incertum: nam petitio eius scinditur, solui uero nisi solidus non potest. alioquin in diuersis hominibus recte partes soluentur: quod non potuit defunctus facere, nec quod stipulatus sum consequar. idem iuris
5 est, et si quis decem milia aut hominem promiserit. In solidum uero agi oportet et partis solutio adfert liberationem, cum ex causa euictionis intendimus: nam auctoris heredes in solidum denuntiandi sunt omnesque debent subsistere et quolibet defugiente

[1] D. xliv. 7. 17. [2] D. xliv. 7. 1. 9. [3] D. xxxii. 11. 24.

omnes tenebuntur, sed unicuique pro parte hereditaria praestatio iniungitur. Item si ita stipulatio facta sit: 'si fundus Titianus 6
datus non erit, centum dari?' nisi totus detur, poena committitur centum nec prodest partes fundi tradere cessante uno, quemadmodum non prodest ad pignus liberandum partem creditori soluere. Quicumque sub condicione obligatus curauerit ne con- 7
dicio exsisteret, nihilo minus obligatur[1].

86. ULPIANUS libro LXXIX ad edictum.

Quod dicitur tot stipulationes esse quot res, ibi locum habet, ubi res exprimuntur stipulatione: ceterum si non fuerint expressae, una est stipulatio.

87. PAULUS libro LXXV ad edictum.

Nemo rem suam futuram in eum casum, quo sua it. uti ter [illegible] u atur.

88. IDEM libro VI ad Plautium.

Mora rei fideiussori quoque nocet. sed si fideiussor seruum obtulit et reus moram fecit, mortuo Sticho fideiussori succurrendum est. sed si fideiussor hominem occiderit[3], reus liberatur, fideiussor autem ex stipulatione conueniri potest.

89. IDEM libro IX ad Plautium.

Si a colono, cui fundum in quinquennium locaueram, post tres annos ita stipulatus fuero: 'quidquid te dare facere oportet?' non amplius in stipulationem deducitur quam quod iam dari oportet: in stipulationem enim deducitur quod iam dari oportet. si autem adiciatur 'oportebitue,' etiam futura obligatio deducitur.

90. POMPONIUS libro III ex Plautio.

Cum stipulati sumus pro usuris legitimis poenam in singulos menses, si sors soluta non sit, etiamsi sortis obligatio in iudicium sit deducta, adhuc tamen poena crescit, quia uerum est solutam pecuniam non esse.

91. PAULUS libro XVII ad Plautium.

Si seruum stipulatus fuero et nulla mora intercedente seruus decesserit: si quidem occidat eum promissor, expeditum est. sin autem neglegat infirmum, an teneri debeat promissor, considerantibus, utrum, quemadmodum in uindicatione hominis, si neglectus a possessore fuerit, culpae huius nomine tenetur possessor, ita et cum dari promisit, an culpa, quod ad stipulationem attinet, in faciendo accipienda sit, non in non faciendo? quod magis probandum est, quia qui dari promisit, ad dandum, non faciendum

[1] D. l. 17. 161. [2] Inst. iii. 19. 22. [3] D. iv. 3. 19.

1 tenetur. Sed si sit quidem res in rebus humanis, sed dari non possit, ut fundus religiosus puta uel sacer factus uel seruus manumissus, uel etiam ab hostibus si capiatur, culpa in hunc modum diiudicatur, ut, si quidem ipsius promissoris res uel tempore stipulationis uel postea fuerit et quid eorum acciderit, nihilo minus teneatur, idemque fiat et si per alium, posteaquam ab hoc alienatus sit, id contigerit. sin autem alienus fuit et ab alio tale quid accidit, non tenetur, quia nihil fecit, nisi si, posteaquam moratus est solutionem, aliquid huiusmodi acciderit: quam distinctionem et Iulianus sequitur. item si homo, qui fuit promissoris, ex praecedenti causa ablatus ei fuerit, quod statuliber fuit, perinde habendus sit ac si alienum promisisset, quia sine facto
2 ipsius desiit eius esse. De illo quaeritur, an et is, qui nesciens se debere occiderit, teneatur: quod Iulianus putat in eo qui, cum
3 nesciret a se petitum codicillis ut restitueret, manumisit[1]. Sequitur uidere de eo quod ueteres constituerunt, quotiens culpa interuenit debitoris, perpetuari obligationem, quemadmodum intellegendum sit. et quidem si effecerit promissor, quo minus soluere possit, expeditum intellectum habet constitutio: si uero moratus sit tantum, haesitatur, an, si postea in mora non fuerit, extinguatur superior mora. et Celsus adulescens scribit eum qui moram fecit in soluendo Sticho quem promiserat, posse emendare eam moram postea offerendo: esse enim hanc quaestionem de bono et aequo: in quo genere plerumque sub auctoritate iuris scientiae perniciose, inquit, erratur. et sane probabilis haec sententia est, quam quidem et Iulianus sequitur: nam dum quaeritur de damno et par utriusque causa sit, quare non potentior sit qui teneat, quam qui
4 persequitur? Nunc uideamus, in quibus personis haec constitutio locum habeat. quae inspectio duplex est, ut primo quaeramus, quae personae efficiant perpetuam obligationem, deinde quibus eam producant. utique autem principalis debitor perpetuat obligationem: accessiones an perpetuent, dubium est. Pomponio perpetuare placet: quare enim facto suo fideiussor suam obligationem tollat? cuius sententia uera est: itaque perpetuatur obligatio tam ipsorum quam successorum eorum. accessionibus quoque suis, id est fideiussoribus, perpetuant obligationem, quia in
5 totam causam spoponderunt. An filius familias, qui iussu patris promisit, occidendo seruum producat patris obligationem, uidendum est. Pomponius producere putat, scilicet quasi accessionem in-
6 tellegens eum qui iubeat. Effectus huius constitutionis ille est, ut adhuc homo peti possit: sed et acceptum ei posse ferri creditur et fideiussorem accipi eius obligationis nomine. nouari autem an possit haec obligatio, dubitationis est, quia neque hominem qui non est neque pecuniam quae non debetur stipulari possumus. ego puto nouationem fieri posse, si hoc actum inter partes sit, quod et Iuliano placet.

[1] D. xxxvi. 1. 25. 2; Inst. ii. 20. 16.

92. IDEM libro XVIII ad Plautium.

Si ita stipuler: per te non fieri, 'quo minus mihi heredique meo uindemiam tollere liceat?' etiam heredi datur actio.

93. IDEM libro III at Uitellium.

Si sic stipulatus fuero: 'per te non fieri, quo minus hominem ex his quos habes sumam[1]?' electio mea erit.

94. MARCELLUS libro III digestorum.

Triticum dare oportere stipulatus est aliquis: facti quaestio est, non iuris. igitur si de aliquo tritico cogitauerit, id est certi generis certae quantitatis, id habebitur pro expresso: alioquin si, cum destinare genus et modum uellet, non fecit, nihil stipulatus uidetur, igitur ne unum quidem modium.

95. IDEM libro V digestorum.

Qui insulam fieri stipulatur, ita demum adquirit obligationem, si apparet, quo in loco fieri insulam uoluerit: si et ibi insulam fieri interest eius.

96. IDEM libro XII digestorum.

Qui seruum mihi ex stipulatu debebat, si in facinore eum deprehenderit, impune eum occidit, nec utilis actio erit in eum constituenda[2].

97. CELSUS libro XXVI digestorum.

Si ita stipulatus fuero: 'te sisti? nisi steteris, hippocentaurum[3] dari?' proinde erit, atque 'te sisti' solummodo stipulatus essem. Possum utiliter a te ita stipulari: 'Titii nomine te soluturum?' neque enim hoc simile est illi 'Titium daturum?': sed ex ea stipulatione, dum interest mea, agere possum, et ideo, si locuples[4] sit Titius, nihil ex hac stipulatione consequi possim: quid enim mea interest id a te fieri, quod si non feceris, aeque saluam pecuniam habiturus sum? 'Si tibi nupsero, decem dari spondes?' causa cognita denegandam actionem puto, nec raro probabilis causa eiusmodi stipulationis est. item si uir a muliere eo modo non in dotem stipulatus est.

98. MARCELLUS libro XX digestorum.

Existimo posse id quod meum est sub condicione stipulari[5], item uiam stipulari ad fundum posse, quamquam interim fundus non sit meus: aut, si hoc uerum non est et alienum fundum sub

[1] Gai. ii. 193. [2] D. xiii. 7. 24. 3. [3] Inst. iii. 19. 1.
[4] D. l. 16. 234. 1. [5] D. xviii. 1. 61.

condicione stipulatus fuero isque ex lucratiua causa meus esse coeperit, confestim peremeretur stipulatio, et si fundi dominus sub condicione uiam stipulatus fuerit, statim fundo alienato euanescit stipulatio, et maxime secundum illorum opinionem, qui etiam ea, quae recte constiterunt, resolui putant, cum in eum
1 casum recciderunt, a quo non potuissent consistere. Ex hac stipulatione: 'insulam fulciri spondes?' quando nascatur actio, quaeritur. et utique non est exspectandum, ut ruat: nec enim nihil stipulatoris interest fultam potius esse, quam non esse: nec tamen recte agetur, si nondum praeterierit temporis tantum quo fulcire potuerit redemptor.

99. CELSUS libro XXXVIII digestorum.

Quidquid adstringendae[1] obligationis est, id nisi palam uerbis exprimitur, omissum intellegendum est: ac fere secundum promissorem interpretamur, quia stipulatori liberum fuit uerba late concipere[2]. nec rursum promissor ferendus est, si eius intererit
1 de certis potius uasis forte aut hominibus actum. Si stipulatus hoc modo fuero: 'si intra biennium Capitolium non ascenderis, dari?' non nisi praeterito biennio[3] recte petam: nam etsi ambigua uerba sunt, sic tamen exaudiuntur, si inmutabiliter uerum fuit te Capitolium non ascendisse.

100. MODESTINUS libro VIII regularum.

Condicio in praeteritum, non tantum praesens tempus relata statim aut peremit obligationem aut omnino non differt[4].

101. IDEM libro IV de praescriptionibus.

Puberes sine curatoribus suis possunt ex stipulatu obligari.

102. IDEM libro V responsorum.

Uenditores emptori cauerant pro euictione, quanti eius interesset: sed et specialiter adgnituros, si in lite mota sumptus fecisset, emptori stipulanti promiserant. post mortem emptoris unus ex uenditoribus ad iudicium uocauit, pretium sibi deberi dicens, heredes eius: qui sumptus in defensione causae factos, cum probarent pretium solutum fuisse, ex stipulatione petebant. Modestinus respondit, si in eas impensas uenditores promiserunt, quae ob litem de proprietate institutam factae essent, minime ex stipulatu peti posse, quod erogatum est, dum alter ex uenditoribus pretium, quod iam fuerat exsolutum, petit.

103. IDEM libro V pandectarum.

Liber homo in stipulatum deduci non potest, quia nec dari

[1] Paul. R. S. v. 7. 1. [2] D. ii. 14. 39. [3] D. xliv. 7. 6.
[4] Inst. iii. 15. 6.

oportere intendi nec aestimatio eius praestari potest, non magis quam si quis dari stipulatus fuerit mortuum hominem aut fundum hostium.

104. IAUOLENUS libro XI ex Cassio.

Cum seruus pecuniam pro libertate pactus est et ob eam rem reum dedit: quamuis seruus ab alio manumissus est, reus tamen recte obligabitur, quia non quaeritur, a quo manumittatur, sed ut manumittatur.

105. IDEM libro II epistularum.

Stipulatus sum Damam aut Erotem seruum dari: cum Damam dares, ego quo minus acciperem, in mora fui: mortuus est Dama: an putes me ex stipulatu actionem habere? respondit: secundum Massurii Sabini opinionem puto te ex stipulatu agere non posse: nam is recte existimabat, si per debitorem mora non esset, quo minus id quod debebat solueret, continuo eum debito liberari.

106. IDEM libro VI epistularum.

Qui ex pluribus fundis, quibus idem nomen impositum fuerat, unum fundum sine ulla nota demonstrationis stipuletur, incertum stipulatur, id est eum fundum stipulatur, quem promissor dare uoluerit. tamdiu autem uoluntas promissoris in pendenti est, quamdiu id quod promissum est soluatur.

107. IDEM libro VIII epistularum.

Utrum turpem talem stipulationem putes an non, quaero. pater naturalis filium, quem Titius habebat in adoptionem, heredem instituit, si patria potestate liberatus esset: pater eum adoptiuus non alias emancipare uoluit, quam si ei dedisset, a quo stipularetur certam summam, si eum manumisisset: post emancipationem adiit heres filius: petit nunc pecuniam pater ex stipulatione supra relata. respondit: non puto turpem esse causam stipulationis, utpote cum aliter filium emancipaturus non fuerit: nec potest uideri iniusta causa stipulationis, si aliquid adoptiuus pater habere uoluerit, propter quod a filio post emancipationem magis curaretur.

108. IDEM libro X epistularum.

A Titio ita stipulatus sum: 'si qua mihi nupserit, decem dotis eius nomine dare spondes?' quaerebatur, an consistat talis stipulatio. respondit: si stipulanti mihi dos ita promissa est: 'quamcumque uxorem duxero, dotis eius nomine decem dare spondes?' nihil in causa est, quare ea pecunia condicione expleta non debeatur: nam cum condicio etiam ex incertae personae facto parere obligationem possit, ueluti 'si quis in Capitolium ascenderit,

decem dare spondes?' 'si quis a me decem petierit, tot dare spondes?' cur non idem et in dote promissa respondeatur, ratio
1 reddi non potest. Nulla promissio potest consistere, quae ex uoluntate promittentis statum capit[1].

109. POMPONIUS libro III ad Quintum Mucium.

Si ita stipulatus fuero: 'decem aut quindecim dabis?' decem debentur. item si ita: 'post annum aut biennium dabis?' post biennium debentur, quia in stipulationibus id seruatur ut quod minus esset quodque longius esse uideretur in obligationem deductum[2].

110. IDEM libro IV ad Quintum Mucium.

Si mihi et Titio, in cuius potestate non sim, stipuler decem, non tota decem, sed sola quinque mihi debentur: pars enim aliena deducitur, ut quod extraneo inutiliter stipulatus sum, non augeat
1 meam partem. Si stipulatus fuero de te: 'uestem tuam, quaecumque muliebris[3] est, dare spondes?' magis ad mentem stipulantis quam ad mentem promittentis id referri debet, ut quid in re sit, aestimari debeat, non quid senserit promissor. itaque si solitus fuerat promissor muliebri quadam ueste uti, nihilo minus debetur.

111. IDEM libro V ad Quintum Mucium.

Si stipulatus fuero 'per te non fieri, quo minus mihi illa domo uti liceat,' an etiam, si me non prohibeas, uxorem autem meam prohiberes, uel contra uxore mea stipulata me prohibeas, an committatur stipulatio[4]? et latius est haec uerba sic accipi. nam et si stipulatus fuero 'per te non fieri, quo minus mihi uia itinere actu uti liceat,' etsi non me, sed alium nomine meo ingredientem prohibeas, sciendum erit committi stipulationem.

112. IDEM libro XV ad Quintum Mucium.

Si quis stipulatus sit Stichum aut Pamphilum, utrum ipse uellet: quem elegerit petet, et is erit solus in obligatione. an autem mutare uoluntatem possit et ad alterius petitionem transire, quaerentibus respiciendus erit sermo stipulationis, utrumne talis sit, 'quem uoluero' an 'quem uolam': nam si talis fuerit 'quem uoluero,' cum semel elegerit, mutare uoluntatem non poterit: si uero tractum habeat sermo illius et sit talis 'quem uolam,' donec
1 iudicium dictet, mutandi potestatem habebit. Si quis ita stipulatus fuerit: 'pro centum aureis satis dabis?' et reum dederit in istam summam: Proculus ait semper in satisdationis stipulatione uenire, quod interesset stipulantis, ut alias tota sors inesset, ueluti

[1] D. xliv. 7. 8. [2] D. l. 17. 17. [3] D. xxxiv. 2. 23; ibid. 33.
[4] D. vii. 8. 2-9.

si idoneus promissor non sit, alias minus, si in aliquid idoneus esset debitor, alias nihil, si tam locuples[1] esset, ut nostra non intersit satis ab eo accipere: nisi quod plerumque idonei non tam patrimonio quam fide quoque aestimarentur.

113. PROCULUS libro II epistularum.

Cum stipulatus sim mihi, Procule, si opus arbitratu meo ante kalendas Iunias effectum non sit, poenam, et protuli diem: putasne uere me posse dicere arbitratu meo opus effectum non esse ante kalendas Iunias, cum ipse arbitrio meo aliam diem operi laxiorem dederim? Proculus respondit: non sine causa distinguendum est interesse, utrum per promissorem mora non fuisset, quo minus opus ante kalendas Iunias ita, uti stipulatione comprehensum erat, perficeretur, an, cum iam opus effici non posset ante kalendas Iunias, stipulator diem in kalendis Augustis protulisset. nam si tum diem stipulator protulit, cum iam opus ante kalendas Iunias effici non poterat, puto poenam esse commissam nec ad rem pertinere, quod aliquod tempus ante kalendas Iunias fuit, quo stipulator non desiderauit id ante kalendas Iunias effici, id est quo non est arbitratus ut fieret quod fieri non poterat. aut si hoc falsum est, etiam si stipulator pridie kalendas Iunias mortuus esset, poena commissa non esset, quoniam mortuus arbitrari non potuisset et aliquod tempus post mortem eius operi perficiendo superfuisset. et propemodum etiam si ante kalendas Iunias futurum esse coepit opus ante eam diem effici non posse, poena commissa est. Cum uenderet aliquis, promisit emptori 1
fideiussores praestari et rem uenditam liberari: quae ut liberetur, nunc desiderat emptor: in mora est is, qui ea stipulatione id futurum promisit: quaero quid iuris sit. Proculus respondit: tanti litem aestimari oportet, quanti actoris interest.

114. ULPIANUS libro XVII ad Sabinum.

Si fundum certo die praestari stipuler et per promissorem steterit, quo minus ea die praestetur, consecuturum me, quanti mea intersit moram facti non esse.

115. PAPINIANUS libro II quaestionum.

Ita stipulatus sum: 'te sisti in certo loco: si non steteris, quinquaginta aureos dari spondes?' si dies in stipulatione per errorem omissus fuerit, cum id ageretur, ut certo die sisteres, inperfecta erit stipulatio, non secus ac si quod pondere numero mensura continetur sine adiectione ponderis numeri mensurae stipulatus essem, uel insulam aedificari non demonstrato loco, uel fundum dari non adiecto nomine. quod si ab initio id agebatur, ut quocumque die sisteres et, si non stetisses, pecuniam

[1] D. l. 16. 234. 1.

dares, quasi quaelibet stipulatio sub condicione concepta uires habebit, nec ante committetur, quam fuerit declaratum reum pro-
1 mittendi sisti non posse. Sed et si ita stipulatus fuero: 'si in Capitolium non ascenderis' uel 'Alexandriam non ieris, centum dari spondes?' non statim committetur stipulatio, quamuis Capitolium ascendere uel Alexandriam peruenire potueris, sed cum
2 certum esse coeperit te Capitolium ascendere uel Alexandriam ire non posse. Item si quis ita stipuletur: 'si Pamphilum non dederis, centum dari spondes?' Pegasus respondit non ante committi stipulationem, quam desisset posse Pamphilus dari. Sabinus autem existimabat ex sententia contrahentium, postquam homo potuit dari, confestim agendum et tamdiu ex stipulatione non posse agi, quamdiu per promissorem non stetit, quo minus hominem daret, idque defendebat exemplo penus legatae[1]. Mucius etenim heredem, si dare potuisset penum nec dedisset, confestim in pecuniam legatam teneri scripsit, idque utilitatis causa receptum est ob defuncti uoluntatem et ipsius rei naturam. itaque potest Sabini sententia recipi, si stipulatio non a condicione coepit, ueluti 'si Pamphilum non dederis, tantum dare spondes?' sed ita concepta sit stipulatio: 'Pamphilum dari spondes? si non dederis, tantum dari spondes?' quod sine dubio uerum erit, cum id actum probatur, ut, si homo datus non fuerit, et homo et pecunia debeatur[2]. sed et si ita cautum sit, ut sola pecunia non soluto homine debeatur, idem defendendum erit, quoniam fuisse uoluntas probatur, ut homo soluatur aut pecunia petatur.

116. IDEM libro IV quaestionum.

Decem stipulatus a Titio, postea quanto minus ab eo consequi posses[3], si a Maeuio stipularis, sine dubio Maeuius uniuersi periculum potest subire. sed et si decem petieris a Titio, Maeuius non erit solutus, nisi iudicatum Titius fecerit.. PAULUS notat: non enim sunt duo rei Maeuius et Titius eiusdem obligationis, sed Maeuius sub condicione debet, si a Titio exigi non poterit: igitur nec Titio conuento Maeuius liberatur (qui an debiturus sit, incertum est) et soluente Titio non liberatur Maeuius (qui nec tenebatur), cum condicio stipulationis deficit, nec Maeuius pendente stipulationis condicione recte potest conueniri: a Maeuio enim ante Titium excussum non recte petetur.

117. IDEM libro XII quaestionum.

Si centum homines, quos ego heresue meus eligerem, stipulatus, antequam eligerem, duos heredes reliquero, numero diuiditur stipulatio: diuersum erit, si iam electis hominibus successerint.

118. IDEM libro XXVII quaestionum.

Liber homo, qui bona fide seruit mihi, quod stipulanti mihi

[1] D. xxxiii. 9. [2] D. xliv. 7. 44. 5. 6. [3] D. xii. 1. 42; l. 16. 150.

promittit, prope est, ut omnimodo sit utile, quamuis ex re mea promittat: nam quid aliud dici potest, quo minus liber homo teneatur[1]? nec tamen ideo si stipulanti eidem ex eadem causa spondeam, tenebor: quemadmodum etenim habebit eius actionem aduersus me, quod ab alio stipulatus quaereret mihi? hoc itaque latere fructuario seruo uel alieno, qui bona fide seruit, comparabitur. seruus autem fructuario si promittat ex re ipsius uel alienus, qui bona fide seruit, emptori, nulla dè peculio dabitur in dominum actio: nam in his causis domini esse intelleguntur. 'Decem hodie dari spondes?' dixi posse uel eo die pecuniam 1
peti nec uideri praematurius agi non finito stipulationis die, quod in aliis temporibus iuris est (nam peti non debet, quod intra tempus comprehensum solui potest): in proposito enim diem non differendae actionis insertum uideri, sed quo praesens ostendatur, esse responsum. 'Decem mihi aut Titio, utrum ego uelim, dare 2
spondes?' ex eo quod mihi dandum est, certi stipulatio est, ex eo, quod illi soluendum, incerti: finge mea interesse Titio potius quam mihi solui, quoniam poenam promiseram, si Titio solutum non fuisset.

119. IDEM libro XXXVI quaestionum.

Doli clausula, quae stipulationibus subicitur, non pertinet ad eas partes stipulationis, de quibus nominatim cauetur.

120. IDEM libro XXXVII quaestionum.

Si ita stipulatus fuero: 'hanc summam centum aureorum dari spondes?' etsi maxime ita exaudiatur ille sermo: 'si modo centum aureorum est,' non facit condicionem haec adiectio, quoniam si centum non sint, stipulatio nulla est: nec placuit instar habere condicionis sermonem, qui non ad futurum, sed ad praesens tempus refertur, esti contrahentes rei ueritatem ignorant[2].

121. IDEM libro XI responsorum.

Ex ea parte cautionis: 'dolumque malum huic rei promissionique abesse afuturumque esse stipulatus est ille, spopondit ille,' incerti agetur. Stipulationis utiliter interponendae gratia 1
mulier ab eo in cuius matrimonium conueniebat, stipulata fuerat ducenta, si concubinae tempore matrimonii consuetudinem repetisset. nihil causae esse respondi, cur ex stipulatu, quae ex bonis moribus concepta fuerat, mulier impleta condicione pecuniam adsequi non possit. In insulam deportato reo promittendi stipu- 2
latio ita concepta: 'cum morieris, dari?' non nisi moriente eo committitur[3]. Ex facto rei promittendi doli stipulatio heredem eius 3
tenet[4], sicut ex ceteris aliis contractibus, ueluti mandati depositi.

[1] D. xli. 1. 54. [2] D. xii. 1. 37. [3] D. xxxvii. 4. 1. 8.
[4] D. xliv. 7. 49.

122. SCAEUOLA libra XXVIII digestorum.

Qui Romae mutuam pecuniam acceperat soluendam in longinqua prouincia per menses tres[1] eamque ibi dari stipulanti spopondisset, post paucos dies Romae testato creditori dixit paratum se esse Romae eam numerare detracta ea summa, quam creditori suo usurarum nomine dederat. quaesitum est, cum in integrum summam, qua stipulatione obligatus est, optulerit, an eo loco, in quo soluenda promissa est, sua die integra peti posset. respondit posse stipulatorem sua die ibi, ubi soluendam stipulatus est,
1 petere. Callimachus mutuam pecuniam nauticam accepit a Sticho seruo Seii in prouincia Syria ciuitate Beryto usque Brentesium: idque creditum esse in omnes nauigii dies ducentos, sub pignoribus et hypothecis mercibus a Beryto comparatis et Brentesium perferendis et quas Brentesio empturus esset et per nauem Beryto inuecturus: conuenitque inter eos, uti, cum Callimachus Brentesium peruenisset, inde intra idus Septembres, quae tunc proximae futurae essent, aliis mercibus emptis et in nauem mercis[2] ipse in Syriam per nauigium proficiscatur, aut, si intra diem supra scriptam non reparasset merces nec enauigasset de ea ciuitate, redderet uniuersam continuo pecuniam quasi perfecto nauigio et praestaret sumptus omnes prosequentibus eam pecuniam, ut in urbem Romam eam deportarent: eaque sic recte dari fieri fide roganti Sticho seruo Lucii Titii promisit Callimachus. et cum ante idus supra scriptas secundum conuentionem mercibus in nauem impositis cum Erote conseruo Stichi quasi in prouinciam Syriam peruenturus enauigauit: quaesitum est naue submersa, cum secundum cautionem Callimachus merces debito[3] perferendas in naue mansisset[4] eo tempore, quo iam pecuniam Brentesio reddere Romae perferendam deberet, an nihil prosit Erotis consensus, qui cum eo missus erat, cuique nihil amplius de pecunia supra scripta post diem conuentionis permissum uel mandatum erat quam ut eam receptam Romam perferret, et nihilo minus actione ex stipulatu Callimachus de pecunia domino Stichi teneatur. respondit secundum ea quae proponerentur teneri. item quaero, si Callimacho post diem supra scriptam nauiganti Eros supra scriptus seruus consenserit, an actionem domino suo semel adquisitam adimere potuerit. respondit non potuisse[5], sed fore exceptioni locum, si seruo arbitrium datum esset eam pecuniam quocumque tempore
2 in quemuis locum reddi. Flauius Hermes hominem Stichum manumissionis causa donauit et ita de eo stipulatus est: 'Si hominem Stichum, de quo agitur, quem hac die tibi donationis causa manumissionisque dedi, a te heredeque tuo manumissus uindictaque liberatus non erit, quod dolo malo meo non fiat, poenae nomine quinquaginta dari stipulatus est Flauius Hermes,

[1] D. xii. 1. 40; xiii. 7. 8. 3. [2] missis? [3] Beryto? [4] in navem misisset? [5] D. l. 17. 133.

spopondit Claudius.' quaero, an Flauius Hermes Claudium de libertate Stichi conuenire potest. respondit nihil proponi, cur non potest. item quaero, an, si Flauii Hermetis heres a Claudi herede poenam supra scriptam petere uoluerit, Claudii heres libertatem Sticho praestare possit, ut poena liberetur. respondit posse. item quaero, si Flauii Hermetis heres cum Claudii herede ex causa supra scripta nolit agere, an nihilo minus Sticho libertas ex conuentione, quae fuit inter Hermetem et Claudium, ut stipulatione supra scripta ostenditur, ab herede Claudii praestari debeat. respondit debere. Coheredes cum praedia hereditaria diuiserant, 3
unum praedium commune reliquerunt sub hoc pacto, ut, si quis eorum partem suam alienare uoluisset, eam uel coheredi suo uel eius successori uenderet centum uiginti quinque: quod si quis aliter fecisset, poenam centum inuicem stipulati sunt: quaero, cum coheres mulier coheredis liberorum tutores saepius testato conuenerit et desiderauerit, ut secundum conuentionem aut emant aut uendant, hique nihil tale fecerint, an, si mulier extero uendiderit, poena ab ea centum exigi possit. respondit secundum ea quae proponerentur obstaturam doli mali exceptionem. Agerius 4
filius familias seruo Publii Maeuii stipulanti spopondit se daturum quidquid patrem suum Publio Maeuio debere constitisset: quaesitum est, patre defuncto antequam constitisset, quid quantumque deberet, an, si aduersus heredem eius actum fuisset aliumue successorem et de debito constitisset, Agerius teneatur. respondit, si condicio non exstitisset, stipulationem non commissam. Seia 5
heres unius tutoris, cum herede pupillae transactione pacto solo facta, maiorem partem soluit, residuam cauit: sed ilico negauit heres se transactionem seruare et apud iudicem tutelae egit et uictus prouocauit ad competentem iudicem et ab eo quoque ad principem idem prouocauit et iniusta haec quoque prouocatio eius pronuntiata est. quaesitum est, cum per heredem pupillae mora intercesserit, quo minus pecunia in stipulationem deducta ab herede tutoris solueretur nec umquam petierit, an ei hodie debeantur usurae ab herede tutoris. respondit, si Seia non cessasset ex stipulatione pecuniam offerre, iure usuras non deberi. Duo fratres hereditatem inter se diuiserunt et cauerunt sibi nihil 6
se contra eam diuisionem facturos et, si contra quis fecisset, poenam alter alteri promisit: post mortem alterius qui superuixit petit ab heredibus eius hereditatem quasi ex causa fideicommissi sibi a patre relicti debitam et aduersus eum pronuntiatum est, quasi de hoc quoque transactum fuisset: quaesitum est, an poena commissa esset. respondit poenam secundum ea quae proponuntur commissam[1].

[1] D. ii. 14. 35.

123. PAPINIANUS libio I definitionum.

Si flagitii faciendi uel facti causa concepta sit stipulatio, ab initio non ualet.

124. IDEM libro II definitionum.

'Insulam intra biennium illo loco aedificari spondes?' ante finem biennii stipulatio non committitur, quamuis reus promittendi non aedificauerit, et tantum residui temporis sit quo aedificium extrui non possit: neque enim stipulationis status, cuius dies certus in exordio fuit, ex post facto mutatur. idque et in stipulatione iudicio sistendi causa facta placuit, scilicet ut ante diem stipulatio non committatur, si certum esse coeperit parere stipulationi residuo tempore non posse.

125. PAULUS libro II quaestionum.

Cum stipulamur 'quidquid te dare facere oportet,' nihil aliud in stipulationem deducitur quam quod praesenti die debetur: hoc enim solum haec stipulatio demonstrat.

126. IDEM libro III quaestionum.

Si ita stipulatus fuero: 'Si Titius consul factus fuerit, tunc ex hac die in annos singulos dena dare spondes?' post triennium
1 condicione existente triginta peti potuerunt. Titius a Maeuio fundum detracto usu fructu[1] stipulatus est et ab eodem eiusdem fundi usum fructum: duae sunt stipulationes et minus est in eo usu fructu quem per se quis promisit quam in eo qui proprietatem comitatur. denique si ille usum fructum dederit eumque stipulator non utendo amiserit, tradendo postea fundum detracto usu fructu liberabitur. non idem contingit ei qui fundum pleno iure promisit et usum fructum dedit, deinde amisso eo proprietatem sine usu fructu tradidit: ille liberatus est dando usum fructum, hic nulla parte obligationis exoneratur, nisi pleno iure fundum effecerit
2 stipulatoris. 'Chrysogonus Flauii Candidi seruus actor scripsit, coram subscribente et adsignante domino meo, accepisse eum a Iulio Zosa, rem agente Iulii Quintilliani absentis, mutua denaria mille. quae dari Quintilliano herediue eius, ad quem ea res pertinebit, kalendis Nouembribus, quae proximae sunt futurae, stipulatus est Zosas libertus et rem agens Quintilliani, spopondit Candidus dominus meus. sub die supra scripta si satis eo nomine factum non erit, tunc quo post soluetur, usurarum nomine denarios octo praestari stipulatus est Iulius Zosas, spopondit Flauius Candidus dominus meus.' subscripsit dominus. respondi: per liberam personam, quae neque iuri nostro subiecta est neque bona fide nobis seruit, obligationem nullam adquirere possumus. plane

[1] D. vii. 1. 36. 1.

si liber homo nostro nomine pecuniam daret uel suam uel nostram, ut nobis solueretur, obligatio nobis pecuniae creditae adquireretur[1]: sed quod libertus patrono dari stipulatus est, inutile est, ut nec ad solutionem proficiat adiectio absentis, cui principaliter obligatio quaerebatur. superest quaeramus, an ex numeratione ipse qui contraxit pecuniam creditam petere possit: nam quotiens pecuniam mutuam dantes eandem stipulamur, non duae obligationes nascuntur, sed una uerborum. plane si praecedat numeratio, sequatur stipulatio, non est dicendum recessum a naturali obligatione. sequens stipulatio, in qua sine adiectione nominis usuras stipulatus est, non eodem uitio laborat (neque enim maligne accipiendum est eidem stipulatum usuras, cui et sortem, uideri), ideoque in liberti persona ualet stipulatio usurarum et cogitur eam patrono cedere. plerumque enim in stipulationibus uerba, ex quibus obligatio oritur, inspicienda sunt: raro inesse tempus uel condicionem ex eo quod agi apparebit, intellegendum est: numquam personam, nisi expressa sit. Si ita stipulatus fuero 3
te sisti et, nisi steteris, aliquid dari quod promittenti impossibile est: detracta secunda stipulatione prior manet utilis et perinde erit ac si te sisti stipulatus essem.

127. SCAEUOLA libro V quaestionum.

Si pupillus sine tutoris auctoritate Stichum promittat et fideiussorem dedit, seruus autem post moram a pupillo factam decedat, nec fideiussor erit propter pupilli moram obligatus: nulla enim intellegitur mora ibi fieri, ubi nulla petitio est[2]. esse autem fideiussorem obligatum ad hoc, ut uiuo homine conueniatur uel ex mora sua postea.

128. PAULUS libro X quaestionum.

Si duo rei stipulandi ita extitissent, ut alter utiliter, alter inutiliter stipularetur, ei qui non habet promissorem obligatum non recte soluitur, quia non alterius nomine ei soluitur, sed suae obligationis, quae nulla est. eadem ratione qui Stichum aut Pamphilum stipulatur, si in unum constiterit obligatio, quia alter stipulatoris erat, etiamsi desierit eius esse, non recte soluitur, quia utraque res ad obligationem ponitur, non ad solutionem.

129. SCAEUOLA libro XII quaestionum.

Si quis ita stipulatus fuerit: 'decem aureos das, si nauis uenit et Titius consul factus est?' non alias dabitur, quam si utrumque factum sit. idem in contrarium: 'dare spondes, si nec nauis uenit nec Titius consul factus sit?' exigendum erit, ut neutrum factum sit. huic similis scriptura est: 'si neque nauis uenit neque Titius consul factus est?' at si sic: 'dabis, si nauis uenit aut Titius

[1] D. xii. 1. 9. 8. [2] D. l. 17. 88.

consul factus sit?' sufficit unum factum. et contra: 'dabis, si nauis non uenit aut Titius consul factus non est?' sufficit unum non factum.

130. PAULUS libro XV quaestionum.

Quod dicitur patrem filio utiliter stipulari, quasi sibi ille stipularetur. hoc in his uerum est quae iuris sunt quaeque adquiri patri possunt: alioquin si factum conferatur in personam filii, inutilis erit stipulatio, ueluti ut tenere ei uel ire agere liceat. contra autem filius etiam ut ire patri liceat stipulando adquiret ei: immo et quod in suam personam conferre non potest, hoc patri adquirat.

131. SCAEUOLA libro XIII quaestionum.

Iulianus scripsit, si 'neque per te neque per heredem tuum Titium fieri quo minus mihi ire liceat' stipuler, non solum
1 Titium teneri, si prohibeat, sed etiam coheredes eius. Qui fundum sibi aut Titio dari stipulatur, quamuis fundus Titio traditus sit, nihilo minus petere fundum potest, ut sibi de euictione promittatur[1]: nam interest eius, quia mandati actione fundum recepturus sit a Titio. sed si donationis causa Titium interposuit, dicetur traditione protinus reum liberari.

132. PAULUS libro XV quaestionum.

Quidam cum filium alienum susciperet, tradenti promiserat certam pecuniae quantitatem, si eum aliter quam ut filium obseruasset. quaero, si postmodum domo eum propulerit uel moriens nihil ei testamento reliquerit, an stipulatio committetur, et quid intersit, utrum filius an alumnus uel cognatus agentis fuerit. praeterea quaero, si filium suum quis legitime in adoptionem dederit et ita, ut supra scriptum est, stipulatio intercesserit eumque pater adoptiuus exheredauerit uel emancipauerit, an stipulatio committatur. respondi: stipulatio utilis est in utroque casu: igitur, si contra conuentionem factum sit, committetur stipulatio. sed uideamus primum in eo qui legitime adoptauit, an possit committi, si eum exheredauerit uel emancipauerit: haec enim pater circa filium solet facere: igitur non aliter eum quam ut filium obseruauit. ergo exheredatus de inofficioso agat. quid ergo dicemus, si et meruit exheredari? emancipatus plane et hoc remedio carebit. quare sic debuit interponi stipulatio, ut, si eum emancipasset uel exheredasset, certum quid promitteret. quo tamen casu commissa stipulatione potest quaeri, an exheredato permittendum esset dicere de inofficioso? maxime, si patri naturali heres extitisset, an uicto deneganda est ex stipulatu actio? sed si ei qui stipulatus est non debuit denegari uicto filio, nec ipsi deneganda erit

[1] D. xlvi. 3. 33.

debitae pecuniae exsecutio. in eo autem qui non adoptauit, quem intellectum habeat haec conceptio 'si eum aliter quam ut filium obseruasset,' non prospicio: an et hic exigimus exheredationem uel emancipationem, res in extraneo ineptas? sed si is qui legitime adoptauit, nihil facit contra uerba stipulationis, cum utitur patrio iure in eo qui haec non fecit, dicit superuacuo: dici tamen poterit commissam esse stipulationem. Filius familias ita stipu- 1
latus est: 'quantam pecuniam Titio credidero, fide tua esse iubes?' et emancipatus credidit: patri non debebit fideiussor, quia nec reus ei tenetur[1].

133. SCAEUOLA libro XIII quaestionum.

Si sic stipulatus sim: 'neque per te neque per heredem tuum uim fieri spondes?' et egi, quod mihi uim feceris, recte remanere factum heredis in stipulatione[2]. nam et ex ipsius posteriore ui potest committi stipulatio: non enim ad unam uim pertinet. nam sicut et ipsius et heredis caput, ita ipsius uis uel saepius facta complectitur, ut condemnetur quanti interest. aut si sic uolumus factam esse stipulationem: 'neque per te neque per heredem tuum fieri?' ut ad unam uim primam teneat: si uim fecerit, amplius ex heredis committi non poterit: ergo si actum sit quasi ex ipsius ui, tota consumpta sit: quod non est uerum.

134. PAULUS libro XV responsorum.

Titia, quae ex alio filium habebat, in matrimonium coit Gaio Seio habenti filiam: et tempore matrimonii consenserunt, ut filia Gaii Seii filio Titiae desponderetur, et interpositum est instrumentum et adiecta poena, si quis eorum nuptiis impedimento fuisset: postea Gaius Seius constante matrimonio diem suum obiit et filia eius noluit nubere: quaero, an Gaii Seii heredes teneantur ex stipulatione. respondit ex stipulatione quae proponeretur, cum non secundum bonos mores interposita sit, agenti exceptionem doli mali obstaturam, quia inhonestum uisum est uinculo poenae matrimonia obstringi siue futura siue iam contracta[3]. Idem respondit: plerumque ea quae praefationibus 1
conuenisse concipiuntur, etiam in stipulationibus repetita creduntur[4], sic tamen, ut non ex ea repetitione inutilis efficiatur stipulatio. Idem respondit, cum Septicius litteris suis praesta- 2
turum se cauerit pecuniam et usuras eius semisses quae apud Sempronium depositae sint: si inter praesentes actum est, intellegendum etiam a parte Lucii Titii praecessisse uerba stipulationis[5]. Idem respondit, quotiens pluribus specialiter pactis 3
stipulatio una omnibus subicitur, quamuis una interrogatio et responsum unum subiciatur, tamen proinde haberi, ac si singulae species in stipulationem deductae fuissent.

[1] D. xlvi. 1. 47. 1. [2] D. xliv. 2. 22. [3] D. xxiii. 1. 11; xxiii. 2. 2.
[4] D. ii. 14. 4. 3. [5] Inst. iii. 19. 17; iii. 21.

135. SCAEUOLA libro V responsorum.

Si ita quis promiserit: 'decem tibi dabo, qua die petieris, et eorum usuras in dies triginta,' quaero, usurae utrum ex die stipulationis an ex die, qua petita sors fuerit, debeantur. respondit secundum ea quae proponerentur ex die stipulationis deberi, nisi
1 aliud actum manifeste probaretur. Item quaesitum est, quando pecuniam reddere debebo 'cum primum petierit.' respondit uerba quae proponerentur ex die quo stipulatio facta esset, initium
2 capere. Seia cauit Lucio Titio, quod mandante eo hortos emisset, cum pretium omne cum usuris ab eo recepisset, se in eum proprietatem hortorum translaturam: deinde in continenti inter utrumque conuenit, ut intra kalendas Apriles primas uniuersam summam mandator numeraret et hortos acciperet. quaeritur, cum ante kalendas Apriles non omne pretium cum usuris a Lucio Titio Seiae solutum sit, interposito tamen modico tempore reliquum pretium cum usuris Seiae Titius soluere paratus fuerit neque Seia accipere uoluit et usque in hodiernum per Titium non stet, quo minus reliquum solueret, an nihilo minus Lucius Titius, si Seiae uniuersam pecuniam soluere paratus sit, ex stipulatu agere possit. respondit posse, si non multo post optulisset nec mulieris quicquam propter eam moram interesset: quod omne ad iudicis
3 cognitionem remittendum est. Ea lege donatum sibi esse a Seia seruum et traditum, ut ne ad fratrem eius aut filium aut uxorem aut socrum perueniret, scripsit et haec ita stipulante Seia spopondit Titius, qui post biennium heredes reliquit Seiam et fratrem, cui ne seruiret, expressum erat: quaeritur an Seia cum fratre et coherede ex stipulatu agere possit. respondit posse in id, quod
4 eius interest. Filia, quae de inofficioso agere instituit et transegit postea cum heredibus stipulatione interposita et subiecta doli clausula, apud praefectum de falso testamento egit nec probauit: quaero, an ex doli clausula possit conueniri. respondi nihil ad eam stipulationem id quod postea actum proponeretur, pertinere.

136. PAULUS libro V sententiarum.

Si sub una significatione diuersis nominibus ea res quae in stipulatum deducitur appellatur, non infirmat obligationem, si
1 alter altero uerbo utatur. Si, qui uiam ad fundum suum dari stipulatus fuerit, postea fundum partemue eius ante constitutam seruitutem alienauerit, euanescit stipulatio[1].

137. UENULEIUS libro I stipulationum.

Continuus actus[2] stipulantis et promittentis esse debet (ut tamen aliquod momentum naturae interuenire possit) et com-

[1] D. viii. 1. 11.

[2] D. xlv. 2. 12. pr.

minus responderi stipulanti oportet: ceterum si post interrogationem aliud acceperit, nihil proderit, quamuis eadem die spopondisset. Si hominem stipulatus sim et ego de alio sensero[1], tu de 1
alio, nihil acti erit: nam stipulatio ex utriusque consensu perficitur. Cum ita stipulatus sum 'Ephesi dari?' inest tempus: 2
quod autem accipi debeat, quaeritur. et magis est, ut totam eam rem ad iudicem, id est ad uirum bonum remittamus, qui aestimet, quanto tempore diligens pater familias conficere possit, quod facturum se promiserit, ut qui Ephesi daturum se spoponderit, neque duplomate[2] diebus ac noctibus et omni tempestate contempta iter continuare cogatur, neque tam delicate progredi debeat ut reprehensione dignus appareat, sed habita ratione temporis aetatis sexus ualetudinis, cum id agat ut mature perueniat, id est eodem tempore, quo plerique eiusdem condicionis homines solent peruenire. eoque transacto, quamuis Romae remanserit nec possit Ephesi pecuniam dare, nihilo minus ei recte condicetur, uel quia per ipsum steterit, quo minus Ephesi daret, uel quoniam per alium Ephesi possit dari uel quia ubique potest soluere: nam et quod in diem debetur, ante solui potest[3], licet peti non potest. quod si duplomate usus aut felici nauigatione maturius quam quisque peruenerit Ephesum, confestim obligatus est, quia in eo, quod tempore atque facto finitum est, nullus est coniecturae locus. Item qui insulam fieri spopondit, non utique conquisitis undique 3
fabris et plurimis operis adhibitis festinare debet nec rursus utroque aut altero contentus esse, sed modus adhibendus est secundum rationem diligentis aedificatoris[4] et temporum locorumque. item si non inchoetur opus, id tantum aestimetur quod in illo interuallo effici potuit. transactoque tempore quo insulam consummare oportuerit, si postea aedificetur, liberetur reus, sicut liberatur qui se daturum spopondit, si quandoque tradit. Illud inspiciendum 4
est, an qui centum dari promisit confestim teneatur, an uero cesset obligatio donec pecuniam conferre possit. quid ergo, si neque domi habet neque inueniat creditorem? sed haec recedunt ab impedimento naturali et respiciunt ad facultatem dandi. est autem facultas personae commodum incommodumque[5], non rerum quae promittuntur. et alioquin si quis Stichum dari spoponderit, quaeremus, ubi sit Stichus: aut si non multum referre uideatur 'Ephesi daturum se,' an, quod Ephesi sit, cum ipse Romae sit, dare spondeat: nam hoc quoque ad facultatem dandi pertinet, quia in pecunia et in Sticho illud commune est, quod promissor in praesentia dare non potest. et generaliter causa difficultatis ad incommodum promissoris, non ad impedimentum stipulatoris pertinet, ne incipiat dici eum quoque dare non posse qui alienum seruum, quem dominus non uendat, dare promiserit. Si ab eo stipulatus sim, qui efficere non possit, cum alio possibile 5

[1] Inst. iii. 19. 23. [2] D. xlviii. 10. 27. 2; C. xii. 51. [3] D. xliv. 7. 50.
[4] D. xix. 2. 58. [5] D. l. 16. 125.

6 sit, iure factam obligationem Sabinus scribit. Cum quis sub hac condicione stipulatus sit, si rem sacram aut religiosam Titius uendiderit uel forum aut basilicam et huiusmodi res, quae publicis usibus in perpetuum relictae sint: ubi omnino condicio iure impleri non potest uel id facere ei non liceat, nullius momenti fore stipulationem, proinde ac si ea condicio, quae natura impossibilis est, inserta esset. nec ad rem pertinet, quod ius mutari potest et id quod nunc impossibile est, postea possibile fieri: non enim secundum futuri temporis ius, sed secundum praesentis aestimari
7 debet stipulatio. Si ut aliquid fiat stipulemur, et usitatius et elegantius esse Labeo ait sic subici poenam: 'si ita factum non erit:' at cum quid ne fiat stipulemur, tunc hoc modo: 'si aduersus ea factum erit:' et cum alia fieri, alia non fieri coniuncte stipulemur, sic comprehendendum: 'si non feceris, si quid ad-
8 uersus ea feceris.' Praeterea sciendum est, quod dari stipulemur, non posse nos uni ex heredibus[1] adquiri, sed necesse esse omnibus adquiri: at cum quid fieri stipulemur, etiam unius personam recte comprehendi.

138. IDEM libro IV stipulationum.

Eum qui certarum nundinarum diebus dari stipuletur, primo die petere posse Sabinus ait: Proculus autem et ceteri diuersae scholae auctores, quamdiu uel exiguum tempus ex nundinarum spatio superesset, peti posse existimant. sed ego cum Proculo
1 sentio. Cum pure stipulatus sum illud aut illud dari, licebit tibi, quotiens uoles, mutare uoluntatem in eo quod praestaturus sis, quia diuersa causa est uoluntatis expressae et eius quae inest.

139. IDEM libro VI stipulationum.

Cum ex causa duplae stipulationis[2] aliquid intendimus, uenditoris heredes in solidum omnes conueniendi sunt omnesque debent subsistere, et quolibet eorum defugiente ceteris subsistere nihil prodest, quia in solidum defendenda est uenditio, cuius indiuisa natura est. sed cum uno defugiente omnes defugisse uideantur ideoque omnes teneantur, unicuique pro parte hereditaria praestatio incumbit.

140. PAULUS libro III ad Neratium.

Pluribus rebus praepositis, ita stipulatio facta est: 'ea omnia, quae supra scripta sunt, dari?' propius est, ut tot stipulationes,
1 quot res sint. De hac stipulatione: 'annua bima trima die id argentum quaque die dari?' apud ueteres uarium fuit. PAULUS:
2 sed uerius et hic tres esse trium summarum stipulationes. Etsi placeat extingui obligationem, si in eum casum inciderit a quo incipere non potest[3], non tamen hoc in omnibus uerum est. ecce

[1] D. ii. 14. 33. [2] D. xxi. 2. [3] Inst. iii. 19. 2.

stipulari uiam iter actum ad fundum communem socius non potest, et tamen si is qui stipulatus fuerat duos heredes reliquerit, non extinguitur stipulatio. et per partem dominorum seruitus adquiri non potest[1], adquisita tamen conseruatur et per partem domini: hoc euenit, si pars praedii seruientis uel cui seruitur alterius domini esse coeperit.

141. GAIUS libro II de uerborum obligationibus.

Si seruus aut filius familias ita stipulatus sit: 'illam rem aut illam, utram ego uelim?' non pater dominusue, sed filius seruusue destinare de alterutra debet. Extranei quoque persona si com- 1
prehensa fuerit, ueluti hoc modo: 'utram earum Titius elegerit,' non aliter stipulator alterutrius petendae facultatem habet, quam si Titius elegerit. Pupillus[2] licet ex quo fari coeperit, recte stipu- 2
lari potest, tamen, si in parentis potestate est, ne auctore quidem patre obligatur: pubes uero, qui in potestate est, proinde ac si pater familias obligari solet. quod autem in pupillo dicimus, idem et in filia familias impubere dicendum est. Si ita fuero stipulatus 3
'mihi aut Titio?' et tu mihi daturum te spondeas, secundum omnium opinionem ad interrogatum te respondere, quia constat mihi soli adquiri obligationem, Titio autem dumtaxat recte soluitur. Si inter eos qui Romae sunt talis fiat stipulatio: 'hodie 4
Carthagine dare spondes[3]?' quidam putant non semper uideri impossibilem causam stipulationi contineri, quia possit contingere, ut tam stipulator quam promissor ante aliquod tempus suo quisque dispensatori notum fecerit in eum diem futuram stipulationem ac demandasset promissor quidem suo dispensatori, ut daret, stipulator autem suo, ut acciperet: quod si ita factum fuerit, poterit ualere stipulatio. Cum 'mihi aut Titio' stipulor, dicitur 5
aliam quidem rem in personam meam, aliam in Titii designari non posse, ueluti 'mihi decem aut Titio hominem[4]:' si uero Titio ea res soluta sit quae in eius persona designata fuerit, licet ipso iure non liberetur promissor, per exceptionem tamen defendi possit. Tempora uero diuersa designari posse, ueluti 'mihi 6
kalendis Ianuariis aut Titio kalendis Februariis?' immo etiam citeriorem diem in Titii personam conferri posse, ueluti 'mihi kalendis Februariis, Titio kalendis Ianuariis?' quo casu talem esse stipulationem intellegemus: 'si Titio kalendis Ianuariis non dederis, mihi kalendis Februariis dare spondes?' Sed rursus 7
mihi quidem pure aut Titio sub condicione stipulari possum. contra uero si mihi sub condicione aut Titio pure, inutilis erit tota stipulatio, nisi in meam personam condicio extiterit, scilicet quia, nisi quod ad me uim acceperit obligatio, adiectio nihil potest ualere. hoc tamen ita demum tractari potest, si euidenter apparet

[1] D. viii. 1. 8. 1; ibid. 11. [2] Inst. iii. 19. 9, 10. [3] Inst. iii. 15. 5.
[4] D. xliv. 7. 44. 4.

pure Titii persona adiecta: alioquin cum ita stipulor: 'si nauis ex Africa uenerit, mihi aut Titio dari spondes?' Titii quoque
8 persona sub eadem condicione adici uidetur. Ex hoc apparet, si diuersa condicio in meam personam, diuersa in Titii posita sit nec in meam personam extiterit condicio, totam stipulationem nullius momenti futuram: exstante uero mea condicione, si quidem Titii quoque condicio extiterit, poterit uel Titio solui: si uero in illius persona defecerit, quasi non adiectus habebitur.
9 Ex his omnibus apparet, licet alterius persona non recte adiciatur, non ideo minus in nostra persona utiliter procedere stipulationem.

LIBER DECIMUS OCTAVUS.

TIT. I.

DE CONTRAHENDA EMPTIONE ET DE PACTIS INTER EMPTOREM ET UENDITOREM COMPOSITIS ET QUAE RES UENIRE NON POSSUNT.

SUMMARY.—Origin and nature of the contract (1), how different from letting (20; 65; 80. 3), from gift (36; 38), not complete till price fixed (2. 1; 7. 1, 2; 35. 1; 37; 71; 79), and object ascertained (34. 5; 35. 5–7). If 'imaginaria' is null (55), but should not be avoided for slight cause (54). Earnest is not necessary (35 pr.). Conditional sales (7 pr.; 41 pr.; 50; 61; 75; 81 pr.), resolutory condition (3).

It may be 'inter absentes' (1. 2), not between father and son (2 pr.), when through an agent (12; 13; 18. 1; 35. 3; 63 pr.).

Mistake (9; 10; 11; 14; 15; 34 pr.; 41. 1; 44; 45; 57; 58; 62. 1). Fraud (35. 8; 43. 2), puffery (43 pr.), patent defects (43. 1).

The thing sold may be a chance (8) or a beneficial right (80. 1). Purchase of 'res sua' (15. 2; 16; 17; 18 pr.; 34. 4; 39 pr.; 61), sale of 'res aliena' (28; 35. 4). Things incapable of sale (4; 5; 6 pr.; 22; 23; 24; 26; 27; 32; 34. 1–3, 7; 35. 2; 51; 70; 72. 1; 73), for wrongful purpose (42; 52), by administrator (46; 62 pr.). Parcels (63. 1; 69). Accession (29; 30; 31; 40. 5, 6; 47; 48; 49; 67; 76 pr.; 78 pr.).

Duty of vendor (25. 1; 35. 4; 62. 2; 66 pr., 1; 68. 1, 2). Rights of successor of purchaser (76. 1).

When the property passes (19; 53; 74; 78. 1). Revocation and alteration (6. 2; 72 pr.), rescission (56).

Effect of special terms (6. 1; 25 pr.; 34. 6; 39. 1; 41 pr.; 59; 60; 68 pr.; 78. 2. 3; 79; 81). Interpretation (21; 33; 40 pr.–4; 64; 66. 2; 77; 80 pr., 2).

Cf. Dig. xviii. 2, 3, 6; Cod. iv. 38, 54; Just. iii. 23; Gai. iii. 139–141.

1. PAULUS libro XXXIII ad edictum.

ORIGO emendi uendendique a permutationibus coepit. olim enim non ita erat nummus, neque aliud merx aliud pretium uocabatur, sed unusquisque secundum necessitatem temporum ac rerum utilibus inutilia permutabat, quando plerumque euenit, ut quod alteri superest alteri desit. sed quia non semper nec facile concurrebat, ut, cum tu haberes quod ego desiderarem, inuicem haberem quod tu accipere uelles, electa materia est cuius publica ac perpetua aestimatio difficultatibus permutationum aequalitate quantitatis subueniret. eaque materia forma publica percussa usum dominiumque non tam ex substantia praebet quam ex quantitate, nec ultra merx utrumque sed alterum pretium uocatur. 1 Sed an sine nummis uenditio dici hodieque possit, dubitatur, ueluti si ego togam dedi, ut tunicam acciperem. Sabinus et Cassius esse emptionem et uenditionem putant: Nerua et Pro-

culus permutationem, non emptionem hoc esse. Sabinus Homero teste utitur, qui exercitum Graecorum aere ferro hominibusque uinum emere refert, illis uersibus:

Ἔνθεν ἄρ' οἰνίζοντο καρηκομόωντες Ἀχαιοὶ
ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἴθωνι σιδήρῳ,
ἄλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτῇσι βόεσσι,
ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσιν[1].

sed hi uersus permutationem significare uidentur, non emptionem, sicut illi:

Ἔνθ' αὖτε Γλαύκῳ Κρονίδης φρένας ἐξέλετο Ζεύς,
ὃς πρὸς Τυδείδην Διομήδεα τεύχε' ἄμειβεν[2].

magis autem pro hac sententia illud diceretur, quod alias idem poeta dicit:

πρίατο κτεάτεσσιν ἑοῖσιν[3].

sed uerior est Neruae et Proculi sententia: nam ut aliud est uendere, aliud emere, alius emptor, alius uenditor, sic aliud est
2 pretium, aliud merx: quod in permutatione discerni non potest, uter emptor, uter uenditor sit. Est autem emptio iuris gentium, et ideo consensu peragitur et inter absentes contrahi potest et per nuntium et per litteras[4].

2. ULPIANUS libro I ad Sabinum.

1 Inter patrem et filium contrahi emptio non potest, sed de rebus castrensibus potest. Sine pretio nulla uenditio est: non autem pretii numeratio, sed conuentio perficit sine scriptis habitam emptionem.

3. IDEM libro XXVIII ad Sabinum.

Si res ita distracta sit, ut si displicuisset inempta esset, constat non esse sub condicione distractam, sed resolui emptionem sub condicione.

4. POMPONIUS libro IX ad Sabinum.

Et liberi hominis et loci sacri et religiosi, qui haberi non potest, emptio intellegitur, si ab ignorante emitur[5],

5. PAULUS libro V ad Sabinum.

quia difficile dinosci potest liber homo a seruo.

6. POMPONIUS libro IX ad Sabinum.

Sed Celsus filius ait hominem liberum scientem te emere non posse nec cuiuscumque rei si scias alienationem esse: ut sacra et religiosa loca aut quorum commercium non sit, ut publica, quae
1 non in pecunia populi, sed in publico usu habeantur, ut est campus Martius. Si fundus annua bima trima die[6] ea lege uenisset,

[1] Il. vii. 472. [2] Il. vi. 234. [3] Od. i. 430. [4] D. xliv. 7. 2. 2.
[5] Inst. iii. 23. 5. [6] D. xiii. 7. 8. 3.

ut, si in diem statutum pecunia soluta non esset, fundus inemptus foret et ut, si interim emptor fundum coluerit fructusque ex eo perceperit, inempto eo facto restituerentur, et ut, quanti minoris postea alii uenisset, ut id emptor uenditori praestaret: ad diem pecunia non soluta, placet uenditori ex uendito eo nomine actionem esse. nec conturbari debemus, quod inempto fundo facto dicatur actionem ex uendito futuram esse: in emptis enim et uenditis potius id quod actum, quam id quod dictum sit sequendum est[1], et cum lege id dictum sit, apparet hoc dumtaxat actum esse, ne uenditor emptori pecunia ad diem non soluta obligatus esset, non ut omnis obligatio empti et uenditi utrique solueretur. Condicio, quae initio contractus dicta est, postea alia pactione 2
immutari potest, sicuti etiam abiri a tota emptione potest, si nondum impleta sunt quae utrimque praestari debuerunt.

7. ULPIANUS libro XXVIII ad Sabinum.

Haec uenditio serui 'si rationes domini computasset arbitrio' condicionalis est: condicionales autem uenditiones tunc perficiuntur, cum impleta fuerit condicio. sed utrum haec est uenditionis condicio, si ipse dominus putasset suo arbitrio, an uero si arbitrio uiri boni? nam si arbitrium domini accipiamus, uenditio nulla est, quemadmodum si quis ita uendiderit, si uoluerit, uel stipulanti sic spondeat 'si uoluero, decem dabo': neque enim debet in arbitrium rei conferri, an sit obstrictus[2]. placuit itaque ueteribus magis in uiri boni arbitrium id collatum uideri quam in domini. si igitur rationes potuit accipere nec accepit, uel accepit, fingit autem se non accepisse, impleta condicio emptionis est et ex empto uenditor conueniri potest. Huiusmodi emptio 1
'quanti tu eum emisti,' 'quantum pretii in arca habeo,' ualet: nec enim incertum est pretium[3] tam euidenti uenditione: magis enim ignoratur quanti emptus sit, quam in rei ueritate incertum est. Si quis ita emerit: 'est mihi fundus emptus centum et 2
'quanto pluris eum uendidero,' ualet uenditio et statim impletur: habet enim certum pretium centum, augebitur autem pretium, si pluris emptor fundum uendiderit[4].

8. POMPONIUS libro IX ad Sabinum.

Nec emptio nec uenditio sine re quae ueneat potest intellegi. et tamen fructus et partus futuri[5] recte ementur, ut, cum editus esset partus, iam tunc, cum contractum esset negotium, uenditio facta intellegatur: sed si id egerit uenditor, ne nascatur aut fiant, ex empto agi posse. Aliquando tamen et sine re uenditio in- 1
tellegitur, ueluti cum quasi alea emitur. quod fit, cum captum piscium[6] uel auium uel missilium emitur: emptio enim contrahitur etiam si nihil inciderit, quia spei emptio est: et quod

[1] D. xix. 1. 11. 1; l. 17. 34. [2] D. xliv. 7. 8; xlv. 1. 17. [3] D. xlv. 1. 75.
[4] D. xix. 1. 13. 24. [5] D. xlv. 1. 73. [6] D. xix. 1. 11 18.

missilium nomine eo casu captum est si euictum fuerit, nulla eo nomine ex empto obligatio contrahitur, quia id actum intellegitur.

9. ULPIANUS libro XXVIII ad Sabinum.

In uenditionibus et emptionibus consensum debere intercedere palam est: ceterum siue in ipsa emptione dissentient siue in pretio siue in quo alio, emptio imperfecta est. si igitur ego me fundum emere putarem Cornelianum, tu mihi te uendere Sempronianum putasti, quia in corpore dissensimus, emptio nulla est[1]. idem est, si ego me Stichum, tu Pamphilum absentem uendere putasti[2]: nam cum in corpore dissentiatur, apparet nullam
1 esse emptionem. Plane si in nomine dissentiamus, uerum de corpore constet, nulla dubitatio est, quin ualeat emptio et uenditio: nihil enim facit error nominis, cum de corpore constat[3].
2 Inde quaeritur, si in ipso corpore non erratur, sed in substantia error sit, ut puta si acetum pro uino[4] ueneat, aes pro auro[5] uel plumbum pro argento uel quid aliud argento simile, an emptio et uenditio sit. Marcellus scribsit libro sexto digestorum emptionem esse et uenditionem, quia in corpus consensum est, etsi in materia sit erratum. ego in uino quidem consentio, quia eadem prope *οὐσία* est, si modo uinum acuit: ceterum si uinum non acuit, sed ab initio acetum fuit, ut embamma, aliud pro alio uenisse uidetur. in ceteris autem nullam esse uenditionem puto, quotiens in materia erratur.

10. PAULUS libro V ad Sabinum.

Aliter atque si aurum quidem fuerit, deterius autem quam emptor existimaret: tunc enim emptio ualet.

11. ULPIANUS libro XXVIII ad Sabinum.

Alioquin quid dicemus, si caecus emptor fuit uel si in materia erratur uel in minus perito discernendarum materiarum? in corpus eos consensisse dicemus? et quemadmodum consensit,
1 qui non uidit? Quod si ego me uirginem emere putarem[6], cum esset iam mulier, emptio ualebit: in sexu enim non est erratum. ceterum si ego mulierem uenderem, tu puerum emere existimasti, quia in sexu error est, nulla emptio, nulla uenditio est.

12. POMPONIUS libro XXXI ad Quintum Mucium.

In huiusmodi autem quaestionibus personae ementium et uendentium spectari debent, non eorum quibus adquiritur ex eo contractu actio: nam si seruus meus uel filius qui in mea potestate est me praesente suo nomine emat, non est quaerendum, quid ego existimem, sed quid ille qui contrahit.

[1] D. xli. 2. 34. [2] D. xlv. 1. 137. 1. [3] D. xlv. 1. 32.
[4] D. xxxiii. 6. 9. [5] infra 14; D. xlv. 1. 22. [6] D. xix. 1. 11. 5.

13. IDEM libro IX ad Sabinum.

Sed si seruo meo, uel ei cui mandauero, uendas sciens fugitiuum, illo ignorante, me sciente, non teneri te ex empto uerum est.

14. ULPIANUS libro XXVIII ad Sabinum.

Quid tamen dicemus, si in materia et qualitate ambo errarent? ut puta si et ego me uendere aurum putarem et tu emere, cum aes esset? ut puta coheredes uiriolam, quae aurea dicebatur, pretio exquisito uni heredi uendidissent eaque inuenta esset magna ex parte aenea? uenditionem esse constat ideo quia auri aliquid habuit. nam si inauratum aliquid sit, licet ego aureum putem, ualet uenditio: si autem aes pro auro ueneat, non ualet.

15. PAULUS libro V ad Sabinum.

Et si consensum fuerit in corpus, id tamen in rerum natura ante, uenditionem esse desierit, nulla emptio est. Ignorantia 1
emptori prodest, quae non in supinum hominem cadit. Si rem 2
meam mihi ignoranti uendideris et iussu meo alii tradideris, non putat Pomponius dominium meum transire, quoniam non hoc mihi propositum fuit, sed quasi tuum dominium ad eum transire: et ideo etiam si donaturus mihi rem meam iussu meo alii tradas, idem dicendum erit[1].

16. POMPONIUS libro IX ad Sabinum.

Suae rei emptio non ualet, siue sciens siue ignorans emi: sed si ignorans emi, quod soluero repetere potero, quia nulla obligatio fuit. Nec tamen emptioni obstat, si in ea re usus fructus dum- 1
taxat ementis sit:

17. PAULUS libro XXXIII ad edictum.

officio tamen iudicis pretium minuetur[2].

18. POMPONIUS libro IX ad Sabinum.

Sed si communis ea res emptori cum alio sit, dici debet scisso pretio pro portione pro parte emptionem ualere, pro parte non ualere. Si seruus domini iussu in demonstrandis finibus agri 1
uenditi uel errore uel dolo plus demonstrauerit, id tamen demonstratum accipi oportet quod dominus senserit: et idem Alfenus scripsit de uacua possessione per seruum tradita.

19. IDEM libro XXXI ad Quintum Mucium.

Quod uendidi non aliter fit accipientis[3], quam si aut pretium nobis solutum sit aut satis eo nomine factum uel etiam fidem habuerimus emptori sine ulla satisfactione.

[1] D. l. 17. 45. pr. [2] Inst. ii. 20. 9. [3] Inst. ii. 1. 41.

20. IDEM libro IX ad Sabinum.

Sabinus respondit, si quam rem nobis fieri uelimus etiam, ueluti statuam uel uas aliquod seu uestem, ut nihil aliud quam pecuniam daremus, emptionem uideri [1], nec posse ullam locationem esse, ubi corpus ipsum non detur ab eo cui id fieret: aliter atque si aream darem, ubi insulam aedificares, quoniam tunc a me substantia proficiscitur.

21. PAULUS libro V ad Sabinum.

Labeo scripsit obscuritatem pacti nocere potius debere uenditori qui id dixerit quam emptori, quia potuit re integra apertius dicere.

22. ULPIANUS libro XXVIII ad Sabinum.

Hanc legem uenditionis 'si quid sacri uel religiosi est, eius 'uenit nihil' superuacuam non esse, sed ad modica loca pertinere. ceterum si omne religiosum uel sacrum uel publicum uenierit, nullam esse emptionem,

23. PAULUS libro V ad Sabinum.

(et quod soluerit eo nomine, emptor condicere potest)

24. ULPIANUS libro XXVIII ad Sabinum.

in modicis autem ex empto esse actionem, quia non specialiter locus sacer uel religiosus uenit, sed emptioni maioris partis accessit.

25. IDEM libro XXXIV ad Sabinum.

Si ita distrahatur 'illa aut illa res,' utram eliget uenditor, haec
1 erit empta. Qui uendidit necesse non habet fundum emptoris facere, ut cogitur qui fundum stipulanti [2] spopondit.

26. POMPONIUS libro XVII ad Sabinum.

Si sciens emam ab eo cui bonis interdictum sit uel cui tempus ad deliberandum de hereditate ita datum sit, ut ei deminuendi potestas non sit, dominus non ero: dissimiliter atque si a debitore sciens creditorem fraudari emero.

27. PAULUS libro VIII ad Sabinum.

Qui a quolibet rem emit, quam putat ipsius esse, bona fide emit: at qui sine tutoris auctoritate a pupillo emit, uel falso tutore auctore, quem scit tutorem non esse, non uidetur bona fide emere, ut et Sabinus scripsit.

28. ULPIANUS libro XLI ad Sabinum.

Rem alienam distrahere quem posse nulla dubitatio est: nam emptio est et uenditio: sed res emptori auferri potest.

[1] D. xix. 2. 2; Inst. iii. 24. 4. [2] D. xlv. 1. 75. 10.

29. IDEM libro XLIII ad Sabinum.

Quotiens seruus uenit, non cum peculio distrahitur: et ideo siue non sit exceptum, siue exceptum sit, ne cum peculio ueneat, non cum peculio distractus uidetur. unde si qua res fuerit peculiaris a seruo subrepta, condici potest uidelicet quasi furtiua: hoc ita si res ad emptorem peruenit.

30. IDEM libro XXXII ad edictum.

Sed ad exhibendum agi posse nihilo minus et ex uendito puto.

31. POMPONIUS libro XXII ad Sabinum.

Sed et si quid postea accessit peculio, reddendum est uenditori, ueluti partus et quod ex operis uicarii perceptum est.

32. ULPIANUS libro XLIV ad Sabinum.

Qui tabernas argentarias uel ceteras quae in solo publico sunt uendit, non solum, sed ius uendit, cum istae tabernae publicae sunt, quarum usus ad priuatos pertinet.

33. POMPONIUS libro XXXIII ad Sabinum.

Cum in lege uenditionis ita sit scriptum: 'flumina stillicidia 'uti nunc sunt, ut ita sint[1],' nec additur, quae flumina uel stillicidia, primum spectari oportet, quid acti sit: si non id appareat, tunc id accipitur quod uenditori nocet[2]: ambigua enim oratio est.

34. PAULUS libro XXXIII ad edictum.

Si in emptione fundi dictum sit accedere Stichum seruum neque intellegatur, quis ex pluribus accesserit, cum de alio emptor, de alio uenditor senserit, nihilo minus fundi uenditionem ualere constat: sed Labeo ait eum Stichum deberi quem uenditor intellexerit. nec refert, quanti sit accessio, siue plus in ea sit quam in ipsa re cui accedat an minus: plerasque enim res aliquando propter accessiones emimus, sicuti cum domus propter marmora et statuas et tabulas pictas ematur. Omnium rerum 1
quas quis habere uel possidere uel persequi potest uenditio recte fit: quas uero natura uel gentium ius uel mores ciuitatis commercio exuerunt, earum nulla uenditio est. Liberum hominem scientes 2
emere non possumus. sed nec talis emptio aut stipulatio admittenda est: 'cum seruus erit[3],' quamuis dixerimus futuras res emi posse: nec enim fas est eiusmodi casus exspectare. Item 3
si et emptor et uenditor scit furtiuum esse quod uenit, a neutra parte obligatio contrahitur: si emptor solus scit, non obligabitur uenditor nec tamen ex uendito quicquam consequitur, nisi ultro quod conuenerit praestet: quod si uenditor scit, emptor ignorauit,

[1] D. viii. 2. 17. 3. [2] D. l. 17. 172. [3] D. xlv. 1. 83. 5.

utrinque obligatio contrahitur, et ita Pomponius quoque scribit.
4 Rei suae emptio tunc ualet, cum ab initio id agatur, ut possessionem emat, quam forte uenditor habuit, et in iudicio possessionis
5 potior esset. Alia causa est degustandi[1], alia metiendi: gustus enim ad hoc proficit, ut improbare liceat, mensura uero non eo proficit, ut aut plus aut minus ueneat, sed ut appareat, quantum
6 ematur. Si emptio ita facta fuerit: 'est mihi emptus Stichus 'aut Pamphilus,' in potestate est uenditoris, quem uelit dare, sicut in stipulationibus, sed uno mortuo qui superest dandus est: et ideo prioris periculum ad uenditorem, posterioris ad emptorem respicit. sed et si pariter decesserunt, pretium debebitur: unus enim utique periculo emptoris uixit. idem dicendum est etiam, si emptoris fuit arbitrium quem uellet habere, si modo hoc solum arbitrio eius commissum sit, ut quem uoluisset emptum haberet,
7 non et illud, an emptum haberet. Tutor rem pupilli emere non potest: idemque porrigendum est ad similia, id est ad curatores procuratores et qui negotia aliena gerunt.

35. GAIUS libro X ad edictum prouinciale.

Quod saepe arrae nomine pro emptione datur, non eo pertinet, quasi sine arra conuentio nihil proficiat, sed ut euidentius probari
1 possit conuenisse de pretio. Illud constat imperfectum esse negotium, cum emere uolenti sic uenditor dicit: 'quanti uelis, 'quanti aequum putaueris, quanti aestimaueris, habebis emptum.'
2 Ueneni mali[2] quidam putant non contrahi emptionem, quia nec societas[3] aut mandatum flagitiosae rei ullas uires habet: quae sententia potest sane uera uideri de his quae nullo modo adiectione alterius materiae usu nobis esse possunt: de his uero quae mixta aliis materiis adeo nocendi naturam deponunt, ut ex his antidoti et alia quaedam salubria medicamenta conficiantur, aliud dici
3 potest. Si quis amico peregre eunti mandauerit, ut fugitiuum suum quaerat et si inuenerit uendat, nec ipse contra senatus consultum[4] committit, quia non uendidit, neque amicus eius, quia praesentem uendit: emptor quoque, qui praesentem emit,
4 recte negotium gerere intellegitur. Si res uendita per furtum perierit, prius animaduertendum erit[5], quid inter eos de custodia rei conuenerat: si nihil appareat conuenisse, talis custodia desideranda est a uenditore, qualem bonus pater familias suis rebus adhibet: quam si praestiterit et tamen rem perdidit, securus esse debet, ut tamen scilicet uindicationem rei et condictionem exhibeat emptori. unde uidebimus in personam eius qui alienam rem uendiderit: cum is nullam uindicationem aut condictionem habere possit, ob id ipsum damnandus est, quia, si suam rem
5 uendidisset, potuisset eas actiones ad emptorem transferre. In his quae pondere numero mensuraue constant, ueluti frumento

[1] D. xviii. 6. 1; ibid. 4. [2] D. xlviii. 8. 3. [3] D. xvii. 2. 57.
[4] D. xlviii. 15. 2. [5] Inst. iii. 23. 3 a.

uino oleo argento, modo ea seruantur quae in ceteris, ut simul atque de pretio conuenerit, uideatur perfecta uenditio, modo ut, etiamsi de pretio conuenerit, non tamen aliter uideatur perfecta uenditio, quam si admensa adpensa adnumerataue sint. nam si omne uinum uel oleum uel frumentum uel argentum quantumcumque esset uno pretio uenierit, idem iuris est quod in ceteris rebus. quod si uinum ita uenierit, ut in singulas amphoras, item oleum, ut in singulos metretas, item frumentum, ut in singulos modios, item argentum, ut in singulas libras certum pretium diceretur, quaeritur, quando uideatur emptio perfici. quod similiter scilicet quaeritur et de his quae numero constant, si pro numero corporum pretium fuerit statutum. Sabinus et Cassius tunc perfici emptionem existimant, cum adnumerata admensa adpensaue sint, quia uenditio quasi sub hac condicione uidetur fieri, ut in singulos metretas aut in singulos modios quos quasue admensus eris, aut in singulas libras quas adpenderis, aut in singula corpora quae adnumeraueris. Ergo et si grex uenierit, si quidem uni- 6
uersaliter uno pretio, perfecta uidetur, postquam de pretio conuenerit: si uero in singula corpora certo pretio, eadem erunt, quae proxime tractauimus. Sed et si ex doleario pars uini uenierit, 7
ueluti metretae centum, uerissimum est (quod et constare uidetur) antequam admetiatur, omne periculum ad uenditorem pertinere: nec interest, unum pretium omnium centum metretarum in semel dictum sit an in singulos eos. Si quis in uendendo praedio 8
confinem celauerit, quem emptor si audisset, empturus non esset, teneri uenditorem.

36. ULPIANUS libro XLIII ad edictum.

Cum in uenditione quis pretium rei ponit donationis causa non exacturus, non uidetur uendere.

37. IDEM libro III disputationum.

Si quis fundum iure hereditario sibi delatum ita uendidisset: 'erit tibi emptus tanti, quanti a testatore emptus est,' mox inueniatur non emptus, sed donatus testatori, uidetur quasi sine pretio facta uenditio, ideoque similis erit sub condicione factae uenditioni, quae nulla est, si condicio defecerit.

38. IDEM libro VII disputationum.

Si quis donationis causa minoris uendat, uenditio ualet: totiens enim dicimus in totum uenditionem non ualere, quotiens uniuersa uenditio donationis causa facta est: quotiens uero uiliore pretio res donationis causa distrahitur, dubium non est uenditionem ualere. hoc inter ceteros: inter uirum uero et uxorem donationis causa uenditio facta pretio uiliore nullius momenti est.

39. IULIANUS libro XV digestorum.

Si debitor rem pigneratam a creditore redemerit[1], quasi suae rei emptor actione ex uendito non tenetur et omnia in integro
1 sunt creditori. Uerisimile est eum qui fructum oliuae pendentis uendidisset, et stipulatus est decem pondo olei quod natum esset, pretium constituisse ex eo quod natum esset usque ad decem pondo olei: idcirco solis quinque collectis non amplius emptor petere potest quam quinque pondo olei, quae collecta essent, a plerisque responsum est.

40. PAULUS libro IV epitomarum Alfeni digestorum.

Qui fundum uendebat, in lege ita dixerat, ut emptor in diebus triginta proximis fundum metiretur et de modo renuntiaret, et si ante eam diem non renuntiasset, ut uenditoris fides soluta esset: emptor intra diem mensurae quo minorem modum esse credidit renuntiauit et pecuniam pro eo accepit: postea eum fundum uendidit et cum ipse emptori suo admetiretur, multo minorem modum agri quam putauerat inuenit: quaerebat, an id quod minor is esset consequi a suo uenditore posset. respondit interesse, quemadmodum lex diceretur: nam si ita dictum esset, ut emptor diebus triginta proximis fundum metiatur et domino renuntiet, quanto modus agri minor sit, quo post diem trigensimum renuntiasset, nihil ei profuturum: sed si ita pactum esset, ut emptor in diebus proximis fundum metiatur et de modo agri renuntiet, etsi in diebus triginta renuntiasset minorem modum agri esse, quamuis multis post annis posse eum quo minor is
1 modus agri fuisset repetere. In lege fundi aquam accessuram dixit: quaerebatur, an etiam iter[2] aquae accessisset. respondit sibi uideri id actum esse, et ideo iter quoque uenditorem tradere
2 oportere. Qui agrum uendebat, dixit fundi iugera decem et octo esse, et quod eius admensum erit, ad singula iugera certum pretium stipulatus erat: uiginti inuenta sunt: pro uiginti deberi pecuniam
3 respondit. Fundi uenditor frumenta manu sata receperat[3]: in eo fundo ex stipula seges erat enata: quaesitum est, an pacto contineretur. respondit maxime referre, quid est actum: ceterum secundum uerba non esse actum, quod ex stipula nasceretur, non magis quam si quid ex sacco saccarii cecidisset aut ex eo quod
4 auibus ex aere cecidisset natum esset. Cum fundum quis uendiderat et omnem fructum receperat, et arundinem caeduam et siluam[4]
5 in fructu esse respondit. Dolia, quae in fundo domini essent, accessura dixit: etiam ea quae seruus qui fundum coluerat
6 emisset peculiaria, emptori cessura respondit. Rota quoque, per quam aqua traheretur, nihilo minus aedificii est quam situla.

[1] D. xiii. 7. 40. pr. [2] D. viii. 3. 3. 3. [3] D. xix. 1. 13. 10.
[4] D. vii. 1. 10; l. 16. 30.

41. IULIANUS libro III ad Urseium Ferocem.

Cum ab eo qui fundum alii obligatum habebat quidam sic emptum rogasset, ut esset is sibi emptus, si eum liberasset, dummodo ante kalendas Iulias liberaret, quaesitum est, an utiliter agere possit ex empto in hoc, ut uenditor eum liberaret. respondit: uideamus, quid inter ementem et uendentem actum sit. nam si id actum est, ut omni modo intra kalendas Iulias uenditor fundum liberaret, ex empto erit actio, ut liberet, nec sub condicione emptio facta intellegetur, ueluti si hoc modo emptor interrogauerit: 'erit mihi fundus emptus ita ut eum intra kalendas Iulias liberes,' uel 'ita ut eum intra kalendas a Titio redimas.' si uero sub condicione facta emptio est, non poterit agi ut condicio impleatur. Mensam argento coopertam mihi ignoranti pro solida 1 uendidisti imprudens: nulla est emptio pecuniaque eo nomine data condicetur.

42. MARCIANUS libro I institutionum.

Domini neque per se neque per procuratores suos possunt saltem criminosos seruos uendere, ut cum bestiis pugnarent. et ita diui fratres rescripserunt.

43. FLORENTINUS libro VIII institutionum.

Ea quae commendandi causa in uenditionibus dicuntur, si palam appareant, uenditorem non obligant, ueluti si dicat seruum speciosum, domum bene aedificatam: at si dixerit hominem litteratum uel artificem, praestare debet: nam hoc ipso pluris uendit. Quaedam etiam pollicitationes uenditorem non obligant, 1 si ita in promptu res sit, ut eam emptor non ignorauerit, ueluti si quis hominem luminibus effossis emat et de sanitate stipuletur: nam de cetera parte corporis potius stipulatus uidetur, quam de eo in quo se ipse decipiebat. Dolum malum a se abesse praestare 2 uenditor debet, qui non tantum in eo est qui fallendi causa obscure loquitur, sed etiam qui insidiose obscure dissimulat.

44. MARCIANUS libro III regularum.

Si duos quis seruos emerit pariter uno pretio, quorum alter ante uenditionem mortuus est, neque in uiuo constat emptio.

45. IDEM libro IV regularum.

Labeo libro posteriorum scribit, si uestimenta interpola quis pro nouis emerit, Trebatio placere ita emptori praestandum quod interest, si ignorans interpola emerit. quam sententiam et Pomponius probat, in qua et Iulianus est, qui ait, si quidem ignorabat uenditor, ipsius rei nomine teneri, si sciebat, etiam damni quod ex eo contingit: quemadmodum si uas aurichalcum pro auro uendidisset ignorans, tenetur ut aurum quod uendidit praestet.

46. IDEM libro singulari de delatoribus.

Non licet ex officio, quod administrat quis, emere quid, uel per se uel per aliam personam: alioquin non tantum rem amittit, sed et in quadruplum conuenitur secundum constitutionem Seueri et Antonini: et hoc ad procuratorem quoque Caesaris pertinet. sed hoc ita se habet, nisi specialiter quibusdam hoc concessum est.

47. ULPIANUS libro XXIX ad Sabinum.

Si aquae ductus debeatur praedio, et ius aquae transit ad emptorem, etiamsi nihil dictum sit, sicut et ipsae fistulae per quas aqua ducitur [1],

48. PAULUS libro V ad Sabinum.

licet extra aedes sint:

49. ULPIANUS libro XXIX ad Sabinum.

et quamquam ius aquae non sequatur, quod amissum est, attamen fistulae et canales dum sibi sequuntur, quasi pars aedium ad emptorem perueniunt. et ita Pomponius libro decimo putat.

50. IDEM libro XI ad edictum.

Labeo scribit, si mihi bibliothecam ita uendideris, si decuriones Campani locum mihi uendidissent, in quo eam ponerem, et per me stet quo minus id a Campanis impetrem, non esse dubitandum, quin praescriptis uerbis agi possit. ego etiam ex uendito agi posse puto quasi impleta condicione, cum per emptorem stet quo minus impleatur.

51. PAULUS libro XXI ad edictum.

Litora quae fundo uendito coniuncta sunt in modum non computantur, quia nullius sunt sed iure gentium omnibus uacant: nec uiae publicae aut loca religiosa uel sacra. itaque ut proficiant uenditori caueri solet, ut uiae, item litora et loca publica in modum cedant.

52. IDEM libro LIV ad edictum.

Senatus censuit [2], ne quis domum uillamue dirueret quo plus sibi adquireretur, neue quis negotiandi causa eorum quid emeret uenderetue: poena in eum qui aduersus senatus consultum fecisset constituta est, ut duplum eius quanti emisset in aerarium inferre cogeretur, in eum uero qui uendidisset, ut irrita fieret uenditio. plane si mihi pretium solueris, cum tu duplum aerario debeas, repetes a me: quod a mea parte irrita facta est uenditio.

[1] D. XIX. 1. 38. 2.

[2] S. C. Volusianum.

nec solum huic senatus consulto locus erit si quis suam uillam uel domum, sed et si alienam uendiderit.

53. GAIUS libro XXVIII ad edictum prouinciale.

Ut res emptoris fiat, nihil interest, utrum solutum sit pretium an eo nomine fideiussor[1] datus sit. quod autem de fideiussore diximus, plenius acceptum est, qualibet ratione si uenditori de pretio satisfactum est, ueluti expromissore aut pignore dato, proinde fit ac si pretium solutum esset.

54. PAULUS libro I ad edictum aedilium curulium.

Res bona fide uendita propter minimam causam inempta fieri non debet.

55. IDEM libro II ad edictum aedilium curulium.

Nuda et imaginaria[2] uenditio pro non facta est et ideo nec alienatio eius rei intellegitur.

56. IDEM libro L ad edictum.

Si quis sub hoc pacto uendiderit ancillam, ne prostituatur[3] et, si contra factum esset, uti liceret ei abducere, etsi per plures emptores mancipium cucurrerit, ei qui primo uendit abducendi potestas fit.

57. PAULUS libro V ad Plautium.

Domum emi, cum eam et ego et uenditor combustam ignoraremus. Nerua Sabinus Cassius nihil uenisse, quamuis area maneat, pecuniamque solutam condici posse aiunt. sed si pars domus maneret, Neratius ait hac quaestione multum interesse, quanta pars domus incendio consumpta permaneat, ut, si quidem amplior domus pars exusta est, non compellatur emptor perficere emptionem, sed etiam quod forte solutum ab eo est repetet: sin uero uel dimidia pars uel minor quam dimidia exusta fuerit, tunc coartandus est emptor uenditionem adimplere aestimatione uiri boni arbitratu habita, ut, quod ex pretio propter incendium decrescere fuerit inuentum, ab huius praestatione liberetur. Sin 1
autem uenditor quidem sciebat domum esse exustam, emptor autem ignorabat, nullam uenditionem stare, si tota domus ante uenditionem exusta sit: si uero quantacumque pars aedificii remaneat, et stare uenditionem et uenditorem emptori quod interest restituere. Simili quoque modo ex diuerso tractari oportet, ubi 2
emptor quidem sciebat, uenditor autem ignorabat: et hic enim oportet et uenditionem stare et omne pretium ab emptore uenditori, si non depensum est, solui uel si solutum sit, non repeti. Quod si uterque sciebat et emptor et uenditor domum esse ex- 3
ustam totam uel ex parte, nihil actum fuisse, dolo inter utramque

[1] Inst. ii. 1. 41. [2] D. xliv. 7. 54; l. 17. 16. [3] C. iv. 56.

partem compensando, et iudicio quod ex bona fide descendit, dolo ex utraque parte ueniente, stare non concedente.

58. PAPINIANUS libro X quaestionum.

Arboribus quoque uento deiectis uel absumptis igne dictum est emptionem fundi non uideri esse contractam, si contemplatione illarum arborum, ueluti oliueti, fundus comparabatur, siue sciente siue ignorante uenditore: siue autem emptor sciebat uel ignorabat uel uterque eorum, haec optinent quae in superioribus casibus pro aedibus dicta sunt.

59. CELSUS libro VIII digestorum.

Cum uenderes fundum, non dixisti 'ita ut optimus maximus-'que[1]:' uerum est, quod Quinto Mucio placebat, non liberum, sed qualis esset, fundum praestari oportere[2]. idem et in urbanis praediis dicendum est.

60. MARCELLUS libro VI digestorum.

Comprehensum erat lege uenditionis dolia sexaginta emptori accessura: cum essent centum, in uenditoris fore potestate responsum est quae uellet dare[3].

61. IDEM libro XX digestorum.

Existimo posse me id quod meum est sub condicione emere, quia forte speratur meum esse desinere[4].

62. MODESTINUS libro V regularum.

Qui officii causa in prouincia agit uel militat, praedia comparare in eadem prouincia non potest, praeterquam si paterna
1 eius a fisco distrahantur. Qui nesciens loca sacra uel religiosa uel publica pro priuatis comparauit, licet emptio non teneat, ex empto tamen aduersus uenditorem experietur, ut consequatur quod inter-
2 fuit eius, ne deciperetur. Res in auersione[5] empta, si non dolo uenditoris factum sit, ad periculum emptoris pertinebit, etiamsi res adsignata non sit.

63. IAUOLENUS libro VII ex Cassio.

Cum seruo dominus rem uendere certae personae iusserit, si alii uendidisset quam cui iussus erat, uenditio non ualet: idem iuris in libera persona est: cum perfici uenditio non potuit in
1 eius persona, cui dominus uenire eam noluit. Demonstratione fundi facta fines[6] nominari superuacuum est: si nominentur, etiam ipsum uenditorem nominare oportet, si forte alium agrum confinem possidet.

[1] D. l. 16. 90; ibid. 126. [2] D. xli. 1. 20. [3] D. xix. 1. 54. 1.
[4] D. xlv. 1: 31. [5] D. xiv. 1. 1. 15; xviii. 6. 4. 1; xix. 2. 36. [6] D. xix. 1. 48.

64. IDEM libro II epistularum.

Fundus ille est mihi et Titio emptus: quaero, utrum in partem an in totum uenditio consistat an nihil actum sit. respondi personam Titii superuacuo accipiendam puto ideoque totius fundi emptionem ad me pertinere.

65. IDEM libro XI epistularum.

Conuenit mihi tecum, ut certum numerum tegularum mihi dares certo pretio quod ut faceres: utrum emptio sit an locatio? respondit, si ex meo fundo tegulas tibi factas ut darem conuenit, emptionem puto esse, non conductionem: totiens enim conductio alicuius rei est, quotiens materia, in qua aliquid praestatur, in eodem statu eiusdem manet: quotiens uero et immutatur et alienatur, emptio magis quam locatio intellegi debet.

66. POMPONIUS libro XXXI ad Quintum Mucium.

In uendendo fundo quaedam etiam si non dicantur, praestanda sunt, ueluti ne fundus euincatur aut usus fructus eius, quaedam ita demum, si dicta sint, ueluti uiam iter actum aquae ductum praestatu iri: idem et in seruitutibus urbanorum praediorum. Si 1
cum seruitus uenditis praediis deberetur nec commemorauerit uenditor, sed sciens esse reticuerit et ob id per ignorantiam rei emptor non utendo per statutum tempus eam seruitutem amiserit, quidam recte putant uenditorem teneri ex empto ob dolum. Quintus Mucius scribit, qui scribsit 'ruta caesa quaeque aedium 2
'fundiue non sunt,' bis idem scriptum: nam ruta caesa[1] ea sunt quae neque aedium neque fundi sunt.

67. IDEM libro XXXIX ad Quintum Mucium.

Alienatio cum fit, cum sua causa[2] dominium ad alium transferimus, quae esset futura si apud nos ea res mansisset, idque toto iure ciuili ita se habet, praeterquam si aliquid nominatim sit constitutum.

68. PROCULUS libro VI epistularum.

Si, cum fundum uenderes, in lege dixisses, quod mercedis nomine a conductore exegisses[3], id emptori accessurum esse, existimo te in exigendo non solum bonam fidem, sed etiam diligentiam praestare debere, id est non solum ut a te dolus malus absit, sed etiam ut culpa. Fere aliqui solent haec uerba adicere: 1
'dolus malus a uenditore aberit,' qui etiam si adiectum non est, abesse debet. Nec uidetur abesse, si per eum factum est aut fiet, 2
quo minus fundum emptor possideat. erit ergo ex empto actio, non ut uenditor uacuam possessionem tradat, cum multis modis accidere poterit, ne tradere possit, sed ut, si quid dolo malo fecit aut facit, dolus malus eius aestimaretur.

[1] D. xix. 1. 17. 6; l. 16. 241. [2] D. xli. 1. 20. [3] D. xix. 1. 13. 16.

69. IDEM libro XI epistularum.

Rutilia Polla emit lacum Sabatenem Angularium et circa eum lacum pedes decem: quaero, numquid et decem pedes, qui tunc accesserunt, sub aqua sint, quia lacus creuit, an proximi pedes decem ab aqua Rutiliae Pollae iuris sint. Proculus respondit: ego existimo eatenus lacum, quem emit Rutilia Polla, uenisse, quatenus tunc fuit, et circa eum decem pedes qui tunc fuerunt, nec ob eam rem, quod lacus postea creuit, latius eum possidere debet quam emit.

70. LICINNIUS RUFINUS libro VIII regularum.

Liberi hominis emptionem contrahi posse plerique existimauerunt, si modo inter ignorantes id fiat. quod idem placet etiam, si uenditor sciat, emptor autem ignoret. quod si emptor sciens liberum esse emerit, nulla emptio contrahitur.

71. 'PAPIRIUS IUSTUS libro I constitutionum.

Imperatores Antoninus et Uerus Augusti Sextio Uero in haec uerba rescripserunt: 'quibus mensuris aut pretiis negotiatores 'uina compararent, in contrahentium potestate esse: neque enim 'quisquam cogitur uendere, si aut pretium aut mensura displiceat, 'praesertim si nihil contra consuetudinem regionis fiat.'

72. PAPINIANUS libro X quaestionum.

Pacta conuenta[1], quae postea facta detrahunt aliquid emptioni, contineri contractui uidentur: quae uero adiciunt, credimus non inesse. quod locum habet in his quae adminicula sunt emptionis, ueluti ne cautio duplae praestetur aut ut cum fideiussore cautio duplae praestetur. sed quo casu agente emptore non ualet pactum, idem uires habebit iure exceptionis agente uenditore. an idem dici possit aucto postea uel deminuto pretio, non immerito quaesitum est, quoniam emptionis substantia constitit ex pretio. PAULUS notat: si omnibus integris manentibus de augendo uel deminuendo pretio rursum conuenit, recessum a priore contractu
1 et noua emptio intercessisse uidetur. PAPINIANUS: Lege uenditionis illa facta 'si quid sacri aut religiosi aut publici est, eius 'nihil uenit,' si res non in usu publico, sed in patrimonio fisci erit, uenditio eius ualebit, nec uenditori proderit exceptio, quae non habuit locum.

73. IDEM libro III responsorum.

Aede sacra terrae motu diruta locus aedificii non est profanus
1 et ideo uenire non potest. Intra maceriam sepulchrorum hortis uel ceteris culturis loca pura seruata, si nihil uenditor nominatim excepit, ad emptorem pertinent.

[1] D. ii. 14. 7. 6; ibid. 27. 2.

74. IDEM libro I definitionum.

Clauibus traditis[1] ita mercium in horreis conditarum possessio tradita uidetur, si claues apud horrea traditae sint: quo facto confestim emptor dominium et possessionem adipiscitur, etsi non aperuerit horrea: quod si uenditoris merces non fuerunt, usucapio confestim inchoabitur.

75. HERMOGENIANUS libro II iuris epitomarum.

Qui fundum uendidit[2], ut eum certa mercede conductum ipse habeat uel, si uendat, non alii sed sibi distrahat, uel simile aliquid paciscatur: ad complendum id quod pepigerunt ex uendito agere poterit.

76. PAULUS libro VI responsorum.

Dolia in horreis defossa[3], si non sint nominatim in uenditione excepta, horreorum uenditioni cessisse uideri. Eum qui in locum 1
emptoris successit isdem defensionibus uti posse[4] quibus uenditor eius uti potuisset, sed et longae possessionis praescriptione, si utriusque possessio impleat tempora constitutionibus statuta.

77. IAUOLENUS libro IV ex posterioribus LABEONIS.

In lege fundi uendundi lapidicinae in eo fundo ubique essent exceptae erant, et post multum temporis in eo fundo repertae erant lapidicinae[5]. eas quoque uenditoris esse Tubero respondit: Labeo referre quid actum sit[6]: si non appareat, non uideri eas lapidicinas esse exceptas: neminem enim nec uendere nec excipere quod non sit, et lapidicinas nullas esse, nisi quae apparent et caedantur: aliter interpretantibus totum fundum lapidicinarum fore, si forte toto eo sub terra esset lapis. hoc probo.

78. LABEO libro IV posteriorum a IAUOLENO epitomatorum.

Fistulas emptori accessuras in lege dictum erat: quaerebatur, an castellum, ex quo fistulis aqua duceretur, accederet. respondi apparere id actum esse, ut id quoque accederet, licet scriptura non continetur. Fundum ab eo emisti cuius filii postea tutelam ad- 1
ministras, nec uacuam accepisti possessionem. dixi tradere te tibi possessionem hoc modo posse, ut pupillus et familia eius decedat de fundo, tunc demum tu ingrediaris possessionem. Qui 2
fundum ea lege emerat, ut soluta pecunia traderetur ei possessio, duobus heredibus relictis decessit. si unus omnem pecuniam soluerit, partem familiae herciscundae iudicio seruabit: nec, si partem soluat, ex empto cum uenditore aget, quoniam ita contractum aes alienum diuidi non potuit. Frumenta quae in herbis 3
erant cum uendidisses dixisti te, si quid ui aut tempestate factum esset, praestaturum: ea frumenta niues corruperunt: si immode-

[1] D. xli. 2. 1. 21. [2] D. xix. 1. 21. 4. [3] D. xix. 1. 17. pr; ibid. 54. 1.
[4] D. l. 17. 156. 2; ibid. 177. pr. [5] D. vii. 1. 9. 3. [6] D. l. 17. 34.

ratae fuerunt et contra consuetudinem tempestatis, agi tecum ex empto poterit.

79. IAUOLENUS libro V ex posterioribus LABEONIS.

Fundi partem dimidiam ea lege uendidisti, ut emptor alteram partem, quam retinebas, annis decem certa pecunia in annos singulos conductam habeat. Labeo et Trebatius negant posse ex uendito agi ut id quod conuenerit fiat. ego contra puto, si modo ideo uilius fundum uendidisti ut haec tibi conductio praestaretur: nam hoc ipsum pretium fundi uideretur, quod eo pacto uenditus fuerat: eoque iure utimur.

80. LABEO libro V posteriorum a IAUOLENO epitomatorum.

Cum manu sata in uenditione fundi excipiuntur, non quae in perpetuo sata sunt excipi uiderentur, sed quae singulis annis seri solent, ita ut fructus eorum tollatur: nam aliter interpretantibus
1 uites et arbores omnes exceptae uidebuntur. Huius rei emptionem posse fieri dixi: 'quae ex meis aedibus in tuas aedes proiecta 'sunt, ut ea mihi ita habere liceat,' deque ea re ex empto agi.
2 Silua caedua in quinquennium uenierat: quaerebatur, cum glans decidisset, utrius esset. scio Seruium respondisse, primum sequendum esse quod appareret actum esse: quod si in obscuro esset, quaecumque glans ex his arboribus quae caesae non essent cecidisset uenditoris esse, eam autem quae in arboribus fuisset eo
3 tempore cum haec caederentur emptoris. Nemo potest uideri eam rem uendidisse, de cuius dominio id agitur, ne ad emptorem transeat, sed hoc aut locatio est aut aliud genus contractus.

81. SCAEUOLA libro VII digestorum.

Titius cum mutuos acciperet tot aureos sub usuris, dedit pignori siue hypothecae praedia, et fideiussorem Lucium, cui promisit intra triennium proximum se eum liberaturum: quod si id non fecerit die supra scripta et soluerit debitum fideiussor creditori, iussit praedia empta esse, quae creditoribus obligauerat. quaero, cum non sit liberatus Lucius fideiussor a Titio, an, si soluerit creditori, empta haberet supra scripta praedia. respondit, si non ut in causam obligationis, sed ut empta habeat, sub condicione
1 emptio facta est et contractam esse obligationem[1]. Lucius Titius promisit de fundo suo centum milia modiorum frumenti annua praestare praediis Gaii Seii: postea Lucius Titius uendidit fundum additis uerbis his: 'quo iure quaque condicione ea praedia Lucii 'Titii hodie sunt, ita ueneunt itaque habebuntur:' quaero, an emptor Gaio Seio ad praestationem frumenti sit obnoxius. respondit emptorem Gaio Seio secundum ea quae proponerentur obligatum non esse.

[1] D. xiii. 7. 34.

LIBER DECIMUS NONUS.

TIT I.

DE ACTIONIBUS EMPTI UENDITI.

SUMMARY.—Former lax use of terms (19; 20).
The action 'ex empto' is 'bonae fidei,' and lies, after tender of price (13. 8), for all non-performance (1. 1; 11 pr.-1); such as non-delivery (2. 1; 3; 11. 2, 13; 13. 21; 47; 50); short delivery (2 pr.; 4. 1; 6. pr., 4; 42); for 'dolus' (6. 8, 9: 13. 6; 39; 49; 54 pr.) or 'culpa' (13. 16; 36; 54 pr.) of vendor, for 'fructus' (3. 1); for 'arra' (11. 6). Its relation to other actions (5; 10; 11. 3, 6, 6, 14; 40; 42). Sale by 'filius familias' (6. 7); 'pupillus (13. 7, 29); minor (13. 28); 'procurator' (13. 25, 27). 'Capites diminutio' of purchaser (24 pr.).
Effect of sale of 'res aliena' or a 'pignus' (11. 15, 16; 13. 5, 15; 24. 1; 30. 1; 45. 1; 46); of standing timber (40); of 'iactus retis' (11. 18; 12); of a slave in the enemy's power (55); of several things for one price (33); with accessions (11. 17). Effect of special terms (6. 6; 11. 18; 13. 17, 30; 17. 6; 21. 4–6; 26; 29; 31; 53. 2; 54. 1), of warranties (11. 4, 7, 8, 13; 13. 3), of misstatements or silence as to defects or burdens (1. 1; 4. pr.; 7; 8; 13 pr., 1. 2, 4; 21. pr. 1; 35; 39; 41; 43).
Accession (13. 10–13, 18, 31; 14; 15; 16; 17; 18; 38. 2; 52. 3; 53 pr., 1). Accretion after sale (13. 14).
Defences (3. 4; 31 pr. 1). Liability of 'fideiussor' (24. 2). Measure of damages (1 pr.; 11. 9–14; 13. 9; 21. 2, 3; 22; 23; 25; 27; 28; 32; 34; 43).
The action 'ex vendito' (13. 19), lies to recover the price (13. 20) and interest (13. 20, 26; 49. 1), to compel removal (9), for 'mora' (51) on a mixed covenant (6. 1, 2), for fraud of the purchaser (13. 5). Limitations (50). Measure of damages (13. 20–24).
Sundry cases (6. 3, 5; 30 pr.; 37; 38 pr. 1; 43; 44; 45; 47; 48; 52 pr.–2).
Cf. Cod. iv. 49; Inst. iii. 23. 1.

1. ULPIANUS libro XXVIII ad Sabinum.

SI res uendita non tradatur, in id quod interest agitur, hoc est quod rem habere interest emptoris: hoc autem interdum pretium egreditur, si pluris interest quam res ualet uel empta est. Uen- 1
ditor si, cum sciret deberi, seruitutem celauit, non euadet ex empto actionem, si modo eam rem emptor ignorauit: omnia enim quae contra bonam fidem fiunt ueniunt in empti actionem. sed scire uenditorem et celare sic accipimus, non solum si non admonuit, sed et si negauit seruitutem istam deberi, cum esset ab eo quaesitum. sed et si proponas eum ita dixisse: 'nulla quidem 'seruitus debetur, uerum ne emergat inopinata seruitus, non teneor', puto eum ex empto teneri, quia seruitus debebatur et scisset. sed si id egit, ne cognosceret emptor aliquam seruitutem deberi, opinor eum ex empto teneri. et generaliter dixerim, si improbato more uersatus sit in celanda seruitute, debere eum teneri, non si securitati suae prospectum uoluit. haec ita uera sunt, si emptor ignorauit seruitutes, quia non uidetur esse celatus qui scit, neque certiorari debuit qui non ignorauit.

2. PAULUS libro V ad Sabinum.

Si in emptione modus dictus est[1] et non praestatur, ex empto est actio. Uacua possessio emptori tradita non intellegitur, si 1
alius in ea legatorum fideiue commissorum seruandorum causa in

[1] D. xviii. 1. 40. 2.

possessione est, aut creditores bona possideant. idem dicendum est, si uenter in possessione sit: nam et ad hoc pertinet uacui appellatio.

3. POMPONIUS libro IX ad Sabinum.

Ratio possessionis, quae a uenditore fieri debeat, talis est, ut, si quis eam possessionem iure auocauerit, tradita possessio non
1 intellegatur[1]. Si emptor uacuam possessionem tradi stipulatus sit et ex stipulatu agat, fructus non uenient in eam actionem, quia et qui fundum dari stipularetur, uacuam quoque possessionem tradi oportere stipulari intellegitur nec tamen fructuum praestatio ea stipulatione continetur[2], neque rursus plus debet esse in stipu-
2 latione. sed ex empto superesse ad fructuum praestationem. Si iter actum uiam aquae ductum per tuum fundum emero, uacuae possessionis traditio nulla est: itaque cauere debes per te non fieri
3 quo minus utar. Si per uenditorem uini mora fuerit, quo minus traderet, condemnari eum oportet, utro tempore pluris uinum fuit, uel quo uenit uel quo lis in condemnationem deducitur, item quo
4 loco pluris fuit, uel quo uenit uel ubi agatur. Quod si per emptorem mora fuisset, aestimari oportet pretium quod sit cum agatur, et quo loco minoris sit. mora autem uidetur esse, si nulla difficultas uenditorem impediat, quo minus traderet, praesertim si omni tempore paratus fuit tradere. item non oportet eius loci pretia spectari in quo agatur, sed eius ubi uina tradi oportet: nam quod a Brundisio uinum uenit, etsi uenditio alibi facta sit, Brundisi tradi oportet.

4. PAULUS libro V ad Sabinum.

Si seruum mihi ignoranti, sciens furem uel noxium esse, uendideris, quamuis duplam promiseris, teneris mihi ex empto, quanti mea interierit scisse, quia ex stipulatu eo nomine agere tecum non
1 possum antequam mihi quid abesset. Si modus agri minor inueniatur, pro numero iugerum auctor obligatus est, quia, ubi modus minor inuenitur, non potest aestimari bonitas loci qui non exstat. sed non solum si modus agri totius minor est, agi cum uenditore potest, sed etiam de partibus eius, ut puta si dictum est uineae iugera tot esse uel oliueti et minus inueniatur: ideoque his casibus pro bonitate loci fiet aestimatio.

5. IDEM libro III ad Sabinum.

Si heres testamento quid uendere damnatus sit et uendiderit, de reliquis, quae per consequentias emptionis propria sunt, uel ex
1 empto uel ex testamento agi cum eo poterit. Sed si falso existimans se damnatum uendere uendiderit, dicendum est agi cum eo ex empto non posse, quoniam doli mali exceptione actor summoueri potest, quemadmodum, si falso existimans se damnatum dare promisisset, agentem doli mali exceptione summoueret. Pomponius etiam incerti condicere eum posse ait, ut liberetur.

[1] D. xli. 2. 22. [2] D. xlv. 1. 78. 1.

6. POMPONIUS libro IX ad Sabinum.

Tenetur ex empto uenditor, etiamsi ignorauerit minorem fundi modum esse. Si uendidi tibi insulam certa pecunia et ut aliam 1
insulam meam reficeres, agam ex uendito, ut reficias: si autem hoc solum, ut reficeres eam, conuenisset, non intellegitur emptio et uenditio facta, ut et Neratius scripsit. Sed si aream tibi uendidi 2
certo pretio et tradidi, ita ut insula aedificata partem dimidiam mihi retradas, uerum est et ut aedifices agere me posse ex uendito et ut aedificatam mihi retradas: quamdiu enim aliquid ex re uendita apud te superesset, ex uendito me habere actionem constat. Si locum sepulchri emeris et propius eum locum, antequam 3
mortuus ibi inferatur, aedificatum a uenditore fuerit, poteris ad eum reuerti. Si uas aliquod mihi uendideris et dixeris certam 4
mensuram capere uel certum pondus habere, ex empto tecum agam, si minus praestes. sed si uas mihi uendideris ita, ut adfirmares integrum, si id integrum non sit, etiam id quod eo nomine perdiderim praestabis mihi: si uero non id actum sit, ut integrum praestes, dolum malum dumtaxat praestare te debere. Labeo contra putat et illud solum obseruandum, ut, nisi in contrarium id actum sit, omnimodo integrum praestari debeat: et est uerum. quod et in locatis doliis[1] praestandum Sabinum respondisse Minicius refert. Si tibi iter uendidero, ita demum auctorem me laudare 5
poteris, si tuus fuerit fundus cui adquirere seruitutem uolueris: iniquum est enim me teneri, si propter hoc adquirere seruitutem non potueris, quia dominus uicini fundi non fueris[2]. Sed si fun- 6
dum tibi uendidero et ei fundo iter accessurum dixero, omnimodo tenebor itineris nomine, quia utriusque rei quasi unus uenditor obligatus sum. Si filius familias rem uendiderit mihi et tra- 7
diderit, sic ut pater familias tenebitur[3]. Si dolo malo aliquid 8
fecit uenditor in re uendita, ex empto eo nomine actio emptori competit: nam et dolum malum eo iudicio aestimari oportet, ut id, quod praestaturum se esse pollicitus sit uenditor emptori, praestari oporteat[4]. Si uenditor sciens obligatum aut alienum uen- 9
didisset et adiectum sit 'neue eo nomine quid praestaret,' aestimari oportet dolum malum eius, quem semper abesse oportet in iudicio empti, quod bonae fidei sit.

7. IDEM libro X ad Sabinum.

Fundum mihi cum uenderes deducto usu fructu, dixisti eum usum fructum Titii esse, cum is apud te remansurus esset. si coeperis eum usum fructum uindicare, reuerti aduersus te non potero, donec Titius uiuat nec in ea causa esse coeperit, ut, etiamsi eius usus fructus esset, amissurus eum fuerit: nam tunc, id est si capite deminutus uel mortuus fuerit Titius, reuerti potero ad te

[1] D. xix. 2. 19. 1. [2] D. viii. 4. 1. 1. [3] D. xvi. 3. 1. 42; xliv. 7. 39. [4] D. xviii. 1. 43. 2.

uenditorem. idemque iuris est, si dicas eum usum fructum Titii esse, cum sit Sei.

8. PAULUS libro V ad Sabinum.

Si tibi liberum praedium tradidero, cum seruiens tradere deberem, etiam condictio incerti competit mihi, ut patiaris eam seruitutem, quam debuit, imponi[1]. Quod si seruum praedium in traditione fecero, quod liberum tibi tradere debui, tu ex empto habebis actionem remittendae eius seruitutis gratia, quam pati non debeas.

9. POMPONIUS libro XX ad Sabinum.

Si is qui lapides ex fundo emerit tollere eos nolit, ex uendito agi cum eo potest, ut eos tollat.

10. ULPIANUS libro XLVI ad Sabinum.

Non est nouum, ut duae obligationes in eiusdem persona de eadem re concurrant: cum enim is qui uenditorem obligatum habebat ei qui eundem uenditorem obligatum habebat heres exstiterit, constat duas esse actiones in eiusdem persona concurrentes, propriam et hereditariam, et debere heredem institutum, si uelit separatim duarum actionum commodo uti, ante aditam hereditatem proprium uenditorem conuenire, deinde adita hereditate hereditarium: quod si prius adierit hereditatem, unam quidem actionem mouere potest, sed ita, ut per eam utriusque contractus sentiat commodum. ex contrario quoque si uenditor uenditori heres exstiterit, palam est duas euictiones eum praestare debere.

11. IDEM libro XXXII ad edictum.

1 Ex empto actione is qui emit utitur. Et in primis sciendum est in hoc iudicio id demum deduci, quod praestari conuenit: cum enim sit bonae fidei iudicium, nihil magis bonae fidei congruit quam id praestari quod inter contrahentes actum est. quod si nihil conuenit, tunc ea praestabuntur quae naturaliter insunt
2 huius iudicii potestate. Et in primis ipsam rem praestare uenditorem oportet, id est tradere: quae res, si quidem dominus fuit uenditor, facit et emptorem dominum, si non fuit, tantum euictionis nomine uenditorem obligat, si modo pretium est numeratum aut eo nomine satisfactum. emptor autem nummos uenditoris
3 facere cogitur. Redhibitionem quoque contineri empti iudicio et
4 Labeo et Sabinus putant et nos probamus. Animalium quoque uenditor cauere debet ea sana praestari, et qui iumenta uendidit
5 solet ita promittere 'esse, bibere, ut oportet.' Si quis uirginem se emere putasset[2], cum mulier uenisset, et sciens errare eum uenditor passus sit, redhibitionem[3] quidem ex hac causa non esse, uerum tamen ex empto competere actionem ad resoluendam

[1] D. viii. 2. 35. [2] D. xviii. 1. 11. 1. [3] D. xxi. 1. 21.

emptionem, et pretio restituto mulier reddatur. Is qui uina emit 6
arrae nomine certam summam dedit: postea conuenerat, ut
emptio irrita fieret. Iulianus ex empto agi posse ait, ut arra
restituatur, utilemque esse actionem ex empto etiam ad distra-
hendam, inquit, emptionem. ego illud quaero: si anulus[1] datus
sit arrae nomine et secuta emptione pretioque numerato et tradita
re anulus non reddatur, qua actione agendum est, utrum condi-
catur, quasi ob causam datus sit et causa finita sit, an uero ex
empto agendum sit. et Iulianus diceret ex empto agi posse:
certe etiam condici poterit, quia iam sine causa apud uenditorem
est anulus. Uenditorem, etiamsi ignorans uendiderit, fugitiuum 7
non esse praestare emptori oportere Neratius ait. Idem Neratius, 8
etiamsi alienum seruum uendideris, furtis noxisque solutum prae-
stare te debere ab omnibus receptum ait et ex empto actionem
esse, ut habere licere emptori caueatur, sed et ut tradatur ei pos-
sessio. Idem ait non tradentem quanti intersit condemnari: 9
satis autem non dantem, quanti plurimum auctorem periclitari
oportet. Idem Neratius ait propter omnia haec satis esse quod 10
plurimum est praestari, id est ut sequentibus actionibus deducto
eo quod praestitum est lis aestimetur. Idem recte ait, si quid 11
horum non praestetur, cum cetera facta sint, nullo deducto con-
demnationem faciendam. Idem libro secundo responsorum ait 12
emptorem noxali iudicio condemnatum ex empto actione id
tantum consequi, quanti minimo defungi potuit: idemque putat
et si ex stipulatu aget: et siue defendat noxali iudicio, siue non,
quia manifestum fuit noxium seruum fuisse, nihilo minus uel ex
stipulatu uel ex empto agere posse. Idem Neratius ait uendito- 13
rem in re tradenda debere praestare emptori, ut in lite de posses-
sione potior sit: sed Iulianus libro quinto decimo digestorum
probat nec uideri traditum, si superior in possessione emptor
futurus non sit: erit igitur ex empto actio, nisi hoc praestetur.
Cassius ait eum qui ex duplae stipulatione litis aestimationem 14
consecutus est, aliarum rerum nomine, de quibus in uenditionibus
caueri solet, nihil consequi posse. Iulianus deficiente dupla ex
empto agendum putauit. Denique libro decimo apud Minicium 15
ait, si quis seruum ea condicione uendiderit, ut intra triginta dies
duplam promitteret, postea ne quid praestaretur, et emptor hoc
fieri intra diem non desiderauerit, ita demum non teneri uen-
ditorem, si ignorans alienum uendidit: tunc enim in hoc fieri, ut
per ipsum et per heredem eius emptorem habere liceret: qui autem
alienum sciens uendidit, dolo, inquit, non caret et ideo empti
iudicio tenebitur. Sententiam Iuliani uerissimam esse arbitror 16
in pignoribus quoque: nam si iure creditoris uendiderit, deinde
haec fuerint euicta, non tenetur nec ad pretium restituendum ex
empto actione creditor: hoc enim multis constitutionibus effectum
est. dolum plane uenditor praestabit, denique etiam repromittit

[1] D. xiv. 3. 5. 15.

de dolo: sed et si non repromiserit, sciens tamen sibi non obligatam uel non esse eius qui sibi obligauit uendiderit, tenebitur ex
17 empto, quia dolum eum praestare debere ostendimus. Si quis rem uendiderit et ei accessurum quid dixerit, omnia quidem quae diximus in re distracta in hoc quoque sequenda sint, ut tamen euictionis nomine non in duplum teneatur, sed in hoc tantum obligetur, ut emptori habere liceat, et non solum per se, sed per
18 omnes. Qui autem habere licere[1] uendidit, uideamus quid debeat praestare. et multum interesse arbitror, utrum hoc polliceatur per se uenientesque a se personas non fieri, quo minus habere liceat, an uero per omnes. nam si per se, non uidetur id praestare, ne alius euincat: proinde si euicta res erit, siue stipulatio interposita est, ex stipulatu non tenebitur, siue non est interposita, ex empto non tenebitur. sed Iulianus libro quinto decimo digestorum scribit, etiamsi aperte uenditor pronuntiet per se heredemque suum non fieri, quo minus habere liceat, posse defendi ex empto eum in hoc quidem non teneri, quod emptoris interest, uerum tamen ut pretium reddat teneri. ibidem ait idem esse dicendum et si aperte in uenditione comprehendatur nihil euictionis nomine praestatum iri: pretium quidem deberi re euicta, utilitatem non deberi: neque enim bonae fidei contractus hac patitur conuentione, ut emptor rem amitteret et pretium uenditor retineret. nisi forte, inquit, sic quis omnes istas supra scriptas conuentiones recipiet, quemadmodum recipitur, ut uenditor nummos accipiat, quamuis merx ad emptorem non pertineat, ueluti cum futurum iactum retis a piscatore emimus aut indaginem plagis positis a uenatore uel pantheram ab aucupe: nam etiamsi nihil capit[2], nihilo minus emptor pretium praestare necesse habebit: sed in supra scriptis conuentionibus contra erit dicendum. nisi forte sciens alienum uendit: tunc enim secundum supra a nobis relatam Iuliani sententiam dicendum est ex empto eum teneri, quia dolo facit.

12. CELSUS libro XXVII digestorum.

Si iactum retis emero et iactare retem piscator noluit, incertum eius rei aestimandum est: si quod extraxit piscium reddere mihi noluit, id aestimari debet quod extraxit.

13. ULPIANUS libro XXXII ad edictum.

Iulianus libro quinto decimo inter eum qui sciens quid aut ignorans uendidit differentiam facit in condemnatione ex empto: ait enim, qui pecus morbosum aut tignum uitiosum uendidit, si quidem ignorans fecit, id tantum ex empto actione praestaturum quanto minoris essem empturus, si id ita esse scissem: si uero sciens reticuit et emptorem decepit, omnia detrimenta, quae ex ea emptione emptor traxerit, praestaturum ei: siue igitur aedes uitio tigni corruerunt, aedium aestimationem, siue pecora contagione

[1] D. xlv. 1. 38. [2] D. xviii. 1. 8.

morbosi pecoris perierunt, quod interfuit idonea uenisse erit praestandum. Item qui furem uendidit aut fugitiuum[1], si quidem 1
sciens, praestare debebit, quanti emptoris interfuit non decipi: si uero ignorans uendiderit, circa fugitiuum quidem tenetur, quanti minoris empturus esset, si eum esse fugitiuum scisset, circa furem non tenetur: differentiae ratio est, quod fugitiuum quidem habere non licet et quasi euictionis nomine tenetur uenditor, furem autem habere possumus. Quod autem diximus 'quanti emptoris interfuit 2
'non decipi,' multa continet, et si alios secum sollicitauit ut fugerent, uel res quasdam abstulit. Quid tamen si ignorauit quidem 3
furem esse, adseuerauit autem bonae frugi et fidum et caro uendidit? uideamus, an ex empto teneatur. et putem teneri. atqui ignorauit: sed non debuit facile quae ignorabat adseuerare. inter hunc igitur et qui scit[2] praemonere debuit furem esse, hic non debuit facilis esse ad temerariam indicationem. Si uenditor dolo 4
fecerit, ut rem pluris uenderet[3], puta de artificio mentitus est aut de peculio, empti eum iudicio teneri, ut praestaret emptori quanto pluris seruum emisset, si ita peculiatus esset uel eo artificio instructus. Per contrarium quoque idem Iulianus scribit, cum 5
Terentius Uictor decessisset relicto herede fratre suo, et res quasdam ex hereditate et instrumenta et mancipia Bellicus quidam subtraxisset, quibus subtractis facile, quasi minimo ualeret hereditas, ut sibi ea uenderetur persuasit: an uenditi iudicio teneri possit? et ait Iulianus competere actionem ex uendito in tantum quanto pluris hereditas ualeret, si hae res subtractae non fuissent. Idem Iulianus dolum solere a uenditore praestari etiam in huius- 6
modi specie ostendit: si, cum uenditor sciret fundum pluribus municipiis legata debere, in tabula quidem conscripserit uni municipio deberi, uerum postea legem consignauerit, si qua tributorum aut uectigalis indictionisue quid nomine aut ad uiae collationem[4] praestare oportet, id emptorem dare facere praestareque oportere, ex empto eum teneri, quasi decepisset emptorem: quae sententia uera est. Sed cum in facto proponeretur tutores hoc idem fecisse, 7
qui rem pupillarem uendebant, quaestionis esse ait, an tutorum dolum pupillus praestare debeat. et si quidem ipsi tutores uendiderunt, ex empto eos teneri nequaquam dubium est: sed si pupillus auctoribus eis uendidit, in tantum tenetur, in quantum locupletior ex eo factus est, tutoribus in residuum perpetuo condemnandis, quia nec transfertur in pupillum post pubertatem hoc quod dolo tutorum factum est. Offerri pretium ab emptore debet, 8
cum ex empto agitur, et ideo etsi pretii partem offerat, nondum est ex empto actio: uenditor enim quasi pignus retinere potest eam rem quam uendidit. Unde quaeritur, si pars sit pretii soluta 9
et res tradita postea euicta sit, utrum eius rei consequetur pretium integrum ex empto agens an uero quod numerauit? et puto magis id quod numerauit propter doli exceptionem. Si fructibus iam 10

[1] D. xxi. 1. 17. [2] *inter* scit *et* praemonere *exciderunt fortasse hujusmodi:* et tacuit non multum interest: nam qui scit. [3] D. xviii. 1. 43. [4] D. vii. 1. 27. 3.

maturis ager distractus sit, etiam fructus emptori cedere, nisi
11 aliud conuenit, exploratum est. Si in locatis ager fuit, pensiones utique ei cedent qui locauerat: idem et in praediis urbanis, nisi si
12 quid nominatim conuenisse proponatur. Sed et si quid praeterea rei uenditae nocitum est, actio emptori praestanda est, damni forte infecti uel aquae pluuiae arcendae uel Aquiliae uel interdicti
13 quod ui aut clam. Item si quid ex operis seruorum uel uecturis iumentorum uel nauium quaesitum est, emptori praestabitur, et si quid peculio eorum accessit, non tamen si quid ex re uenditoris.
14 Si Titius fundum, in quo nonaginta iugera erant, uendiderit et in lege emptionis dictum est in fundo centum esse iugera et antequam modus[1] manifestetur, decem iugera alluuione adcreuerint, placet mihi Neratii sententia existimantis, ut, si quidem sciens uendidit, ex empto actio competat aduersus eum, quamuis decem iugera adcreuerint, quia dolo fecit nec dolus purgatur: si uero ignorans
15 uendidit, ex empto actionem non competere. Si fundum mihi alienum uendideris et hic ex causa lucratiua meus factus sit, nihilo
16 minus ex empto mihi aduersus te actio competit. In his autem quae cum re empta praestari solent, non solum dolum, sed et culpam praestandam arbitror[2]: nam et Celsus libro octauo digestorum scripsit, cum conuenit, ut uenditor praeteritam mercedem exigat et emptori praestet, non solum dolum, sed et culpam eum
17 praestare debere. Idem Celsus libro eodem scribit: fundi, quem cum Titio communem habebas, partem tuam uendidisti et antequam traderes, coactus es communi diuidundo iudicium accipere. si socio fundus sit adiudicatus, quantum ob eam rem a Titio consecutus es, id tantum emptori praestabis. quod si tibi fundus totus adiudicatus est, totum, inquit, eum emptori trades, sed ita, ut ille soluat quod ob eam rem Titio condemnatus es. sed ob eam quidem partem, quam uendidisti, pro euictione cauere debes, ob alteram autem tantum de dolo malo repromittere: aequum est enim eandem esse condicionem emptoris quae futura esset si cum ipso actum esset communi diuidundo. sed si certis regionibus fundum inter te et Titium iudex diuisit, sine dubio partem,
18 quae adiudicata est, emptori tradere debes. Si quid seruo distracto uenditor donauit ante traditionem, hoc quoque restitui debet: hereditates quoque per seruum adquisitae et legata omnia, nec distinguendum, cuius respectu ista sint relicta. item quod ex operis seruus praestitit uenditori, emptori restituendum est, nisi ideo dies traditionis ex pacto prorogatus est, ut ad uenditorem
19 operae pertinerent. Ex uendito actio uenditori competit ad ea
20 consequenda, quae ei ab emptore praestari oportet. Ueniunt autem in hoc iudicium infra scripta. in primis pretium, quanti res uenit. item usurae pretii post diem traditionis: nam cum re
21 emptor fruatur, aequissimum est eum usuras pretii pendere. Possessionem autem traditam accipere debemus et si precaria sit

[1] D. xviii. 1. 40. pr.

[2] D. xviii. 1. 68.

possessio: hoc enim solum spectare debemus, an habeat facultatem fructus percipiendi. Praeterea ex uendito agendo conse- 22
quetur etiam sumptus qui facti sunt in re distracta, ut puta si quid in aedificia distracta erogatum est: scribit enim Labeo et Trebatius esse ex uendito hoc nomine actionem. idem et si in aegri serui curationem impensum est ante traditionem aut si quid in disciplinas, quas uerisimile erat etiam emptorem uelle impendi. hoc amplius Labeo ait et si quid in funus mortui serui impensum sit, ex uendito consequi oportere, si modo sine culpa uenditoris mortem obierit. Item si conuenerit, cum res ueniret, ut locuples 23
ab emptore reus detur, ex uendito agi posse, ut id fiat. Si inter 24
emptorem praediorum et uenditorem conuenisset, ut, si ea praedia emptor heresue eius pluris uendidisset[1], eius partem dimidiam uenditori praestaret et heres emptoris pluris ea praedia uendidisset, uenditorem ex uendito agendo partem eius, quo pluris uendidisset, consecuturum. Si procurator uendiderit et cauerit 25
emptori, quaeritur, an domino uel aduersus dominum actio dari debeat. et Papinianus libro tertio responsorum putat cum domino ex empto agi posse utili actione ad exemplum institoriae actionis, si modo rem uendendam mandauit: ergo et per contrarium dicendum est utilem ex empto actionem domino competere. Ibidem 26
Papinianus respondisse se refert, si conuenerit, ut ad diem pretio non soluto uenditori duplum praestaretur, in fraudem constitutionum uideri adiectum, quod usuram legitimam excedit: diuersamque causam commissoriae[2] esse ait, cum ea specie, inquit, non faenus illicitum contrahatur, sed lex contractui non improbata dicatur. Si quis colludente procuratore meo ab eo emerit, an 27
possit agere ex empto? et puto hactenus, ut aut stetur emptioni aut discedatur. Sed et si quis minorem uiginti quinque annis 28
circumuenerit, et huic hactenus dabimus actionem ex empto, ut diximus in superiore casu. Si quis a pupillo sine tutoris auc- 29
toritate emerit[3], ex uno latere constat contractus: nam qui emit, obligatus est pupillo, pupillum sibi non obligat. Si uenditor habi- 30
tationem exceperit, ut inquilino liceat habitare, uel colono ut perfrui liceat ad certum tempus, magis esse Seruius putabat ex uendito esse actionem: denique Tubero ait, si iste colonus damnum dederit, emptorem ex empto agentem cogere posse uenditorem, ut ex locato cum colono experiatur, ut quidquid fuerit consecutus, emptori reddat. Aedibus distractis uel legatis ea esse 31
aedium solemus dicere, quae quasi pars aedium uel propter aedes habentur, ut puta putealia

14. POMPONIUS libro XXXI ad Quintum Mucium.

(id est quo puteum operitur),

[1] D. xviii. 1. 7. 2. [2] D. xviii. 3. [3] D. xviii. 1. 27; Inst. 1. 21. pr.

15. ULPIANUS libro XXXII ad edictum.

lines[1] et labra, salientes[2], fistulae[3] quoque, quae salientibus iunguntur, quamuis longe excurrant extra aedificium, aedium sunt: item canales: pisces[4] autem qui sunt in piscina non sunt aedium nec fundi,

16. POMPONIUS libro XXXI ad Quintum Mucium.

non magis quam pulli aut cetera animalia, quae in fundo sunt.

17. ULPIANUS libro XXXII ad edictum.

Fundi nihil est, nisi quod terra se tenet: aedium autem multa esse, quae aedibus adfixa non sunt, ignorari non oportet, ut puta seras claues claustra: multa etiam defossa[5] esse neque tamen fundi aut uillae haberi, ut puta uasa uinaria torcularia, quoniam
1 haec instrumenti[6] magis sunt, etiamsi aedificio cohaerent. Sed et
2 uinum et fructus perceptos uillae non esse constat. Fundo uendito uel legato sterculinum et stramenta emptoris et legatarii sunt, ligna autem uenditoris uel heredis, quia non sunt fundi, tametsi ad eam rem comparata sunt. in sterculino autem distinctio Trebatii probanda est, ut, si quidem stercorandi agri causa comparatum sit, emptorem sequatur, si uendendi, uenditorem, nisi si aliud actum
3 est: nec interest, in stabulo iaceat an aceruus sit. Quae tabulae pictae pro tectorio includuntur itemque crustae marmoreae aedium
4 sunt. Reticuli circa columnas, plutei circa parietes, item cilicia
5 uela aedium non sunt. Item quod insulae causa paratum est, si nondum perfectum est, quamuis positum in aedificio sit, non
6 tamen uidetur aedium esse. Si ruta et caesa[7] excipiantur in uenditione, ea placuit esse ruta, quae eruta sunt, ut harena creta et similia: caesa ea esse, ut arbores caesas et carbones et his similia. Gallus autem Aquilius, cuius Mela refert opinionem, recte ait frustra in lege uenditionis de rutis et caesis contineri, quia, si non specialiter uenierunt, ad exhibendum de his agi potest neque enim magis de materia caesa aut de caementis aut de harena cauendum est uenditori quam de ceteris quae sunt pretiosiora.
7 Labeo generaliter scribit ea quae perpetui usus causa in aedificiis sunt aedificii esse, quae uero ad praesens, non esse aedificii, ut puta fistulae temporis quidem causa positae non sunt aedium,
8 uerum tamen si perpetuo fuerint positae, aedium sunt. Castella plumbea, putea, opercula puteorum, epitonia fistulis adplumbata (aut quae terra continentur quamuis non sint adfixa) aedium esse
9 constat. Item constat sigilla, columnas quoque et personas, ex
10 quorum rostris aqua salire solet, uillae esse. Ea quae ex aedificio detracta sunt ut reponantur aedificii sunt: at quae parata sunt ut
11 imponantur, non sunt aedificii. Pali qui uineae causa parati sunt,

[1] D. viii. 5. 17. 1. [2] D. xxxiii. 7. 12. 24. [3] D. xviii. 1. 78. [4] D. xli. 2. 3. 14.
[5] D. xviii. 1. 76. [6] D. xix. 2. 19. 2. [7] D. xviii. 1. 66; l. 16. 241.

antequam collocentur, fundi non sunt, sed qui exempti sunt hac mente ut collocentur, fundi sunt.

18. IAUOLENUS libro VII ex Cassio.

Granaria quae ex tabulis fieri solent ita aedium sunt[1], si stipites eorum in terra defossi sunt: quod si supra terram sunt, rutis et caesis cedunt. Tegulae quae nondum aedificiis impo- 1
sitae sunt, quamuis tegendi gratia allatae sunt, in rutis et caesis habentur: aliud iuris est in his quae detractae sunt ut reponerentur: aedibus enim accedunt.

19. GAIUS ad edictum praetoris titulo de publicanis.

Ueteres in emptione uenditioneque appellationibus promiscue utebantur.

20. IDEM libro XXI ad edictum prouinciale.

Idem est et in locatione et conductione.

21. PAULUS libro XXXIII ad edictum.

Si sterilis ancilla sit, cuius partus[2] uenit, uel maior annis quinquaginta, cum id emptor ignorauerit, ex empto tenetur uenditor. Si praedii uenditor non dicat de tributo sciens, tenetur 1
ex empto: quod si ignorans non praedixerit, quod forte hereditarium praedium erat, non tenetur[3]. Quamuis supra diximus[4], 2
cum in corpore consentiamus, de qualitate autem dissentiamus, emptionem esse, tamen uenditor teneri debet, quanti interest non esse deceptum[5], etsi uenditor quoque nesciet: ueluti si mensas quasi citreas emat, quae non sunt. Cum per uenditorem 3
steterit, quo minus rem tradat, omnis utilitas emptoris in aestimationem uenit, quae modo circa ipsam rem consistit: neque enim si potuit ex uino puta negotiari et lucrum facere, id aestimandum est, non magis quam si triticum emerit et ob eam rem, quod non sit traditum, familia eius fame laborauerit: nam pretium tritici, non seruorum fame necatorum consequitur. nec maior fit obligatio, quod tardius agitur, quamuis crescat, si uinum hodie pluris sit, merito, quia siue datum esset, haberem emptor, siue non, quoniam saltem hodie dandum est quod iam olim dari oportuit. Si tibi fundum uendidero, ut eum conductum certa 4
summa haberem[6], ex uendito eo nomine mihi actio est, quasi in partem pretii ea res sit. Sed et si ita fundum tibi uendidero, 5
ut nulli alii eum quam mihi uenderes[7], actio eo nomine ex uendito est, si alii uendideris. Qui domum uendebat excepit 6
sibi habitationem, donec uiueret, aut in singulos annos decem: emptor primo anno maluit decem praestare, secundo anno

[1] D. xli. 1. 60; l. 16. 242. 4. [2] D. xli. 1. 66. [3] D. l. 17. 42.
[4] D. xviii. 1. 9; ibid. 14. [5] D. xviii. 1. 62. 1. [6] D. xviii. 1. 75; ibid. 79.
[7] D. xviii. 1. 75.

habitationem praestare. Trebatius ait mutandae uoluntatis potestatem eum habere singulisque annis alterutrum praestare posse, et quamdiu paratus sit alterutrum praestare petitionem non esse.

22. IULIANUS libro VII digestorum.

Si in qualitate fundi uenditor mentitus sit, non in modo eius, tamen tenetur emptori: pone enim dixisse eum quinquaginta iugera esse uineae et quinquaginta prati et in prato plus inueniri, esse tamen omnia centum iugera.

23. IDEM libro XIII digestorum.

Si quis seruum, quem cum peculio uendiderat, manumiserit, non solum peculii nomine, quod seruus habuit tempore quo manumittebatur, sed et eorum quae postea adquirit tenetur, et praeterea cauere debet, quidquid ex hereditate liberti ad eum peruenerit, restitutu iri. MARCELLUS notat: illa praestare uenditor ex empto debet, quae haberet emptor, si homo manumissus non esset: non continebuntur igitur quae, si manumissus non fuit, adquisiturus non esset.

24. IULIANUS libro XV digestorum.

Si seruus, in quo usus fructus tuus erat, fundum emerit et antequam pecunia numeraretur, capite minutus fueris, quamuis pretium solueris, actionem ex empto non habebis propter talem capitis deminutionem, sed indebiti actionem aduersus uenditorem habebis. ante capitis autem minutionem nihil interest, tu soluas an seruus ex eo peculio quod ad te pertinet: nam utroque casu
1 actionem ex empto habebis. Seruum[1] tuum imprudens a fure bona fide emi: is ex peculio quod ad te pertinebat hominem parauit, qui mihi traditus est. posse te eum hominem mihi condicere Sabinus dixit, sed si quid mihi abesset ex negotio quod is gessisset, inuicem me tecum acturum de peculio. Cassius
2 ueram opinionem Sabini rettulit, in qua ego quoque sum. Seruo uendente hominem fideiussor[2] uenditionis omnia praestare debet in quae obligaretur si pro libero fideiussisset: nam et in dominum actio sic datur, ut emptor eadem consequatur quae libero uendente consequi debuisset, sed ultra peculii taxationem dominus non condemnatur.

25. IDEM libro LIV digestorum.

Qui pendentem uindemiam emit si uuam legere prohibeatur a uenditore, aduersus eum petentem pretium exceptione uti poterit 'si ea pecunia, qua de agitur, non pro ea re petitur, quae 'uenit neque tradita est.' ceterum post traditionem siue lectam uuam calcare siue mustum euehere prohibeatur, ad exhibendum

[1] D. xii. 1. 31. 1.

[2] Inst. iii. 20. 1; Gai. iii. 119.

uel iniuriarum agere poterit, quemadmodum si aliam quamlibet rem suam tollere prohibeatur.

26. ALFENUS UARUS libro II digestorum.

Si quis, cum fundum uenderet, dolia centum, quae in fundo esse adfirmabat, accessura[1] dixisset, quamuis ibi nullum dolium fuisset, tamen dolia emptori debebit.

27. PAULUS libro III epitomarum Alfeni.

Quidquid uenditor accessurum dixerit, id integrum ac sanum tradi oportet: ueluti si fundo dolia accessura dixisset, non quassa, sed integra dare debet.

28. IULIANUS libro III ad Urseium Ferocem.

Praedia mihi uendidisti, et conuenit ut aliquid facerem, quod si non fecissem, poenam promisi. respondit, uenditor antequam poenam ex stipulatu petat, ex uendito agere potest: si consecutus fuerit, quantum poenae nomine stipulatus esset, agentem ex stipulatu doli mali exceptio summouebit: si ex stipulatu poenam consecutus fueris, ipso iure ex uendito agere non poteris nisi in id quod pluris eius interfuerit id fieri.

29. IDEM libro IV ex Minicio.

Cui res sub condicione legata erat, is eam imprudens ab herede emit: actione ex empto poterit consequi emptor pretium, quia non ex causa legati rem habet.

30. AFRICANUS libro VIII quaestionum.

Seruus, quem de me cum peculio emisti, priusquam tibi traderetur, furtum mihi fecit. quamuis ea res quam subripuit interierit, nihilo minus retentionem eo nomine ex peculio me habiturum ait, id est ipso iure ob id factum minutum esse peculium, eo scilicet, quod debitor meus ex causa condictionis sit factus. nam licet, si iam traditus furtum mihi fecisset, aut omnino condictionem eo nomine de peculio non haberem aut eatenus haberem, quatenus ex re furtiua auctum peculium fuisset, tamen in proposito et retentionem me habiturum et, si omne peculium penes te sit, uel quasi plus debito soluerim posse me condicere. secundum quae dicendum: si nummos, quos seruus iste mihi subripuerat, tu ignorans furtiuos esse quasi peculiares ademeris et consumpseris, condictio eo nomine mihi aduersus te competet, quasi res mea ad te sine causa peruenerit[2]. Si sciens alienam rem ignoranti mihi 1
uendideris, etiam priusquam euincatur utiliter me ex empto acturum putauit in id quanti mea intersit meam esse factam: quamuis enim alioquin uerum sit uenditorem hactenus teneri, ut

[1] D. xviii. 1. 34. pr.

[2] D. xli. 1. 32.

rem emptori habere liceat, non etiam ut eius faciat, quia tamen dolum malum abesse praestare debeat, teneri eum, qui sciens alienam, non suam ignoranti uendidit: id est maxime, si manumissuro uel pignori daturo uendiderit.

31. NERATIUS libro III membranarum.

Si ea res quam ex empto praestare debebam ui mihi adempta fuerit[1]: quamuis eam custodire debuerim, tamen propius est ut nihil amplius quam actiones persequendae eius praestari a me emptori oporteat, quia custodia aduersus uim parum proficit. actiones autem eas non solum arbitrio, sed etiam periculo tuo tibi praestare debebo, ut omne lucrum ac dispendium te sequatur. [1] Et non solum quod ipse per eum adquisii praestare debeo, sed et id quod emptor iam tunc sibi tradito seruo adquisiturus fuisset. [2] Uterque nostrum eandem rem emit a non domino, cum emptio uenditioque sine dolo malo fieret, traditaque est: siue ab eodem emimus siue ab alio atque alio, is ex nobis tuendus est qui prior ius eius adprehendit, hoc est, cui primum tradita est. si alter ex nobis a domino emisset, is omnimodo tuendus est.

32. ULPIANUS libro XI ad edictum.

Si quis a me oleum quod emisset adhibitis iniquis ponderibus accepisset, ut in modo me falleret, uel emptor circumscriptus sit a uenditore ponderibus minoribus, Pomponius ait posse dici uenditorem sibi dare oportere quod plus est petere: quod habet rationem: ergo et emptor ex empto habebit actionem, qua contentus esse possit.

33. IDEM libro XXIII ad edictum.

Et si uno pretio plures res emptae sint, de singulis ex empto et uendito agi potest.

34. IDEM libro XVIII ad edictum.

Si fundo uendito in qualitate iugerum captio est, ex empto erit actio.

35. IDEM libro LXX ad edictum.

Si quis fundum emerit, quasi per eum fundum eundi agendi ius non esset, et interdicto de itinere actuque uictus sit, ex empto habebit actionem: licet enim stipulatio de euictione non committatur[2], quia non est de iure seruitutis in rem actione pronuntiatum, tamen dicendum est ex empto actionem competere.

36. PAULUS libro VII ad Plautium.

Uenditor domus antequam eam tradat, damni infecti stipulationem interponere debet, quia, antequam uacuam possessionem

[1] D. xviii. 1. 35. 4. [2] D. xxi. 2. 75.

tradat, custodiam et diligentiam praestare debet et pars est custodiae diligentiaeque hanc interponere stipulationem: et ideo si id neglexerit, tenebitur emptori.

37. IDEM libro XIV ad Plautium.

Sicut aequum est bonae fidei emptori alterius dolum non nocere, ita non est aequum eidem personae uenditoris sui dolum prodesse.

38. CELSUS libro VIII digestorum.

Si uenditor hominis dixit peculium eum habere decem nec quemquam adempturum, et si plus habet, totum praestet, nisi hoc actum est, ut dumtaxat decem praestaret, si minus est, praestet esse decem et talem seruum esse, ut tantum peculii habeat. Si 1
per emptorem steterit, quo minus ei mancipium traderetur, pro cibariis[1] per arbitrium indemnitatem posse seruari Sextus Aelius, Drusus dixerunt, quorum et mihi iustissima uidetur esse sententia. Firmus a Proculo quaesiit, si de plumbeo castello fistulae sub 2
terram missae aquam ducerent in aenum lateribus circumstructum, an hae aedium essent, an ut ruta caesa uincta fixaque, quae aedium non essent. ille rescripsit referre, quid acti esset. quid ergo si nihil de ea re neque emptor neque uenditor cogitauerunt, ut plerumque in eiusmodi rebus euenisse solet, nonne propius est, ut inserta et inclusa aedificio partem eius esse existimemus?

39. MODESTINUS libro V responsorum.

Quaero, si quis ita fundum uendiderit, ut id uenum datum esse uideatur, quod intra terminos ipse possedit, sciens tamen aliquam partem certam se non possidere non certiorauerit emptorem, an ex empto iudicio teneatur, cum haec generalis adiectio ad ea, quae specialiter nouit qui uendidit nec excepit, pertinere non debeat, ne alioquin emptor capiatur, qui fortasse, si hoc cognouisset, uel empturus non esset uel minoris empturus esset, si certioratus de loco certo fuisset: cum hoc et apud ueteres sit relatum in eius persona, qui sic exceperat: 'seruitutes si quae debentur, debebuntur:' etenim iuris auctores responderunt, si certus uenditor quibusdam personis certas seruitutes debere non admonuisset emptorem, ex empto eum teneri debere, quando haec generalis exceptio non ad ea pertinere debeat, quae uenditor nouit quaeque specialiter excipere et potuit et debuit, sed ad ea quae ignorauit et de quibus emptorem certiorare nequiuit. Herennius Modestinus respondit, si quid circumueniendi emptoris causa uenditor in specie de qua quaeritur fecit, ex empto actione conueniri posse.

[1] D. xiii. 6. 18. 2.

40. POMPONIUS libro XXXI ad Quintum Mucium.

Quintus Mucius scribit: dominus fundi de praedio arbores stantes uendiderat et pro his rebus pecuniam accepit et tradere nolebat: emptor quaerebat, quid se facere oporteret, et uerebatur, ne hae arbores eius non uiderentur factae. POMPONIUS: arborum, quae in fundo continentur, non est separatum corpus a fundo et ideo ut dominus suas specialiter arbores uindicare emptor non poterit: sed ex empto habet actionem [1].

41. PAPINIANUS libro III responsorum.

In uenditione super annua pensitatione pro aquae ductu [2] infra domum Romae constitutum nihil commemoratum est. deceptus ob eam rem ex empto actionem habebit: itaque, si conueniatur ob pretium ex uendito, ratio improuisi oneris habetur.

42. PAULUS libro II quaestionum.

Si duorum fundorum uenditor separatim de modo cuiusque pronuntiauerit et ita utrumque uno pretio tradiderit, et alteri aliquid desit, quamuis in altero exsuperet, forte si dixit unum centum iugera, alterum ducenta habere, non proderit ei, quod in altero ducenta decem inueniuntur, si in altero decem desint. et de his ita apud Labeonem relatum est. sed an exceptio doli mali uenditori profutura sit, potest dubitari, utique si exiguus modus siluae desit et plus in uineis habeat, quam repromissum est. an non facit dolo, qui iure perpetuo utitur? nec enim hic quod amplius in modo inuenitur, quam alioquin dictum est, ad compendium uenditoris, sed ad emptoris pertinet: et tunc tenetur uenditor, cum minor modus inuenitur. uideamus tamen, ne nulla querella sit emptoris in eodem fundo, si plus inueniat in uinea quam in prato, cum uniuersus modus constat. similis quaestio esse potest ei, quae in duobus fundis agitata est et si quis duos statuliberos [3] uno pretio uendat et dicat unum decem dare iussum [4], qui quindecim dare debebat: nam et hic tenebitur ex empto actione, quamuis emptor a duobus uiginti accepturus sit. sed rectius est in omnibus supra scriptis casibus lucrum cum damno compensari et si quid deest emptori siue pro modo siue pro qualitate loci, hoc ei resarciri.

43. IDEM libro V quaestionum.

Titius cum decederet, Seiae Stichum Pamphilum Arescusam per fideicommissum reliquit eiusque fidei commisit, ut omnes ad libertatem post annum perduceret. cum legataria fideicommissum ad se pertinere noluisset nec tamen heredem a sua petitione liberasset, heres eadem mancipia Sempronio uendidit nulla commemoratione fideicommissae libertatis facta: emptor cum pluribus

[1] D. vi. 1. 50. pr. [2] D. vii. 1. 27. 3. [3] D. xl. 7. [4] D. xl. 7. 10.

annis mancipia supra scripta sibi seruissent, Arescusam manumisit, et cum ceteri quoque serui cognita uoluntate defuncti fideicommissam libertatem petissent et heredem ad praetorem perduxissent, iussu praetoris ab herede sunt manumissi. Arescusa quoque nolle se emptorem patronum habere responderat. cum emptor pretium a uenditore empti iudicio Arescusae quoque nomine repeteret, lectum est responsum Domitii Ulpiani, quo continebatur Arescusam pertinere ad rescriptum sacrarum constitutionum, si nollet emptorem patronum[1] habere: emptorem tamen nihil posse post manumissionem a uenditore consequi. ego cum meminissem et Iulianum in ea sententia esse, ut existimaret post manumissionem quoque empti actionem durare, quaero, quae sententia uera est. illud etiam in eadem cognitione nomine emptoris desiderabatur, ut sumptus, quos in unum ex his quem erudierat fecerat, ei restituerentur. idem quaero, Arescusa, quae recusauit emptorem patronum habere, cuius sit liberta constituta? an possit uel legatariam quae non liberauit uel heredem patronum habere? nam ceteri duo ab herede manumissi sunt. respondi: semper probaui Iuliani sententiam putantis manumissione non[2] amittitur eo modo. de sumptibus uero, quos in erudiendum hominem emptor fecit, uidendum est: nam empti iudicium ad eam quoque speciem sufficere existimo: non enim pretium continet tantum, sed omne quod interest emptoris seruum non euinci. plane si in tantum pretium excedisse proponas, ut non sit cogitatum a uenditore de tanta summa (ueluti si ponas agitatorem postea factum uel pantomimum euictum esse eum, qui minimo ueniit pretio), iniquum uidetur in magnam quantitatem obligari uenditorem,

44. AFRICANUS libro VIII quaestionum.

(cum et forte idem mediocrium facultatium sit: et non ultra duplum periculum subire eum oportet)

45. PAULUS libro V quaestionum.

idque et Iulianum agitasse Africanus refert: quod iustum est: sicut minuitur praestatio, si seruus deterior apud emptorem effectus sit, cum euincitur. Illud expeditius uidebatur, si mihi 1
alienam aream uendideris et in eam ego aedificauero atque ita eam dominus euincit: nam quia possim petentem dominum, nisi impensam aedificiorum soluat, doli mali exceptione summouere, magis est, ut ea res ad periculum uenditoris non pertineat. quod et in seruo dicendum est, si in seruitutem, non in libertatem euinceretur, ut dominus mercedes et impensas praestare debeat. quod si emptor non possideat aedificium uel seruum, ex empto habebit actionem. in omnibus tamen his casibus, si sciens quis

[1] D. xl. 5. 24. 21. [2] *Inter* non *et* amittitur *quaedam uidentur excidisse. Mommsen. sic supplet* amitti actionem: itaque quod ius habuit emptor aduersus heredem Arescusae nomine, etsi manumisit eam, non.

2 alienum uendiderit, omnimodo teneri debet. Superest tertia deliberatio, cuius debet esse liberta Arescusa, quae recusat emptorem. et non sine ratione dicetur eius debere effici libertam, a quo uendita est, id est heredis, quia et ipse ex empto actione tenetur: sed hoc ita, si non Arescusa elegerit emptoris patronatum: tunc etenim et illius remanet liberta et ille ex empto actionem non habet, quia nihil eius interest, cum eam libertam habet.

46. IDEM libro XXIV quaestionum.

Si quis alienam rem uendiderit et medio tempore heres domino rei exstiterit, cogetur implere uenditionem.

47. IDEM libro VI responsorum.

Lucius Titius accepta pecunia ad materias uendendas sub poena certa, ita ut, si non integras repraestauerit intra statuta tempora, poena conueniatur, partim datis materiis decessit: cum igitur testator in poenam commiserit neque heres eius reliquam materiam exhibuerit, an et in poenam et in usuras conueniri possit, praesertim cum emptor mutuatus pecuniam usuras grauissimas expendit? Paulus respondit ex contractu, de quo quaeritur, etiam heredem uenditoris in poenam conueniri posse. in actione quoque ex empto officio iudicis post moram intercedentem usurarum pretii rationem haberi oportere.

48. SCAEUOLA libro II responsorum.

Titius heres Sempronii fundum Septicio uendidit ita: 'fundus Sempronianus, quidquid Sempronii iuris fuit, erit tibi emptus tot nummis' uacuamque possessionem tradidit neque fines eius demonstrauit: quaeritur, an empti iudicio cogendus sit ostendere ex instrumentis hereditariis, quid iuris defunctus habuerit et fines ostendere. respondi id ex ea scriptura praestandum, quod sensisse intelleguntur: quod si non appareat, debere uenditorem et instrumenta fundi et fines ostendere: hoc etenim contractui bonae fidei consonat.

49. HERMOGENIANUS libro II iuris epitomarum.

Qui per collusionem imaginarium colonum circumueniendi emptoris causa subposuit, ex empto tenetur nec defenditur, si, quo facilius excogitata fraus occultetur, colonum et quinquennii
1 pensiones in fidem suam recipiat. Pretii, sorte licet post moram soluta, usurae peti non possunt, cum hae non sint in obligatione, sed officio iudicis praestentur.

50. LABEO libro IV posteriorum a Iauoleno epitomatorum.

Bona fides non patitur, ut, cum emptor alicuius legis beneficio pecuniam rei uenditae debere desisset antequam res ei tradatur, uenditor tradere compelletur et re sua careret. possessione autem

tradita futurum est, ut rem uenditor aeque amitteret, utpote cum petenti [1] eam rem petitor ei neque uendidisset neque tradidisset.

51. IDEM libro V posteriorum a Iauoleno epitomatorum.

Si et per emptorem et uenditorem mora fuisset, quo minus uinum praeberetur et traderetur, perinde esse ait, quasi si per emptorem solum stetisset: non enim potest uideri mora per uenditorem emptori facta esse ipso moram faciente emptore. Quod 1
si fundum emisti ea lege, uti des pecuniam kalendis Iuliis, et si ipsis calendis per uenditorem esset factum, quo minus pecunia ei solueretur, deinde per te staret quo minus solueres, uti posse aduersus te lege sua uenditorem dixi, quia in uendendo hoc ageretur, ut, quandoque per emptorem factum sit, quo minus pecuniam soluat, legis poenam patiatur. hoc ita uerum puto, nisi si quid in ea re uenditor dolo fecit.

52. SCAEUOLA libro VII digestorum.

Creditor fundum sibi obligatum, cuius chirographa tributorum a debitore retro solutorum apud se deposita habebat, uendidit Maeuio ea lege, ut, si quid tributorum nomine debitum esset, emptor solueret: idem fundus ob causam eorum tributorum, quae iam soluta erant, a conductore saltus, in quo idem fundus est, uenit eumque idem Maeuius emit et pretium soluit: quaesitum est, an empti iudicio uel aliqua actione emptor a uenditore consequi possit, ut solutionum supra scriptarum chirographa ei dentur. respondit posse emptorem empti iudicio consequi, ut instrumenta de quibus quaereretur exhibeantur. Praedium aestimatum in 1
dotem a patre filiae suae nomine datum obligatum creditori deprehenditur: quaesitum est, an filius, qui hereditatem patris retinet, cum ab ea se filia abstinuisset dote contenta, actione ex empto teneatur, ut a creditore lueret et marito liberum praestaret. respondit teneri. Inter uenditorem et emptorem militiae ita 2
conuenit, ut salarium, quod debeatur ab illa persona, emptori cederet: quaesitum est, emptor militiae quam quantitatem a quo exigere debet et quid ex eiusmodi pacto uenditor emptori praestare debeat. respondit uenditorem actiones extraordinarias eo nomine quas haberet praestare debere. Ante domum mari iunctam 3
molibus iactis ripam constituit, et uti ab eo possessa domus fuit Gaio Seio uendidit: quaero, an ripa, quae ab auctore domui coniuncta erat, ad emptorem quoque iure emptionis pertineat. respondit eodem iure fore uenditam domum, quo fuisset priusquam ueniret.

53. LABEO libro I pithanon.

Si mercedem insulae [2] accessuram esse emptori dictum est, quanti insula locata est, tantum emptori praestetur. PAULUS:

[1] *Post* eam rem *inserit editio uulgata* emptor exceptionem rei uenditae et traditae obiiciat ut perinde habeatur ac si. [2] D. XIX. 2. 58.

immo si insulam totam uno nomine locaueris et amplioris conductor locauerit et in uendenda insula mercedem emptori cessuram esse dixeris, id accedet, quod tibi totius insulae conductor
1 debebit. Si eum fundum uendidisti, in quo sepulcrum habuisti, nec nominatim tibi sepulchrum excepisti, parum habes eo nomine cautum. PAULUS: minime, si modo in sepulchrum iter publicum
2 transit. Si habitatoribus habitatio lege uenditionis recepta est, omnibus in ea habitantibus praeter dominum recte recepta habitatio est. PAULUS: immo si cui in ea insula, quam uendideris, gratis habitationem dederis et sic receperis: 'habitatoribus aut[1] quam quisque diem conductum habet,' parum caueris (nominatim enim de his recipi oportuit) itaque eos habitatores emptor insulae habitatione impune prohibebit.

54. IDEM libro II pithanon.

Si seruus quem uendideras iussu tuo aliquid fecit et ex eo crus fregit, ita demum ea res tuo periculo non est, si id imperasti, quod solebat ante uenditionem facere, et si id imperasti, quod etiam non uendito seruo imperaturus eras. PAULUS: minime: nam si periculosam rem ante uenditionem facere solitus est, culpa tua id factum esse uidebitur: puta enim eum fuisse seruum, qui per catadromum descendere aut in cloacam demitti solitus esset. idem iuris erit, si eam rem imperare solitus fueris, quam prudens et diligens pater familias imperaturus ei seruo non fuerit. quid si hoc exceptum fuerit? tamen potest ei seruo nouam rem imperare, quam imperaturus non fuisset, si non uenisset: ueluti si ei imperasti, ut ad emptorem iret, qui peregre esset: nam certe ea res tuo periculo esse non debet. itaque tota ea res ad dolum malum dumtaxat et culpam uenditoris dirigenda est. Si dolia
1 octoginta accedere fundo, quae infossa essent, dictum erit, et plura erunt quam ad eum numerum, dabit emptori ex omnibus quae uult, dum integra det: si sola octoginta sunt, qualiacumque emptorem sequentur nec pro non integris quicquam ei uenditor praestabit.

55. POMPONIUS libro X epistularum.

Si seruus, qui emeretur uel promitteretur, in hostium potestate sit, Octauenus magis putabat ualere emptionem et stipulationem, quia inter ementem et uendentem esset commercium: potius enim difficultatem in praestando eo inesse, quam in natura, etiamsi officio iudicis sustinenda esset eius praestatio, donec praestari possit.

[1] ad?

LIBER DECIMUS NONUS.

TIT. II.

LOCATI CONDUCTI.

SUMMARY.—Nature of the contract (1; 20; 22. 1, 2; 39); its relation to sale (2; 3; 5). The hire must be fixed (25 pr.; 52), and not merely nominal (46); need not be adequate (22. 3; 23). Competent parties (49; 50). Several parties (13. 9; 47). Objects (31); a servitude cannot be let (44). Duration of letting (4). Implied reletting (13. 11; 14). Subletting (28. 2; 48 pr.). Sureties (53; 54 pr.).

Liability of 'locator' (15 pr. 1); of 'res aliena' (7; 8); of 'res vitiosa,' or dishonest slave (19. 1; 45. 1; 60. 7); who is evicted (9 pr.) or sells or becomes insolvent, or, being 'fructuarius,' dies during the term (9. 1; 25. 1; 33; 34). For disturbance of possession (24. 4); for obstruction of lights (25. 2); for demolition of house (30 pr.; 35 pr.); for a burglary (55 pr.); on separate contracts (26); as warehouseman (40; 41; 60. 6, 9); to hand over damages recovered from thief (6); to compensate tenant for improvements (19. 4; 55. 1; 61 pr.).

Liability of 'conductor' (25. 3); for waste (25. 5); 'imperitia' (9. 5; 13. 5); acts of slaves, sub-contractors, guests (11 pr. 1; 13. 1), and neighbours (25. 4). On quitting prematurely (24. 2; 55. 2); on holding over (13. 11). For safe carriage or keeping of persons or goods (11. 3; 13 pr. 2–6; 25. 7, 8).

Apportionment of accidental loss between 'locator' and 'conductor' (9. 1, 3, 4; 11. 1, 2; 13. 7, 8; 15, 2, 3, 5; 19. 6; 25. 6; 30. 1; 36; 37; 40; 41; 54; 59; 62). Terms implied in the contract (19. 2). How far dilapidation excuses payment of rent (27; 28 pr. 1; 60 pr.). Effect of special conditions (9. 2, 3; 11. 4; 12; 13. 10; 19. 3; 21; 24 pr.; 29; 30. 3, 4; 51; 54. 1) waiver (60. 3, 6). Measure of damages (24. 3; 38 pr.; 48. 1). Remission (15. 4–8).

Landlord's right of re-entry (56); goods of sub-tenant not liable (24. 1). The actions 'ex locato' and 'ex conducto' are available to and against heirs (19. 8-10; 32; 60. 1). Their effect as merely rescinding the contract (15. 9; 16; 17; 18; 19 pr.). Their combination with other actions (13 pr. 4; 25. 5; 30. 2; 31; 35. 1; 42; 43; 45; 57; 60. 2, 5).

Sundry cases (9. 6; 10; 19. 5, 7; 22 pr.; 24. 5; 31; 38. 1; 57; 58; 60. 4, 8; 61. 1).

Cf. Cod. iv. 65; Inst. iii. 24; Gai. iii. 142.

1. PAULUS libro XXXIV ad edictum.

Locatio et conductio, cum naturalis sit et omnium gentium[1], non uerbis sed consensu[2] contrahitur, sicut emptio et uenditio.

2. GAIUS libro II rerum cottidianarum.

Locatio et conductio proxima est emptioni et uenditioni isdemque iuris regulis constitit[3]: nam ut emptio et uenditio ita contrahitur, si de pretio conuenerit, sic et locatio et conductio contrahi intellegitur, si de mercede conuenerit. Adeo autem 1
familiaritatem aliquam habere uidentur emptio et uenditio, item locatio et conductio, ut in quibusdam quaeri soleat[4], utrum emptio et uenditio sit an locatio et conductio. ut ecce si cum aurifice mihi conuenerit, ut is ex auro suo anulos mihi faceret certi ponderis certaeque formae et acceperit uerbi gratia trecenta, utrum emptio et uenditio sit, an locatio et conductio? sed placet

[1] D. i. 1. 5. [2] D. xliv. 7. 2. [3] Inst. iii. 24 pr. [4] D. xviii. 1. 65.

unum esse negotium et magis emptionem et uenditionem esse. quod si ego aurum dedero mercede pro opera constituta, dubium non est quin locatio et conductio sit.

3. POMPONIUS libro IX ad Sabinum.

Cum fundus locetur, et aestimatum instrumentum colonus accipiat, Proculus ait id agi, ut instrumentum emptum habeat colonus, sicuti fieret cum quid aestimatum in dotem daretur.

4. IDEM libro XVI ad Sabinum.

Locatio precariiue rogatio, ita facta quoad is qui eam locasset dedissetue uellet, morte eius qui locauit tollitur.

5. ULPIANUS libro XXVIII ad edictum.

Si tibi habitationem locauero, mox pensionem remittam, ex locato et conducto agendum erit.

6. GAIUS libro X ad edictum prouinciale.

Is qui rem conduxerit non cogitur restituere id quod rei nomine furti actione consecutus est[1].

7. PAULUS libro XXXII ad edictum.

Si tibi alienam insulam locauero quinquaginta, tuque eandem sexaginta Titio locaueris et Titius a domino prohibitus fuerit habitare, agentem te ex conducto sexaginta consequi debere placet, quia ipse Titio tenearis in sexaginta.

8. TRYPHONINUS libro IX disputationum.

Nos uideamus, ne non sexaginta praestanda nec quinquaginta sint, sed quanti interest perfrui conductione, tantundemque consequatur medius quantum praestare debeat ei qui a se conduxit, quoniam emolumentum conductionis ad comparationem uberioris mercedis computatum maiorem efficit condemnationem. et tamen primus locator reputationem habebit quinquaginta quae ab illo perciperet, si dominus insulae habitare nouissimum conductorem non uetuisset: quo iure utimur.

9. ULPIANUS libro XXXII ad edictum.

Si quis domum bona fide emptam uel fundum locauerit mihi, isque sit euictus sine dolo malo culpaque eius, Pomponius ait nihilo minus eum teneri ex conducto ei qui conduxit, ut ei praestetur frui quod conduxit licere. plane si dominus non patitur et locator paratus sit aliam habitationem non minus commodam praestare, aequissimum esse ait absolui locatorem.
1 Hic subiungi potest, quod Marcellus libro sexto digestorum scripsit: si fructuarius locauerit fundum in quinquennium et

[1] Inst. iv. 1. 15.

decesserit, heredem eius non teneri, ut frui praestet, non magis quam insula exusta teneretur locator conductori. sed an ex locato teneatur conductor, ut pro rata temporis quo fruitus est pensionem praestet, Marcellus quaerit, quemadmodum praestaret, si fructuarii serui operas conduxisset uel habitationem? et magis admittit teneri eum: et est aequissimum. idem quaerit, si sumptus fecit in fundum quasi quinquennio fruiturus, an recipiat? et ait non recepturum, quia hoc euenire posse prospicere debuit. quid tamen si non quasi fructuarius ei locauit, sed si quasi fundi dominus? uidelicet tenebitur: decepit enim conductorem: et ita imperator Antoninus cum diuo Seuero rescripsit. in exustis quoque aedibus, eius temporis quo aedificium stetit mercedem praestandam rescripserunt. Iulianus libro 2
quinto decimo digestorum dicit, si quis fundum locauerit, ut, etiam si quid ui maiori accidisset, hoc ei praestaretur, pacto standum esse. Si colonis praediorum lege locationis, ut inno- 3
centem ignem habeant, denuntiatum sit, si quidem fortuitus casus incendii causam intulerit, non praestabit periculum locator: si uero culpa locatoris, quam praestare necesse est, damnum fecerit, tenebitur. Imperator Antoninus cum patre, cum grex esset 4
abactus quem quis conduxerat, ita rescripsit: 'Si capras latrones citra tuam fraudem abegisse probari potest iudicio locati, casum praestare non cogeris atque temporis quod insecutum est mercedes ut indebitas reciperabis.' Celsus etiam imperitiam culpae ad- 5
numerandam libro octauo digestorum scripsit: si quis uitulos pascendos uel sarciendum quid poliendumue conduxit, culpam eum praestare debere et quod imperitia peccauit, culpam esse: quippe ut artifex, inquit, conduxit. Si alienam domum mihi 6
locaueris eaque mihi legata uel donata sit, non teneri me tibi ex locato ob pensionem: sed de tempore praeterito uideamus, si quid ante legati diem pensionis debetur: et puto soluendum:

10. IULIANUS libro ad Ferocem.

et ego ex conducto recte agam uel in hoc, ut me liberes.

11. ULPIANUS libro XXXII ad edictum.

Uideamus, an et seruorum culpam et quoscumque induxerit praestare conductor debeat? et quatenus praestat, utrum et seruos noxae dedat an uero suo nomine teneatur? et aduersus eos quos induxerit utrum praestabit tantum actiones an quasi ob propriam culpam tenebitur? mihi ita placet, ut culpam etiam eorum quos induxit praestet suo nomine, etsi nihil conuenit, si tamen culpam in inducendis admittit, quod tales habuerit uel suos uel hospites: et ita Pomponius libro sexagesimo tertio ad edictum probat. Si hoc in locatione conuenit 'ignem ne habeto' et habuit, tene- 1
bitur etiam si fortuitus casus admisit incendium, quia non debuit ignem habere. aliud est enim ignem innocentem habere: per-

2 mittit enim habere, sed innoxium, ignem. Item prospicere debet conductor, ne aliquo uel ius rei uel corpus deterius faciat uel 3 fieri patiatur. Qui uinum de Campania transportandum conduxisset, deinde mota a quodam controuersia signatum suo et alterius sigillo in apothecam deposuisset, ex locato tenetur, ut locatori possessionem uini sine controuersia reddat, nisi culpa 4 conductor careret. Inter conductorem et locatorem conuenerat, ne in uilla urbana faenum componeretur: composuit: deinde seruus igne illato succendit. ait Labeo teneri conductorem ex locato, quia ipse causam praebuit inferendo contra conductionem.

12. HERMOGENIANUS libro II iuris epitomarum.

Sed etsi quilibet extraneus ignem iniecerit, damni locati iudicio habebitur ratio.

13. ULPIANUS libro XXXII ad edictum.

Item quaeritur, si cisiarius, id est carucharius, dum ceteros transire contendit, cisium euertit et seruum quassauit uel occidit. puto ex locato esse in eum actionem: temperare enim debuit: 1 sed et utilis Aquiliae dabitur. Si nauicularius onus Minturnas uehendum conduxerit et, cum flumen Minturnense nauis ea subire non posset, in aliam nauem merces transtulerit eaque nauis in ostio fluminis perierit, tenetur primus nauicularius? Labeo, si culpa caret, non teneri ait: ceterum si uel inuito domino fecit uel quo non debuit tempore aut si minus idoneae 2 naui, tunc ex locato agendum. Si magister nauis sine gubernatore in flumen nauem immiserit et tempestate orta temperare non potuerit et nauem perdiderit, uectores habebunt aduersus 3 eum ex locato actionem. Si quis seruum docendum conduxerit eumque duxerit peregre et aut ab hostibus captus sit aut perierit, ex locato esse actionem placuit, si modo non sic conduxit, 4 ut et peregre duceret. Item Iulianus libro octagensimo sexto digestorum scripsit, si sutor[1] puero parum bene facienti forma calcei tam uehementer ceruicem percusserit, ut ei oculus effunderetur, ex locato esse actionem patri eius: quamuis enim magistris leuis castigatio concessa sit, tamen hunc modum non tenuisse: sed et de Aquilia supra diximus. iniuriarum autem actionem competere Iulianus negat, quia non iniuriae faciendae 5 causa hoc fecerit, sed praecipiendi. Si gemma[2] includenda aut insculpenda data sit eaque fracta sit, si quidem uitio materiae factum sit, non erit ex locato actio, si imperitia facientis, erit. huic sententiae addendum est, nisi periculum quoque in se artifex receperat: tunc enim etsi uitio materiae id euenit, erit ex 6 locato actio. Si fullo uestimenta polienda acceperit eaque mures roserint, ex locato tenetur, quia debuit ab hac re cauere. et si

[1] D. ix. 2. 5. 3. [2] D. ix. 2. 27. 29.

pallium fullo permutauerit et alii alterius dederit, ex locato actione tenebitur, etiamsi ignarus fecerit. Exercitu ueniente 7
migrauit conductor, dein de hospitio milites fenestras et cetera sustulerunt. si domino non denuntiauit et migrauit, ex locato tenebitur: Labeo autem, si resistere potuit et non resistit, teneri ait, quae sententia uera est. sed et si denuntiare non potuit, non puto eum teneri. Si quis mensuras conduxerit easque ma- 8
gistratus frangi iusserit, si quidem iniquae fuerunt, Sabinus distinguit, utrum scit conductor an non: si scit, esse ex locato actionem, si minus, non. quod si aequae sunt, ita demum eum teneri, si culpa eius id fecit aedilis. et ita Labeo et Mela scribunt. Duo rei locationis in solidum esse possunt. Si lege 9 10
operis locandi comprehensum esset, ut, si ad diem effectum non esset, relocare id liceret, non alias prior conductor ex locato tenebitur, quam si eadem lege relocatum esset: nec ante relocari id potest quam dies efficiendi praeterisset. Qui impleto 11
tempore conductionis remansit in conductione, non solum reconduxisse uidebitur, sed etiam pignora uidentur durare obligata. sed hoc ita uerum est, si non alius pro eo in priore conductione res obligauerat: huius enim nouus consensus erit necessarius. eadem causa erit et si rei publicae praedia locata fuerint. quod autem diximus taciturnitate utriusque partis colonum reconduxisse uideri, ita accipiendum est, ut in ipso anno quo tacuerunt uideantur eandem locationem renouasse, non etiam in sequentibus annis, etsi lustrum forte ab initio fuerat conductioni praestitutum. sed et si secundo quoque anno post finitum lustrum nihil fuerit contrarium actum, eandem uideri locationem in illo anno permansisse: hoc enim ipso, quo tacuerunt, consensisse uidentur. et hoc deinceps in unoquoque anno obseruandum est. in urbanis autem praediis alio iure utimur, ut, prout quisque habitauerit, ita et obligetur, nisi in scriptis certum tempus conductioni comprehensum est.

14. IDEM libro LXXI ad edictum.

Qui ad certum tempus conducit, finito quoque tempore colonus est: intellegitur enim dominus, cum patitur colonum in fundo esse, ex integro locare, et huiusmodi contractus neque uerba neque scripturam utique desiderant, sed nudo consensu conualescunt: et ideo si interim dominus furere coeperit uel decesserit, fieri non posse Marcellus ait, ut locatio redintegretur, et est hoc uerum.

15. IDEM libro XXXII ad edictum.

Ex conducto actio conductori datur. Competit autem ex his 1
causis fere: ut puta si re quam conduxit frui ei non liceat (forte quia possessio ei aut totius agri aut partis non praestatur, aut uilla non reficitur uel stabulum uel ubi greges eius stare oporteat)

uel si quid in lege conductionis conuenit, si hoc non praestatur,
2 ex conducto agetur. Si uis tempestatis calamitosae contigerit, an locator conductori aliquid praestare debeat, uideamus. Seruius omnem uim, cui resisti non potest, dominum colono praestare debere ait, ut puta fluminum graculorum sturnorum et si quid simile acciderit, aut si incursus hostium fiat: si qua tamen uitia ex ipsa re oriantur, haec damno coloni esse, ueluti si uinum coacuerit, si raucis aut herbis segetes corruptae sint. sed et si labes facta sit omnemque fructum tulerit, damnum coloni non esse, ne supra damnum seminis amissi mercedes agri praestare cogatur. sed et si uredo fructum oleae corruperit aut solis feruore non adsueto id acciderit, damnum domini futurum: si uero nihil extra consuetudinem acciderit, damnum coloni esse. idemque dicendum, si exercitus praeteriens per lasciuiam aliquid abstulit. sed et si ager terrae motu ita corruerit, ut nusquam sit, damno domini esse: oportere enim agrum praestari con-
3 ductori, ut frui possit. Cum quidam incendium fundi allegaret et remissionem desideraret, ita ei rescriptum est: 'Si praedium coluisti, propter casum incendii repentini non immerito subue-
4 niendum tibi est.' Papinianus libro quarto responsorum ait, si uno anno remissionem quis colono dederit ob sterilitatem, deinde sequentibus annis contigit uberitas, nihil obesse domino remissionem, sed integram pensionem etiam eius anni quo remisit exigendam. hoc idem et in uectigalis damno respondit. sed et si uerbo donationis dominus ob sterilitatem anni remiserit, idem erit dicendum, quasi non sit donatio, sed transactio. quid tamen, si nouissimus erat annus sterilis, in quo ei remiserit? uerius dicetur et si superiores uberes fuerunt et scit locator, non
5 debere eum ad computationem uocari. Cum quidam de fructuum exiguitate quereretur, non esse rationem eius habendam rescripto diui Antonini continetur. item alio rescripto ita continetur: 'Nouam rem desideras, ut propter uetustatem uinearum remissio
6 tibi detur.' Item cum quidam, naue amissa, uecturam quam pro mutua acceperat repeteretur, rescriptum est ab Antonino Augusto non immerito procuratorem Caesaris ab eo uecturam repetere, cum munere uehendi functus non sit: quod in omnibus personis
7 similiter obseruandum est. Ubicumque tamen remissionis ratio habetur ex causis supra relatis, non id quod sua interest conductor consequitur, sed mercedis exonerationem pro rata: supra denique damnum seminis ad colonum pertinere declaratur.
8 Plane si forte dominus frui non patiatur, uel cum ipse locasset uel cum alius alienum uel quasi procurator uel quasi suum, quod interest praestabitur: et ita Proculus in procuratore respondit.
9 Interdum ad hoc ex locato agetur, ut quis locatione liberetur, Iulianus libro quinto decimo digestorum scripsit. ut puta Titio fundum locaui isque pupillo herede instituto decessit et, cum tutor constituisset abstinere pupillum hereditate, ego fundum pluris locaui: deinde pupillus restitutus est in bona paterna. ex

conducto nihil amplius eum consecuturum quam ut locatione liberetur: mihi enim iusta causa fuit locandi,

16. IULIANUS libro XV digestorum.

cum eo tempore in pupillum actiones nullae darentur.

17. ULPIANUS libro XXXII ad edictum.

Tutelae tamen cum tutore iudicio, inquit, aget, si abstinere non debuit:

18. IULIANUS libro XV digestorum.

in quo inerit etiam hoc, quod ex conductione fundi lucrum facere potuit.

19. ULPIANUS libro XXXII ad edictum.

Sed addes hoc Iuliani sententiae, ut, si collusi ego cum tutore, ex conducto tenear in id quod pupilli interfuit. Si quis dolia 1
uitiosa[1] ignarus locauerit, deinde uinum effluxerit, tenebitur in id quod interest nec ignorantia eius erit excusata: et ita Cassius scripsit. aliter atque si saltum pascuum locasti, in quo herba mala nascebatur: hic enim si pecora uel demortua sunt uel etiam deteriora facta, quod interest praestabitur, si scisti: si ignorasti, pensionem non petes: et ita Seruio Labeoni Sabino placuit. Illud nobis uidendum est, si quis fundum locauerit, quae soleat 2
instrumenti nomine conductori praestare, quaeque si non praestet, ex locato tenetur. et est epistula Neratii ad Aristonem dolia utique colono esse praestanda et praelum et trapetum instructa funibus, si minus, dominum instruere ea debere: sed et praelum uitiatum dominum reficere debere. quod si culpa coloni quid eorum corruptum sit, ex locato eum teneri. fiscos autem, quibus ad premendam oleam utimur, colonum sibi parare debere Neratius scripsit: quod si regulis olea prematur, et praelum et suculam et regulas et tympanum et cocleas quibus releuatur praelum dominum parare oportere. item aenum, in quo olea calda aqua lauatur, ut cetera uasa olearia dominum praestare oportere, sicuti dolia uinaria, quae ad praesentem usum colonum picare oportebit. haec omnia sic sunt accipienda, nisi si quid aliud specialiter actum sit. Si dominus exceperit in 3
locatione, ut frumenti certum modum certo pretio acciperet, et dominus nolit frumentum accipere neque pecuniam ex mercede deducere, potest quidem totam summam ex locato petere, sed utique consequens est existimare officio iudicis hoc conuenire, haberi rationem, quanto conductoris intererat in frumento potius quam in pecunia soluere pensionis exceptam portionem. simili modo et si ex conducto agatur, idem erit dicendum. Si in- 4
quilinus ostium uel quaedam alia aedificio adiecerit, quae actio

[1] D. xiii. 6. 18. 3; xix. 1. 6. 4.

locum habeat? et est uerius quod Labeo scripsit competere ex conducto actionem, ut ei tollere liceat, sic tamen, ut damni infecti caueat, ne in aliquo dum aufert deteriorem causam aedium
5 faciat, sed ut pristinam faciem aedibus reddat. Si inquilinus arcam aeratam in aedes contulerit et aedium aditum coangustauerit dominus, uerius est ex conducto eum teneri et ad exhibendum actione, siue scit siue ignorauerit: officio enim iudicis continetur, ut cogat eum aditum et facultatem inquilino praestare
6 ad arcam tollendam sumptibus scilicet locatoris. Si quis, cum in annum habitationem conduxisset, pensionem totius anni dederit, deinde insula post sex menses ruerit uel incendio consumpta sit, pensionem residui temporis rectissime Mela scripsit ex conducto actione repetiturum, non quasi indebitum condicturum: non enim per errorem dedit plus, sed ut sibi in causam conductionis proficeret. aliter atque si quis, cum decem conduxisset, quindecim soluerit: hic enim si per errorem soluit, dum putat se quindecim conduxisse, actionem ex conducto non habebit, sed solam condictionem. nam inter eum qui per errorem soluit, et eum qui pensionem integram prorogauit[1],
7 multum interest. Si quis mulierem uehendam naui conduxisset, deinde in naue infans natus fuisset, probandum est pro infante nihil deberi, cum neque uectura eius magna sit neque his om-
8 nibus utatur, quae ad nauigantium usum parantur. Ex conducto
9 actionem etiam ad heredem transire palam est. Cum quidam exceptor operas suas locasset, deinde is qui eas conduxerat decessisset, imperator Antoninus cum diuo Seuero rescripsit ad libellum exceptoris in haec uerba: 'Cum per te non stetisse proponas, quo minus locatas operas Antonio Aquilae solueres, si eodem anno mercedes ab alio non accepisti, fidem contractus
10 impleri aequum est.' Papinianus[2] quoque libro quarto responsorum scripsit diem functo legato Caesaris salarium comitibus residui temporis praestandum, modo si non postea comites cum aliis eodem tempore fuerunt.

20. PAULUS libro XXXIV ad edictum.

1 Sicut emptio ita et locatio sub condicione fieri potest: Sed
2 donationis causa contrahi non potest. Interdum locator non obligatur, conductor obligatur, ueluti cum emptor fundum conducit, donec pretium ei soluat.

21. IAVOLENUS libro XI epistularum.

Cum uenderem fundum, conuenit, ut, donec pecunia omnis persolueretur, certa mercede emptor fundum conductum haberet[3]: an soluta pecunia merces accepta fieri debeat? respondit: bona fides exigit, ut quod conuenit fiat[4]: sed non amplius praestat

[1] D. ii. 14. 53. [2] D. i. 22. 4. [3] D. xviii. 1. 75; ibid. 79. [4] D. xix. 1. 11. 1.

is uenditori quam pro portione eius temporis quo pecunia numerata non esset.

22. PAULUS libro XXXIV ad edictum.

Item si pretio non soluto inempta res facta sit, tunc ex locato erit actio. Quotiens autem faciendum aliquid datur, locatio 1
est. Cum insulam aedificandam loco, ut sua impensa conductor 2
omnia faciat, proprietatem quidem eorum ad me transfert et tamen locatio est: locat enim artifex operam suam, id est faciendi necessitatem. Quemadmodum in emendo et uendendo 3
naturaliter concessum est quod pluris sit minoris emere, quod minoris sit pluris uendere et ita inuicem se circumscribere, ita in locationibus quoque et conductionibus iuris est:

23. HERMOGENIANUS libro II iuris epitomarum.

et ideo praetextu minoris pensionis, locatione facta, si nullus dolus aduersarii probari possit, rescindi locatio non potest.

24. PAULUS libro XXXIV ad edictum.

Si in lege locationis comprehensum sit, ut arbitratu[1] domini opus adprobetur, perinde habetur, ac si uiri boni arbitrium comprehensum fuisset, idemque seruatur, si alterius cuiuslibet arbitrium comprehensum sit: nam fides bona exigit, ut arbitrium tale praestetur, quale uiro bono conuenit. idque arbitrium ad qualitatem operis, non ad prorogandum tempus, quod lege finitum sit, pertinet, nisi id ipsum lege comprehensum sit. quibus consequens est, ut irrita sit adprobatio dolo conductoris facta, ut ex locato agi possit. Si colonus locauerit fundum, res 1
posterioris conductoris domino non obligantur: sed fructus in causa pignoris manent, quemadmodum essent, si primus colonus eos percepisset. Si domus uel fundus in quinquennium pensi- 2
onibus locatus sit, potest dominus, si deseruerit habitationem uel fundi culturam colonus uel inquilinus, cum eis statim agere. Sed et de his quae praesenti die praestare debuerunt, uelut 3
opus aliquod efficerent, propagationes facerent, agere similiter potest. Colonus, si ei frui non liceat, totius quinquennii nomine 4
statim recte aget, etsi reliquis annis dominus fundi frui patiatur: nec enim semper liberabitur dominus eo quod secundo uel tertio anno patietur fundo frui. nam et qui expulsus a conductione in aliam se coloniam contulit, non suffecturus duabus neque ipse pensionum nomine obligatus erit et quantum per singulos annos compendii facturus erat, consequetur: sera est enim patientia fruendi, quae offertur eo tempore quo frui colonus aliis rebus illigatus non potest. quod si paucis diebus prohibuit, deinde paenitentiam agit omniaque colono in

[1] D. xvii. 2. 76, 77; xviii. 1. 7. pr.

integro sunt, nihil ex obligatione paucorum dierum mora minuet. item utiliter ex conducto agit is cui secundum conuentionem non praestantur quae conuenerant, siue prohibeatur frui a domino
5 uel ab extraneo quem dominus prohibere potest. Qui in plures annos fundum locauerat, testamento suo damnauit heredem, ut conductorem liberaret[1]. si non patiatur heres eum reliquo tempore frui, est ex conducto actio: quid si patiatur nec mercedes remittat, ex testamento tenetur.

25. GAIUS libro X ad edictum prouinciale.

Si merces promissa sit generaliter alieno arbitrio, locatio et conductio contrahi non uidetur: sin autem[2] quanti Titius aestimauerit, sub hac condicione stare locationem, ut, si quidem ipse qui nominatus est mercedem definierit, omnimodo secundum eius aestimationem et mercedem persolui oporteat et conductionem ad effectum peruenire: sin autem ille uel noluerit uel non potuerit mercedem definire, tunc pro nihilo[3] esse conduc-
1 tionem quasi nulla mercede statuta. Qui fundum fruendum uel habitationem alicui locauit, si aliqua ex causa fundum uel aedes uendat, curare debet, ut apud emptorem quoque eadem pactione et colono frui et inquilino habitare liceat: alioquin
2 prohibitus is aget cum eo ex conducto. Si uicino aedificante obscurentur lumina cenaculi, teneri locatorem inquilino: certe quin liceat colono uel inquilino relinquere conductionem, nulla dubitatio est. de mercedibus quoque si cum eo agatur, reputationis ratio habenda est. eadem intellegemus, si ostia fene-
3 strasue nimium corruptas locator non restituat. Conductor omnia secundum legem conductionis facere debet. et ante omnia colonus curare debet, ut opera rustica suo quoque tempore faciat, ne intempestiua cultura deteriorem fundum faceret. praeterea
4 uillarum curam agere debet, ut eas incorruptas habeat. Culpae autem ipsius et illud adnumeratur, si propter inimicitias eius
5 uicinus arbores exciderit. Ipse quoque si exciderit, non solum ex locato tenetur, sed etiam lege Aquilia et ex lege duodecim tabularum arborum furtim caesarum et interdicto quod ui aut clam: sed utique iudicis, qui ex locato iudicat, officio continetur,
6 ut ceteras actiones locator omittat. Uis maior, quam Graeci *θεοῦ βίαν* appellant, non debet conductori damnosa esse, si plus quam tolerabile est laesi fuerint fructus: alioquin modicum damnum aequo animo ferre debet colonus, cui immodicum lucrum non aufertur. apparet autem de eo nos colono dicere qui ad pecuniam numeratam conduxit: alioquin partiarius colonus quasi societatis iure et damnum et lucrum cum domino
7 fundi partitur. Qui columnam transportandam conduxit, si ea, dum tollitur aut portatur aut reponitur, fracta sit, ita id periculum praestat, si qua ipsius eorumque quorum opera uteretur

[1] D. xxxiv. 3. 16. [2] C. iv. 38. 15. [3] D. xlv. 1. 43, 44.

culpa acciderit: culpa autem abest, si omnia facta sunt quae diligentissimus quisque obseruaturus fuisset. idem scilicet intellegemus et si dolia uel tignum transportandum aliquis conduxerit: idemque etiam ad ceteras res transferri potest. Si 8
fullo aut sarcinator uestimenta perdiderit eoque nomine domino satisfecerit, necesse est domino uindicationem eorum et condictionem cedere.

26. ULPIANUS libro II disputationum.

In operis duobus simul locatis conuenit priori conductori ante satisfieri.

27. ALFENUS libro II digestorum.

Habitatores non, si paulo minus commode aliqua parte caenaculi uterentur, statim deductionem ex mercede facere oportet: ea enim condicione habitatorem esse ut, si quid transuersarium incidisset, quamobrem dominum aliquid demoliri oporteret, aliquam partem paruulam incommodi sustineret: non ita tamen ut eam partem caenaculi dominus aperuisset in quam magnam partem usus habitator haberet. Iterum interrogatus est, si quis 1
timoris causa emigrasset, deberet mercedem necne. respondit, si causa fuisset cur periculum timeret, quamuis periculum uere non fuisset, tamen non debere mercedem: sed si causa timoris iusta non fuisset, nihilo minus debere.

28. LABEO libro IV posteriorum epitomatorum a Iauoleno.

Quod si domi habitatione conductor aeque usus fuisset, praestaturum[1] etiam eius domus mercedem, quae uitium fecisset, 1
deberi putat. Idem iuris esse, si potestatem conducendi habebat, 2
uti pretium conductionis praestaret. sed si locator conductori potestatem conducendae domus non fecisset et is in qua habitaret conduxisset, tantum ei praestandum putat quantum sine dolo malo praestitisset. ceterum si gratuitam habitationem habuisset, pro portione temporis ex locatione domus deducendum esse.

29. ALFENUS libro VII digestorum.

In lege locationis scriptum erat: 'redemptor siluam ne caedito neue cingito neue deurito neue quem cingere[2] caedere urere sinito.' quaerebatur, utrum redemptor, si quem quid earum rerum facere uidisset, prohibere deberet an etiam ita siluam custodire, ne quis id facere possit. respondi uerbum sinere utramque habere significationem, sed locatorem potius id uideri uoluisse, ut redemptor non solum si quem casu uidisset siluam caedere prohiberet, sed uti curaret et daret operam, ne quis caederet.

[1] *Post* praestaturum *distinguit editio vulgata et inserit* § 1. Et.
[2] D. xlvii. 7. 5. pr.

30. IDEM libro III digestorum a Paulo epitomatorum.

Qui insulam triginta conduxerat, singula caenacula ita conduxit[1] ut quadraginta ex omnibus colligerentur: dominus insulae, quia aedificia uitium facere diceret, demolierat eam: quaesitum est, quanti lis aestimari deberet, si is qui totam conduxerat ex conducto ageret. respondit, si uitiatum aedificium necessario demolitus esset, pro portione, quanti dominus praediorum locasset quod eius temporis habitatores habitare non potuissent, rationem duci et tanti litem aestimari: sin autem non fuisset necesse demoliri, sed quia melius aedificare uellet id fecisset, quanti conductoris interesset, habitatores ne migrarent, tanti condem-
1 nari oportere. Aedilis in municipio balneas conduxerat, ut eo anno municipes gratis lauarentur: post tres menses incendio facto respondit posse agi cum balneatore ex conducto, ut pro portione temporis quo lauationem non praestitisset pecuniae
2 contributio fieret. Qui mulas ad certum pondus oneris locaret, cum maiore onere conductor eas rupisset, consulebat de actione. respondit uel lege Aquilia uel ex locato recte eum agere, sed lege Aquilia tantum cum eo agi posse qui tum mulas agitasset, ex locato etiam si alius eas rupisset cum conductore recte agi.
3 Qui aedem faciendam locauerat, in lege dixerat: 'quoad in opus lapidis opus erit, pro lapide et manupretio[2] dominus redemptori in pedes singulos septem dabit:' quaesitum est, utrum factum opus an etiam imperfectum metiri oporteret. respondit
4 etiam imperfectum. Colonus uillam hac lege acceperat, ut incorruptam redderet praeter uim et uetustatem: coloni seruus uillam incendit non fortuito casu. non uideri eam uim exceptam respondit nec id pactum esse ut, si aliquis domesticus eam incendisset, ne praestaret, sed extrariam uim utrosque excipere uoluisse.

31. IDEM libro V digestorum a Paulo epitomatorum.

In nauem Saufeii cum complures frumentum confuderant, Saufeius uni ex his frumentum reddiderat de communi et nauis perierat: quaesitum est, an ceteri pro sua parte frumenti cum nauta agere possunt oneris auersi actione. respondit rerum locatarum duo genera esse, ut aut idem redderetur (sicuti cum uestimenta fulloni curanda locarentur) aut eiusdem generis redderetur (ueluti cum argentum pusulatum fabro daretur, ut uasa fierent, aut aurum, ut anuli): ex superiore causa rem domini manere, ex posteriore in creditum iri. idem iuris esse in deposito: nam si quis pecuniam numeratam ita deposuisset, ut neque clusam neque obsignatam traderet, sed adnumeraret, nihil aliud eum debere apud quem deposita esset, nisi tantundem pecuniae solueret. secundum quae uideri triticum factum Saufeii et recte datum. quod si separatim tabulis aut

[1] locauit? [2] D. l. 16. 13. 1.

heronibus aut in alia cupa clusum uniuscuiusque triticum fuisset, ita ut internosci posset quid cuiusque esset, non potuisse nos permutationem facere, sed tum posse eum cuius fuisset triticum quod nauta soluisset uindicare. et ideo se improbare actiones oneris auersi: quia siue eius generis essent merces quae nautae traderentur ut continuo eius fierent et mercator in creditum iret, non uideretur onus esse auersum, quippe quod nautae fuisset: siue eadem res quae tradita esset reddi deberet, furti esse actionem locatori et ideo superuacuum esse iudicium oneris auersi. sed si ita datum esset ut in simili re solui possit, conductorem culpam dumtaxat debere (nam in re quae utriusque causa contraheretur culpam deberi) neque omnimodo culpam esse, quod uni reddidisset ex frumento, quoniam alicui primum reddere eum necesse fuisset, tametsi meliorem eius condicionem faceret quam ceterorum.

32. IULIANUS libro IV ex Minicio.

Qui fundum colendum in plures annos locauerat decessit et eum fundum legauit. Cassius negauit posse cogi colonum ut eum fundum coleret, quia nihil heredis interesset. quod si colonus uellet colere et ab eo cui legatus esset fundus prohiberetur, cum herede actionem colonum habere: et hoc detrimentum ad heredem pertinere: sicuti si quis rem quam uendidisset nec dum tradidisset alii legasset, heres eius emptori et legatario esset obligatus.

33. AFRICANUS libro VIII quaestionum.

Si fundus quem mihi locaueris publicatus sit, teneri te actione ex conducto, ut mihi frui liceat, quamuis per te non stet quo minus id praestes: quemadmodum, inquit, si insulam aedificandam locasses et solum corruisset, nihilo minus teneberis. nam et si uendideris mihi fundum isque priusquam uacuus traderetur publicatus fuerit, tenearis ex empto: quod hactenus uerum erit ut pretium restituas, non ut etiam id praestes, si quid pluris mea intersit eum uacuum mihi tradi. similiter igitur et circa conductionem seruandum puto, ut mercedem quam praestiterim restituas, eius scilicet temporis quo fruitus non fuerim, nec ultra actione ex conducto praestare cogeris. nam et si colonus tuus fundo frui a te aut ab eo prohibetur quem tu prohibere ne id faciat possis, tantum ei praestabis quanti eius interfuerit frui, in quo etiam lucrum[1] eius continebitur: sin uero ab eo interpellabitur quem tu prohibere propter uim maiorem aut potentiam eius non poteris, nihil amplius ei quam mercedem remittere aut reddere debebis,

34. GAIUS libro X ad edictum prouinciale.

perinde ac latronum incursu id acciderit.

[1] D. xix. 1. 21. 3.

35. AFRICANUS libro VIII quaestionum.

Et haec distinctio conuenit illi quae a Seruio introducta et ab omnibus fere probata est, ut, si auersione[1] insulam locatam dominus reficiendo ne ea conductor frui possit effecerit, animaduertatur, necessario necne id opus demolitus est: quid enim interest, utrum locator insulae propter uetustatem cogatur eam reficere an locator fundi cogatur ferre iniuriam eius quem prohibere non possit? intellegendum est autem nos hac distinctione uti de eo qui et suum praedium fruendum locauerit et bona fide negotium contraxerit, non de eo qui alienum praedium per fraudem locauerit nec resistere domino possit, quominus is colo-
1 num frui prohibeat. Cum fundum communem habuimus et inter nos conuenit, ut alternis annis certo pretio eum conductum haberemus, tu, cum tuus annus exiturus esset, consulto fructum insequentis anni corrupisti. agam tecum duabus actionibus, una ex conducto, altera ex locato: locati enim iudicio mea pars propria, conducti autem actione tua dumtaxat propria in iudicium uenient. deinde ita notat: nonne quod ad meam partem attinebit, communi diuidundo praestabitur a te mihi damnum? recte quidem notat, sed tamen etiam Serui sententiam ueram esse puto, cum eo scilicet, ut, cum alterutra actione rem seruauerim, altera perematur. quod ipsum simplicius ita quaeremus, si proponatur inter duos, qui singulos proprios fundos haberent, conuenisse, ut alter alterius ita conductum haberent, ut fructus mercedis nomine pensaretur.

36. FLORENTINUS libro VII institutionum.

Opus quod auersione locatum est donec adprobetur, conductoris periculum est: quod uero ita conductum sit, ut in pedes mensurasue praestetur, eatenus conductoris periculo est quatenus admensum non sit: et in utraque causa nociturum locatori, si per eum steterit quo minus opus adprobetur uel admetiatur. si tamen ui maiore opus prius interciderit quam adprobaretur, locatoris periculo est, nisi si aliud actum sit: non enim amplius praestari locatori oporteat quam quod sua cura atque opera consecutus esset.

37. IAUOLENUS libro VIII ex Cassio.

Si, priusquam locatori opus probaretur, ui aliqua consumptum est, detrimentum ad locatorem ita pertinet, si tale opus fuit, ut probari deberet.

38. PAULUS libro singulari regularum.

Qui operas suas locauit, totius temporis mercedem accipere
1 debet, si per eum non stetit quo minus operas praestet. Aduo-

[1] D. xiv. 1. 1. 15; xviii. 1. 62. 2; xviii. 6. 4. 1.

cati quoque, si per eos non steterit quo minus causam agant, honoraria reddere non debent.

39. ULPIANUS libro II ad edictum.

Non solet locatio dominium mutare[1].

40. GAIUS libro V ad edictum prouinciale.

Qui mercedem accipit pro custodia alicuius rei is huius periculum custodiae praestat.

41. ULPIANUS libro V ad edictum.

Sed de damno ab alio dato agi cum eo non posse Iulianus ait: qua enim custodia consequi potuit ne damnum iniuria ab alio dari possit[2]? sed Marcellus interdum esse posse ait, siue custodiri potuit ne damnum daretur, siue ipse custos damnum dedit: quae sententia Marcelli probanda est.

42. PAULUS libro XIII ad edictum.

Si locatum tibi seruum subripias[3], utrumque iudicium aduersus te est exercendum, locati actionis et furti.

43. IDEM libro XXI ad edictum.

Si uulneraueris seruum tibi locatum, eiusdem uulneris nomine legis Aquiliae et ex locato actio est, sed alterutra contentus actor esse debet, idque officio iudicis continetur apud quem ex locato agetur.

44. ULPIANUS libro VII ad edictum.

Locare seruitutem nemo potest.

45. PAULUS libro XXII ad edictum.

Si domum tibi locauero et serui mei tibi damnum dederint uel furtum fecerint, non teneor tibi ex conducto, sed noxali actione. Si hominem tibi locauero, ut habeas in taberna, et 1
is furtum fecerit, dubitari potest, utrum ex conducto actio sufficiat, quasi longe sit a bona fide actum, ut quid patiaris detrimenti per eam rem quam conduxisti, an adhuc dicendum sit extra causam conductionis esse furti crimen et in propriam persecutionem cadere hoc delictum: quod magis est.

46. ULPIANUS libro LXIX ad edictum.

Si quis conduxerit nummo uno[4], conductio nulla est, quia et hoc donationis instar inducit.

[1] D. xiii. 6. 8, 9. [2] D. xiii. 6. 19. [3] D. xliv. 7. 34. 1.
[4] D. xli. 2. 10. 2; supra 20. 1.

47. MARCELLUS libro VI digestorum.

Cum apparebit emptorem conductoremue pluribus uendentem uel locantem singulorum in solidum intuitum personam, ita demum ad praestationem partis singuli sunt compellendi, si constabit esse omnes soluendo: quamquam fortasse iustius sit etiam, si soluendo omnes erunt, electionem conueniendi quem uelit non auferendam actori, si actiones suas aduersus ceteros praestare non recuset.

48. IDEM libro VIII digestorum.

Si cui locauerim faciendum quod ego conduxeram[1], constabit
1 habere me ex locato actionem. Qui seruum conductum uel aliam rem non immobilem non restituit, quanti in litem iuratum fuerit damnabitur.

49. MODESTINUS libro VI excusationum.

Οἱ ἐπίτροποι γενόμενοι ἢ κουράτορες πρὶν ἐκτίσαι τὰ τῆς κηδεμονίας μισθωταὶ Καίσαρος γενέσθαι κωλύονται· κἂν τις ἀποκρυψάμενος τοῦτο προσέλθῃ τῇ μισθώσει τῶν τοῦ Καίσαρος χωρίων, ὡς παραποιήσας
1 κολάζεται· τοῦτο ἐκέλευσεν ὁ αὐτοκράτωρ Σεβῆρος[2]. Κατὰ ταῦτα δὲ καὶ οἱ χειρίζοντες ἐπιτρόπας ἢ κουρατορίας εἰσὶν κεκωλυμένοι μισθοῦσθαι καὶ παρὰ τοῦ ταμιείου χωρία.

50. IDEM libro X pandectarum.

Si ignorans quis militi quasi pagano locauerit[3], exigere illum posse probandum est: non enim contemnit disciplinam qui ignorauit militem.

51. IAUOLENUS libro XI epistularum.

Ea lege fundum locaui, ut, si non ex lege coleretur, relocare eum mihi liceret et quo minoris locassem, hoc mihi praestaretur, nec conuenit, ut, si pluris locassem, hoc tibi praestaretur, et cum nemo fundum colebat, pluris tamen locaui: quaero, an hoc ipsum praestare debeam. respondit: in huiusmodi obligationibus id maxime spectare debemus, quod inter utramque partem conuenit: uidetur autem in hac specie id silentio conuenisse, ne quid prastaretur, si ampliore pecunia fundus esset locatus, id est ut haec
1 conuentio pro locatore tantummodo interponeretur. Locaui opus faciendum ita, ut pro opere redemptori certam mercedem in dies singulos darem: opus uitiosum factum est: an ex locato agere possim? respondit: si ita opus locasti, ut bonitas eius tibi a conductore adprobaretur, tametsi conuenit, ut in singulas operas certa pecunia daretur, praestari tamen tibi a conductore debet, si id opus uitiosum factum est: non enim quicquam interest,

[1] D. xlv. 1. 38. 21. [2] D. xlviii. 10. 1. 9. [3] C. iv. 65. 31.

utrum uno pretio opus an in singulas operas collocatur, si modo uniuersitas consummationis ad conductorem pertinuit. poterit itaque ex locato cum eo agi qui uitiosum opus fecerit. nisi si ideo in operas singulas merces constituta erit ut arbitrio domini opus efficeretur: tum enim nihil conductor praestare domino de bonitate operis uidetur.

52. POMPONIUS libro XXXI ad Quintum Mucium.

Si decem tibi locem fundum, tu autem existimes quinque te conducere, nihil agitur[1]: sed et si ego minoris me locare sensero, tu pluris te conducere, utique non pluris erit conductio quam quanti ego putaui.

53. PAPINIANUS libro XI responsorum.

Qui fideiussor exstitit apud mancipem pro colono publicorum praediorum, quae manceps ei colono locauit, rei publicae non tenetur: sed fructus in eadem causa pignoris manent.

54. PAULUS libro V responsorum.

Quaero, an fideiussor conductionis etiam in usuras[2] non illatarum pensionum nomine teneatur nec prosint ei constitutiones, quibus cauetur eos qui pro aliis pecuniam exsoluunt sortis solummodo damnum agnoscere oportere. Paulus respondit, si in omnem causam conductionis etiam fideiussor se obligauit, eum quoque exemplo coloni tardius illatarum per moram coloni pensionum praestare debere usuras: usurae enim in bonae fidei iudiciis etsi non tam ex obligatione proficiscantur quam ex officio iudicis applicentur, tamen, cum fideiussor in omnem causam se applicuit, aequum uidetur ipsum quoque agnoscere onus usurarum ac si ita fideiussisset: 'in quantum illum condemnari ex bona fide oportebit, tantum fide tua esse iubes?' uel ita: 'indemnem me praestabis?' Inter locatorem fundi et conduc- 1
torem conuenit, ne intra tempora locationis Seius conductor de fundo inuitus repelleretur et, si pulsatus esset, poenam decem praestet Titius locator Seio conductori: uel Seius conductor Titio, si intra tempora locationis discedere uellet, aeque decem Titio locatori praestare uellet: quod inuicem de se stipulati sunt. quaero, cum Seius conductor biennii continui pensionem non solueret, an sine metu poenae expelli possit. Paulus respondit, quamuis nihil expressum sit in stipulatione poenali de solutione pensionum, tamen uerisimile esse ita conuenisse de non expellendo colono intra tempora praefinita, si pensionibus paruerit et ut oportet coleret: et ideo, si poenam petere coeperit is qui pensionibus satis non fecit, profuturam locatori doli exceptionem. Paulus respondit seruum qui aestimatus colonae 2

[1] D. xviii. 1. 9. pr. [2] D. xvi. 3. 24.

adscriptus est, ad periculum colonae pertinebit et ideo aestimationem huius defuncti ab herede colonae praestari oportere.

55. IDEM libro II sententiarum.

Dominus horreorum effractis et compilatis horreis non tenetur, nisi custodiam eorum recepit: serui tamen eius cum quo contractum est propter aedificiorum notitiam in quaestionem peti
1 possunt. In conducto fundo si conductor sua opera aliquid necessario uel utiliter auxerit uel aedificauerit uel instituerit, cum id non conuenisset, ad recipienda ea quae impendit ex conducto
2 cum domino fundi experiri potest. Qui contra legem conductionis fundum ante tempus sine iusta ac probabili causa deseruerit, ad soluendas totius temporis pensiones ex conducto conueniri potest, quatenus locatori in id quod eius interest indemnitas seruetur [1].

56. IDEM libro singulari de officio praefecti uigilum.

Cum domini horreorum insularumque desiderant, diu non apparentibus nec eius temporis pensiones exsoluentibus conductoribus, aperire et ea quae ibi sunt describere, a publicis personis quorum interest audiendi sunt. tempus autem in huiusmodi re biennii debet obseruari.

57. IAVOLENUS libro IX ex posterioribus Labeonis.

Qui domum habebat, aream iniunctam ei domui uicino proximo locauerat: is uicinus cum aedificaret in suo, terram in eam aream amplius quam fundamenta caementicia locatoris erant congessit, et ea terra, adsiduis pluuiis inundata, ita parieti eius qui locauerat umore praestituto madefacto, aedificia corruerunt. Labeo ex locato tantummodo actionem esse ait, quia non ipsa congestio, sed umor ex ea congestione postea damno fuerit, damni autem iniuriae actio ob ea ipsa sit per quae, non extrinsecus alia causa oblata, damno quis adfectus est: hoc probo.

58. LABEO libro IV posteriorum a Iauoleno epitomatorum.

Insulam uno pretio totam locasti et eam uendidisti ita ut emptori mercedes inquilinorum accederent. quamuis eam conductor maiore pretio locaret, tamen id emptori accedit quod
1 tibi conductor debeat [2]. In operis locatione non erat dictum ante quam diem effici deberet: deinde, si ita factum non esset, quanti locatoris interfuisset, tantam pecuniam conductor promiserat. eatenus eam obligationem contrahi puto, quatenus uir

[1] *hic fortasse addenda sunt ex Basilicis,* Si creditor debitori fundum pignori datum locauerit, ipse contra eum locati agere poterit neque tamen debitor aduersus creditorem conducti *vel similia.*

[2] D. xix. 1. 53. pr.

bonus de spatio temporis aestimasset, quia id actum apparet esse, ut eo spatio absolueretur, sine quo fieri non possit[1]. Quidam 2
in municipio balineum praestandum annuis uiginti nummis conduxerat et ad refectionem fornacis fistularum similiumque rerum centum nummi ut praestarentur ei, conuenerat: conductor centum nummos petebat. ita ei deberi dico, si in earum rerum refectionem eam pecuniam impendi satisdaret.

59. IAUOLENUS libro v Labeonis posteriorum.

Marcius domum faciendam a Flacco conduxerat: deinde operis parte effecta terrae motu concussum erat aedificium. Massurius Sabinus, si ui naturali, ueluti terrae motu hoc acciderit, Flacci esse periculum.

60. LABEO posteriorum libro v a Iauoleno epitomatorum.

'Cum in plures annos domus locata est, praestare locator debet ut non solum habitare conductor ex calendis illis cuiusque anni, sed etiam locare habitatori si uelit suo tempore possit. itaque si ea domus ex kalendis Ianuariis fulta in kalendis Iuniis permansisset, ita ut nec habitare quisquam nec ostendere alicui posset, nihil locatori conductorem praestaturum, adeo ut nec cogi quidem posset ex kalendis Iuliis refecta domu habitare, nisi si paratus fuisset locator commodam domum ei ad habitandum dare. Heredem coloni, quamuis colonus non est, nihilo minus domino 1
possidere existimo. Uestimenta tua fullo perdidit et habes unde 2
petas, nec repetere uis: agis nihilo minus ex locato cum fullone, sed iudicem aestimaturum, an possis aduersus furem magis agere et ab eo tuas res consequi fullonis uidelicet sumptibus: sed si hoc tibi impossibile esse perspexerit, tunc fullonem quidem tibi condemnabit, tuas autem actiones te ei praestare compellet. Lege dicta domus facienda locata erat ita ut probatio aut im- 3
probatio locatoris aut heredis eius esset: redemptor ex uoluntate locatoris quaedam in opere permutauerat. respondi opus quidem ex lege dicta non uideri factum, sed quoniam ex uoluntate locatoris permutatum esset, redemptorem absolui debere. Mandaui 4
tibi, ut excuteres, quanti uillam aedificare uelles: renuntiasti mihi ducentorum impensam excutere: certa mercede opus tibi locaui, postea comperi non posse minoris trecentorum eam uillam constare: data autem tibi erant centum, ex quibus cum partem impendisses, uetui te opus facere. dixi, si opus facere perseueraueris, ex locato tecum agere, ut pecuniae mihi reliquum restituas. Messem inspiciente colono, cum alienam esse non 5
ignorares, sustulisti. condicere tibi frumentum dominum posse Labeo ait, et ut id faciat, colonum ex conducto cum domino acturum[2]. Locator horrei propositum[3] habuit se aurum argentum 6

[1] D. xlv. 1. 14; ibid. 137. 3. [2] D. xix. 1. 13. 30; xlvii. 2. 52. 8.
[3] D. xiv. 3. 11. 2–4.

margaritam non recipere suo periculo: deinde cum sciret has res inferri, passus est. proinde eum futurum tibi obligatum dixi,
7 ac si propositum fuit remissum uidetur. Seruum meum mulionem conduxisti[1]: neglegentia eius mulus tuus perit. si ipse se locasset, ex peculio dumtaxat et in rem uersum damnum tibi praestaturum dico: sin autem ipse eum locassem, non ultra me tibi praestaturum, quam dolum malum et culpam meam abesse: quod si sine definitione personae mulionem a me conduxisti et ego eum tibi dedissem, cuius neglegentia iumentum perierit, illam quoque culpam me tibi praestaturum aio, quod eum ele-
8 gissem qui eiusmodi damno te adficeret. Uehiculum conduxisti, ut onus tuum portaret et secum iter faceret: id cum pontem transiret, redemptor eius pontis portorium ab eo exigebat: quaerebatur, an etiam pro ipsa sola reda portorium daturus fuerit. puto, si mulio non ignorauit ea se transiturum, cum uehiculum
9 locaret, mulionem praestare debere. Rerum custodiam, quam horrearius conductoribus praestare deberet, locatorem totorum horreorum horreario praestare non debere puto, nisi si in locando aliter conuenerit.

61. SCAEUOLA libro VII digestorum.

Colonus, cum lege locationis non esset comprehensum, ut uineas poneret, nihilo minus in fundo uineas instituit et propter earum fructum denis amplius aureis annuis ager locari coeperat. quaesitum est, si dominus istum colonum fundi eiectum pensionum debitarum nomine conueniat, an sumptus utiliter factos in uineis instituendis reputare possit opposita doli mali exceptione. respondit uel expensas consecuturum uel nihil amplius
1 praestaturum. Nauem conduxit, ut de prouincia Cyrenensi Aquileiam nauigaret olei metretis tribus milibus impositis et frumenti modiis octo milibus certa mercede: sed euenit, ut onerata nauis in ipsa prouincia nouem mensibus retineretur et onus impositum commisso tolleretur. quaesitum est, an uecturas quas conuenit a conductore secundum locationem exigere nauis possit. respondit secundum ea quae proponerentur posse.

62. LABEO libro I pithanorum.

Si riuum, quem faciendum conduxeras et feceras, antequam eum probares, labes[2] corrumpit, tuum periculum est. PAULUS: immo si soli uitio id accidit, locatoris erit periculum, si operis uitio accidit, tuum erit detrimentum.

[1] D. ix. 2. 27. 34.

[2] Supra 15. 2.

LIBER DECIMUS SEPTIMUS.

TIT. II.

PRO SOCIO.

SUMMARY.—Partnership must be entered into with 'bona fides' (3. 3), on one's own account (35), may be for life, or a term, or on a condition (1 pr.), must not be 'donationis causa' (5. 2), nor 'leonina' (29. 1, 2; 30), nor 'rerum inhonestarum' (57), nor 'in aeternum' (70). It needs no special formalities (4 pr.), and may be made by an agent (4 pr.; 84). A new partner cannot be added without consent of all (19; 20; 21; 22; 23).

A fourfold division of partnerships (5 pr.), 'omnium bonorum' (1. 1; 2; 3 pr., 1; 52. 16–18; 68 pr.; 73), 'vectigalis' (59 pr.; 63. 8). The presumption is in favour of 'univ. quae ex quaestu' (7; 8; 9; 10; 11; 12), and of equal shares (29 pr). Special conditions (3. 2; 5. 1; 6; 13; 14; 16. 1; 17; 29 pr.; 81), as to determination of shares by a third party (75; 76; 77; 78; 79; 80).

A partner is liable to the rest for 'dolus' or 'culpa' (25; 26; 52. 1, 2, 3, 11; 59. 1; 72), not for accident (52. 3, 4) nor for acts of his slave if employed by all (24). He must pay interest for retention of partnership property (60 pr.), and must share property 'ex maleficio' (53; 54; 55; 56; 57). He may charge the rest for travelling expenses and medical attendance (52. 15; 60. 1; 61; 67. 2), but not for gambling or other personal debts (59. 1; 82), nor loss of a legacy (60. 1). He may alienate his share (68 pr.), but cannot affect the partnership, except 'vectigalis,' by will (52. 9; 59 pr.). Liability of his heirs (35; 36; 37; 40; 63. 8; 65. 9).

The contract is dissolved in four ways (4. 1; 63. 10): 'ex personis' (58. 2, 3; 59 pr.; 63. 10; 65. 2, 9, 10, 11), 'ex rebus' (58 pr. 1; 63. 10), 'ex voluntate,' i.e. 'omnium dissensu' (64; 65. 3), or 'unius renunciatione' (14; 15; 16; 17; 18; 63. 10; 65. 3–8), 'ex actione' (65 pr., 1, 12, 13). Debts payable after dissolution (27; 28).

When the action 'pro socio' lies (31; 32; 33; 34; 39; 65. 14, 15; 68. 1). Scope of the judgment (38 pr.; 43; 52. 1, 14; 63 pr. –7; 67. 3; 74). Its relation to other actions (38. 1; 41; 42; 43; 44; 45; 46; 47; 48; 49; 50; 51; 65. 13; 69; 71 pr.).

Sundry cases (52 pr. –8, 10, 12, 13; 62; 63. 9; 65. 16; 66; 67 pr., 1; 71. 1; 83).

Cf. Cod. iv. 37; Inst. iii. 25; Gai. iii. 148–154.

1. PAULUS libro XXXII ad edictum.

Societas coiri potest uel in perpetuum, id est dum uiuunt[1], uel ad tempus uel ex tempore uel sub condicione. In societate 1
omnium bonorum omnes res quae coeuntium sunt continuo communicantur,

2. GAIUS libro X ad edictum prouinciale.

quia, licet specialiter traditio non interueniat, tacita tamen creditur interuenire.

3. PAULUS libro XXXII ad edictum.

Ea uero quae in nominibus erunt manent in suo statu: sed actiones inuicem praestare debent. Cum specialiter omnium 1
bonorum societas coita est, tunc et hereditas et legatum et quod donatum est aut quaqua ratione adquisitum communioni ad-

[1] Infra 70.

2 quiretur. De illo quaeritur, si ita sit coita societas ut, si qua iusta hereditas alterutri obuenerit, communis sit, quae sit iusta hereditas, utrum quae iure legitimo obuenit an etiam ea quae testamento? et probabilius est ad legitimam hereditatem tan-
3 tum hoc pertinere. Societas si dolo malo aut fraudandi causa coita sit, ipso iure nullius momenti est, quia fides bona contraria est fraudi et dolo.

4. MODESTINUS libro III regularum.

Societatem coire et re et uerbis et per nuntium[1] posse nos
1 dubium non est. Dissociamur renuntiatione, morte, capitis minutione et egestate.

5. ULPIANUS libro XXXI ad edictum.

Societates contrahuntur siue uniuersorum bonorum siue nego-
1 tiationis alicuius siue uectigalis siue etiam rei unius. Societas autem coiri potest et ualet etiam inter eos qui non sunt aequis facultatibus, cum plerumque pauperior opera suppleat, quantum ei
2 per comparationem patrimonii deest. Donationis causa societas recte non contrahitur.

6. POMPONIUS libro IX ad Sabinum.

Si societatem mecum coieris ea condicione ut partes societatis constitueres, ad boni uiri arbitrium ea res redigenda[2] est: et conueniens est uiri boni arbitrio, ut non utique ex aequis partibus socii simus, ueluti si alter plus operae, industriae, pecuniae, in societatem collaturus sit.

7. ULPIANUS libro XXX ad Sabinum.

Coiri societatem et simpliciter licet: et si non fuerit distinctum, uidetur coita esse uniuersorum quae ex quaestu ueniunt, hoc est si quod lucrum ex emptione uenditione, locatione conductione, descendit.

8. PAULUS libro VI ad Sabinum.

Quaestus enim intellegitur qui ex opera cuius descendit.

9. ULPIANUS libro XXX ad Sabinum.

Nec adiecit Sabinus hereditatem uel legatum uel donationes mortis causa siue non mortis causa, fortassis haec ideo quia non sine causa obueniunt, sed ob meritum aliquod accedunt

10. PAULUS libro VI ad Sabinum.

et quia plerumque uel a parente uel a liberto quasi debitum nobis hereditas obuenit:

[1] D. xliv. 7. 2. 2. [2] D. xviii. 1. 7. pr.; xix. 2. 24. pr.

11. ULPIANUS libro XXX ad Sabinum.

et ita de hereditate, legato, donatione, Quintus Mucius scribit.

12. PAULUS libro VI ad Sabinum.

Sed nec aes alienum, nisi quod ex quaestu pendebit, ueniet in rationem societatis.

13. IDEM libro XXXII ad edictum.

Sed et si adiciatur, ut et quaestus et lucri socii sint, uerum est non ad aliud lucrum, quam quod ex quaestu uenit, hanc quoque adiectionem pertinere.

14. ULPIANUS libro XXX ad Sabinum.

Si conuenerit inter socios, ne intra certum tempus communis res diuidatur, non uidetur conuenisse, ne societate abeatur[1]. quid tamen si hoc conuenit, ne abeatur, an ualeat? eleganter Pomponius scripsit frustra hoc conuenire: nam et si non conuenit, si tamen intempestiue renuntietur societati, esse pro socio actionem. sed et si conuenit, ne intra certum tempus societate abeatur, et ante tempus renuntietur, potest rationem habere renuntiatio. nec tenebitur pro socio qui ideo renuntiauit, quia condicio quaedam, qua societas erat coita, ei non praestatur: aut quid si ita iniuriosus et damnosus socius sit, ut non expediat eum pati?

15. POMPONIUS libro XIII ad Sabinum.

uel quod ea re frui non liceat cuius gratia negotiatio suscepta sit?

16. ULPIANUS libro XXX ad Sabinum.

Idemque erit dicendum, si socius renuntiauerit societati qui rei publicae causa diu et inuitus sit afuturus: quamuis nonnumquam ei obici possit, quia potuit et per alium societatem administrare uel socio committere: sed hoc non alias nisi ualde sit idoneus socius aut facilis afuturo etiam per alium societatis administratio. Qui igitur paciscitur ne diuidat, nisi aliqua iusta 1
ratio intercedat, nec uendere poterit, ne alia ratione efficiat ut diuidatur. sed sane potest dici uenditionem quidem non impediri, sed exceptionem aduersus emptorem[2] locum habere, si ante diuidat quam diuideret is qui uendidit.

17. PAULUS libro VI ad Sabinum.

Sed et socius qui alienauerit contra pactionem accipit[3] committit et tenetur societatis aut communi diuidundo iudicio. Si 1

[1] D. x. 3. 14. 2, 3. [2] D. ii. 14. 17. 5. [3] *dele* accipit.

absenti renuntiata societas sit, quoad is scierit, quod is adquisiuit qui renuntiauit in commune redigi, detrimentum autem solius eius esse qui renuntiauerit: sed quod absens adquisiit, ad solum
a eum pertinere, detrimentum ab eo factum commune esse. In societate autem coeunda nihil attinet de renuntiatione cauere, quia ipso iure societatis intempestiua renuntiatio in aestimationem uenit.

18. POMPONIUS libro XIII ad Sabinum.

Si seruus societatem coierit, non sufficiet, si iubeatur a domino seruus abire a societate, sed socio renuntiandum est.

19. ULPIANUS libro XXX ad Sabinum.

Qui admittitur socius, ei tantum socius est qui admisit, et recte: cum enim societas consensu contrahatur, socius mihi esse non potest quem ego socium esse nolui. quid ergo si socius meus eum admisit? ei soli socius est

20. IDEM libro XXXI ad edictum.

(nam socii mei socius meus socius non est[1])

21. IDEM libro XXX ad Sabinum.

et quidquid fuerit de societate nostra consecutus, cum illo qui eum adsumpsit communicabit, nos cum eo non communicabimus. sed factum eius praestabitur societati, id est aget socius et societati praestabit quod fuerit consecutus.

22. GAIUS libro X ad edictum prouinciale.

Ex contrario factum quoque sociorum debet ei praestare sicuti suum, quia ipse aduersus eos habet actionem. item certum est nihil uetare prius inter eum qui admiserit et eum qui admissus fuerit societatis iudicio agi quam agi incipiat inter ceteros et eum qui admiserit.

23. ULPIANUS libro XXX ad Sabinum.

De illo Pomponius dubitat, utrum actionem eum mandare sociis sufficit, ut, si facere ille non possit, nihil ultra sociis praestet, an uero indemnes eos praestare debeat. et puto omnimodo eum teneri eius nomine quem ipse solus admisit, quia difficile
1 est negare culpa ipsius admissum. Idem quaerit, an commodum, quod propter admissum socium accessit, compensari cum damno quod culpa praebuit, debeat, et ait compensandum. quod non est uerum, nam et Marcellus libro sexto digestorum scribit, si seruus

[1] D. l. 17. 47. 1.

unius ex sociis societati a domino praepositus neglegenter uersatus sit, dominum societati qui praeposuerit praestaturum nec compensandum commodum quod per seruum societati accessit cum damno: et ita diuum Marcum pronuntiasse, nec posse dici socio: 'abstine commodo quod per seruum accessit, si damnum petis.'

24. IDEM libro XXXI ad edictum.

Plane si ambo socii seruum alterius praeposuerint, non tenebitur dominus eius nomine, nisi dumtaxat de peculio: commune enim periculum esse oportet, cum ambo eum praeponamus.

25. PAULUS libro VI ad Sabinum.

Non ob eam rem minus ad periculum socii pertinet quod neglegentia eius perisset quod in plerisque aliis industria eius societas aucta fuisset: et hoc ex appellatione imperator pronuntiauit.

26. ULPIANUS libro XXXI ad edictum.

Et ideo si socius quaedam neglegenter in societate egisset, in plerisque autem societatem auxisset, non compensatur compendium cum neglegentia, ut Marcellus libro sexto digestorum scribsit.

27. PAULUS libro VI ad Sabinum.

Omne aes alienum quod manente societate contractum est de communi soluendum est, licet posteaquam societas distracta est solutum sit. igitur et si sub condicione promiserat et distracta societate condicio exstitit, ex communi soluendum est: ideoque si interim societas dirimatur, cautiones interponendae sunt.

28. IDEM libro LX ad edictum.

Si socii sumus et unus ex die pecuniam debeat et diuidatur societas, non debet hoc deducere socius quemadmodum praesens pure debet, sed omnes diuidere et cauere, cum dies uenerit, defensu iri socium.

29. ULPIANUS libro XXX ad Sabinum.

Si non fuerint partes societati adiectae, aequas eas esse constat. si uero placuerit ut quis duas partes uel tres habeat, alius unam, an ualeat? placet ualere, si modo aliquid plus contulit societati uel pecuniae uel operae uel cuiuscumque alterius rei causa. Ita 1
coiri societatem posse ut nullam partem damni alter sentiat, lucrum uero commune sit, Cassius putat: quod ita demum ualebit, ut et Sabinus scribit, si tanti sit opera, quanti damnum est: plerumque enim tanta est industria socii, ut plus societati conferat quam pecunia, item si solus nauiget, si solus peregrinetur, pericula

2 subeat solus. Aristo refert Cassium respondisse societatem talem coiri non posse, ut alter lucrum tantum, alter damnum sentiret, et hanc societatem leoninam solitum appellare: et nos consentimus talem societatem nullam esse, ut alter lucrum sentiret, alter uero nullum lucrum, sed damnum sentiret: iniquissimum enim genus societatis est, ex qua quis damnum, non etiam lucrum spectet.

30. PAULUS libro VI ad Sabinum.

Mucius libro quarto decimo scribit non posse societatem coiri, ut aliam damni, aliam lucri partem socius ferat: Seruius in notatis Mucii ait nec posse societatem ita contrahi, neque enim lucrum intellegitur nisi omni damno deducto neque damnum nisi omni lucro deducto: sed potest coiri societas ita ut eius lucri quod reliquum in societate sit omni damno deducto, pars alia feratur, et eius damni quod similiter relinquatur pars alia capiatur.

31. ULPIANUS libro XXX ad Sabinum.

Ut sit pro socio actio, societatem intercedere oportet: nec enim sufficit rem esse communem, nisi societas intercedit[1]. communiter autem res agi potest etiam citra societatem, ut puta cum non affectione societatis incidimus in communionem, ut euenit in re duobus legata, item si a duobus simul empta res sit, aut si hereditas uel donatio communiter nobis obuenit, aut si a duobus separatim emimus partes eorum non socii futuri.

32. IDEM libro II ad edictum.

Nam cum tractatu habito societas coita est, pro socio actio est, cum sine tractatu in re ipsa et negotio, communiter gestum uidetur,

33. IDEM libro XXXI ad edictum.

ut in conductionibus publicorum, item in emptionibus: nam qui nolunt inter se contendere, solent per nuntium rem emere in commune, quod a societate longe remotum est. et ideo societate sine tutoris auctoritate coita pupillus non tenetur, attamen communiter gesto tenetur[2].

34. GAIUS libro X ad edictum prouinciale.

Quibus casibus si quid forte unus in eam rem impenderit siue fructus mercedesue unus perceperit uel deteriorem fecerit rem, non societatis iudicio locus est, sed inter coheredes quidem familiae herciscendae iudicio agitur, inter ceteros communi diuidundo. inter eos quoque, quibus hereditario iure communis res est, posse et communi diuidundo agi.

[1] D. x. 3. 2. pr.; Inst. iii. 27. 3. [2] D. xliv. 7. 46.

35. ULPIANUS libro XXX ad Sabinum.

Nemo potest societatem heredi suo sic parere ut ipse heres socius sit: in heredem autem socii proponitur actio, ut bonam fidem praestet

36. PAULUS libro VI ad Sabinum.

et acti etiam culpam, quam is praestaret in cuius locum successit, licet socius non sit.

37. POMPONIUS libro XIII ad Sabinum.

Plane si hi qui sociis heredes exstiterint animum inierint societatis in ea hereditate, nouo consensu quod postea gesserint efficitur ut in pro socio actionem deducatur.

38. PAULUS libro VI ad Sabinum.

Pro socio arbiter prospicere debet cautionibus in futuro damno uel lucro pendente ex ea societate. quod Sabinus in omnibus bonae fidei iudiciis existimauit, siue generalia sunt (ueluti pro socio, negotiorum gestorum, tutelae) siue specialia (ueluti mandati, commodati, depositi). Si tecum societas mihi sit et res ex societate communes, quam impensam in eas fecero quosue fructus ex his rebus ceperis, uel pro socio uel communi diuidundo me consecuturum et altera actione alteram tolli Proculus ait.

39. POMPONIUS libro XIII ad Sabinum.

Si fundus mihi tecum communis sit et in eum mortuum inuleris, agam tecum pro socio.

40. IDEM libro XVII ad Sabinum.

Heres socii, quamuis socius non est, tamen ea quae per defunctum inchoata sunt per heredem explicari debent: in quibus dolus eius admitti potest.

41. ULPIANUS libro XX ad edictum.

Si quis a socio poenam stipulatus sit, pro socio non aget, si tantundem in poenam sit quantum eius interfuit.

42. IDEM libro XLV ad Sabinum.

Quod si ex stipulatu eam consecutus sit, postea pro socio agendo hoc minus accipiet poena ei in sortem imputata.

43. IDEM libro XXVIII ad edictum.

Si actum sit communi diuidundo, non tollitur pro socio actio, quoniam pro socio et nominum rationem habet et adiudicationem

non admittit. sed si postea pro socio agatur, hoc minus ex ea actione consequitur quam ex prima actione consecutus est.

44. IDEM libro XXXI ad edictum.

Si margarita tibi uendenda dedero, ut, si ea decem uendidisses, redderes mihi decem, si pluris, quod excedit tu haberes, mihi uidetur, si animo contrahendae societatis id actum sit, pro socio esse actionem, si minus, praescriptis uerbis.

45. IDEM libro XXX ad Sabinum.

Rei communis nomine cum socio furti agi potest, si per fallaciam doloue malo amouit uel rem communem celandi animo contrectet: sed et pro socio actione obstrictus est, nec altera actio alteram tollet. idemque in omnibus bonae fidei iudiciis dicendum est.

46. PAULUS libro VI ad Sabinum.

Idem est et in colono et in eo qui negotia gerit et qui mandatum nostrum exsequitur et in tutore.

47. ULPIANUS libro XXX ad Sabinum.

Sed si ex causa furtiua condixero, cessabit pro socio actio, nisi
1 si pluris mea intersit. Si damnum in re communi socius dedit, Aquilia teneri eum et Celsus et Iulianus et Pomponius scribunt:

48. PAULUS libro VI ad Sabinum.

sed nihilo minus et pro socio tenetur

49. ULPIANUS libro XXXI ad edictum.

si hoc facto societatem laesit, si uerbi gratia negotiatorem seruum uulnerauerit uel occidit[1].

50. PAULUS libro VI ad Sabinum.

Sed actione pro socio consequitur ut altera actione contentus esse debeat, quia utraque actio ad rei persecutionem respicit, non ut furti ad poenam dumtaxat.

51. ULPIANUS libro XXX ad Sabinum.

Merito autem adiectum est ita demum furti actionem esse si per fallaciam et dolo malo amouit, quia, cum sine dolo malo fecit, furti non tenetur: et sane plerumque credendum est eum qui partis dominus est, iure potius suo re uti quam furti consilium
1 inire. Et ideo uidebimus, an Fabia teneatur. et ratio quidem

[1] D. ix. 2. 19.

facit, ne teneatur, uerum si plagium fecit uel suppressit, Fabia teneri.

52. IDEM libro XXXI ad edictum.

Cum duobus uicinis fundus coniunctus uenalis esset, alter ex his petit ab altero ut eum fundum emeret, ita ut ea pars quae suo fundo iuncta esset sibi cederetur: mox ipse eum fundum ignorante uicino emit: quaeritur, an aliquam actionem cum eo uicinus habeat. Iulianus scripsit implicitam esse facti quaestionem: nam si hoc solum actum est, ut fundum Lucii Titii uicinus emeret et mecum communicaret, aduersus me qui emi nullam actionem uicino competere: si uero id actum est, ut quasi commune negotium gereretur, societatis iudicio tenebor, ut tibi deducta parte quam mandaueram reliquas partes praestem. Uenit 1 autem in hoc iudicium pro socio bona fides. Utrum ergo tantum 2 dolum an etiam culpam praestare socium oporteat, quaeritur. et Celsus libro septimo digestorum ita scripsit: socios inter se dolum et culpam praestare oportet. si in coeunda societate, inquit, artem operamue pollicitus est alter, ueluti cum pecus in commune pascendum aut agrum politori damus in commune quaerendis fructibus, nimirum ibi etiam culpa praestanda est: pretium enim operae artis est uelamentum[1]. quod si rei communi socius nocuit, magis admittit culpam quoque uenire. Damna 3 quae imprudentibus accidunt, hoc est damna fatalia, socii non cogentur praestare: ideoque si pecus aestimatum datum sit et id latrocinio aut incendio perierit, commune damnum est, si nihil dolo aut culpa acciderit eius qui aestimatum pecus acceperit: quod si a furibus subreptum sit, proprium eius detrimentum est, quia custodiam praestare debuit qui aestimatum accepit. haec uera sunt, et pro socio erit actio, si modo societatis contrahendae causa pascenda data sunt quamuis aestimata. Quidam sagariam[2] 4 negotiationem coierunt: alter ex his ad merces comparandas profectus in latrones incidit suamque pecuniam perdidit, serui eius uulnerati sunt resque proprias perdidit[3]. dicit Iulianus damnum esse commune ideoque actione pro socio damni partem dimidiam adgnoscere debere tam pecuniae quam rerum ceterarum, quas secum non tulisset socius nisi ad merces communi nomine comparandas proficisceretur. sed et si quid in medicos impensum est, pro parte socium agnoscere debere rectissime Iulianus probat. proinde et si naufragio quid periit, cum non alias merces quam naui solerent aduehi, damnum ambo sentient: nam sicuti lucrum, ita damnum quoque commune esse oportet, quod non culpa socii contingit. Cum duo erant argentarii socii, 5 alter eorum aliquid separatim quaesierat et lucri senserat: quaerebatur, an commune esse lucrum oporteret. et imperator Seuerus Flauio Felici in haec uerba rescripsit: 'etiamsi maxime argentariae societas inita est, quod quisque tamen socius non ex

[1] levamentum? *vide* D. xlvii. 6. 3. 2. [2] D. xiv. 4. 5. 15. [3] D. xvii. 1. 26. 6.

argentaria causa quaesiit, id ad communionem non pertinere
6 explorati iuris est.' Papinianus quoque libro tertio responsorum
ait: si fratres parentium indiuisas hereditates ideo retinuerunt,
ut emolumentum ac damnum in his commune sentirent quod
7 aliunde quaesierint in commune non redigetur. Item ex facto
consultum respondisse se ait libro tertio responsorum: inter
Flauium Uictorem[1] et Bellicum Asianum placuerat ut, locis
emptis pecunia Uictoris, monumenta fierent opera et peritia
Asiani, quibus distractis pecuniam Uictor cum certa quantitate
reciperet, superfluum Asianus acciperet, qui operam in societatem
8 contulit: erit pro socio actio. Idem Papinianus eodem libro ait,
si inter fratres uoluntarium consortium initum fuerit, et stipendia
ceteraque salaria in commune redigi iudicio societatis, quamuis
filius emancipatus haec non cogatur conferre fratri, inquit, in
potestate manenti, quia et si in potestate maneret, praecipua ea
9 haberet. Idem respondit societatem non posse ultra mortem
porrigi, et ideo nec libertatem de supremis iudiciis constringere
quis poterit uel cognatum ulteriorem proximioribus praeferre.
10 Idem respondit: socius, qui cessantis cessantiumue portiones
insulae restituerit, quamuis aut sortem cum certis usuris intra
quattuor menses, postquam opus refectum erit, recipere potest
exigendoque priuilegio[2] utetur aut deinceps propriam rem habe-
bit, potest tamen pro socio agere ad hoc, ut consequatur quod sua
intererat. finge enim malle eum magis suum consequi quam
dominium insulae. oratio enim diui Marci idcirco quattuor
mensibus finit certas usuras, quia post quattuor dominium dedit.
11 Si qui societatem ad emendum coierint, deinde res alterius dolo
uel culpa empta non sit, pro socio esse actionem constat. plane
si condicio sit adiecta 'si intra illum diem ueniret,' et dies sine
12 culpa socii praeterierit, cessabit actio pro socio. Item si in com-
munem riuum reficiendum inpensa facta sit, pro socio esse actio-
13 nem ad reciperandum sumptum Cassius scripsit. Item Mela
scribit, si uicini semipedes inter se contulerunt, ut ibi craticium
parietem inter se aedificarent ad onera utriusque sustinenda,
deinde aedificato pariete alter in eum inmitti non patiatur, pro
socio agendum. idemque et si aream in commune emerint, ne
luminibus suis officeretur, et alteri tradita sit nec praestet alteri
14 quod conuenit, pro socio actionem esse. Si plures sint inter
eosdem societates coitae, ad omnes societates sufficere hoc unum
15 iudicium constat[3]. Si quis ex sociis propter societatem profectus
sit, ueluti ad merces emendas, eos dumtaxat sumptuum societati
imputabit qui in eam rem impensi sunt: uiatica igitur et meri-
toriorum et stabulorum, iumentorum carrulorum uecturas uel sui
uel sarcinarum suarum gratia uel mercium recte imputabit.
16 Socium uniuersa in societatem conferre debere Neratius ait, si
omnium bonorum socius sit: et ideo siue ob iniuriam sibi factam

[1] D. xix. 1. 13. 5. [2] D xii. 1. 25. [3] D. xix. 1. 10.

uel ex lege Aquilia, siue ipsius siue filii corpori nocitum sit, conferre debere respondit. Ibidem ait socium omnium bonorum non 17
cogi conferre quae ex prohibitis causis adquisierit. Per contra- 18
rium quoque apud ueteres tractatur, an socius omnium bonorum, si quid ob iniuriarum actionem damnatus praestiterit, ex communi consequatur ut praestet. et Atilicinus Sabinus Cassius responderunt, si iniuria iudicis damnatus sit, consecuturum, si ob maleficium suum, ipsum tantum damnum sentire debere[1]. cui congruit, quod Seruium respondisse Aufidius refert, si socii bonorum fuerint, deinde unus, cum ad iudicium non adesset, damnatus sit, non debere eum de communi id consequi, si uero praesens iniuriam iudicis passus sit, de communi sarciendum.

53. IDEM libro XXX ad Sabinum.

Quod autem ex furto uel ex alio maleficio quaesitum est in societatem non oportere conferri palam est, quia delictorum turpis atque foeda communio est. plane si in medium collata sit, commune erit lucrum.

54. POMPONIUS libro XIII ad Sabinum.

Quod enim ex maleficio contulerit socius, non aliter recipere debet, quam si damnatus sit.

55. ULPIANUS libro XXX ad Sabinum.

Si igitur ex hoc conuentus fuerit qui maleficium admisit, id quod contulit aut solum aut cum poena auferet: solum auferet, si mihi proponas insciente socio eum in societatis rationem hoc contulisse: quod si sciente, etiam poenam socium agnoscere oportet: aequum est enim ut cuius participauit lucrum participet et damnum[2].

56. PAULUS libro VI ad Sabinum.

Nec quicquam interest, utrum manente societate praestiterit ob furtum an dissoluta ea. idemque est in omnibus turpibus actionibus, ueluti iniuriarum, vi bonorum raptorum, serui corrupti et similibus, et in omnibus poenis pecuniariis quae ex publicis iudiciis accidunt.

57. ULPIANUS libro XXX ad Sabinum.

Nec praetermittendum esse Pomponius ait ita demum hoc esse uerum si honestae et licitae rei societas coita sit: ceterum si maleficii societas coita sit, constat nullam esse societatem. generaliter enim traditur[3] rerum inhonestarum nullam esse societatem.

[1] D. l. 17. 46; ibid. 203. [2] D. l. 17. 10. [3] D. xviii. 1. 35. 2.

58. IDEM libro XXXI ad edictum.

Si id quod quis in societatem contulit exstinctum sit, uidendum, an pro socio agere possit. tractatum ita est apud Celsum libro septimo digestorum ad epistulam Cornelii Felicis: cum tres equos haberes et ego unum, societatem coimus, ut accepto equo meo quadrigam uenderes et ex pretio quartam mihi redderes. si igitur ante uenditionem equus meus mortuus sit, non putare se Celsus ait societatem manere nec ex pretio equorum tuorum partem deberi: non enim habendae quadrigae, sed uendendae coitam societatem. ceterum si id actum dicatur, ut quadriga fieret eaque communicaretur tuque in ea tres partes haberes, ego quartam, non dubie
1 adhuc socii sumus. Item Celsus tractat, si pecuniam contulissemus ad mercem emendam et mea pecunia perisset, cui perierit ea. et ait, si post collationem euenit ut pecunia periret, quod non fieret nisi societas coita esset, utrique perire, ut puta si pecunia, cum peregre portaretur ad mercem emendam, periit: si uero ante collationem, posteaquam eam destinasses, tunc perierit, nihil eo
2 nomine consequeris, inquit, quia non societati periit. Si filius familias societatem coierit, deinde emancipatus a patre fuerit, apud Iulianum quaeritur, an eadem societas duret an uero alia sit, si forte post emancipationem in societatem duratum est. Iulianus scribsit libro quarto decimo digestorum eandem societatem durare, initium enim in his contractibus inspiciendum[1]: duabus autem actionibus agendum esse, una aduersus patrem, altera aduersus filium: cum patre de eo cuius dies ante emancipationem cessit, nam eius temporis quo post emancipationem societas durauit nihil praestare patrem oportet: cum filio autem de utroque tempore, id est de tota societate, nam et si quid, inquit, socius filii post emancipationem filii dolo fecerit, eius non patri, sed filio
3 actio danda est. Si seruus meus societatem cum Titio coierit et alienatus in eadem permanserit, potest dici alienatione serui et priorem societatem finitam et ex integro alteram inchoatam, atque ideo et mihi et emptori actionem pro socio competere, item tam aduersus me quam aduersus emptorem ex his causis quae ante alienationem inciderunt dandam actionem, ex reliquis aduersus emptorem solum.

59. POMPONIUS libro XII ad Sabinum.

Adeo morte socii soluitur societas, ut nec ab initio pacisci possimus, ut heres etiam succedat societati. haec ita in priuatis societatibus ait: in societate uectigalium nihilo minus manet societas et post mortem alicuius, sed ita demum, si pars defuncti ad personam heredis eius adscripta sit, ut heredi quoque conferri oporteat: quod ipsum ex causa aestimandum est. quid enim, si is mortuus sit propter cuius operam maxime societas coita sit aut

[1] D. xvii. 1. 8. pr.

sine quo societas administrari non possit? Quod in alea aut 1
adulterio perdiderit socius, ex medio non est laturus: si quid uero dolo nostro socius damni ceperit, a nobis repetet.

60. IDEM libro XIII ad Sabinum.

Socium qui in eo quod ex societate lucri faceret reddendo moram adhibuit, cum ea pecunia ipse usus sit, usuras quoque eum praestare debere Labeo ait, sed non quasi usuras, sed quod socii intersit moram eum non adhibuisse: sed si aut usus ea pecunia non sit aut moram non fecerit, contra esse: item post mortem socii nullam talem aestimationem ex facto heredis faciendam, quia morte socii dirimatur societas. Socius, cum resisteret communibus 1
seruis uenalibus ad fugam erumpentibus, uulneratus est: impensam quam in curando se fecerit non consecuturum pro socio actione Labeo ait, quia id non in societatem, quamuis propter societatem impensum sit, sicuti si propter societatem eum heredem quis instituere desisset aut legatum praetermississet aut patrimonium suum neglegentius administrasset: nam nec compendium quod propter societatem ei contigisset ueniret in medium, ueluti si propter societatem heres fuisset institutus aut quid ei donatum esset.

61. ULPIANUS libro XXXI ad edictum.

Secundum Iulianum tamen et quod medicis pro se datum est recipere potest, quod uerum est.

62. POMPONIUS libro XIII ad Sabinum.

Si Titius cum quo mihi societas erat decesserit egoque, cum putarem Titii hereditatem ad Seium pertinere, communiter cum eo res uendiderim et partem pecuniae ex uenditione redactae ego, partem Seius abstulerit, te, qui re uera Titio heres es, partem ad me redactae pecuniae societatis iudicio non consecuturum Neratio et Aristoni placebat, quia meae dumtaxat partis pretia percepissem, neque interesse, utrum per se partes meas uendidissem an communiter cum eo qui reliquas partes ad se pertinere diceret. alioquin euenturum ut etiam si duo socii rem uendiderint, unusquisque quod ad se peruenerit partem alteri societatis iudicio praestare debeat. sed nec te ex parte quam hereditatis petitione forte a Seio consecuturus sis quicquam mihi praestare debere, quia quod ad Seium peruenerit tuarum partium pretium sit, nec ad me habentem meum quicquam ex eo redire debeat.

63. ULPIANUS libro XXXI ad edictum.

Uerum est quod Sabino uidetur, etiamsi non uniuersorum bonorum socii sunt, sed unius rei, attamen in id quod facere possunt, quodue dolo malo fecerint quo minus possint, condemnari

oportere. hoc enim summam rationem habet, cum societas ius
1 quodammodo fraternitatis in se habeat. Uidendum est, an et fideiussori socii id praestari debeat an uero personale beneficium sit, quod magis uerum est. sed si hic fideiussor quasi defensor socii iudicium susceperit, proderit sibi: namque Iulianus libro quarto decimo digestorum scripsit defensorem socii in id quod socius facere potest condemnari oportere. idemque et in patroni defensore accipere debere ait: et utique idem erit in uniuersis qui
2 in id quod facere possunt conueniuntur. Patri autem uel domino socii, si iussu eorum societas contracta sit, non esse hanc exceptionem dandam, quia nec heredi socii ceterisque successoribus hoc praestabitur: quia nec ceterorum heredibus successoribusue,
3 quos in id quod facere possunt conuenimus, idem praestatur. Id quod facere socius potest quemadmodum aestimandum sit? et placuit non debere deduci aes alienum quod debetur a socio: ita et Marcellus libro septimo digestorum scribsit, nisi forte, inquit,
4 ex ipsa societate debeatur. Item uidendum, an cautio ueniat in hoc iudicium eius quod facere socius non possit, scilicet nuda
5 promissio: quod magis dicendum arbitror. Si, cum tres socii essent, egerit cum uno ex sociis socius et partem suam integram sit consecutus, deinde alius socius cum eodem agat et partem consequi integram non poterit, quia facere solidum non potest, an hic qui minus consecutus est cum eo agere possit qui solidum accepit ad communicandas partes inter eos, id est exaequandas, quasi iniquum sit ex eadem societate alium plus, alium minus consequi? sed magis est, ut pro socio actione consequi possit, ut utriusque portio exaequetur: quae sententia habet aequitatem.
6 Tempus autem spectamus quantum facere socius possit rei iudi-
7 candae. Hoc quoque facere quis posse uidetur quod dolo fecit quo minus possit: nec enim aequum est dolum suum quemquam releuare. quod et in ceteris qui in id quod facere possunt conueniuntur accipiendum est. si tamen non dolo sed culpa sua facere
8 posse desiit, dicendum est condemnari eum non debere. In heredem quoque socii pro socio actio competit, quamuis heres socius non sit: licet enim socius non sit, attamen emolumenti successor est. et circa societates uectigalium ceterorumque idem obseruamus, ut heres socius non sit nisi fuerit adscitus, uerumtamen omne emolumentum societatis ad eum pertineat, simili modo et damnum adgnoscat quod contingit, siue adhuc uiuo socio uectigalis siue postea: quod non similiter in uoluntaria societate
9 obseruatur. Si seruo communi legatum sine libertate unus ex dominis reliquit, hoc ad solum socium pertinet: an tamen pro socio iudicio communicari debeat cum herede socii, quaeritur. et ait Iulianus Sextum Pomponium referre Sabinum respondentem non communicari, et posse hanc sententiam defendi Iulianus ait: non enim propter communionem hoc adquisitum est, sed ob suam partem, nec oportet id communicari quod quis non propter
10 societatem, sed propter suam partem adquisierit. Societas sol-

uitur ex personis, ex rebus, ex uoluntate, ex actione. ideoque siue homines siue res siue uoluntas siue actio interierit, distrahi uidetur societas. intereunt autem homines quidem maxima aut media capitis deminutione aut morte: res uero, cum aut nullae relinquantur aut condicionem mutauerint, neque enim eius rei quae iam nulla sit quisquam socius est neque eius quae consecrata publicataue sit. uoluntate distrahitur societas renuntiatione.

64. CALLISTRATUS libro I quaestionum.

Itaque cum separatim socii agere coeperint et unusquisque eorum sibi negotietur, sine dubio ius societatis dissoluitur.

65. PAULUS libro XXXII ad edictum.

Actione distrahitur, cum aut stipulatione aut iudicio mutata sit causa societatis. Proculus enim ait hoc ipso quod iudicium ideo dictatum est ut societas distrahatur, renuntiatam societatem, siue totorum bonorum siue unius rei societas coita sit. Item bonis 1
a creditoribus uenditis unius socii distrahi societatem Labeo ait. Si in rem certam emendam conducendamue coita sit societas, 2
tunc etiam post alicuius mortem quidquid lucri detrimentiue factum sit, commune esse Labeo ait. Diximus dissensu solui 3
societatem: hoc ita est, si omnes dissentiunt. quid ergo, si unus renuntiet? Cassius scripsit eum qui renuntiauerit societati a se quidem liberare socios suos, se autem ab illis non liberare. quod utique obseruandum est, si dolo malo renuntiatio facta sit, ueluti si, cum omnium bonorum societatem inissemus, deinde cum obuenisset uni hereditas, propter hoc renuntiauit: ideoque si quidem damnum attulerit hereditas, hoc ad eum qui renuntiauit pertinebit, commodum autem communicare cogetur actione pro socio. quod si quid post renuntiationem adquisierit, non erit communicandum, quia nec dolus admissus est in eo. Item si societatem ineamus ad 4
aliquam rem emendam, deinde solus uolueris eam emere ideoque renuntiaueris societati ut solus emeres, teneberis quanti interest mea: sed si ideo renuntiaueris quia emptio tibi displicebat, non teneberis, quamuis ego emero, quia hic nulla fraus est: eaque et Iuliano placent. Labeo autem posteriorum libris scribsit, 5
si renuntiauerit societati unus ex sociis eo tempore quo interfuit socii non dirimi societatem, committere eum in pro socio actione: nam si emimus mancipia inita societate, deinde renunties mihi eo tempore quo uendere mancipia non expedit, hoc casu, quia deteriorem causam meam facis, teneri te pro socio iudicio. Proculus hoc ita uerum esse ait, si societatis non intersit dirimi societatem: semper enim non id quod priuatim interest unius ex sociis seruari solet, sed quod societati expedit. haec ita accipienda sunt, si nihil de hoc in coeunda societate conuenit. Item 6
qui societatem in tempus coit, eam ante tempus renuntiando socium a se, non se a socio liberat: itaque si quid compendii postea factum erit, eius partem non fert, at si dispendium, aeque

praestabit portionem: nisi renuntiatio ex necessitate quadam facta sit. quod si tempus finitum est, liberum est recedere, quia sine
7 dolo malo id fiat. Renuntiare societati etiam per alios possumus: et ideo dictum est procuratorem quoque posse renuntiare societati. sed utrum de eo dictum sit cui omnium bonorum administratio concessa est, an de eo cui hoc ipsum nominatim mandatum est, uideamus, an uero per utrumque recte renuntietur? quod est uerius,
8 nisi si prohibuerit eum dominus specialiter renuntiare. Item scriptum est posse procuratori quoque meo socium meum renuntiare. quod Seruius apud Alfenum ita notat: esse in potestate domini, cum procuratori eius renuntiatum est, an uelit ratam habere renuntiationem. igitur is cuius procuratori renuntiatum est liberatus esse uidebitur: an autem ipse quoque qui renuntiauit procuratori liberetur, in potestate eius erit, quemadmodum diximus
9 in eo qui socio renuntiat. Morte unius societas dissoluitur, etsi consensu omnium coita sit, plures uero supersint, nisi in coeunda societate aliter conuenerit. nec heres socii succedit: sed quod ex re communi postea quaesitum est, item dolus et culpa in eo quod ex ante gesto pendet, tam ab herede quam heredi praestandum est.
10 Item si alicuius rei societas sit et finis negotio impositus, finitur societas: quod si integris omnibus manentibus alter decesserit, deinde tunc sequatur res de qua societatem coierunt, tunc eadem distinctione utemur qua in mandato, ut si quidem ignota fuerit
11 mors alterius, ualeat societas, si nota, non ualeat. Societas quemadmodum ad heredes socii non transit, ita nec ad adrogatorem, ne alioquin inuitus quis socius efficiatur cui non uult. ipse autem adrogatus socius permanet: nam et si filius familias emancipatus
12 fuerit, permanebit socius. Publicatione quoque distrahi societatem diximus. quod uidetur spectare ad uniuersorum bonorum publicationem, si socii bona publicentur: nam cum in eius locum alius
13 succedat, pro mortuo habetur. Si post distractam societatem aliquid in rem communem impenderit socius, actione pro socio id non consequitur, quia non est uerum pro socio communiterue id gestum esse. sed communi diuidundo iudicio huius quoque rei ratio habebitur: nam etsi distracta esset societas, nihilo minus
14 diuisio rerum superest. Si communis pecunia penes aliquem sociorum sit et alicuius sociorum quid absit, cum eo solo agendum penes quem ea pecunia sit: qua deducta, de reliquo quod cuique
15 debeatur omnes agere possunt. Nonnumquam necessarium est et manente societate agi pro socio, ueluti cum societas uectigalium causa coita est propterque uarios contractus neutri expediat recedere a societate nec refertur in medium quod ad alterum per-
16 uenerit. Si unus ex sociis maritus sit et distrahatur societas manente matrimonio, dotem maritus praecipere debet, quia apud eum esse debet qui onera sustinet: quod si iam dissoluto matrimonio societas distrahatur, eadem die recipienda est dos qua et solui debet.

66. GAIUS libro X ad edictum prouinciale.

Quod si eo tempore quo diuiditur societas in ea causa dos sit, ut certum sit eam uel partem eius reddi non oportere, diuidere eam inter socios iudex debet.

67. PAULUS libro XXXII ad edictum.

Si unus ex sociis rem communem uendiderit consensu sociorum, pretium diuidi debet ita ut ei caueatur indemnem eum futurum. quod si iam damnum passus est, hoc ei praestabitur. sed si pretium communicatum sit sine cautione et aliquid praestiterit is qui uendidit, an, si non omnes socii soluendo sint, quod a quibusdam seruari non potest a ceteris debeat ferre? sed Proculus putat hoc ad ceterorum onus pertinere quod ab aliquibus seruari non potest, rationeque defendi posse, quoniam, societas cum contrahitur, tam lucri quam damni communio initur. Si unus ex sociis, qui non 1
totorum bonorum socii erant, communem pecuniam faenerauerit usurasque perceperit, ita demum usuras partiri debet, si societatis nomine faenerauerit: nam si suo nomine, quoniam sortis periculum ad eum pertinuerit, usuras ipsum retinere oportet[1]. Si quid unus 2
ex sociis necessario de suo impendit in communi negotio: iudicio societatis seruabit et usuras, si forte mutuatus sub usuris dedit: sed et si suam pecuniam dedit, non sine causa dicetur, quod usuras quoque percipere debeat, quas possit habere, si alii mutuum dedisset. Non alias socius in id quod facere potest condemnatur, quam 3
si confitetur se socium fuisse.

68. GAIUS libro X ad edictum prouinciale.

Nemo ex sociis plus parte sua[2] potest alienare, etsi totorum bonorum socii sint. Illud quaeritur, utrum is demum facere 1
uidetur quo minus facere possit, qui erogat bona sua in fraudem futurae actionis, an et qui occasione adquirendi non utitur. sed uerius est de eo sentire proconsulem qui erogat bona sua, idque ex interdictis colligere possumus, in quibus ita est: 'quod dolo fecisti, ut desineres possidere.'

69. ULPIANUS libro XXXII ad edictum.

Cum societas ad emendum coiretur, et conueniret ut unus reliquis nundinas, id est epulas, praestaret eosque a negotio dimitteret si eas eis non soluerit, et pro socio et ex uendito cum eo agendum est.

70. PAULUS libro XXXIII ad edictum.

Nulla societatis in aeternum coitio est.

[1] D. xvii. 1. 10. 8. [2] D. xii. 1. 16.

71. IDEM libro III epitomarum Alfeni digestorum.

Duo societatem coierunt ut grammaticam docerent et quod ex eo artificio quaestus fecissent commune eorum esset: de ea re quae uoluerunt fieri in pacto conuento societatis proscripserunt, deinde inter se his uerbis stipulati sunt: 'haec, quae supra scripta sunt, ea ita dari fieri neque aduersus ea fieri? si ea ita data facta non erunt, tum uiginti milia dari?' quaesitum est, an, si quid contra factum esset, societatis actione agi posset. respondit, si quidem pacto conuento inter eos de societate facto ita stipulati essent 'haec ita dari fieri spondes?', futurum fuisse ut, si nouationis causa id fecissent, pro socio agi non possit, sed tota res in stipulationem translata uideretur. sed quoniam non ita essent stipulati 'ea ita dari fieri spondes?' sed 'si ea ita facta non essent, decem dari?' non uideri sibi rem in stipulationem peruenisse, sed dumtaxat poenam (non enim utriusque rei promissorem obligari, ut ea daret faceret et, si non fecisset, poenam sufferret) et ideo societatis
1 iudicio agi posse. Duo colliberti societatem coierunt lucri, quaestus, compendii, postea unus ex his a patrono heres institutus est, alteri legatum datum est. neutrum horum in medium referre debere respondit.

72. GAIUS libro II cottidianarum rerum.

Socius socio etiam culpae nomine tenetur, id est desidiae atque neglegentiae. culpa autem non ad exactissimam diligentiam dirigenda est: sufficit etenim talem diligentiam communibus rebus adhibere, qualem suis rebus adhibere solet, quia qui parum diligentem sibi socium adquirit, de se queri debet[1].

73. ULPIANUS libro I responsorum.

Maximino respondit, si societatem uniuersarum fortunarum coierint, id est earum quoque rerum quae postea cuique adquirentur, hereditatem cuiuis eorum delatam in commune redigendam. idem Maximae respondit, si societatem uniuersarum fortunarum ita coierint ut quidquid erogetur uel quaereretur communis lucri atque impendii esset, ea quoque quae in honorem alterius liberorum erogata sunt utrisque inputanda.

74. PAULUS libro LXII ad edictum.

Si quis societatem contraxerit, quod emit ipsius fit, non commune: sed societatis iudicio cogitur rem communicare.

75. CELSUS libro XV digestorum.

Si coita sit societas ex his partibus quas Titius arbitratus fuerit, si Titius antequam arbitraretur decesserit, nihil agitur[2]: nam id

[1] Inst. iii. 25. 9. [2] D. xix. 2. 25. pr.; xlv. 1. 43, 44.

ipsum actum est, ne aliter societas sit, quam ut Titius arbitratus sit.

76. PROCULUS libro V epistularum.

Societatem mecum coisti ea condicione ut Nerua amicus communis partes societatis constitueret: Nerua constituit ut tu ex triente socius esses, ego ex besse: quaeris, utrum ratum id iure societatis sit an nihilo minus ex aequis partibus socii simus. existimo autem melius te quaesiturum fuisse, utrum ex his partibus socii essemus quas is constituisset, an ex his quas uirum bonum constituere oportuisset. arbitrorum enim genera sunt duo, unum eiusmodi, ut siue aequum sit siue iniquum, parere debeamus (quod obseruatur, cum ex compromisso[1] ad arbitrum itum est), alterum eiusmodi, ut ad boni uiri arbitrium redigi debeat, etsi nominatim persona sit comprehensa cuius arbitratu fiat

77. PAULUS libro IV quaestionum.

(ueluti cum lege locationis comprehensum est, ut opus arbitrio locatoris fiat[2]):

78. PROCULUS libro V epistularum.

in proposita autem quaestione arbitrium uiri boni existimo sequendum esse, eo magis quod iudicium pro socio bonae fidei est.

79. PAULUS libro IV quaestionum.

Unde si Neruae arbitrium ita prauum est ut manifesta iniquitas eius appareat, corrigi potest per iudicium bonae fidei.

80. PROCULUS libro V epistularum.

Quid enim si Nerua constituisset, ut alter ex millesima parte, alter ex duo millesimis partibus socius esset? illud potest conueniens esse uiri boni arbitrio, ut non utique ex aequis partibus socii simus, ueluti si alter plus operae industriae gratiae pecuniae in societatem collaturus erat.

81. PAPINIANUS libro IX quaestionum.

Si socius pro filia dotem promisit et prius quam solueret herede ea relicta decessit: quae postea cum marito de exigenda dote egit, accepto liberata est. quaesitum est, an, si pro socio ageret, dotis quantitatem praecipere deberet, si forte conuenisset inter socios ut de communi dos constitueretur. dixi pactum non esse iniquum, utique si non de alterius tantum filia conuenit: nam si commune hoc pactum fuit, non interesse quod alter solus filiam habuit. ceterum si numeratam dotem pater defuncta in matrimonio filia

[1] D. xlv. 1. 5. 4. [2] D. xix. 2. 24. pr.

reciperasset, reddi pecuniam societati debuisse, pactum ex aequitate sic nobis interpretantibus. quod si salua societate diuortio matrimonium solutum foret, cum sua causa dotem reciperari, scilicet ut ea uel alii marito dari possit. nec, si prior maritus facere non posset, denuo de societate constituendam dotem, nisi si nominatim ita conuenisset. uerum in proposito largiter interesse uidebatur, dos numerata esset an uero promissa: nam si filia datam dotem, posteaquam patri heres exstitit, iure suo recepisset, non esse referendam pecuniam societati, quam mulier habitura fuit etsi alius heres exstitisset: quod si accepto a marito liberata esset, nequaquam imputari posse societati non solutam pecuniam.

82. IDEM libro III responsorum.

Iure societatis per socium aere alieno socius non obligatur, nisi in communem arcam pecuniae uersae sunt.

83. PAULUS libro I manualium.

Illud quaerendum est, arbor quae in confinio nata est, item lapis qui per utrumque fundum extenditur, an, cum succisa arbor uel lapis exemptus eius sit cuius fundus, pro ea quoque parte singulorum esse debeat, pro qua parte in fundo fuerat? an qua ratione duabus massis duorum dominorum flatis tota massa communis est[1], ita arbor, hoc ipso quo separatur a solo propriamque substantiam in unum corpus redactam accipit, multo magis pro indiuiso communis fit, quam massa? sed naturali conuenit rationi et postea tantam partem utrumque habere tam in lapide quam in arbore quantam et in terra habebat[2].

84. LABEO libro VI posteriorum a Iauoleno epitomatorum.

Quotiens iussu alicuius uel cum filio eius uel cum extraneo societas coitur, directo cum illius persona agi posse cuius persona in contrahenda societate spectata sit[3].

[1] Inst. ii. 1. 25. [2] D. xli. 1. 7. 13. [3] Inst. iv. 7. 8.

LIBER DECIMUS SEPTIMUS.

TIT I.

MANDATI UEL CONTRA.

SUMMARY.—'Mandatum' is gratuitous (1. 4), personal commendation does not amount to (12. 12), may be conditional (1. 3), not 'rei turpis' (6. 3; 12. 11; 22. 6). The mode in which the parties may be interested (3 pr.; 5. 3; 6. 4. 5; 22. 1, 2; 45. 7; 48. 1, 2). Species of mandate (2).

It is formed by mere consent (1 pr.), without special words (1. 2), by letter or messenger (1. 1), by allowing another to become surety (6. 2; 18; 53). Precedents of written mandates (59. 5; 60. 1, 4; 62. 1).

It is dissolved by the death of either party (26 pr.; 27. 3; 34. 1; 57), though the obligation may survive (12. 17; 13; 26. 1; 58 pr.), by revocation (12. 16; 15; 30), by renunciation (22. 11; 27. 2).

Duties of mandatary (5; 8. 9, 10; 9; 20 pr.; 22. 11; 27. 2; 44; 52; 56. 2), as 'procurator' (8 pr.–2; 10 pr.–3; 34 pr.; 55), in other special cases (3. 1, 2; 4; 5. 2; 12. 10; 16; 39); to assign actions (27. 5; 28), his right to delegate (8. 3), his excuses (22. 11; 23; 24; 25). Filius familias mandatary (12. 2–7, 13; 61). Right of mandatary to reimbursement for expenses and necessary payments (10. 9–11; 12. 9; 26. 7; 27. 4; 56. 4), not for accident (26. 6). His 'honorarium' (6 pr.; 7; 56. 3).

Payment by mandator does not free principal debtor (28), mandator may be sued in preference to principal debtor or to realizing securities (56 pr.), each is liable 'in solidum' (59. 3; 60. 2). Slave mandator (54). Fideiussio (8. 7, 8; 10. 5, 12, 13; 11; 12 pr.–3; 14; 21; 22 pr.; 26. 2–5; 29; 32; 33; 37; 38. 1; 40; 45. 6, 8; 46; 47; 48 pr.; 50; 51; 52; 53; 56. 1).

When the 'actio mandati' lies (8. 6; 17; 45 pr.–5; 50 pr.; 51; 56. 1; 59. 1), one party only may have it (41). Measure of damages (31; 37; 52). Effect of appeal (60 pr.). Relation of the action to 'actio mutui' (6. 6; 10. 4; 34 pr.), 'de dolo' (10. 7), 'depositi' (8 pr.), 'empti' (34. 1), 'furti' (22. 7; 55), 'negot. gestorum' (6. 1; 20. 1; 22. 10), tutelae (8. 4).

Sundry cases (6. 7; 8. 5; 10. 6, 8; 12. 8, 9, 14, 15, 16; 19; 22. 3, 4, 5, 8, 9; 26. 8; 27 pr., 1; 35; 36; 38; 42; 43; 49; 58; 59 pr., 1, 2, 4, 5, 6; 60. 1, 3, 4; 62).

Cf. Cod. iv. 35; Inst. iii. 26; Gai. 155–162.

1. PAULUS libro XXXII ad edictum.

OBLIGATIO mandati consensu contrahentium consistit. Ideo 1
per nuntium quoque uel per epistulam mandatum suscipi potest [1]. Item siue, 'rogo,' siue, 'uolo,' siue, 'mando,' siue alio quocumque 2
uerbo scripserit, mandati actio est. Item mandatum et in diem 3
differri et sub condicione contrahi potest. Mandatum nisi gra- 4
tuitum nullum est: nam originem ex officio atque amicitia trahit, contrarium ergo est officio merces: interueniente enim pecunia res ad locationem et conductionem potius respicit [2].

2. GAIUS libro II cottidianarum.

Mandatum inter nos contrahitur, siue mea tantum gratia tibi mandem siue aliena tantum siue mea et aliena siue mea et tua

[1] D. xliv. 7. 2. 2. [2] D. xiii. 6. 5. 12.

siue tua et aliena. quod si tua tantum gratia tibi mandem, super-
1 uacuum est mandatum et ob id nulla ex eo obligatio nascitur. Mea
tantum gratia interuenit mandatum, ueluti si tibi mandem, ut
negotia mea geras uel ut fundum mihi emeres uel ut pro me
2 fideiubeas. Aliena tantum, ueluti si tibi mandem, ut Titii
negotia gereres uel ut fundum ei emeres uel ut pro eo fideiubeas.
3 Mea et aliena, ueluti si tibi mandem, ut mea et Titii negotia
gereres uel ut mihi et Titio fundum emeres uel ut pro me et Titio
4 fideiubeas. Tua et mea, ueluti si mandem tibi, ut sub usuris
5 crederes ei qui in rem meam mutuaretur. Tua et aliena, ueluti
si tibi mandem, ut Titio sub usuris crederes: quod si, ut sine
6 usuris crederes, aliena tantum gratia interuenit mandatum. Tua
autem gratia interuenit mandatum, ueluti si mandem tibi, ut
pecunias tuas potius in emptiones praediorum colloces quam
faeneres, uel ex diuerso ut faeneres potius quam in emptiones
praediorum colloces: cuius generis mandatum magis consilium
est quam mandatum et ob id non est obligatorium[1], quia nemo
ex consilio obligatur, etiamsi non expediat ei cui dabatur, quia
liberum est cuique apud se explorare, an expediat sibi consilium.

3. PAULUS libro XXXII ad edictum.

Praeterea in causa mandati etiam illud uertitur, ut interim nec
melior causa mandantis fieri possit, interdum melior, deterior
1 uero numquam. Et quidem si mandaui tibi, ut aliquam rem
mihi emeres, nec de pretio quicquam statui tuque emisti, utrim-
2 que actio nascitur. Quod si pretium statui tuque pluris emisti,
quidam negauerunt te mandati habere actionem, etiamsi paratus
esses id quod excedit remittere: namque iniquum est non esse
mihi cum illo actionem, si nolit, illi uero, si uelit, mecum esse[2].

4. GAIUS libro II rerum cottidianarum.

Sed Proculus recte eum usque ad pretium statutum acturum
existimat, quae sententia sane benignior est.

5. PAULUS libro XXXII ad edictum.

Diligenter igitur fines mandati custodiendi sunt: nam qui ex-
1 cessit aliud quid facere uidetur. Et, si susceptum non impleuerit,
2 tenetur[3]. Itaque si mandauero tibi, ut domum Seianam centum
emeres tuque Titianam emeris longe maioris pretii, centum tamen
3 aut etiam minoris, non uideris implesse mandatum. Item si
mandauero tibi, ut fundum meum centum uenderes tuque eum
nonaginta uendideris et petam fundum, non obstabit mihi excep-
tio, nisi et reliquum mihi, quod deest mandatu meo, praestes et
4 indemnem me per omnia conserues. Seruo quoque dominus si

[1] D. l. 17. 47. pr. [2] D. xliv. 7. 5. pr. [3] D. xiii. 6. 17. 3.

praeceperit certa summa rem uendere, ille minoris uendiderit, similiter uindicare eam dominus potest nec ulla exceptione summoueri, nisi indemnitas ei praestetur. Melior autem causa mandantis fieri potest, si, cum tibi mandassem, ut Stichum decem emeres, tu eum minoris emeris uel tantidem, ut aliud quicquam seruo accederet: utroque enim casu, aut non ultra pretium aut intra pretium fecisti. 5

6. ULPIANUS libro XXXI ad edictum.

Si remunerandi gratia honor interuenit, erit mandati actio. Si cui fuerit mandatum, ut negotia administraret, hac actione erit conueniendus nec recte negotiorum gestorum cum eo agetur: nec enim ideo est obligatus quod negotia gessit, uerum idcirco quod mandatum susceperit: denique tenetur et si non gessisset. Si passus sim aliquem pro me fideiubere uel alias interuenire, mandati teneor[1] et, nisi pro inuito quis intercesserit aut donandi animo aut negotium gerens, erit mandati actio. Rei turpis nullum mandatum est et ideo hac actione non agetur[2]. Si tibi mandauero quod mea non intererat, ueluti ut pro Seio interuenias uel ut Titio credas, erit mihi tecum mandati actio, ut Celsus libro septimo digestorum scribit, et ego tibi sum obligatus. Plane si tibi mandauero quod tua intererat, nulla erit mandati actio, nisi mea quoque interfuit: aut, si non esses facturus, nisi ego mandassem, etsi mea non interfuit, tamen erit mandati actio. Apud Iulianum libro tertio decimo digestorum quaeritur: si dominus iusserit procuratorem suum certam pecuniam sumere et faenerare periculo suo, ita ut certas usuras domino penderet dumtaxat, si pluris faenerare potuisset, ipse lucraretur, in creditam pecuniam[3] uidetur, inquit, accepisse. plane si omnium negotiorum erat ei administratio mandata, mandati quoque eum teneri, quemadmodum solet mandati teneri debitor qui creditoris sui negotia gessit. Marius Paulus quidam fideiusserat pro Daphnide, mercedem pactus ob suam fideiussionem, et sub nomine alterius ex euentu litis cauerat sibi certam quantitatem dari: hic a Claudio Saturnino praetore maiores fructus inferre iussus erat et aduocationibus ei idem Saturninus interdixerat. uidebatur autem mihi iudicatum solui fideiussisse et quasi redemptor litis extitisse et uelle a Daphnide mandati iudicio consequi, quod erat condemnatus. sed rectissime diui fratres rescripserunt nullam actionem eum propter suam calliditatem habere[4], quia mercede pacta accesserat ad talem redemptionem. Marcellus autem sic loquitur de eo qui pecunia accepta spopondit, ut, si quidem hoc actum est, ut suo periculo sponderet, nulla actione agat, sin uero non hoc actum est, utilis ei potius actio competat: quae sententia utilitati rerum consentanea est. 1 2 3 4 5 6 7

[1] Inst. iii. 20. 6. [2] D. xviii. 1. 35. 2. [3] D. xii. 1. 2. 3. [4] D. l. 17. 134. 1.

7. PAPINIANUS libro III responsorum.

Salarium procuratori constitutum si extra ordinem peti coeperit, considerandum erit, laborem dominus remunerare uoluerit atque ideo fidem adhiberi placitis oporteat, an euentum litium maioris pecuniae praemio contra bonos mores procurator redemerit.

8. ULPIANUS libro XXXI ad edictum.

Si procuratorem dedero nec instrumenta mihi causae reddat, qua actione mihi teneatur? et Labeo putat mandati eum teneri nec esse probabilem sententiam existimantium ex hac causa agi posse depositi: uniuscuiusque enim contractus initium spectandum
1 et causam. Sed et si per collusionem procuratoris absolutus sit aduersarius, mandati eum teneri: sed si soluendo non sit, tunc de dolo actionem, aduersus reum qui per collusionem absolutus sit,
2 dandam ait. Sed et de lite quam suscepit exsequenda mandati
3 eum teneri constat. Si quis mandauerit alicui gerenda negotia eius qui ipse sibi mandauerat, habebit mandati actionem, quia et ipse tenetur (tenetur autem, quia agere potest): quamquam enim uolgo dicatur procuratorem ante litem contestatam facere procuratorem non posse, tamen mandati actio est: ad agendum enim
4 dumtaxat hoc facere non potest. Si tutores mandauerint contutori suo mancipium emendum pupillo et ille non emerit, an sit mandati actio, et utrum tantum mandati an uero et tutelae? et Iulianus distinguit: referre enim ait, cuius generis seruum tutores uni tutorum mandauerint ut emeret. nam si superuacuum seruum uel etiam onerosum, mandati actione tantum eum teneri, tutelae non teneri: si uero necessarium seruum, tunc et tutelae eum teneri non solum sed et ceteros: nam et si mandassent, tenerentur tutelae, cur seruum pupillo necessarium non comparauerunt: non sunt igitur excusati, quod contutori mandauerunt, quia emere debuerunt. plane habebunt nihilo minus mandati actionem, quia mandato non est obtemperatum. contra quoque Iulianus ait tutorem qui emit mandati actionem habere aduersus
5 contutores suos. Si liber homo, cum bona fide seruiret, mandauerit Titio ut redimeretur, et nummos ex eo peculio dederit quod ipsum sequi, non apud bonae fidei emptorem relinqui debuit, Titiusque pretio soluto liberum illum manumiserit, mox ingenuus pronuntiatus est, habere eum mandati actionem Iulianus ait aduersus eum cui se redimendum mandauit, sed hoc tantum inesse mandati iudicio, ut sibi actiones mandet quas habet aduersus eum a quo comparauit. plane si eam pecuniam dederit quae erat ex peculio ad bonae fidei emptorem pertinente, nullae ei, inquit Iulianus, mandari actiones possunt, quia nullas habet, cum ei suos nummos emptor dederit: quinimmo, inquit, ex uendito manebit obligatus, sed et haec actio inutilis est, quia quantum fuerit con-
6 secutus, tantum empti iudicio necesse habebit praestare. Mandati

actio tunc competit cum coepit interesse eius qui mandauit: ceterum si nihil interest, cessat mandati actio, et eatenus competit, quatenus interest. ut puta mandaui tibi, ut fundum emeres: si intererat mea emi, teneberis: ceterum si eundem hunc fundum ego ipse emi uel alius mihi neque interest aliquid, cessat mandati actio. mandaui, ut negotia gereres: si nihil deperierit, quamuis nemo gesserit, nulla actio est, aut si alius idonee gesserit, cessat mandati actio. et in similibus hoc idem erit probandum. Si igno- 7
rantes fideiussores debitorem soluisse, uel etiam acceptilatione siue pacto liberatum, ex substantia debitoris soluerunt, non tenebuntur mandati. Quod et ad actionem fideiussoris pertinet. et 8
hoc ex rescripto diuorum fratrum intellegere licet, cuius uerba haec sunt: 'Catullo Iuliano. Si hi qui pro te fideiusserant in 'maiorem quantitatem damnati quam debiti ratio exigebat, scientes 'et prudentes auxilium appellationis omiserunt, poteris mandati 'agentibus his aequitate iudicis tueri te.' igitur si ignorauerunt, excusata ignorantia est: si scierunt, incumbebat eis necessitas prouocandi, ceterum dolo uersati sunt, si non prouocauerunt. quid tamen, si paupertas eis non permisit? excusata est eorum inopia. sed et si testato conuenerunt debitorem, ut si ipse putaret appellaret, puto rationem eis constare. Dolo autem facere uidetur 9
qui id quod potest restituere non restituit. Proinde si tibi man- 10
daui, ut hominem emeres, tuque emisti, teneberis mihi, ut restituas. sed et si dolo emere neglexisti (forte enim pecunia accepta alii cessisti ut emeret) aut si lata culpa (forte si gratia ductus passus es alium emere), teneberis. sed et si seruus quem emisti fugit, si quidem dolo tuo, teneberis, si dolus non interuenit nec culpa, non teneberis nisi ad hoc, ut caueas, si in potestatem tuam peruenerit, te restituturum. sed et si restituas, et tradere debes. et si cautum est de euictione uel potes desiderare, ut tibi caueatur, puto sufficere, si mihi hac actione cedas, ut procuratorem me in rem meam facias, nec amplius praestes quam consecuturus sis.

9. PAULUS libro XXXII ad edictum.

De tuo etiam facto cauere debes.

10. ULPIANUS libro XXXI ad edictum.

Idemque et in fundo, si fundum emit procurator: nihil enim amplius quam bonam fidem praestare eum oportet qui procurat. Sed et si de sanitate serui procuratori cautum est aut caueri 1
potest aut de ceteris uitiis, idem erit dicendum. aut si culpa caueri non curauerit, condemnabitur. Si ex fundo quem mihi 2
emit procurator fructus consecutus est, hos quoque officio iudicis praestare eum oportet. Si procurator meus pecuniam meam 3
habeat, ex mora utique usuras mihi pendet. sed et si pecuniam meam faenori dedit usurasque consecutus est, consequenter dice-

mus debere eum praestare quantumcumque emolumentum sensit, siue ei mandaui siue non, quia bonae fidei hoc congruit, ne de alieno lucrum sentiat: quod si non exercuit pecuniam, sed ad usus suos conuertit, in usuras conuenietur, quae legitimo modo in regionibus frequentantur. denique Papinianus ait etiam si usuras exegerit procurator et in usus suos conuertit, usuras eum praestare
4 debere. Si quis Titio mandauerit, ut ab actoribus suis mutuam pecuniam acciperet, mandati eum non acturum Papinianus libro tertio responsorum scribit, quia de mutua pecunia eum habet obligatum: et ideo usuras eum petere non posse quasi ex causa
5 mandati, si in stipulationem deductae non sunt. Idem Papinianus libro eodem refert fideiussori condemnato, qui ideo fideiussit quia dominus procuratori mandauerat ut pecuniam mutuam acciperet, utilem actionem dandam quasi institoriam [1], quia et hic quasi praeposuisse eum mutuae pecuniae accipiendae uideatur.
6 Si cui mandauero, ut a Titio stipuletur, potero cum eo cui mandaui agere mandati, ut eum accepto liberet, si hoc uelim: uel, si malim, in hoc agam, ut eum deleget mihi uel si cui alii uoluero. et Papinianus libro eodem scribit, si mater pro filia dotem dederit eamque mandante filia uel ilico stipulata sit uel etiam postea,
7 mandati eam teneri, quamuis ipsa sit quae dotem dederit. Si quis ea quae procurator suus et serui gerebant ita demum rata esse mandauit si interuentu Sempronii gesta essent, et male pecunia credita sit, Sempronium, qui nihil dolo fecit, non teneri. et est uerum eum qui non animo procuratoris interuenit, sed affectionem amicalem promisit in monendis procuratoribus et actoribus et in regendis consilio, mandati non teneri, sed si quid
8 dolo fecerit, non mandati, sed magis de dolo teneri. Si mandauero procuratori meo, ut Titio pecuniam meam credat sine usuris, isque non sine usuris crediderit, an etiam usuras mihi restituere debeat, uideamus. et Labeo scribit restituere eum oportere, etiamsi hoc mandauerim, ut gratuitam pecuniam daret, quamuis, si periculo suo credidisset, cessaret, inquit Labeo, in usuris actio
9 mandati. Idem Labeo ait et uerum est reputationes quoque hoc iudicium admittere et, sicuti fructus cogitur restituere is qui procurat, ita sumptum quem in fructus percipiendos fecit deducere eum oportet: sed et si ad uecturas suas, dum excurrit in praedia, sumptum fecit, puto hos quoque sumptus reputare eum oportere, nisi si salariarius fuit et hoc conuenit, ut sumptus de suo
10 faceret ad haec itinera, hoc est de salario. Idem ait, si quid procurator citra mandatum in uoluptatem fecit, permittendum ei auferre quod sine damno domini fiat, nisi rationem sumptus
11 istius dominus admittit. Fideiussores et mandatores et si sine
12 iudicio soluerint, habent actionem mandati. Generaliter Iulianus ait, si fideiussor ex sua persona omiserit exceptionem qua reus uti non potuit, si quidem minus honestam, habere eum man-

[1] D. xix. 1. 13. 25.

dati actionem: quod si eam qua reus uti potuit, si sciens id fecit, non habiturum mandati actionem, si modo habuit facultatem rei conueniendi desiderandique, ut ipse susciperet potius iudicium uel suo uel procuratorio nomine. Si fideiussori donationis causa 13
acceptum factum sit a creditore, puto, si fideiussorem remunerari uoluit creditor, habere eum mandati actionem: multo magis, si mortis causa accepto tulisset creditor uel si eam liberationem legauit.

11. POMPONIUS libro III ex Plautio.

Si ei cui damnatus ex causa fideiussoria fueram heres postea extitero, habebo mandati actionem.

12. ULPIANUS libro XXXI ad edictum.

Si uero non remunerandi causa, sed principaliter donando fideiussori remisit actionem, mandati eum non acturum. Mar- 1
cellus autem fatetur, si quis donaturus fideiussori pro eo soluerit creditori, habere fideiussorem mandati actionem. Plane, inquit, 2
si filius familias uel seruus fuit fideiussor et pro his soluero donaturus eis, mandati patrem uel dominum non acturos, hoc ideo, quia non patri donatum uoluit. Plane si seruus fideiussor 3
soluerit, dominum mandati acturum idem Marcellus ibidem ait. Si filius familias non iussu patris fideiusserit, cessat mandati 4
actio, si nihil sit in peculio: quod si iussu, uel ex peculio solutum est, multo magis habet pater mandati. Si filio familias mandaui, 5
ut pro me solueret, patrem, siue ipse soluerit siue filius ex peculio, mandati acturum Neratius ait, quod habet rationem: nihil enim mea interest, quis soluat. Si filio familias mandauero, ut pro 6
me solueret, et emancipatus soluat, uerum est in factum actionem filio dandam, patrem autem post emancipationem soluentem negotiorum gestorum actionem habere. Contrario iudicio expe- 7
riuntur qui mandatum susceperunt, ut puta qui rerum uel rei unius procurationem susceperunt. Inde Papinianus quaerit, si 8
patronus praedium quod emerat, pro quo pretii bessem exsoluerat, iusserit liberto suo tradi, ut ille residuum pretii redderet, deinde reddito pretio uendenti fundum patrono libertus consenserit, trientis pretium an libertus possit repetere. et ait, si mandatum suscepit initio libertus, non donatum accepit, contrario iudicio posse eum pretium repetere quod deductis mercedibus, quas medio tempore percepit, superest: quod si donationem patronus in libertum contulit, uideri et postea libertum patrono donasse. Si 9
mihi mandaueris, ut rem tibi aliquam emam, egoque emero meo pretio, habebo mandati actionem de pretio reciperando: sed et si tuo pretio, impendero tamen aliquid bona fide ad emptionem rei, erit contraria mandati actio: aut si rem emptam nolis recipere: simili modo et si quid aliud mandaueris et in id sumptum fecero. nec tantum id quod impendi, uerum usuras quoque consequar.

usuras autem non tantum ex mora esse admittendas, uerum iudicem aestimare debere, si exegit a debitore suo quis et soluit, cum uberrimas usuras consequeretur, aequissimum enim erit rationem eius rei haberi: aut si ipse mutuatus grauibus usuris soluit. sed et si reum usuris non releuauit, ipsi autem et usurae absunt, uel si minoribus releuauit, ipse autem maioribus faenus accepit, ut fidem suam liberaret, non dubito debere eum mandati iudicio et usuras consequi. et (ut est constitutum) totum hoc ex
10 aequo et bono iudex arbitrabitur. Dedi tibi pecuniam, ut creditori meo exsoluas: non fecisti: praestabis mihi usuras, quo casu et a me creditor pecuniam debitam cum usuris recepturus sit: et ita
11 imperator Seuerus Hadriano Demonstrati rescribsit. Si adulescens luxuriosus mandet tibi, ut pro meretrice fideiubeas, idque tu sciens mandatum susceperis, non habebis mandati actionem, quia simile est, quasi perdituro pecuniam sciens credideris. sed et si ulterius directo mandauerit tibi, ut meretrici pecuniam credas, non obli-
12 gabitur mandati, quasi aduersus bonam fidem mandatum sit. Cum quidam talem epistulam scripsisset amico suo: 'rogo te, commen-'datum habeas Sextilium Crescentem amicum meum,' non obligabitur mandati, quia commendandi magis hominis quam mandandi
13 causa scripta est. Si quis mandauerit filio familias credendam pecuniam non contra senatus consultum accipienti, sed ex ea causa ex qua de peculio uel de in rem uerso uel quod iussu pater teneretur, erit licitum mandatum. hoc amplius dico, si, cum dubitarem, utrum contra senatus consultum acciperet an non, nec essem daturus contra senatus consultum accipienti, intercesserit qui diceret non accipere contra senatus consultum, et 'periculo 'meo crede,' dicat, 'bene credis:' arbitror locum esse mandato
14 et mandati eum teneri. Si post creditam pecuniam mandauero creditori credendam, nullum esse mandatum rectissime Papinianus ait. plane si, ut exspectares nec urgueres debitorem ad solutionem, mandauero tibi, ut ei des interuallum, periculoque meo pecuniam fore dicam, uerum puto omne nominis periculum
15 debere ad mandatorem pertinere. Idem ait, si tutor mandet suscipi uel probari nomen quod fecerat, teneri eum mandati,
16 scilicet quondam pupillo suo uel curatori eius. Si mandauero exigendam pecuniam, deinde uoluntatem mutauero, an sit mandati actio uel mihi uel heredi meo? et ait Marcellus cessare mandati actionem, quia extinctum est mandatum finita uoluntate. quod si mandaueris exigendam, deinde prohibuisti, exactamque re-
17 cepisti, debitor liberabitur. Idem Marcellus scribit, si, ut post mortem sibi monumentum fieret, quis mandauit, heres eius poterit mandati agere. illum uero qui mandatum suscepit, si sua pecunia fecit, puto agere mandati, si non ita ei mandatum est, ut sua pecunia faceret monumentum. potuit enim agere etiam cum eo qui mandauit, ut sibi pecuniam daret ad faciendum, maxime si iam quaedam ad faciendum parauit.

13. GAIUS libro X ad edictum prouinciale.

Idem est et si mandaui tibi, ut post mortem meam heredibus meis emeres fundum.

14. ULPIANUS libro XXXI ad edictum.

Heredem fideiussoris, si soluerit, habere mandati actionem dubium non est. sed si uendiderit hereditatem et emptor soluerit, an habeat mandati actionem, quaeritur. et Iulianus libro tertio decimo scribit idcirco heredem habere mandati actionem, quia tenetur iudicio ex empto, ut praestet actiones suas, idcircoque competere ex empto actionem, quia potest praestare. Si fideiussori duo heredes extiterint et alter eorum a coherede 1
emerit hereditatem, deinde omne quod defunctus fideiusserat stipulatori soluerit, habebit aut ex stipulatu aut ex empto obligatum coheredem suum: idcirco is mandati actionem habebit.

15. PAULUS libro II ad Sabinum.

Si mandassem tibi, ut fundum emeres, postea scripsissem, ne emeres, tu, antequam scias me uetuisse, emisses, mandati tibi obligatus ero, ne damno adficiatur is qui suscipit mandatum.

16. ULPIANUS libro XXXI ad edictum.

Si quis mihi mandauerit in meo aliquid facere et fecero, quaesitum est, an sit mandati actio. et ait Celsus libro septimo digestorum hoc respondisse se, cum Aurelius Quietus hospiti suo medico mandasse diceretur, ut in hortis eius quos Rauennae habebat, in quos omnibus annis secedere solebat, sphaeristerium et hypocausta et quaedam ipsius ualetudini apta sua inpensa faceret: deducto igitur, quanto sua aedificia pretiosiora fecisset, quod amplius impendisset posse eum mandati iudicio persequi.

17. PAULUS libro VII ad Sabinum.

Si mandauero tibi, ut a Titio decem exigeres, et ante exacta ea mandati tecum egero, si ante rem iudicatam exegeris, condemnandum te esse constat.

18. ULPIANUS libro XL ad Sabinum.

Qui patitur ab alio mandari, ut sibi credatur, mandare intellegitur.

19. IDEM libro XLIII ad Sabinum.

Si seruus meus de semet emendo mandaret, ut redimatur, Pomponius eleganter tractat, an is qui seruum redemerit ultro

conuenire possit uenditorem, ut seruum recipiat, quoniam mandati actio ultro citroque est. sed esse iniquissimum Pomponius ait ex facto serui mei cogi me seruum recipere, quem in perpetuum alienari uolueram, nec magis in hunc casum debeo mandati teneri quam ut eum tibi uenderem.

20. PAULUS libro XI ad Sabinum.

Ex mandato apud eum qui mandatum suscepit nihil remanere oportet, sicuti nec damnum pati debet, si exigere faeneratam
1 pecuniam non potuit. Fideiussori negotiorum gestorum est actio, si pro absente fideiusserit: nam mandati actio non potest competere, cum non antecesserit mandatum.

21. ULPIANUS libro XLVII ad Sabinum.

Cum mandatu alieno pro te fideiusserim, non possum aduersus te habere actionem mandati, quemadmodum qui alienum mandatum intuitus spopondit. sed si non utique unius, sed utriusque mandatum intuitus id fecerim, habebo mandati actionem etiam aduersus te, quemadmodum, si duo mihi mandassent ut tibi crederem, utrumque haberem obligatum.

22. PAULUS libro XXXII ad edictum.

Si mandauero tibi, ut pro me in diem fideiubeas tuque pure fideiusseris et solueris, utilius respondebitur, interim non esse
1 tibi mandati actionem, sed cum dies uenerit. Item tractatum est, si, cum in diem deberem, mandatu meo in diem fideiusseris et ante diem solueris, an statim habeas mandati actionem. et quidem putant praesentem quidem esse mandati actionem, sed tanti minorem, quanti mea intersit superueniente die solutum fuisse. sed melius est dici interim[1] nec huius summae mandati agi posse, quando nonnullum adhuc commodum meum sit, ut nec
2 hoc ante diem soluam. Interdum euenit, ut meum negotium geram et tamen utilem habeam mandati actionem: ueluti cum debitor meus periculo suo debitorem suum mihi delegat aut cum rogatu fideiussoris cum reo experior: nam quamuis debitum meum persequar, nihilo minus et illius negotium gero: igitur quod minus
3 seruauero, consequar mandati actione. Si hi quorum res ueneunt quas pignori dederunt supposuerunt emptores et eis emendas res mandent, mandatum intellegitur, licet quantum ad meram rationem mandatum non constitit: nam cum rem tuam emas, nulla
4 emptio est[2] in tua persona rei tuae. Iulianus scripsit mandati obligationem consistere etiam in rem eius qui mandatum suscipit ex eo maxime probari quod, si pluribus heredibus uendentibus uni mandauero, ut rem hereditariam emeret, etiam pro ea parte

[1] D. xlv. 1. 38. 16. [2] D. xiii. 7. 40; xviii. 1. 16. pr.

qua heres sit obligatur mandati actione et obligat: et sane si ille propter hoc extraneo rem non addixerit, quod mandatum susceperat, ex bona fide esse praestare ei pretium, quanti uendere poterat: et contra si emptor ad emptionem rei sibi necessariae idcirco non accesserat quod heredi praecepisset se ei empturum, aequissimum esse mandati iudicio praestari, quanti eius interfuit emptam rem habere. Is cuius bona publicata sunt mandare alicui 5
potest, ut ea emat, et, si emerit, utilis erit mandati actio, si non praestet fidem: quod ideo receptum est, quia publicatis bonis quidquid postea adquiritur non sequitur fiscum. Qui aedem 6
sacram spoliandam, hominem uulnerandum, occidendum, mandatum suscipiat, nihil mandati iudicio consequi potest propter turpitudinem mandati. Si tibi centum dedero, ut ea Titio dares, 7
tuque non dederis, sed consumpseris, et mandati et furti teneri te Proculus ait: aut, si ita dederim, ut quae uelles dares, mandati tantummodo. Si mandauerim seruo tuo, ut quod tibi debeam 8
solueret meo nomine, Neratius scribit, quamuis mutuatus seruus pecuniam rationibus tuis quasi a me receptam intulerit, tamen, si nummos a creditore non ita acceperit ut meo nomine daret, nec liberari me nec te mandati mecum acturum: quod si sic mutuatus sit ut pecuniam meo nomine daret, utrumque contra esse: nec referre, alius quis an idem ipse seruus nomine tuo quod pro me soluebatur acceperit. et hoc uerius est, quoniam quotiens suos nummos accipit creditor, non contingit liberatio debitori. Fu- 9
gitiuus meus cum apud furem esset, pecuniam adquisiit et ex ea seruos parauit eosque Titius per traditionem a uenditore accepit. Mela ait mandati actione me consecuturum, ut restituat mihi Titius, quia seruus meus mandasse Titio uidebatur, ut per traditionem acciperet, si modo rogatu serui hoc fecerit: quod si sine uoluntate eius uenditor Titio tradiderit, tunc posse me ex empto agere, ut mihi eos uenditor traderet, uenditoremque per condictionem a Titio repetiturum, si seruos tradiderit Titio quos non debuerit, cum debere se existimaret. Si curator bonorum uen- 10
ditionem quidem fecerit, pecuniam autem creditoribus non soluerit, Trebatius Ofilius Labeo responderunt his qui praesentes fuerunt competere aduersus eum mandati actionem, his autem qui absentes fuerunt negotiorum gestorum actionem esse. atquin si praesentium mandatum exsecutus id egit, negotiorum gestorum actio absentibus non est nisi forte aduersus eos qui mandauerunt curatori, tamquam si negotia absentium gesserint: quod si, cum soli creditores se esse existimarent, id mandauerint, in factum actio absentibus danda est in eos qui mandauerint. Sicut autem 11
liberum est mandatum non suscipere[1], ita susceptum consummari oportet, nisi renuntiatum sit (renuntiari autem ita potest, ut integrum ius mandatori reseruetur uel per se uel per alium eandem rem commode explicandi) aut si redundet in eum captio qui

[1] D. xiii. 6. 17. 3.

suscepit mandatum. et quidem si is cui mandatum est ut aliquid mercaretur mercatus non sit neque renuntiauerit se non empturum, idque sua non alterius culpa fecerit, mandati actione teneri eum conuenit: hoc amplius tenebitur, sicuti Mela quoque scripsit, si eo tempore per fraudem renuntiauerit, cum iam recte emere non posset.

23. HERMOGENIANUS libro II iuris epitomarum.

Sane si ualetudinis aduersae uel capitalium inimicitiarum

24. PAULUS libro II sententiarum.

seu ob inanes[1] rei actiones

25. HERMOGENIANUS libro II iuris epitomarum.

seu ob aliam iustam causam excusationes alleget, audiendus est.

26. PAULUS libro XXXII ad edictum.

Inter causas omittendi mandati etiam mors mandatoris est: nam mandatum soluitur morte. si tamen per ignorantiam impletum est, competere actionem utilitatis causa dicitur. Iulianus quoque scripsit mandatoris morte solui mandatum, sed obliga-
1 tionem aliquando durare. Si quis debitori suo mandauerit, ut Titio solueret, et debitor mortuo eo, cum id ignoraret, soluerit,
2 liberari eum oportet[2]. Abesse intellegitur pecunia fideiussori etiam si debitor ab eo delegatus sit creditori, licet is soluendo non fuerit, quia bonum nomen facit creditor, qui admittit debito-
3 rem delegatum. Si is qui fideiussori donare uult creditorem eius habeat debitorem suum eumque liberauerit, continuo aget fideiussor mandati, quatenus nihil intersit utrum nummos soluerit
4 creditori an eum liberauerit. Praeterea sciendum est non plus fideiussorem consequi debere mandati iudicio quam quod soluerit.
5 Mandatu tuo fideiussi decem et procuratori creditoris solui: si uerus procurator fuit, statim mandati agam: quod si procurator
6 non est, repetam ab eo. Non omnia quae inpensurus non fuit mandator imputabit, ueluti quod spoliatus sit a latronibus aut naufragio res amiserit uel languore suo suorumque adpraehensus quaedam erogauerit: nam haec magis casibus quam mandato im-
7 putari oportet[3]. Sed cum seruus quem mandatu meo emeras furtum tibi fecisset, Neratius ait mandati actione te consecuturum ut seruus tibi noxae dedatur, si tamen sine culpa tua id acciderit: quod si ego scissem talem esse seruum nec praedixissem, ut possis praecauere, tunc quanti tua intersit tantum
8 tibi praestari oportet[4]. Faber mandatu amici sui emit seruum

[1] D. iv. 3. 6. [2] D. xxxix. 5. 19. 3. [3] D. xvii. 2. 52. 4.
[4] D. xlvii. 2. 61. 5.

decem et fabricam docuit, deinde uendidit eum uiginti, quos mandati iudicio coactus est soluere: mox quasi homo non erat sanus, emptori damnatus est: Mela ait non praestaturum id ei mandatorem, nisi posteaquam emisset sine dolo malo eius hoc uitium habere coeperit seruus. sed si iussu mandatoris eum docuerit, contra fore: tunc enim et mercedem et cibaria consecuturum, nisi si ut gratis doceret rogatus sit.

27. GAIUS libro IX ad edictum prouinciale.

Si quis alicui scripserit ut debitorem suum liberet, seque eam pecuniam quam is debuerit, soluturum, mandati actione tenetur. Si seruum ea lege tibi tradidero ut eum post mortem meam 1
manumitteres, constitit obligatio: potest autem et in mea quoque persona agendi causa interuenire, ueluti si paenitentia acta seruum reciperare uelim. Qui mandatum suscepit, si potest id explere, 2
deserere promissum officium non debet, alioquin quanti mandatoris intersit damnabitur: si uero intellegit explere se id officium non posse, id ipsum cum primum poterit debet mandatori nuntiare, ut is si uelit alterius opera utatur: quod si, cum possit nuntiare, cessauerit, quanti mandatoris intersit tenebitur: si aliqua ex causa non poterit nuntiare, securus erit. Morte quoque eius 3
cui mandatum est, si is integro adhuc mandato decesserit, soluitur mandatum et ob id heres eius, licet exsecutus fuerit mandatum, non habet mandati actionem. Impendia mandati exsequendi 4
gratia facta, si bona fide facta sunt, restitui omnimodo debent, nec ad rem pertinet quod is qui mandasset potuisset, si ipse negotium gereret, minus impendere. Si mandatu meo Titio cre- 5
dideris et mecum mandati egeris, non aliter condemnari debeo quam si actiones tuas, quas aduersus Titium habes, mihi praestiteris. sed si cum Titio egeris, ego quidem non liberabor, sed in id dumtaxat tibi obligatus ero quod a Titio seruare non potueris.

28. ULPIANUS libro XIV ad edictum.

Papinianus libro tertio quaestionum ait mandatorem debitoris soluentem ipso iure reum non liberare (propter mandatum enim suum soluit et suo nomine) ideoque mandatori actiones putat aduersus reum cedi debere.

29. IDEM libro VII disputationum.

Si fideiussor conuentus, cum ignoraret non fuisse debitori numeratam pecuniam, soluerit ex causa fideiussionis, an mandati iudicio persequi possit id quod soluerit, quaeritur. et si quidem sciens praetermiserit exceptionem uel doli uel non numeratae pecuniae, uidetur dolo uersari (dissoluta enim neglegentia prope dolum est): ubi uero ignorauit, nihil est quod ei imputetur. pari ratione et si aliqua exceptio debitori competebat, pacti forte conuenti uel cuius

alterius rei, et ignarus hanc exceptionem non exercebit, dici oportet mandati ei actionem competere: potuit enim atque debuit reus promittendi certiorare fideiussorem suum, ne forte ignarus
1 soluat indebitum. Non male tractabitur, si, cum ignoraret fideiussor inutiliter se obligatum, soluerit, an mandati actionem habeat. et si quidem factum ignorauit, recipi ignorantia eius
2 potest, si uero ius, aliud dici debet. Si, cum debitor soluisset, ignarus fideiussor soluerit, puto eum mandati habere actionem: ignoscendum est enim ei, si non diuinauit debitorem soluisse: debitor enim debuit notum facere fideiussori iam se soluisse, ne forte creditor obrepat et ignorantiam eius circumueniat et excutiat
3 ei summam in quam fideiussit. Hoc idem tractari et in fideiussore potest, si, cum soluisset, non certiorauit reum, sic deinde reus soluit quod soluere eum non oportebat. et credo, si, cum posset eum certiorare, non fecit, oportere mandati agentem fideiussorem repelli: dolo enim proximum est, si post solutionem non nuntiauerit debitori: cedere autem reus indebiti actione fide-
4 iussori debet, ne duplum creditor consequatur. Quaedam tamen etsi sciens omittat fideiussor, caret fraude, ut puta si exceptionem procuratoriam omisit siue sciens siue ignarus: de bona fide enim agitur, cui non congruit de apicibus iuris disputare, sed de hoc
5 tantum, debitor fuerit nec ne. In omnibus autem uisionibus[1], quae praepositae sunt, ubi creditor uel non numeratam pecuniam accipit uel numeratam iterum accepit, repetitio contra eum competit, nisi ex condemnatione fuerit ei pecunia soluta: tunc enim propter auctoritatem rei iudicatae repetitio quidem cessat, ipse autem stellionatus[2] crimine propter suam calliditatem plectetur.
6 Fideiussor, si solus tempore liberatus tamen soluerit creditori, recte mandati habebit actionem aduersus reum: quamquam enim iam liberatus soluit, tamen fidem impleuit et debitorem liberauit: si igitur paratus sit defendere reum aduersus creditorem, aequissimum est mandati iudicio eum quod soluit reciperare, et ita Iuliano uidetur.

30. IULIANUS libro XIII digestorum.

Si hominem tibi dedero ut eum manumitteres, et postea procurator meus prohibuerit ne manumitteres, an mandati agere possim, si tu eum manumiseris? respondi, si procurator iustam causam habuit interpellandi manumissionem serui, quem in hoc solum acceperam ut manumitterem, ueluti si compererit eum postea falsas rationes confecisse, insidias uitae prioris domini struxisse, tenebor nisi denuntiationi procuratoris paruero: si uero nulla iusta causa procuratori fuit denuntiandi ne seruus manumitteretur, non poterit mecum agi, quamuis ad libertatem eum perduxerim.

[1] Const. Tanta. 14. [2] D. xlvii. 20.

31. IDEM libro XIV digestorum.

Si negotia mea mandauero gerenda ei qui mihi actione in quadruplum tenebatur, post annum uero in simplum, etsi post annum cum eo mandati agam, praestare mihi quadruplum debebit: nam qui alterius negotia administranda suscipit id praestare debet in sua persona quod in aliorum.

32. IDEM libro III ad Urseium Ferocem.

Si hereditatem aliter aditurus non essem quam cautum mihi fuisset damnum praestari et hoc mandatum intercessisset, fore mandati actionem existimo. si quis autem mandauerit alicui, ne legatum a se repellat, longe ei dissimile esse: nam legatum adquisitum numquam illi damno esse potuit: hereditas interdum damnosa est. et in summa quicumque contractus tales sunt ut quicumque eorum nomine fideiussor obligari posset, et mandati obligationem consistere puto: neque enim multo referre, praesens quis interrogatus fideiubeat an absens uel praesens mandet. praeterea uolgo animaduertere licet mandatu creditorum hereditates suspectas adiri, quos mandati iudicio teneri procul dubio est.

33. IDEM libro IV ex Minicio.

Rogatus ut fideiuberet si in minorem summam se obligauit, recte tenetur: si in maiorem, Iulianus uerius putat, quod a plerisque responsum est, eum qui maiorem summam quam rogatus erat fideiussisset hactenus mandati actionem habere quatenus rogatus esset, quia id fecisset quod mandatum ei est: nam usque ad eam summam in quam rogatus erat fidem eius spectasse uidetur qui rogauit.

34. AFRICANUS libro VIII quaestionum.

Qui negotia Lucii Titii procurabat, is, cum a debitoribus eius pecuniam exegisset, epistulam ad eum emisit, qua significaret certam summam ex administratione apud se esse eamque creditam sibi se debiturum cum usuris semissibus: quaesitum est, an ex ea causa credita pecunia peti possit et an usurae peti possint. respondit non esse creditam: alioquin dicendum ex omni contractu nuda pactione pecuniam creditam fieri posse. nec huic simile esse, quod, si pecuniam apud te depositam conuenerit ut creditam habeas, credita fiat, quia tunc nummi, qui mei erant, tui fiunt: item quod, si a debitore meo iussero te accipere pecuniam, credita fiat, id enim benigne receptum est. his argumentum esse eum qui, cum mutuam pecuniam dare uellet, argentum uendendum dedisset, nihilo magis pecuniam creditam recte petiturum: et tamen pecuniam ex argento redactam periculo eius fore qui accepisset argentum. et in proposito igitur dicendum actione man-

dati obligatum fore procuratorem, ut, quamuis ipsius periculo nummi fierent, tamen usuras de quibus conuenerit praestare
1 debeat. Cum heres ex parte esses, mandaui tibi, ut praedium hereditarium mihi emeres certo pretio: emisti. pro coheredum quidem partibus non dubie mandati actio est inter nos. pro tua autem parte posse dubitari ait, utrumne ex empto an mandati agi oporteat: neque enim sine ratione quem existimaturum pro hac parte sub condicione contractam emptionem. quod quidem maxime quaeri pertinere ait, ut, si forte prius quam emptio fieret decesserim et tu, cum scires me decessisse, propter mandatum meum alii uendere nolueris, an heres meus eo nomine tibi sit obligatus, et retro, si alii uendideris, an heredi meo tenearis. nam si quidem sub condicione emptio facta uidetur, potest agi, quemadmodum si quaeuis alia condicio post mortem exstitisset: sin uero perinde mandati agendum sit ac si alienum fundum emi mandassem, morte insecuta, cum id scieris, resoluto mandato nullam tibi actionem cum herede meo fore. sed et si mandati agendum esset, eadem praestanda quae praestarentur si ex empto ageretur.

35. NERATIUS libro V membranarum.

Si fundum qui ex parte tuus est mandaui tibi ut emeres mihi, uerum est mandatum posse ita consistere ut mihi ceteris partibus redemptis etiam tuam partem praestare debeas. sed si quidem certo pretio emendas eas mandauerim, quanticumque aliorum partes redemeris, sic et tua pars coartabitur ut non abundet mandati quantitatem in quam tibi emendum totum mandaui: sin autem nullo certo pretio constituto emere tibi mandauerim tuque ex diuersis pretiis partes ceterorum redemeris, et tuam partem uiri boni arbitratu aestimato pretio dari oportet,

36. IAUOLENUS libro VII ex Cassio.

ita ut omnes summas maiores et minores coaceruet et ita portionem ei qui mandatum suscepit praestet. quod et plerique pro-
1 bant. Simili modo et in illa specie, ubi certo pretio tibi emere mandaui et aliarum partium nomine commode negotium gessisti et uilius emeris, pro tua parte tantum tibi praestatur quanti interest tua, dummodo intra id pretium quod mandato continetur. quid enim fiet si exiguo pretio hi cum quibus tibi communis fundus erat rem abicere, uel necessitate rei familiaris uel alia causa, cogerentur? non etiam tu ad idem dispendium deduceris. sed nec lucrum tibi ex hac causa adquirere debes, cum mandatum gratuitum esse debet: neque enim tibi concedendum est propter hoc uenditionem impedire, quod animosiorem eius rei emptorem
2 esse quam tibi mandatum est cognoueris. Quod si fundum qui per partes uenit emendum tibi mandassem, sed ita ut non aliter

mandato tenear, quam si totum fundum emeres: si totum emere non potueris, in partibus emendis tibi negotium gesseris (siue habueris in eo fundo partem siue non) et eueniet ut is cui tale mandatum datum est periculo suo interim partes emat et, nisi totum emerit, ingratis eas retineat. nam propius est ut cum huiusmodi incommodis mandatum suscipi possit praestarique officium et in partibus emendis perinde atque in toto debeat ab eo qui tale mandatum sua sponte suscepit. Quod si mandassem tibi, 3
ut fundum mihi emeres, non addito eo ut non aliter mandato tenear, quam si totum emeres, et tu partem uel quasdam partes eius emeris, tum habebimus sine dubio inuicem mandati actionem, quamuis reliquas partes emere non potuisses.

37. AFRICANUS libro VIII quaestionum.

Hominem certum pro te dari fideiussi et solui: cum mandati agatur, aestimatio eius ad id potius tempus quo solutus sit, non quo agatur, referri debet, et ideo etiamsi mortuus fuerit, nihilo minus utilis ea actio est. aliter in stipulatione seruatur: nam tunc id tempus spectatur quo agitur, nisi forte aut per promissorem steterit quo minus sua die solueret, aut per creditorem, quo minus acciperet: etenim neutri eorum frustratio sua prodesse debet.

38. MARCELLUS libro singulari responsorum.

Lucius Titius Publio Maeuio filio naturali domum communem permisit non donationis causa creditori filii obligare: postea Maeuio defuncto relicta pupilla tutores eius iudicem aduersus Titium acceperunt et Titius de mutuis petitionibus: quaero, an domus pars quam Titius obligandam filio suo accommodauit arbitratu iudicis liberari debeat. Marcellus respondit, an et quando debeat liberari, ex persona debitoris, itemque ex eo quod inter contrahentes actum esset, ac tempore quo res de qua quaereretur obligata fuisset, iudicem aestimaturum: est enim earum specierum iudicialis quaestio, per quam res expediatur. Non ab- 1
similis illa quae frequentissime agitari solet, fideiussor an et prius quam soluat agere possit, ut liberetur. nec tamen semper exspectandum est, ut soluat aut iudicio accepto condemnetur, si diu in solutione reus cessabit aut certe bona sua dissipabit, praesertim si domi pecuniam fideiussor non habebit, qua numerata creditori mandati actione reum conueniat.

39. NERATIUS libro VII membranarum.

Et Aristoni et Celso patri placuit posse rem hac condicione deponi[1] mandatumque suscipi, ut res periculo eius sit qui depositum uel mandatum suscepit: quod et mihi uerum esse uidetur.

[1] D. ii. 14. 7. 15; xvi. 3. 1. 35.

40. PAULUS libro IX ad edictum.

Si pro te praesente et uetante fideiusserim, nec mandati actio nec negotiorum gestorum est: sed quidam utilem putant dari oportere: quibus non consentio, secundum quod et Pomponio uidetur.

41. GAIUS libro III ad edictum prouinciale.

Potest et ab una dumtaxat parte mandati iudicium dari: nam si is qui mandatum suscepit egressus fuerit mandatum, ipsi quidem mandati iudicium non competit, at ei qui mandauerit aduersus eum competit.

42. ULPIANUS libro XI ad edictum.

Si mandauero tibi, ut excuteres vires[1] hereditatis, et tu, quasi minor sit, eam a me emeris, et mandati mihi teneberis. tantundem et si tibi mandaui, ut uires excuteres eius cui eram crediturus et renuntiaueris eum idoneum esse.

43. IDEM libro XXIII ad edictum.

Qui mandatum suscepit, ut pecunias in diem collocaret, isque hoc fecerit, mandati conueniendus est, ut cum dilatione temporis actionibus cedat.

44. IDEM libro LXII ad edictum.

Dolus est si quis nolit persequi quod persequi potest, aut si quis nolit quod exegerit soluere.

45. PAULUS libro V ad Plautium.

Si mandatu meo fundum emeris, utrum cum dederis pretium ageres mecum mandati, an et antequam des, ne necesse habeas res tuas uendere? et recte dicitur in hoc esse mandati actionem, ut suscipiam obligationem quae aduersus te uenditori competit: nam et ego tecum agere possum, ut praestes mihi aduersus uen-
1 ditorem empti actiones. Sed si mandatu meo iudicium suscepisti, manente iudicio sine iusta causa non debes mecum agere, ut transferatur iudicium in me: nondum enim perfecisti mandatum.
2 Item si, dum negotia mea geris, alicui de creditoribus meis promiseris, et antequam soluas dicendum est te agere posse, ut obligationem suscipiam: aut si nolit creditor obligationem mutare,
3 cauere tibi debeo defensurum te. Si iudicio te sisti promisero nec exhibuero, et antequam praestem, mandati agere possum, ut
4 me liberes: uel si pro te reus promittendi factus sim. Sed si

[1] D. xix. 2. 60. 4.

mandauero tibi, ut creditori meo soluas, tuque expromiseris et ex ea causa damnatus sis, humanius est et in hoc casu mandati actionem tibi competere. Quotiens autem ante solutam pecuniam mandati agi posse diximus, faciendi causa, non dandi tenebitur reus: et est aequum, sicut mandante aliquo actionem nacti cogimur eam praestare iudicio mandati, ita ex eadem causa obligatos habere mandati actionem, ut liberemur. Si fideiussor multiplicauerit summam in quam fideiussit, sumptibus ex iusta ratione factis, totam eam praestabit is pro quo fideiussit. Quod mihi debebas a debitore tuo stipulatus sum periculo tuo: posse me agere tecum mandati in id quod minus ab illo seruare potero Nerua Atilicinus aiunt, quamuis id mandatum ad tuam rem pertineat, et merito: tunc enim liberatur is qui debitorem delegat, si nomen eius creditor secutus est, non cum periculo debitoris ab eo stipulatur. Idem iuris est si mandatu fideiussoris cum reo egissem, quia sequenti mandato liberaretur ex priore causa. 5 6 7 8

46. IDEM libro LXXIV ad edictum.

Si quis pro eo spoponderit qui ita promisit: 'si Stichum non 'dederis, centum milia dabis?' et Stichum redemerit uilius et soluerit, ne centum milium stipulatio committatur, constat posse eum mandati agere. igitur commodissime illa forma in mandatis seruanda est, ut, quotiens certum mandatum sit, recedi a forma non debeat: at quotiens incertum uel plurium causarum, tunc, licet aliis praestationibus exsoluta sit causa mandati quam quae ipso mandato inerant, si tamen hoc mandatori expedierit, mandati erit actio.

47. POMPONIUS libro III ex Plautio.

Iulianus ait, si fideiussori uxor doti promiserit quod ei ex causa fideiussoria debeat, nuptiis secutis confestim mandati aduersus debitorem agere eum posse, quia intellegitur abesse ei pecunia eo quod onera matrimonii sustineret. Si is qui pro te hominem dare fideiussit alienum hominem stipulatori dederit, nec ipse liberatur nec te liberat et ideo mandati actionem tecum non habet. sed si stipulator eum hominem usuceperit, dicendum esse Iulianus ait liberationem contingere: eo ergo casu mandati actio post usucapionem demum tecum erit. 1

48. CELSUS libro VII digestorum.

Quintus Mucius Scaeuola ait, si quis sub usuris creditam pecuniam fideiussisset, et reus in iudicio conuentus cum recusare uellet sub usuris creditam esse pecuniam, et fideiussor soluendo usuras potestatem recusandi eas reo sustulisset, eam pecuniam a reo non petiturum. sed si reus fideiussori denuntiasset, ut recusaret sub usuris debitam esse, nec is propter suam existimationem recusare uoluisset, quod ita soluerit, a reo petiturum. hoc bene censuit

Scaeuola: parum enim fideliter facit fideiussor in superiore casu, quod potestatem eximere reo uidetur suo iure uti: ceterum in posteriore casu non oportet esse noxiae fideiussori, si pepercisset
1 pudori suo. Cum mando tibi, ut credendo pecuniam negotium mihi geras mihique id nomen praestes, meum in eo periculum,
2 meum emolumentum sit, puto mandatum posse consistere. Ceterum ut tibi negotium geras, tui arbitrii sit nomen, id est ut cuiuis credas, tu recipias usuras, periculum dumtaxat ad me pertineat, iam extra mandati formam est, quemadmodum si mandem, ut mihi quemuis fundum emas.

49. MARCELLUS libro VI digestorum.

Seruum Titii emi ab alio bona fide et possideo: mandatu meo eum Titius uendidit[1], cum ignoraret suum esse, uel contra ego uendidi illius mandatu, cum forte is cui heres exstiterit eum emisset: de iure euictionis et de mandatu quaesitum est. et puto Titium, quamuis quasi procurator uendidisset, obstrictum emptori, neque, si rem tradidisset, uindicationem ei concedendam, et idcirco mandati eum non teneri, sed contra mandati agere posse, si quid eius interfuisset, quia forte uenditurus non fuerit. contra mandator, si rem ab eo uindicare uelit, exceptione doli summouetur et aduersus uenditorem testatoris sui habet ex empto iure hereditario actionem.

50. CELSUS libro XXXVIII digestorum.

Si is qui negotia fideiussoris gerebat ita soluit stipulatori ut reum fideiussoremque liberaret, idque utiliter fecit, negotiorum gestorum actione fideiussorem habet obligatum, nec refert, ratum habuit nec ne fideiussor. sed fideiussor etiam antequam solueret procuratori pecuniam, simul ac ratum habuisset, haberet tamen
1 mandati actionem. Siue, cum frumentum deberetur, fideiussor Africum dedit, siue quid ex necessitate soluendi plus impendit quam est pretium solutae rei, siue Stichum soluit isque decessit aut debilitate flagitioue ad nullum pretium sui redactus est, id mandati iudicio consequeretur.

51. IAUOLENUS libro IX ex Cassio.

Fideiussor quamuis per errorem ante diem pecuniam soluerit, repetere tamen ab eo non potest, ac ne mandati quidem actionem, antequam dies soluendi ueniat, cum reo habebit.

52. IDEM libro I epistularum.

Fideiussorem, si sine adiectione bonitatis[2] tritici pro altero triticum spopondit, quodlibet triticum dando reum liberare posse

[1] D. xli. 1. 35. [2] D. xlv. 1. 75. 2.

existimo: a reo autem non aliud triticum repetere poterit, quam quo pessimo tritico liberare se a stipulatore licuit. itaque si paratus fuerit reus, quod dando ipse creditori liberari potuit, fideiussori dare, et fideiussor id quod dederit, id est melius triticum, condicet, exceptione eum doli mali summoueri existimo.

53. PAPINIANUS libro IX quaestionum.

Qui fide alterius pro alia fideiussit praesente et non recusante, utrosque obligatos habet iure mandati: quod si pro inuito uel ignorante alterutrius mandatum secutus fideiussit, eum solum conuenire potest qui mandauit, non etiam reum promittendi: nec me mouet quod pecunia fideiussoris reus liberetur: id enim contingit et si meo mandato pro alio soluas.

54. IDEM libro XXVII quaestionum.

Cum seruus[1] extero se mandat emendum, nullum mandatum est. sed si in hoc mandatum intercessit ut seruus manumitteretur nec manumiserit, et pretium consequetur dominus ut uenditor, et affectus ratione[2] mandati agetur: finge filium naturalem uel fratrem esse (placuit enim prudentioribus affectus rationem in bonae fidei iudiciis habendam). quod si de suis nummis emptor pretium dederit (neque enim aliter iudicio uenditi liberari potest), quaeri solet, an utiliter de peculio agere possit. et uerius et utilius uidetur praetorem de huiusmodi contractibus seruorum non cogitasse, quo se ipsi mala ratione dominis auferrent. Si liber 1
homo bona fide seruiens redimi se mandauerit, idque nummis emptoris factum sit, contraria mandati actione agi posse constat, ut tamen actiones praestentur quas habet emptor aduersus uenditorem: finge non manumississe liberam personam emptorem.

55. IDEM libro I responsorum.

Procurator qui non res inclusas subtraxit, sed traditas non reddidit, iudicio mandati, non furti tenetur.

56. IDEM libro III responsorum.

Qui mutuam pecuniam dari mandauit, omisso reo promittendi et pignoribus non distractis eligi potest: quod uti liceat si litteris exprimatur, distractis quoque pignoribus ad eum creditor redire poterit: etenim quae dubitationis tollendae causa contractibus inseruntur ius commune non laedunt[3]. Fideiussor qui pecuniam 1
in iure optulit et propter aetatem eius qui petebat obsignauit ac publice deposuit, confestim agere mandati potest. Non ideo 2
minus omnis temporis bonam fidem explorari oportet quod domi-

[1] C. iv. 36. [2] D. ix. 2. 33. pr. [3] D. l. 17. 81.

nus post annos quinque de prouincia reuersus, mox rei publicae causa profecturus non acceptis rationibus mandatum instaurauerit. cum igitur ad officium procuratoris pertinuerit quidquid ex prima negotiorum gestorum administratione debuit ad secundam rationem
3 transferre, secundi temporis causa priorem litem suscipiet. Salarium incertae pollicitationis neque extra ordinem recte petitur
4 neque iudicio mandati, ut salarium tibi constituat. Sumptus bona fide necessario factos, etsi negotio finem adhibere procurator non potuit, iudicio mandati restitui necesse est.

57. IDEM libro X responsorum.

Mandatum distrahendorum seruorum defuncto qui mandatum suscepit intercidisse constitit. quoniam tamen heredes eius errore lapsi non animo furandi, sed exsequendi quod defunctus suae curae fecerat, seruos uendiderant, eos ab emptoribus usucaptos uideri placuit. sed uenaliciarium[1] ex prouincia reuersum Publiciana actione non inutiliter acturum, cum exceptio iusti dominii causa cognita detur, neque oporteat eum qui certi hominis fidem elegit ob errorem aut imperitiam heredum adfici damno.

58. PAULUS libro IV quaestionum.

Si praecedente mandato Titium defenderas quamuis mortuo eo, cum hoc ignorares, ego puto mandati actionem aduersus heredem Titii competere, quia mandatum morte mandatoris, non etiam mandati actio soluitur. quod si sine mandatu defensionem suscepisti, negotium quodammodo defuncti gerere institueras et quemadmodum, si illum liberasses, competeret tibi negotiorum gestorum actio, ita potest dici et heredem eius eadem actione
1 teneri. Lucius Titius creditori suo mandatorem dedit: deinde defuncto debitore, maiore parte[2] creditorum consentiente, a praetore decretum est, ut portionem creditores ab heredibus ferant, absente eo creditore apud quem mandator exstiterat: quaero, si mandator conueniatur, an eandem habeat exceptionem quam heres debitoris. respondi: si praesens apud praetorem ipse quoque consensisset, pactus uidetur iusta ex causa eaque exceptio et fideiussori danda esset et mandatori. sed cum proponas eum afuisse, iniquum est auferri ei electionem (sicut pignus aut priuilegium[3]), qui potuit praesens id ipsum proclamare nec desiderare decretum praetoris. nec enim si quis dixerit summouendum creditorem, heredi consulitur, sed mandatori uel fideiussori, quibus mandati iudicio eandem partem praestaturus est. plane si ab herede partem accepisset, an in reliquum permittendum esset creditori fideiussorem conuenire, dubitatum est: sed uidebitur consentire decreto conueniendo heredem.

[1] D. xxi. 1. 44. 1. [2] D. ii. 14. 7. 19. [3] D. ii. 14. 10. pr.

59. IDEM libro IV responsorum.

Si mandatu Titii Calpurnius pecuniam quam Titius credebat stipulatus esset, non donandi animo, mandati iudicio eum ab herede Titii posse conueniri, ut actiones suas praestet: idem est et si exacta est a Calpurnio pecunia. Paulus respondit fide- 1
iussorem, qui rem pignoris iure obligatam a creditore emit, mandati iudicio conuentum ab herede debitoris oblato omni debito restituere cum fructibus cogendum neque habendum similem extraneo emptori, cum in omni contractu bonam fidem praestare debeat. Paulus respondit die adiecto in mandato, intra quem 2
praestaturum se Lucius Titius scripsit, non esse impedimento quo minus etiam post eum diem conueniri mandati iudicio possit. Paulus respondit unum ex mandatoribus in solidum eligi posse, 3
etiamsi non sit concessum in mandato: post condemnationem autem in duorum personam collatam necessario ex causa iudicati singulos pro parte dimidia conueniri posse et debere. Creditor 4
pignus uendidit: quaero, an, si euicta sit possessio emptori, regressum creditor ad mandatorem habere possit et an intersit, creditoris iure uendiderit an communi iure promiserit. Paulus respondit, si creditor ex pretio pignorum debitum consecutus non sit, mandatorem liberum non uideri. ex hoc responso apparet, si euictionis nomine non teneatur, proficere eam rem ad liberationem. 'Ille illi salutem. Mando tibi, ut Blaesio 5
'Seuero adfini meo octoginta credas sub pignore illo et illo:
'in quam pecuniam et quidquid usurarum nomine accesserit in-
'demnem rationem tuam me esse ex causa mandati, in eum diem
'quoad uixerit Blaesius Seuerus, praestaturum.' postea saepe conuentus mandator non respondit: quaero, an morte debitoris liberatus sit. Paulus respondit mandati obligationem perpetuam esse, licet in mandato adiectum uideatur indemnem rationem tuam me esse ex causa mandati, in eum diem quoad uixerit Blaesius Seuerus, praestaturum. Paulus respondit non uideri mandati 6
condicioni paritum, cum in mandato adiectum sit, ut idonea cautio a debitore exigeretur, si neque fideiussor neque pignora accepta sint.

60. SCAEUOLA libro I responsorum.

Creditor mandatorem conuenit: is condemnatus prouocauit: quaerendum est, an manente appellatione debitor a creditore conueniri potest. respondi posse. Ad eum qui uxorem ducturus 1
erat litteras fecit tales: 'Titius Seio salutem. Semproniam per-
'tinere ad animum meum cognouisti: ideoque cum ex uoto meo
'nuptura tibi sit, uelim certus sis secundum dignitatem tuam con-
'trahere te matrimonium. et quamuis idonee repromissuram tibi
'Titiam matrem puellae dotem sciam, tamen et ipse quo magis
'conciliem animum tuum domui meae, fidem meam interponere

'non dubito: quare scias, quodcumque ab ea ex hac causa stipulatus 'fueris, id me mea fide esse iussisse saluum te habiturum.' atque ita Titia, quae neque Titio mandauerat neque ratum habuerat quod scripserat, dotem Seio promisit. quaero, si heres Titii ex causa mandati praestiterit, an actione mandati heredem Titiae conuenire potest. respondi secundum ea quae proponuntur non posse. item quaesitum est, an nec negotiorum gestorum. respondi nec hoc nomine iure agere posse: palam enim facere Titium non tam Titiae nomine, quam quod consultum uellet, mandasse. item si maritus aduersus mandatorem ageret, an aliqua exceptione sum-
2 moueatur? respondi nihil proponi, cur summouendus sit. Duobus quis mandauit negotiorum administrationem: quaesitum est, an unusquisque mandati iudicio in solidum teneatur. respondi unumquemque pro solido conueniri debere, dummodo ab utroque non
3 amplius debito exigatur. Si inter maritum et socerum id actum esset uel tacito intellectu, ut onus exhibendae uxoris ad maritum rediret praestante patre dotis usuras, nullam actionem superfore ad recipiendum quod negetur consumptum: quod si pater puellae exhibitionem mandasse se doceat, actionem mandati competere.
4 Lucius Titius fratris filio commisit rerum suarum administrationem ita: *Σείῳ τέκνῳ χαίρειν. ἐγὼ μὲν κατὰ φύσιν εἶναι νομίζω τὸ ὑπὲρ πατρὸς καὶ τῶν τοῦ πατρὸς υἱῶν πραγματεύεσθαι δίχα τοῦ τινὰ ἐπιτροπικὸν αἰτεῖν. εἰ δὲ δεῖ καὶ τοιούτου τινός, ἐπιτρέπω σοι περὶ πάντων τῶν ἐμῶν ὡς θέλεις πραγματεύεσθαι, εἴτε πωλεῖν θέλεις εἴτε ὑποτίθεσθαι εἴτε ἀγοράζειν εἴτε ὁτιοῦν πράττειν, ὡς κυρίῳ ὄντι τῶν ἐμῶν· ἐμοῦ πάντα κύρια τὰ ὑπὸ σοῦ γινόμενα ἡγουμένου καὶ μηδὲν ἀντιλέγοντός σοι πρὸς μηδεμίαν πρᾶξιν.* quaesitum est, si quid non administrandi animo, sed fraudulenter alienasset uel mandasset, an ualeret. respondi, eum de quo quaereretur plene quidem, sed quatenus res ex fide agenda esset, mandasse. item quaero, an, cum Seius magistratu functus debitor exstitisset, Lucius Titius eo nomine conueniri possit uel res eius obligatae essent propter uerba epistulae supra scripta. respondi neque conueniri posse neque res obligatas esse.

61. PAULUS libro II ad Neratium.

Quod filio familias ut peteret mandaui, emancipatus exegit: de peculio intra annum utiliter agam. PAULUS: sed et cum filio agendum est.

62. SCAEUOLA libro VI digestorum.

Cum controuersia esset de hereditate defunctae inter scriptum heredem et patruum Maeuium et amitas, Maeuius litteris ad sorores suas factis declarauit, commune futurum quidquid ad eum ex euentu litis hereditariae peruenisset, neque stipulatio litteras secuta est: quaesitum est, cum transegerit idem Maeuius cum scripto herede, ita ut praedia et aliae quaedam res ex ea transac-

tione ad eum peruenirent, an ex litteris suis possit a sororibus conueniri. respondit posse. Mandaui in haec uerba: 'Lucius 1
'Titius Gaio suo salutem. Peto et mando tibi, ut fidem dicas pro
'Publio Maeuio apud Sempronium: quaeque a Publio soluta tibi
'non fuerint, me repraesentaturum hac epistula manu mea scripta
'notum tibi facio.' quaero, si non fideiussisset, sed mandasset creditori et alias egisset quam quod ei mandatum esset, an actione mandati teneretur. respondit teneri.

LIBER QUADRAGESIMUS SEPTIMUS.

TIT. II.

DE FURTIS.

SUMMARY.—'Furtum' defined (1. 3; 43. 4), derivation of the term (1 pr.). Its essentials are; 'animus furandi' (21. 2–4; 39; 43. 7, 8, 11; 44. 1; 46. 7; 53 pr.; 77), 'contrectatio' (1. 1–3; 20; 21. 7; 52. 19), not necessarily a 'taking away' (21. 10), an owner (43. 5, 6, 10, 11), who does not consent (46. 8; 48. 2, 3; 91). 'Furtum manifestum' and 'nec manifestum' (2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 34; 35; 46. 2; 52. 30).

Persons capable of stealing (23; 24; 52 pr.—5, 9; 89); thieves liable 'in solidum' (21. 9), accessories (34; 35; 36; 48. 1; 50. 1–3; 52 pr., 13, 21; 54. 4; 90. 1).

What may be stolen: 'libera persona' (38. 1), 'res communis' (45), evidences of debt (27; 28; 29; 30; 31; 32; 82. 3), not a 'fundus' (25), not wild bees (26 pr.), nor 'res hereditaria' (68; 69; 70).

What acts amount to theft: wrongful user (40; 76 pr.), by 'fullo' (82 pr.); user of pledge (54 pr.; 55), or premature sale of it (73), or non-return on payment (52. 7); wrongful retaking by owner (66 pr.); sale by tenant of fruits pledged for rent (61. 8); loan of a loan (54. 1); appropriation of deposit (67 pr.); alienation of 'peculium' by slave (56. 3); abduction of 'filius familias' (14. 13; 38 pr.); concealment of fugitive slave (48. 3); taking by 'pater familias' of son's 'castrense peculium' (52. 6); carrying off minerals (52. 8; 57); taking of fruits by tenant holding over (67. 5); fraudulent alteration of deeds (52. 23, 24); receipt of more than deposit (21. 1), or of money not due (43 pr., 2); substitution of less valuable pledge (20 pr.), of less desirable borrower (52. 21; 66. 4); manumission of thief (42. 1); use of false weights by purchaser (52. 22); pretence of procuration (43. 1; 44 pr.; 66. 3; 75; 80. 5, 6, 7); misapplication of money (52. 16); obtaining goods under false pretences (52. 11, 15). The following do not amount to theft: retaking by lender (59), mistakingly acting 'pro herede' (83 pr.), shewing the way to fugitive slave (62), demanding reward for finding (43. 9), unauthorised use of stallion (52. 20), denial of deposit (67 pr.), breakage in order to steal something else (22), certain frauds (43. 3; 66. 5). Money from sale of 'res aliena' is not 'furtiva' (52. 17). Theft of part is not theft of whole (21. pr., 5, 6, 8).

Special cases: (14. 1, 17; 37; 39; 48. 4–7; 52. 12; 60; 64; 66. 1, 2; 67. 3; 72; 77; 82. 2). 'Usucapio' of stolen goods (84). Self-help against a thief (54. 2).

The 'actio furti' may be brought by 'is cuius interest' (10; 11; 14. 10; 49; 71. 1; 76. 1; 78; 80. 2; 82. 1; 85; 90 pr.), 'fullo' (12 pr.), 'caupo,' etc. (14. 17), vendor (14. pr.; 80 pr.), pledge-creditor (12. 2; 14. 5–7; 19. 5, 6; 46. 4; 52. 18; 79), 'conductor' (14. 12; 85), 'commodans,' 'locator,' etc. (14. 14); 'commodatarius' (14. 14–16; 53. 1), 'colonus' (14. 2; 26. 1; 82. 1), 'fructuarius' (15. 1; 20. 1; 43. 12; 46. 1), 'usuarius' (46. 3), 'proprietarius' (46. 6), 'bona fide' purchaser (20. 1; 52. 10), 'tutor' and 'curator' (56. 4), 'pupillus' (33), owner against wrongful donee (53. 4), manumitted heir (44. 2), 'filius familias' on becoming 'pater familias' (58), bailee of thieving slave (61. 1–7), thief of thieving slave

(67. 4); not by 'depositarius' (14. 3, 4), fraudulent bailee (14. 8, 9) 'precario rogans' (14. 11), 'mala fide possessor' (12. 1), or purchaser of undelivered goods (14 pr.); see also (13; 14. 10, 14; 15. 2; 16; 17; 38 pr.; 43. 12; 52. 29).

What description of the property is necessary (19 pr.—4; 52. 25). When the action must be ceded (14. pr.; 52. 8, 12; 53. 3; 80 pr.), it follows a change of ownership (47), 'noxa caput sequitur' (18; 41. 2; 42 pr.; 61 pr., 9). Pleas (56. 5; 83. 1). Effect upon the action of composition by 'tutor' (54. 5; 56. 4), by one of several plaintiffs (46. 5), by slave (52. 26), of recovery of the stolen goods (48 pr.; 54. 3; 56. 2; 65; 86), of perishing of the stolen goods (46 pr.), of thief becoming slave of owner (64), of police proceedings (56. 1), of captivity of owner (41. pr., 3). For second theft of same goods there is a second action (46. 9; 56 pr.). The measure of damages (9 pr.; 14. 5; 15 pr.; 27; 28; 32; 46. 1, 2; 50 pr.; 52. 28; 67. 1, 2; 74; 80. 1; 82. 3; 87). 'Furti damnatus' is 'infamis' (63).

The relation of the action to 'vindicatio' (9. 1; 52. 27; 54. 3), 'condictio' (14. 16; 21. 10; 38. 1; 46 pr.; 52. 14, 28; 54. 3; 76. 1; 80. 7), 'actio ad exhibendum' (29), 'in factum' (50. 4; 52. 20; 66. 4), 'rerum amotarum' (52. 2), 'de dolo' (43. 3; 52. 24), 'servi corrupti' (52. 24), 'vi bonorum raptorum' (52. 30; 80. 3, 4; 88), 'legis Aquiliae' (27. 3; 31 pr.; 32. 1; 51), 'tutelae' (33; 53. 3), 'negotiorum gestorum' (53. 3), 'communi dividundo' (61 pr.), 'commodati' (53. 1, 2; 71 pr.), to the interdict 'quorum bonorum' (29), to criminal proceedings (81; 82. 2; 92).

Cf. Dig. xlvii. 1; Cod. vi. 2; Inst. iv. 1; Gai. iii. 183–208; Paul. R. S. ii. 31.

1. PAULUS libro XXXIX ad edictum.

FURTUM a furuo, id est nigro, dictum Labeo ait, quod clam et obscuro fiat et plerumque nocte: uel a fraude, ut Sabinus ait: uel a ferendo et auferendo: uel a Graeco sermone, qui *φῶρας* appellant fures: immo et Graeci *ἀπὸ τοῦ φέρειν φῶρας* dixerunt.
1, 2 Inde sola cogitatio furti faciendi non facit furem. Sic is qui depositum abnegat non statim etiam furti tenetur, sed ita si
3 id intercipiendi causa occultauerit[1]. Furtum est contrectatio[2] rei fraudulosa lucri faciendi gratia uel ipsius rei uel etiam usus eius possessionisue. quod lege naturali[3] prohibitum est admittere.

2. GAIUS libro XIII ad edictum.

Furtorum genera duo sunt, manifestum et nec manifestum.

3. ULPIANUS libro XLI ad Sabinum.

Fur est manifestus quem Graeci *ἐπ' αὐτοφώρῳ* appellant, hoc
1 est eum qui deprehenditur cum furto. Et parui refert, a quo
2 deprehendatur, utrum ab eo cuius res fuit an ab alio. Sed utrum ita demum fur sit manifestus si in faciendo furto deprehendatur, an uero et si alicubi fuerit deprehensus? et magis est, ut et Iulianus scripsit, etsi non ibi deprehendatur ubi furtum fecit, adtamen esse furem manifestum, si cum re furtiua fuerit adprehensus, priusquam eo loci rem pertulerit, quo destinauerat.

4. PAULUS libro IX ad Sabinum.

'Quo destinauerit quis auferre' sic accipiendum est 'quo desti-
'nauerit eo die manere cum eo furto.'

[1] D. xli. 2. 3. 18. [2] Inst. ii. 6. 3. [3] D. l. 16. 42.

5. ULPIANUS libro XLI ad Sabinum.

Siue igitur in publico siue in priuato deprehendatur, antequam ad locum destinatum rem perferret, in ea causa est ut fur manifestus sit, si cum re furtiua deprehendatur: et ita Cassius scripsit. Sed si pertulit quo destinauit, tametsi deprehendatur cum re fur- 1
tiua, non est manifestus fur.

6. PAULUS libro IX ad Sabinum.

Quamuis enim saepe furtum contrectando fiat, tamen initio, id est faciendi furti tempore, constituere uisum est, manifestus nec ne fur esset.

7. ULPIANUS libro XLI ad Sabinum.

Si quis in seruitute furtum fecerit et manumissus deprehendatur, an fur manifestus sit, uideamus. et ait Pomponius libro nono decimo ex Sabino non posse eum manifesti conueniri, quia origo furti in seruitute facti non fuit manifesti. Ibidem Pom- 1
ponius eleganter scripsit deprehensione fieri manifestum furem: ceterum si, cum tibi furtum facerem de domo tua, abscondisti te, ne te occidam, etiamsi uidisti furtum fieri, attamen non est manifestum. Sed Celsus deprehensioni hoc etiam adicit, si, cum 2
uidisses eum subripientem et ad comprehendendum eum accurrisses, abiecto furto effugit, furem manifestum esse: Paruique re- 3
ferre putat, dominus an uicinus an quilibet transiens adprehendat.

8. GAIUS libro XIII ad edictum prouinciale.

Nec manifestum furtum quid sit, apparet: nam quod manifestum non est, hoc scilicet nec manifestum est.

9. POMPONIUS libro VI ad Sabinum.

Ei qui furti actionem habet, adsidua contrectatione furis non magis furti actio nasci potest, ne in id quidem in quod creuisset postea res subrepta. Sed si eam a fure uindicassem, condictio 1
mihi manebit. sed potest dici officio iudicis, qui de proprietate cognoscit, contineri, ut non aliter iubeat restitui quam si condictionem petitor remitteret: quod si ex condictione ante damnatus reus litis aestimationem sustulerit, ut aut omnimodo absoluat reum aut (quod magis placet), si paratus esset petitor aestimationem restituere nec restituetur ei homo, quanti in litem iurasset damnaretur ei possessor.

10. ULPIANUS libro XXIX ad Sabinum.

Cuius interfuit non subripi is actionem furti habet.

11. PAULUS libro IX ad Sabinum.

Tum is cuius interest furti habet actionem, si honesta causa interest.

12. ULPIANUS libro XXIX ad Sabinum.

Itaque fullo, qui curanda poliendaue uestimenta accepit, semper agit: praestare enim custodiam debet. si autem soluendo non est, ad dominum actio redit: nam qui non habet quod perdat
1 eius periculo nihil est. Sed furti actio malae fidei possessori non datur, quamuis interest eius rem non subripi, quippe cum res periculo eius sit: sed nemo de inprobitate sua consequitur actionem et ideo soli bonae fidei possessori, non etiam malae
2 fidei, furti actio datur. Sed et si res pignori data sit, creditori quoque damus furti actionem, quamuis in bonis eius res non sit: quin immo non solum aduersus extraneum dabimus, uerum et contra ipsum quoque dominum furti actionem, et ita Iulianus scripsit. nec non et ipsi domino dari placet, et sic fit ut non teneatur furti et agat. ideo autem datur utrique, quia utriusque interest. sed utrum semper creditoris interest, an ita demum si debitor soluendo non est? et putat Pomponius semper eius interesse pignus habere, quod et Papinianus libro duodecimo quaestionum probat: et uerius est ubique uideri creditoris interesse, et ita et Iulianus saepissime scripsit.

13. PAULUS libro V ad Sabinum.

Is cui ex stipulatu res debetur furti actionem non habet, si ea subrepta sit, cum per debitorem stetisset quo minus eam daret.

14. ULPIANUS libro XXIX ad Sabinum.

Eum qui emit, si non tradita est ei res, furti actionem non habere, sed adhuc uenditoris esse hanc actionem Celsus scripsit. mandare eum plane oportebit emptori furti actionem et condictionem et uindicationem, et si quid ex his actionibus fuerit consecutus id praestare eum emptori oportebit: quae sententia uera est, et ita et Iulianus. et sane periculum rei ad emptorem pertinet, dummodo custodiam uenditor ante traditionem praestet[1].
1 Adeo autem emptor ante traditionem furti non habet actionem ut sit quaesitum, an ipse subripiendo rem emptor furti teneatur[2]. et Iulianus libro uicensimo tertio digestorum scribit: si emptor rem, cuius custodiam uenditorem praestare oportebat, soluto pretio subripuerit, furti actione non tenetur. plane si antequam pecuniam solueret, rem subtraxerit, furti actione teneri, perinde ac si
2 pignus[3] subtraxisset. Praeterea habent furti actionem coloni,
3 quamuis domini non sint, quia interest eorum. Is autem apud

[1] D. xix. 1. 31. pr. [2] D. xli. 2. 5. [3] D. xix. 1. 13. 8.

quem res deposita est uideamus, an habeat furti actionem. et cum dolum dumtaxat[1] praestet, merito placet non habere eum furti actionem: quid enim eius interest, si dolo careat? quod si dolo fecit, iam quidem periculum ipsius est, sed non debet ex dolo suo furti quaerere actionem. Iulianus quoque libro uicensimo 4
secundo digestorum scribit: quia in omnium furum persona constitutum est, ne eius rei nomine furti agere possint cuius ipsi fures sunt, non habebit furti actionem is apud quem res deposita est, quamuis periculo eius esse res coeperit qui eam contrectauit. Papinianus tractat, si duos seruos ob decem aureos pignori ac- 5
ceperim et alter subripiatur, cum alter quoque, qui sit retentus, non minoris decem ualeret: utrum usque ad quinque tantum habeam furti actionem, quia in alio habeo saluos quinque? an uero, quia mori potest, dici debeat in decem fore actionem, etiamsi magni pretii sit is qui retinetur? et ita putat: non enim respicere debemus pignus quod subreptum non est, sed id quod subtractum est. Idem scribit, si, cum mihi decem deberentur, 6
seruus pignori datus subtractus sit, si actione furti consecutus fuero decem, non competere mihi furti actionem, si iterum subripiatur, quia desiit mea interesse, cum semel sim consecutus. hoc ita si sine culpa mea subripiatur: nam si culpa mea, quia interest eo quod teneor pigneraticia actione, agere potero. quod si culpa abest, sine dubio domino competere actio uidetur quae creditori non competit. quam sententiam Pomponius quoque libro decimo ad Sabinum probat. Idem dicunt, et si duo serui subrepti 7
sint simul, competere utriusque nomine furti actionem creditori, sed non in totum, sed pro qua parte, in singulos diuiso eo quod ei debetur, eius interest: separatim autem duobus subreptis, si unius nomine solidum consecutus sit, alterius nihil consequetur. Item Pomponius libro decimo ex Sabino scripsit, si is cui com- 8
modaui dolo fecerit circa rem commodatam, agere eum furti non posse. Idem Pomponius probat et in eo qui rem mandato alicuius 9
accepit perferendam. An pater cuius filio commodata res est, 10
furti actionem habeat, quaeritur. et Iulianus ait patrem hoc nomine agere non posse, quia custodiam praestare non debeat: sicut, inquit, is qui pro eo cui commodata res est fideiussit non habet furti actionem. neque enim, inquit, is cuiuscumque intererit rem non perire habet furti actionem, sed qui ob eam rem tenetur, quod ea res culpa eius perierit: quam sententiam Celsus quoque libro duodecimo digestorum probat. Is qui precario 11
seruum rogauerat subrepto eo potest quaeri an habeat furti actionem. et cum non est contra eum ciuilis actio (quia simile donato precarium est) ideoque et interdictum necessarium uisum est, non habebit furti actionem. plane post interdictum redditum puto eum etiam culpam praestare et ideo et furti agere posse. Quod si conduxerit quis, habebit furti actio- 12

[1] D. l. 17. 23.

13 nem, si modo culpa eius subrepta sit res. Si filius familias
14 subreptus sit, patrem habere furti actionem palam est. Si res commodata est et is cui commodata est decesserit, quamuis hereditati furtum fieri non possit et ideo nec heres eius cui commodata est possit agere, tamen commodator poterit furti agere: idemque et in re pignerata uel in re locata. licet enim hereditati furti actio non adquiratur, tamen alii, cuius interest,
15 adquiritur. Non solum autem in re commodata competit ei cui commodata est furti actio, sed etiam in ea quae ex ea adgnata est[1], quia et huius custodia ad eum pertinet. nam et si seruum tibi commodauero, et uestis eius nomine furti ages, quamuis uestem, qua uestitus est, tibi non commodauerim. item si iumenta tibi commodauero, quorum sequella erat eculeus, puto competere furti actionem etiam eius nomine, quamuis ipse non
16 sit commodatus. Qualis ergo furti actio detur ei cui res commodata est quaesitum est. et puto omnibus quorum periculo res alienae sunt, ueluti commodati, item locati pignorisue accepti, si hae subreptae sint, omnibus furti actiones competere: condictio
17 autem ei demum competit qui dominium habet. Si epistula quam ego tibi misi intercepta sit, quis furti actionem habeat? et primum quaerendum est, cuius sit epistula, utrum eius qui misit, an eius ad quem missa est? et si quidem dedi seruo eius, statim ipsi quaesita est cui misi: si uero procuratori, aeque (quia per liberam personam[2] possessio quaeri potest) ipsius facta est, maxime si eius interfuit eam habere. quod si ita misi epistulam ut mihi remittatur, dominium meum manet, quia eius nolui amittere uel transferre dominium. quis ergo furti aget? is cuius interfuit eam non subripi, id est ad cuius utilitatem pertinebant ea quae scripta sunt. et ideo quaeri potest, an etiam is cui data est perferenda furti agere possit. et si custodia eius ad eum pertineat, potest: sed et si interfuit eius epistulam reddere, furti habebit actionem. finge eam epistulam fuisse quae continebat ut ei quid redderetur fieretue: potest habere furti actionem: uel si custodiam eius rei recepit uel mercedem perferendae accipit. et erit in hunc casum similis causa eius et cauponis aut magistri nauis: nam his damus furti actionem, si sint soluendo, quoniam periculum rerum ad eos pertinet.

15. PAULUS libro V ad Sabinum.

Creditoris cuius pignus subreptum est non credito tenus interest, sed omnimodo in solidum furti agere potest: sed et pigneraticia actione id quod debitum excedit debitori praestabit.
1 Dominus qui rem subripuit in qua usus fructus alienus est furti
2 usufructuario tenetur. Sed eum qui tibi commodauerit, si eam rem subripiat, non teneri furti placuisse Pomponius scripsit, quoniam nihil tua interesset, utpote cum nec commodati tenearis.

[1] D. xiii. 6. 5. 9. [2] D. xli. 1. 1. 20; Inst. ii. 9. 5.

ergo si ob aliquas impensas, quas in rem commodatam fecisti, retentionem eius habueris, etiam cum ipso domino, si eam subripiat, habebis furti actionem, quia eo casu quasi pignoris loco ea res fuit.

16. IDEM libro VII ad Sabinum.

Ne cum filio familias pater furti agere possit, non iuris constitutio, sed natura rei impedimento est, quod non magis cum his, quos in potestate habemus, quam nobiscum ipsi agere possumus[1].

17. ULPIANUS libro XXXIX ad Sabinum.

Serui et filii nostri furtum quidem nobis faciunt, ipsi autem furti non tenentur: neque enim qui potest in furem statuere, necesse habet aduersus furem litigare: idcirco nec actio ei a ueteribus prodita est. Unde est quaesitum, si fuerit alienatus 1
uel manumissus, an furti actione teneatur. et placet non teneri: neque enim actio quae non fuit ab initio nata oriri potest aduersus hunc furem. plane si manumissus contrectabit, dicendum erit teneri eum furti iudicio, quia hodie furtum fecit. Cum 2
autem seruus quem emi traditusque mihi est a me redhibeatur, non est in ea causa ut perinde habeatur atque si meus numquam fuisset, sed et fuit et desiit. idcirco dicit Sabinus eum, si furtum fecit, in ea esse causa ut furti eius nomine is qui redhibuit agere non possit. sed etsi non possit, attamen ratio haberi debet eius quod fecit, cum redhiberi coeperit, idque actione redhibitoria continetur. Illud quaesitum est, si, cum in fuga esset[2] seruus, furtum 3
domino fecisset, an aeque posset habere actionem aduersus eum qui in potestatem domini non regressum bona fide possidere coeperit. mouet quaestionem, quod, quamuis possidere seruum eo tempore quo in fuga est uideor, attamen furti actione non teneor, quasi non sit in mea potestate[3]: quod enim uideor possidere ad usucapionem tantum mihi proficere Iulianus scribit. dicit igitur Pomponius libro septimo decimo ex Sabino competere furti actionem huic domino cuius seruus in fuga fuit.

18. PAULUS libro IX ad Sabinum.

Quod dicitur noxam caput sequi, tunc uerum est, ut quae initio aduersus aliquem nata est caput nocentis sequatur: ideoque si seruus tuus furtum mihi fecerit et dominus eius effectus eum uendidero, non posse me agere cum emptore Cassiani putant.

19. ULPIANUS libro XL ad Sabinum.

In actione furti sufficit rem demonstrari, ut possit intellegi[4]. De pondere autem uasorum non est necesse loqui: sufficiet igitur 1

[1] Inst. iv. 8. 6. [2] D. ix. 2. 27. 3. [3] D. l. 16. 215.
[4] D. vi. 1. 6; xvi. 3. 1. 40.

ita dici 'lancem' uel 'discum' uel 'pateram': sed adscribenda etiam materia est, utrum argentea an aurea an alia quae sit.
2 Quod si quis argentum infectum petat, et massam argenteam
3 dicere et pondus debebit ponere. Signati argenti numerum de-
4 bebit complecti, ueluti aureos tot pluresue furto ei abesse[1]. De ueste quaeritur, an color eius dicendus sit. et uerum est colorem eius dici oportere, ut, quemadmodum in uasis dicitur patera aurea, ita et in ueste color dicatur. plane si quis iuret pro certo se colorem dicere non posse, remitti ei huius rei necessitas debet.
5,6 Qui rem pignori dat eamque subripit, furti actione tenetur. Furtum autem rei pigneratae dominus non tantum tunc facere uidetur, cum possidenti siue tenenti creditori aufert, uerum et si eo tempore abstulerit quo non possidebat ut puta si rem pigneratam uendidit: nam et hic furtum eum facere constat. et ita et Iulianus scripsit.

20. PAULUS libro IX ad Sabinum.

Cum aes pignori datur[2], etiamsi aurum esse dicitur, turpiter fit, furtum non fit. sed si datum est aurum, deinde, cum dixisset se ponderare aut obsignare uelle, aes subiecit, furtum fecit: rem
1 enim pignori datam interuertit. Si bona fide rem meam emeris eamque ego subripuero, uel etiam tuus usus fructus sit et eam contrectauero, tenebor tibi furti actione, etsi dominus rei sum. sed his casibus usucapio quasi furtiuae rei non impedietur, quoniam et si alius subripiat et in meam potestatem reuersa res fuerit, usucapiebatur.

21. PAULUS libro XL ad Sabinum.

Uolgaris est quaestio, an is qui ex aceruo frumenti modium sustulit, totius rei furtum faciat an uero eius tantum quod abstulit. Ofilius totius acerui furem esse putat: nam et qui aurem alicuius tetigit, inquit Trebatius totum eum uideri tetigisse: proinde et qui dolium aperuit et inde paruum uini abstulit, non tantum eius quod abstulit, uerum totius uidetur fur esse. sed uerum est in tantum eos furti actione teneri, quantum abstulerunt. nam et si quis armarium, quod tollere non poterat, aperuerit et omnes res quae in eo erant, contrectauerit atque ita discesserit, deinde reuersus unam ex his abstulerit, et, antequam se reciperet quo destinauerat, deprehensus fuerit, eiusdem rei et manifestus et nec manifestus fur erit. sed et qui segetem luce secat[3] et contrectat eius quod secat manifestus et nec manifestus fur est.
1 Si is qui uiginti nummorum saccum deposuisset alium saccum, in quo scit triginta esse, errante eo qui dabat, acceperit, putauit autem illic sua uiginti esse, teneri furti decem nomine placet.
2 Si quis aes subripuit, dum aurum se subripere putat, uel contra,

[1] D. l. 16. 13, 14. [2] D. xiii. 7. 36. pr. [3] D. ix. 2. 27. 25.

ex libro octauo Pomponii ad Sabinum: aut minus esse cum plus esset, eius quod subripuit furtum committit: idem Ulpianus. Sed et si quis subripuit furto duos sacculos, unum decem, alterum 3
uiginti, quorum alterum suum putauit, alterum scit alienum: profecto dicemus tantum unius, quem putauit alienum, furtum eum facere, quemadmodum si duo pocula abstulerit, quorum alterum suum putauit, alterum scit alienum: nam et hic unius fit furtum. Sed si ansam[1] in poculo suam putauit uel uere fuit, totius poculi 4
eum furtum facere Pomponius scripsit. Sed si de naui onerata 5
furto quis sextarium frumenti tulerit, utrum totius oneris an uero sextarii tantum furtum fecerit? facilius hoc quaeritur in horreo pleno: et durum est dicere totius furtum fieri. et quid si cisterna uini sit, quid dicet? aut aquae cisterna? quid deinde si naue uinaria (ut sunt multae, in quas uinum effunditur), quid dicemus de eo, qui uinum hausit? an totius oneris fur sit? et magis est, ut et hic non totius dicamus. Certe si proponas in apotheca amphoras 6
esse uini easque subtractas, singularum furtum fit, non totius apothecae, quemadmodum si ex pluribus rebus mouentibus in horreo reclusis unam tulerit. Qui furti faciendi causa conclaue intrauit[2], 7
nondum fur est, quamuis furandi causa intrauit. quid ergo? qua actione tenebitur? utique iniuriarum: aut de ui accusabitur, si per uim introiuit. Item si maioris ponderis quid aperuit aut 8
refregit, quod tollere non possit, non est omnium rerum cum eo furti actio, sed earum tantum quas tulit, quia totum tollere non potuit. proinde si inuolucrum, quod tollere non potuit, soluit, ut contrectet, deinde contrectauit quasdam res: quamuis singulas res quae in eo fuerunt tollere potuerit, si tamen totum inuolucrum tollere non potuerit, singularum rerum quas tulerit, fur est, ceterarum non est. quod si totum uas tollere potuit, dicimus eum totius esse furem, licet soluerit, ut singulas uel quasdam tolleret: et ita et Sabinus ait. Si duo pluresue[3] unum 9
tignum furati sunt, quod singuli tollere non potuerint, dicendum est omnes eos furti in solidum teneri, quamuis id contrectare nec tollere solus posset, et ita utimur: neque enim potest dicere pro parte furtum fecisse singulos, sed totius rei uniuersos: sic fiet singulos furti teneri. Quamuis autem earum quoque rerum 10
quas quis non abstulit furti teneatur, attamen condici ei non potest, idcirco quia condici ea res quae ablata est potest: et ita et Pomponius scribit.

22. PAULUS libro IX ad Sabinum.

Si quid fur fregerit aut ruperit, quod non etiam furandi causa contrectauerit, eius nomine cum eo furti agere non potest. Si eo 1
consilio arca refracta sit, ut uniones puta tollerentur, hique furti faciendi causa contrectati sint, eorum tantummodo furtum factum uideri: quod est uerum. nam ceterae res, quae seponuntur ut ad

[1] D. xli. 1. 26. pr. [2] Inst. iv. 4. 8. [3] D. ix. 2. 51. 2.

2 uniones perueniatur, non furti faciendi causa contrectantur. Qui lancem rasit, totius fur est et furti tenetur ad id quod domini interest.

23. ULPIANUS libro XLI ad Sabinum.

Impuberem[1] furtum facere posse, si iam doli capax sit, Iulianus libro uicensimo secundo digestorum scripsit: item posse cum impubere damni iniuria agi, quia id furtum ab impubere fit. sed modum esse adhibendum ait, nam in infantes id non cadere. nos putamus cum impubere culpae capace Aquilia agi posse. item uerum est, quod Labeo ait, nec ope impuberis furto facto teneri eum.

24. PAULUS libro IX ad Sabinum.

Nec minus etiam condici ei posse Iulianus scripsit.

25. ULPIANUS libro XLI ad Sabinum.

Uerum est, quod plerique probant, fundi furti agi non posse[2].
1 Unde quaeritur, si quis de fundo ui deiectus sit, an condici ei possit qui deiecit. Labeo negat: sed Celsus putat posse condici
2 possessionem, quemadmodum potest re mobili subrepta. Eorum, quae de fundo tolluntur, ut puta arborum uel lapidum uel harenae uel fructuum, quos quis furandi animo decerpsit, furti agi posse nulla dubitatio est[3].

26. PAULUS libro IX ad Sabinum.

Si apes ferae in arbore fundi tui apes fecerint, si quis eas uel fauum abstulerit[4], eum non teneri tibi furti, quia non fuerint tuae:
1 easque constat captarum terra mari caelo numero esse. Item constat colonum, qui nummis colat[5], cum eo qui fructus stantes subripuerit, acturum furti, quia, ut primum decerptus esset, eius esse coepisset.

27. ULPIANUS libro XLI ad Sabinum.

Qui tabulas[6] uel cautiones[7] amouet, furti tenetur non tantum pretii ipsarum tabularum, uerum eius quod interfuit: quod ad aestimationem refertur eius summae quae in his tabulis continetur, scilicet si tanti interfuit, ut puta si chirographa aureorum decem tabulae fuerint, dicimus hoc duplicari. quod si iam erant inanes[8], quia solutum proponebatur, numquid ipsarum tantum tabularum pretii uideatur esse aestimatio facienda? quid enim interfuit huius? sed potest dici, quia nonnumquam debitores tabulas sibi restitui petant, quia nonnumquam calumniantur debitores

[1] D. ix. 2. 5. 2; l. 17. III pr. [2] D. xli. 3. 38; Inst. ii. 6. 7. [3] D. ix. 2. 27. 25. [4] D. xli. 1. 5. 3. [5] D. xix. 2. 25. 6. [6] D. ix. 2. 41. [7] D. ii. 13. 10. 3. [8] D. x. 4. 18.

quasi indebito soluto, ab his interesse creditoris tabulas habere, ne forte controuersiam super ea re patiatur. et generaliter dicendum est in quod interest duplari. Inde potest quaeri, si quis, cum 1
alias probationes mensaeque scripturam haberet, chirographi furtum passus sit, an aestimari duplo chirographi quantitas debeat. et numquid non, quasi nihil intersit? quantum enim interest, cum possit debitum aliunde probare? quemadmodum si in binis tabulis instrumentum scriptum sit: nam nihil uidetur deperdere, si futurum est ut alio chirographo saluo securior sit creditor. Apocha[1] quoque si fuerit subrepta, aeque dicendum est furti 2
actionem in id quod interest locum habere: sed nihil mihi uidetur interesse, si sint et aliae probationes solutae pecuniae. Sed 3
si quis non amouit huiusmodi instrumenta, sed interleuit[2], non tantum furti actio locum habet, uerum etiam legis Aquiliae: nam rupisse uidetur qui corrupit.

28. PAULUS libro IX ad Sabinum.

Sed si subripuit, priusquam deleat, tanto tenetur quanti domini interfuit non subripi: delendo enim nihil ad poenam adicit.

29. ULPIANUS libro XLI ad Sabinum.

Hoc amplius et ad exhibendum agi potest: et interdicto quorum bonorum agi poterit,

30. IDEM libro IX ad Sabinum.

si hereditariae tabulae deletae sint.

31. ULPIANUS libro XLI ad Sabinum.

Sed et si imaginem quis uel librum deleuerit, et hic tenetur damno iniuriae, quasi corruperit. Si quis tabulas instrumentorum 1
rei publicae municipii alicuius aut subripuerit aut interleuerit, Labeo ait furti eum teneri: idemque scribit et de ceteris rebus publicis deque societatibus.

32. PAULUS libro IX ad Sabinum.

Quidam tabularum dumtaxat aestimationem faciendam in furti actione existimant, quia, si iudici apud quem furti agatur possit probari, quantum debitum fuerit, possit etiam apud eum iudicem eadem probare apud quem pecuniam petat: si uero in furti iudicio probare non potest, ne illud quidem posse ostendi, quanti eius intersit. sed potest post furtum factum tabulas nanctus esse actor, ut ex eo probet, quanti sua interfuerit, si tabulas nanctus

[1] D. xii. 6. 67. 2. [2] D. ix. 2. 42.

1 non esset. De lege Aquilia maior quaestio est, quemadmodum possit probari, quanti eius intersit: nam si potest alias probare, non patitur damnum. quid ergo, si forte pecuniam sub condicione credidit et interim testium ei copia est, testimonio quorum probationem habeat, qui possunt mori pendente condicione? aut puta me petisse creditum et, quia testes et signatores qui rem meminissent praesentes non haberem, uictum rem amisisse: nunc uero, cum furti agam, eorum memoria et praesentia ad fidem creditae pecuniae uti possum.

33. ULPIANUS libro XLI ad Sabinum.

Tutor administrationem quidem rerum pupillarium habet, intercipiendi autem potestas ei non datur: et ideo si quid furandi animo amouerit, furtum facit nec usucapi res potest. sed et furti actione tenetur, quamuis et tutelae agi cum eo possit. quod in tutore scriptum est, idem erit et in curatore adulescentis ceterisque curatoribus.

34. PAULUS libro IX ad Sabinum.

Is qui opem furtum facienti fert numquam manifestus est: itaque accidit, ut is quidem qui opem tulit furti nec manifesti, is autem qui deprehensus est ob eandem rem manifesti teneatur.

35. POMPONIUS libro XIX ad Sabinum.

Si quis perferendum acceperit et scierit furtiuum esse, constat, si deprehendatur, ipsum dumtaxat furem manifestum esse; si nescierit, neutrum, hunc, quia fur non sit, furem, quia deprehensus
1 non sit. Si unus seruus tuus hausisset et abstulisset, alter hauriendo deprehensus esset, prioris nomine nec manifesti, alterius manifesti teneberis.

36. ULPIANUS libro XLI ad Sabinum.

Qui seruo persuasit ut fugeret fur non est: nec enim qui alicui malum consilium dedit, furtum facit, non magis quam si ei persuasit, ut se praecipitet aut manus sibi inferret: haec enim furti non admittunt actionem. sed si alius ei fugam persuaserit, ut ab alio subripiatur, furti tenebitur is qui persuasit, quasi ope consilio eius furtum factum[1] sit. plus Pomponius scripsit, eum qui persuasit, quamuis interim furti non teneretur, tunc tamen incipere teneri, cum quis fugitiui fur esse coeperit, quasi uideatur ope
1 consilio eius furtum factum. Item placuit eum qui filio uel seruo uel uxori opem fert furtum facientibus furti teneri, quamuis ipsi
2 furti actione non conueniantur. Idem Pomponius ait, si cum rebus aufugerit fugitiuus, posse furti actione sollicitatorem con-

[1] D. l. 16. 53. 2.

ueniri rerum nomine, quia opem consilium contrectatori tulit. quod et Sabinus significat. Si duo serui inuicem sibi persuase- 3
runt et ambo simul aufugerunt, alter alterius fur non est. quid ergo, si inuicem se celauerunt? fieri enim potest, ut inuicem fures sint. et potest dici alterum alterius furem esse, quemadmodum, si alii singulos subripuissent, tenerentur, quasi alter alterius nomine opem tulisset: quemadmodum rerum quoque nomine teneri eos furti Sabinus scripsit.

37. POMPONIUS libro XIX ad Sabinum.

Si pauonem[1] meum mansuetum, cum de domo mea effugisset, persecutus sis, quoad is perit, agere tecum furti ita potero, si aliquis eum habere coeperit[2].

38. PAULUS libro IX ad Sabinum.

Mater filii subrepti furti actionem non habet. Liberarum per- 1
sonarum nomine, licet furti actio sit, condictio tamen nusquam est.

39. ULPIANUS libro XLI ad Sabinum.

Uerum est, si meretricem alienam ancillam rapuit quis uel celauit, furtum non esse: nec enim factum quaeritur, sed causa faciendi: causa autem faciendi libido fuit, non furtum. et ideo etiam eum qui fores meretricis effregit libidinis causa, et fures non ab eo inducti, sed alias ingressi meretricis res egesserunt, furti non teneri. an tamen uel Fabia teneatur, qui subpressit scortum libidinis causa? et non puto teneri, et ita etiam ex facto, cum incidisset, dixi: hic enim turpius facit quam qui subripit, sed secum facti ignominiam compensat, certe fur non est.

40. PAULUS libro IX ad Sabinum.

Qui iumenta sibi commodata longius duxerit[3] alienaue re inuito domino usus sit[4], furtum facit.

41. ULPIANUS libro XLI ad Sabinum.

Si, cum quis in hostium potestate esset, furtum ei factum sit et postliminio redierit, poterit quis dicere eum furti habere actionem. Adrogatorem posse furti agere, scilicet eius furti nomine quod 1
factum est ei quem adrogauit, antequam eum adrogaret, certum est: ceterum si postea, nulla erit dubitatio. Quamdiu uiuit is 2
qui furtum fecit, non perit furti actio: aut enim sui iuris est is qui furtum fecit, et cum ipso actio est, aut alieni iuris esse coepit,

[1] D. xli. 1. 5. 5. [2] *post* coeperit *inserit editio uulgata* Si filius familias subreptus sit, patrem habere furti actionem palam est *quae uidentur esse Ulpiani; uide supra* 14. 13. [3] D. xiii. 6. 5. 7. [4] D. xiii. 6. 5. 8.

et actio furti cum eo est cuius potestati subiectus est: et hoc est
3 quod dicitur 'noxa caput sequitur.' Si quis post noxam admissam hostium seruus fuerit factus, uidendum est, an extinguatur actio. et Pomponius scripsit extingui actionem et, si fuerit reuersus, postliminio uel quo alio iure renasci eam actionem debere: et ita utimur.

42. PAULUS libro IX ad Sabinum.

Si seruus nauem exerceat non uoluntate domini, de eo quod ibi perit uolgaris formula in dominum danda est, ut quod alter admisit 'dumtaxat de peculio,' quod ipse exercitor, adiciatur 'ut noxae dederet.' igitur si manumissus sit, persecutio quidem in peculio manebit aduersus dominum intra annum, noxalis
1 ipsum sequetur. Interdum et manumissus et qui eum manumisit ob furtum tenetur, si ideo manumisit ne furti cum eo agi possit: sed si cum domino actum fuerit, ipso iure manumissum liberari Sabinus respondit, quasi decisum sit.

43. ULPIANUS libro XLI ad Sabinum.

Falsus creditor (hoc est is qui se simulat creditorem) si quid
1 acceperit, furtum facit nec nummi eius fient. Falsus procurator furtum quidem facere uidetur. sed Neratius uidendum esse ait, an haec sententia cum distinctione uera sit, ut, si hac mente ei dederit nummos debitor, ut eos creditori perferret, procurator autem eos intercipiat, uera sit: nam et manent nummi debitoris, cum procurator eos non eius nomine accepit cuius eos debitor fieri uult, et inuito domino eos contrectando sine dubio furtum facit. quod si ita det debitor ut nummi procuratoris fiant, nullo
2 modo eum furtum facere ait uoluntate domini eos accipiendo. Si is qui indebitum accipiebat, delegauerit soluendum, non erit furti actio, si eo absente solutum sit: ceterum si praesente, alia
3 causa est et furtum fecit. Si quis nihil in persona sua mentitus est, sed uerbis fraudem adhibuit, fallax est magis quam furtum facit: ut puta si dixit se locupletem, si in mercem se collocaturum quod accepit, si fideiussores idoneos daturum uel pecuniam confestim se soluturum: nam ex his omnibus magis decepit quam furtum fecit, et ideo furti non tenetur. sed quia dolo fecit, nisi
4 sit alia aduersus eum actio, de dolo dabitur. Qui alienum quid iacens lucri faciendi causa sustulit, furti obstringitur[1], siue scit cuius sit siue ignorauit: nihil enim ad furtum minuendum facit,
5 quod cuius sit ignoret. Quod si dominus id dereliquit, furtum non fit eius, etiamsi ego furandi animum habuero: nec enim furtum fit, nisi sit cui fiat: in proposito autem nulli fit, quippe cum placeat Sabini et Cassii sententia existimantium statim
6 nostram esse desinere rem quam derelinquimus. Sed si non fuit derelictum, putauit tamen derelictum, furti non tenetur.

[1] Inst. ii. 1. 48.

Sed si neque fuit neque putauit, iacens tamen tulit, non ut lucretur, sed redditurus ei cuius fuit, non tenetur furti. Proinde uideamus, si nescit cuius esset, sic tamen tulit quasi redditurus ei qui desiderasset uel qui ostendisset rem suam, an furti obligetur. et non puto obligari eum. solent plerique etiam hoc facere, ut libellum proponant continentem inuenisse se et redditurum ei qui desiderauerit: hi ergo ostendunt non furandi animo se fecisse. Quid ergo, si εὕρετρα[1] quae dicunt petat? nec hic uidetur furtum facere, etsi non probe petat aliquid. Si quis sponte rem iecit uel iactauit, non quasi pro derelicto habiturus, tuque hanc rem tuleris, an furti tenearis, Celsus libro duodecimo digestorum quaerit. et ait: si quidem putasti pro derelicto habitam, non teneris. quod si non putasti, hic dubitari posse ait: et tamen magis defendit non teneri, quia, inquit, res non interuertitur ei qui eam sponte reiecit. Si iactum ex naue[2] factum alius tulerit, an furti teneatur? quaestio in eo est, an pro derelicto habitum sit. et si quidem derelinquentis animo iactauit, quod plerumque credendum est, cum sciat periturum, qui inuenit suum fecit nec furti tenetur. si uero non hoc animo, sed hoc, ut, si saluum fuerit, haberet: ei qui inuenit auferendum est, et si scit hoc qui inuenit et animo furandi tenet, furti tenetur. enimuero si hoc animo, ut saluum faceret domino, furti non tenetur. quod si putans simpliciter iactatum, furti similiter non tenetur. Etiamsi partis dimidiae nanciscar dominium in seruo qui mihi antea furtum fecerat, magis est ut extinguatur actio etiam parte redempta, quia et si ab initio quis partem in seruo habebat, furti agere non poterat. plane si usus fructus meus in eo seruo esse coeperit, dicendum est furti actionem non extingui, quia fructuarius dominus non est. 7 8 9 10 11 12

44. POMPONIUS libro XIX ad Sabinum.

Si iussu debitoris ab alio falsus procurator creditoris accepit, debitori iste tenetur furti et nummi debitoris erunt. Si rem meam quasi tuam tibi tradidero scienti meam esse, magis est furtum te facere, si lucrandi animo id feceris. Si seruus hereditarius nondum adita hereditate furtum heredi fecerit, qui testamento domini manumissus est, furti actio aduersus eum competit, quia nullo tempore heres dominus eius factus est. 1 2

45. ULPIANUS libro XLI ad Sabinum.

Si socius[3] communis rei furtum fecerit (potest enim communis rei furtum facere), indubitate dicendum est furti actionem competere.

46. IDEM libro XLII ad Sabinum.

Inter omnes constat, etiamsi exstincta sit res furtiua, attamen

[1] D. xix. 5. 15. [2] D. xli. 1. 9. 8. [3] D. xvii. 2. 45; ibid. 51.

furti remanere actionem aduersus furem. proinde mortuo quoque homine, quem quis furto abstulit, uiget furti actio. sed nec manumissio furti actionem extinguit: nec enim dissimilis est morti manumissio quod ad subtrahendum domino seruum. apparet itaque, qualiterqualiter domino sit seruus subtractus, attamen superesse aduersus furem furti actionem, eoque iure utimur: competit enim actio non ideo, quia nunc abest sed quia umquam beneficio furis afuit. hoc idem in condictione quoque placet: nam condici furi potest, etiamsi res sit aliqua ratione extincta. hoc idem dicendum, si res in potestatem hostium peruenerit: nam constat posse de ea furti agi. sed et si pro derelicto sit postea
1 a domino habita, furti nihilo minus agi poterit. Si seruus fructuarius subreptus est, uterque, et qui fruebatur et dominus, actionem furti habet. diuidetur igitur actio inter dominum et fructuarium: fructuarius aget de fructibus uel quanti interfuit eius furtum factum non esse eius, dupli: proprietarius uero aget, quod interfuit eius
2 proprietatem non esse subtractam. Quod dicimus dupli, sic accipere debemus etiam quadrupli competere actionem, si manifestum
3 furtum sit. Haec actio et si sit qui in eo seruo habeat usum
4 tantum, poterit ei competere. Et si quis proposuerit hunc seruum etiam pigneratum esse, eueniet ut etiam is qui pignori accepit habeat furti actionem: hoc amplius etiam debitor, si modo plus
5 ualeat quam pro pignore debetur, habet furti actionem. Usque adeo autem diuersae sunt actiones, quae eis competunt, ut, si quis eorum pro fure damnum deciderit, dici oporteat solummodo actionem sibi competentem amisisse eum, ceteris uero superesse. nam et si proponas communem seruum subreptum et alium ex dominis pro fure damnum decidisse, is qui non decidit habebit
6 furti actionem. Proprietarius quoque agere aduersus fructuarium potest iudicio furti, si quid celandae proprietatis uel subprimendae
7 causa fecit. Recte dictum est, qui putauit se domini uoluntate rem attingere, non esse furem: quid enim dolo facit, qui putat dominum consensurum fuisse, siue falso id siue uere putet? is ergo solus fur est, qui adtrectauit quod inuito domino se facere
8 sciuit. Per contrarium quaeritur, si ego me inuito domino facere putarem, cum dominus uellet, an furti actio sit. et ait Pomponius furtum me facere: uerum tamen est, ut, cum ego uelim eum uti,
9 licet ignoret, ne furti sit obligatus. Si furtiua res ad dominum rediit et iterum contrectata est, competit alia furti actio.

47. PAULUS libro IX ad Sabinum.

Si dominium rei subreptae quacumque ratione mutatum sit, domino furti actio competit, ueluti heredi et bonorum possessori et patri adoptiuo et legatario.

48. ULPIANUS libro XLII ad Sabinum.

Qui uas argenteum perdiderat eoque nomine furti egerit: de

pondere uasis controuersia cum esset et actor maius fuisse diceret, fur uas protulit: id is cuius erat abstulit ei: qui subripuerat dupli nihilo minus condemnatus est. rectissime iudicatum est: nam in actionem poenalem non uenit ipsa res quae subrepta est, siue manifesti furti siue nec manifesti agatur. Qui furem nouit, siue 1 indicet eum siue non indicet, fur non est, cum multum intersit, furem quis celet an non indicet: qui nouit, furti non tenetur, qui celat, hoc ipso tenetur. Qui ex uoluntate domini seruum recepit, 2 quin neque fur neque plagiarius sit plus quam manifestum est: quis enim uoluntatem domini habens fur dici potest? Quod si 3 dominus uetuit et ille suscepit, si quidem non celandi animo, non est fur, si celauit, tunc fur esse incipit. qui igitur suscepit nec celauit, etsi inuito domino, fur non est. uetare autem dominum accipimus etiam eum qui ignorat, hoc est eum qui non consensit. Si ego tibi poliendum uestimentum locauero, tu uero inscio aut 4 inuito me commodaueris Titio et Titio furtum factum sit: et tibi competit furti actio, quia custodia rei ad te pertinet, et mihi aduersus te, quia non debueras rem commodare et id faciendo furtum admiseris: ita erit casus quo fur furti agere possit. Ancilla 5 si subripiatur praegnas uel apud furem concepit, partus furtiuus est, siue apud furem edatur siue apud bonae fidei possessorem: sed in hoc posteriore casu furti actio cessat. sed si concepit apud bonae fidei possessorem ibique pepererit, eueniet ut partus furtiuus non sit, uerum etiam usucapi possit [1]. idem et in pecudibus seruandum est et in fetu eorum, quod in partu [2]. Ex furtiuis equis 6 nati statim ad bonae fidei emptorem pertinebunt, merito, quia in fructu numerantur: at partus ancillae non numeratur in fructu [3]. Cum fur rem furtiuam uendidisset eique nummos pretii dominus 7 rei per uim extorsit, furtum eum nummorum fecisse recte responsum est: idem etiam ui bonorum raptorum actione tenebitur. quod enim ex re furtiua redigitur, furtiuum non esse nemini dubium est: nummus ergo hic, qui redactus est ex pretio rei furtiuae, non est furtiuus.

49. GAIUS libro X ad edictum prouinciale.

Interdum accidit ut non habeat furti actionem is cuius interest rem saluam esse. ut ecce creditor ob rem debitoris subreptam furti agere non potest, etsi aliunde creditum seruare non possit: loquimur autem scilicet de ea re quae pignoris iure obligata non sit. Item rei dotalis nomine, quae periculo mulieris est, non 1 mulier furti actionem habet, sed maritus.

50. ULPIANUS libro XXXVII ad edictum.

In furti actione non quod interest quadruplabitur uel duplabitur, sed rei uerum pretium. sed et si res in rebus humanis esse

[1] D. xli. 3. 33. pr. [2] D. xli. 3. 10. 2. [3] Inst. ii. 1. 37.

desierit, cum iudicatur, nihilo minus condemnatio facienda est. itemque et si nunc deterior sit, aestimatione relata in id tempus quo furtum factum est. quod si pretiosior facta sit, eius duplum, quanti tunc, cum pretiosior facta est, fuerit, aestimabitur, quia et
1 tunc furtum eius factum esse uerius est. Ope consilio furtum factum Celsus ait non solum, si idcirco fuerit factum ut socii furarentur, sed et si non ut socii furarentur, inimicitiarum tamen
2 causa fecerit. Recte Pedius ait, sicut nemo furtum facit sine dolo malo, ita nec consilium uel opem ferre sine dolo malo posse.
3 Consilium autem dare uidetur, qui persuadet et impellit atque instruit consilio ad furtum faciendum: opem fert, qui ministerium
4 atque adiutorium ad subripiendas res praebet. Cum eo qui pannum rubrum ostendit fugauitque pecus, ut in fures incideret, si quidem dolo malo fecit, furti actio est: sed et si non furti faciendi causa hoc fecit, non debet impunitus esse lusus tam perniciosus: idcirco Labeo scribit in factum dandam actionem.

51. GAIUS libro XIII ad edictum prouinciale.

Nam et si praecipitata[1] sint pecora, utilis actio damni iniuriae quasi ex lege Aquilia dabitur[2].

52. ULPIANUS libro XXXVII ad edictum.

Si quis uxori res mariti subtrahenti opem consiliumue accom-
1 modauerit, furti tenebitur. Sed et si furtum cum ea fecit, tenebitur
2 furti, cum ipsa non teneatur. Ipsa quoque si opem furi tulit, furti
3 non tenebitur, sed rerum amotarum. Serui uero sui nomine furti
4 eam teneri nequaquam ambigendum est. Idem dicendum est et in filio familias milite: nam ipse patri furti non tenebitur, serui autem sui nomine castrensis tenebitur, si patri seruus furtum
5 fecerit. Sed si filius meus, qui habet castrense peculium, furtum mihi fecerit, an possim actione utili aduersus eum agere, uidendum est, cum habeat unde satisfaciat. et potest defendi agendum.
6 An autem pater filio teneatur, si rem eius castrensis peculii subtraxerit, uideamus: et putem teneri: non tantum igitur furtum
7 faciet filio, sed etiam furti tenebitur. Eum creditorem qui post solutam pecuniam pignus non reddat teneri furti Mela ait, si
8 celandi animo retineat: quod uerum esse arbitror. Si sulpurariae sunt in agro et inde aliquis terram egessisset abstulissetque, dominus furti aget: deinde colonus conducti actione
9 consequetur ut id ipsum sibi praestaretur. Si seruus tuus uel filius polienda uestimenta susceperit, an furti actionem habeas, quaeritur. et si quidem peculium serui soluendo sit, potes habere furti actionem, si non fuerit soluendo, dicendum est non com-
10 petere furti actionem. Sed et si rem furtiuam imprudens quis
11 emerit et ei subrepta sit, habebit furti actionem. Apud Labeonem

[1] Inst. iv. 3. 16. [2] D. ix. 2. 53.

relatum est, si siliginario quis dixerit, ut quisquis nomine eius siliginem petisset, ei daret, et quidam ex transeuntibus cum audisset, petiit eius nomine et accepit: furti actionem aduersus eum qui suppetet[1] siliginario competere, non mihi: non enim mihi negotium, sed sibi siliginarius gessit. Si fugitiuum meum 12
quis quasi suum a duumuiro uel ab aliis qui potestatem habent de carcere uel custodia[2] dimitteret, an is furti teneatur? et placet, si fideiussores dedit, in eos domino actionem dandam ut hi actiones suas mihi mandent: quod si non acceperint fideiussorem, sed tamquam suum accipienti ei tradiderint, dominum furti actionem aduersus plagiarium habiturum. Si quis de manu alicuius nummos 13
aureos uel argenteos uel aliam rem excusserit[3], ita furti tenetur, si ideo fecit, ut alius tolleret, isque sustulerit. Si quis massam meam 14
argenteam subripuerit et pocula fecerit, possum uel poculorum uel massae furti agere uel condictione. idem est et in uuis et in musto et in uinaceis: nam et uuarum et musti et uinaceorum nomine furti agere potest, sed et condici. Seruus qui se liberum 15
adfirmauit, ut sibi pecunia crederetur, furtum non facit: namque hic nihil amplius quam idoneum se debitorem adfirmat. idem est et in eo qui se patrem familias finxit, cum esset filius familias, ut sibi promptius pecunia crederetur. Iulianus libro uicensimo 16
secundo digestorum scripsit, si pecuniam quis a me acceperit, ut creditori meo soluat, deinde, cum tantam pecuniam eidem creditori deberet, suo nomine soluerit, furtum eum facere. Si 17
Titius alienam rem uendidit et ab emptore accepit nummos, non uidetur nummorum furtum fecisse. Si ex duobus sociis omnium 18
bonorum unus rem pignori acceperit eaque subrepta sit, Mela scripsit eum solum furti habere actionem qui pignori accepit, socium non habere. Neque uerbo neque scriptura quis furtum 19
facit: hoc enim iure utimur, ut furtum sine contrectatione non fiat. quare et opem ferre uel consilium dare tunc nocet cum secuta contrectatio est[4]. Si quis asinum meum coegisset et in equas 20
suas τῆς γονῆς dumtaxat χάριν admisisset, furti non tenetur, nisi furandi quoque animum habuit. quod et Herennio Modestino studioso meo de Dalmatia consulenti rescripsi circa equos quibus eiusdem rei gratia subiecisse quis equas suas proponebatur, furti ita demum teneri si furandi animo id fecisset, si minus, in factum agendum. Cum Titio honesto uiro pecuniam credere uellem, 21
subiecisti mihi alium Titium egenum, quasi ille esset locuples, et nummos acceptos cum eo diuisisti: furti tenearis, quasi ope tua consilioque furtum factum sit: sed et Titius furti tenebitur. Maiora quis pondera tibi commodauit, cum emeres ad pondus[5]: 22
furti eum uenditori teneri Mela scribit: te quoque, si scisti: nam non ex uoluntate uenditoris accipis, cum erret in pondere. Si 23
quis seruo meo persuaserit, ut nomen suum ex instrumento puta emptionis tolleret, et Mela scripsit et ego puto furti agendum.

[1] sibi petiit? [2] D. i. 2. 30. [3] D. ix. 2. 27. 21. [4] D. l. 16. 53. [5] D. iv. 3. 18. 3.

24 Sed si seruo persuasum sit, ut tabulas meas describeret, puto, si quidem seruo persuasum sit, serui corrupti agendum, si ipse
25 fecit, de dolo actionem dandam. Si linea margaritarum subrepta sit, dicendus est numerus[1]. sed et si de uino furti agatur, necesse est dici, quot amphorae subreptae sint. si uasa subrepta sint,
26 numerus erit dicendus. Si seruus meus, qui habebat peculii administrationem liberam, pactus sit cum eo, non donationis causa, qui rem eius peculiarem subripuerat, recte transactum uidetur[2]: quamuis enim domino quaeratur furti actio, attamen in peculio serui est. sed et si tota poena furti dupli seruo soluta sit, non dubie fur liberabitur. cui consequens est, ut, si forte a fure acceperit seruus quod ei rei satis esse uideatur, similiter recte
27 transactum uideatur. Si quis iurauerit se furtum non fecisse, deinde rem furtiuam contrectet, furti quidem actio peremitur, rei
28 tamen persecutio domino seruatur. Si seruus[3] subreptus heres institutus fuerit, furti iudicio actor consequetur etiam pretium hereditatis, si modo seruus, antequam iussu domini adeat, mortuus
29 fuerit. condicendo quoque mortuum idem consequetur. Si statuliber subreptus sit uel res sub condicione legata, deinde, antequam adeatur, extiterit condicio, furti iam agi non potest, quia desiit interesse heredis: pendente autem condicione tanti aestimandus est, quanti emptorem potest inuenire.

30 IDEM libro trigensimo octauo ad edictum. Si quis ex domo in qua nemo erat rapuerit, actione de bonis raptis in quadruplum conuenietur, furti non manifesti, uidelicet nemo eum deprehenderit tollentem.

53. PAULUS libro XXXIX ad edictum.

Qui iniuriae causa ianuam effregit, quamuis inde per alios res amotae sint, non tenetur furti: nam maleficia uoluntas et proposi-
1 tum delinquentis distinguit. Si seruus commodatoris rem subripuerit et soluendo sit is cui subreptum est, Sabinus ait posse et commodati agi cum eo et contra dominum furti serui nomine: sed si pecuniam, quam dominus exegit, reddat, euanescere furti
2 actionem: idem et si remittat commodati actionem. Quod si seruus tuus rem tibi commodatam subripuerit, furti tecum actio
3 non est, quia tuo periculo res sit, sed tantum commodati. Qui alienis negotiis gerendis se optulit, actionem furti non habet, licet culpa eius res perierit: sed actione negotiorum gestorum ita damnandus est, si dominus actione ei cedat. eadem sunt in eo qui pro tutore negotia gerit, uel in eo tutore qui diligentiam praestare debeat, ueluti qui ex pluribus tutoribus testamento datis
4 oblata satisdatione solus administrationem suscepit. Si ex donatione alterius rem meam teneas et eam subripiam, ita demum furti te agere mecum posse Iulianus ait si intersit tua retinere possessionem, ueluti si hominem donatum noxali iudicio defendisti uel

[1] Supra 19. [2] D. ii. 14. 28. 2. [3] D. ix. 2. 23.

aegrum curaueris, ut aduersus uindicantem iustam retentionem habiturus sis.

54. GAIUS libro XIII ad edictum prouinciale.

Si pignore creditor utatur, furti tenetur. Eum qui quod uten- 1
dum accepit ipse alii commodauerit, furti obligari responsum est. ex quo satis apparet furtum fieri et si quis usum alienae rei in suum lucrum conuertat. nec mouere quem debet, quasi nihil lucri sui gratia faciat: species enim lucri est ex alieno largiri et beneficii debitorem sibi adquirere. unde et is furti tenetur qui ideo rem amouet ut eam alii donet. Furem interdiu[1] deprehensum non 2
aliter occidere lex duodecim tabularum permisit quam si telo se defendat. teli[2] autem appellatione et ferrum et fustis et lapis et denique omne quod nocendi causa habetur, significatur. Cum 3
furti actio ad poenae persecutionem pertineat, condictio uero et uindicatio ad rei reciperationem, apparet recepta re nihilo minus saluam esse furti actionem, uindicationem uero et condictionem tolli: sicut ex diuerso post solutam dupli aut quadrupli poenam salua est uindicatio et condictio. Qui ferramenta sciens commo- 4
dauerit ad effringendum ostium uel armarium, uel scalam sciens commodauerit ad ascendendum: licet nullum eius consilium principaliter ad furtum faciendum interuenerit, tamen furti actione tenetur. Si tutor qui negotia gerit aut curator transegerit cum 5
fure, euanescit furti actio.

55. ULPIANUS libro III disputationum.

Cum creditor rem sibi pigneratam aufert, non uidetur contrectare, sed pignori suo incumbere.

56. IULIANUS libro XXII digestorum.

Interdum fur etiam manente poenae obligatione in quibusdam casibus rursus obligatur, ut cum eo saepius eiusdem rei nomine furti agi possit. primus casus occurrit, si possessionis causa mutata esset, ueluti si res in domini potestatem redisset eandemque idem subriperet, uel eidem domino, uel ei cui is commodasset aut uendidisset. sed et si persona domini mutata esset, altera poena obligatur. Qui furem deducit ad praefectum uigilibus uel ad prae- 1
sidem, existimandus est elegisse uiam qua rem persequeretur: et si negotium ibi terminatum et damnato fure recepta est pecunia sublata in simplum, uidetur furti quaestio sublata, maxime si non solum rem furtiuam fur restituere iussus fuerit, sed amplius aliquid in eum iudex constituerit. sed et si nihil amplius quam furtiuam rem restituere iussus fuerit, ipso quod in periculum maioris poenae deductus est fur, intellegendum est quaestionem furti sublatam

[1] D. ix. 2. 4. 1. [2] D. l. 16. 233. 2; Inst. iv. 18. 5.

esse. Si res peculiaris[1] subrepta in potestatem serui redierit, soluitur furti uitium et incipit hoc casu in peculio esse et a domino possideri. Cum autem seruus rem suam peculiarem furandi consilio amouet, quamdiu eam retinet, condicio eius non mutatur (nihil enim domino abest): sed si alii tradiderit, furtum faciet. Qui tutelam gerit, transigere cum fure potest et, si in potestatem suam redegerit rem furtiuam, desinit furtiua esse, quia tutor domini loco habetur. sed et circa curatorem furiosi eadem dicenda sunt, qui adeo personam domini sustinet ut etiam tradendo rem furiosi alienare existimetur. condicere autem rem furtiuam tutor et curator furiosi eorum nomine possunt. Si duo serui tui uestem et argentum subripuerint et alterius nomine tecum de ueste actum fuerit, alterius de argento agatur: nulla exceptio dari debebit ob eam rem quod iam de ueste actum fuerit.

57. ALFENUS libro IV digestorum a Paulo epitomatorum.

Si cretae fodiundae causa specum quis fecisset et cretam abstulisset, fur est, non quia fodisset, sed quia abstulisset.

58. IULIANUS libro IV ad Urseium Ferocem.

Si filio familias furtum factum esset, recte is pater familias factus eo nomine aget. sed et si res ei locata subrepta fuerit, pater familias factus itidem agere poterit.

59. IDEM libro III ex Mincio.

Si is, qui rem commodasset eam rem clam abstulisset, furti cum eo agi non potest[2], quia suum recepisset et ille commodati liberatus esset. hoc tamen ita accipiendum est, si nullas retinendi causas is cui commodata res erat habuit: nam si impensas necessarias in rem commodatam fecerat, interfuit eius potius per retentionem eas seruare quam ultro commodati agere, ideoque furti actionem habebit.

60. AFRICANUS libro VII quaestionum.

Ancilla fugitiua quemadmodum sui furtum facere intellegitur, ita partum quoque contrectando furtiuum facit.

61. IDEM libro VIII quaestionum.

Si seruus communis uni ex dominis furtum fecerit, communi diuidundo agi debere placet et arbitrio iudicis contineri, ut aut damnum praestet aut parte cedat. cui consequens uidetur esse, ut etiam, si alienauerit suam partem, similiter et cum emptore

[1] D. xli. 3. 4. 7. [2] D. xiii. 6. 21. pr

agi possit, ut quodammodo noxalis actio caput sequatur. quod tamen non eo usque producendum ait, ut etiam, si liber sit factus, cum ipso agi posse dicamus, sicuti non ageretur etiam si proprius fuisset. ex his igitur apparere et mortuo seruo nihil esse quod actor eo nomine consequi possit, nisi forte quid ex re furtiua ad socium peruenerit. His etiam illud consequens esse ait, ut et si 1
is seruus quem mihi pignori dederis furtum mihi fecerit, agendo contraria pigneraticia consequar, uti similiter aut damnum decidas aut pro noxae deditione hominem relinquas. Idem dicendum de 2
eo quem conuenisset in causa redhibitionis esse, uti, quemadmodum accessiones et fructus emptor restituere cogitur, ita et e contrario uenditor quoque uel damnum decidere uel pro noxae deditione hominem relinquere cogatur. Nisi quod in his amplius 3
sit quod, si sciens quis ignoranti furem pignori dederit, omni modo damnum praestare cogendus est: id enim bonae fidei conuenire. Sed in actione empti praecipue spectandum esse, 4
qualem seruum uenditor repromiserit. Quod uero ad mandati 5
actionem attinet, dubitare se ait, num aeque dicendum sit omni modo damnum praestari debere, et quidem hoc amplius quam in superioribus causis seruandum, ut, etiamsi ignorauerit is qui certum hominem emi mandauerit, furem esse, nihilo minus tamen damnum decidere cogatur. iustissime enim procuratorem allegare non fuisse se id damnum passurum, si id mandatum non suscepisset: idque euidentius in causa depositi apparere. nam licet alioquin aequum uideatur non oportere cuiquam plus damni per seruum euenire quam quanti ipse seruus sit, multo tamen aequius esse nemini officium suum, quod eius cum quo contraxerit, non etiam sui commodi causa susceperit, damnosum esse, et sicut in superioribus contractibus, uenditione locatione pignore, dolum eius qui sciens reticuerit, puniendum esse dictum sit, ita in his culpam eorum quorum causa contrahatur ipsis potius damnosam esse debere. nam certe mandantis culpam esse, qui talem seruum emi sibi mandauerit, et similiter eius qui deponat, quod non fuerit diligentior circa monendum, qualem seruum deponeret. Circa 6
commodatum autem merito aliud existimandum, uidelicet quod tunc eius solius commodum qui utendum rogauerit uersetur. itaque eum qui commodauerit, sicut in locatione, si dolo quid fecerit non ultra pretium serui quid amissurum: quin etiam paulo remissius circa interpretationem doli mali debere nos uersari, quoniam, ut dictum sit, nulla utilitas commodantis interueniat. Haec ita puto uera esse, si nulla culpa ipsius qui mandatum uel 7
depositum susceperit intercedat: ceterum si ipse ultro ei custodiam argenti forte uel nummorum commiserit, cum alioquin nihil umquam dominus tale quid fecisset, aliter existimandum est. Locaui tibi fundum, et (ut adsolet) conuenit, uti fructus ob merce- 8
dem pignori mihi essent. si eos clam deportaueris, furti tecum agere posse aiebat. sed et si tu alii fructus pendentes uendideris et emptor eos deportauerit, consequens erit ut in furtiuam causam

eos incidere dicamus. etenim fructus, quamdiu solo cohaereant, fundi esse et ideo colonum, quia uoluntate domini eos percipere uideatur, suos fructus facere. quod certe in proposito non aeque dicitur: qua enim ratione coloni fieri possint, cum emptor eos suo
9 nomine cogat? Statuliberum, qui, si decem dederit, liber esse iussus erat, heres noxali iudicio defenderat: pendente iudicio seruus datis decem heredi ad libertatem peruenit: quaeritur, an non aliter absolutio fieri debeat, quam si decem, quae accepisset, heres actori dedisset. referre existimauit, unde ea pecunia data esset, ut, si quidem aliunde quam ex peculio, haec saltem praestet, quoniam quidem si nondum ad libertatem seruus peruenisset, noxae deditus ei cui deditus esset daturus fuerit: si uero ex peculio, quia nummos heredis dederit, quos utique is passurus eum non fuerit ei dare, contra statuendum.

62. MARCIANUS libro IV regularum.

Furtum non committit qui fugitiuo iter monstrauit.

63. MACER libro II publicorum iudiciorum.

Non poterit praeses prouinciae efficere ut furti damnatum non sequatur infamia.

64. NERATIUS libro I membranarum.

A Titio herede homo Seio legatus ante aditam hereditatem Titio furtum fecit. si adita hereditate Seius legatum ad se pertinere uoluerit, furti eius serui nomine aget cum eo Titius, quia neque tunc, cum faceret furtum, eius fuit, et (ut maxime quis existimet, si seruus esse coeperit eius cui furtum fecerat, tolli furti actionem, ut nec si alienatus sit, agi possit eo nomine) ne post aditam quidem hereditatem Titii factus est, quia ea quae legantur recta uia ab eo qui legauit ad eum cui legata sunt transeunt.

65. ULPIANUS libro I ad edictum aedilium curulium.

Qui ea mente alienum quid contrectauit ut lucrifaceret, tametsi mutato consilio id domino postea reddidit, fur est: nemo enim tali peccato paenitentia sua nocens esse desinit[1].

66. PAULUS libro VII ad Plautium.

Si is qui rem pignori dedit uendiderit eam: quamuis dominus sit, furtum facit, siue eam tradiderat creditori siue speciali pactione
1 tantum obligauerat: idque et Iulianus putat. Si is cui res subrepta sit, dum apud furem sit, legauerat eam mihi, an, si postea fur eam contrectet, furti actionem habeam? et secundum Octaueni senten-

[1] D. xxi. 1. 17. 1; xli. 3. 4. 10.

tiam mihi soli competit furti actio, cum heres suo nomine non habeat, quia, quacumque ratione dominium mutatum sit, domino competere furti actionem constat. Eum qui mulionem dolo 2
malo in ius uocasset, si interea mulae perissent, furti teneri ueteres responderunt. Iulianus respondit eum qui pecuniis exigendis 3
praepositus est, si manumissus exigat furti teneri[1]. quod ei consequens est dicere et in tutore, cui post pubertatem solutum est. Si tu Titium mihi commendaueris quasi idoneum cui crederem, et 4
ego in Titium inquisii, deinde tu alium adducas quasi Titium, furtum facies, quia Titium esse hunc credo, scilicet si et ille qui adducitur scit: quod si nesciat, non facies furtum, nec hic qui adduxit opem tulisse potest uideri cum furtum factum non sit: sed dabitur actio in factum in eum qui adduxit. Si stipulatus de 5
te sim 'per te non fieri, quo minus homo Eros intra kalendas illas 'mihi detur,' quamuis mea interesset eum non subripi (cum subrepto eo ex stipulatu non teneris, si tamen per te factum non sit quo minus mihi daretur), non tamen furti actionem me habere.

67. CELSUS libro XII digestorum.

Infitiando depositum nemo facit furtum (nec enim furtum est 1
ipsa infitiatio, licet prope furtum est): sed si possessionem eius apiscatur interuertendi causa, facit furtum. nec refert, in digito habeat anulum an dactyliotheca quem, cum deposito teneret, habere pro suo destinauerit. Si tibi subreptum est, quod nisi 1
die certa dedisses, poenam promisisti, ideoque sufferre eam necesse fuit, furti actione hoc quoque coaestimabitur. Infans apud 2
furem adoleuit: tam adulescentis furtum fecit ille quam infantis, et unum tamen furtum est: ideoque dupli tenetur, quanti umquam apud eum plurimi fuit. nam quod semel dumtaxat furti agi cum eo potest, quid refert propositae quaestioni? quippe, si subreptus furi foret ac rursus a fure altero eum recuperasset, etiam si duo furta fecisset, non amplius quam semel cum eo furti agi posset. nec dubitauerim, quin adulescentis potius quam infantis aestimationem fieri oporteret. et quid tam ridiculum est quam meliorem furis condicionem esse propter continuationem furti existimare? Cum seruus inemptus factus sit, non posse 3
emptorem furti agere cum uenditore ob id quod is seruus post emptionem, antequam redderetur, subripuisset. Quod furi ipsi 4
furtum fecerit furtiuus seruus, eo nomine actionem cum domino furem habiturum placet, ne facinora talium seruorum non solum ipsis impunitatem, sed dominis quoque eorum quaestui erunt: plerumque enim eius generis seruorum furtis peculia eorundem augentur. Si colonus[2] post lustrum conductionis anno amplius 5
fructus inuito domino perceperit, uidendum, ne messis et uinde-

[1] D. xii. 1. 41. [2] D. xii. 1. 4. 1.

miae furti cum eo agi possit. et mihi dubium non uidetur quin fur et si consumpserit rem subreptam, repeti ea ab eo possit.

68. MARCELLUS libro VIII digestorum.

Hereditariae[1] rei furtum fieri Iulianus negabat, nisi forte pignori dederat defunctus aut commodauerat:

69. SCAEUOLA libro IV quaestionum.

aut in qua usus fructus[2] alienus est.

70. MARCELLUS libro VIII digestorum.

His enim casibus putabat hereditariarum rerum fieri furtum et usucapionem impediri idcircoque heredi quoque actionem furti competere posse.

71. IAUOLENUS libro XV ex Cassio.

Si is cui commodata res erat furtum ipsius admisit, agi cum eo et furti et commodati potest[3]: et, si furti actum est, commodati actio exstinguitur, si commodati, actioni furti exceptio obicitur.
1 Eius rei quae pro herede possidetur furti actio ad possessorem non pertinet, quamuis usucapere quis possit, quia furti agere potest is cuius interest rem non subripi, interesse autem eius uidetur qui damnum passurus est, non eius qui lucrum facturus esset.

72. MODESTINUS libro VII responsorum.

Sempronia libellos composuit quasi datura centurioni, ut ad officium transmitterentur, sed non dedit: Lucius pro tribunali eos recitauit quasi officio traditos: non sunt inuenti in officio neque centurioni traditi: quaero, quo crimini subiciatur qui ausus est libellos de domo subtractos pro tribunali legere, qui non sint dati? Modestinus respondit, si clam subtraxit, furtum commissum.

73. IAUOLENUS libro XV ex Cassio.

Si is qui pignori rem accepit, cum de uendendo pignore nihil conuenisset, uendidit, aut ante quam dies uenditionis ueniret pecunia non soluta, id fecit: furti se obligat.

74. IDEM libro IV epistularum.

Furtiuam ancillam bona fide duorum aureorum emptam cum possiderem, subripuit mihi Attius, cum quo et ego et dominus furti agimus: quaero, quanta aestimatio pro utroque fieri debet.

[1] D. ix. 2. 43. [2] D. xli. 3. 35.
[3] D. xiii. 6. 18. 1; xvi. 3. 29. pr.; xix. 2. 42.

respondit: emptori duplo quanti eius interest, aestimari debet, domino autem duplo quanti ea mulier fuerit. nec nos mouere debet quod duobus poena furti praestabitur, quippe, cum eiusdem rei nomine praestetur, emptori eius possessionis, domino ipsius proprietatis causa praestanda est.

75. POMPONIUS libro XXI ad Quintum Mucium.

Si is qui simulabat se procuratorem esse effecisset ut uel sibi uel cui me delegauit promitterem, furti cum eo agere non possum, quoniam nullum corpus interuenisset quod furandi animo contrectaretur.

76. IDEM libro XXXVIII ad Quintum Mucium.

Qui re sibi commodata uel apud se deposita usus est aliter atque accepit[1], si existimauit se non inuito domino id facere, furti non tenetur. sed nec depositi ullo modo tenebitur: commodati an teneatur, in culpa aestimatio erit, id est an non debuerit existimare id dominum permissurum. Si quis alteri furtum fecerit et id 1
quod subripuit alius ab eo subripuit, cum posteriore fure dominus eius rei furti agere potest, fur prior non potest, ideo quod domini interfuit, non prioris furis, ut id quod subreptum est saluum esset. haec Quintus Mucius refert et uera sunt: nam licet intersit furis rem saluam esse, quia condictione tenetur, tamen cum eo is cuius interest furti habet actionem, si honesta ex causa interest. nec utimur Seruii sententia, qui putabat, si rei subreptae dominus nemo exstaret nec exstaturus esset, furem habere furti actionem: non magis enim tunc eius esse intellegitur qui lucrum facturus sit. dominus igitur habebit cum utroque furti actionem, ita ut, si cum altero furti actionem inchoat, aduersus alterum nihilo minus duret: sed et condictionem, quia ex diuersis factis tenentur.

77. IDEM libro XIII ex uariis lectionibus.

Qui saccum habentem pecuniam subripit furti etiam sacci nomine tenetur, quamuis non sit ei animus sacci subripiendi.

78. PAPINIANUS libro VIII quaestionum.

Rem inspiciendam[2] quis dedit: si periculum spectet eum qui accepit, ipse furti agere potest.

[1] D. xiii. 6. 5. 8. [2] D. xiii. 6. 10. 1.

79. IDEM libro IX quaestionum.

Si debitor pignus subripuit, quod actione furti soluit nullo modo recipit.

80. IDEM libro XII quaestionum.

Si uendidero neque tradidero seruum et is sine culpa mea subripiatur, magis est ut mihi furti competat actio: et mea uidetur interesse, quia dominium apud me fuit, uel quoniam ad
1 praestandas actiones teneor[1]. Cum autem iure dominii defertur furti actio, quamuis non alias nisi nostra intersit competat, tamen ad aestimationem corporis, si nihil amplius intersit, utilitas mea referenda est, idque et in statuliberis et in legato sub condicione relicto probatur: alioquin diuersum probantibus statui facile quantitas non potest. quia itaque tunc sola utilitas aestimationem facit, cum cessante dominio furti actio nascitur, in istis causis ad aestimationem corporis furti actio referri non
2 potest. Si ad exhibendum egissem optaturus seruum mihi legatum et unus ex familia seruus subreptus, heres furti habebit actionem: eius interest: nihil enim refert, cur praestari custodia
3 debeat. Cum raptor[2] omnimodo furtum facit, manifestus fur
4 existimandus est. Is autem, cuius dolo fuerit raptum, furti qui-
5 dem non tenebitur, sed ui bonorum raptorum. Si Titius, cuius nomine pecuniam perperam falsus procurator accepit, ratum habeat, ipse quidem Titius negotiorum gestorum aget, ei uero qui pecuniam indebitam dedit, aduersus Titium erit indebiti condictio, aduersus falsum procuratorem furtiua durabit: electo Titio non inique per doli exceptionem uti praestetur ei furtiua condictio, desiderabitur. quod si pecunia fuit debita, ratum habente Titio
6 furti actio euanescit, quia debitor liberatur. Falsus autem procurator ita demum furtum pecuniae faciet, si nomine quoque ueri procuratoris, quem creditor habuit, adsumpto debitorem alienum circumuenerit. quod aeque probatur et in eo qui sibi deberi pecuniam ut heredi Sempronii creditoris adseuerauit, cum esset
7 alius. Qui rem Titii agebat eius nomine falso procuratori creditoris soluit et Titius ratum habuit: non nascitur ei furti actio, quae statim, cum pecunia soluta est, ei qui dedit nata est, cum Titii nummorum dominium non fuerit neque possessio. sed condictionem indebiti quidem Titius habebit, furtiuam autem qui pecuniam dedit: quae, si negotiorum gestorum actione Titius conueniri coeperit, arbitrio iudicis ei praestabitur.

81. IDEM libro I responsorum.

Ob pecuniam ciuitati subtractam actione furti, non crimine peculatus, tenetur.

[1] D. xviii. 1. 35. 4; Inst. iii. 23. 3ª. [2] Inst. iv. 2. pr.

82. PAULUS libro II sententiarum.

Fullo et sarcinator, qui polienda uel sarcienda uestimenta accepit, si forte his utatur, ex contrectatione eorum furtum fecisse uidetur, quia non in eam causam ab eo uidentur accepta. Fru- 1
gibus ex fundo subreptis tam colonus quam dominus furti agere possunt, quia utriusque interest rem persequi. Qui ancillam non 2
meretricem libidinis causa subripuit, furti actione tenebitur et, si subpressit, poena legis Fabiae coercetur. Qui tabulas cautio- 3
nesue subripuit, in adscriptam summam furti actione tenebitur: nec refert, cancellatae nec ne sint, quia ex his debitum magis solutum esse comprobari potest.

83. NERATIUS libro I responsorum.

Si quis ex bonis eius quem putabat mortuum, qui uiuus erat, pro herede res adprehenderit, eum furtum non facere. Ei cum 1
quo suo nomine furti actum est, si serui nomine de alia re aduersus eum agatur, non dandam exceptionem furti una facti.

84. PAULUS libro II ad Neratium.

Quamuis res furtiua, nisi ad dominum redierit, usucapi non possit, tamen, si eo nomine lis aestimata fuerit uel furi dominus eam uendiderit, non interpellari iam usucapionis ius dicendum est[1].

85. IDEM libro II manualium.

Is cuius interest non subripi furti actionem habet, si et rem tenuit domini uoluntate, id est ueluti is cui res locata est. is autem qui sua uoluntate uel etiam pro tutore negotia gerit, item tutor uel curator, ob rem sua culpa subreptam non habet furti actionem. item is cui ex stipulato uel ex testamento seruus debetur, quamuis intersit eius, non habet furti actionem: sed nec is qui fideiussit pro colono.

86. TRYPHONINUS libro IX disputationum.

Si ad dominum ignorantem perueniret res furtiua uel ui possessa, non uideatur in potestatem domini[2] reuersa, ideo nec si post talem domini possessionem bona fide ementi uenierit, usucapio sequitur.

87. PAULUS libro I decretorum.

Creditori actio furti in summam pignoris, non debiti, competit. sed ubi debitor ipse subtraxisset pignus, contra probatur, ut in summam pecuniae debitae et usurarum eius furti conueniretur.

[1] D. xli. 3. 4. 13. [2] D. xli. 3. 4. 12; l. 16. 14. pr.

88. IDEM libro singulari de concurrentibus actionibus.

Si quis egerit ui bonorum raptorum, etiam furti agere non potest: quod si furti elegerit in duplum agere, potest et ui bonorum raptorum agere sic ut non excederet quadruplum.

89. IDEM libro singulari de poenis paganorum.

Si libertus patrono uel cliens, uel mercennarius ei qui eum conduxit, furtum fecerit, furti actio non nascitur.

90. IAUOLENUS libro IX ex posterioribus Labeonis.

Fullo actione locati de domino liberatus est: negat eum furti recte acturum Labeo. item si furti egisset, priusquam ex locato cum eo ageretur et, antequam de furto iudicaretur, locati actione liberatus esset, et fur ab eo absolui debet. quod si nihil eorum ante accidisset, furem ei condemnari oportere. haec idcirco, quoniam furti eatenus habet actionem, quatenus eius interest.
1 Nemo opem aut consilium alii praestare potest qui ipse furti faciendi consilium capere non potest.

91. LABEO libro II pithanon a Paulo epitomatorum.

Si quis, cum sciret quid sibi subripi, non prohibuit, non potest furti agere. PAULUS. immo contra: nam si quis scit sibi rapi et, quia non potest prohibere, quieuit, furti agere potest. at si potuit prohibere nec prohibuit, nihilo minus furti aget: et hoc modo patronus quoque liberto, et is cuius magna uerecundia ei quem in praesentia pudor ad resistendum impedit, furtum facere solet.

92. ULPIANUS libro XXXVIII ad edictum.

Meminisse oportebit nunc furti plerumque criminaliter agi, et eum qui agit in crimen subscribere, non quasi publicum sit iudicium, sed quia uisum est temeritatem agentium etiam extraordinaria animaduersione coercendam. non ideo tamen minus, si qui uelit, poterit ciuiliter agere.

LIBER NONUS.

TIT. II.

AD LEGEM AQUILIAM.

SUMMARY.—History of the lex Aquilia (1). It applies only where there is 'iniuria' (49. 1), which includes 'culpa,' even 'levissima,' 'imperitia,' 'infirmitas' (3; 5. 1; 7. 8; 8; 31; 44 pr.). A mere confession, without killing or wounding, gives no action (23. 11; 24; 25).

Chapter I: contents (2): explanation of terms: 'servum alienum' (13 pr.; 45. 2); 'pecudem' (2); 'iniuria,' e. g. excessive chastisement (5. 3; 6; 7 pr.), letting fall excessive burden (7. 2), dangerous games (9. 4; 10; 11 pr.); but 'furiosus' and 'infans' are not liable (5. 2); there is no 'iniuria' in a fair fight (7. 4), or in consequence of a push (7. 3), or of mistake (7. 6; 9 pr.); and homicide of thief or adulterer is justifiable (4; 5 pr.; 30 pr.); 'occiderit' (7. 1; 51 pr.), different from 'mortis causam praestiterit' (7. 6, 7; 9 pr.; 11. 1; 49 pr.; 51 pr.), wounding followed by death (15. 1; 21. 1; 30. 4; 51 pr.; 52 pr.), wounding and then killing (32. 1), killing by several wounds (32. 1), joint tortfeasors (11. 2, 4; 51. 1), successive tortfeasors (11. 3), killing by slight blow (7. 5), as to liability for starving (9. 2; 29. 7), for setting on a dog (11. 5).

Chapter II is obsolete (27. 4).

Chapter III: contents (27. 5): explanation of terms: 'ceterarum rerum' (29. 6); 'damnum faxit,' which includes 'occasionem praestare' (30. 3); 'usserit' (27. 6–12); 'ruperit,' which includes 'vulneraverit,' 'corruperit,' 'effusum vel acetum fecerit,' 'deleverit,' etc. (27. 13–27, 34; 29. 1; 39; 40; 41; 42; 45. 5; 50); 'fregerit' (27. 16, 29, 30, 31, 33); 'iniuria' includes 'culpa' and 'dolus' (27. 33; 30. 3); 'quanti in diebus xxx,' 'plurimi' is implied (29. 8).

Excuses: accident (29. 2, 4; 30. 3; 52. 4), necessity (29. 3; 49. 1), self-defence (45. 4), previous damage (27. 29), proper place (28; 29 pr.), notice of danger (28. 1).

Who may sue: (7 pr.; 11. 6–10; 13. 2, 3; 14; 15 pr.; 16; 17; 18; 19; 20; 27. 2; 30. 1; 38; 43).

Who may be sued: (13. 1; 19; 20; 27. 1, 3; 29. 7; 32 pr.; 37 pr.; 44; 45 pr.); wife by husband (27. 30; 56); suing one of several tortfeasors does not free the rest (11. 2).

The action passes 'heredi' (23. 8; 36. 1), but not 'in heredes' (23. 8). When action must be ceded (15 pr.). Successive actions (46; 47; 48; 50), 'noxae deditio' (27. 1, 2, 11; 37. 1).

The measure of damages (5. 1; 20; 21; 22; 23 pr.—7; 27. 2, 17; 29. 3; 37. 1; 45. 1; 47; 51. 2; 55), 'non ex affectione nec utilitate singulorum' (33 pr.), 'adversus infitiantem in duplum' (23. 10).

The relation of the action to that 'in factum' (7. 3, 5, 6; 9 pr.—3; 11. 1, 5, 8; 17 pr.; 27. 10, 14, 21, 35; 29. 5, 7; 33. 1; 41 pr.; 49 pr.; 53), to 'actio utilis' (11. 10; 12; 13 pr.; 27. 9, 32; 30. 2), 'furti' (27 pr., 21, 25, 26; 41. 1), 'iniuriarum' (5. 1, 3; 27. 17, 28; 41 pr.), 'legis Corneliae' (23. 9), 'depositi' (42), 'pigneraticia' (18), 'locati' (5. 3; 7. 8; 27. 9, 11, 29, 34, 35), 'damni infecti' (27. 10).

Cases: (5. 3; 6; 7 pr.; 27. 9; 34; 35; 36 pr.; 40; 45. 3; 52. 1–4; 54; 57).

Cf. Cod. iii. 35; Inst. iv. 3; Gai. iii. 210–219.

1. ULPIANUS libro XVIII ad edictum.

LEX Aquilia omnibus legibus quae ante se de damno iniuria locutae sunt derogauit, siue duodecim tabulis, siue alia quae fuit: quas leges nunc referre non est necesse. Quae lex Aquilia 1
plebiscitum est, cum eam Aquilius tribunus plebis a plebe rogauerit.

2. GAIUS libro VII ad edictum prouinciale.

Lege Aquilia capite primo cauetur: 'ut qui seruum seruamue 'alienum alienamue quadrupedem uel pecudem iniuria occiderit, 'quanti id in eo anno plurimi fuit, tantum aes dare domino 1 'damnas esto.' Et infra deinde cauetur, ut aduersus infitiantem in duplum actio esset[1]. Ut igitur apparet, seruis nostris exaequat quadrupedes, quae pecudum numero sunt et gregatim habentur, ueluti oues, caprae, boues, equi, muli, asini. sed an sues pecudum appellatione continentur, quaeritur: et recte Labeoni placet contineri. sed canis inter pecudes non est. longe magis bestiae in eo numero non sunt, ueluti ursi leones pantherae. elefanti autem et cameli quasi mixti sunt (nam et iumentorum operam praestant et natura eorum fera est) et ideo primo capite contineri eas oportet.

3. ULPIANUS libro XVIII ad edictum.

Si seruus seruaue iniuria occisus occisaue fuerit, lex Aquilia locum habet. iniuria occisum esse merito adicitur: non enim sufficit occisum, sed oportet iniuria id esse factum.

4. GAIUS libro VII ad edictum prouinciale.

Itaque si seruum tuum latronem insidiantem mihi occidero, securus ero: nam aduersus periculum naturalis ratio[2] permittit 1 se defendere. Lex duodecim tabularum furem noctu[3] deprehensum occidere permittit, ut tamen id ipsum cum clamore testificetur: interdiu autem deprehensum ita permittit occidere si is se telo defendat, ut tamen aeque cum clamore testificetur.

5. ULPIANUS libro XVIII ad edictum.

Sed et si quemcumque alium ferro se petentem quis occiderit, non uidebitur iniuria occidisse: et si metu quis mortis furem occiderit, non dubitabitur quin lege Aquilia non teneatur. sin autem cum posset adprehendere, maluit occidere, magis est ut 2 iniuria fecisse uideatur: ergo et Cornelia tenebitur. Iniuriam autem hic accipere nos oportet non quemadmodum circa iniuriarum actionem contumeliam quandam, sed quod non iure factum[4] est, hoc est contra ius, id est si culpa quis occiderit: et ideo interdum utraque actio concurrit et legis Aquiliae et iniuriarum, sed duae erunt aestimationes, alia damni, alia contumeliae. igitur iniuriam hic damnum accipiemus culpa datum etiam ab eo qui 2 nocere noluit. Et ideo quaerimus, si furiosus damnum dederit, an legis Aquiliae actio sit? et Pegasus negauit: quae enim in eo culpa sit, cum suae mentis non sit? et hoc est uerissimum. cessabit igitur Aquiliae actio, quemadmodum, si quadrupes damnum dederit, Aquilia cessat, aut si tegula ceciderit. sed et si infans damnum dederit, idem erit dicendum, quodsi inpubes id

[1] Inst. iv. 16. 1. [2] D. i. 1. 3; infra 45. 4. [3] D. xlvii. 2. 54. 2.
[4] Inst. iv. 4. pr.

fecerit, Labeo ait, quia furti tenetur[1] teneri et Aquilia eum: et hoc puto uerum, si sit iam iniuriae capax. Si magister in 3
disciplina uulnerauerit seruum uel occiderit, an Aquilia teneatur, quasi damnum iniuria dederit? et Iulianus scribit Aquilia teneri eum qui eluscauerat discipulum in disciplina: multo magis igitur in occiso idem erit dicendum. proponitur autem apud eum species talis: sutor, inquit[2], puero discenti ingenuo filio familias, parum bene facienti quod demonstrauerit, forma calcei ceruicem percussit, ut oculus puero perfunderetur. dicit igitur Iulianus iniuriarum quidem actionem non competere, quia non faciendae iniuriae causa percusserit, sed monendi et docendi causa: an ex locato, dubitat, quia leuis dumtaxat castigatio concessa est docenti: sed lege Aquilia posse agi non dubito:

6. PAULUS libro XXII ad edictum.

praeceptoris enim nimia saeuitia culpae adsignatur.

7. ULPIANUS libro XVIII ad edictum.

Qua actione patrem consecuturum ait, quod minus ex operis filii sui propter uitiatum oculum sit habiturus, et impendia, quae pro eius curatione fecerit. Occisum autem accipere debemus, 1
siue gladio siue etiam fuste uel alio telo uel manibus (si forte strangulauit eum) uel calce petiit uel capite, uel qualiter qualiter. Sed si quis plus iusto oneratus deiecerit onus et seruum occiderit, 2
Aquilia locum habet: fuit enim in ipsius arbitrio ita se non onerare. nam et si lapsus aliquis seruum alienum onere presserit, Pegasus ait lege Aquilia eum teneri ita demum, si uel plus iusto se onerauerit uel neglegentius per lubricum transierit. Proinde si 3
quis alterius inpulsu damnum dederit, Proculus scribit neque eum qui impulit teneri, quia non occidit, neque eum qui impulsus est, quia damnum iniuria non dedit: secundum quod in factum actio erit danda in eum qui impulit. Si quis in colluctatione uel in 4
pancratio, uel pugiles dum inter se exercentur alius alium occiderit, si quidem in publico certamine alius alium occiderit, cessat Aquilia, quia gloriae causa et uirtutis, non iniuriae gratia uidetur damnum datum. hoc autem in seruo non procedit, quoniam ingenui solent certare: in filio familias uulnerato procedit. plane si cedentem uulnerauerit, erit Aquiliae locus, aut si non in certamine seruum occidit, nisi si domino committente hoc factum sit: tunc enim Aquilia cessat. Sed si quis seruum aegrotum 5
leuiter percusserit et is obierit, recte Labeo dicit lege Aquilia eum teneri, quia aliud alii mortiferum esse solet. Celsus autem mul- 6
tum interesse dicit, occiderit an mortis causam praestiterit, ut qui mortis causam praestitit, non Aquilia, sed in factum actione teneatur. unde adfert eum qui uenenum pro medicamento dedit

[1] D. xlvii. 2. 23. [2] D. xix. 2. 13. 4.

et ait causam mortis praestitisse, quemadmodum eum qui furenti gladium porrexit: nam nec hunc lege Aquilia teneri, sed in fac-
7 tum. Sed si quis de ponte aliquem praecipitauit, Celsus ait, siue ipso ictu perierit aut continuo submersus est aut lassatus ui fluminis uictus perierit, lege Aquilia teneri, quemadmodum si quis puerum
8 saxo inlisisset. Proculus ait, si medicus seruum imperite secuerit, uel ex locato uel ex lege Aquilia competere actionem.

8. GAIUS libro VII ad edictum prouinciale.

Idem iuris est, si medicamento perperam usus fuerit. sed et qui bene secuerit et dereliquit curationem, securus non erit, sed culpae reus intellegitur. mulionem quoque, si per imperitiam impetum mularum retinere non potuerit, si eae alienum hominem obtriuerint, uolgo dicitur culpae nomine teneri. idem dicitur et si propter infirmitatem sustinere mularum impetum non potuerit: nec uidetur iniquum, si infirmitas culpae adnumeretur, cum affectare quisque non debeat in quo uel intellegit uel intellegere debet infirmitatem suam alii periculosam futuram. idem iuris est in persona eius qui impetum equi, quo uehebatur, propter imperitiam uel infirmitatem retinere non poterit.

9. ULPIANUS libro XVIII ad edictum.

Item si obstetrix medicamentum dederit et inde mulier perierit, Labeo distinguit, ut, si quidem suis manibus supposuit, uideatur occidisse: sin uero dedit, ut sibi mulier offerret, in factum actionem dandam, quae sententia uera est: magis enim causam
1 mortis praestitit quam occidit. Si quis per uim uel suasum medicamentum alicui infundit uel ore uel clystere uel si eum unxit malo ueneno, lege Aquilia eum teneri, quemadmodum obstetrix
2 supponens tenetur. Si quis hominem fame necauerit, in factum
3 actione teneri Neratius ait. Si seruum meum equitantem concitato equo effeceris in flumen praecipitari atque ideo homo perierit, in factum esse dandam actionem Ofilius scribit: quemadmodum si seruus meus ab alio in insidias deductus, ab alio esset
4 occisus. Sed si per lusum iaculantibus seruus fuerit occisus, Aquiliae locus est: sed si cum alii in campo iacularentur, seruus per eum locum transierit, Aquilia cessat, quia non debuit per campum iaculatorium iter intempestiue facere. qui tamen data opera in eum iaculatus est, utique Aquilia tenebitur:

10. PAULUS libro XXII ad edictum.

nam lusus quoque noxius in culpa est.

11. ULPIANUS libro XVIII ad edictum.

Item Mela scribit, si, cum pila quidam luderent, uehementius quis pila percussa in tonsoris manus eam deiecerit et sic serui,

quem tonsor habebat, gula sit praecisa adiecto cultello: in quocumque eorum culpa sit, eum lege Aquilia teneri. Proculus in tonsore esse culpam: et sane si tibi tondebat ubi ex consuetudine ludebatur uel ubi transitus frequens erat, est quod ei imputetur: quamuis nec illud male dicatur, si in loco periculoso sellam habenti tonsori se quis commiserit, ipsum de se queri debere. Si alius tenuit, alius interemit, is qui tenuit, quasi causam 1
mortis praebuit, in factum actione tenetur. Sed si plures seruum 2
percusserint, utrum omnes quasi occiderint teneantur, uideamus. et si quidem apparet cuius ictu perierit, ille quasi occiderit tenetur: quod si non apparet, omnes quasi occiderint teneri Iulianus ait, et si cum uno agatur, ceteri non liberantur: nam ex lege Aquilia quod alius praestitit, alium non releuat, cum sit poena. Celsus scribit, si alius mortifero uulnere percusserit, alius postea 3
exanimauerit, priorem quidem non teneri quasi occiderit, sed quasi uulnerauerit, quia ex alio uulnere periit, posteriorem teneri, quia occidit. quod et Marcello uidetur et est probabilius. Si 4
plures trabem deiecerint et hominem oppresserint, aeque ueteribus placet omnes lege Aquilia teneri. Item cum eo qui canem 5
irritauerat et effecerat ut aliquem morderet, quamuis eum non tenuit, Proculus respondit Aquiliae actionem esse: sed Iulianus eum demum Aquilia teneri ait qui tenuit et effecit ut aliquem morderet: ceterum si non tenuit, in factum agendum. Legis 6
autem Aquiliae actio ero competit, hoc est domino. Si in eo 7
homine quem tibi redhibiturus essem damnum iniuria datum esset, Iulianus ait legis Aquiliae actionem mihi competere, meque, cum coepero redhibere, tibi restituturum. Sed si seruus bona fide 8
alicui seruiat, an ei competit Aquiliae actio? et magis in factum actio erit danda. Eum, cui uestimenta commodata sunt, non 9
posse, si scissa fuerint, lege Aquilia agere Iulianus ait, sed domino eam competere. An fructuarius uel usuarius legis Aquiliae actio- 10
nem haberet, Iulianus tractat: et ego puto melius utile iudicium[1] ex hac causa dandum.

12. PAULUS libro X ad Sabinum.

Sed et si proprietatis dominus[2] uulnerauerit seruum uel occiderit, in quo usus fructus meus est, danda est mihi ad exemplum legis Aquiliae actio in eum pro portione usus fructus, ut etiam ea pars anni in aestimationem ueniat, qua nondum usus fructus meus fuit.

13. ULPIANUS libro XVIII ad edictum.

Liber homo suo nomine utilem Aquiliae habet actionem: directam enim non habet, quoniam dominus membrorum suorum nemo uidetur. fugitiui autem nomine dominus habet. Iulianus 1

[1] D. vii. 1. 17. 3. [2] D. iv. 3. 7. 4.

scribit, si homo liber bona fide mihi seruiat, ipsum lege Aquilia[1]
2 mihi teneri. Si seruus hereditarius occidatur, quaeritur, quis Aquilia agat, cum dominus nullus sit huius serui. et ait Celsus legem domino damna salua esse uoluisse: dominus ergo hereditas
3 habebitur. quare adita hereditate heres poterit experiri. Si seruus legatus post aditam hereditatem sit occisus, competere legis Aquiliae actionem legatario, si non post mortem serui adgnouit legatum: quod si repudiauit, consequens esse ait Iulianus dicere heredi competere.

14. PAULUS libro XXII ad edictum.

Sed si ipse heres eum occiderit, dictum est dandam in eum legatario actionem.

15. ULPIANUS libro XVIII ad edictum.

Huic scripturae consequens est dicere, ut, si ante aditam hereditatem occidatur legatus seruus, apud heredem remaneat Aquiliae actio per hereditatem adquisita. quod si uulneratus sit ante aditam hereditatem, in hereditate quidem actio remansit, sed
1 cedere ea legatario heredem oportet. Si seruus uulneratus mortifere postea ruina uel naufragio uel alio ictu maturius perierit, de occiso agi non posse, sed quasi de uulnerato, sed si manumissus uel alienatus ex uulnere periit, quasi de occiso agi posse Iulianus ait. haec ita tam uarie, quia uerum est eum a te occisum tunc cum uulnerabas, quod mortuo eo demum apparuit: at in superiore non est passa ruina apparere an sit occisus. sed si uulneratum mortifere liberum et heredem esse iusseris, deinde decesserit, heredem eius agere Aquilia non posse,

16. MARCIANUS libro IV regularum.

quia in eum casum res peruenit, a quo incipere non potest[2].

17. ULPIANUS libro XVIII ad edictum.

Si dominus seruum suum occiderit, bonae fidei possessori uel ei qui pignori accepit in factum actione tenebitur.

18. PAULUS libro X ad Sabinum.

Sed et si is qui pignori seruum accepit occidit eum uel uulnerauit, lege Aquilia et pigneraticia conueniri potest, sed alterutra contentus esse debebit actor.

19. ULPIANUS libro XVIII ad edictum.

Sed si communem seruum occiderit quis, Aquilia teneri eum Celsus ait: idem est et si uulnerauerit:

[1] D. xli. 1. 54. 2.

[2] D. viii. 1. 11; l. 17. 85. 1; Inst. iv. 8. 6.

20. IDEM libro XLII ad Sabinum.

scilicet pro ea parte, pro qua dominus est qui agat.

21. IDEM libro XVIII ad edictum.

Ait lex: 'quanti is homo in eo anno plurimi fuisset.' quae clausula aestimationem habet damni, quod datum est. Annus 1
autem retrorsus computatur ex quo quis occisus est: quod si mortifere fuerit uulneratus et postea post longum interuallum mortuus sit, inde annum numerabimus secundum Iulianum, ex quo uulneratus est, licet Celsus contra scribit. Sed utrum corpus eius 2
solum aestimamus quanti fuerit cum occideretur, an potius quanti interfuit nostra non esse occisum? et hoc iure utimur, ut eius quod interest fiat aestimatio.

22. PAULUS libro XXII ad edictum.

Proinde si seruum occidisti, quem sub poena tradendum promisi, utilitas uenit in hoc iudicium. Item causae corpori cohaerentes 1
aestimantur, si quis ex comoedis aut symphoniacis aut gemellis aut quadriga aut ex pari mularum unum uel unam occiderit: non solum enim perempti corporis aestimatio facienda est, sed et eius ratio haberi debet quo cetera corpora depretiata sunt.

23. ULPIANUS libro XVIII ad edictum.

Inde Neratius scribit, si seruus heres institutus occisus sit, etiam hereditatis aestimationem uenire. Iulianus ait, si seruus 1
liber et heres[1] esse iussus occisus fuerit, neque substitutum neque legitimum actione legis Aquiliae hereditatis aestimationem consecuturum, quae seruo competere non potuit: quae sententia uera est. pretii igitur solummodo fieri aestimationem, quia hoc interesse solum substituti uideretur: ego autem puto nec pretii fieri aestimationem, quia, si heres esset, et liber esset[2]. Idem 2
Iulianus scribit, si institutus fuero sub condicione 'si Stichum 'manumisero' et Stichus sit occisus post mortem testatoris, in aestimationem etiam hereditatis pretium me consecuturum: propter occisionem enim defecit condicio: quod si uiuo testatore occisus sit, hereditatis aestimationem cessare, quia retrorsum quanti plurimi fuit inspicitur. Idem Iulianus scribit aestimationem 3
hominis occisi ad id tempus referri, quo plurimi in eo anno fuit: et ideo et si pretioso pictori pollex fuerit praecisus et intra annum, quo praecideretur, fuerit occisus, posse eum Aquilia agere pretioque eo aestimandum, quanti fuit priusquam artem cum pollice amisisset. Sed et si seruus, qui magnas fraudes in meis rationibus 4
commiserat, fuerit occisus, de quo quaestionem habere destina-

[1] D. xlvii. 2. 52. 28.

[2] Inst. ii. 14. 1.

ueram, ut fraudium participes eruerentur, rectissime Labeo scribit tanti aestimandum, quanti mea intererat fraudes serui per eum
5 commissas detegi, non quanti noxa eius serui ualeat. Sed et si bonae frugi seruus intra annum mutatis moribus occisus sit, pretium id aestimabitur, quanto ualeret, priusquam mores mutaret.
6 In summa omnia commoda, quae intra annum quo interfectus est pretiosiorem seruum facerent, haec accedere ad aestimationem
7 eius dicendum est. Si infans sit occisus nondum anniculus, uerius est sufficere hanc actionem, ut aestimatio referatur ad id
8 tempus quo intra annum uixit. Hanc actionem et heredi ceterisque successoribus dari constat: sed in heredem uel ceteros haec actio non dabitur, cum sit poenalis, nisi forte ex damno locupletior
9 heres factus sit. Si dolo seruus occisus sit, et lege Cornelia agere dominum posse constat: et si lege Aquilia egerit, praeiudicium
10 fieri Corneliae non debet. Haec actio aduersus confitentem com-
11 petit in simplum, aduersus negantem in duplum. Si quis hominem uiuum falso confiteatur occidisse et postea paratus sit ostendere hominem uiuum esse, Iulianus scribit cessare Aquiliam, quamuis confessus sit se occidisse: hoc enim solum remittere actori confessoriam actionem, ne necesse habeat docere eum occidisse: ceterum occisum esse hominem a quocumque oportet.

24. PAULUS libro XXII ad edictum.

Hoc apertius est circa uulneratum hominem: nam si confessus sit uulnerasse nec sit uulneratus, aestimationem cuius uulneris faciemus? uel ad quod tempus recurramus?

25. ULPIANUS libro XVIII ad edictum.

Proinde si occisus quidem non sit, mortuus autem sit, magis
1 est, ut non teneatur in mortuo, licet fassus sit. Si procurator aut tutor aut curator aut quiuis alius confiteatur aut absentem[1] uul-
2 nerasse, confessoria in eos utilis actio danda est. Notandum, quod in hac actione, quae aduersus confitentem datur, iudex non rei iudicandae, sed aestimandae datur: nam nullae partes sunt iudicandi in confitentes.

26. PAULUS libro XXII ad edictum.

Puta enim, quod qui conuenitur fateatur se occidisse et paratus sit aestimationem soluere, et aduersarius magni litem aestimat.

27. ULPIANUS libro XVIII ad edictum.

Si seruus seruum alienum subripuerit et occiderit, et Iulianus et Celsus scribunt et furti et damni iniuriae competere actionem.
1 Si seruus communis, id est meus et tuus, seruum meum occiderit, legi Aquiliae locus est aduersus te, si tua uoluntate fecit: et ita

[1] *Post* absentem *excidisse uidentur huiusmodi* aut pupillum aut adultum.

Proculum existimasse Urseius refert. quod si non uoluntate tua fecit, cessare noxalem actionem, ne sit in potestate serui [1], ut tibi soli seruiat: quod puto uerum esse. Item si seruus communis 2
meus et tuus sit occisus a seruo Titii, Celsus scribit alterum ex dominis agentem aut litis aestimationem consecuturum pro parte aut noxae dedi ei in solidum oportere, quia haec res diuisionem non recipit. Serui autem occidentis nomine dominus tenetur, is 3
uero cui bona fide seruit non tenetur. sed an is qui seruum in fuga habet [2] teneatur nomine eius Aquiliae actione, quaeritur: et ait Iulianus teneri et est uerissimum: cum et Marcellus consentit. Huius legis secundum quidem capitulum in desuetudinem abiit [3]. 4
Tertio autem capite ait eadem lex Aquilia: 'Ceterarum rerum 5
'praeter hominem et pecudem occisos si quis alteri damnum faxit, 'quod usserit fregerit ruperit iniuria, quanti ea res erit in diebus 'triginta proximis, tantum aes domino dare damnas esto.' Si 6
quis igitur non occiderit hominem uel pecudem, sed usserit fregerit ruperit, sine dubio ex his uerbis legis agendum erit. proinde si facem seruo meo obieceris et eum adusseris, teneberis mihi. Item si arbustum meum uel uillam meam incenderis, Aquiliae 7
actionem habebo. Si quis insulam uoluerit meam exurere et ignis 8
etiam ad uicini insulam peruenerit, Aquilia tenebitur etiam uicino: non minus etiam inquilinis tenebitur ob res eorum exustas. Si 9
fornacarius seruus coloni ad fornacem obdormisset et uilla fuerit exusta, Neratius scribit ex locato [4] conuentum praestare debere, si neglegens in eligendis ministeriis fuit: ceterum si alius ignem subiecerit fornaci, alius neglegenter custodierit, an tenebitur qui subiecerit? nam qui custodit, nihil fecit, qui recte ignem subiecit, non peccauit: quid ergo est? puto utilem competere actionem tam in eum qui ad fornacem obdormiuit quam in eum qui neglegenter custodit, nec quisquam dixerit in eo qui obdormiuit rem eum humanam et naturalem passum, cum deberet uel ignem extinguere uel ita munire, ne euagetur. Si furnum secundum parietem com- 10
munem haberes, an damni iniuria tenearis? et ait Proculus agi non posse, quia nec cum eo qui focum haberet: et ideo aequius puto in factum actionem dandam, scilicet si paries exustus sit: sin autem nondum mihi damnum dederis, sed ita ignem habeas, ut metuam, ne mihi damnum des, damni infecti puto sufficere cautionem. Proculus ait, cum coloni serui uillam exussissent, colonum 11
uel ex locato uel lege Aquilia teneri, ita ut colonus possit seruos noxae dedere, et si uno iudicio res esset iudicata, altero amplius non agendum [5]. sed haec ita, si culpa colonus careret: ceterum si noxios seruos habuit, damni eum iniuria teneri, cur tales habuit. idem seruandum et circa inquilinorum insulae personas scribit: quae sententia habet rationem. Si cum apes meae ad tuas aduo- 12
lassent, tu eas exusseris, legis Aquiliae actionem competere Celsus

[1] D. xli. 2. 13. pr. [2] D. xlvii. 2. 17. 3. [3] Gai iii. 215, 216.
[4] D. xix. 2. 9. 3; ibid. 11. 1. [5] D. xix. 2. 43.

13 ait. Inquit lex 'ruperit.' rupisse uerbum fere omnes ueteres sic
14 intellexerunt 'corruperit.' Et ideo Celsus quaerit, si lolium aut auenam in segetem alienam inieceris, quo eam tu inquinares, non solum quod ui aut clam dominum posse agere uel, si locatus fundus sit, colonum, sed et in factum agendum, et si colonus eam exercuit, cauere eum debere amplius non agi, scilicet ne dominus amplius inquietet: nam alia quaedam species damni est ipsum quid corrumpere et mutare, ut lex Aquilia locum habeat, alia nulla
15 ipsius mutatione applicare aliud cuius molesta separatio sit. Cum eo plane qui uinum spurcauit uel effudit uel acetum fecit uel alio modo uitiauit, agi posse Aquilia Celsus ait, quia etiam effusum et
16 acetum factum corrupti appellatione continentur. Et non negat fractum et ustum contineri corrupti appellatione, sed non esse nouum ut lex specialiter quibusdam enumeratis generale subiciat uerbum, quo specialia complectatur: quae sententia uera est.
17 Rupisse eum utique accipiemus, qui uulnerauerit, uel uirgis uel loris uel pugnis cecidit, uel telo uel quo alio, ut scinderet alicui corpus, uel tumorem fecerit, sed ita demum si damnum iniuria datum est: ceterum si nullo seruum pretio uiliorem deterioremue fecerit, Aquilia cessat iniuriarumque erit agendum dumtaxat: Aquilia enim eas ruptiones quae damna dant persequitur. ergo etsi pretio quidem non sit deterior seruus factus, uerum sumptus in salutem eius et sanitatem facti sunt, in haec mihi uideri
18 damnum datum: atque ideoque lege Aquilia agi posse. Si quis uestimenta sciderit uel inquinauerit, Aquilia quasi ruperit tenetur.
19 Sed et si quis milium uel frumentum meum effuderit in flumen,
20 sufficit Aquiliae actio. Item si quis frumento harenam uel aliud quid immiscuit, ut difficilis separatio sit, quasi de corrupto agi
21 poterit. Si quis de manu mihi nummos excusserit[1], Sabinus existimat damni iniuriae esse actionem, si ita perierint, ne ad aliquem peruenirent, puta si in flumen uel in mare uel in cloacam ceciderunt: quod si ad aliquem peruenerunt, ope consilio furtum factum agendum, quod et antiquis placuit. idem etiam in factum
22 dari posse actionem ait. Si mulier pugno uel equa ictu a te per-
23 cussa eiecerit, Brutus ait Aquilia teneri quasi rupto. Et si mulum plus iusto onerauerit[2] et aliquid membri ruperit, Aquiliae locum
24 fore. Si nauem uenaliciarum mercium perforasset, Aquiliae ac-
25 tionem esse, quasi ruperit, Uiuianus scribit. Si oliuam inmaturam[3] decerpserit uel segetem desecuerit[4] inmaturam uel uineas crudas, Aquilia tenebitur: quod si iam maturas, cessat Aquilia: nulla enim iniuria est, cum tibi etiam impensas donauerit quae in collectionem huiusmodi fructuum impenduntur: sed si collecta haec interceperit, furti tenetur. Octauenus in uuis adicit, nisi,
26 inquit, in terram uuas proiecit, ut effunderentur. Idem et in silua caedua[5] scribit, ut, si immatura, Aquilia teneatur, quod si matura

[1] D. xlvii. 2. 52. 13. [2] D. xix. 2. 30. 2. [3] D. vii. 1. 48. 1.
[4] D. xlvii. 2. 21. pr. [5] D. l. 16. 30. pr.

interceperit, furti teneri eum et arborum furtim caesarum[1]. Si 27
salictum maturum ita ne stirpes laederes, tuleris, cessare Aquiliam. Et si puerum quis castrauerit et pretiosiorem fecerit, 28
Uiuianus scribit cessare Aquiliam, sed iniuriarum erit agendum aut ex edicto aedilium aut in quadruplum. Si calicem diatretum 29
faciendum dedisti, si quidem imperitia fregit, damni iniuria tenebitur: si uero non imperitia fregit[2], sed rimas habebat uitiosas, potest esse excusatus: et ideo plerumque artifices conuenire solent, cum eiusmodi materiae dantur, non periculo suo se facere, quae res ex locato tollit actionem et Aquiliae. Si cum maritus 30
uxori margaritas extricatas dedisset in usu eaque inuito uel inscio uiro perforasset, ut pertusis in linea uteretur, teneri eam lege Aquilia, siue diuertit siue nupta est adhuc. Si quis aedificii mei 31
fores confregerit uel refregerit aut si ipsum aedificium diruit, lege Aquilia tenetur. Si quis aquae ductum meum diruerit, licet 32
cementa mea sunt quae diruta sunt, tamen quia terra mea non sit qua aquam duco, melius est dicere actionem utilem dandam. Si ex plostro lapis ceciderit et quid ruperit uel fregerit, Aquiliae 33
actione plostrarium teneri placet, si male composuit lapides et ideo lapsi sunt. Si quis seruum conductum[3] ad mulum regendum, 34
commendauerit ei mulum, ille ad pollicem suum eum alligauerit de loro et mulus eruperit, sic ut et pollicem auelleret seruo et se praecipitaret, Mela scribit, si pro perito imperitus locatus sit, ex conducto agendum cum domino ob mulum ruptum uel debilitatum, sed si ictu aut terrore mulus turbatus sit, tum dominum eius, id est muli, et serui cum eo qui turbauit habiturum legis Aquiliae actionem. mihi autem uidetur et eo casu, quo ex locato actio est, competere etiam Aquiliae. Item si tectori locaueris 35
laccum uino plenum curandum et ille eum pertudit, ut uinum sit effusum, Labeo scribit in factum agendum.

28. PAULUS libro X ad Sabinum.

Qui foueas ursorum ceruorumque capiendorum causa faciunt, si in itineribus fecerunt eoque aliquid decidit factumque deterius est, lege Aquilia obligati sunt: at si in aliis locis, ubi fieri solent, fecerunt, nihil tenentur. Haec tamen actio ex causa danda est, 1
id est si neque denuntiatum est neque scierit aut prouidere potuerit: et multa huiusmodi deprehenduntur, quibus summouetur petitor, si euitare periculum poterit.

29. ULPIANUS libro XVIII ad edictum.

Quemadmodum si laqueos eo loci posuisses quo ius ponendi non haberes, et pecus uicini in eos laqueos incidisset. Si protectum 1
meum, quod supra domum tuam nullo iure habebam, reccidisses, posse me tecum damni iniuria agere Proculus scribit: debuisti

[1] D. xlvii. 7. [2] D. xix. 2. 13. 5. [3] D. xix. 2. 60. 7.

enim mecum ius mihi non esse protectum habere agere: nec esse aequum damnum me pati recisis a te meis tignis. aliud est dicendum ex rescripto imperatoris Seueri, qui ei per cuius domum traiectus erat aquae ductus citra seruitutem rescripsit, iure suo posse eum intercidere, et merito: interest enim, quod hic in suo
2 protexit, ille in alieno fecit. Si nauis tua inpacta in meam scapham damnum mihi dedit, quaesitum est, quae actio mihi competeret. et ait Proculus, si in potestate nautarum fuit, ne id accideret, et culpa eorum factum sit, lege Aquilia cum nautis agendum, quia parui refert nauem immittendo aut serraculum ad nauem ducendo an tua manu damnum dederis, quia omnibus his modis per te damno adficior: sed si fune rupto, aut cum a nullo
3 regeretur, nauis incurrisset, cum domino agendum non esse. Item Labeo scribit, si, cum ui uentorum nauis impulsa esset in funes anchorarum alterius et nautae funes praecidissent, si nullo alio modo nisi praecisis funibus explicare se potuit, nullam actionem dandam. idemque Labeo et Proculus et circa retia piscatorum, in quae nauis piscatorum inciderat, aestimarunt. plane si culpa nautarum id factum esset, lege Aquilia agendum. sed ubi damni iniuria agitur ob retia, non piscium, qui ideo capti non sunt, fieri aestimationem [1], cum incertum fuerit, an caperentur. idemque et
4 in uenatoribus et in aucupibus probandum. Si nauis alteram contra se uenientem obruisset, aut in gubernatorem aut in ducatorem actionem competere damni iniuriae Alfenus ait: sed si tanta uis naui facta sit, quae temperari non potuit, nullam in dominum dandam actionem: sin autem culpa nautarum id factum
5 sit, puto Aquiliae sufficere. Si funem quis, quo religata nauis
6 erat, praeciderit, de naue quae periit in factum agendum. Hac actione ex hoc legis capite de omnibus animalibus laesis, quae pecudes non sunt, agendum est, ut puta de cane: sed et de apro
7 et leone ceterisque feris et auibus idem erit dicendum. Magistratus municipales, si damnum iniuria dederint, posse Aquilia teneri. nam et cum pecudes aliquis pignori cepisset et fame eas necauisset, dum non patitur te eis cibaria adferre, in factum actio danda est. item si dum putat se ex lege capere pignus, non ex lege ceperit et res tritas corruptasque reddat, dicitur legem Aquiliam locum habere: quod dicendum est et si ex lege pignus cepit. si quid tamen magistratus aduersus resistentem uiolentius fecerit, non tenebitur Aquilia: nam et cum pignori seruum cepisset et ille
8 se suspenderit, nulla datur actio. Haec uerba: 'quanti in triginta 'diebus proximis fuit,' etsi non habent 'plurimi,' sic tamen esse accipienda constat.

30. PAULUS libro XXII ad edictum.

Qui occidit adulterum deprehensum seruum alienum hac lege
1 non tenebitur. Pignori datus seruus si occisus sit, debitori actio

[1] D. xix. 1. 12.

competit. sed an et creditori danda sit utilis, quia potest interesse eius, quod debitor soluendo non sit aut quod litem tempore amisit, quaeritur. sed hic iniquum est et domino et creditori eum teneri. nisi si quis putauerit nullam in ea re debitorem iniuriam passurum, cum prosit ei ad debiti quantitatem et quod sit amplius consecuturus sit ab eo, uel ab initio in id quod amplius sit quam in debito, debitori dandam actionem[1]. et ideo in his casibus in quibus creditori danda est actio propter inopiam debitoris uel quod litem amisit, creditor quidem usque ad modum debiti habebit Aquiliae actionem, ut prosit hoc debitori, ipsi autem debitori in id quod debitum excedit competit Aquiliae actio. Si quis alienum 2
uinum uel frumentum consumpserit, non uidetur damnum iniuria dare ideoque utilis danda est actio. In hac quoque actione quae 3
ex hoc capitulo oritur dolus et culpa punitur: ideoque si quis in stipulam suam uel spinam comburendae eius causa ignem immiserit, et ulterius euagatus et progressus ignis alienam segetem uel uineam laeserit, requiramus, num imperitia eius aut neglegentia id accidit. nam si die uentoso id fecit, culpae reus est (nam et qui occasionem praestat damnum fecisse uidetur): in eodem crimine est et qui non obseruauit, ne ignis longius procederet. at si omnia quae oportuit obseruauit, uel subita uis uenti longius ignem produxit, caret culpa. Si uulneratus fuerit seruus non mortifere, neglegentia 4
autem perierit, de uulnerato actio erit, non de occiso.

31. IDEM libro X ad Sabinum.

Si putator ex arbore ramum cum deiceret uel machinarius hominem praetereuntem occidit, ita tenetur si is in publicum decidat nec ille proclamauit, ut casus eius euitari possit. sed Mucius etiam dixit, si in priuato idem accidisset, posse de culpa agi: culpam autem esse, quod cum a diligente prouideri poterit, non esset prouisum aut tum denuntiatum esset, cum periculum euitari non possit. secundum quam rationem non multum refert, per publicum an per priuatum iter fieret, cum plerumque per priuata loca uolgo iter fiat. quod si nullum iter erit, dolum dumtaxat praestare debet, ne immittat in eum quem uiderit transeuntem: nam culpa ab eo exigenda non est, cum diuinare non potuerit an per eum locum aliquis transiturus sit.

32. GAIUS libro VII ad edictum prouinciale.

Illud quaesitum est, an quod proconsul in furto obseruat quod a familia factum sit (id est ut non in singulos detur poenae persecutio, sed sufficeret id praestari quod praestandum foret si id furtum unus liber fecisset), debeat et in actione damni iniuriae obseruari. sed magis uisum est idem esse obseruandum, et merito: cum enim circa furti actionem haec ratio sit, ne ex uno delicto

[1] D. xiii. 7. 24. 2.

tota familia dominus careat eaque ratio similiter et in actionem damni iniuriae interueniat, sequitur ut idem debeat aestimari, praesertim cum interdum leuior sit haec causa delicti, ueluti si
1 culpa et non dolo damnum daretur. Si idem eundem seruum uulnerauerit, postea deinde etiam occiderit, tenebitur et de uulnerato et de occiso: duo enim sunt delicta. aliter atque si quis uno impetu pluribus uulneribus aliquem occiderit: tunc enim una erit actio de occiso.

33. PAULUS libro II ad Plautium.

Si seruum meum occidisti, non affectiones[1] aestimandas esse puto, ueluti si filium tuum naturalem quis occiderit quem tu magno emptum uelles, sed quanti omnibus ualeret. Sextus quoque Pedius ait pretia rerum non ex affectione nec utilitate singulorum, sed communiter fungi: itaque eum qui filium naturalem possidet non eo locupletiorem esse quod eum plurimo, si alius possideret, redempturus fuit, nec illum qui filium alienum possideat tantum habere quanti eum patri uendere posset. in lege enim Aquilia damnum consequimur: et amisisse dicemur quod aut consequi
1 potuimus aut erogare cogimur. In damnis quae lege Aquilia non tenentur in factum datur actio.

34. MARCELLUS libro XXI digestorum.

Titio et Seio Stichum legauit: deliberante Seio, cum Titius uindicasset legatum, Stichus occisus est: deinde Seius repudiauit legatum. perinde Titius agere possit ac si soli legatus esset,

35. ULPIANUS libro XVIII ad edictum.

quia retro adcreuisse dominium ei uidetur:

36. MARCELLUS libro XXI digestorum.

nam sicut repudiante legatario legatum heredis est actio perinde ac si legatus non esset, ita huius actio est ac si soli legatus esset.
1 Si dominus seruum, quem Titius mortifere uulnerauerat, liberum et heredem esse iusserit, eique postea Maeuius exstiterit heres, non habebit Maeuius cum Titio legis Aquiliae actionem, scilicet secundum Sabini opinionem, qui putabat ad heredem actionem non transmitti, quae defuncto competere non potuit: nam sane absurdum accidet, ut heres pretium quasi occisi consequatur eius cuius heres exstitit. quod si ex parte eum dominus heredem cum libertate esse iusserit, coheres eius mortuo eo aget lege Aquilia.

37. IAUOLENUS libro XIV ex Cassio.

Liber homo si iussu alterius manu iniuriam dedit, actio legis Aquiliae cum eo est qui iussit[2], si modo ius imperandi habuit:

[1] D. xvii. 1. 54. pr.; xxxv. 2. 63. pr. [2] D. l. 17. 169. pr.

quod si non habuit, cum eo agendum est qui fecit. Si quadrupes, 1
cuius nomine actio esset cum domino, quod pauperiem fecisset, ab alio occisa est, et cum eo lege Aquilia agitur, aestimatio non ad corpus quadrupedis, sed ad causam eius (in quo de pauperie actio est) referri debet, et tanti damnandus est is qui occidit iudicio legis Aquiliae quanti actoris interest noxae potius deditione defungi quam litis aestimatione.

38. IDEM libro IX epistularum.

Si eo tempore, quo tibi meus seruus quem bona fide emisti seruiebat, ipse a seruo tuo uulneratus est, placuit omnimodo me tecum recte lege Aquilia experiri.

39. POMPONIUS libro XVII ad Quintum Mucium.

Quintus Mucius scribit: equa cum in alieno pasceretur, in cogendo quod praegnas erat eiecit: quaerebatur, dominus eius possetne cum eo qui coegisset lege Aquilia agere, quia equam in iciendo ruperat. si percussisset aut consulto uehementius egisset, uisum est agere posse. POMPONIUS. Quamuis alienum 1
pecus in agro suo quis deprehendit, sic illud expellere debet quomodo si suum deprehendisset, quoniam si quid ex ea re damnum cepit, habet proprias actiones. itaque qui pecus alienum in agro suo deprehenderit, non iure id includit, nec agere illud aliter debet quam ut supra diximus quasi suum: sed uel abigere debet sine damno uel admonere dominum, ut suum recipiat.

40. PAULUS libro III ad edictum.

In lege Aquilia, si deletum chirographum mihi esse dicam, in quo sub condicione mihi pecunia debita fuerit, et interim testibus quoque id probare possim, qui testes possunt non esse eo tempore quo condicio extitit, et si summatim re exposita ad suspicionem iudicem adducam, debeam uincere: sed tunc condemnationis exactio competit cum debiti condicio extiterit: quod si defecerit, condemnatio nullas uires habebit.

41. ULPIANUS libro XLI ad Sabinum.

Si quis testamentum deleuerit[1], an damni iniuriae actio competat, uideamus. et Marcellus libro quinto digestorum dubitans negat competere: quemadmodum enim, inquit, aestimatio inibitur? ego apud eum notaui in testatore quidem hoc esse uerum, quia quod interest eius aestimari non potest, uerum tamen in herede uel legatariis diuersum, quibus testamenta paene chirographa sunt. ibidem Marcellus scribit chirographo deleto competere legis Aquiliae actionem. sed et si quis tabulas testa-

[1] D. xlvii. 2. 27. 3.

menti apud se depositas[1] deleuerit uel pluribus praesentibus legerit, utilius est in factum et iniuriarum agi, si iniuriae faciendae causa
1 secreta iudiciorum publicauit. Interdum euenire Pomponius eleganter ait, ut quis tabulas delendo furti non teneatur, sed tantum damni iniuriae, ut puta si non animo furti faciendi, sed tantum damni dandi deleuit: nam furti non tenebitur: cum facto enim etiam animum furis furtum exigit.

42. IULIANUS libro XLVIII digestorum.

Qui tabulas testamenti depositas, aut alicuius rei instrumentum, ita deleuit ut legi non possit, depositi actione et ad exhibendum tenetur, quia corruptam rem restituerit aut exhibuerit. legis quoque Aquiliae actio ex eadem causa competit: corrupisse enim tabulas recte dicitur et qui eas interleuerit.

43. POMPONIUS libro XIX ad Sabinum.

Ob id quod ante quam hereditatem adires damnum admissum in res hereditarias est, legis Aquiliae actionem habes quod post mortem eius cui heres sis acciderit: dominum enim lex Aquilia appellat non utique eum qui tunc fuerit cum damnum daretur: nam isto modo ne ab eo quidem cui heres quis erit transire ad eum ea actio poterit: neque ob id quod tum commissum fuerit cum in hostium potestate esses, agere postliminio reuersus poteris: et hoc aliter constitui sine magna captione postumorum liberorum, qui parentibus heredes erunt, non poterit. eadem dicemus et de arboribus eodem tempore furtim caesis. puto eadem dici posse etiam de hac actione quod ui aut clam, si modo quis aut prohibitus fecerit, aut apparuerit eum intellegere debuisse ab eis ad quos ea hereditas pertineret, si rescissent, prohibitum iri.

44. ULPIANUS libro XLII ad Sabinum.

1 In lege Aquilia et leuissima culpa uenit. Quotiens sciente domino seruus uulnerat uel occidit Aquilia dominum teneri dubium non est.

45. PAULUS libro X ad Sabinum.

Scientiam hic pro patientia accipimus, ut qui prohibere potuit
1 teneatur, si non fecerit. Lege Aquilia agi potest et sanato uul-
2 nerato seruo. Si meum seruum, cum liberum putares, occideris,
3 lege Aquilia teneberis. Cum stramenta ardentia transilirent duo, concurrerunt amboque ceciderunt et alter flamma consumptus est: nihil eo nomine potest agi, si non intellegitur, uter ab utro
4 euersus sit. Qui, cum aliter tueri se non possent, damni culpam dederint, innoxii sunt: uim enim ui defendere omnes leges om-

[1] D. xvi. 3. 1. 38.

niaque iura permittunt. sed si defendendi mei causa lapidem in aduersarium misero, sed non eum, sed praetereuntem percussero, tenebor lege Aquilia: illum enim solum qui uim infert ferire conceditur, et hoc, si tuendi dumtaxat, non etiam ulciscendi causa factum sit. Qui idoneum parietem sustulit, damni iniuria domino eius tenetur.

46. ULPIANUS libro L ad Sabinum.

Si uulnerato seruo lege Aquilia actum sit, postea mortuo ex eo uulnere agi lege Aquilia nihilo minus potest.

47. IULIANUS libro LXXXVI digestorum.

Sed si priore iudicio aestimatione facta, postea mortuo seruo, de occiso agere dominus instituerit, exceptione doli mali opposita compelletur, ut ex utroque iudicio nihil amplius consequatur, quam consequi deberet, si initio de occiso homine egisset.

48. PAULUS libro XXXIX ad edictum.

Si seruus ante aditam hereditatem damnum in re hereditaria dederit, et liber factus in ea re damnum det, utraque actione tenebitur, quia alterius et alterius facti hae res sunt.

49. ULPIANUS libro IX disputationum.

Si quis fumo facto apes alienas fugauerit uel etiam necauerit, magis causam mortis praestitisse uidetur quam occidisse, et ideo in factum actione tenebitur. Quod dicitur damnum iniuria datum Aquilia persequi, sic erit accipiendum ut uideatur damnum iniuria datum, quod cum damno iniuriam attulerit: nisi magna ui cogente fuerit factum, ut Celsus scribit circa eum qui incendii arcendi gratia uicinas aedes intercidit: nam hic scribit cessare legis Aquiliae actionem: iusto enim metu ductus, ne ad se ignis perueniret, uicinas aedes intercidit: et siue peruenit ignis siue ante extinctus est, existimat legis Aquiliae actionem cessare.

50. ULPIANUS libro VI opinionum.

Qui domum alienam inuito domino demolit et eo loco balneas exstruxit, praeter naturale ius, quod superficies ad dominum soli pertinet, etiam damni dati nomine actioni subicitur.

51. IULIANUS libro LXXXVI digestorum.

Ita uulneratus est seruus ut eo ictu certum esset moriturum: medio deinde tempore heres institutus est et postea ab alio ictus decessit: quaero, an cum utroque de occiso lege Aquilia agi possit. respondit: occidisse dicitur uulgo quidem qui mortis

causam quolibet modo praebuit: sed lege Aquilia is demum teneri uisus est qui adhibita ui et quasi manu causam mortis praebuisset, tracta uidelicet interpretatione uocis a caedendo et a caede. rursus Aquilia lege teneri existimati sunt non solum qui ita uulnerassent ut confestim uita priuarent, sed etiam hi quorum ex uulnere certum esset aliquem uita excessurum. igitur si quis seruo mortiferum uulnus inflixerit, eundemque alius ex interuallo ita percusserit ut maturius interficeretur quam ex priore uulnere moriturus fuerat, statuendum est utrumque eorum
1 lege Aquilia teneri. Idque est consequens auctoritati ueterum, qui, cum a pluribus idem seruus ita uulneratus esset ut non appareret cuius ictu perisset, omnes lege Aquilia teneri iudicaue-
2 runt. Aestimatio autem perempti non eadem in utriusque persona fiet: nam qui prior uulnerauit tantum praestabit quanto in anno proximo homo plurimi fuerit repetitis ex die uulneris trecentum sexaginta quinque diebus, posterior in id tenebitur quanti homo plurimi uenire poterit in anno proximo quo uita excessit, in quo pretium quoque hereditatis erit. eiusdem ergo serui occisi nomine alius maiorem, alius minorem aestimationem praestabit, nec mirum, cum uterque eorum ex diuersa causa et diuersis temporibus occidisse hominem intellegatur. quod si quis absurde a nobis haec constitui putauerit, cogitet longe absurdius constitui neutrum lege Aquilia teneri aut alterum potius, cum neque impunita maleficia esse oporteat nec facile constitui possit, uter potius lege teneatur. multa autem iure ciuili contra rationem disputandi pro utilitate communi recepta esse innumerabilibus rebus probari potest: unum interim posuisse contentus ero. cum plures[1] trabem alienam furandi causa sustulerint, quam singuli ferre non possent, furti actione omnes teneri existimantur, quamuis subtili ratione dici possit neminem eorum teneri, quia neminem uerum sit eam sustulisse.

52. ALFENUS libro II digestorum.

Si ex plagis seruus mortuus esset neque id medici inscientia aut domini neglegentia accidisset, recte de iniuria occiso eo
1 agitur. Tabernarius in semita noctu supra lapidem lucernam posuerat: quidam praeteriens eam sustulerat: tabernarius eum consecutus lucernam reposcebat et fugientem retinebat: ille flagello, quod in manu habebat, in quo dolor[2] inerat, uerberare tabernarium coeperat, ut se mitteret: ex eo maiore rixa facta, tabernarius ei qui lucernam sustulerat oculum effoderat: consulebat, num damnum iniuria non uidetur dedisse, quoniam prior flagello percussus esset. respondi, nisi data opera effodisset oculum, non uideri damnum iniuria fecisse, culpam enim penes eum qui prior flagello percussit, residere: sed si ab eo non prior uapulasset, sed cum ei lucernam eripere uellet, rixatus esset,

[1] D. xlvii. 2. 21. 9. [2] D. ix. 1. 1. 7.

tabernarii culpa factum uideri. In cliuo Capitolino duo plostra 2
onusta mulae ducebant: prioris plostri muliones conuersum plostrum subleuabant, quo facile mulae ducerent: inter superius plostrum cessim ire coepit et cum muliones, qui inter duo plostra fuerunt, e medio exissent, posterius plostrum a priore percussum retro redierat et puerum cuiusdam obtriuerat: dominus pueri consulebat, cum quo se agere oporteret. respondi in causa ius esse positum: nam si muliones, qui superius plostrum sustinuissent, sua sponte se subduxissent, et ideo factum esset ut mulae plostrum retinere non possint atque onere ipso retraherentur, cum domino mularum nullam esse actionem, cum hominibus qui conuersum plostrum sustinuissent lege Aquilia agi posse: nam nihilo minus eum damnum dare qui quod sustineret mitteret sua uoluntate, ut id aliquem feriret: ueluti si quis asellum cum agitasset non retinuisset, aeque si quis ex manu telum aut aliud quid immississet, damnum iniuria daret. sed si mulae, quia aliquid reformidassent et muliones timore permoti, ne opprimerentur, plostrum reliquissent, cum hominibus actionem nullam esse, cum domino mularum esse. quod si neque mulae neque homines in causa essent, sed mulae retinere onus nequissent aut cum coniterentur lapsae concidissent et ideo plostrum cessim redisset atque hi quo conuersum fuisset onus sustinere nequissent, neque cum domino mularum neque cum hominibus esse actionem. illud quidem certe, quoquo modo res se haberet, cum domino posteriorum mularum agi non posse, quoniam non sua sponte, sed percussae retro redissent. Quidam boues uendidit ea lege, uti daret 3
experiundos: postea dedit experiundos: emptoris seruus in experiundo percussus ab altero boue cornu est: quaerebatur, num uenditor emptori damnum praestare deberet. respondi, si emptor boues emptos haberet, non debere praestare: sed si non haberet emptos, tum, si culpa hominis factum esset, ut a boue feriretur, non debere praestari, si uitio bouis, debere. Cum pila complures 4
luderent, quidam ex his seruulum, cum pilam percipere conaretur, impulit, seruus cecidit et crus fregit: quaerebatur, an dominus seruuli lege Aquilia cum eo cuius impulsu ceciderat agere potest. respondi non posse, cum casu magis quam culpa uideretur factum.

53. NERATIUS libro I membranarum.

Boues alienos in angustum locum coegisti, eoque effectum est ut deicerentur: datur in te ad exemplum legis Aquiliae in factum actio[1].

54. PAPINIANUS libro XXXVII quaestionum.

Legis Aquiliae debitori competit actio, cum reus stipulandi ante moram promissum animal uulnerauit: idem est et si occiderit animal. quod si post moram promissoris qui stipulatus

[1] D. xlvii. 2. 51.

fuerat occidit, debitor quidem liberatur, lege autem Aquilia hoc casu non recte experietur: nam creditor ipse sibi potius quam alii iniuriam fecisse uidetur.

55. PAULUS libro XXII quaestionum.

Stichum aut Pamphilum promisi Titio, cum Stichus esset decem milium, Pamphilus uiginti: stipulator Stichum ante moram occidit: quaesitum est de actione legis Aquiliae. respondi: cum uiliorem occidisse proponitur, in hunc tractatum nihilum differt ab extraneo creditor. quanti igitur fiet aestimatio, utrum decem milium, quanti fuit occisus, an quanti est quem necesse habeo dare, id est quanti mea interest? et quid dicemus, si et Pamphilus decesserit sine mora? iam pretium Stichi minuetur, quoniam liberatus est promissor? et sufficiet fuisse pluris cum occideretur uel intra annum. hac quidem ratione etiam si post mortem Pamphili intra annum occidatur, pluris uidebitur fuisse.

56. IDEM libro II sententiarum.

Mulier si in rem uiri damnum dederit, pro tenore legis Aquiliae conuenitur.

57. IAVOLENUS libro VI ex posterioribus Labeonis.

Equum tibi commodaui: in eo tu cum equitares et una complures equitarent, unus ex his irruit in equum teque deiecit et eo casu crura equi fracta sunt. Labeo negat tecum ullam actionem esse, sed si equitis culpa factum esset, cum equite: sane non cum equi domino agi posse. uerum puto.

ERRATA.

Page 24. Note 4, *for* 4. 3 *read* 43.

„ 54. 'Exceptio doli,' *for* 156 *read* 154.

„ 131. Summary, at end of second paragraph, *for* (30) *read* (30 pr.).

„ 178. Summary, at end, *after* 'D. vii. 2, 4, 5, 6, 9' *add* 'xxxiii. 2.'

„ 260. Summary, line 11, Liability of pledgee, *dele* 11; *for* 5 *read* 15.

„ 271. Summary, line 9, *for* 'continuous' *read* 'continuus.'

„ 315. Summary, at end, in references *for* 'Just.' *read* 'Inst.'

NOTICE.

The separate Parts of this work can be obtained as follows:

Part I. INTRODUCTORY TITLES. *Price 2s. 6d.*

Part II. FAMILY LAW. *Price 1s.*

Part III. PROPERTY LAW. *Price 2s. 6d.*

Part IV. LAW OF OBLIGATIONS.

No. 1. *Price 3s. 6d.*

No. 2. *Price 4s. 6d.*

April, 1881.

Clarendon Press, Oxford.

BOOKS

PUBLISHED FOR THE UNIVERSITY BY

HENRY FROWDE,

AT THE OXFORD UNIVERSITY PRESS WAREHOUSE,

7 PATERNOSTER ROW, LONDON.

ALSO TO BE HAD AT THE

CLARENDON PRESS DEPOSITORY, OXFORD.

LEXICONS, GRAMMARS, &c.

(*See also Clarendon Press Series* pp. 24, 26.)

A Greek-English Lexicon, by Henry George Liddell, D.D., and Robert Scott, D.D. *Sixth Edition, Revised and Augmented.* 1870. 4to. *cloth*, 1*l.* 16*s.*

A copious Greek-English Vocabulary, compiled from the best authorities. 1850. 24mo. *bound*, 3*s.*

A Practical Introduction to Greek Accentuation, by H. W. Chandler, M.A. 1862. 8vo. *cloth*, 10*s.* 6*d.*

Etymologicon Magnum. Ad Codd. MSS. recensuit et notis variorum instruxit Thomas Gaisford, S.T.P. 1848. fol. *cloth*, 1*l.* 12*s.*

Suidae Lexicon. Ad Codd. MSS. recensuit Thomas Gaisford, S.T.P. Tomi III. 1834. fol. *cloth*, 2*l.* 2*s.*

Scheller's Lexicon of the Latin Tongue, with the German explanations translated into English by J. E. Riddle, M.A. 1835. fol. *cloth*, 1*l.* 1*s.*

A Latin Dictionary, founded on Andrews' edition of Freund's Latin Dictionary, revised, enlarged, and in great part rewritten by Charlton T. Lewis, Ph.D., and Charles Short, LL.D., Professor of Latin in Columbia College, New York. 1879. 4to. *cloth*, 1*l.* 11*s.* 6*d.*

Scriptores Rei Metricae. Edidit Thomas Gaisford, S.T.P. Tomi III. 8vo. *cloth*, 15*s.*

Sold separately:

Hephaestion, Terentianus Maurus, Proclus, cum annotationibus, etc. Tomi II. 10*s.* Scriptores Latini. 5*s.*

The Book of Hebrew Roots, by Abu 'L-Walîd Marwân ibn Janâh, otherwise called Rabbî Yônâh. Now first edited, with an Appendix, by Ad. Neubauer. 1875. 4to. *cloth*, *2l.* 7*s.* 6*d.*

A Treatise on the use of the Tenses in Hebrew. By S. R. Driver, M.A. *Second Edition, Revised and Enlarged.* Extra fcap. 8vo. *cloth*, 7*s.* 6*d.*

Thesaurus Syriacus: collegerunt Quatremère, Bernstein, Lorsbach, Arnoldi, Field: edidit R. Payne Smith, S.T.P.R.

Fasc. I–V. 1868–79. sm. fol. *each*, 1*l.* 1*s.*
Vol. I, containing Fasc. I–V. sm. fol. *cloth*, 5*l.* 5*s.*

A Practical Grammar of the Sanskrit Language, arranged with reference to the Classical Languages of Europe, for the use of English Students, by Monier Williams, M.A., Boden Professor of Sanskrit. *Fourth Edition*, 1877. 8vo. *cloth*, 15*s.*

A Sanskrit-English Dictionary, Etymologically and Philologically arranged, with special reference to Greek, Latin, German, Anglo-Saxon, English, and other cognate Indo-European Languages. By Monier Williams, M.A., Boden Professor of Sanskrit. 1872. 4to. *cloth*, 4*l.* 14*s.* 6*d.*

Nalopákhyánam. Story of Nala, an Episode of the Mahá-Bhárata: the Sanskrit text, with a copious Vocabulary, and an improved version of Dean Milman's Translation, by Monier Williams, M.A. *Second Edition, Revised and Improved.* 1879. 8vo. *cloth*, 15*s.*

Sakuntalá. A Sanskrit Drama, in seven Acts. Edited by Monier Williams, M.A. *Second Edition*, 1876. 8vo. *cloth*, 21*s.*

An Anglo-Saxon Dictionary, by the late Joseph Bosworth, D.D., Professor of Anglo-Saxon, Oxford. *New edition. In the Press.*

An Icelandic-English Dictionary, based on the MS. collections of the late Richard Cleasby. Enlarged and completed by G. Vigfússon. With an Introduction, and Life of Richard Cleasby, by G. Webbe Dasent, D.C.L. 1874. 4to. *cloth*, 3*l.* 7*s.*

A List of English Words the Etymology of which is illustrated by comparison with Icelandic. Prepared in the form of an APPENDIX to the above. By W. W. Skeat, M.A., *stitched*, 2*s.*

A Handbook of the Chinese Language. Parts I and II, Grammar and Chrestomathy. By James Summers. 1863. 8vo. *half bound*, 1*l.* 8*s.*

Cornish Drama (The Ancient). Edited and translated by E. Norris, Esq., with a Sketch of Cornish Grammar, an Ancient Cornish Vocabulary, etc. 2 vols. 1859. 8vo. *cloth*, 1*l.* 1*s.*

The Sketch of Cornish Grammar separately, *stitched*, 2*s.* 6*d.*

An Etymological Dictionary of the English Language, arranged on an Historical Basis. By W. W. Skeat, M.A., Elrington and Bosworth Professor of Anglo-Saxon in the University of Cambridge. To be completed in Four Parts. Parts I–III, 4to. 10*s.* 6*d.* each.

Part IV. *In the Press.*

GREEK CLASSICS, &c.

Aeschyli quae supersunt in Codice Laurentiano quoad effici potuit et ad cognitionem necesse est visum typis descripta edidit R. Merkel. 1861. Small folio, *cloth*, *1l.* 1*s.*

Aeschylus: Tragoediae et Fragmenta, ex recensione Guil. Dindorfii. *Second Edition*, 1851. 8vo. *cloth*, 5*s.* 6*d.*

Aeschylus: Annotationes Guil. Dindorfii. Partes II. 1841. 8vo. *cloth*, 10*s.*

Aeschylus: Scholia Graeca, ex Codicibus aucta et emendata a Guil. Dindorfio. 1851. 8vo. *cloth*, 5*s.*

Sophocles: Tragoediae et Fragmenta, ex recensione et cum commentariis Guil. Dindorfii. *Third Edition*, 2 vols. 1860. fcap. 8vo. *cloth*, *1l.* 1*s.*

Each Play separately, *limp*, 2*s.* 6*d.*

The Text alone, printed on writing paper, with large margin, royal 16mo. *cloth*, 8*s.*

The Text alone, square 16mo. *cloth*, 3*s.* 6*d.*

Each Play separately, *limp*, 6*d.* (See also pp. 28, 29.)

Sophocles: Tragoediae et Fragmenta cum Annotatt. Guil. Dindorfii. Tomi II. 1849. 8vo. *cloth*, 10*s.*

The Text, Vol. I. 5*s.* 6*d.* The Notes, Vol. II. 4*s.* 6*d.*

Sophocles: Scholia Graeca:

Vol. I. ed. P. Elmsley, A.M. 1825. 8vo. *cloth*, 4*s.* 6*d.*

Vol. II. ed. Guil. Dindorfius. 1852. 8vo. *cloth*, 4*s.* 6*d.*

Euripides: Tragoediae et Fragmenta, ex recensione Guil. Dindorfii. Tomi II. 1834. 8vo. *cloth*, 10*s.*

Euripides: Annotationes Guil. Dindorfii. Partes II. 1840. 8vo. *cloth*, 10*s.*

Euripides: Scholia Graeca, ex Codicibus aucta et emendata a Guil. Dindorfio. Tomi IV. 1863. 8vo. *cloth*, *1l.* 16*s.*

Euripides: Alcestis, ex recensione Guil. Dindorfii. 1834. 8vo. *sewed*, 2*s.* 6*d.*

Aristophanes: Comoediae et Fragmenta, ex recensione Guil. Dindorfii. Tomi II. 1835. 8vo. *cloth*, 11*s.* (*See page* 27.)

Aristophanes: Annotationes Guil. Dindorfii. Partes II. 1837. 8vo. *cloth*, 11*s.*

Aristophanes: Scholia Graeca, ex Codicibus aucta et emendata a Guil. Dindorfio. Partes III. 1839. 8vo. *cloth*, *1l.*

Aristophanem, Index in: J. Caravellae. 1822. 8vo. *cloth*, 3*s*.

Metra Aeschyli Sophoclis Euripidis et Aristophanis. Descripta a Guil. Dindorfio. Accedit Chronologia Scenica. 1842. 8vo. *cloth*, 5*s*.

Anecdota Graeca Oxoniensia. Edidit J. A. Cramer, S.T.P. Tomi IV. 1835. 8vo. *cloth*, 1*l*. 2*s*.

Anecdota Graeca e Codd. MSS. Bibliothecae Regiae Parisiensis. Edidit J. A. Cramer, S.T.P. Tomi IV. 1839. 8vo. *cloth*, 1*l*. 2*s*.

Apsinis et Longini Rhetorica. E Codicibus MSS. recensuit Joh. Bakius. 1849. 8vo. *cloth*, 3*s*.

Aristoteles; ex recensione Immanuelis Bekkeri. Accedunt Indices Sylburgiani. Tomi XI. 1837. 8vo. *cloth*, 2*l*. 10*s*.
The volumes (except vol. IX.) may be had separately, price 5*s*. 6*d*. each.

Aristotelis Ethica Nicomachea, ex recensione Immanuelis Bekkeri. Crown 8vo. *cloth*, 5*s*.

Choeroboscl Dictata in Theodosii Canones, necnon Epimerismi in Psalmos. E Codicibus MSS. edidit Thomas Gaisford, S.T.P. Tomi III. 1842. 8vo. *cloth*, 15*s*.

Demosthenes: ex recensione Guil. Dindorfii. Tomi I. II. III. IV. 1846. 8vo. *cloth*, 1*l*. 1*s*.

Demosthenes: Tomi V. VI. VII. Annotationes Interpretum. 1849. 8vo. *cloth*, 15*s*.

Demosthenes: Tomi VIII. IX. Scholia. 1851. 8vo. *cloth*, 10*s*.

Harpocrationis Lexicon, ex recensione G. Dindorfii. Tomi II. 1854. 8vo. *cloth*, 10*s*. 6*d*.

Heracliti Ephesii Reliquiae. Recensuit I. Bywater, M.A. Appendicis loco additae sunt Diogenis Laertii Vita Heracliti, Particulae Hippocratei De Diaeta Libri Primi, Epistolae Heracliteae. 1877. 8vo. *cloth*, price 6*s*.

Herculanensium Voluminum Partes II. 1824. 8vo. *cloth*, 10*s*.

Homerus: Ilias, cum brevi Annotatione C. G. Heynii. Accedunt Scholia minora. Tomi II. 1834. 8vo. *cloth*, 15*s*.

Homerus: Ilias, ex rec. Guil. Dindorfii. 1856. 8vo. *cloth*, 5*s*. 6*d*.

Homerus: Scholia Graeca in Iliadem. Edited by Prof. W. Dindorf, after a new collation of the Venetian MSS. by D. B. Monro, M.A., Fellow of Oriel College.
Vols. I. II. 1875. 8vo. *cloth*, 24*s*. Vols. III. IV. 1877. 8vo. *cloth*, 26*s*.

Homerus: Odyssea, ex rec. Guil. Dindorfii. 1855. 8vo. *cloth*, 5*s*. 6*d*.

Homerus: Scholia Graeca in Odysseam. Edidit Guil. Dindorfius. Tomi II. 1855. 8vo. *cloth*, 15*s*. 6*d*.

Homerum, Index in: Seberi. 1780. 8vo. *cloth, 6s. 6d.*

Homer: A Complete Concordance to the Odyssey and Hymns of Homer; to which is added a Concordance to the Parallel Passages in the Iliad, Odyssey, and Hymns. By Henry Dunbar, M.D., Member of the General Council, University of Edinburgh. 1880. 4to. *cloth,* 1*l.* 1*s.*

Oratores Attici ex recensione Bekkeri:

I. Antiphon, Andocides, et Lysias. 1822. 8vo. *cloth, 7s.*
II. Isocrates. 1822. 8vo. *cloth, 7s.*
III. Isaeus, Aeschines, Lycurgus, Dinarchus, etc. 1823. 8vo. *cloth, 7s.*

Scholia Graeca in Aeschinem et Isocratem. Edidit G. Dindorfius. 1852. 8vo. *cloth, 4s.*

Paroemiographi Graeci, quorum pars nunc primum ex Codd. MSS. vulgatur. Edidit T. Gaisford, S.T.P. 1836. 8vo. *cloth, 5s. 6d.*

Plato: The Apology, with a revised Text and English Notes, and a Digest of Platonic Idioms, by James Riddell, M.A. 1878. 8vo. *cloth, 8s. 6d.*

Plato: Philebus, with a revised Text and English Notes, by Edward Poste, M.A. 1860. 8vo. *cloth, 7s. 6d.*

Plato: Sophistes and Politicus, with a revised Text and English Notes, by L. Campbell, M.A. 1866. 8vo. *cloth,* 18*s.*

Plato: Theaetetus, with a revised Text and English Notes, by L. Campbell, M.A. 1861. 8vo. *cloth, 9s.*

Plato: The Dialogues, translated into English, with Analyses and Introductions, by B. Jowett, M.A., Regius Professor of Greek. *A new Edition in 5 volumes,* medium 8vo. 1875. *cloth,* 3*l.* 10*s.*

Plato: Index to. Compiled for the Second Edition of Professor Jowett's Translation of the Dialogues. By Evelyn Abbott, M.A. 1875. 8vo. *paper covers, 2s. 6d.*

Plato: The Republic, with a revised Text and English Notes, by B. Jowett, M.A., Regius Professor of Greek. Demy 8vo. *Preparing.*

Plotinus. Edidit F. Creuzer. Tomi III. 1835. 4to. 1*l.* 8*s.*

Stobaei Florilegium. Ad MSS. fidem emendavit et supplevit T. Gaisford, S.T.P. Tomi IV. 1822. 8vo. *cloth,* 1*l.*

Stobaei Eclogarum Physicarum et Ethicarum libri duo. Accedit Hieroclis Commentarius in aurea carmina Pythagoreorum. Ad MSS. Codd. recensuit T. Gaisford, S.T.P. Tomi II. 1850. 8vo. *cloth,* 11*s.*

Thucydides: History of the Peloponnesian War, translated into English by B. Jowett, M.A., Regius Professor of Greek. *In the Press.*

Xenophon: Historia Graeca, ex recensione et cum annotationibus L. Dindorfii. *Second Edition,* 1852. 8vo. *cloth,* 10*s.* 6*d.*

Xenophon: Expeditio Cyri, ex rec. et cum annotatt. L. Dindorfii. *Second Edition*, 1855. 8vo. *cloth*, 10*s.* 6*d.*

Xenophon: Institutio Cyri, ex rec. et cum annotatt. L. Dindorfii. 1857. 8vo. *cloth*, 10*s.* 6*d.*

Xenophon: Memorabilia Socratis, ex rec. et cum annotatt. L. Dindorfii. 1862. 8vo. *cloth*, 7*s.* 6*d.*

Xenophon: Opuscula Politica Equestria et Venatica cum Arriani Libello de Venatione, ex rec. et cum annotatt. L. Dindorfii. 1866. 8vo. *cloth*, 10*s.* 6*d.*

THE HOLY SCRIPTURES, &c.

The Holy Bible in the earliest English Versions, made from the Latin Vulgate by John Wycliffe and his followers: edited by the Rev. J. Forshall and Sir F. Madden. 4 vols. 1850. royal 4to. *cloth*, 3*l.* 3*s.*

Also reprinted from the above, with Introduction and Glossary by W. W. Skeat, M.A.,

The New Testament in English, according to the Version by John Wycliffe, about A.D. 1380, and Revised by John Purvey, about A.D. 1388. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 6*s.*

The Books of Job, Psalms, Proverbs, Ecclesiastes, and the Song of Solomon: according to the Wycliffite Version made by Nicholas de Hereford, about A.D. 1381, and Revised by John Purvey, about A.D. 1388. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 3*s.* 6*d.* *Just Published.*

The Holy Bible: an exact reprint, page for page, of the Authorized Version published in the year 1611. Demy 4to. *half bound*, 1*l.* 1*s.*

Vetus Testamentum Graece cum Variis Lectionibus. Editionem a R. Holmes, S.T.P. inchoatam continuavit J. Parsons, S.T.B. Tomi V. 1798–1827. folio, 7*l.*

Vetus Testamentum ex Versione Septuaginta Interpretum secundum exemplar Vaticanum Romae editum. Accedit potior varietas Codicis Alexandrini. Tomi III. *Editio Altera.* 18mo. *cloth*, 18*s.*

Origenis Hexaplorum quae supersunt; sive, Veterum Interpretum Graecorum in totum Vetus Testamentum Fragmenta. Edidit Fridericus Field, A.M. 2 vols. 1867–1874. 4to. *cloth*, 5*l.* 5*s.*

Libri Psalmorum Versio antiqua Latina, cum Paraphrasi Anglo-Saxonica. Edidit B. Thorpe, F.A.S. 1835. 8vo. *cloth*, 10*s.* 6*d.*

Libri Psalmorum Versio antiqua Gallica e Cod. MS. in Bibl. Bodleiana adservato, una cum Versione Metrica aliisque Monumentis pervetustis. Nunc primum descripsit et edidit Franciscus Michel, Phil. Doct. 1860. 8vo. *cloth*, 10*s.* 6*d.*

The Psalms in Hebrew without points. 1879. Crown 8vo. *cloth*, 3*s.* 6*d.*

Libri Prophetarum Majorum, cum Lamentationibus Jeremiae, in Dialecto Linguae Aegyptiacae Memphitica seu Coptica. Edidit cum Versione Latina H. Tattam, S.T.P. Tomi II. 1852. 8vo. *cloth*, 17*s*.

Libri duodecim Prophetarum Minorum in Ling. Aegypt. vulgo Coptica. Edidit H. Tattam, A.M. 1836. 8vo. *cloth*, 8*s*. 6*d*.

Novum Testamentum Graece. Antiquissimorum Codicum Textus in ordine parallelo dispositi. Accedit collatio Codicis Sinaitici. Edidit E. H. Hansell, S.T.B. Tomi III. 1864. 8vo. *half morocco*, *al.* 12*s*. 6*d*.

Novum Testamentum Graece. Accedunt parallela S. Scripturae loca, necnon vetus capitulorum notatio et canones Eusebii. Edidit Carolus Lloyd, S.T.P.R., necnon Episcopus Oxoniensis. 18mo. *cloth*, 3*s*.

The same on writing paper, with large margin, cloth, 10*s*. 6*d*.

Novum Testamentum Graece juxta Exemplar Millianum. 18mo. *cloth*, 2*s*. 6*d*.

The same on writing paper, with large margin, cloth, 9*s*.

Evangelia Sacra Graece. fcap. 8vo. *limp*, 1*s*. 6*d*.

The New Testament in Greek and English. Edited by E. Cardwell, D.D. 2 vols. 1837. crown 8vo. *cloth*, 6*s*.

Novum Testamentum Coptice, cura D. Wilkins. 1716. 4to. *cloth*, 12*s*. 6*d*.

Evangeliorum Versio Gothica, cum Interpr. et Annott. E. Benzelii. Edidit, et Gram. Goth. praemisit, E. Lye, A.M. 1759. 4to. *cloth*, 12*s*. 6*d*.

Diatessaron; sive Historia Jesu Christi ex ipsis Evangelistarum verbis apte dispositis confecta. Ed. J. White. 1856. 12mo. *cloth*, 3*s*. 6*d*.

Canon Muratorianus: the earliest Catalogue of the Books of the New Testament. Edited with Notes and a Facsimile of the MS. in the Ambrosian Library at Milan, by S. P. Tregelles, LL.D. 1868. 4to. *cloth*, 10*s*. 6*d*.

The Five Books of Maccabees, in English, with Notes and Illustrations by Henry Cotton, D.C.L. 1833. 8vo. *cloth*, 10*s*. 6*d*.

Horae Hebraicae et Talmudicae, a J. Lightfoot. *A new Edition*, by R. Gandell, M.A. 4 vols. 1859. 8vo. *cloth*, 1*l*. 1*s*.

FATHERS OF THE CHURCH, &c.

Liturgies, Eastern and Western. Edited, with Introduction, Notes, and a Liturgical Glossary, by C. E. Hammond, M.A. 1878. Crown 8vo. *cloth*, 10*s*. 6*d*.

An Appendix to the above. 1879. Crown 8vo. *paper covers*, 1*s*. 6*d*.

St. Athanasius: Orations against the Arians. With an Account of his Life by William Bright, D.D. 1873. Crown 8vo. *cloth*, 9*s*.

St. Athanasius: Historical Tracts. With an Introduction by William Bright, D.D., Regius Professor of Ecclesiastical History, Oxford. *In the Press.*

St. Augustine: Select Anti-Pelagian Treatises, and the Acts of the Second Council of Orange. With an Introduction by William Bright, D.D. Crown 8vo. *cloth*, 9*s*.

The Canons of the First Four General Councils of Nicaea, Constantinople, Ephesus, and Chalcedon. 1877. Crown 8vo. *cloth*, 2*s*. 6*d*.

Catenae Graecorum Patrum in Novum Testamentum. Edidit J. A. Cramer, S.T.P. Tomi VIII. 1838–1844. 8vo. *cloth*, 2*l*. 4*s*.

Clementis Alexandrini Opera, ex recensione Guil. Dindorfii. Tomi IV. 1869. 8vo. *cloth*, 3*l*.

Cyrilli Archiepiscopi Alexandrini **in XII Prophetas.** Edidit P. E. Pusey, A.M. Tomi II. 1868. 8vo. *cloth*, 2*l*. 2*s*.

Cyrilli Archiepiscopi Alexandrini **in D. Joannis Evangelium.** Accedunt Fragmenta Varia necnon Tractatus ad Tiberium Diaconum Duo. Edidit post Aubertum P. E. Pusey, A.M. Tomi III. 1872. 8vo. 2*l*. 5*s*.

Cyrilli Archiepiscopi Alexandrini **Commentarii in Lucae Evangelium** qnae supersunt Syriace. E MSS. apud Mus. Britan. edidit R. Payne Smith, A.M. 1858. 4to. *cloth*, 1*l*. 2*s*.

The same, translated by R. Payne Smith, M.A. 2 vols. 1859. 8vo. *cloth*, 14*s*.

Ephraemi Syri, Rabulae Episcopi Edesseni, Balaei, aliorumque Opera Selecta. E Codd. Syriacis MSS. in Museo Britannico et Bibliotheca Bodleiana asservatis primus edidit J. J. Overbeck. 1865. 8vo. *cloth*, 1*l*. 1*s*.

Eusebii Pamphili Evangelicae Praeparationis Libri XV. Ad Codd. MSS. recensuit T. Gaisford, S.T.P. Tomi IV. 1843. 8vo. *cloth*, 1*l*. 10*s*.

Eusebii Pamphili Evangelicae Demonstrationis Libri X. Recensuit T. Gaisford, S.T.P. Tomi II. 1852. 8vo. *cloth*, 15*s*.

Eusebii Pamphili contra Hieroclem et Marcellum Libri. Recensuit T. Gaisford, S.T.P. 1852. 8vo. *cloth*, 7*s*.

Eusebius' Ecclesiastical History, according to the text of Burton, with an Introduction by William Bright, D.D. 1872. Crown 8vo. *cloth*, 8*s*. 6*d*.

Eusebii Pamphili Hist. Eccl.: **Annotationes Variorum.** Tomi II. 1842. 8vo. *cloth*, 17*s*.

Evagrii Historia Ecclesiastica, ex recensione H. Valesii. 1844. 8vo. *cloth*, 4*s*.

Irenaeus: The Third Book of St. Irenaeus, Bishop of Lyons, against Heresies. With short Notes and a Glossary by H. Deane, B.D., Fellow of St. John's College, Oxford. 1874. Crown 8vo. *cloth*, 5*s*. 6*d*.

Origenis Philosophumena; sive omnium Haeresium Refutatio, E Codice Parisino nunc primum edidit Emmanuel Miller. 1851. 8vo. *cloth*, 10*s.*

Patrum Apostolicorum, S. Clementis Romani, S. Ignatii, S. Polycarpi, quae supersunt. Edidit Guil. Jacobson, S.T.P.R. Tomi II. *Fourth Edition*, 1863. 8vo. *cloth*, *1l.* 1*s.*

Reliquiae Sacrae secundi tertiique saeculi. Recensuit M. J. Routh, S.T.P. Tomi V. *Second Edition*, 1846–1848. 8vo. *cloth*, *1l.* 5*s.*

Scriptorum Ecclesiasticorum Opuscula. Recensuit M. J. Routh, S.T.P. Tomi II. *Third Edition*, 1858. 8vo. *cloth*, 10*s.*

Socratis Scholastici Historia Ecclesiastica. Gr. et Lat. Edidit R. Hussey, S.T.B. Tomi III. 1853. 8vo. *cloth*, 15*s.*

Socrates' Ecclesiastical History, according to the Text of Hussey, with an Introduction by William Bright, D.D. 1878. Crown 8vo. *cloth*, 7*s.* 6*d.*

Sozomeni Historia Ecclesiastica. Edidit R. Hussey, S.T.B. Tomi III. 1859. 8vo. *cloth*, 15*s.*

Theodoreti Ecclesiasticae Historiae Libri V. Recensuit T. Gaisford, S.T.P. 1854. 8vo. *cloth*, 7*s.* 6*d.*

Theodoreti Graecarum Affectionum Curatio. Ad Codices MSS. recensuit T. Gaisford, S.T.P. 1839. 8vo. *cloth*, 7*s.* 6*d.*

Dowling (J. G.) Notitia Scriptorum SS. Patrum aliorumque vet. Eccles. Mon. quae in Collectionibus Anecdotorum post annum Christi MDCC. in lucem editis continentur. 1839. 8vo. *cloth*, 4*s.* 6*d.*

ECCLESIASTICAL HISTORY, BIOGRAPHY, &c.

Baedae Historia Ecclesiastica. Edited, with English Notes, by G. H. Moberly, M.A. 1869. crown 8vo. *cloth*, 10*s.* 6*d.*

Bingham's Antiquities of the Christian Church, and other Works. 10 vols. 1855. 8vo. *cloth*, 3*l.* 3*s.*

Bright (W., D.D.). Chapters of Early English Church History. 1878. 8vo. *cloth*, 12*s.*

Burnet's History of the Reformation of the Church of England. *A new Edition.* Carefully revised, and the Records collated with the originals, by N. Pocock, M.A. 7 vols. 1865. 8vo. 4*l.* 4*s.*

Burnet's Life of Sir M. Hale, and Fell's Life of Dr. Hammond. 1856. small 8vo. *cloth*, 2*s.* 6*d.*

Cardwell's Two Books of Common Prayer, set forth by authority in the Reign of King Edward VI, compared with each other. *Third Edition*, 1852. 8vo. *cloth*, 7*s.*

Cardwell's Documentary Annals of the Reformed Church of England; being a Collection of Injunctions, Declarations, Orders, Articles of Inquiry, &c. from 1546 to 1716. 2 vols. 1843. 8vo. *cloth*, 18*s.*

Cardwell's History of Conferences on the Book of Common Prayer from 1551 to 1690. *Third Edition*, 1849. 8vo. *cloth*, 7*s*. 6*d*.

Councils and Ecclesiastical Documents relating to Great Britain and Ireland. Edited, after Spelman and Wilkins, by A. W. Haddan, B.D., and W. Stubbs, M.A., Regius Professor of Modern History, Oxford. Vols. I. and III. 1869-71. Medium 8vo. *cloth*, each 1*l*. 1*s*.

Vol. II. Part I. 1873. Medium 8vo. *cloth*, 10*s*. 6*d*.

Vol. II. Part II. 1878. Church of Ireland; Memorials of St. Patrick. *stiff covers*, 3*s*. 6*d*.

Formularies of Faith set forth by the King's Authority during the Reign of Henry VIII. 1856. 8vo. *cloth*, 7*s*.

Fuller's Church History of Britain. Edited by J. S. Brewer, M.A. 6 vols. 1845. 8vo. *cloth*, 1*l*. 19*s*.

Gibson's Synodus Anglicana. Edited by E. Cardwell, D.D. 1854. 8vo. *cloth*, 6*s*.

Hussey's Rise of the Papal Power traced in three Lectures. *Second Edition*, 1863. fcap. 8vo. *cloth*, 4*s*. 6*d*.

Inett's Origines Anglicanae (in continuation of Stillingfleet). Edited by J. Griffiths, M.A. 3 vols. 1855. 8vo. *cloth*, 15*s*.

John, Bishop of Ephesus. The Third Part of his Ecclesiastical History. [In Syriac.] Now first edited by William Cureton, M.A. 1853. 4to. *cloth*, 1*l*. 12*s*.

The same, translated by R. Payne Smith, M.A. 1860. 8vo. *cloth*, 10*s*.

Knight's Life of Dean Colet. 1823. 8vo. *cloth*, 7*s*. 6*d*.

Le Neve's Fasti Ecclesiae Anglicanae. *Corrected and continued from* 1715 *to* 1853 by T. Duffus Hardy. 3 vols. 1854. 8vo. *cloth*, 1*l*. 1*s*.

The Liturgy and Ritual of the Celtic Church. By F. E. Warren, B.D., Fellow of St. John's College, Oxford. 8vo. *cloth*, 14*s*.

Missale Vetus Anglo-Saxonicum: the Liturgy of the Anglo-Saxon Church. By the same Editor. *In Preparation.*

Noelli (A.) Catechismus sive prima institutio disciplinaque Pietatis Christianae Latine explicata. Editio nova cura Guil. Jacobson, A.M. 1844. 8vo. *cloth*, 5*s*. 6*d*.

Prideaux's Connection of Sacred and Profane History. 2 vols. 1851. 8vo. *cloth*, 10*s*.

Primers put forth in the Reign of Henry VIII. 1848. 8vo. *cloth*, 5*s*.

Records of the Reformation. The Divorce, 1527—1533. Mostly now for the first time printed from MSS. in the British Museum and other Libraries. Collected and arranged by N. Pocock, M.A. 1870. 2 vols. 8vo. *cloth*, 1*l*. 16*s*.

Reformatio Legum Ecclesiasticarum. The Reformation of Ecclesiastical Laws, as attempted in the reigns of Henry VIII, Edward VI, and Elizabeth. Edited by E. Cardwell, D.D. 1850. 8vo. *cloth*, 6*s*. 6*d*.

Shirley's (W. W.) Some Account of the Church in the Apostolic Age. *Second Edition*, 1874. fcap. 8vo. *cloth*, 3*s*. 6*d*.

Shuckford's Sacred and Profane History connected (in continuation of Prideaux). 2 vols. 1848. 8vo. *cloth*, 10*s*.

Stillingfleet's Origines Britannicae, with Lloyd's Historical Account of Church Government. Edited by T. P. Pantin, M.A. 2 vols. 1842. 8vo. *cloth*, 10*s*.

Stubbs (W.). Registrum Sacrum Anglicanum. An attempt to exhibit the course of Episcopal Succession in England. 1858. small 4to. *cloth*, 8*s*. 6*d*.

Strype's Works Complete, with a General Index. 27 vols. 1821–1843. 8vo. *cloth*, 7*l*. 13*s*. 6*d*. Sold separately as follows:—

Memorials of Cranmer. 2 vols. 1840. 8vo. *cloth*, 11*s*.
Life of Parker. 3 vols. 1828. 8vo. *cloth*, 16*s*. 6*d*.
Life of Grindal. 1821. 8vo. *cloth*, 5*s*. 6*d*.
Life of Whitgift. 3 vols. 1822. 8vo. *cloth*, 16*s*. 6*d*.
Life of Aylmer. 1820. 8vo. *cloth*, 5*s*. 6*d*.
Life of Cheke. 1821. 8vo. *cloth*, 5*s*. 6*d*.
Life of Smith. 1820. 8vo. *cloth*, 5*s*. 6*d*.
Ecclesiastical Memorials. 6 vols. 1822. 8vo. *cloth*, 1*l*. 13*s*.
Annals of the Reformation. 7 vols. 8vo. *cloth*, 2*l*. 3*s*. 6*d*.
General Index. 2 vols. 1828. 8vo. *cloth*, 11*s*.

Sylloge Confessionum sub tempus Reformandae Ecclesiae editarum. Subjiciuntur Catechismus Heidelbergensis et Canones Synodi Dordrechtanae. 1827. 8vo. *cloth*, 8*s*.

ENGLISH THEOLOGY.

Beveridge's Discourse upon the XXXIX Articles. *The third complete Edition*, 1847. 8vo. *cloth*, 8*s*.

Bilson on the Perpetual Government of Christ's Church, with a Biographical Notice by R. Eden, M.A. 1842. 8vo. *cloth*, 4*s*.

Biscoe's Boyle Lectures on the Acts of the Apostles. 1840. 8vo. *cloth*, 9*s*. 6*d*.

Bull's Works, with Nelson's Life. Edited by E. Burton, D.D. *A new Edition*, 1846. 8 vols. 8vo. *cloth*, 2*l*. 9*s*.

Burnet's Exposition of the XXXIX Articles. 1845. 8vo. *cloth*, 7*s*.

Burton's (Edward) Testimonies of the Ante-Nicene Fathers to the Divinity of Christ. *Second Edition*, 1829. 8vo. *cloth*, 7*s*.

Burton's (Edward) Testimonies of the Ante-Nicene Fathers to the Doctrine of the Trinity and of the Divinity of the Holy Ghost. 1831. 8vo. *cloth*, 3*s*. 6*d*.

Butler's Works, with an Index to the Analogy. 2 vols. 1874. 8vo. *cloth*, 11*s*.

Butler's Sermons. 8vo. *cloth*, 5*s*. 6*d*.

Butler's Analogy of Religion. 8vo. *cloth*, 5*s*. 6*d*.

Chandler's Critical History of the Life of David. 1853. 8vo. *cloth*, 8*s*. 6*d*.

Chillingworth's Works. 3 vols. 1838. 8vo. *cloth*, 1*l*. 1*s*. 6*d*.

Clergyman's Instructor. *Sixth Edition*, 1855. 8vo. *cloth*, 6*s*. 6*d*.

Comber's Companion to the Temple; or a Help to Devotion in the use of the Common Prayer. 7 vols. 1841. 8vo. *cloth*, 1*l*. 11*s*. 6*d*.

Cranmer's Works. Collected and arranged by H. Jenkyns, M.A., Fellow of Oriel College. 4 vols. 1834. 8vo. *cloth*, 1*l*. 10*s*.

Enchiridion Theologicum Anti-Romanum.

Vol. I. Jeremy Taylor's Dissuasive from Popery, and Treatise on the Real Presence. 1852. 8vo. *cloth*, 8*s*.

Vol. II. Barrow on the Supremacy of the Pope, with his Discourse on the Unity of the Church. 1852. 8vo. *cloth*, 7*s*. 6*d*.

Vol. III. Tracts selected from Wake, Patrick, Stillingfleet, Clagett, and others. 1837. 8vo. *cloth*, 11*s*.

[Fell's] Paraphrase and Annotations on the Epistles of St. Paul. 1852. 8vo. *cloth*, 7*s*.

Greswell's Harmonia Evangelica. *Fifth Edition*, 1856. 8vo. *cloth*, 9*s*. 6*d*.

Greswell's Prolegomena ad Harmoniam Evangelicam. 1840. 8vo. *cloth*, 9*s*. 6*d*.

Greswell's Dissertations on the Principles and Arrangement of a Harmony of the Gospels. 5 vols. 1837. 8vo. *cloth*, 3*l*. 3*s*.

Hall's (Bp.) Works. *A new Edition*, by Philip Wynter, D.D. 10 vols. 1863. 8vo. *cloth*, 3*l*. 3*s*.

Hammond's Paraphrase and Annotations on the New Testament. 4 vols. 1845. 8vo. *cloth*, 1*l*.

Hammond's Paraphrase on the Book of Psalms. 2 vols. 1850. 8vo. *cloth*, 10*s*.

Heurtley's Collection of Creeds. 1858. 8vo. *cloth*, 6*s*. 6*d*.

Homilies appointed to be read in Churches. Edited by J. Griffiths, M.A. 1859. 8vo. *cloth*, 7*s*. 6*d*.

Hooker's Works, with his Life by Walton, arranged by John Keble, M.A. *Sixth Edition*, 1874. 3 vols. 8vo. *cloth*, *1l.* 11*s.* 6*d.*

Hooker's Works; the text as arranged by John Keble, M.A. 2 vols. 1875. 8vo. *cloth*, 11*s.*

Hooper's (Bp. George) Works. 2 vols. 1855. 8vo. *cloth*, 8*s.*

Jackson's (Dr. Thomas) Works. 12 vols. 1844. 8vo. *cloth*, *3l.* 6*s.*

Jewel's Works. Edited by R. W. Jelf, D.D. 8 vols. 1847. 8vo. *cloth*, *1l.* 10*s.*

Patrick's Theological Works. 9 vols. 1859. 8vo. *cloth*, *1l.* 1*s.*

Pearson's Exposition of the Creed. Revised and corrected by E. Burton, D.D. *Sixth Edition*, 1877. 8vo. *cloth*, 10*s.* 6*d.*

Pearson's Minor Theological Works. Now first collected, with a Memoir of the Author, Notes, and Index, by Edward Churton, M.A. 2 vols. 1844. 8vo. *cloth*, 10*s.*

Sanderson's Works. Edited by W. Jacobson, D.D. 6 vols. 1854. 8vo. *cloth*, *1l.* 10*s.*

Stanhope's Paraphrase and Comment upon the Epistles and Gospels. *A new Edition.* 2 vols. 1851. 8vo. *cloth*, 10*s.*

Stillingfleet's Origines Sacrae. 2 vols. 1837. 8vo. *cloth*, 9*s.*

Stillingfleet's Rational Account of the Grounds of Protestant Religion; being a vindication of Abp. Laud's Relation of a Conference, &c. 2 vols. 1844. 8vo. *cloth*, 10*s.*

Wall's History of Infant Baptism, with Gale's Reflections, and Wall's Defence. *A new Edition*, by Henry Cotton, D.C.L. 2 vols. 1862. 8vo. *cloth*, *1l.* 1*s.*

Waterland's Works, with Life, by Bp. Van Mildert. *A new Edition*, with copious Indexes. 6 vols. 1857. 8vo. *cloth*, *2l.* 11*s.*

Waterland's Review of the Doctrine of the Eucharist, with a Preface by the present Bishop of London. 1880. crown 8vo. *cloth*, 6*s.* 6*d.*

Wheatly's Illustration of the Book of Common Prayer. *A new Edition*, 1846. 8vo. *cloth*, 5*s.*

Wyclif. A Catalogue of the Original Works of John Wyclif, by W. W. Shirley, D.D. 1865. 8vo. *cloth*, 3*s.* 6*d.*

Wyclif. Select English Works. By T. Arnold, M.A. 3 vols. 1871. 8vo. *cloth*, *2l.* 2*s.*

Wyclif. Trialogus. *With the Supplement now first edited.* By Gotthard Lechler. 1869. 8vo. *cloth*, 14*s.*

ENGLISH HISTORICAL AND DOCUMENTARY WORKS.

British Barrows, a Record of the Examination of Sepulchral Mounds in various parts of England. By William Greenwell, M.A., F.S.A. Together with Description of Figures of Skulls, General Remarks on Prehistoric Crania, and an Appendix by George Rolleston, M.D., F.R.S. 1877. Medium 8vo. *cloth*, 25*s*.

Two of the Saxon Chronicles parallel, with Supplementary Extracts from the Others. Edited, with Introduction, Notes, and a Glossarial Index, by J. Earle, M.A. 1865. 8vo. *cloth*, 16*s*.

Magna Carta, a careful Reprint. Edited by W. Stubbs, M.A., Regius Professor of Modern History. 1879. 4to. *stitched*, 1*s*.

Britton, a Treatise upon the Common Law of England, composed by order of King Edward I. The French Text carefully revised, with an English Translation, Introduction, and Notes, by F. M. Nichols, M.A. 2 vols. 1865. royal 8vo. *cloth*, 1*l*. 16*s*.

Burnet's History of His Own Time, with the suppressed Passages and Notes. 6 vols. 1833. 8vo. *cloth*, 2*l*. 10*s*.

Burnet's History of James II, with additional Notes. 1852. 8vo. *cloth*, 9*s*. 6*d*.

Carte's Life of James Duke of Ormond. *A new Edition*, carefully compared with the original MSS. 6 vols. 1851. 8vo. *cloth*, 1*l*. 5*s*.

Clarendon's (Edw. Earl of) History of the Rebellion and Civil Wars in England. To which are subjoined the Notes of Bishop Warburton. 7 vols. 1849. medium 8vo. *cloth*, 2*l*. 10*s*.

Clarendon's (Edw. Earl of) History of the Rebellion and Civil Wars in England. 7 vols. 1839. 18mo. *cloth*, 1*l*. 1*s*.

Clarendon's (Edw. Earl of) History of the Rebellion and Civil Wars in England. Also His Life, written by Himself, in which is included a Continuation of his History of the Grand Rebellion. With copious Indexes. In one volume, royal 8vo. 1842. *cloth*, 1*l*. 2*s*.

Clarendon's (Edw. Earl of) Life, including a Continuation of his History. 2 vols. 1857. medium 8vo. *cloth*, 1*l*. 2*s*.

Clarendon's (Edw. Earl of) Life, and Continuation of his History. 3 vols. 1827. 8vo. *cloth*, 16*s*. 6*d*.

Calendar of the Clarendon State Papers, preserved in the Bodleian Library. *In three volumes.* 1869-76.

Vol. I. From 1523 to January 1649. 8vo. *cloth*, 18*s*.
Vol. II. From 1649 to 1654. 8vo. *cloth*, 16*s*.
Vol. III. From 1655 to 1657. 8vo. *cloth*, 14*s*.

Calendar of Charters and Rolls preserved in the Bodleian Library. 1878. 8vo. *cloth*, *1l.* 11*s.* 6*d.*

Freeman's (E. A.) History of the Norman Conquest of England; its Causes and Results. *In Six Volumes.* 8vo. *cloth*, 5*l.* 9*s.* 6*d.*

Vols. I–II together, 3rd edition, 1877. *1l.* 16*s.*
Vol. III, 2nd edition, 1874. *1l.* 1*s.*
Vol. IV, 2nd edition, 1875. *1l.* 1*s.*
Vol. V, 1876. *1l.* 1*s.*
Vol. VI. Index. 1879. 8vo. *cloth*, 10*s.* 6*d.*

Gascoigne's Theological Dictionary ("Liber Veritatum"): Selected Passages, illustrating the condition of Church and State, 1403–1458. Edited, with an Introduction, from the MS. in the Library of Lincoln College, Oxford, by James E. Thorold Rogers, M.P. Small 4to. *cloth*, 10*s.* 6*d.*

Lloyd's Prices of Corn in Oxford, 1583–1830. 8vo. *sewed*, 1*s.*

Luttrell's (Narcissus) Diary. A Brief Historical Relation of State Affairs, 1678–1714. 6 vols. 1857. 8vo. *cloth*, *1l.* 4*s.*

May's History of the Long Parliament. 1854. 8vo. *cloth*, 6*s.* 6*d.*

Rogers's History of Agriculture and Prices in England, A.D. 1259–1793. Vols. I and II (1259–1400). 8vo. *cloth*, *2l.* 2*s.*
Vols. III and IV *in the Press.*

Sprigg's England's Recovery; being the History of the Army under Sir Thomas Fairfax. 1854. 8vo. *cloth*, 6*s.*

Whitelock's Memorials of English Affairs from 1625 to 1660. 4 vols. 1853. 8vo. *cloth*, *1l.* 10*s.*

Protests of the Lords, including those which have been expunged, from 1624 to 1874; with Historical Introductions. Edited by James E. Thorold Rogers, M.A. 1875. 3 vols. 8vo. *cloth*, *2l.* 2*s.*

Enactments in Parliament, specially concerning the Universities of Oxford and Cambridge. Collected and arranged by J. Griffiths, M.A. 1869. 8vo. *cloth*, 12*s.*

Ordinances and Statutes [for Colleges and Halls] framed or approved by the Oxford University Commissioners. 1863. 8vo. *cloth*, 12*s.*—Sold separately (except for Exeter, All Souls, Brasenose, and Corpus), at 1*s.* each.

Statuta Universitatis Oxoniensis. 1880. 8vo. *cloth*, 5*s.*

The Student's Handbook to the University and Colleges of Oxford. *Fifth Edition.* 1879. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 2*s.* 6*d.*

Index to Wills proved in the Court of the Chancellor of the University of Oxford, &c. Compiled by J. Griffiths, M.A. 1862. royal 8vo. *cloth*, 3*s.* 6*d.*

Catalogue of Oxford Graduates from 1659 to 1850. 1851. 8vo. *cloth*, 7*s.* 6*d.*

CHRONOLOGY, GEOGRAPHY, &c.

Clinton's Fasti Hellenici. The Civil and Literary Chronology of Greece, from the LVIth to the CXXIIIrd Olympiad. *Third edition*, 1841. 4to. *cloth*, 1*l.* 14*s.* 6*d.*

Clinton's Fasti Hellenici. The Civil and Literary Chronology of Greece, from the CXXIVth Olympiad to the Death of Augustus. *Second edition*, 1851. 4to. *cloth*, 1*l.* 12*s.*

Clinton's Epitome of the Fasti Hellenici. 1851. 8vo. *cloth*, 6*s.* 6*d.*

Clinton's Fasti Romani. The Civil and Literary Chronology of Rome and Constantinople, from the Death of Augustus to the Death of Heraclius. 2 vols. 1845, 1850. 4to. *cloth*, 3*l.* 9*s.*

Clinton's Epitome of the Fasti Romani. 1854. 8vo. *cloth*, 7*s.*

Cramer's Geographical and Historical Description of Asia Minor. 2 vols. 1832. 8vo. *cloth*, 11*s.*

Cramer's Map of Asia Minor, 15*s.*

Cramer's Map of Ancient and Modern Italy, on two sheets, 15*s.*

Cramer's Description of Ancient Greece. 3 vols. 1828. 8vo. *cloth*, 16*s.* 6*d.*

Cramer's Map of Ancient and Modern Greece, on two sheets, 15*s.*

Greswell's Fasti Temporis Catholici. 1852. 4 vols. 8vo. *cloth*, 2*l.* 10*s.*

Greswell's Tables to Fasti, 4to., and Introduction to Tables, 8vo. 1852. *cloth*, 15*s.*

Greswell's Origines Kalendariæ Italicæ. 1854. 4 vols. 8vo. *cloth*, 2*l.* 2*s.*

Greswell's Origines Kalendariæ Hellenicæ. 6 vols. 1862. 8vo. *cloth*, 4*l.* 4*s.*

MATHEMATICS, PHYSICAL SCIENCE, &c.

Archimedis quae supersunt omnia cum Eutocii commentariis ex recensione Josephi Torelli, cum novâ versione Latinâ. 1792. fol. *cloth*, 1*l.* 5*s.*

Bradley's Miscellaneous Works and Correspondence. With an Account of Harriot's Astronomical Papers. 1832. 4to. *cloth*, 17*s.*

Reduction of Bradley's Observations by Dr. Busch. 1838. 4to. *cloth*, 3*s.*

Astronomical Observations made at the University Observatory, Oxford, under the direction of C. Pritchard, M.A., Savilian Professor of Astronomy. No. 1. 1878. Royal 8vo. *paper covers*, 3*s.* 6*d.*

Treatise on Infinitesimal Calculus. By Bartholomew Price, M.A., F.R.S., Professor of Natural Philosophy, Oxford.

Vol. I. Differential Calculus. *Second Edition*, 8vo. *cloth*, 14*s.* 6*d.*

Vol. II. Integral Calculus, Calculus of Variations, and Differential Equations. *Second Edition*, 1865. 8vo. *cloth*, 18*s.*

Vol. III. Statics, including Attractions; Dynamics of a Material Particle. *Second Edition*, 1868. 8vo. *cloth*, 16*s.*

Vol. IV. Dynamics of Material Systems; together with a Chapter on Theoretical Dynamics, by W. F. Donkin, M.A., F.R.S. 1862. 8vo. *cloth*, 16*s.*

Rigaud's Correspondence of Scientific Men of the 17th Century, with Table of Contents by A. de Morgan, and Index by the Rev. J. Rigaud, M.A., Fellow of Magdalen College, Oxford. 2 vols. 1841–1862. 8vo. *cloth*, 18*s.* 6*d.*

Daubeny's Introduction to the Atomic Theory. 1850. 16mo. *cloth*, 6*s.*

Vesuvius. By John Phillips, M.A., F.R.S., Professor of Geology, Oxford. 1869. Crown 8vo. *cloth*, 10*s.* 6*d.*

Geology of Oxford and the Valley of the Thames. By the same Author. 1871. 8vo. *cloth*, 21*s.*

Synopsis of the Pathological Series in the Oxford Museum. By H. W. Acland, M.D., F.R.S., 1867. 8vo. *cloth*, 2*s.* 6*d.*

Thesaurus Entomologicus Hopeianus, or a Description of the rarest Insects in the Collection given to the University by the Rev. William Hope. By J. O. Westwood, M.A., F.L.S. With 40 Plates. 1874. Small folio, *half morocco*, 7*l.* 10*s.*

Text-Book of Botany, Morphological and Physiological. By Dr. Julius Sachs, Professor of Botany in the University of Würzburg. Translated by S. H. Vines, M.A., and edited by W. T. Thiselton Dyer, M.A. Royal 8vo. *Second Edition, in the Press.*

Johannes Müller on Certain Variations in the Vocal Organs of the Passeres that have hitherto escaped notice. Translated by F. J. Bell, B.A., and edited with an Appendix, by A. H. Garrod, M.A., F.R.S. With Plates. 1878. 4to. *paper covers*, 7*s.* 6*d.*

BIBLIOGRAPHY.

Ebert's Bibliographical Dictionary, translated from the German. 4 vols. 1837. 8vo. *cloth*, 1*l.* 10*s.*

Cotton's List of Editions of the Bible in English. *Second Edition*, corrected and enlarged. 1852. 8vo. *cloth*, 8*s.* 6*d.*

Cotton's Typographical Gazetteer. 1831. 8vo. *cloth*, 12*s.* 6*d.*

Cotton's Typographical Gazetteer, Second Series. 1866. 8vo *cloth*, 12*s.* 6*d.*

Cotton's Rhemes and Doway. An attempt to shew what has been done by Roman Catholics for the diffusion of the Holy Scriptures in English. 1855. 8vo. *cloth*, 9*s.*

MISCELLANEOUS.

Bacon's Novum Organum. Edited, with English notes, by G. W. Kitchin, M.A. 1855. 8vo. *cloth*, 9*s.* 6*d.*

Bacon's Novum Organum. Translated by G. W. Kitchin, M.A. 1855. 8vo. *cloth*, 9*s.* 6*d.* (See also p. 35.)

The Works of George Berkeley, D.D., formerly Bishop of Cloyne; including many of his writings hitherto unpublished. With Prefaces, Annotations, and an Account of his Life and Philosophy, by Alexander Campbell Fraser, M.A. 4 vols. 1871. 8vo. *cloth*, 2*l.* 18*s.*

The Life, Letters, &c. 1 vol. *cloth*, 16*s.* *See also* p. 35.

The Logic of Hegel; translated from the Encyclopaedia of the Philosophical Sciences. With Prolegomena by William Wallace, M.A. 1874. 8vo. *cloth*, 14*s.*

Smith's Wealth of Nations. A new Edition, with Notes, by J. E. Thorold Rogers, M.A. 2 vols. 1880. *cloth*, 21*s.*

A Course of Lectures on Art, delivered before the University of Oxford in Hilary Term, 1870, by John Ruskin, M.A., Slade Professor of Fine Art. 8vo. *cloth*, 6*s.*

A Critical Account of the Drawings by Michel Angelo and Raffaello in the University Galleries, Oxford. By J. C. Robinson, F.S.A. 1870. Crown 8vo. *cloth*, 4*s.*

Sturlunga Saga, including the Islendinga Saga of Lawman Sturla Thordsson and other works. Edited with Prolegomena, Appendices, Tables, Indices, and Maps, by Dr. Gudbrand Vigfusson. In 2 vols. 1878. 8vo. *cloth*, 2*l.* 2*s.*

Casauboni Ephemerides, cum praefatione et notis J. Russell, S.T.P. Tomi II. 1850. 8vo. *cloth*, 15*s.*

The Ormulum; with the Notes and Glossary of Dr. R. M. White. Edited by Rev. R. Holt, M.A. 1878. 2 vols. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 21*s.*

The Sacred Books of the East. Translated by various Oriental Scholars, and edited by F. Max Müller.

Vol. I. **The Upanishads.** Translated by F. Max Müller. Part I. The *Kh*ândogya-upanishad, The Talavakâra-upanishad, The Aitareya-âra*n*yaka, The Kaushîtaki-brâhma*n*a-upanishad, and The Vâ*g*asaneyi-sa*m*hitâ-upanishad. 8vo. *cloth*, 10*s*. 6*d*.

Vol. II. **The Sacred Laws of the Aryas,** as taught in the Schools of Âpastamba, Gautama, Vâsish*th*a, and Baudhâyana. Translated by Georg Bühler. Part I, Âpastamba and Gautama. 8vo. *cloth*, 10*s*. 6*d*.

Vol. III. **The Sacred Books of China.** The Texts of Confucianism. Translated by James Legge. Part I. The Shû King, The Religious portions of the Shih King, and The Hsiâo King. 8vo. *cloth*, 12*s*. 6*d*.

Vol. IV. **The Vendidâd.** Translated by James Darmesteter. 8vo. *cloth*, 10*s*. 6*d*.

Vol. V. **The Bundahi*s*, Bahman Ya*s*t, and Shâyast-lâ-Shâyast.** Translated by E. W. West. 8vo. *cloth*, 12*s*. 6*d*.

Vols. VI and IX. **The Qur'ân.** Parts I and II. Translated by Professor E. H. Palmer. 8vo. *cloth*, 21*s*.

Vol. VII. **The Institutes of Vish*n*u.** Translated by Professor Julius Jolly. 8vo. *cloth*, 10*s*. 6*d*.

Vol. X. **The Dhammapada,** translated by Professor F. Max Müller; and **The Sutta Nipâta,** translated by Professor Fausböll; being Canonical Books of the Buddhists. 8vo. *cloth*, 10*s*. 6*d*.

Vol. XI. **The Mahâparinibbâna Sutta, The Tevi*gg*a Sutta, The Mahâsudassana Sutta, The Dhamma-*K*akkappavattana Sutta.** Translated by T. W. Rhys Davids. 8vo. *cloth*, 10*s*. 6*d*.

The following Volumes are also in the Press, viz:—

Vol. VIII. **The Bhagavadgîtâ, Sanatsugâtîya, and Anugîtâ.** Translated by Kashinath Trimbak Telang.

Vol. XII. **The *S*atapatha-Brâhma*n*a,** by Professor Eggeling.

Vol. XIII. **The Pâtimokkha,** by T. W. Rhys Davids. **The Mahâvagga,** by Dr. H. Oldenberg.

Vol. XIV. **The Sacred Laws of the Âryas,** as taught in the Schools of Vâsish*th*a and Baudhâyana, by Professor Georg Bühler.

Clarendon Press Series.

The Delegates of the Clarendon Press having undertaken the publication of a series of works, chiefly educational, and entitled the Clarendon Press Series, have published, or have in preparation, the following.

Those to which prices are attached are already published; the others are in preparation.

I. ENGLISH.

A First Reading Book. By Marie Eichens of Berlin; and edited by Anne J. Clough. Extra fcap. 8vo. *stiff covers*, 4*d.*

Oxford Reading Book, Part I. For Little Children. Extra fcap. 8vo. *stiff covers*, 6*d.*

Oxford Reading Book, Part II. For Junior Classes. Extra fcap. 8vo. *stiff covers*, 6*d.*

An Elementary English Grammar and Exercise Book. By O. W. Tancock, M.A., Head Master of Norwich School. *Second Edition.* Extra fcap. 8vo. *cloth*, 1*s.* 6*d.*

An English Grammar and Reading Book, for Lower Forms in Classical Schools. By O. W. Tancock, M.A., Head Master of Norwich School. *Third Edition.* Extra fcap. 8vo. *cloth*, 3*s.* 6*d.*

Typical Selections from the best English Writers, with Introductory Notices. *Second Edition.* In Two Volumes. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 3*s.* 6*d.* each.

Vol. I. Latimer to Berkeley. Vol. II. Pope to Macaulay.

The Philology of the English Tongue. By J. Earle, M.A., formerly Fellow of Oriel College, and Professor of Anglo-Saxon, Oxford. *Third Edition.* Extra fcap. 8vo. *cloth*, 7*s.* 6*d.*

A Book for the Beginner in Anglo-Saxon. By John Earle, M.A., Professor of Anglo-Saxon, Oxford. *Second Edition.* Extra fcap. 8vo. *cloth*, 2*s.* 6*d.*

An Anglo-Saxon Reader. In Prose and Verse. With Grammatical Introduction, Notes, and Glossary. By Henry Sweet, M.A. *Second Edition.* Extra fcap. 8vo. *cloth*, 8*s.* 6*d.*

Specimens of Early English. A New and Revised Edition. With Introduction, Notes, and Glossarial Index. By R. Morris, LL.D., and W. W. Skeat, M.A.

Part I. *In the Press.*

Part II. From Robert of Gloucester to Gower (A.D. 1298 to A.D. 1393). *Second Edition.* Extra fcap. 8vo. *cloth*, 7*s.* 6*d.*

Specimens of English Literature, from the 'Ploughmans Crede' to the 'Shepheardes Calender' (A.D. 1394 to A.D. 1579). With Introduction, Notes, and Glossarial Index. By W. W. Skeat, M.A. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 7*s.* 6*d.*

The Vision of William concerning Piers the Plowman, by William Langland. Edited, with Notes, by W. W. Skeat, M.A. *Third Edition.* Extra fcap. 8vo. *cloth*, 4*s.* 6*d.*

Chaucer. The Prioresses Tale; Sir Thopas; The Monkes Tale; The Clerkes Tale; The Squieres Tale, &c. Edited by W. W. Skeat, M.A. *Second Edition.* Extra fcap. 8vo. *cloth*, 4*s.* 6*d.*

Chaucer. The Tale of the Man of Lawe; The Pardoneres Tale; The Second Nonnes Tale; The Chanouns Yemannes Tale. By the same Editor. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 4*s.* 6*d.* (See also p. 22.)

Old English Drama. Marlowe's Tragical History of Dr. Faustus, and **Greene's** Honourable History of Friar Bacon and Friar Bungay. Edited by A. W. Ward, M.A., Professor of History and English Literature in Owens College, Manchester. 1878. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 5*s.* 6*d.*

Marlowe. Edward II. With Introduction, Notes, &c. By O. W. Tancock, M.A., Head Master of Norwich School. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 3*s.*

Shakespeare. Hamlet. Edited by W. G. Clark, M.A., and W. Aldis Wright, M.A. Extra fcap. 8vo. *stiff covers*, 2*s.*

Shakespeare. Select Plays. Edited by W. Aldis Wright, M.A. Extra fcap. 8vo. *stiff covers.*

The Tempest, 1*s.* 6*d.*	King Lear, 1*s.* 6*d.*
As You Like It, 1*s.* 6*d.*	A Midsummer Night's Dream, 1*s.* 6*d.*
Julius Cæsar, 2*s.*	Coriolanus, 2*s.* 6*d.*
Richard the Third, 2*s.* 6*d.*	Henry the Fifth. *In the Press.*

(For other Plays, see p. 23.)

Milton. Areopagitica. With Introduction and Notes. By J. W. Hales, M.A., late Fellow of Christ's College, Cambridge. *Second Edition.* Extra fcap. 8vo. *cloth*, 3*s.*

Bunyan. Holy War, Life and Death of Mr. Badman, &c. Edited by E. Venables, M.A. *In Preparation.* (See also p. 23.)

Locke's Conduct of the Understanding. Edited, with Introduction, Notes, etc., by T. Fowler, M.A., Professor of Logic in the University of Oxford. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 2*s.*

Addison. Selections from Papers in the Spectator. With Notes. By T. Arnold, M.A., University College. *Second Edition.* Extra fcap. 8vo. *cloth*, 4*s.* 6*d.*

Burke. Four Letters on the Proposals for Peace with the Regicide Directory of France. Edited, with Introduction and Notes, by E. J. Payne, M.A. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 5*s.* (See also p. 23.)

Also the following in paper covers :—

Goldsmith. The Deserted Village. 2*d.*

Gray. Elegy, and Ode on Eton College. 2*d.*

Johnson. Vanity of Human Wishes. With Notes by E. J. Payne, M.A. 4*d.*

Keats. Hyperion, Book I. With Notes by W. T. Arnold, B.A. 4*d.*

Milton. With Notes by R. C. Browne, M.A.

Lycidas, 3*d.* L'Allegro, 3*d.* Il Penseroso, 4*d.* Comus, 6*d.*
Samson Agonistes, 6*d.*

Parnell. The Hermit. 2*d.*

A SERIES OF ENGLISH CLASSICS,

Designed to meet the wants of Students in English Literature, by the late Rev. J. S. BREWER, M.A., *of Queen's College, Oxford, and Professor of English Literature at King's College, London.*

1. **Chaucer.** The Prologue to the Canterbury Tales; The Knightes Tale; The Nonne Prestes Tale. Edited by R. Morris, Editor of Specimens of Early English, &c., &c. *Sixth Edition.* Extra fcap. 8vo. *cloth*, 2*s.* 6*d.* (See also p. 21.)

2. **Spenser's Faery Queene.** Books I and II. Designed chiefly for the use of Schools. With Introduction, Notes, and Glossary. By G. W. Kitchin, M.A.

   Book I. *Eighth Edition.* Extra fcap. 8vo. *cloth*, 2*s.* 6*d.*

   Book II. *Third Edition.* Extra fcap. 8vo. *cloth*, 2*s.* 6*d.*

3. **Hooker.** Ecclesiastical Polity, Book I. Edited by R. W. Church, M.A., Dean of St. Paul's; formerly Fellow of Oriel College, Oxford. *Second Edition.* Extra fcap. 8vo. *cloth*, 2*s.*

4. **Shakespeare.** Select Plays. Edited by W. G. Clark, M.A., Fellow of Trinity College, Cambridge; and W. Aldis Wright, M.A., Trinity College, Cambridge. Extra fcap. 8vo. *stiff covers.*

   I. The Merchant of Venice. 1*s.*

   II. Richard the Second. 1*s.* 6*d.*

   III. Macbeth. 1*s.* 6*d.* (For other Plays, see p. 21.)

5. **Bacon.**

   I. Advancement of Learning. Edited by W. Aldis Wright, M.A. *Second Edition.* Extra fcap. 8vo, *cloth*, 4*s.* 6*d.*

   II. The Essays. With Introduction and Notes. By J. R. Thursfield, M.A., Fellow and formerly Tutor of Jesus College, Oxford.

6. **Milton.** Poems. Edited by R. C. Browne, M.A. 2 vols. *Fourth Edition.* Extra fcap. 8vo. *cloth*, 6*s.* 6*d.*

   Sold separately, Vol. I. 4*s.*; Vol. II. 3*s.* (See also p. 22.)

7. **Dryden.** Select Poems. Stanzas on the Death of Oliver Cromwell; Astræa Redux; Annus Mirabilis; Absalom and Achitophel; Religio Laici; The Hind and the Panther. Edited by W. D. Christie, M.A. *Second Edition.* Ext. fcap. 8vo. *cloth*, 3*s.* 6*d.*

8. **Bunyan.** The Pilgrim's Progress, Grace Abounding, Relation of the Imprisonment of Mr. John Bunyan. Edited, with Biographical Introduction and Notes, by E. Venables, M.A. 1879. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 5*s.*

9. **Pope.** With Introduction and Notes. By Mark Pattison, B.D., Rector of Lincoln College, Oxford.

   I. Essay on Man. *Sixth Edition.* Extra fcap. 8vo. 1*s.* 6*d.*

   II. Satires and Epistles. *Third Edition.* Extra fcap. 8vo. 2*s.*

10. **Johnson.** Rasselas; Lives of Pope and Dryden. Edited by Alfred Milnes, B.A. (London), late Scholar of Lincoln College, Oxford. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 4*s.* 6*d.*

11. **Burke.** Select Works. Edited, with Introduction and Notes, by E. J. Payne, M.A., of Lincoln's Inn, Barrister-at-Law, and Fellow of University College, Oxford.

   I. Thoughts on the Present Discontents; the two Speeches on America. *Second Edition.* Extra fcap. 8vo. *cloth*, 4*s.* 6*d.*

   II. Reflections on the French Revolution. *Second Edition.* Extra fcap. 8vo. *cloth*, 5*s.* (See also p. 22.)

12. **Cowper.** Edited, with Life, Introductions, and Notes, by H. T. Griffith, B.A., formerly Scholar of Pembroke College, Oxford.

   I. The Didactic Poems of 1782, with Selections from the Minor Pieces, A.D. 1779–1783. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 3*s.*

   II. The Task, with Tirocinium, and Selections from the Minor Poems, A.D. 1784–1799. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 3*s.*

II. LATIN.

An Elementary Latin Grammar. By John B. Allen, M.A., Head Master of Perse Grammar School, Cambridge. *Third Edition, Revised and Corrected.* Extra fcap. 8vo. *cloth*, 2*s.* 6*d.*

A First Latin Exercise Book. By the same Author. *Second Edition.* Extra fcap. 8vo. *cloth*, 2*s.* 6*d.*

Anglice Reddenda, or Easy Extracts, Latin and Greek, for Unseen Translation. By C. S. Jerram, M.A. *Second Edition, Revised and Enlarged.* Extra fcap. 8vo. *cloth*, 2*s.* 6*d.*

Passages for Translation into Latin. For the use of Passmen and others. Selected by J. Y. Sargent. M.A., Fellow and Tutor of Magdalen College, Oxford. *Fifth Edition.* Ext. fcap. 8vo. *cloth*, 2*s.* 6*d.*

First Latin Reader. By T. J. Nunns, M.A. *Third Edition.* Extra fcap. 8vo. *cloth*, 2*s.*

Second Latin Reader. *In Preparation.*

Caesar. The Commentaries (for Schools). With Notes and Maps. By Charles E. Moberly, M.A.

Part I. The Gallic War. *Third Edition.* Extra fcap. 8vo. *cloth*, 4*s.* 6*d.*

Part II. The Civil War. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 3*s.* 6*d.*

The Civil War. Book I. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 2*s.*

Cicero. Selection of interesting and descriptive passages. With Notes. By Henry Walford, M.A. In three Parts. *Second Edition.* Extra fcap. 8vo. *cloth*, 4*s.* 6*d.* *Each Part separately, limp*, 1*s.* 6*d.*

Part I. Anecdotes from Grecian and Roman History.

Part II. Omens and Dreams: Beauties of Nature.

Part III. Rome's Rule of her Provinces.

Cicero. Selected Letters (for Schools). With Notes. By the late C. E. Prichard, M.A., and E. R. Bernard, M.A. *Second Edition.* Extra fcap. 8vo. *cloth*, 3*s.*

Cicero. Select Orations (for Schools). With Notes. By J. R. King, M.A. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 2*s.* 6*d.*

Cornelius Nepos. With Notes. By Oscar Browning, M.A. *Second Edition.* Extra fcap. 8vo. *cloth*, 2*s.* 6*d.*

Livy. Selections (for Schools). With Notes and Maps. By H. Lee-Warner, M.A. Extra fcap. 8vo. *In Parts, limp, each* 1*s.* 6*d.*

Part I. The Caudine Disaster.

Part II. Hannibal's Campaign in Italy.

Part III. The Macedonian War.

Ovid. Selections for the use of Schools. With Introductions and Notes, and an Appendix on the Roman Calendar. By W. Ramsay, M.A. Edited by G. G. Ramsay, M.A., Professor of Humanity, Glasgow. *Second Edition.* Ext. fcap. 8vo. *cloth*, 5*s*. 6*d*.

Pliny. Selected Letters (for Schools). With Notes. By the late C. E. Prichard, M.A., and E. R. Bernard, M.A. *Second Edition.* Extra fcap. 8vo. *cloth*, 3*s*.

Virgil. Edited with Notes, etc., by T. L. Papillon, M.A., Fellow of New College, Oxford. *In Preparation.*

Catulli Veronensis Liber. Iterum recognovit, apparatum criticum prolegomena appendices addidit, Robinson Ellis, A.M. 1878. Demy 8vo. *cloth*, 16*s*.

A Commentary on Catullus. By Robinson Ellis, M.A. 1876. Demy 8vo. *cloth*, 16*s*.

Catulli Veronensis Carmina Selecta, secundum recognitionem Robinson Ellis, A.M. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 3*s*. 6*d*.

Cicero de Oratore. With Introduction and Notes, by A. S. Wilkins, M.A., Professor of Latin, Owens College, Manchester.
Book I. 1879. 8vo. *cloth*, 6*s*. Book II. 1881. 8vo. *cloth*, 5*s*.

Cicero's Philippic Orations. With Notes. By J. R. King, M.A. *Second Edition.* 1879. 8vo. *cloth*, 10*s*. 6*d*.

Cicero. Select Letters. With English Introductions, Notes, and Appendices. By Albert Watson, M.A. *Second Edition.* 1874. Demy 8vo. *cloth*, 18*s*.

Cicero. Select Letters. *Text.* By the same Editor. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 4*s*.

Cicero pro Cluentio. With Introduction and Notes. By W. Ramsay, M.A. Edited by G. G. Ramsay, M.A. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 3*s*. 6*d*.

Horace. With a Commentary. Volume I. The Odes, Carmen Seculare, and Epodes. By Edward C. Wickham, M.A., Head Master of Wellington College. *Second Edition.* 1877. 8vo. *cloth*, 12*s*
Also a small edition for Schools. In the Press.

Livy, Books I–X. By J. R. Seeley, M.A., Regius Professor of Modern History, Cambridge. Book I. *Second Edition.* 1874. 8vo. *cloth*, 6*s*.
Also a small edition for Schools.

Persius. The Satires. With a Translation and Commentary. By John Conington, M.A. Edited by Henry Nettleship, M.A. *Second Edition.* 1874. 8vo. *cloth*, 7*s*. 6*d*.

Selections from the less known Latin Poets. By North Pinder, M.A. 1869. Demy 8vo. *cloth*, 15*s*.

Fragments and Specimens of Early Latin. With Introductions and Notes. 1874. By John Wordsworth, M.A. 8vo. *cloth*, 18*s*.

Tacitus. The Annals. Books I–VI. With Essays and Notes. *Preparing*.

Vergil: Suggestions Introductory to a Study of the Aeneid. By H. Nettleship, M.A. 8vo. *sewed*, 1*s*. 6*d*.

Ancient Lives of Vergil; with an Essay on the Poems of Vergil, in connection with his Life and Times. By H. Nettleship, M.A. 8vo. *sewed*, 2*s*.

The Roman Satura: its original form in connection with its literary development. By H. Nettleship, M.A. 8vo. *sewed*, 1*s*.

A Manual of Comparative Philology. By T. L. Papillon, M.A., Fellow and Lecturer of New College. *Second Edition*. Crown 8vo. *cloth*, 6*s*.

The Roman Poets of the Augustan Age. By William Young Sellar, M.A., Professor of Humanity in the University of Edinburgh. VIRGIL. 1877. 8vo. *cloth*, 14*s*.

The Roman Poets of the Republic. By the same Author. New Edition, Revised and Enlarged. 1881. 8vo, *cloth*, 14*s*.

III. GREEK.

A Greek Primer, for the use of beginners in that Language. By the Right Rev. Charles Wordsworth, D.C.L., Bishop of St. Andrews. *Sixth Edition, Revised and Enlarged*. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 1*s*. 6*d*.

Graecae Grammaticae Rudimenta in usum Scholarum. Auctore Carolo Wordsworth, D.C.L. *Nineteenth Edition*, 1877. 12mo. *cloth*, 4*s*.

A Greek-English Lexicon, abridged from Liddell and Scott's 4to. edition, chiefly for the use of Schools. *Eighteenth Edition. Carefully Revised throughout*. 1879. Square 12mo. *cloth*, 7*s*. 6*d*.

Greek Verbs, Irregular and Defective; their forms, meaning, and quantity; embracing all the Tenses used by Greek writers, with references to the passages in which they are found. By W. Veitch. *Fourth Edition*. Crown 8vo. *cloth*, 10*s*. 6*d*.

The Elements of Greek Accentuation (for Schools): abridged from his larger work by H. W. Chandler, M.A., Waynflete Professor of Moral and Metaphysical Philosophy, Oxford. Ext. fcap. 8vo. *cloth*, 2*s*. 6*d*.

A Series of Graduated Greek Readers:—

First Greek Reader. By W. G. Rushbrooke, M.L., formerly Fellow of St. John's College, Cambridge, Second Classical Master at the City of London School. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 2*s.* 6*d.*

Second Greek Reader. By A. M. Bell, M.A. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 3*s.* 6*d.*

Third Greek Reader. *In Preparation.*

Fourth Greek Reader; being Specimens of Greek Dialects. With Introductions and Notes. By W. W. Merry, M.A., Fellow and Lecturer of Lincoln College. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 4*s.* 6*d.*

Fifth Greek Reader. Part I. Selections from Greek Epic and Dramatic Poetry, with Introductions and Notes. By Evelyn Abbott, M.A., Fellow of Balliol College. Ext. fcap. 8vo. *cloth*, 4*s.* 6*d.*

Part II. By the same Editor. *In Preparation.*

The Golden Treasury of Ancient Greek Poetry; being a Collection of the finest passages in the Greek Classic Poets, with Introductory Notices and Notes. By R. S. Wright, M.A., Fellow of Oriel College, Oxford. Ext. fcap. 8vo. *cloth*, 8*s.* 6*d.*

A Golden Treasury of Greek Prose, being a collection of the finest passages in the principal Greek Prose Writers, with Introductory Notices and Notes. By R. S. Wright, M.A., and J. E. L. Shadwell, M.A. Ext. fcap. 8vo. *cloth*, 4*s.* 6*d.*

Aeschylus. Prometheus Bound (for Schools). With Introduction and Notes, by A. O. Prickard, M.A., Fellow of New College. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 2*s.*

Aeschylus. Agamemnon (for Schools), with Introduction and Notes by Arthur Sidgwick, M.A., Lecturer at Corpus Christi College, Oxford; late Assistant Master at Rugby School, and Fellow of Trinity College, Cambridge. *In the Press.*

Aristophanes. In Single Plays, edited, with English Notes, Introductions, etc., by W. W. Merry, M.A. Extra fcap. 8vo.

The Clouds, 2*s.* The Acharnians, 2*s.*

Other Plays will follow.

Arrian. Selections (for Schools). With Notes. By J. S. Phillpotts, B.C.L., Head Master of Bedford School.

Cebes. Tabula. With Introduction and Notes by C. S. Jerram, M.A. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 2*s.* 6*d.*

Euripides. Alcestis (for Schools). By C. S. Jerram, M.A. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 2*s.* 6*d.*

Euripides. Helena (for Schools). By the same Editor. *In the Press.*

Herodotus. Selections from. Edited, with Introduction, Notes, and a Map, by W. W. Merry, M.A., Fellow and Lecturer of Lincoln College. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 2*s.* 6*d.*

Homer. Odyssey, Books I—XII (for Schools). By W. W. Merry, M.A. *Nineteenth Thousand.* Extra fcap. 8vo. *cloth*, 4*s.* 6*d.* Book II, *separately*, 1*s.* 6*d.*

Homer. Odyssey, Books XIII–XXIV (for Schools). By the same Editor. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 5*s.*

Homer. Iliad, Book I (for Schools). By D. B. Monro, M.A. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 2*s.*

Homer. Iliad, Book XXI. Edited with Notes, etc., for the use of Schools, by Herbert Hailstone, M.A., late Scholar of St. Peter's College, Cambridge. Extr. fcap. 8vo. *cloth*, 1*s.* 6*d.*

Lucian. Vera Historia (for Schools). By C. S. Jerram, M.A. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 1*s.* 6*d.*

Plato. Selections (for Schools). With Notes. By B. Jowett, M.A., Regius Professor of Greek; and J. Purves, M.A., Fellow and late Lecturer of Balliol College, Oxford. *In the Press.*

Sophocles. In Single Plays, with English Notes, &c. By Lewis Campbell, M.A., and Evelyn Abbott, M.A. Extra fcap. 8vo. *limp.*

Oedipus Rex, Oedipus Coloneus, Antigone, 1*s.* 9*d.* each.
Ajax, Electra, Trachiniae, Philoctetes, 2*s.* each.

Sophocles. Oedipus Rex: Dindorf's Text, with Notes by the present Bishop of St. David's. Ext. fcap. 8vo. *limp*, 1*s.* 6*d.*

Theocritus (for Schools). With Notes. By H. Kynaston, M.A. (late Snow), Head Master of Cheltenham College. *Second Edition.* Extra fcap. 8vo. *cloth*, 4*s.* 6*d.*

Xenophon. Easy Selections (for Junior Classes). With a Vocabulary, Notes, and Map. By J. S. Phillpotts, B.C.L., and C. S. Jerram, M.A. *Third Edition.* Extra fcap. 8vo. *cloth*, 3*s.* 6*d.*

Xenophon. Selections (for Schools). With Notes and Maps. By J. S. Phillpotts, B.C.L., Head Master of Bedford School. *Fourth Edition.* Ext. fcap. 8vo. *cloth*, 3*s.* 6*d.*

Xenophon. Anabasis, Book II. With Notes and Map. By C. S. Jerram, M.A. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 2*s.*

Aristotle's Politics. By W. L. Newman, M.A., Fellow of Balliol College, Oxford.

Aristotelian Studies. I. On the Structure of the Seventh Book of the Nicomachean Ethics. By J. C. Wilson, M.A., Fellow of Oriel College, Oxford. 1879. Medium 8vo. *stiff*, 5*s.*

Demosthenes and Aeschines. The Orations of Demosthenes and Æschines on the Crown. With Introductory Essays and Notes. By G. A. Simcox, M.A., and W. H. Simcox, M.A. 1872. 8vo. *cloth*, 12*s.*

Homer. Odyssey, Books I–XII. Edited with English Notes, Appendices, etc. By W. W. Merry, M.A., and the late James Riddell, M.A. 1876. Demy 8vo. *cloth*, 16*s*.

Homer. Odyssey, Books XIII–XXIV. With Introduction and Notes. By S. H. Butcher, M.A., Fellow of University College.

Homer. Iliad. With Introduction and Notes. By D. B. Monro, M.A., Vice-Provost of Oriel College, Oxford. *Preparing.*

A Homeric Grammar. By D. B. Monro, M.A. *In the Press.*

Sophocles. The Plays and Fragments. With English Notes and Introductions, by Lewis Campbell, M.A., Professor of Greek, St. Andrews, formerly Fellow of Queen's College, Oxford. 2 vols.

Vol. I. Oedipus Tyrannus. Oedipus Coloneus. Antigone. *Second Edition.* 1879. 8vo. *cloth*, 16*s*.

Vol. II. Ajax. Electra. Trachinae. Philoctetes. Fragments. 8vo. *cloth. Just ready.*

Sophocles. The Text of the Seven Plays. By the same Editor. Ext. fcap. 8vo. *cloth*, 4*s*. 6*d*.

A Handbook of Greek Inscriptions, illustrative of Greek History. By E. L. Hicks, M.A., formerly Fellow of Corpus Christi College, Oxford. *In the Press.*

IV. FRENCH.

An Etymological Dictionary of the French Language, with a Preface on the Principles of French Etymology. By A. Brachet. Translated into English by G. W. Kitchin, M.A. *Second Edition.* Crown 8vo. *cloth*, 7*s*. 6*d*.

Brachet's Historical Grammar of the French Language. Translated into English by G. W. Kitchin, M.A. *Fourth Edition.* Extra fcap. 8vo. *cloth*, 3*s*. 6*d*.

Historical Outlines of French Literature. By George Saintsbury, M.A. *In Preparation.*

A Primer of French Literature. By the same Author. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 2*s*.

French Classics, Edited by GUSTAVE MASSON, B.A.

Corneille's Cinna, and **Molière's** Les Femmes Savantes. With Introduction and Notes. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 2*s*. 6*d*.

Racine's Andromaque, and **Corneille's** Le Menteur. With Louis Racine's Life of his Father. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 2*s*. 6*d*.

Molière's Les Fourberies de Scapin, and **Racine's** Athalie. With Voltaire's Life of Molière. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 2*s*. 6*d*.

Selections from the Correspondence of **Madame de Sévigné** and her chief Contemporaries. Intended more especially for Girls' Schools. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 3*s*.

Voyage autour de ma Chambre, by Xavier de Maistre; Ourika, by **Madame de Duras**; La Dot de Suzette, by **Fievée**; Les Jumeaux de l'Hôtel Corneille, by **Edmond About**; Mésaventures d'un Écolier, by **Rodolphe Töpffer.** Extra fcap. 8vo. *cloth*, 2s. 6*d.*

Regnard's Le Joueur, and **Brueys** and **Palaprat's** Le Grondeur. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 2s. 6*d.*

Louis XIV and his Contemporaries; as described in Extracts from the best Memoirs of the Seventeenth Century. With English Notes, Genealogical Tables, &c. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 2s. 6*d.*

V. GERMAN.

LANGE'S *German Course. By* HERMANN LANGE, *Teacher of Modern Languages, Manchester:*

The Germans at Home; a Practical Introduction to German Conversation, with an Appendix containing the Essentials of German Grammar. *Second Edition.* 8vo. *cloth*, 2s. 6*d.*

The German Manual; a German Grammar, a Reading Book, and a Handbook of German Conversation. 8vo. *cloth*, 7s. 6*d.*

A Grammar of the German Language. 8vo. *cloth*, 3s. 6*d.*

This 'Grammar' is a reprint of the Grammar contained in 'The German Manual,' and, in this separate form, is intended for the use of students who wish to make themselves acquainted with German Grammar chiefly for the purpose of being able to read German books.

German Composition; Extracts from English and American writers for Translation into German, with Hints for Translation in footnotes. *In the Press.*

Lessing's Laokoon. With Introduction, English Notes, etc. By A. HAMANN, Phil. Doc., M.A. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 4s. 6*d.*

Wilhelm Tell. A Drama. By Schiller. Translated into English Verse by E. Massie, M.A. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 5s.

Also, *Edited by* C. A. BUCHHEIM, *Phil. Doc., Professor in King's College, London:*

Goethe's Egmont. With a Life of Goethe, &c. *Third Edition.* Extra fcap. 8vo. *cloth*, 3s.

Schiller's Wilhelm Tell. With a Life of Schiller; an historical and critical Introduction, Arguments, and a complete Commentary. *Fourth Edition.* Extra fcap. 8vo. *cloth*, 3s. 6*d.*

Lessing's Minna von Barnhelm. A Comedy. With a Life of Lessing, Critical Analysis, Complete Commentary, &c. *Fourth Edition.* Extra fcap. 8vo. *cloth*, 3s. 6*d.*

Schiller's Historische Skizzen; Egmonts Leben und Tod, and Belagerung von Antwerpen. *Second Edition.* Extra fcap. 8vo. *cloth*, 2*s.* 6*d.*

Goethe's Iphigenie auf Tauris. A Drama. With a Critical Introduction and Notes. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 3*s.*

In Preparation.

Schiller's Maria Stuart. With Notes, Introduction, &c.

Schiller's Jungfrau von Orleans. With Notes, Introduction, &c.

Selections from the Poems of **Schiller** and **Goethe.**

Becker's (K. F.) Friedrich der Grosse.

A German Reader, in Three Parts. Part I. *In the Press.*

VI. MATHEMATICS, &c.

Figures Made Easy: a first Arithmetic Book. (Introductory to 'The Scholar's Arithmetic.') By Lewis Hensley, M.A., formerly Fellow and Assistant Tutor of Trinity College, Cambridge. Crown 8vo. *cloth*, 6*d.*

Answers to the Examples in Figures made Easy, together with two thousand additional Examples formed from the Tables in the same, with Answers. By the same Author. Crown 8vo. *cloth*, 1*s.*

The Scholar's Arithmetic; with Answers to the Examples. By the same Author. Crown 8vo. *cloth*, 4*s.* 6*d.*

The Scholar's Algebra. An Introductory work on Algebra. By the same Author. Crown 8vo. *cloth*, 4*s.* 6*d.*

Book-keeping. By R. G. C. Hamilton, Financial Assistant Secretary to the Board of Trade, and John Ball (of the Firm of Quilter, Ball, & Co.), Co-Examiners in Book-keeping for the Society of Arts. *New and enlarged Edition.* Extra fcap. 8vo. *limp cloth*, 2*s.*

A Course of Lectures on Pure Geometry. By Henry J. Stephen Smith, M.A., F.R.S., Fellow of Corpus Christi College, and Savilian Professor of Geometry in the University of Oxford.

Acoustics. By W. F. Donkin, M.A., F.R.S., Savilian Professor of Astronomy, Oxford. 1870. Crown 8vo. *cloth*, 7*s.* 6*d.*

A Treatise on Electricity and Magnetism. By J. Clerk Maxwell, M.A., F.R.S., Professor of Experimental Physics in the University of Cambridge. A New Edition in the Press, edited by W. D. Niven, M.A., Fellow of Trinity College, Cambridge.

An Elementary Treatise on the same subject. Edited, from the materials left by Professor Clerk Maxwell, by W. Garnett, M.A., Fellow of St. John's College, Cambridge. *In the Press.*

A Treatise on Statics. By G. M. Minchin, M.A., Professor of Applied Mathematics in the Indian Engineering College, Cooper's Hill. *Second Edition, Revised and Enlarged.* 1879. 8vo. *cloth*, 14*s.*

A Treatise on the Kinetic Theory of Gases. By Henry William Watson, M.A., formerly Fellow of Trinity College, Cambridge. 1876 8vo. *cloth*, 3*s*. 6*d*.

A Treatise on the Application of Generalised Coordinates to the Kinetics of a Material System. By H. W. Watson, M.A., and S. H. Burbury, M.A., formerly Fellow of St. John's College, Cambridge. 1879. 8vo. *cloth*, 6*s*.

Geodesy. By Colonel Alexander Ross Clarke, C.B., R.E. 1880. 8vo. *cloth*, 12*s*. 6*d*.

VII. PHYSICAL SCIENCE.

A Handbook of Descriptive Astronomy. By G. F. Chambers, F.R.A.S. *Third Edition*. 1877. Demy 8vo. *cloth*, 28*s*.

A Cycle of Celestial Objects. Observed, Reduced, and Discussed by Admiral W. H. Smyth, R.N. Revised, condensed, and greatly enlarged by G. F. Chambers, F.R.A.S. 8vo. *cloth*, 21*s*.

Chemistry for Students. By A. W. Williamson, Phil. Doc., F.R.S., Professor of Chemistry, University College, London. *A new Edition, with Solutions*. 1873. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 8*s*. 6*d*.

A Treatise on Heat, with numerous Woodcuts and Diagrams. By Balfour Stewart, LL.D., F.R.S., Professor of Natural Philosophy in Owens College, Manchester. *Fourth Edition*. 1881. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 7*s*. 6*d*.

Lessons on Thermodynamics. By R. E. Baynes, M.A., Senior Student of Christ Church, Oxford, and Lee's Reader in Physics. 1878. Crown 8vo. *cloth*, 7*s*. 6*d*.

Forms of Animal Life. By G. Rolleston, M.D., F.R.S., Linacre Professor of Physiology, Oxford. Illustrated by Descriptions and Drawings of Dissections. Demy 8vo. *cloth*, 16*s*.

Exercises in Practical Chemistry. Vol. I. Elementary Exercises. By A. G. Vernon Harcourt, M.A., F.R.S., Senior Student of Christ Church, and Lee's Reader in Chemistry; and H. G. Madan, M.A., Fellow of Queen's College, Oxford. *Third Edition*. Revised by H. G. Madan, M.A. Crown 8vo. *cloth*, 9*s*.

Crystallography. By M. H. N. Story-Maskelyne, M.A., Professor of Mineralogy, Oxford; and Deputy Keeper in the Department of Minerals, British Museum. *In the Press*.

VIII. HISTORY.

The Constitutional History of England, in its Origin and Development. By William Stubbs, D.D., Regius Professor of Modern History. *Library Edition*. Three vols. demy 8vo. *cloth*, 2*l*. 8*s*.

Also in 3 vols. crown 8vo. price 12*s*. each.

Select Charters and other Illustrations of English Constitutional History, from the Earliest Times to the Reign of Edward I. Arranged and Edited by W. Stubbs, M.A. *Fourth Edition.* 1881. Crown 8vo. *cloth*, 8*s.* 6*d.*

A History of England, principally in the Seventeenth Century. By Leopold Von Ranke. Translated by Resident Members of the University of Oxford, under the superintendence of G. W. Kitchin, M.A., and C. W. Boase, M.A. 1875. 6 vols. 8vo. *cloth*, 3*l.* 3*s.*

A Short History of the Norman Conquest of England. By E. A. Freeman, M.A. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 2*s.* 6*d.*

Genealogical Tables illustrative of Modern History. By H. B. George, M.A. *Second Edition.* Small 4to. *cloth*, 12*s.*

A History of France. With numerous Maps, Plans, and Tables. By G. W. Kitchin, M.A. *In Three Volumes.* 1873-77. Crown 8vo. *cloth*, each 10*s.* 6*d.*

Vol. 1. Down to the Year 1453. Vol. 2. From 1453-1624.
Vol. 3. From 1624-1793.

A History of Germany and of the Empire, down to the close of the Middle Ages. By J. Bryce, D.C.L., Regius Professor of Civil Law in the University of Oxford.

A History of British India. By S. J. Owen, M.A., Reader in Indian History in the University of Oxford.

A Selection from the Despatches, Treaties, and other Papers of the Marquess Wellesley, K.G., during his Government of India. Edited by S. J. Owen, M.A., formerly Professor of History in the Elphinstone College, Bombay. 1877. 8vo. *cloth*, 1*l.* 4*s.*

A Selection from the Despatches, Treaties, and other Papers relating to India of Field-Marshal the Duke of Wellington, K.G. By the same Editor. 1880. 8vo. *cloth*, 24*s.*

A History of the United States of America. By E. J. Payne, M.A., Barrister-at-Law, and Fellow of University College, Oxford. *In the Press.*

A History of Greece from its Conquest by the Romans to the present time, B.C. 146 to A.D. 1864. By George Finlay, LL.D. A new Edition, revised throughout, and in part re-written, with considerable additions, by the Author, and Edited by H. F. Tozer, M.A., Tutor and late Fellow of Exeter College, Oxford. 1877. 7 vols. 8vo. *cloth*, 3*l.* 10*s.*

A Manual of Ancient History. By George Rawlinson, M.A., Camden Professor of Ancient History, formerly Fellow of Exeter College, Oxford. *Second Edition.* Demy 8vo. *cloth*, 14*s.*

A History of Greece. By E. A. Freeman, M.A., formerly Fellow of Trinity College, Oxford.

Italy and her Invaders, A.D. 376–476. By T. Hodgkin, Fellow of University College, London. Illustrated with Plates and Maps. 2 vols. 8vo. *cloth*, 1*l.* 12*s.*

IX. LAW.

The Elements of Jurisprudence. By Thomas Erskine Holland, D.C.L., Chichele Professor of International Law and Diplomacy, and Fellow of All Souls College, Oxford. 1880. Demy 8vo. *cloth*, 10*s.* 6*d.*

The Institutes of Justinian, edited as a recension of the Institutes of Gaius. By the same Editor. 1873. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 5*s.*

Gaii Institutionum Juris Civilis Commentarii Quatuor; or, Elements of Roman Law by Gaius. With a Translation and Commentary by Edward Poste, M.A., Barrister-at-Law, and Fellow of Oriel College, Oxford. *Second Edition.* 1875. 8vo. *cloth*, 18*s.*

Select Titles from the Digest of Justinian. By T. E. Holland, D.C.L., Chichele Professor of International Law and Diplomacy, and Fellow of All Souls' College, Oxford, and C. L. Shadwell, B.C.L., Fellow of Oriel College, Oxford. *In four Parts.*

Part I. Introductory Titles. 8vo. *sewed*, 2*s.* 6*d.*

Part II. Family Law. 8vo. *sewed*, 1*s.*

Part III. Property Law. 8vo. *sewed*, 2*s.* 6*d.*

Part IV. Law of Obligations (No. 1). 8vo. *sewed*, 3*s.* 6*d.*

An Introduction to the Principles of Morals and Legislation. By Jeremy Bentham. Crown 8vo. *cloth*, 6*s.* 6*d.*

Elements of Law considered with reference to Principles of General Jurisprudence. By William Markby, M.A., Judge of the High Court of Judicature, Calcutta. *Second Edition, with Supplement.* 1874. Crown 8vo. *cloth*, 7*s.* 6*d.* Supplement *separately*, 2*s.*

Alberici Gentilis, I. C. D., I. C. Professoris Regii, De Iure Belli Libri Tres. Edidit Thomas Erskine Holland I. C. D., Iuris Gentium Professor Chicheleianus, Coll. Omn. Anim. Socius, necnon in Univ. Perusin. Iuris Professor Honorarius. 1877. Small 4to. *half morocco*, 21*s.*

International Law. By William Edward Hall, M.A., Barrister-at-Law. Demy 8vo. *cloth*, 21*s.*

An Introduction to the History of the Law of Real Property, with original Authorities. By Kenelm E. Digby, M.A., of Lincoln's Inn, Barrister-at-Law. *Second Edition.* 1876. Crown 8vo. *cloth*, 7*s.* 6*d.*

Principles of the English Law of Contract. By Sir William R. Anson, Bart., B.C.L., Vinerian Reader of English Law, and Fellow of All Souls College, Oxford. 1879. Crown 8vo. *cloth*, 9*s.*

X. MENTAL AND MORAL PHILOSOPHY.

Bacon. Novum Organum. Edited, with Introduction, Notes, &c., by T. Fowler, M.A., Professor of Logic in the University of Oxford. 1878. 8vo. *cloth*, 14*s*.

Locke's Conduct of the Understanding. Edited, with Introduction, Notes, etc., by T. Fowler, M.A., Professor of Logic in the University of Oxford. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 2*s*.

Selections from Berkeley, with an Introduction and Notes. For the use of Students in the Universities. By Alexander Campbell Fraser, LL.D. *Second Edition.* Crown 8vo. *cloth*, 7*s*. 6*d*. (*See also* p. 18.)

The Elements of Deductive Logic, designed mainly for the use of Junior Students in the Universities. By T. Fowler, M.A., Professor of Logic in the University of Oxford. *Seventh Edition*, with a Collection of Examples. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 3*s*. 6*d*.

The Elements of Inductive Logic, designed mainly for the use of Students in the Universities. By the same Author. *Third Edition.* Extra fcap. 8vo. *cloth*, 6*s*.

A Manual of Political Economy, for the use of Schools. By J. E. Thorold Rogers, M.A., formerly Professor of Political Economy, Oxford. *Third Edition.* Extra fcap. 8vo. *cloth*, 4*s*. 6*d*.

XI. ART, &c.

A Handbook of Pictorial Art. By R. St. J. Tyrwhitt, M.A., formerly Student and Tutor of Christ Church, Oxford. With coloured Illustrations, Photographs, and a chapter on Perspective by A. Macdonald. *Second Edition.* 1875. 8vo. *half morocco*, 18*s*.

A Music Primer for Schools. By J. Troutbeck, M.A., Music Master in Westminster School, and R. F. Dale, M.A., B. Mus., Assistant Master in Westminster School. Crown 8vo. *cloth*, 1*s*. 6*d*.

A Treatise on Harmony. By Sir F. A. Gore Ouseley, Bart., Professor of Music in the University of Oxford. *Second Edition.* 4to. *cloth*, 10*s*.

A Treatise on Counterpoint, Canon, and Fugue, based upon that of Cherubini. By the same Author. *Second Edition.* 4to. *cloth*, 16*s*.

A Treatise on Musical Form and General Composition. By the same Author. 4to. *cloth*, 10*s*.

The Cultivation of the Speaking Voice. By John Hullah. *Second Edition.* Extra fcap. 8vo. *cloth*, 2*s*. 6*d*.

XII. MISCELLANEOUS.

The Construction of Healthy Dwellings; namely Houses, Hospitals, Barracks, Asylums, etc. By Douglas Galton, late Royal Engineers, C.B., F.R.S., etc. Demy 8vo. *cloth*, 10s. 6*d*.

River and Canal Engineering. By Leveson Francis Vernon Harcourt, M.A., C.E. *Preparing*.

A System of Physical Education: Theoretical and Practical. By Archibald Maclaren. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 7*s*. 6*d*.

Specimens of Lowland Scotch and Northern English. By Dr. J. A. H. Murray. *Preparing*.

English Plant Names from the Tenth to the Fifteenth Century. By J. Earle, M.A. Small fcap. 8vo. *cloth*, 5*s*.

An Icelandic Prose Reader, with Notes, Grammar, and Glossary by Dr. Gudbrand Vigfusson and F. York Powell, M.A. 1879. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 10*s*. 6*d*.

Dante. Selections from the Inferno. With Introduction and Notes. By H. B. Cotterill, B.A. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 4*s*. 6*d*.

Tasso. La Gerusalemme Liberata. Cantos i, ii. With Introduction and Notes. By the same Editor. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 2*s*. 6*d*.

The Modern Greek Language in its relation to Ancient Greek. By E. M. Geldart, B.A. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 4*s*. 6*d*.

The Book of Tobit. A Chaldee Text, from a unique MS. in the Bodleian Library; with other Rabbinical Texts, English Translations, and the Itala. Edited by Ad. Neubauer, M.A. 1878. Crown 8vo. *cloth*, 6*s*.

A Commentary on the Book of Proverbs. Attributed to Abraham Ibn Ezra. Edited from a Manuscript in the Bodleian Library by S. R. Driver, M.A. Crown 8vo. *paper cover*, 3*s*. 6*d*.

Outlines of Textual Criticism applied to the New Testament. By C. E. Hammond, M.A., Fellow and Tutor of Exeter College, Oxford. *Third Edition*. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 3*s*. 6*d*.

A Handbook of Phonetics, including a Popular Exposition of the Principles of Spelling Reform. By Henry Sweet, M.A. Extra fcap. 8vo. *cloth*, 4*s*. 6*d*.

LONDON: HENRY FROWDE,
OXFORD UNIVERSITY PRESS WAREHOUSE, 7 PATERNOSTER ROW,
OXFORD: CLARENDON PRESS DEPOSITORY,
116 HIGH STREET.

The DELEGATES OF THE PRESS *invite suggestions and advice from all persons interested in education; and will be thankful for hints, &c. addressed to the* SECRETARY TO THE DELEGATES, *Clarendon Press, Oxford.*

Bibles Printed at the Clarendon Press.

THE

OXFORD BIBLE FOR TEACHERS.

THREE NEW EDITIONS, ON INDIA PAPER, EXTREMELY THIN AND LIGHT.

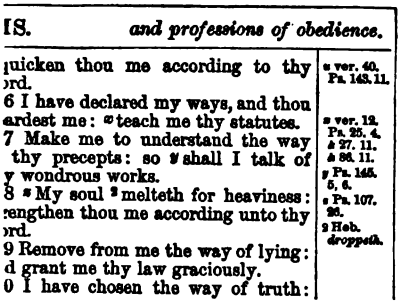

IS. *and professions of obedience.*

quicken thou me according to thy
ord.
6 I have declared my ways, and thou
eardest me: [a] teach me thy statutes.
7 Make me to understand the way
thy precepts: so [b] shall I talk of
y wondrous works.
8 [c] My soul [2] melteth for heaviness:
engthen thou me according unto thy
ord.
9 Remove from me the way of lying:
d grant me thy law graciously.
0 I have chosen the way of truth:

[a] ver. 40. Ps. 143. 11.
[a] ver. 12. Ps. 25. 4. & 27. 11. & 86. 11.
[b] Ps. 145. 5, 6.
[c] Ps. 107. 26.
[2] Heb. *dropped*.

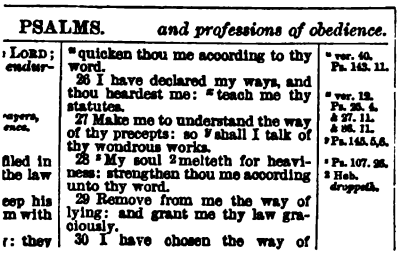

PSALMS. *and professions of obedience.*

LORD; *endur-*
ayers, ence.
filed in the law
eep his m with
r: they

[a] quicken thou me according to thy word.
26 I have declared my ways, and thou heardest me: [a] teach me thy statutes.
27 Make me to understand the way of thy precepts: so [b] shall I talk of thy wondrous works.
28 [c] My soul [2] melteth for heaviness: strengthen thou me according unto thy word.
29 Remove from me the way of lying: and grant me thy law graciously.
30 I have chosen the way of

[a] ver. 40. Ps. 143. 11.
[a] ver. 12. Ps. 25. 4. & 27. 11. & 86. 11.
[b] Ps. 145. 5, 6.
[c] Ps. 107. 26.
[2] Heb. *dropped*.

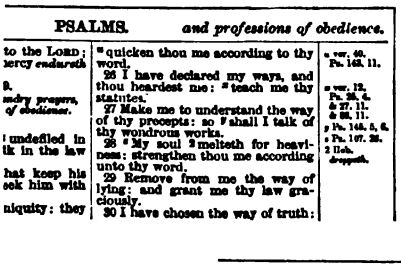

PSALMS. *and professions of obedience.*

to the LORD; *ercy endureth*
9. *ndry prayers, of obedience.*
undefiled in lk in the law
hat keep his ek him with
niquity: they

[a] quicken thou me according to thy word.
26 I have declared my ways, and thou heardest me: [a] teach me thy statutes.
27 Make me to understand the way of thy precepts: so [b] shall I talk of thy wondrous works.
28 [c] My soul [2] melteth for heaviness: strengthen thou me according unto thy word.
29 Remove from me the way of lying: and grant me thy law graciously.
30 I have chosen the way of truth:

[a] ver. 40. Ps. 143. 11.
[a] ver. 12. Ps. 25. 4. & 27. 11. & 86. 11.
[b] Ps. 145. 5, 6.
[c] Ps. 107. 26.
[2] Heb. *dropped*.

No. 2A. Minion 8vo. THIN.

(SUPERINTENDENT'S EDITION.)

Size, 7¾ inches long, 5½ inches broad, and 1 inch thick. Weight 22 ounces.

Paste grain morocco, limp	0	13	6
Persian morocco, limp	0	15	6
Turkey morocco, limp	0	18	0
Turkey morocco, flap edges	1	1	0
Levant morocco, lined calf, flap edges	1	4	0
Ditto, very flexible, silk sewed, red under gold in the round—the most durable binding extant	1	11	6
With Apocrypha, extra	0	8	0
With Prayer-Book, extra	0	8	0

No. 5A. Ruby 16mo. THIN.

(POCKET EDITION.)

Size, 6½ inches long, 4½ inches broad, and 1 inch thick. Weight 15 ounces including binding. 1456 pp.

Paste grain morocco, limp	0	9	0
Persian morocco, limp	0	11	0
Turkey morocco, limp	0	12	0
Turkey morocco, flap edges	0	15	0
Levant morocco, lined calf, flap edges	0	18	0
Ditto, very flexible, silk sewed, red under gold in the round—the most durable binding extant	1	2	6
With Apocrypha, extra	0	2	3
With Prayer-Book, extra	0	2	3

No. 6A. Pearl 16mo. THIN.

(SMALLEST EDITION.)

Size, 5½ inches long, 3¾ inches broad, and 1 inch thick. Weight 12¼ ounces.

Paste grain morocco, limp	0	7	0
Persian morocco, limp	0	8	0
Turkey morocco, limp	0	10	0
Turkey morocco, flap edges	0	12	0
Levant morocco, lined calf, flap edges	0	14	6
Ditto, very flexible, silk sewed, red under gold in the round—the most durable binding extant	0	18	0
With Apocrypha, extra	0	2	3
With Prayer-Book, extra	0	2	3

Specimen leaves will be sent on application.

THE OXFORD BIBLE FOR TEACHERS.

Six Editions printed on best Rag-made printing paper.

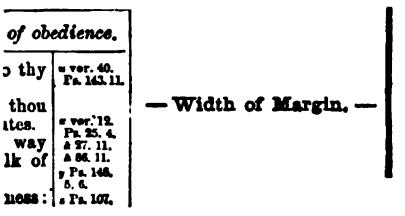

No. 1. Minion Small 4to.

(9¼ x 7 x 1¾ *inches.*)

A Superb Edition, with Wide Margins for Manuscript Notes.

Cloth boards, red edges	0	12	0
Persian morocco, limp, red under gold edges	0	18	0
Best Turkey morocco, limp	1	4	0
Best Turkey morocco, circuit edges	1	10	0
Levant Morocco, lined calf, with flap edges	1	16	0

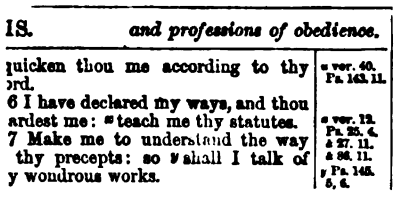

No. 2. Minion Crown 8vo.

(7¾ x 5¼ x 1⅝ *inches.*)

Cloth boards, red edges	0	8	0
French morocco, gilt edges	0	10	0
Paste Grain morocco, limp	0	10	0
French morocco, circuit edges	0	12	0
Best Turkey morocco, limp	0	15	0
Best Turkey morocco, circuit edges	0	19	0
Levant morocco, calf lined, with flap edges	1	1	0

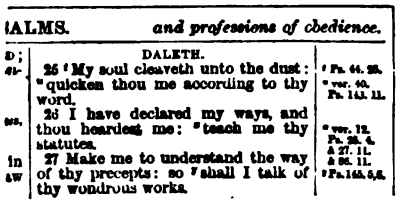

No. 3. Nonpareil 8vo.

(7 x 4¾ x 1½ *inches.*)

Cloth boards, red edges	0	5	0
French morocco, gilt edges	0	7	0
Paste Grain morocco, limp	0	7	0
French morocco, circuit edges	0	9	0
Best Turkey morocco, limp	0	11	0
Best Turkey morocco, circuit edges	0	13	0
Levant morocco, calf lined, with flap edges	0	18	0

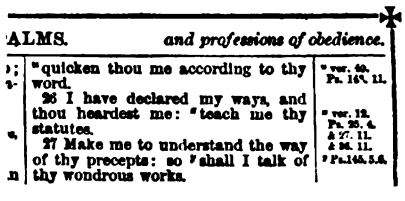

No. 4. Red Line Edition.

Nonpareil 8vo. (7 x 4¾ x 1¼ *inches.*)

Persian morocco, red under gold edges	0	12	0
Best Turkey morocco	0	15	0
Best Turkey morocco, circuit edges	0	18	0
Levant morocco, calf lined, with flap edges	1	1	0

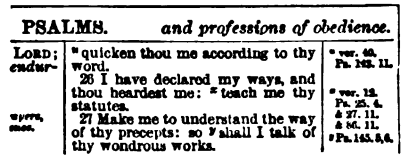

No. 5. Ruby 16mo.

(6½ x 4⅛ x 1⅝ *inches.*)

Cloth boards, red edges	0	4	0
French morocco, gilt edges	0	5	0
Paste Grain morocco, limp	0	6	0
French morocco, circuit edges	0	7	0
Best Turkey morocco, limp	0	9	0
Best Turkey morocco, circuit edges	0	13	0
Levant morocco, lined calf, with flap edges	0	16	0

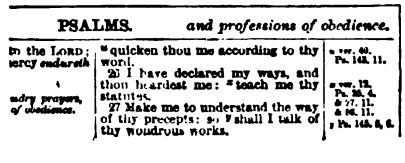

No. 6. Pearl 16mo.

(5½ x 3¾ x 1⅜ *inches.*)

Cloth boards, red edges	0	3	0
French morocco, gilt edges	0	4	0
Paste Grain morocco, limp	0	4	0
French morocco, circuit edges	0	5	0
Best Turkey morocco, limp	0	7	0
Best Turkey morocco, circuit edges	0	9	0
Levant morocco, lined calf, with flap edges	0	12	0

THE

OXFORD BIBLE FOR TEACHERS

CONTAINS THE FOLLOWING

HELPS TO THE STUDY OF THE BIBLE.

I. NOTES ANALYTICAL, CHRONOLOGICAL, HISTORICAL, GEOGRAPHICAL, ZOOLOGICAL, BOTANICAL, AND GEOLOGICAL.

1. Notes on the Old Testament:—
   i. Title of the Bible.
   ii. Hebrew Divisions of the Bible:—
      (*a*) The Law.
      (*b*) The Prophets.
      (*c*) The Scriptures.
   iii. Divisions of the English Bible:—
      (*a*) The Pentateuch.
      (*b*) The Historical Books.
      (*c*) The Poetical Books.
      (*d*) The Prophetical Books.
   Analysis and Summary of each.
2. Summary of the Interval between the Old and New Testaments.
3. Family of the Herods.
4. Jewish Sects, Parties, &c.
5. Chronology of the Old Testament.
6. Chronology of the Acts and Epistles.
7. Historical Summary.
8. Miracles and Parables of the Old Testament.
9. Miracles and Parables of Our Lord.
10. Names, Titles, and Offices of Christ.
11. Prophecies relating to Christ.
12. Special Prayers found in Scripture.
13. Notes on the New Testament:—
   i. Early Copies.
   ii. Divisions of the New Testament:—
      (*a*) Constitutional and Historical.
      (*b*) Didactic.
      (*c*) Prophetic.
   Analysis and Summary of each.
14. Harmony of the Gospels.
15. Paul's Missionary Journeys.
16. „ Voyage to Rome.
17. Geography and Topography of Palestine.
18. Mountains of Scripture, with their Associations.
19. Rivers and Lakes of Scripture, and Events connected with each.
20. Ethnology of Bible Lands.
21. Quadrupeds named in the Bible, with Description of each.
22. Summary of Mammalia of the Bible.
23. Fisheries of Palestine, with their Products.
24. Aquatic Animals mentioned in the Bible.
25. Birds found in Palestine.
26. Reptiles of Scripture.
27. Insects of Palestine.
28. Trees, Plants, Flowers, &c., of Palestine.
29. Geology of Bible Lands:—
   i. Mineral Substances, &c.
   ii. Metals.
   iii. Precious Stones.
30. Music and Musical Instruments:—
   i. Stringed Instruments.
   ii. Wind Instruments.
   iii. Instruments of Percussion.
31. Tables of Weights, Measures, Time, and Money.
32. The Jewish Year.
33. Words Obsolete or Ambiguous.
34. Words used Symbolically.
35. Blank Leaves for MS. Notes.

II. AN INDEX TO THE HOLY BIBLE.

III. THE NEW OXFORD CONCORDANCE.

IV. DICTIONARY OF SCRIPTURE PROPER NAMES, WITH THEIR PRONUNCIATION, MEANINGS, AND REFERENCES.

V. SCRIPTURE ATLAS (INDEXED).

1.—The Nations of the Ancient World.
2.—Armenia, Assyria, Babylonia, Syria, &c., in the Patriarchal Ages.
3.—Canaan in the Patriarchal Ages.
4.—Egypt and the Sinai Peninsula, illustrating the Journeys of the Israelites to the Promised Land.
5.—Canaan as divided among the Tribes.
6.—Dominions of David and Solomon.
7.—The Kingdoms of Judah and Israel.
8.—Assyria and the Adjacent Lands, illustrating the Captivities.
9.—Jerusalem and its Environs.
10.—Palestine in the Time of Our Saviour.
11.—The Roman Empire in the Apostolic Age.
12.—Map illustrating the Travels of St. Paul.

THE OXFORD BIBLE FOR TEACHERS.

Extracts from Opinions.

"The large collection of varied information which you have appended to the OXFORD BIBLE FOR TEACHERS, in a form so readily available for reference, has evidently been compiled with the greatest care; and the testimony which you have received to its accuracy is a guarantee of its high value. I cannot doubt that the volume, in its various forms, will be of great service."—THE ARCHBISHOP OF CANTERBURY.

"The notion of including in one volume all the helps that a clergyman or teacher would be likely to want for the study of the Bible has never been realised before with the same success that you have attained in the OXFORD BIBLE FOR TEACHERS. In the small edition (Ruby 16mo. thin), by the use of paper very skilfully adapted to the purpose, there is a Bible with an Atlas, a Concordance, an Index, and several Tractates on various points of Biblical antiquity, the whole, in a very solid binding, weighing a pound and an ounce: no great weight for what is really a miniature library. The clergy will probably give the preference to the larger book, marked No. 4. This includes the Apocrypha, with all the helps to the use of the Bible that distinguish the series. Its type is excellent. Many clergymen are obliged to write sermons when travelling from place to place. This volume would serve as a small library for that purpose, and not too large for the most moderate portmanteau. I think that this work in some of its forms should be in the hands of every teacher. The atlas is very clear and well printed. The explanatory work and the indices, so far as I have been able to examine them, are very carefully done. I am glad that my own University has, by the preparation of this series of books, taken a new step for the promotion of the careful study of the Word of God. That such will be the effect of the publication I cannot doubt."—THE ARCHBISHOP OF YORK.

"It would be difficult, I think, to provide for Sunday-School Teachers, or indeed for other students of the Bible, so much valuable information in so convenient a form as is now comprised in the OXFORD BIBLE FOR TEACHERS."—THE BISHOP OF LONDON.

"The idea of a series of Bibles in different types, corresponding page for page with one another, is one which the Dean has long wished to see realised for the sake of those who find the type of their familiar copies no longer available . . . . The amount of information compressed into the comparatively few pages of the Appendix is wonderful. And the Dean is glad to hear that the help of such eminent contributors has been available for its compilation. The Concordance seems to be sufficiently full for reference to any text that may be required."—THE DEAN OF ROCHESTER.

"Having by frequent use made myself acquainted with this edition of the Holy Scriptures, I have no hesitation in saying that it is a most valuable book, and that the explanatory matter collected in the various appendices cannot but prove most helpful, both to teachers and learners, in acquiring a more accurate and extensive knowledge of the Word of God."—THE BISHOP OF LICHFIELD.

"I have examined the OXFORD BIBLE FOR TEACHERS with very great care, and congratulate you upon the publication of so valuable a work. It contains within a reasonable compass a large mass of most useful information, arranged so conveniently as to be easily accessible, and its effect will be not merely to aid, but also, I think, to stimulate the studies of the reader. The book is also printed so beautifully, and is so handsome in every way, that I expect it will be greatly sought after, as a most acceptable present to any who are engaged in teaching in our Sunday Schools and elsewhere."—THE DEAN OF CANTERBURY.

THE OXFORD BIBLE FOR TEACHERS.

Extracts from Opinions (*continued*).

"I have examined with some care a considerable portion of the 'Helps to the Study of the Bible,' which are placed at the end of the OXFORD BIBLE FOR TEACHERS, and have been much struck with the vast amount of really useful information which has there been brought together in a small compass, as well as the accuracy with which it has been compiled. The botanical and geological notices, the account of the animals of Scripture, &c., seem to be excellent, and the maps are admirable. Altogether, the book cannot fail to be of service, not only to teachers, but to all who cannot afford a large library, or who have not time for much independent study."—THE DEAN OF PETERBOROUGH.

"I have been for some time well aware of the value of the OXFORD BIBLE FOR TEACHERS, and have been in the habit of recommending it, not only to Sunday-School Teachers, but to more advanced students, on the ground of its containing a large mass of accurate and well-digested information, useful and in many cases indispensable to the thoughtful reader of Holy Scripture; in fact, along with the Bible, a copious Index, and a Concordance complete enough for all ordinary purposes, this one volume includes a series of short but comprehensive chapters equivalent to a small library of Biblical works."—THE BISHOP OF LIMERICK.

"Having examined the OXFORD BIBLE FOR TEACHERS carefully, I am greatly pleased with it. The 'Helps to the Study of the Bible' at the end contain a great amount of most valuable information, well calculated not only to lead to a good understanding of the text, but to stimulate the student to further efforts. It differs from many publications in this, that the information is so admirably arranged, that it is well suited for reference, and is easily available for the student. The edition would be most useful to Sunday-School Teachers, a great help to those who desire that the young shall have a real knowledge of the Word of God."—THE BISHOP OF CORK.

"The OXFORD BIBLE FOR TEACHERS may, I think, without exaggeration, be described as a wonderful edition of the Holy Scriptures. The clearness and beauty of the type, and the convenient shape of the volume, leave nothing to be desired. I know nothing of the same compass which can be compared to the 'Helps to the Study of the Bible' for fulness of information and general accuracy of treatment. It is only real learning which can accomplish such a feat of compression."—THE BISHOP OF DERRY AND RAPHOE.

"I consider the OXFORD BIBLE FOR TEACHERS to be simply the most valuable edition of the English Bible ever presented to the public."—THE VEN. ARCHDEACON REICHEL.

"The OXFORD BIBLE FOR TEACHERS is in every respect, as regards type, paper, binding, and general information, the most perfect volume I have ever examined."—THE REV. PREBENDARY WILSON, *of the National Society's Depository.*

"The essence of fifty expensive volumes, by men of sacred learning, is condensed into the pages of the OXFORD BIBLE FOR TEACHERS."—THE REV. ANDREW THOMSON, D.D., *Edinburgh.*

"The latest researches are laid under contribution, and the Bible Student is furnished *with the pith* of them all."—DR. STOUGHTON.

"The whole combine to form a Help of the greatest value."—DR. ANGUS.

"I cannot imagine anything more complete or more helpful."—DR. W. MORLEY PUNSHON.

"I congratulate the teacher who possesses it, and knows how to turn its 'Helps' to good account."—DR. KENNEDY.

THE OXFORD BIBLE FOR TEACHERS.

Extracts from Opinions (*continued*).

"The OXFORD BIBLE FOR TEACHERS is the most valuable help to the study of the Holy Scriptures, within a moderate compass, which I have ever met with. I shall make constant use of it; and imagine that few who are occupied with, or interested in the close study of the Scriptures, will allow such a companion to be far from their side."—THE REV. BALDWIN BROWN.

"I do not think I shall ever leave home without the OXFORD BIBLE FOR TEACHERS, for one can scarcely miss his ordinary books of reference when this Bible is at hand. I know no other edition which contains so much valuable help to the reader."—THE REV. A. H. CHARTERIS, D.D., *Dean of the Chapel Royal.*

"The OXFORD BIBLES FOR TEACHERS are as good as ever we can expect to see."—THE REV. C. H. SPURGEON.

"The modest title of the work scarcely does justice to the range of subjects which it comprehends, and the quality of their treatment. As a manual of Biblical information and an auxiliary of Biblical study, it is unrivalled. It is as exhaustive as it is concise,—no irrelevant matter has been introduced, and nothing essential to Biblical study seems to have been omitted,—and in no instance, so far as I can judge, has thoroughness or accuracy been sacrificed to the necessities of condensation."—THE REV. ROBERT N. YOUNG, *of Headingley College, Leeds.*

"The OXFORD BIBLE FOR TEACHERS is really one of the greatest boons which in our day has been offered to the reading public. The information given is so various, and so complete, as scarcely to leave a single desideratum. To Christians, in their quiet researches at home, or in the course of extensive journeys, or in preparation for the duties of tuition, it is simply invaluable, and constitutes in itself a Biblical Library. The range of topics which it seeks to illustrate is very great, while the care and accuracy manifest in the articles deserves the highest praise. It is no exaggeration to say, that to the mass of Christian people it saves the expense of purchasing and the toil of consulting a library of volumes. At the same time, I know no book more likely to stimulate enquiry, and to give the power of appreciating further research into the history, structures, and meaning of the Sacred Oracles."—DR. GOOLD, *of Edinburgh.*

"I have only recently possessed one of the OXFORD BIBLES FOR TEACHERS; and after a most patient examination of it, am astonished at the immense amount of accurate and carefully digested matter it contains: and that, too, of a kind precisely adapted to the Teacher's needs. Would that such a Bible had been within my reach when I first began my teaching life; and would that I had possessed one earlier, since I began to write for Teachers. As I look at its upwards of 300 pages of 'Helps to the Study of the Bible,' I recall my toilsome pilgrimage through many volumes, at much expenditure of time, for what is here so distinctly stated and tabulated. With such a desk companion I might have done so much more, and done it so much better. All I can do now is to entreat all Teachers who need a perfectly reliable Bible for study or class purposes, to procure one of the OXFORD BIBLES FOR TEACHERS. This I do most earnestly. And I would add that as a presentation volume by a class to its Teacher, or by a School to its Superintendent, no gift would be better appreciated or more appropriate than the small quarto size with its wide margin, and magnificent type, and superb flexible binding."—The REV. JAMES COMPER GRAY, *Author of "Class and Desk," "Topics for Teachers," "Biblical Museum," &c., &c.*

"These admirable Bibles must tend to extend the fame even of the Oxford Press."—THE RIGHT HON. W. E. GLADSTONE, M.P.

THE OXFORD BIBLE FOR TEACHERS

IS RECOMMENDED BY

The ARCHBISHOP of CANTERBURY.
The ARCHBISHOP of YORK.
The BISHOP of LONDON.
The BISHOP of WINCHESTER.
The BISHOP of BANGOR.
The BISHOP of CARLISLE.
The BISHOP of CHICHESTER.
The BISHOP of ELY.
The BISHOP of GLOUCESTER and BRISTOL.
The BISHOP of LICHFIELD.
The BISHOP of LLANDAFF.
The BISHOP of MANCHESTER.
The BISHOP of OXFORD.
The BISHOP of PETERBOROUGH.
The BISHOP of RIPON.
The BISHOP of ROCHESTER.
The BISHOP of SALISBURY.
The BISHOP of ST. ALBANS.
The BISHOP of ST. ASAPH.
The BISHOP of ST. DAVID'S.
The BISHOP of WORCESTER.
The BISHOP of SODOR and MAN.
The BISHOP of BEDFORD.
The DEAN of CANTERBURY.
The DEAN of DURHAM.
The DEAN of BANGOR.
The DEAN of WELLS.
The DEAN of ELY.
The DEAN of EXETER.
The DEAN of HEREFORD.
The DEAN of LICHFIELD.
The DEAN of LLANDAFF.
The DEAN of MANCHESTER.
The DEAN of NORWICH.
The DEAN of PETERBOROUGH.
The DEAN of RIPON.
The DEAN of ROCHESTER.
The Late DEAN of WORCESTER.
CANON LIDDON.
CANON GREGORY.
The ARCHBISHOP of ARMAGH.
The ARCHBISHOP of DUBLIN.
The BISHOP of MEATH.
The BISHOP of DOWN and CONNOR.
The BISHOP of KILLALOE.
The BISHOP of LIMERICK.
The BISHOP of TUAM.
The BISHOP of DERRY and RAPHOE.
The BISHOP of CASHEL.
The BISHOP of KILMORE.
The BISHOP of CORK.
The BISHOP of OSSORY.
The VEN. ARCHDEACON REICHEL.
The PRINCIPAL of the THEOLOGICAL COLLEGE, GLOUCESTER.
The PRINCIPAL of the NATIONAL SOCIETY'S TRAINING COLLEGE, BATTERSEA.
The CANON IN CHARGE of the DIVINITY SCHOOL, TRURO.
The PRINCIPAL of ST. BEES COLLEGE.
The PRINCIPAL of the THEOLOGICAL COLLEGE, WELLS.
The PRINCIPAL of LICHFIELD THEOLOGICAL COLLEGE.
The PRINCIPAL, ST. DAVID'S COLLEGE.
The RIGHT HON. WILLIAM EWART GLADSTONE, M.P., LL.D.
The REV. A. H. CHARTERIS, D.D., *Professor of Biblical Criticism in the University of Edinburgh.*
DR. LEE, *Professor of Ecclesiastical History in the University of Glasgow.*
The RIGHT HON. JOHN INGLIS, D.C.L., LL.D., *Chancellor of the University of Edinburgh.*
The EARL of SHAFTESBURY.
DR. ANGUS.
DR. STOUGHTON.
The REV. C. H. SPURGEON.
DR. RIGG, *of the Westminster Normal Institution.*
DR. KENNEDY.
The REV. EDWIN PAXTON HOOD.
The REV. W. MORLEY PUNSHON, LL.D.
The REV. HORATIUS BONAR, D.D.
DR. GOOLD, *of Edinburgh.*
PROFESSOR BINNIE, D.D.
PROFESSOR BLAIKIE, D.D.
DR. ANDREW THOMSON, *of Edinburgh.*
DR. DAVID BROWN, *Principal of Free Church College, Aberdeen.*
PROFESSOR SALMOND, *of Free Church College, Aberdeen.*
DR. W. LINDSAY ALEXANDER.
DR. ALEXANDER MACLAREN.
The REV. PRINCIPAL RAINY, D.D., *of New College, Edinburgh.*
DR. JAMES MACGREGOR, *of Edinburgh.*
DR. ANTLIFF, *Principal of the Theological Institute, Sunderland.*
DR. NEWTH, *of New College.*
The REV. E. E. JENKINS, M.A., *President of the Wesleyan Conference.*
The REV. M. C. OSBORN, *Secretary of the Wesleyan Conference.*
DR. GEORGE OSBORN, *of the Theological Institution, Richmond.*
The REV. R. GREEN.
The REV. W. HUDSON.
The REV. F. GREEVES.
DR. W. P. POPE, *Professor of Theology, Didsbury.*
DR. GERVASE SMITH.
The REV. GEORGE MARTIN.
DR. FALDING.
DR. CHARLES STANFORD.
DR. LANDELS.
The REV. JOHN H. GODWIN.
The REV. J. C. HARRISON.
The REV. JOSEPH WOOD, M.A.
DR. CUMMING.
The REV. COLIN CAMPBELL McKECHNIE.
The REV. R. TUCK, B.A.
The REV. PRINCIPAL McALL, *of Hackney College.*
The REV. ROBERT N. YOUNG, *of Headingley College, Leeds.*
The REV. R. VAUGHAN PRYCE, M.A., LL.D., *of Cheshunt College.*
The REV. PROFESSOR REYNOLDS, B.A., D.D., *of Cheshunt College.*
The Late DR. JOSEPH MULLENS, *Foreign Secretary of the London Missionary Society.*
The REV. T. G. ROOKE, B.A., *President of the Baptist College, Rawdon, Leeds.*
The REV. CHARLES CHAPMAN, M.A., *of Western College, Plymouth.*
The REV. ALEXANDER HANNAY, *Secretary of the Congregational Union of England and Wales.*
The REV. W. H. GRIFFITH, M.A., *Principal of Independent College, Taunton.*
DR. ALEXANDER THOMSON, *Professor of Hebrew in the Lancashire Independent College.*
The REV. JAMES COMPER GRAY, *Author of "Class and Desk," "Topics for Teachers," "Biblical Museum," &c., &c.*
The REV. J. BALDWIN BROWN, B.A.
SIR CHARLES REED, *Chairman of the London School Board.*
W. H. GROSER, *Chairman of the Publication Committee of the Sunday School Union.*

Just Ready, Pica 16*mo.*

FOUR LIGHT VOLUMES, IN FINGER CASE, FROM £1 3 0.

THE HOLY BIBLE,

FOR THE USE OF INVALIDS.

(7½ × 5¾ × 4 *inches.*)

THE LORD *is* my shepherd; I shall not want.
2 He maketh me to lie down in green pastures: he leadeth me beside the still waters.

4 He that hath clean and a pure heart; whc not lifted up his soul t vanity, nor sworn dec
5 He shall receive the

IN VARIOUS BINDINGS, FROM 3s. 6d.

THE SMALLEST BIBLE IN THE WORLD.

(4½ × 2¾ × ½ *inches.*)

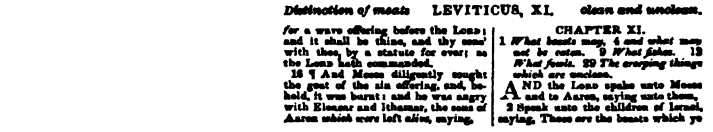

Distinction of meats LEVITICUS, XI. *clean and unclean.*

for a wave offering before the LORD: and it shall be thine, and thy sons with thee, by a statute for ever; as the LORD hath commanded.
18 ¶ And Moses diligently sought the goat of the sin offering, and, behold, it was burnt: and he was angry with Eleazar and Ithamar, the sons of Aaron which were left alive, saying,

CHAPTER XI.

1 *What beasts may, 4 and what may not be eaten.* 9 *What fishes.* 13 *What fowls.* 29 *The creeping things which are unclean.*

AND the LORD spake unto Moses and to Aaron, saying unto them,
2 Speak unto the children of Israel, saying, These are the beasts which ye

"The type of this dainty little volume, though necessarily very minute, is clear and legible."—*The Times.*

"It is printed on tough India paper of extreme thinness, and is wonderfully clear."—*The Guardian.*

"When bound in limp morocco leather it weighs less than 3½ oz."—*The Athenæum.*

"It will pass through the post for a penny, and yet contains the whole of the Authorised Version from Genesis to Revelation."—*The Graphic.*

"It is not only a curiosity, but so convenient as not to encumber an ordinary waistcoat pocket."—*The Globe.*

"It is smaller than an ordinary Prayer-Book, and can be read easily enough. * * * * It is a curiosity of the Binder's as well as of the Printer's art."—*The Spectator.*

"Besides being a marvel as regards size, the little volume is a model of printing, highly creditable to the Oxford University Press."—*The Standard.*
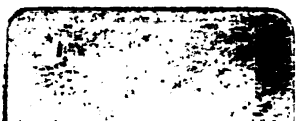
LONDON: HENRY FROWDE,
OXFORD UNIVERSITY PRESS WAREHOUSE,
7, PATERNOSTER ROW.